

ZBORNO PODRUČJE TOMISLAVGRAD HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE U DOMOVINSKOM RATU, OD 1992. DO 1995. GODINE

Vučura, Ilija

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:602699>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Ilija Vučur

**ZBORNO PODRUČJE TOMISLAVGRAD
HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE U
DOMOVINSKOM RATU, OD 1992. DO 1995.
GODINE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ivica Lučić

Zagreb, 2021.

University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Ilija Vučur

**MILITARY DISTRICT TOMISLAVGRAD OF
THE CROATIAN DEFENCE COUNCIL IN
THE HOMELAND WAR, FROM 1992 TO
1995**

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Ivica Lučić, Ph. D.

Zagreb, 2021.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Ivica Lučić je rođen 12. svibnja 1962. u Ljubuškom (BiH), gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je 1989. na Pravnom fakultetu u Mostaru. Magistrirao je u veljači 2003. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na istom fakultetu doktorirao je u prosincu 2005. Radi na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu u zvanju znanstvenog savjetnika. Na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru predaje povijest dvadesetoga stoljeća. Na oba sveučilišta izbran je u znanstveno-nastavna zvanja redovitog profesora.

Autor je knjiga *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992.*, Zagreb, 2013., *Vukovarska bolnica – svjetionik u povijesnim olujama hrvatskoga istoka*, Zagreb, 2017. i *Od vila ilirskih do Bijelog puta – stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, Zagreb, 2018. Uredio je zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Hum i Hercegovina kroz povijest*, Zagreb 2011., kao i zbornik dokumenata *Godina sukoba, 1993.*, treću od šest knjiga korespondencije Franje Tuđmana, Zagreb, 2015. Objavio je oko pedeset znanstvenih i stručnih radova u više zbornika i časopisa. Održao je niz predavanja i sudjelovao je na više znanstvenih skupova, okruglih stolova i tribina od Berlina, Ljubljane, Sarajeva, Szczecina. Zagreba i brojnih drugih mjesta. Dobitnik je Nagrade Grada Zagreba i Državne nagrade za znanost za 2017. godinu.

Dva puta je biran u Skupštinu BiH, na prvim izborima 1990. i na drugim izborima 1996. godine. Od 1997. do 1998. bio je savjetnik za unutarnju politiku u Predsjedništvu BiH. Bio je vanjski član Odbora za Hrvate izvan Hrvatske u šestom sazivu Sabora Republike Hrvatske od 2008. do 2011. Odlukom Vlade Republike Hrvatske od 2. ožujka 2017. imenovan je za člana Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima na razdoblje od jedne godine. Odlukom Hrvatskog sabora 10. veljače 2017. izabran je za člana Programskoga vijeća Hrvatske radio televizije na razdoblje od četiri godine, a zatim je odlukom od 5. ožujka 2021. izabran na još jedan mandat. Aktivno je sudjelovao u obrani Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine od 1991. do 1995. pa je tijekom rata stekao čin brigadnog generala Hrvatske vojske, a neposredno po završetku rata i čin general-bojnika Hrvatskoga vijeća obrane. Obnašao je dužnost pomoćnika ravnatelja Hrvatske izvještajne službe Republike Hrvatske. Odlikovan je s pet državnih odličja Republike Hrvatske, dodijeljene su mu dvije spomenice, pet medalja i dvije plakete za zasluge u Domovinskom ratu.

SAŽETAK

Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina (OZ SzH), kasnije Zborno područje Tomislavgrad (ZP TG) je jedna od četiri operativno-taktička postroja Hrvatskog vijeća obrane (HVO), osnovanih radi obrane hrvatskog naroda u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini (SR BiH) ali i Muslimana, odnosno svih građana koji su živjeli na prostoru pod njihovo njihovim nadzorom, u vrijeme kada je središnja vlast pokazala potpunu nemoć. Obrambeno organiziranje hrvatskoga naroda u BiH započelo je na razini pojedinih općina sredinom 1991. godine najvećim dijelom na temelju ograničenih i dostupnih resursa Teritorijalne obrane (TO) SR BiH. U travnju 1992. osnovan je HVO koji je do okončanja rata bio dominantni vojni postroj Hrvata u BiH. Ujednačenu operativnu razinu HVO je dobio u jesen 1992. osnivanjem operativnih zona koje su u listopadu 1993. preimenovane u zborna područja pri čemu su zadržale dotadašnju nadležnost i organizaciju. Za obranu područja jugozapadne Bosne, južnog dijela središnje Bosne i sjeverne Hercegovine u rujnu 1992. osnovana je OZ SzH, koja je od listopada 1993. preustrojena u ZP TG. Od osnutka OZ SzH bila je nadležna za dio BiH u kojem su Hrvati bili većinsko stanovništvo. Nadležnost OZ SzH, odnosno ZP TG, odnosila se na HVO u općinama Bugojno, Gornji Vakuf, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Posušje, Prozor i Tomislavgrad. Sjedište zone bilo je u Tomislavgradu.

U sastav OZ SzH ulazile su brigade: *Petar Krešimir IV, Kralj Tomislav, Rama, Ante Starčević, Eugen Kvaternik, Herceg Stjepan, Hrvoje Vukčić Hrvatinić* i *Peta brigada Posušje*. Nakon preustroja OZ SZH u ZP TG i preustroja brigada u domobranske pukovnije i bojne te ustroja gardijskih brigada u sastav ZP TG ušle su: 1., 55., 79. i 80. domobranska pukovnija, 42. i 43. domobranska bojna i 1. gardijska brigada *Ante Bruno Bušić*. Osim pješačkih postrojbi u sastavu ZP TG ustrojene su 71. satnija veze, 14. topničko-raketna bitnica i 154. logistička baza, kao pristožerne postrojbe.

Zborno područje Tomislavgrad pokrivalo je granično područje BiH prema Republici Hrvatskoj zbog čega je imalo i vojno-strateški značenje, što je posebice izraženo tijekom odsudne obrane u prvoj polovici 1992. i završnim operacijama 1994.-1995. pri oslobađanju okupiranoga teritorija Republike Hrvatske i BiH.

Ključne riječi: Hrvatsko vijeće obrane, Operativa zona sjeverozapadna Hercegovina, Zborno područje Tomislavgrad, HZ/HR HB, BiH.

SUMMARY

Operative Zone North - West Herzegovina (OZ SzH), later Tomislavgrad Military District (ZP Tomislavgrad), was one of the four operational and tactical units of the Croatian Defense Council (HVO). It was established to defend the Croatian people in the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina also as Muslims and other citizens who live in the territory under their control at a time when the central government in Sarajevo showed complete impotence. The defense organization of the Croat in BiH began at the level of individual municipalities in mid-1991 mostly on the basis of limited and available resources of the Territorial Defense of the SR BiH. The HVO was established in April 1992 and until the end of the war became dominant military unit of Croats in BiH. The HVO gained a uniform operational level in the autumn of 1992 with the establishment of operational zones, which were renamed military districts (ZP) in October 1993, retaining their previous competence and organization.

For the defense of the area of southwestern Bosnia, the southern part of central Bosnia and northern Herzegovina, OZ SzH was established in September 1992 and was reorganized into ZP Tomislavgrad (TG) in October 1993. Since the establishment of OZ SzH, it has been in charge of the part of BiH in which Croats were the majority population. The competence of OZ SzH or ZP TG referred to the HVO units in the municipalities of Bugojno, Gornji Vakuf, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Posušje, Prozor and Tomislavgrad. The headquarter of the zone was in Tomislavgrad.

The OZ SzH consisted of the following brigades: Petar Krešimir IV, Kralj Tomislav, Rama, Ante Starčević, Eugen Kvaternik, Herceg Stjepan, Hrvoje Vukčić Hrvatinić and the Fifth Brigade of Posušje. After reorganization of the OZ SZH into ZP Tomislavgrad and the reorganization former local brigades HVO into Home Guard regiments and battalions which was accompanied by the organization of several guard brigades, the ZP Tomislavgrad included: 1st, 55th, 79th and 80th Home Guard Regiment, 42nd and 43rd Home Guard Battalion and 1. Guards Brigade Ante Bruno Bušić. In addition to the infantry units, the 71st Liaison Company, the 14th Artillery and Missile Battalion and the 154th Logistics Base were formed as part of the ZP TG as contingent units.

The ZP Tomislavgrad was the border area between BiH and the Republic of Croatia. Therefore, this district had a significant military-strategic importance which is particularly evident in the first half of 1992 and during the operations from 1994 to 1995 which led to the liberation occupied territory of Croatia and BiH.

Keywords: Croatian Defense Council, Operational Zone Northwest Herzegovina, Tomislavgrad Military District, HZ / HR HB, BiH.

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
1. O predmetu istraživanja.....	1
2. Izvori i literatura.....	2
II. POLITIČKE PRILIKE U BiH i HZ HB.....	4
III. OSNOVNE ZNAČAJKE VOJNOG ORGANIZIRANJA SUKOBLJENIH STRANA..	10
1. Hrvatsko vijeće obrane.....	10
2. Vojska Republike Srpske.....	16
3. Armija Bosne i Hercegovine.....	19
IV. VOJNO GEOGRAFSKE ZNAČAJKE TERITORIJA.....	23
1. Vojno-geografske značajke livanjsko-kupreške bojišnice.....	24
2. Vojno-geografske značajke ramsko-uskopaljsko-jablaničke bojišnice.....	26
V. OSNIVANJE I USTROJ OPERATIVNE ZONE SJEVEROZAPADNA HERCEGOVINA-ZBORNOG PODRUČJA TOMISLAVGRAD.....	27
1. Prostor.....	27
2. Postrojbe.....	29
3. Zapovjedništvo - ustroj i djelovanje.....	49
4. Održanje bojne spremnosti.....	63
5. Izobrazba.....	66
6. Problemi s ustrojem.....	70
7. Naoružanje i oprema.....	73
8. Logističko osiguranje.....	80
9. Financiranje i finansijsko osiguranje.....	87
10. Sigurnosno osiguranje.....	89
11. Vojno-obavještajno osiguranje.....	91
12. Sanitetsko osiguranje.....	95
13. Moralno-političko osiguranje.....	98
14. Vojno sudstvo.....	102
VI. USTROJBENI SASTAV OPERATIVNE ZONE SJEVEROZAPADNA HERCEGOVINA - ZBORNOG PODRUČJA TOMISLAVGRAD.....	104
1. Brigada-Osamdeseta domobranska pukovnija Petar Krešimir IV, Livno.....	104
1.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	104

1.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije.....	105
1.3. Mobilizacija i popuna.....	112
1.4. Naoružanje i oprema.....	120
1.5. Zone odgovornosti.....	123
2. Brigada-Sedamdeset deveta domobranska pukovnija Kralj Tomislav, Tomislavgrad....	126
2.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	126
2.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije.....	130
2.3. Mobilizacija i popuna.....	138
2.4. Naoružanje i oprema.....	144
2.5. Zone odgovornosti.....	147
3. Brigada-Četrdeset druga domobranska bojna Rama, Prozor-Rama.....	149
3.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	149
3.2. Ustroj i struktura brigade-bojne	150
3.3. Mobilizacija i popuna.....	157
3.4. Naoružanje i oprema.....	160
3.5. Zone odgovornosti.....	161
4. Brigada-Četrdeset treća domobranska bojna Ante Starčević, Gornji Vakuf/Uskoplje....	163
4.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	163
4.2. Ustroj i struktura brigade-bojne.....	165
4.3. Mobilizacija i popuna.....	168
4.4. Naoružanje i oprema.....	171
4.5. Zone odgovornosti.....	172
5. Brigada Eugen Kvaternik, Bugojno.....	174
5.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	174
5.2. Ustroj i struktura brigade.....	175
5.3. Mobilizacija i popuna.....	180
5.4. Naoružanje i oprema.....	184
5.5. Zone odgovornosti.....	186
6. Brigada Herceg Stjepan, Konjic-Jablanica.....	187
6.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	187
6.2. Ustroj i struktura brigade.....	189
6.3. Mobilizacija i popuna.....	193
6.4. Naoružanje i oprema.....	194
6.5. Zone odgovornosti.....	196

7. Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Jajce.....	197
7.1. Ustroj i struktura brigade.....	197
7.2. Mobilizacija i popuna.....	199
7.3. Naoružanje i oprema.....	204
7.4. Zone odgovornosti.....	205
8. Peta brigada-Prva domobranska pukovnija, Posušje.....	206
8.1. Organizacija obrane do ustroja brigade.....	206
8.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije	207
8.3. Mobilizacija i popuna.....	214
8.4. Naoružanje i oprema.....	222
8.5. Zone odgovornosti.....	223
9. Pedeset peta domobranska pukovnija, Kupres-Bugojno-Jajce.....	225
9.1. Ustroj i struktura pukovnije.....	225
9.2. Mobilizacija i popuna.....	229
9.3. Naoružanje i oprema.....	235
9.4. Zone odgovornosti.....	236
10. Prva gardijska brigada.....	237
10.1. Ustroj i struktura brigade.....	237
10.2. Mobilizacija i popuna.....	242
10.3. Naoružanje i oprema.....	246
11. Postrojbe i sustav veze u OZ SzH.....	249
12. Domobranstvo u OZ SzH.....	252
13. Samostalna izviđačka satnija.....	260
14. Prvi laki artiljerijsko-raketni divizion/Četnaesta topničko-raketna bitnica PZO.....	262
15. Sedamdeset prva satnija veze.....	266
16. Sto pedeset četvrta logistička baza.....	270
VII. ZAKLJUČAK.....	275
VIII. IZVORI I LITERATURA.....	278
IX. POPIS KRATICA.....	284
X. ŽIVOTOPIS AUTORA S BIBLIOGRAFIJOM RADOVA.....	289

I. UVOD

1.1. O predmetu istraživanja

Odabrana tema Zbornog područja Tomislavgrad kao vojno-teritorijalne cjeline unutar HVO-a nije do sada historiografski obrađivana na potrebnoj razini, dok su opći ustroj HVO-a i političko surjeđe temeljito obrađeni na razini potrebnoj za solidan uvod i davanje smjernica za izradbu teme disertacije.

Središnja istraživačka pitanje tijekom izradbe disertacije odnosila su se na vojno-političke okolnosti u kojima je osnovana Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina, kasnije Zborno područje Tomislavgrad, kakav je bio ustroj odnosno struktura zapovjedništva, koje postrojbe, kakvog tipa i koje kvalitete su ustrojavane u operativnoj zoni/zbornom području. Najvažniji rezultat istraživanja trebao je biti sustavan pregled zapovjedništva i svih postrojbi Zbornog područja Tomislavgrad leksikonskog oblika.

Važna pitanja koja su se u pripremi i tijekom istraživanja nametala bili su vojno-stručni motivi zapovjedništva HVO-a za ustrojavanje ovakvih vojno-teritorijalnih cjelina, te utjecaj središnjih vlasti Hrvatske zajednice (HZ) odnosno Hrvatske Republike Herceg Bosne (HR HB) i lokalnih politika na organizaciju i ustroj vojnih postrojbi i zapovjedništava. Pored toga nametalo se pitanje utjecaja demografske baze i mobilizacijske problematike u zadanim okolnostima, te logističkih mogućnosti teritorija zbornog područja i HZ/HR HB kao i logističke potpore iz Republike Hrvatske, kao čimbenika koji su utjecali na oblik ustrojavanja te razvoj zapovjedništva i postrojbi zbornog područja. Istraživan je također utjecaj vojnog ustroja neprijateljskih snaga, te tijeka i rezultata borbenih djelovanja na unutarnji ustroj i preustroj zapovjedništva i postrojbi Zbornog područja Tomislavgrad. Političko naslijeđe, motiviranost stanovništva za borbu te (ne)obučenosť vojnika i zapovjednika za vojnu službu i zapovjedne dužnosti, bila su nezaobilazna istraživačka pitanja nazočna tijekom cjelokupnoga postojanja Zbornog područja Tomislavgrad.

Rezultati istraživanja oblikovani u disertaciju, podijeljeni su u pet cjelina od kojih su prve tri uvodne te daju politički, vojni i geografsko-demografski kontekst ustroja i djelovanja ZP TG. Četvrta cjelina govori o teritoriju općina na koje se prostirala zona odgovornosti ZP TG i njihovim vojnim potencijalima, ustroju i djelovanju zapovjedništva zbornog područja, vrstama i veličinama postrojbi koje su ustrojavane po pojedinim općinama, naoružanju i opremi, logističkom osiguranju i ostalim elementima potrebnim za ustroj zbornog područja.

Peta cjelina sadrži ustrojbeni sastav Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina/Zbornog područja Tomislavgrad u kojem su obrađene sve općinske brigade, kasnije domobranske pukovnije i bojne koje su ulazile u sastav zbornog područja te pristožerne postrojbe, uključivši i kraći pregled ustroja postrojbi vojne policije, koje su operativno bile podređene zapovjedništvu zbornog područja. Povijest brigada, odnosno domobranskih pukovnija i bojni obrađene su istim predloškom počevši od organizacije obrane u općini do ustroja brigade, ustrojem i strukturom brigade odnosno pukovnije ili bojne, problematikom mobilizacije i popune postrojbe, zatim pregledom naoružanja i opreme kojima je postrojba raspolagala te na kraju navođenjem zona odgovornosti koje je postrojba imala primarno na matičnom teritoriju te u najkraćim crtama izvan matičnoga teritorija. Pregled ratnoga puta ZP TG i njegovih postrojbi ostaje zadaća koju treba obaviti dopunom disertacije u knjizi koju namjeravam izraditi na temelju disertacije.

2. Izvori i literatura

Temeljni izvor informacija za ovu disertaciju je izvorno arhivsko gradivo nastalo djelovanjem zapovjedništava i postrojbi HVO-a, koje je pohranjeno u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata (HMDCDR, dalje u tekstu Centar) preuzeto od Hrvatskog državnog arhiva kao „Zbirka arhivskog gradiva o Bosni i Hercegovini preuzetog od HIS-a i MORH-a“. Nadalje, korištena je manja količina zaplijenjene dokumentacije 2. krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske (VRS), koja je arhivirana u Centru u okviru fonda Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske. U stanovitoj mjeri korištena je dokumentacija koju je za potrebe obrane pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu koristio general Slobodan Praljak, koja se sređena prema cjelinama i u digitalnom obliku nalazi u arhivu Centra. Korištena je također manja količina dokumentacije općinskih tijela vlasti i privatnih imatelja s područja ZP TG. U izradbi disertacije koristio sam prikupljeno memoarsko gradivo sudionika događaja, najčešće časnika Zapovjedništva i zapovjednika postrojbi ZP TG. Snimci i transkripti intervjua u digitalnom obliku nalaze se u Zbirci memoarskoga gradiva HMDCDR-a. Jedan dio snimki nije bio transkribiran što je osjetno usporavalo istraživački proces. Izvorima iz tiska koristio sam se kada nije bilo mogućnosti korištenja arhivske dokumentacije ili sam ih koristio kao nadopunu informacijama iz dokumentacije. Od konvencionalnoga gradiva korišteni su usto vojni zemljovidni Zapovjedništva i postrojbi ZP TG koji se nalaze u navedenoj zbirci dokumentacije HVO-a i dokumentaciji generala Praljka.

Gradivo HVO-a je djelomično arhivistički obrađeno i podijeljeno u cjeline s izrađenim općim inventarnim popisima što je znatno olakšalo istraživanje. Izrađeni popis gradiva omogućuje njegovo korištenje, vidljivi su stvaratelji, količina, sadržaj i granične godine. Gradivo, nažalost, nije cjelovito pa nije moguće utvrditi gdje se nalaze ostali dijelovi. Općenito se može zaključiti da je cjelovitije zastupljeno gradivo zapovjedništava više razine, dok je gradivo pojedinih postrojbi zastupljeno samo u manjim dijelovima što je imalo utjecaja na kvalitetu teksta disertacije o tim postrojbama. Za izradbu disertacije korištene su arhivske cjeline gradiva Zbornog područja Tomislavgrad, Glavnog stožera HVO-a, Odjela obrane HVO/Ministarstva obrane (MO) HR HB, Ureda predsjednika, Sigurnosno-informativne službe i Vojne policije HVO-a. Pored dokumentacije HVO-a zbirka sadrži manje cjeline zaplijenjene dokumentacije ABiH (4. korpusa) i VRS (1., 5., 11. i 19. pješачke brigade) koja je također korištena u izradbi teksta.

Cjelina gradiva ZP TG najvažnijega za izradbu disertacije vrlo je opsežna i iznosi 718 arhivskih kutija, podijeljena je na fondove Zapovjedništva te svake od brigada i podstožernih postrojbi zbornog područja. Gradivo nije do kraja arhivistički sređeno ni opisano u arhivističkim pomagalicama što je zahtijevalo pojedinačni pregled svih kutija fonda. Nesređenost gradiva bitno je utjecalo na vrijeme potrebno za istraživanje. Uvidom u sadržaj pojedinih fondova zaključio sam da znatan a ponekad i najveći dio dokumentacije pojedinih postrojbi nedostaje, što sam pokušavao nadomjestiti dokumentacijom iz drugih fondova, zaprimljenom od ili poslanoj stvaratelju čiji je fond manjkav. Na kraju u nedostatku odgovarajućih dokumenata koji se odnose na ustroj i strukturu zbornog područja i pojedinih postrojbi, izrazito korisnim pokazala su se sjećanja pripadajućih zapovjednika i časnika koja su nadopunjavala praznine te su se u najvećoj mjeri poklapala s podacima iz sačuvanih pisanih izvora.

Od relevantne literature hrvatske provenijencije, primarno za izradbu uvodnih poglavlja u većoj mjeri korištena su djela hrvatskih povjesničara a u manjoj mjeri memoarska literatura zapovjednika Hrvatske vojske (HV) i HVO-a. Od bošnjačkih autora u istu svrhu podjednako su korišteni pisani radovi i memoarska djela sudionika događaja i zapovjednika TO i ABiH. Od korištenih dijela srpskih autora, pretežno u izradbi uvodnih poglavlja, podjednako su zastupljeni historiografski radovi, odnosno monografije zapovjedništava i postrojbi VRS te memoarska literatura viših zapovjednika VRS. Općenito je primjetan zabrinjavajući nedostatak historiografskih radova o ratu u Bosni i Hercegovini kako bošnjačkih tako i srpskih autora.

U izradbi disertacije najviše sam koristio radove dr. sc. Davora Marijana koji je u monografijama *Domovinski rat i Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini 1992.-1994.*, u knjizi *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u BiH 1991.-1995.* te radu *Bosna i Hercegovina 1992.-1995. U godinama nesvršenog rata*, izložio osnovne podatke o vojnom organiziranju i djelovanju HVO-a te Zbornog područja Tomislavgrad u Domovinskom ratu. U radovima *Borbe za Kupres u travnju 1992.* i *Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru u listopadu 1992.* iscrpno je istražio dvije značajne bitke s različitim neprijateljem u zoni odgovornosti zbornog područja. Kada je u pitanju politički kontekst organiziranja i ustroja zapovjedništava i postrojbi HVO-a te ustroj sigurnosnih službi HZ HB odnosno HR HB, nezaobilaznim su se pokazali radovi dr. Ive Lučića *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992., Od vila ilirskih do bijeloga puta, stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti i Sigurnosno obavještajne službe u Bosni i Hercegovini* u kojima je autor, pored ostaloga, sustavno raščlanio političke i sigurnosne okolnosti osnivanja, ustroja i razvoja HVO-a kao oružanih snaga hrvatskog naroda u BiH.

II. POLITIČKE PRILIKE U BiH i HZ HB

Na prijelazu iz 1989. u 1990. godinu raspao se komunistički poredak u istočnoj Europi, srušen je Berlinski zid, u većini zemalja bivšega komunističkog lagersa postupno se uvodio višestranački sustav mirnom predajom vlasti od strane komunističkih partija, osim u Rumunjskoj gdje je vlast svrgnuta oružjem. U takvim okolnostima komunisti iz istočnih republika SFRJ predvođeni Srbijom i dalje su nastojali zaustaviti kotač povijesti i zadržati vlast.¹

Jugoslavija se u konstantnom stanju krize nalazila od nastanka, koja je nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. eskalirala najprije na gospodarskom području, da bi potom uslijedila i politička kriza kojoj je jedan od uzroka bio i neriješeno nacionalno pitanje višenacionalne i centralizirane jugoslavenske federacije. Pobuna Albanaca na Kosovu 1981. koja je brutalno ugušena, dramatično je podsjetila da nacionalno pitanje u Jugoslaviji nije bilo riješeno. Albanska pobuna dala je poticaj srpskom nacionalizmu da uzdrma temelje SFRJ i započne s promjenom njene ustavne strukture.²

Na 14. kongresu Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) u siječnju 1990. došlo je do sukoba slovenskih komunista koji su tražili demokratske promjene društva i države i

¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 13.

² MARIJAN, *Slom Titove armije*, 72., 78–80.

srbijanskih koji su tražili povratak na preživljena rješenja centralizacije i unitarizma. Na stranu slovenskih komunista, pored većeg dijela izaslanika iz Saveza komunista Hrvatske (SKH), svrstao se i pokoji izaslanik Saveza komunista BiH (SK BiH), usprkos stavu republičkoga vodstva partije za zastupanje SKJ kao „snage jugoslavenskog jedinstva“. Nakon odlaska slovenskih i hrvatskih delegata, kongres je nastavio s radom, a vodstvo SK BiH uključilo se u pokušaje spašavanja SKJ zalažući se i dalje za čvrstu i jedinstvenu jugoslavensku federaciju. Republička partija se usto zalagala za „nestranački pluralizam“ odbijajući mogućnost uvođenja višestranačkoga sustava. Stvaranje i jačanje novih stranaka u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj dovelo je do širenja demokratskih ideja, uzburkavanja političke javnosti i jačanja utjecaja demokratskih političkih snaga u BiH.³

Dramatičnost promjena u Europi, demokratski procesi u Sloveniji i Hrvatskoj kao i sve očitije političke razlike i nezadovoljstvo kod stanovništva ipak su prisilile SK BiH na promjene i popuštanje. U ožujku 1990. Skupština SR BiH donijela je „Izborni zakon“ kojim se dopuštao višestranački sustav iako je registriranje stranaka s nacionalnim predznakom zakonom izričito zabranjeno.⁴

Neposredno nakon stupanja na snagu navedenog zakona u Sarajevu je, početkom ožujka objavljeno osnivanje Stranke demokratske akcije (SDA), kao stranke građana koji su pripadali muslimanskom kulturno-povijesnom krugu. Stranka se formalno zalagala za Jugoslaviju kao zajednicu suverenih naroda i republika s tadašnjim federalnim granicama. SDA je u svome programu iskazala poseban interes za očuvanje BiH kao zajedničke države Muslimana, Srba i Hrvata. Sredinom srpnja u Sarajevu je osnovana Srpska demokratska stranka (SDS), čijim je osnivanjem u BiH uspostavljen srpski politički legitimitet. SDS se zalagala za federalnu Jugoslaviju i u njoj ravnopravnu BiH. U Sarajevu je sredinom kolovoza 1990. održan i Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH), stranke hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Predsjednik stranke Davor Perinović je u govoru na saboru istakao da Hrvati u BiH nemaju rezervnu domovinu te da će granice BiH braniti i po cijenu građanskog rata. Početkom osnivanja HDZ-a dolazilo je do međusobnih sukobljavanja različitih političkih skupina i pojedinaca te napada tadašnjih vlasti na stranku što je početno razdoblje stranke činilo izrazito konfuznim.⁵

Na prvim slobodnim izborima održanim 18. studenog 1990. pobijedila je neformalna koalicija nacionalnih stranaka osvojivši svih sedam mjesta u Predsjedništvu i 84 % mandata u

³ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 232-237.

⁴ *Isto*, 248.

⁵ *Isto*, 257-267.

Skupštini BiH. Za članove Predsjedništva izabrana su dvojica Hrvata (iz HDZ-a) dvojica Srba (iz SDS-a), dvojica Muslimana (iz SDA) i jedan Jugoslaven (muslimanske vjeroispovijesti rodom iz Sandžaka, također s liste SDA). U Skupštini BiH najviše zastupnika 86 (35, 85 %) dobila je SDA, Srpska demokratska stranka dobila je 72 (30 %), Hrvatska demokratska zajednica dobila je 44 zastupnika (18, 35 %), dok je Savez komunista - Socijaldemokratska partija dobila 14 (5, 83 %) zastupnika. Provedbom izbora i dobivenim rezultatima vrijeme jednostranačja i komunizma je prošlo a rezultati izbora približno su odražavali nacionalnu strukturu SR BiH. Za razumijevanje ukupne političke situacije u BiH nije nevažan podatak da su komunisti u BiH dobili u postotku najmanje glasova u usporedbi s komunističkim strankama iz ostalih republika Jugoslavije.⁶

Politički interesi stranaka pobjedničke koalicije koje su predstavljale tri konstitutivna naroda bili su toliko različiti i suprotstavljeni da je bilo teško očekivati učinkovitu vlast i opstanak zajedničkog političkog okvira. Odnos prema Jugoslaviji i njenim integrativnim elementima, prije svih JNA, bio je glavna razdjelnica u odnosima triju nacionalnih stranaka i naroda koje su predstavljale u BiH. Zastupnici SDS-a zalagala se za što centraliziraniju Jugoslaviju, zastupnici HDZ-a bili su uglavnom protiv bilo kakve Jugoslavije, dok su se zastupnici SDA izjašnjavali za Jugoslaviju u kojoj bi BiH imala status kao i druge republike, prije svega Srbija i Hrvatska.⁷

Kako je vrijeme promicalo bivalo je sve jasnije da se jugoslavenska kriza neće razriješiti mirnim putem. Politička kriza tijekom 1991. prerasla je u Hrvatskoj u oružanu pobunu lokalnih Srba, koji su uz pomoć JNA izvršili okupaciju dijela teritorija Hrvatske, odakle su uz brojne zločine protjerali gotovo cjelokupno hrvatsko stanovništvo. Situacija u Hrvatskoj imala je veliki utjecaj i na razvoj političkih odnosa u BiH, glavni prijevori i dalje su se odnosili na priznavanje ravnopravnosti republika te nepovredivosti unutarnjih i vanjskih granica u federaciji. Tenzije je posebno podigao prijedlog zastupnika SDA na trećoj sjednici Skupštine BiH krajem siječnja 1991. za donošenje Deklaracije o državnoj suverenosti i nedjeljivosti SR BiH i donošenju ustavnog zakona o nazivu i državnim simbolima BiH. Zastupnici SDS-a su se kategorički izjasnili protiv navedene deklaracije ističući da za srpski narod u BiH suverenitet Jugoslavije ima prednost ispred suvereniteta BiH. Predsjednik SDA Alija Izetbegović je na istoj sjednici naglasio da je zbog suverene Bosne spreman žrtvovati mir a da zbog mira nije spreman žrtvovati suverenu Bosnu. Zastupnici HDZ-a predlagali su kompromisno rješenje deklaracije, koju su srpski predstavnici odbili u cijelosti. Muslimanski

⁶ Isto, 284-288.

⁷ Isto, 289.

zastupnici tijekom rasprave u skupštini, izrazito žestoko su napadali svaki pokušaj zastupnika hrvatske nacionalnosti za artikulacijom vlastitih političkih stavova i minimalnog odstupanja od njihovih.⁸

Nakon neuspjeha niza političkih pregovora vodstava republika o budućnosti SFRJ, u koje se uključila i međunarodna zajednica te razvoja otvorene velikosrpske agresije na Hrvatsku, koju je predvodila JNA, Hrvatska je zajedno sa Slovenijom 25. lipnja 1991. proglasila suverenost i samostalnost. Predsjednik SDA, koji je u to vrijeme obavljao i dužnost predsjednika Predsjedništva SR BiH, na odluke Hrvatske i Slovenije reagirao je ponavljanjem prijedloga o osnivanju „saveza suverenih republika, koje grade državu“.

Nakon neuspješnog oružanog pokušaja discipliniranja Slovenije, koja je krajem lipnja 1991. preuzela nadzor graničnih prijelaza na svome teritoriju, Predsjedništvo SFRJ je donijelo odluku o premještanju vojnih kapaciteta iz Slovenije u BiH, Srbiju i Crnu Goru. Pristigle postrojbe JNA dodatno su destabilizirale političko stanje u BiH, sudjelujući u dijeljenju oružja, demonstraciji sile i uplićući se u poslove civilnih vlasti, odnosno nastojeći svim sredstvima pomoći srpskoj strani u BiH. Srpske i projugoslavenske političke snage iskazivale su potporu postrojbama JNA koje su pristizale iz Slovenije, dok je među hrvatskim stanovništvom raslo nezadovoljstvo.

Najviši politički predstavnici Muslimana u BiH, bez znanja Hrvata, pokrenuli su sredinom srpnja 1991. pregovore sa srpskim političkim vrhom o postizanju međusobnoga dogovora o političkom uređenju BiH i njezinu ostanku u Jugoslaviji. U pregovorima su usuglašeni stavovi, koje vodstvo SDA na kraju ipak nije prihvatilo. Pregovori su narušili odnose i unijeli dodatno nepovjerenje između Muslimana i Hrvata.

Jugoslavenska narodna armija izvodila je napadaje na Hrvatsku iz BiH pa je položaj tamošnjih Hrvata, a kasnije i Muslimana, postajao sve teži. Središnja vlast bila je nemoćna, a srpska politika demonstrirala je sve bezobzirnije svoju moć i samostalnost u odnosu na Sarajevo, proglašavajući od rujna 1991. godine srpske autonomne oblasti na područjima BiH većinski naseljenim srpskim stanovništvom,.

Središnja vlast, koja nije mogla efektivno spriječiti ni sankcionirati razaranje hrvatskih sela i ubijanje stanovništva u jugoistočnoj Hercegovini od strane JNA, početkom listopada 1991., nije se potrudila ni odlučnije politički osuditi agresiju, već je pozivala na pojačavanje pomoći JNA republičkim tijelima vlasti u očuvanju reda i mira u BiH. Iz izjava predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića dalo se zaključiti da je riječ o hrvatsko–srpskom ratu u

⁸ *Isto*, 291-301.

kojem Muslimani trebaju ostati neutralni. Tek nakon ubojstva prvog Muslimana u siječnju 1992. uslijedila je reakcija člana Predsjedništva BiH Ejupa Ganića koji je govorom podupro muslimanske prosvjednike povodom toga slučaja. Teze SDA o institucionalnom i transparentnom radu unutar republičkih institucija pokazale su se neiskrenima sredinom lipnja 1991. osnivanjem „Vijeća nacionalne obrane muslimanskog naroda s Patriotskom ligom“ kao vojnim krilom vijeća, na skupu kojem su sudjelovali predsjednik Izetbegović i najviši dužnosnici MUP-a BiH muslimanske nacionalnosti.⁹

Hrvatska je 8. listopada 1991. u jeku najjačih napadaja JNA i srpskih paravojnih postrojbi raskinula sve veze s Jugoslavijom što je, uz proglašenju samostalnost Slovenije, pojačalo aktivnosti međunarodne zajednice za mirnim rješenjem nastale krize u Jugoslaviji. U nastalom stanju očekivalo se stajalište muslimanskoga i republičkoga političkog vodstva u BiH, te se postavljalo pitanje, hoće li BiH slijediti Hrvatsku i Sloveniju ili će ostati u Jugoslaviji. Nakon dugotrajnoga zasjedanja Skupština SR BiH je, na prijedlog SDA, 14. listopada prihvatila „Platformu o položaju BiH u budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice“. Prijedlog su poduprli zastupnici HDZ-a dok su zastupnici SDS-a demonstrativno napustili sjednicu. Prihvaćenom platformom BiH je definirana kao suverena država koja će ostati u Jugoslaviji samo ako u njoj ostanu Srbija i Hrvatska. Preglasavanje srpskih zastupnika koje se dogodilo u Skupštini BiH, navelo je Srbe na definitivno odustajanje od nakane da Muslimane privole na ostanak u krnjoj Jugoslaviji. Desetak dana poslije, 24. listopada bosansko-hercegovački Srbi osnovali su Skupštinu srpskog naroda u BiH zaduženu za ostvarivanje prava srpskog naroda u BiH, čime su uskratili legitimitet Skupštini BiH. Istog dana donijeta je odluka o referendumu srpskoga naroda u BiH o ostanku u Jugoslaviji, a mjesta u kojima se za zajedničku svesrpsku državu izjasnilo više od 50 % upisanih građana proglašena su jezgrom zajedničke države Jugoslavije. Na kraju je 9. siječnja 1992. proglašena Republika srpskog naroda BiH kao federalna jedinica savezne države Jugoslavije.¹⁰

Kao odgovor na postupak stvaranja srpske teritorijalne jedinice unutar BiH i narastanja neposredne ratne opasnosti i agresije na hrvatski narod te izostanka odgovarajuće reakcije središnjih vlasti, hrvatsko političko vodstvo je u Grudama 18. studenog 1991. proglasilo Hrvatsku zajednicu Herceg Bosnu (HZ HB).¹¹ U odluci o uspostavi zajednice

⁹ *Isto*, 318-337.

¹⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 46-47.

¹¹ Nemoć središnjih vlasti najbolje se vidjela na primjeru puča u Skupštini BiH izvršenog 6. 4. 1992. kada je masa prosvjednika sa slikama Josipa Broza Tita i jugoslavenskim zastavama upala u zgradu Skupštine i proglasila „Svenarodni parlament Bosne i Hercegovine,“ te izviždala pokušaj obraćanja predsjednika Predsjedništva SR BiH Izetbegovića. Bio je to ujedno dio političke pripreme za otvoreni napad srpskih i jugoslavenskih snaga na neovisnost BiH, LUČIĆ, *Uzroci rata*, 368-369.

rečeno je da će Zajednica „štovati demokratsku izabranu vlast BiH dok postoji državna nezavisnost BiH u odnosu na bivšu ili svaku drugu Jugoslaviju“. Do travnja 1992., odnosno početka rata u BiH hrvatska zajednica nije ništa poduzimala da bude teritorijalna jedinica kao što je to bila Republika srpskog naroda, te je sve odluke vezala za daljnji razvoj političkih zbivanja.¹²

Početakom 1992. zamrznuti su stranački pregovori o budućnosti BiH, jer je Arbitražna komisija Međunarodne konferencije o Jugoslaviji, predložila da se održi referendum i na njemu odluči o pitanju suverenosti republike. Izlazak na referendum dogovoren je glasovima muslimanskih i hrvatskih zastupnika na sjednici Skupštine SR BiH 24. i 25. siječnja 1992. godine. Referendum je održan 29. veljače i 1. ožujka 1992. i na njega je izišlo 64, 31 % birača, od kojih je za suverenost BiH glasovalo njih 99, 44 %. Muslimani i Hrvati glasovali su za, a Srbi su bili protiv. Na temelju rezultata referenduma, zemlje članice Europske zajednice priznale su BiH 6. travnja 1992. neovisnom i suverenom državom u postojećim granicama, što je poslužilo kao uvod u njezino međunarodno priznanje.¹³ Neposredno prije referenduma u Lisabonu je 22. veljače u organizaciji Europske zajednice postignut sporazum predstavnika triju vladajućih stranaka u BiH. Dogovoreno je da će BiH biti država sastavljena od tri sastavne jedinice, temeljene na nacionalnim načelima, vodeći računa o gospodarskim, zemljopisnim i drugim kriterijima. Potom da će zadržati tadašnje granice te da suverenitet počiva na građanima muslimanskog, srpskog i hrvatskog naroda. Uz hrvatske zahtjeve za institucionalnom zaštitom nacionalnih prava, sporazum je prihvaćen i od međunarodne zajednice. Uoči referenduma vođeni su intenzivni pregovori muslimanskih i hrvatskih političkih predstavnika o pitanju unutarnjeg ustroja BiH nakon što bi ona postala samostalna država. Hrvati su uvjetovali potporu referendumu osnivanjem nacionalnih područja (kantona) za konstitutivne narode, kao oblika unutarnjeg uređenja neovisne BiH. Tijekom pregovora predsjednik SDA Izetbegović je obećao vodstvu HDZ-a BiH navedeno uređenje nakon prolaska referenduma, jer bez izlaska Hrvata referendum nije mogao uspjeti. Ipak nakon provedbe referenduma vodstvo SDA postupno je odbacilo sporazum iz Lisabona i pogazilo obećanje dano Hrvatima.¹⁴

Tijekom održavanja referenduma i neposredno nakon njega, međunacionalni sukob pretvarao se u pravi rat. Srpske ophodnje su ubile nekoliko ljudi na barikadama, a u Sarajevu su pripadnici muslimanskih paravojnih postrojbi ubili jednoga i ozlijedili drugog svata dok je

¹² MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 46- 48.

¹³ *Isto*, 50-52.

¹⁴ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 360-364.

srpska svatovska povorka prolazila starim dijelom grada. Nakon toga na svim važnijim raskrižjima u Sarajevu pripadnici srpskih paravojskih postrojbi postavili su barikade, što je dovelo do blokade grada, a broj ubijenih i ranjenih neprestano je rastao. U nastalim okolnostima raspadale su se središnje republičke institucije prelaskom srpskih predstavnika u novostvorene institucije srpskog naroda u BiH. Istodobno u ostalim dijelovima BiH sve češće je dolazilo do međunacionalnih sukoba. U Bosanskoj Posavini eskalirali su sukobi koji su trajali od početka ožujka 1992. a krajem ožujka u Bijeljini su se sukobili Srbi i Muslimani. Na Kupreškom polju izbio je 3. travnja sukob između srpskih i hrvatskih snaga, a u Mostaru je nakon višemjesečnih provokacija i napada JNA došlo do odgovora hrvatsko-muslimanskih snaga i napada na vojarnu u sjevernom predgrađu Mostara.¹⁵ Rat u BiH počeo se širiti i odvijati prema najcrnje zamislivim scenarijima.

III. OSNOVNE ZNAČAJKE VOJNOG ORGANIZIRANJA SUKOBLJENIH STRANA

1. Hrvatsko vijeće obrane

Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg Bosne je 8. travnja 1992., u okolnostima otvorene srpske agresije i nemoći središnjih vlasti BiH da organiziraju obranu i zaštite hrvatski, muslimanski i ostale narode donijelo odluku o osnivanju Hrvatskog vijeća obrane „kao vrhovnog tijela obrane hrvatskog naroda“, osnovanog sa zadaćom zaštite hrvatskog naroda kao i drugih naroda u zajednici napadnutih od bilo kojeg agresora. Strukturalno se HVO na početku sastojao od Glavnog stožera na strateškoj razini i općinskih stožera na lokalnoj razini.¹⁶

Važno je napomenuti da se naziv HVO, osim za oružane snage koristio kao naziv izvršne i upravne strukture vlasti u HZ HB, koju je 15. svibnja 1992. godine Statutarnom odlukom o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području HZ HB osnovalo Predsjedništvo HZ HB.¹⁷ Unutar HVO kao izvršne i upravne vlasti organizirane sustavom

¹⁵ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 219-220.

¹⁶ R BiH, Štab vrhovne komande OS, str. pov. br. 02/340-1904, Zaključci 1. ratnog savjetovanja OS R BiH, od 6. 10. 1992; R BiH, Štab vrhovne komande OS, TG 1, Analiza bezbjedonosne situacije u R BiH, str. pov, bez broja, od 3. 12. 1992; Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća obrane od 8. 4. 1992; MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1992.-1995.“, 100.

¹⁷ HZ HB, HVO, Statutarna odluka o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području HZ HB od 15. 5. 1992.

odjela i pododjela, za oružane snage bio je zadužen Odjel obrane. Upravni uredi HVO-a općina osnivali su se odlukom općinskog HVO-a, osim ureda obrane i unutarnjih poslova.¹⁸

Odabirom naziva oružanih snaga HZ HB željelo se dati na znanje da se radi o vojnoj organizaciji primarno obrambenog karaktera, osnovanoj privremeno, dok u zemlji traje ratno stanje. Usto isti zaključak proizlazi iz naziva statutarne odluke o osnivanju istoimene izvršne i upravne vlasti na području HZ HB, u kojoj se navodi da je HVO privremeno tijelo koje će svoje ovlasti obavljati do trenutka uspostave redovite izvršne vlasti i uprave u BiH.¹⁹

Predsjednici Hrvatske i Bosne i Hercegovine su se 21. srpnja 1992. dogovorili da HVO postane sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga BiH. Predsjedništvo BiH je na sjednici održanoj 6. kolovoza 1992. godine službeno priznalo HVO sastavnim dijelom ABiH, potvrdivši to donošenjem odgovarajuće zakonske uredbe.²⁰

Uredbom o oružanim snagama HZ HB od 3. srpnja 1992. određeno je da se oružane snage HZ HB sastoje od djelatnog i pričuvnog sastava i da čine jedinstvenu cjelinu, te da imaju mirnodopski i ratni sastav. Uredbom je određeno da vrhovni zapovjednik Oružanih snaga HZ HB bude predsjednik Predsjedništva HZ HB, koji je propisivao osnovni ustroj i postavljao čelne osobe Glavnog stožera HVO-a, časnike na višim položajima i zapovjednike brigada. Hrvatsko vijeće obrane općina postavljalo je zapovjednike bojni i satnija. Ukupnu veličinu, ustrojstvo, brojčani sustav i mobilizacijski razvoj Oružanih snaga određivao je HVO HZ HB.²¹

Odlukom o osnivanju HVO-a iz travnja 1992. osnovan je i Glavni stožer (GS) HVO-a kojem je prethodio Stožer Herceg Bosne, koji je prema dostupnim podacima osnovan 1. veljače 1992. u Grudama. Stožer Herceg Bosne svoje korijene je po svemu sudeći imao u Regionalnom kriznom štabu HDZ-a BiH za Hercegovinu i zapovjedništvu Teritorijalne obrane zapadne Hercegovine. Sjedište GS HVO-a bilo je u Mostaru, potom u Čitluku i na kraju u Posušju.²²

Od kraja svibnja 1992. Zapovjednik, a od početka rujna Načelnik GS HVO-a, bio je pukovnik Milivoj Petković. On je prethodno bio Zamjenik zapovjednika Izdvojenog

¹⁸ Statutarna odluka općinske izvršne vlasti i općinske uprave od 13. 6. 1992. , *Narodni list HZ HB*, br. 1, (Mostar), rujan 1992., 9.

¹⁹ HZ HB, HVO, Statutarna odluka o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području HZ HB od 15. 5. 1992.

²⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 170.

²¹ Uredba o oružanim snagama HZ HB, *Narodni list HZ HB* , br. 1, rujan 1992., 12.

²² HR HB, MO, Uprava VP, Zamolba za rješavanje statusnog pitanja, br. 94-1, od 5. 4. 1994; Zamolba general bojnika Slobodana Praljka pomoćniku MO RH, br. 03-201/92, od 12. 11. 1992; Izvješće načelnika obavještajne službe HVO GS HVO-a, Razvoj, uloga i funkcioniranje obavještajne službe HVO, nedatirano; MARIJAN, *Domovinski rat*, 111; LUČIĆ. *Od vila ilirskih*, 225.

zapovjednog mjesta (IZM) Južnog bojišta HV-a, osnovanog u Grudama 15. travnja 1992. radi pomoći u sređivanju stanja obrane hrvatskih snaga u BiH, i sprječavanja odsijecanja juga Dalmacije od strane srpskih snaga iz BiH. Zapovjedništvo IZM-a Grude sastojalo se od osam dočasnika i časnika, kojima je dodijeljen vod veze i vojne policije kao pristožerne postrojbe. Zapovjednik hrvatskih snaga na Južnom bojištu svoju je nadležnost, uz očiglednu suglasnost političkog vrha HZ HB proširio i na postrojbe HVO-a od Livna do Stoca, po dubini do Bugojna, te ih je pojačao dijelom snaga HV-a.²³ Osnivanje IZM-a Grude a kasnije i IZM-a Srednja Bosna na prostor HZ HB donijelo je dvojnost u zapovijedanju, i nailazilo je na otpor postojećih zapovjednih struktura HVO-a.²⁴

Krajem 1992. GS HVO-a bio je popunjen s 30 % djelatnika, što je bilo jedva dovoljno za obavljanje tekućih poslova. Za zahtjevnije zadatke nije imao potreban kadrovski potencijal. Tek u jesen 1993. Glavni stožer pojačan je većim brojem časnika HV-a, čime je počela njegova preobrazba u strategijsko zapovjedništvo, što je do tada bio samo formalno. Ovom prilikom, osim Glavnog stožera, časnicima HV-a pojačana su zapovjedništva zbornih područja i pojedinih postrojbi HVO-a.²⁵

Hrvatsko vijeće obrane se u osnivanju zapovjedništava i postrojbi oslanjalo na ostatke prostorne strukture Teritorijalne obrane SR BiH, koju je 1990. razoružala i marginalizirala JNA, pa je krajem 1991. na područjima pod hrvatskim i muslimanskim nadzorom bila svedena na snagu simboličnog značenja.

Važno je naglasiti da se HVO od svih vojski nastalih raspadom SFRJ najmanje oslanjao na zapovjedni sastav JNA, zbog čega je imao stalni nedostatak školovanih zapovjednika.²⁶ Iz toga razloga na dočasnička i časnička mjesta postavljani su obični vojnici, kako na ustrojbeno mjesta zapovjednika desetina tako i na ustrojbeno mjesta u zapovjedništvima brigada i zbornih područja. Nedostatak vojnog obrazovanja nastojao se kompenzirati školovanjem u vlastitoj organizaciji i uz pomoć Republike Hrvatske, što je dugotrajan proces, koji u ratnim okolnostima i u nedostatku obrazovne infrastrukture nije bilo lako obaviti. Pored toga većina zapovjednika u HVO-u postala je to ne svojom voljom nego silom prilika zbog ratnih okolnosti. Tako je npr. sredinom 1995. GS HVO-a bio popunjen sa 67 časnika od čega su 53. čin stekla tijekom Domovinskog rata a 14. su čin stekli u JNA.²⁷

²³ Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, br. 01-195/92, od 16. 4. 1992; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 170; BOBETKO, *Sve moje bitke*, 204-253; MARIJAN, *Domovinski rat*, 213.

²⁴ RH, Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, Zapovijed, br. 6030-01/92-1, od 16. 5. 1992.

²⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 171; MARIJAN, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima BiH*, 139.

²⁶ MARIJAN, *Domovinski rat*, 58-59.

²⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Stanje borbene spremnosti postrojbi i zapovjedništava OS HR HB, Državna tajna, br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

Glavni stožer HVO je 10. travnja 1992. godine zapovjedio svim općinskim stožerima da preimenuju Krizne štabove ili Štabove TO-a općina u Općinske stožere HVO-a, koji su u vojno-zapovjednom smislu podređeni GS HVO-a. Glavni stožer je usto imenovao, od strane općinskih stožera predložene zapovjednike stožera.²⁸

Za srednju razinu zapovijedanja i spone između Glavnog stožera i Općinskih stožera HVO-a osnivane su operativne grupe i slična operativna zapovjedništva.²⁹ Za područje Tomislavgrada i Livna zapovjedništvo Južnog bojišta osnovalo je 19. travnja zasebna zapovjedništva, odnosno Zapovjedništvo obrane Tomislavgrada i Zapovjedništvo obrane Livna sa zajedničkom zadaćom obrane pravca Šuica-Tomislavgrad-Livno, te im je u tome smislu izdana zapovijed za odsudnu obranu navedenih pravaca i mjesta.³⁰ U Zapovjedništvo obrane Tomislavgrada postavljeno je devet časnika sa zapovjednikom pukovnikom Žarkom Toleom.³¹

Kao veza između Glavnog stožera i navedenih zapovjedništava, s ciljem učinkovitijeg i operativnijeg zapovijedanja te podjele zone odgovornosti, odgovornim za područje Livna 24. travnja imenovan je general-bojnik Ante Roso, a za područje Tomislavgrad-Prozor-Konjic brigadir Miljenko Crnjac.³² Mjesec dana kasnije, po zapovjedi zapovjednika Južnog bojišta, osnovan je IZM Srednja Bosna koje je trebalo koordinirati i zapovijedati snagama na području općina Busovača, Vitez, Novi Travnik,, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Tomislavgrad i Posušje. Za sjedište IZM-a izabran je Gornji Vakuf a za zapovjednika je imenovan dotadašnji zapovjednik Zapovjedništva obrane Tomislavgrada.³³ Nekoliko dana poslije novopostavljeni zapovjednik IZM Srednja Bosna je pod nerazjašnjenim okolnostima zarobljen i odveden u srpsko zarobljeništvo.³⁴ Novim zapovjednikom Zapovjedništva obrane Tomislavgrada imenovan je pukovnik Ivan Kapular, a odgovornim za zapovijedanje postrojbama do njegovog dolaska na dužnost imenovan je bojnik Željko Šiljeg.³⁵

Prevladavajuće taktičke postrojbi HVO-a bile su pješačke brigade i samostalne bojne, odnosno njihova istoznačnica u ostalim rodovima. Sve brigade HVO-a do kraja 1993. bile su

²⁸ HZ HB, GS HVO, Zapovijed br. 01-02/92 od 10 .4. 1992. Zapovijed je potpisao Predsjednik HZ HB Mate Boban; HZ HB,HVO, Odluka o imenovanju općinskog HVO-a Tomislavgrad, br. 472, od 24. 7. 1992.

²⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 196.

³⁰ RH, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, Zapovijed, bez broja, od 19. 4. 1992.

³¹ Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, Postavljanje časnika i zapovjedništva obrane Tomislavgrada, bez broja, od 20. 4. 1992.

³² Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, Zapovijed za podjela zone odgovornosti, bez broja, od 21. 4. 1992.

³³ RH, ZJV, ZOZ Split, IZM Ploče, Zapovijed za formiranje IZM Srednja Bosna, br. 6030-02/92-1, od 19. 5. 1992. U: BOBETKO, *Sve moje bitke*, 225.

³⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 234.

³⁵ RH, ZJV, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Zapovijed za imenovanje zapovjednika, br. 6030-02/92-1 od 19. 5. 1992.

pričuvne i uglavnom vezane za matično područje. Većina brigada HVO-a nastala je združivanjem samostalnih bojni ili preimenovanjem postojećih postrojbi općinskih stožera u brigade.³⁶

Zbog nepostojanja sklopnih knjiga a i zbog nedostatka svih ustrojem predviđenih borbenih sredstava, ljudstvo u postrojbama nije raspoređivano prema vojno-evidencijskoj osposobljenosti. Poslije je Glavni stožer izradio sklopne knjige brigada više tipova (tip I,II,III) po kojima su ustrojavane postrojbe po općinama, ovisno od mogućnosti popune ljudstvom i materijalnim-tehničkim sredstvima svake od općina.³⁷ Tako su primjerice brigade *Kralj Tomislav i Petar Krešimir IV* po sklopnim knjigama trebale imati 4301., a brigade *Rama, Eugen Kvaternik i Ante Starčević* 2841. pripadnika.³⁸ Izgleda da je ipak konačni broj pripadnika i sklop svake od brigada, bez obzira na tip, uvelike zavisio od lokalnih prilika u svakoj od općina HZ HB.

Pored toga što su bile neujednačene po brojnosti, brigade HVO-a bile su različite i po naoružanju i opremi. Njihova vatrena moć ovisila je o oružju i opremi koja se nabavljala na sve moguće načine. Većina ih je imala slabu potporu, neusporedivu s onom koju su imale nekadašnje brigade kopnene vojske JNA, iako su često imale daleko veću zonu odgovornosti i zahtjevnije bojne zadatke.³⁹

Pored pričuvnih brigada u HVO-u je do kraja 1992. osnovano i nekoliko manjih djelatnih podstožernih postrojbi.⁴⁰

U veljači 1993. vodstvo HZ HB odlučilo je ustrojiti Domobranstvo kao posebni dio oružanih snaga, čija je svrha bila zaštita teritorija, objekata od posebne važnosti za obranu i potpora oružanim snagama. Domobranstvo je bilo organizirano u vodove, satnije i bojne, a u Bugojnu i Mostaru u domobranske pukovnije. Ustroj Domobranstva izvršen je različito, u nekim općinama postrojbe su ustrojene i opremljene prema planu, a u nekim su ustrojena samo zapovjedništva postrojbi.⁴¹

U drugoj polovici 1992. godine u HVO-u se uvidjelo da je otežano zapovijedanje s jednog mjesta sve većim brojem općinskih stožera. Stoga je u rujnu 1992. GS HVO-a, radi

³⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 173.

³⁷ Ustroj i popuna, nedatirani dokument HVO-a; U HVO-u su napravljeni privremeni ratni sklopovi pješačkih i lakih pješačkih brigada; R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izmjene i dopune privremenih ratnih formacija, str. pov. br. 05/6-430, od 5. 6. 1993. Formacije koje su napravljene u Glavnom stožeru izgleda nisu prihvaćane bez otpora na lokalnoj razini. R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Dostavljanje podataka o popuni, str. pov. br. 06/3990, od 2. 9. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Mišljenja i prijedlozi, str. pov. br. 01/11-4, od 19. 3. 1993.

³⁸ R BiH, HZ HB, ZOZ SzH, Izvješće o stanju popune, str. pov. br. 01/3351, od 11. 8. 1993.

³⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 174.

⁴⁰ MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1991.-1995.“, 100.

⁴¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 171-175; GS HVO, Zapovijed o formiranju postrojbi domobranstva, str. pov. br. 01-254/93, od 8. 2.1993.

uvezivanja postrojbi i objedinjavanja bojišnica taktičkog i operativnog karaktera, zapovjedio ustrojavanje operativnih zona. Područje HZ HB podijeljeno je u četiri operativne zone: Sjeverozapadna Hercegovina sa sjedištem u Tomislavgradu, Jugoistočna Hercegovina sa sjedištem u Mostaru, Srednja Bosna sa sjedištem u Travniku, odnosno Vitezu i Bosanska Posavina sa sjedištem u Orašju.

Završetkom ustrojavanja zapovjedništava operativnih zona krajem prosinca 1992. ukinuti su općinski stožeri kao zapovjedništva HVO-a. Ljudstvo općinskih stožera trebalo je, sukladno osposobljenosti, postaviti u zapovjedništva operativnih zona, brigada i bojni. Sva materijalna sredstva općinskih stožera trebala su se predati zapovjedništvima bojni i brigada.⁴²

Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina bila je nadležna za HVO u općinama Bugojno, Gornji Vakuf, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Posušje, Prozor i Tomislavgrad. Sjedište zone bilo je u Tomislavgradu, a zapovjednikom je imenovan pukovnik Željko Šiljeg. U zoni su od početka 1993. djelovali ostaci postrojbi HVO-a općine Jajce. U siječnju 1993. općine Konjic i Jablanica priključene su Operativnoj zoni Jugoistočna Hercegovina.⁴³

Operativne zone se od 14. listopada 1993. preustrojavaju u zborna područja: Jugoistočna Hercegovina u Zbornu područje Mostar, Sjeveroistočna Hercegovina u Zbornu područje Tomislavgrad, Srednja Bosna u Zbornu područje Vitez i Bosanska Posavina u Zbornu područje Orašje.⁴⁴ Sva izvršena postavljanja u zapovjedništvima operativnih zona ostala su na snazi i za novoustrojena zborna područja, a područja odgovornosti zbornih područja ostala su ista kao i za operativne zone koje su naslijedila.⁴⁵

Novim preustrojem postojeće brigade su ukinute, a umjesto njih po općinama su ustrojene domobranske pukovnije i domobranske bojne. U nekim slučajevima od bojni iz više općina ustrojene su zajedničke pukovnije, a neke općine, čije su bojne ulazile u zajedničke brigade, ustrojile su vlastite domobranske pukovnije. Usto neke općine koje su do tada davale brigadu umjesto domobranske pukovnije ustrojavale su samostalne domobranske bojne. Početkom 1995. godine domobranske postrojbe su prema mobilizacijskom razvoju činile 60

⁴²RBiH, HZ HB, GS HVO, Formiranje operativnih zona, Zapovijed, str. pov. br. 01-2054/92, od 31. 8. 1992; RBiH, HZ HB, HVO, Zapovijed za ukidanje općinskih stožera, str. pov. br. 03-294/92, od 26. 12. 1992; Odjel obrane HVO-a je već 22. rujna 1992. ukinuo Općinske stožere obrane Mostara i Širokog Brijega prilikom osnivanja „sektora Mostar“ kao operativne grupe u sastavu OZ JiH, u koji su ušle postrojbe općinskih stožera Mostar i Široki Brijeg. RBiH, HVO, Odjel obrane, Zapovijed za formiranje brigada i sektora Mostar, str. pov. br. 03-100/92, od 22. 9. 1992.

⁴³MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 172

⁴⁴MARIJAN, *Domovinski rat*, 198.

⁴⁵HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed, br. UP- 00223/93, od 14. 10. 1993.

% od ukupnih snaga HVO-a.⁴⁶ Pored domobranskih postrojbi u svim zbornim područjima predviđeno je ustrojavanje jedne djelatne motorizirane brigade, te pristožernih postrojbi logistike, veze, topništva i vojne policije.⁴⁷

Brojno stanje HVO na kraju 1992. godine iznosilo je oko 45 000 pripadnika od toga ih je 855 bilo djelatnih, a u siječnju 1994. godine HVO je imao ukupno oko 68 000 pripadnika. Nakon preustroja u travnju 1995. HVO je imao 7570 djelatnih i oko 37 000 pričuvnih pripadnika.⁴⁸

2. Vojska Republike Srpske

Vojska Srpske Republike (VSR) BiH, koja je 12. kolovoza 1992. promijenila naziv u Vojska Republike Srpske (VRS),⁴⁹ nastala je spajanjem dijelova JNA, Teritorijalne obrane (TO) BiH i naoružanih stranačkih skupina na područjima BiH pod srpskim nadzorom, na način da su postrojbe TO i naoružane stranačke skupine pripojene zapovjedništvima i postrojbama JNA.

Radi preuzimanja zapovijedanja nad JNA u BiH skupina visokih oficira i generala rođenih u BiH, na čelu s general-potpukovnik Ratkom Mladićem, početkom svibnja 1992. premještena je u Komandu 2. vojne oblasti u Sarajevu, sa zadaćom transformacije vojne oblasti u VSR BiH i pretvaranjem komande vojne oblasti u Glavni štab VSR BiH. Prije zapovjedništva, do kraja prosinca 1991. većina bosanskohercegovačkih Srba, pripadnika JNA prebačena je iz drugih republika na prostor BiH.⁵⁰

Odlukom Narodne skupštine Srpske Republike BiH od 12. svibnja osnovana je VSR BiH, čiju je organizaciju 1. lipnja 1992. Zakonom o vojsci utvrdilo Predsjedništvo Srpske Republike BiH, koje je predstavljalo vrhovnu komandu VRS. Prema odluci Skupštine dotadašnje jedinice i štabove TO trebalo je preimenovati u zapovjedništva i postrojbe VSR BiH. Komandantom Glavnog štaba VSR (GŠ VSR) BiH skupština je imenovala generala Ratko Mladića, koji je dobio ovlaštenja za postavljanje pomoćnika u Glavnom štabu,

⁴⁶ HR HB, GS HVO, Ured domobranstva, Preustroj postrojbi HVO-a i organizacija domobranstva, br. 02-10-18-95-07, od 25. 1. 1995.

⁴⁷ Ustroj i popuna, nedatirani dokument HVO-a.

⁴⁸ RBiH, HZ HB, GS HVO, Izvješće za period od 14. 4. do 31.12. 1992., str. pov. br. 01-2762/92, od 15. 12. 1992; RBiH, HZ HB, HVO, Izvješće o provedenoj mobilizaciji ljudstva na teritoriji HR HB, str. pov. bez broja, siječanj 1994; GS HVO, Uprava za ustroj, popunu i mobilizaciju, Izvješće o popuni HVO-a na dan 1. 4. 1995, str. pov. bez broja i datuma.

⁴⁹ MILOVANOVIĆ, „Stvaranje i razvoj VRS u toku obrambeno-otadžbinskog rata u BiH, 1992. do 1995“, 21

⁵⁰ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 397-398.

komandanata i načelnika štabova u korpusima i Ratnom zrakoplovstvu i protuzračnoj obrani (RZ PZO).⁵¹

Na taktičkoj razini VRS se sastojala se od brigada, pukova i samostalnih bataljuna unutar korpusa i RZ i PZO-a. Prištapske postrojbe i četiri pozadinske baze bile su direktno podređene GŠ VRS.⁵² Najveći broj brigada u VRS bile su lake pješačke, koje su po formaciji trebale brojiti 2093 pripadnika. Sljedeće po zastupljenosti su bile motorizirane, koje su prema formaciji trebale 4636 ljudi.⁵³

Kao i ostale vojske u ratu, VRS je imala problem s uporabom postroji izvan matičnih općina. Općinska tijela vlasti imala su jaki utjecaj na zapovijedanje i uporabu postrojbi sa svoga područja, posebno u postrojbama koje nisu prethodno bile jedinice JNA. Pojedine postrojbe su za ispomoć na drugo bojište najčešće slale pojačanja do veličine čete iz svoga sastava. Prema podacima iz GŠ, VRS je krajem lipnja 1992. brojila ukupno 93 623 pripadnika. U srpnju 1992. imala je 177 341, a u travnju 1993. godine 222 727 pripadnika. Sredinom 1995. brojno stanje VRS bilo je 206 187 pripadnika.⁵⁴

Naredbom Komande 2. vojne oblasti od 14. svibnja 1992. godine provedeno je preimenovanje korpusa JNA. Tako je Banjalučki korpus postao 1. krajiški korpus VRS, sa zonom djelovanja u sjevernoj i središnjoj Bosni i sjedištem u Banja Luci. Bihaćki i dio Kninskog korpusa postali su 2. krajiški korpus, sa zonom djelovanja u zapadnoj i jugozapadnoj Bosni i sjedištem u Drvaru. Sarajevski je preimenovan u Sarajevsko-romanijski, sa zonom djelovanja u središnjoj i istočnoj Bosni, a nakon osnivanja Drinskog korpusa samo u središnjoj Bosni. Tuzlanski je postao Istočno-bosanski, sa zonom odgovornosti u sjeveroistočnoj Bosni i sjedištem u Ugljeviku i Bijeljini. Bilećki je postao Hercegovački korpus sa zonom odgovornosti u Hercegovini. U studenom 1992. godine od jedinica Sarajevsko-romanijskog i Hercegovačkog osnovan je Drinski korpus sa zonom odgovornosti u istočnoj Bosni i sjedištem u Vlasenici.

Pored kopnene vojske VRS je imala i Ratno zrakoplovstvo i protuzračnu obranu smještene na području Banja Luke, za koje su također osnova bile postrojbe JNA uglavnom iz bivšeg 5. korpusa RZ i PZO JNA.⁵⁵ Pristožerne postrojbe GŠ VRS bile su: 65. zaštitni

⁵¹ *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH* (Banja Luka) br. 6, svibanj 1992., 219.

⁵² DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 105.

⁵³ Sheme ustroja motorizirane i lake pješačke brigade VRS.

⁵⁴ DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 112; MARIJAN, *Domovinski rat*, 60; MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1992.-1995.“, 100.

⁵⁵ MARIJAN, *Domovinski rat*, 60; MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1992.-1995.“, 100; MARIJAN et al, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima BiH*, 144; DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 107.

motorizirani puk, 367. pukovnija veze, 389. raketna brigada, 563. auto bataljun i četiri pozadinske baze.⁵⁶

Prema OZ SzH bile su usmjereni dijelovi snaga 2. krajiškog i Hercegovačkog korpusa VRS. Drugi krajiški korpus nastao spajanjem dijelova 9. i 10. korpusa JNA, sastojao se od: 1. drvarske, 3. petrovačke, 5. glamočke, 7. kupreške, 9. grahovske, 11. krupske, i 15. bihačke brigade, 2. mješovitog artiljerijskog puka, 2. mješovitog protivoklopnog puka,⁵⁷ 2. lakog artiljerijskog puka PZO i 2. inženjerijskog puka, te komande s pristožernim postrojbama (zapovjedni bataljun, bataljun vojne policije s izviđačkom četom i bataljun veze. Korpus je naknadno dopunjen sa 17. ključkom brigadom i Nastavnim centrom u Velagićima.⁵⁸ Brojno stanje 2. krajiškog korpusa nakon osnivanja bilo je 16 805 pripadnika.⁵⁹

Sedma motorizirana brigada, 5. laka pješadijska brigada, i 9. laka pješadijska brigada su najvažnije postrojbe 2. krajiškog korpusa koje su bile izravno suprotstavljene postrojbama OZ SzH, odnosno ZP TG.

Sedma motorizirana brigada osnovan je u lipnju 1992. u Kupresu, preustrojem Operativne grupe (OG)-11 i 13. partizanske brigade JNA. Na početku se sastojala od tri motorizirana i pet pješačkih bataljuna, oklopnog bataljuna, artiljerijsko-haubičkog bataljuna, lakog divizijuna protu-zračne obrane, inženjerijskog bataljuna i uobičajenih pristožernih postrojbi. Popuna brigade vršena je s teritorija općina Kupres, Bugojno, Šipovo, Mrkonjić Grad, Ključ i Banja Luka, tako da su bataljuni popunjavani na teritorijalnom načelu. Brigada je zbog osipanja ljudstva nekoliko puta preustrojavana. U listopadu 1994. sastojala se od četiri bataljuna s ukupno 1588 pripadnika.⁶⁰

Peta laka pješadijska brigada osnovana je u svibnju 1992. od postrojbi TO Glamoč. U početku se sastojala se od tri bataljuna, (četiri od studenog 1994), minobacačke čete, lakog artiljerijskog divizijuna PZO-a i pozadinske čete. Vremenom je brigada ojačana znatnim topničkim, protuoklopnim i oklopnim sredstvima.⁶¹

Deveta laka pješadijska brigada osnovana je u svibnju 1992. od vojnih obveznika s teritorija općine Bosansko Grahovo i srpskih sela s Livanjskog polja. Sastojala se od dva bataljuna, izviđačkog, voda veze i vojne policije, tenkovske čete, mješovitog topničkog

⁵⁶ DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 114.

⁵⁷ Izgleda da ustroj 2. mpoap-a započet 1992. nikada nije dovršen, a Komandni bataljun koji je postojao u lipnju 1992. ne postoji u kasnijim sklopovima 2. krajiškog korpusa. DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 499.

⁵⁸ KUKOBAT, DIMITRIJEVIĆ, *Drugi krajiški korpus VRS*, 34-40.

⁵⁹ *Isto*, 106.

⁶⁰ *Isto*, 277.

⁶¹ *Isto*, 275-276.

divizijuna-a (TRD), inženjerijske čete, baterije PZO-a, protuoklopne i pozadinske čete. Prema formaciji brigada je brojila 1800 pripadnika.⁶²

Iz Hercegovačkog korpusa na području općine Konjic djelovala je 2. hercegovačka laka pješadijska brigada (boračka brigada), osnovana od izbjelog srpskog stanovništva (većinom s područja općine Konjic), smještenog u širem području sela Borci.⁶³

U zoni odgovornosti 2. krajiškoga korpusa, nakon osnivanja krajem 1994, djelovale su 1., 2. i 3. srpska brigada, koje su inače bile pristožerne postrojbe GŠ SVK.⁶⁴ U zoni odgovornosti Drinskog korpusa, u kolovozu 1995. osnovane su 1. i 2. drinska brigada koje su slane u ispomoć 2. krajiškom korpusu.⁶⁵

3. Armija Bosne i Hercegovine

Predsjedništvo RBiH je 8. travnja 1992. postojeću TO SR BiH proglasilo oružanom silom novopriznate RBiH. U tome smislu određeno je da će Predsjedništvo RBiH donositi odluke o upotrebi jedinica TO RBiH kojima će zapovijedati i voditi ih Ministarstvo narodne obrane RBiH, preko Štaba TO RBiH. Istom uredbom ukinut je dotadašnji Republički štab TO i formiran novi Štab TO RBiH. Za komandanta Štaba TO RBiH imenovan je pukovnik Hasan Efendić, za načelnika Štaba TO pukovnik Stjepan Šiber, a za zamjenika načelnika i glavnog operativca imenovan je pukovnik Jovan Divjak.⁶⁶

Predsjedništvo RBiH je, želeći pored ostalog legalizirati paravojne postroje SDA, 9. travnja donijelo odluku o ujedinjenju svih naoružanih snaga, osim JNA i MUP-a. Prema odluci svi naoružani sastavi i pojedinci koji djeluju na području BiH bili su dužni prijaviti se u TO BiH, a svi štabovi TO su obvezani prihvatiti sve sastave i pojedince, te ih staviti u funkciju obrane općine, okruga, grada i države. Naoružane skupine i pojedinci koji se nisu htjeli staviti pod zapovjedništvo štabova TO, smatrani su paravojnim formacijama.⁶⁷ Štab TO RBiH, zatražio je pismene potvrde lojalnosti od okružnih i općinskih štabova, nakon čega su

⁶² Isto, 277-278.

⁶³ POPARA et al, *Hercegovački korpus*, 279.

⁶⁴ DIMITRIJEVIĆ, *General Mladić i VRS*, 495.

⁶⁵ Isto, 495, 506.

⁶⁶ RBiH, Predsjedništvo, Uredba o ukidanju dosadašnjeg RŠTO i obrazovanju ŠTO RBiH, br. 01-011-303/92, od 8. 4. 1992. U: *Zbornik radova sa naučnog skupa Obaveza je i čast braniti BiH*, Sarajevo: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, 2016, 119; MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1992.-1995.“, 101.

⁶⁷ RBiH, Predsjedništvo, Odluka o objedinjavanju svih oružanih snaga na teritoriju RBiH, br. 01-011-306/92, od 9. 4. 1992. U: *Zbornik radova sa naučnog skupa Obaveza je i čast braniti BiH*, Sarajevo: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, 2016, 120.

mu lojalnost potvrdili okružni štabovi TO Bihać, Goražde, Sarajevo, Tuzla, Zenica i Tešanj (štab Doboj).⁶⁸

Politička stranka SDA odigrala je vrlo važnu ulogu u organiziranju postrojbi ABiH, posebno u početnom razdoblju, s različitim rezultatom od općine do općine zavisno od organiziranosti stranačke infrastrukture.⁶⁹

Krajem svibnja Predsjedništvo RBiH imenovalo je zapovjednike većih ustrojbenih sastava TO RBiH, od kojih samo jedan nije bio muslimanske nacionalnosti. Početkom lipnja smijenjen je zapovjednik Štaba TO RBiH Hasan Efendić, a novim zapovjednikom imenovan je major Sefer Halilović,⁷⁰ bivši zapovjednik *Patriotske lige*, čime su strukture paravojskih postrojbi SDA, većim djelom preuzele TO RBiH u svoje ruke.⁷¹ Krajem lipnja 1992. naredbom Predsjedništva RBiH, Štab TO preimenovan je u Glavni štab Oružanih snaga RBiH, a TO RBiH preimenovana je u Armiju Republike Bosne i Hercegovine (ABiH).⁷²

Odlukom Predsjedništva RBiH o organizaciji Oružanih snaga RBiH, s početka srpnja 1992., propisano je da se oružane snage sastoje od ABiH i snaga obrane na razini općina. Prema odluci ABiH se trebala sastojati od štabova (Glavnog štaba Oružanih snaga, okružnih i općinskih štabova obrane), zapovjedništava i postrojbi (vodova, četa-baterija, odreda, divizijuna, eskadrila, baza, pukova, brigada, divizija i korpusa) i ustanova za znanstveni-istraživački rad, obuku i logističko osiguranje. Za vrijeme rata snage obrane u općinama su se trebale sastojati od prostornih i manevarskih jedinica. Prostorne snage su bile podređene općinskim a manevarske okružnim štabovima obrane.⁷³ Operativne grupe kao privremeni sastavi ABiH, osnivale su se od srpnja 1992. a u rujnu je započela organizacija korpusa brigadnog sastava s elementima podrške i razvijenim logističkim bazama.⁷⁴ U skladu sa proklamiranim stavom da BiH čini organsko jedinstvo Muslimana, Srba i Hrvata“ zapovjedništvo ABiH odredilo je da ona mora biti jedinstvena i prisutna na cijelom teritoriju BiH.⁷⁵

⁶⁸ ČEKIĆ et al, *Monografija 1. korpusa ABiH*, 68. 71-72; MARIJAN et al, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u BiH*, 117.

⁶⁹ RBiH, ABiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Analiza iskustava iz borbenih djelovanja jedinica prostorne strukture, str. pov. br. 02-1465/93, od 21. 3. 1993.

⁷⁰ Prema nekim sjećanjima već prilikom imenovanja Efendića, predsjednik Izetbegović je Halilovića obavijestio da je to privremeno, te da je Efendić formalno (zbog legaliteta) komandant, a da otporom stvarno rukovodi Halilović; HODŽIĆ, *Bosanski ratnici*, 23; HALILOVIĆ, *Lukava strategija*, 303.

⁷¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana.*, 179.

⁷² RBiH, Predsjedništvo RBiH, Naredba, br. 01-011, od 23. 6. 1992. U: *Zbornik radova sa naučnog skupa Obaveza je i čast braniti BiH*, Sarajevo: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, 2016, 127.

⁷³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 179-180

⁷⁴ *Isto*, 181.

⁷⁵ RBiH ŠVK OS, Zaključci prvog ratnog savjetovanja OS, str. pov. br. 02/340-1904, od 6. 10. 1992.

Navedenom odlukom Predsjedništva RBiH osnovano je pet korpusa ABiH: 1. za Sarajevo i okruženje, 2. za tuzlansko područje i sjeveroistočnu Bosnu, 3. za srednju Bosnu, 4. za Hercegovinu i jugozapadnu Bosnu i 5. za zapadnu Bosnu. Komandama korpusa podređeni su Regionalni štabovi obrane u zonama njihova djelovanja. Operativne skupine nastavile su postojati u nekim korpusima do početka 1995. kada su preustrojene u divizije. U lipnju 1993. od dijelova 1, 3. i 4. korpusa u sjevernoj Hercegovini i dijelu središnje Bosne osnovan je 6. korpus sa sjedištem u Konjicu, koji je postojao do siječnja 1994. godine. Posljednji, 7. korpus osnovan je u travnju 1994. za područje središnje Bosne (šire područje Travnik i Bugojna) od dijela snaga 3. korpusa, podjelom korpusa na travnički i zenički dio. Snage na širem području Travnika postale su 7. korpus, a 3. je ostao na širem području Zenice.⁷⁶

U ratu protiv Hrvata glavnu ulogu imali su 3, 4. i 6. korpus, koji je osnovan samo zbog toga rata, te dijelovi 1. i 2. korpusa.⁷⁷ Sva tri korpusa su u određenom razdoblju svoga postojanja izvodila borbeno djelovanje prema snagama OZ SzH.

Treći korpus ABiH, nakon osnivanja u studenom 1992. sastojao se od 317. brdske brigade (bbr) Gornji Vakuf, 307. motorizirane brigade (mtbr) Bugojno, 301. mehanizirane brigade (mbr) Zenica, 303. bbr. Zenica, 305. bbr. od prognanika iz Jajca sa sjedištem u Travniku, 306. bbr. iz Travnika, 308. bbr. iz Novog Travnika, 309. bbr. iz Kaknja, 312. mtbr. iz Travnika, 314. mtbr. iz Zenice, 318. bbr. iz Zavidovića, 319. bbr. iz Žepča, 325. bbr. iz Viteza, 333. bbr. iz Busovače, 17. krajiške brigade od prognanika iz Bosanske krajine sa sjedištem u Travniku i 7. muslimanske bbr. Zenica.

Prema propisanom ustroju 3. korpus ABiH je trebao imati 64 744 vojnika. Krajem studenog 1992. imao je oko 40 tisuća vojnika, a prema nepotpunim podacima iz listopada 1993. godine, 51 735 vojnika.⁷⁸

Zona odgovornosti 3. korpusa ABiH preklapala se sa zonom odgovornosti OZ SzH na teritoriju općina Bugojno, Kupres i Gornji Vakuf, iz kojih su domicilne postrojbe bile nositelji borbenih djelovanja prema snagama HVO-a.⁷⁹ Tristo sedma motorizirana brigada iz Bugojna brojila je oko 2300 pripadnika raspoređenih u četiri pješačke bojne i više protudiverzantskih odreda, ojačanih tenkovskim vodom i jačom topničkom skupinom. Tristo sedamnaesta brdska brigada iz Gornjeg Vakufa sastojala se od četiri bojne i

⁷⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 181.

⁷⁷ Prema prvom načelniku GŠ ABiH, zbog osnivanja 6. korpusa, s područja Igmana odvedena je kompletna postavka „Igmanske operativne grupe,“ u trenutku dok je trajala srpska ofanziva prema tome području. HALILOVIĆ, *Lukava strategija*, 236.

⁷⁸ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 181-182.

⁷⁹ www. plbih. org, Zone odgovornosti korpusa ABiH, karta.

protudiverzantskim odreda, ojačanih topničkom skupinom mješovitog sastava, ukupne brojnosti oko 2700 pripadnika.⁸⁰

Šesti korpus ABiH osnovan je 6. lipnja 1993. godine sa zonom odgovornosti za područje Igmana, Jablanice, Visokog i Kalinovnika i sjedištem u Konjicu. Korpus je osnovan od dijelova 1., 3. i 4. korpusa, te se na kraju sastojao od 8. mtbr. na Igmanu, 9. bbr. iz Hadžića, 43., 44., 45., i 49. bbr. iz Bjelimića, 50. mješovite artiljerijske brigade, 81. bbr. Trnovo, 317. bbr. Izviđačko diverzantskog odreda *Crni labudovi*, Specijalnog odreda *Zulfikar*, 1. i 2. Protudiverzantskog odreda *Gornji Vakuf*, samostalnog voda *Silver Fox*, te Općinskih štabova obrane Gornji Vakuf, Fojnica, Hadžići, Jablanica, Kiseljak, Konjic, Kreševo, Prozor, Trnovo i Visoko. Sastav korpusa vremenom se mijenjao, a uoči ukidanja korpus se sastojao od 43., 44. i 45. bbr, 649. lake brigade, 601. oslobodilačke brigade, samostalnih bataljuna Prozor i Bjelašnica, bataljuna Vojne policije, inženjerijskog bataljuna, mješovitog divizijuna topništva i logističke baze. Brojno stanje korpusa početkom siječnja 1994. iznosilo je 8463 vojnika. Pred završetak hrvatsko-muslimanskog rata 11. siječnja 1994. 6. korpus je ukinut, a njegove postrojbe i zonu djelovanja preuzele su komande 1., 4. i 7. korpusa ABiH.⁸¹ Sve do kraja 1993. godine nije bilo razriješeno pitanje zona odgovornosti između 3. i 6. korpusa.⁸²

Nositeljice borbenih djelovanja prema snagama HVO-a od domicilnih postrojbi iz 6. korpusa bile su 44. i 45. brdska brigada sa zapovjednim mjestima u Jablanici i Parsovićima. Četrdeset peta brigada brojila je od 2500 do 3000 pripadnika, čije su 1. i 2. bojna posjedali položaje prema ramskoj općini na crti: Studentska planina-Urina ravan-Toščanica-Majan, s oko 900 vojnika i jačom topničkom potporom. Četrdeset četvrta brigada držala je položaje od Hudutskog do Drežnice, po dubini Jablanica, s oko 1200 pripadnika ojačanih s osam minobacača i dva topa. Ukupno stanje u brigadi krajem 1993. bilo je jedno od najboljih u 6. korpusu.⁸³ Od ostalih postrojbi koje su sudjelovale i ratu protiv Hrvata potrebno je spomenuti specijalne postrojbe ABiH uvrštene u sastav 6. korpusa i dovedene većinom iz ostalih dijelova BiH.⁸⁴

Četvrti korpus osnovan u prosincu 1992. sastojao se od 41. mtbr. Mostar, 42. bbr. (prije *Bregava*), 43. bbr. (prije 7. brigada *Suad Alić*) Konjic, 44. bbr. (prije *Neretva*) Jablanica,

⁸⁰ ZP TG, Sastav, jačina i raspored snaga ABiH, od 6. 6. 1994.

⁸¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 182-183.

⁸² RBiH, Štab vrhovne komande OS RBiH, Izvješće o radu ekipe GŠ OS u 6. korpusu, str. pov. br. 02-1251-1, od 14. 11. 1993.

⁸³ ZP TG, Sastav jačina i raspored snaga ABiH spram HVO-a u rajonima Uskoplja, Rame, Toščanice i Čvrstice; RBiH, Štab vrhovne komande OS RBiH, Izvješće o radu ekipe GŠ OS u 6. korpusu, str. pov. br. 02-1251-1, od 14. 11. 1993.

⁸⁴ RBiH, Štab vrhovne komande OS RBiH, Izvješće o radu ekipe GŠ OS u 6. korpusu, str. pov. br. 02-1251-1, od 14. 11. 1993.

45. bbr (prije *Neretvica*) Parsovići, 49. brdske istočno-hercegovačke brigade, 50. artiljerijsko-raketne brigade, bataljuna Prozor, bataljuna Vojne policije te općinskih štabova obrane Čapljina, Jablanica, Konjic, Prozor i Čapljina. Osnivanjem 6. korpusa u lipnju 1993. postrojbe s područja Jablanice, Konjica i Prozora ušle su u njegov sastav, a 4. korpus je sveden na područje Mostara i okolice. U siječnju 1994. 4. korpus brojao je 8544 vojnika.⁸⁵

Temeljna taktička postrojba ABiH bila je brdska brigada koja je prema sklopu trebala imati 2132 vojnika. Osnivane su još i motorizirane (4325 vojnika) i mehanizirane brigade koje su, zbog nedostatka materijalno-tehničkih sredstava, mehanizirane bile samo po imenu. Još u većoj mjeri nego kao kod HVO-a, za brigade ABiH se može reći da su se oblikovale prema lokalnim prilikama te raspoloživom naoružanju i opremi.⁸⁶

ABiH je imala stalan rast brojnog stanja tako da je postala najveća vojna formacija u rata. U prvom službenom presjeku s kraja lipnja 1992. brojila oko 131 000 pripadnika, naoružanih uglavnom lakim pješačkim oružjem. Krajem 1992. brojila je oko 205 000, krajem 1994. oko 227 000, a u veljači 1995. ABiH je brojila oko 230 000 pripadnika.⁸⁷

IV. VOJNO-GEOGRAFSKE ZNAČAJKE TERITORIJA OZ SZH-ZP TG

Geografski prostor na kojem su se izvodile ratna djelovanja u Bosni i Hercegovini bio je izuzetno važan čimbenik u ratu, te je svojim kvalitativnim i kvantitativnim osobinama bitno utjecao na razmjere i fizionomiju sukoba. Geografski prostor je bio osnovni izvor ljudskih, materijalnih, duhovnih i ostalih potencijala neophodnih za vođenje rata i ratnih operacija. U pravilu veličina, oblik, reljef, naseljenost, infrastruktura i druga obilježja prostora bitno utječu na planiranje i tijek borbenih djelovanja (izbor ciljeva, način upotrebe snaga, itd).⁸⁸

Područje odgovornosti OZ SzH pokrivala je teritorij općina Bugojno, Gornji Vakuf, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Posušje, Prozor i Tomislavgrad. U zapovjedi za osnivanje određeno je da su vanjske granice općina ujedno i granice operativne zone.⁸⁹ Ukupna površina teritorija navedenih općina iznosila je 5590 km². Prema popisu stanovništava Bosne i

⁸⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 182.

⁸⁶ *Isto*, 184.

⁸⁷ RBiH ŠVK OS, Zaključci prvog ratnog savjetovanja OS, str. pov. br. 02/340-1904, od 6. 10. 1992; MARIJAN, *Domovinski rat*, 62.

⁸⁸ MRDULJAŠ, „Značenje političkih odnosa u BiH za Dalmaciju“, 522.

⁸⁹ BiH, HR HB, HVO, Glavni stožer, Zapovijed za formiranje operativnih zona, str. pov. br. 01-2054/92, od 31. 8. 1992.

Hercegovine iz 1991. godine na ovome prostoru živjelo je 245 732 stanovnika, od toga broja Hrvata je bilo 128 876, Muslimana 83 615, i Srba 25 319.⁹⁰

Tablica br. 1. Nacionalna struktura stanovništva općina OZ SzH 1991. godine.⁹¹

općina	Hrvati	Muslimani	Srbi	Jugoslaveni	Ostali i nepoznato	ukupno
Posušje	16 963	8	9	26	130	17 134
Tomislavgrad	25 976	3 148	576	107	202	30 009
Livno	29 324	5 793	3 913	1 125	445	40 600
Kupres	3 813	802	4 864	67	72	9 618
Bugojno	16 031	19 697	8 673	1 561	927	46 889
Gornji Vakuf	10 706	14 063	110	158	144	25 181
Prozor	12 259	7 225	45	100	131	19 716
Jablanica	2 291	9 099	504	581	216	12 691
Konjic	11 513	23 815	6 620	1358	572	43 878
ukupno	128 876	83 615	25 319	5 083	2 839	245 732
postotak	52,46 %	34,02 %	10,30 %	2,07 %	1,15 %	100 %

Broj Hrvata u općinama OZ SzH (bez Jablanice i Konjica) prema popisu iz 1991. iznosio je 113 090. Prema procjeni zapovjedništva OZ SzH iz ožujka 1993, HVO je s područja općina operativne zone, sa stupnjem mobilizacije od 10 posto stanovništva, mogao raspolagati s oko 12.300 vojnika. Od sedam općina zone, jedna je većim dijelom bila pod okupacijom, a samo jedna je bila van zahvata fronta.⁹²

1. Vojno-geografske značajke livanjsko-kupreške bojišnice

Zemljišni prostor na livanjsko-kupreškoj bojišnici je brdsko-planinski i većim je dijelom pošumljen. Cjelokupan prostor je ispresijecan šumskim putovima, koji povezuju najvažnije dominantne zemljišne objekte s naseljenim mjestima. Pored ovih putova postoji veliki broj šumskih staza koje se mogu koristiti za prikriveno dovođenje postrojbi pješastva

⁹⁰ *Stanovništvo BiH narodnosni sastav po naseljima*, priredili Jakov Gelo, Marinko Grizelj, Anđelko Akrap, Državni zavod za statistiku RH Zagreb, 1995., 17-22.

⁹¹ *Isto*, 17-22.

⁹² R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Mišljenja i prijedlozi, str. pov. br. 01/11-4, od 19. 3. 1993.

do crte razvoja u neposrednoj blizini prednjeg kraja obrane i ubacivanje izvidničko-diverzantskih skupina u pozadinu neprijatelja.

Pravci operativno-taktičkog značenja na području livanjsko-kupreške bojišnice bili su: Tomislavgrad-Kupres-Bugojno, Livno-Tomislavgrad-Prozor.⁹³

Važnije planine u području livanjsko kupreške bojišnice: Dinara, Velika Golija, Staretina, Cincar, Ljubuša koje okružuju krška polja i visoravni međusobno povezana suženim prijevojima. Od njih je najvažnija kupreška visoravan čijim nadzorom su se otvarale mogućnosti za operativno djelovanje prema središnjoj i zapadnoj Bosni te sjevernoj Hercegovini i granici s Hrvatskom. Ovladavanje prijevojima operativno-taktičkog značenja od kojih su najvažnija Kupreška vrata, Malovan (Stržanj-Šuička vrata) Borova glava i Korićina otvarale su se mogućnosti za dublje nastupanje i preuzimanje nadzora nad okolnim poljima i visoravnima.⁹⁴

Glavni pravci djelovanja s posebnim osvrtom na tenko-prohodnost livanjsko-kupreškog bojišta bili su: Kupres – Zlosela - Blagaj, Kurljaj – Kovionica, Popova Košara - Vrdlo (tt 1278), Priluka – Korićina – selo Vrba. Svi navedeni pravci su tenko-prohodni i omogućavali su kretanje svih vrsta vozila.⁹⁵

U zahvatu bojišta razmješteni su gradovi Livno i Kupres. Izražena je bila naseljenost u gotovo u svim sektorima obrane. Naseljenost se nije odražavala negativno na organizaciju i izvođenje bojnih djelovanja. Sela uz prvu crtu obrane nisu bila naseljena. Razmještaj sela nije imao negativan utjecaj na prohodnost i pokret postrojbi.⁹⁶

Na ovome prostoru prevladava kontinentalna klima, s veoma oštrim zimama i čestim vjetrovima. U zimskom periodu jaki vjetrovi i snježne padaline uzrokuju velike mećave sa smetovima koji u potpunosti paraliziraju promet i svako kretanje. Ovakve snježne oluje traju najčešće do pet dana. Klimatski uvjeti na ovome prostoru imali su veliki utjecaj na efikasnost izvođenja bojnih djelovanja jer su dovodili do odsijecanja postrojbi, blokade prometa i kretanja svih oblika, smrzavanja vojnika te usto otežavali su rukovanje vojnom tehnikom.⁹⁷

⁹³ HR HB, HVO, Predstojnik ureda Predsjednika, Vojno strategijski prikaz položaja hrvatskog pučanstva na prostoru BiH, br. 0295/94, od 26. 1. 1994.

⁹⁴ HVO, ZOZ, SzH, Procjena operativno-taktičke situacije po pravcima u zimskim uvjetima ratovanja, str. pov. br. 51/92, od 2. 10. 1992.

⁹⁵ BiH, HR HB, MO GS HVO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava OS HR HB-HVO, s prosudbom namjera neprijatelja i mogućnosti našeg suprotstavljanja narečenom, prilog: Prosudba vojno-geografskih karakteristika zemljišta u zoni odgovornosti ZP TG, livanjsko-kupreškoj bojišnici, str. pov, broj nije upisan, od 6. 5. 1995.

⁹⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava OS HR HB, državna tajna, br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

⁹⁷ GS HVO, Referiranje načelniku Glavnog stožera HVO, str. pov. br. 1714-01/01-95-13, od 25. 4. 1995.

2. Vojno-geografske značajke ramsko-uskopaljsko-jablaničke bojišnice

Drugo i puno zahtjevnije bojište u zoni odgovornosti OZ SH bilo je ramsko-uskopaljsko-jablaničko. Osvajanjem Donjeg Vakufa u prvoj polovici svibnja 1992. godine,⁹⁸ srpske snage su prekinule prometni pravac koja je vodio iz Hercegovine i jugozapadne Bosne prema središnjoj Bosni, stoga je veza sa srednjom Bosnom i dalje, održavana makadamskim prometnicama koje su vodile od Gornjeg Vakufa preko Rostova prema Novom Travniku, i od Bugojna preko Ravnog Rostova do Travnika. Veza iz donje Hercegovine na ovaj pravac održavala se dolinom Neretve preko Jablanice i Prozora do Gornjeg Vakufa, međutim ova prometnica je bila u dometu srpskog topništva pa je njeno korištenje bilo otežano. Zamjenski pravac išao je preko Vran planine, kuda su vodili makadamski putovi od Tomislavgrada do Prozora i Posušja do Jablanice i dalje prema srednjoj Bosni, čiji su dijelovi preko Vran planine izgrađeni na početku rata, te su pored ostalog, bili teško prohodni zimi.⁹⁹ Ova prometnica nazvana „Cesta spasa“ bila je prva tri mjeseca nakon međunarodnog priznanja BiH, jedina prometnica koja je iz Bosne vodila u svijet, a i kasnije je ostala vrlo važna cesta, posebno za Hrvate u BiH nakon izbijanju rata s Muslimanima.¹⁰⁰

U vojno-geografskom smislu teren na ovome bojištu je brdsko-planinski, ograničene prohodnosti, s malim brojem prometnica koje se u pravilu pružaju dolinama i prijevojima. Sljedeća značajka terena je izrazita rasprostranjenost vegetacije posebno na ramsko-uskopaljskom dijelu bojišta. Zbog navedenih razloga je upotreba teških vojnih sustava i tehnike bila ograničena, što je na važnosti davalo pješastvu. U gornjem toku rijeke Neretve glavne su se borbe vodile na teško prohodnom krškom području uz Jablaničko jezero i planine Čvrstnicu, Čabulju i Prenj. Najvažniji stratejski objekt na ovome području je prijevoj Makljen sjeverno od Prozora, preko kojega vodi prometnica koja spaja Hercegovinu i Jugozapadnu Bosnu sa središnjom Bosnom.

Glavna obilježje Skopaljske doline s gradovima Bugojno i Uskoplje su rasprostranjenost većeg broja naselja, gornji tok rijeke Vrbasa s brojnim pritocima i visoke pošumljene planine. Dolinom je prolazila važna prometnica koja je od Livna preko Kupresa i Bugojna vodila prema srednjoj Bosni. Na ovaj putni pravac se priključivala prometnica Posušje-Tomislavgrad-Šujica. Na području općina Kupres i Donji Vakuf ovu prometnicu su

⁹⁸ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 94.

⁹⁹ Navedeni pravac je krajem 1992. bio toliko opterećen prometom, da je Općinski stožer Prozor, od zapovjedništva HVO-a tražio uvođenje jednosmjernog kretanja terenskih vozila, preko Vrana i Blidinja. HVO, Općinski stožer Prozor, Zahtjev, br. 02-40/92, od 18. 10. 1992.

¹⁰⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 226.

kontrolirale srpske snage, stoga je glavna prometnica prema srednjoj Bosni dolazila iz Prozora preko Makljena, i u Gornjem Vakufu se račvala na odvojak prema Bugojnu i odvojak prema Novom Travniku.¹⁰¹

IV. OSNIVANJE I USTROJ OPERATIVNE ZONE SJEVEROZAPADNA HERCEGOVINA/ZBORNOG PODRUČJA TOMISLAVGRAD

1. Prostor

Prema podacima Uprave za obranu Tomislavgrad (nadležne za općine OZ SzH) iz sredine kolovoza 1993. godine, na području uprave prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo je 133 998 Hrvata. U vojnoj evidenciji bilo ih je 28 637 starosti od 18- 40 godina, i 12 459 starosti od 40-60 godina, odnosno ukupno 41 096 vojnih obveznika. U operativnim postrojbama nalazilo se 11 544 vojnih obveznika do 40 godina starosti ili 8,6 % od ukupnog broja Hrvata s područja odgovornosti uprave. U operativne postrojbe bilo je uključeno 2478 vojnih obveznika starosti od 40 do 60 godina ili 1,84 % od ukupnog broja. Uključenih u ostale službe HVO-a bilo je: do 40 godina starosti 756 ili 0, 56 %, preko 40 godina starosti 493 ili 0,36 %. Na izvršenju radne obveze starosti do 40 godina bilo je uključeno 1277 ili 0,95 %, preko 40 godina starosti 1557 ili 1,16 % od ukupnog broja Hrvata s područja odgovornosti uprave. Opravdano odsutnih vojnih obveznika bilo je 3011, a neopravdano odsutnih bilo je 3029 protiv kojih su podignute krivične prijave. U inozemstvu s trajnom radnom dozvolom boravilo je 10 335 vojnih obveznika. U isto vrijeme bilo je 485 ranjenih i 296 poginulih pripadnika HVO-a iz općina koje je pokrivala Uprava za obranu Tomislavgrad.¹⁰²

Uprava za vojnu obvezu i mobilizaciju Odjela obrane snimila je demografsku strukturu stanovništva Uprave za obranu Tomislavgrad i Mostar, te je utvrdila točan broj vojnih obveznika hrvatske nacionalnosti od 18 do 60 godina starosti po općinama, i postotak angažiranih u operativnim postrojbama u prvoj polovici 1993. godine. Postotak se kretao od 6 % u Posušju do 21 % u općini Stolac.¹⁰³ Postotak uključenosti u obranu hrvatskog stanovništva po općinama OZ SzH, u ožujku 1993. prema podacima zapovjedništva zone bio je: Livno 17,9 %, Tomislavgrad 17,7 %, Bugojno 17,1 %, Prozor 15,9 %. Kupres 11,8 %, Posušje 11,8 % i Gornji Vakuf 10,7 %. Prema mišljenju zapovjedništva realno je bilo

¹⁰¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 165-166.

¹⁰² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Tomislavgrad, Pregled angažiranih Hrvata vojnih obveznika po strukturama popune, bez broja, [kolovoz 1993].

¹⁰³ BiH, HR HB, MO Odjel obrane, Izvješće o radu Odjela obrane za period siječanj-lipanj 1993, str. pov. br. 02-1/1-84, od 10. 7. 1993.

mobilizirati 10 % raspoloživog stanovništva.¹⁰⁴ Zbog agresije muslimanskih snaga na hrvatski narod zapovjedništvo operativne zone je sredinom travnja 1993. zapovjedilo svim brigadama da, u suradnji s nadležnim Uredima za obranu, procjenu mogućnosti dodatne mobilizacije vojnih obveznika radi ojačanja postrojbi. Zahtjeve za potrebnim količinama oružja za mobilizirano ljudstvo trebalo je dostavljati operativnoj zoni.¹⁰⁵ Zapovjedništvo operativne zone sredinom srpnja 1993. izdalo je zapovijed za angažiranje žena u ratnim postrojbama HVO-a. Zapovjedništva brigada obvezana su za izvršenje zadaće u suradnji s Uredima za obranu općina i Upravom za obranu Tomislavgrad.¹⁰⁶

Obavještajni odjel Glavnog stožera HVO-a je već 14. travnja 1992. za svoje potrebe podijelio teritorij HZ HB na četiri sektora: Jugoistočna Hercegovina, Sjeverozapadna Hercegovina, Srednja Bosna i Bosanska Posavina. Podjela je izvršena radi objedinjavanja podataka na razini sektora, odnosno smanjenja broja veza za protok informacija do zapovjedništva Obavještajnog odjela. Moguće da je podjela Obavještajnog odjela kasnije poslužila kao primjer GS HVO-a prilikom podjele teritorija HZ HB na operativne zone, odnosno za njihovo imenovanje i prostor koji su pokrivale.¹⁰⁷ Kako je već navedeno, ustroj Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina nadležne za HVO u općinama Bugojno, Gornji Vakuf, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Posušje, Prozor i Tomislavgrad, Glavni stožer zapovjedio je 31. kolovoza 1992. godine.¹⁰⁸ Radi „uspostave jedinstvenog fronta“ u području rijeke Neretve, Glavni stožer je 7. siječnja 1993. zapovjedio stavljanje Brigade Herceg Stjepan pod zapovjedništvo Operativne zone Jugoistočna Hercegovina (OZ JiH), čime je teritorij općina Konjic i Jablanica izišao iz zone odgovornosti OZ SzH.¹⁰⁹

Temeljem Odluke o unutarnjem ustroju Odjela obrane HZ HB općine Jablanica i Konjic bile su u djelokrugu Uprave za obranu Tomislavgrad. Neusklađenost u ustroju uprava obrane i operativnih zona stvaralo je ozbiljne probleme u radu uredima za obranu i postrojbama općina prilikom popune i mobilizacije ljudstva. Uprava za obranu Mostar stoga je krajem siječnja 1993. uputila Odjelu obrane prijedlog za donošenje odluke o prelasku ureda za obranu Konjic i Jablanica u djelokrug Uprave za obranu Mostar. Prijedlog je dodatno argumentiran uskom zemljopisnom i prometnom povezanošću navedenih općina s

¹⁰⁴ BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/263, od 17. 7. 1993.

¹⁰⁵ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ OZ SzH, Procjena mogućnosti dodatnog mobiliziranja, str. pov. br. 05/6-303, od 19. 04. 1993.

¹⁰⁶ BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/263, od 17. 7. 1993.

¹⁰⁷ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Obavještajna uprava, Obavještajno osiguranje b/d na temelju iskustva iz Domovinskog rata u HR HB, str. pov. 02-10-08-95-417, od 6. 6. 1995.

¹⁰⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Zapovijed za formiranje operativnih zona, str. pov. br. 01-2054/92, od 31. 8. 1992; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 172.

¹⁰⁹ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-05/93, od 7. 1. 1993.

Mostarom.¹¹⁰ Međutim, nakon gubitka većeg dijela teritorija općina Konjic i Jablanica koji je bio pod kontrolom HVO-a početkom rujna 1993., Uprava za obranu Mostar predložila je Odjelu obrane da se Ured obrane Jablanica izmjesti u djelokrug Uprave za obrane Tomislavgrad. Prijedlog je obrazložen činjenicom da je *Samostalna bojna Mijat Tomić* popunjavana s područja općine Jablanica, podređena 5. brigadi Posušje a Ured za obranu Jablanica privremeno je bio lociran u Posušju.¹¹¹ Ured za obranu Jablanica je u listopadu 1993. prema najnovijoj zapovjedi, ušao u djelokrug Uprave za obranu Tomislavgrad. Ured do listopada nije imao ustrojenu evidenciju vojnih osoba s područja općine.¹¹²

2. Postrojbe

Do 22. rujna 1992. u OZ SzH ustrojene su brigade *Kralj Tomislav, Petar Krešimir IV. i Herceg Stjepan*. Pored pričuvnih brigada na teritoriju OZ SzH u tijeku je bilo ustrojavanje djelatne *Pukovnije Bruno Bušić* koja je tada imala oko 700 pripadnika, ali i nedostatak stručnih zapovjednika zbog čega se ustroj pukovnije otežano odvijao.¹¹³ Zapovijed za ustrojavanje brigada u Bugojnu, Gornjem Vakufu i Prozoru izdana je od strane Odjela obrane 16. rujna, od postrojbi koje su već postojale na terenu. Brigade su trebale sačinjavati dotadašnje postrojbe općinskih stožera HVO-a, a zapovjedništva općinskih stožera preimenovana su u zapovjedništva brigada. Općinski stožeri su trebali dostaviti prijedlog za sastav zapovjedništva brigada zapovjedništvu OZ SzH, koje je trebalo proslijediti prijedloge GS HVO-a do 29. rujna 1992. Nazivi brigada trebali su se dogovoriti s predsjedništvima općinskih HVO-a. Odgovorni za ustrojavanje brigada prema zapovijedi bili su, zapovjedništvo operativne zone i zapovjedništva općinskih stožera HVO-a.¹¹⁴

Prema izvješću OZ SzH s kraja rujna 1992., ustrojavanje navedenih brigada išlo je veoma sporo zbog nestručnosti zapovjedništava, zbog čega im se namjeravala uputiti pomoć.¹¹⁵ Zapovjedništvo operativne zone je kao primjer ustrojbene strukture brigade isticalo

¹¹⁰ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Mostar, Izvješće, str. pov. br. 02-8-02-087/93, od 26. 1. 1993.

¹¹¹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Mostar, pov. br. 02-8-05-157/93, od 3. 9. 1993; Ured za obranu Jablanica djelovao je u Jablanici do 14. 4. 1993. kada je izmješten u Doljane. Nakon upada ABiH u Doljane 28. 7. 1993., ured je izmješten u Posušje. HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Tomislavgrad, Ured za obranu Jablanica, Izvješće o djelatnicima ureda za obranu Jablanica, br. 02-9/4-02-221/93, od 29. 9. 1993.

¹¹² R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Tomislavgrad, Izvješće, br. 02-9-420/93, od 13. 10. 1993.

¹¹³ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće o radu, str. pov. bez broja, od 22. 9. 1992.

¹¹⁴ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 03-78/92, od 16. 9. 1992.

¹¹⁵ HVO, ZOZ SzH, Izvješće o sastanku sa zapovjednicima u OZ, str. pov. br. 49/92, od 30. 9. 1992.

strukture brigada *Kralj Tomislav i Petar Krešimir IV.*¹¹⁶ Radi pomoći u dovršenju ustroja brigada u Bugojnu, Gornjem Vakufu i ostalih, zapovjedništvo operativne zone dalo je zadaću načelnicima rodova iz Brigade Kralj Tomislav obilaska zapovjedništva svih brigada operativne zone, te procjene situacije i prijedloga potrebnih mjera.¹¹⁷ Temeljem prijedloga općinskih stožera HVO-a, zapovjedništvo operativne zone sredinom rujna 1992. uputilo je Odjelu obrane HVO-a prijedlog imena za brigade: u Bugojnu *Eugen Kvaternik*, u Gornjem Vakufu *Ante Starčević* i Prozoru brigada *Rama*. Od ranije je brigada u Konjicu nosila ime *Herceg Stjepan*, brigada u Livnu *Petar Krešimir IV.*, a brigada u Tomislavgradu *Kralj Tomislav*.¹¹⁸

Odjel obrane HVO-a početkom studenog 1992. izdao je ovlaštenje zapovjednicima brigada da u svojim postrojbama mogu postavljati i razrješavati zapovjednike vodova, odjeljenja te ostale dočasnike i vojne službenike. O svakom postavljanju i razrješenu zapovjednici brigada bili su dužni izvijestiti Glavni stožer i Odjel obrane.¹¹⁹ Postavljanje zapovjednog sastava u brigadama operativne zone u početku nije bilo u skladu s propisanim ustrojem, zbog čega je zapovjedništvo zone upozoravalo zapovjedništva brigada na uočene nepravilnosti i upućivalo ih na pravilan ustroj i pisanje prijedloga za postavljanja.¹²⁰ Neke postrojbe su same tražile pomoć pri ustroju od zapovjedništva zone.¹²¹ Pored ustroja problemi s kojima su se susretale brigade bili su popuna ljudstvom i tehnikom, pričuvnim dijelovima za postojeću tehniku te alatom i priborom za njeno održavanje. Zapovjedništvo operativne zone sredinom prosinca 1992. naložilo je postrojbama izvođenje obuke zapovjednog sastava i to obuke zapovjedništava kao cjeline i obuku zapovjednika satnija, vodova i odjeljenja, za što je zapovjedništvo davalo potrebne instrukcije.¹²²

Glede protuzračne obrane utvrđeno je da sve postrojbe PZO-a imaju izrađene planšete za praćenje letova, te da najave letova dobivaju od Vojno obavještajne službe Split. Postrojbe su bile uvezane radio vezom *Motorola 4m*, a između postrojbi uspostavljena je zadovoljavajuća suradnja. U svim postrojbama nedostajalo je streljiva, a pojedine nisu imale ni dovoljno ljudstva. Dogovoreno je da se sva potraživanja materijalno-tehničkih sredstava

¹¹⁶ Dnevni red sastanka s organima OMK OZ SzH, od 16. 12. 1992.

¹¹⁷ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 49/92, od 30. 9. 1992.

¹¹⁸ HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Prijedlozi za imenovanje brigada, str. pov. br. 70/92, od 13. 10. 1992.

¹¹⁹ RBIH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ovlaštenje, str. pov. br. 03-239/92, od 4. 12. 1992.

¹²⁰ RBIH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, OZ SzH, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 05/203-22, od 7. 12. 1992.

¹²¹ RBIH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće, br. 05/203-49, od 16. 12. 1992.

¹²² RBIH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće sa sastanka, br. 02-4/210-1, od 17. 12. 1992.

vrše preko operativne zone, te da se sva premještanja sredstava vrše u dogovoru s Načelnikom PZO-a OZ SzH.¹²³

Sredinom prosinca 1992. brigade iz Gornjeg Vakufa, Bugojna, Prozora i Konjica nisu imale ustrojene inženjerijske satnije, pa je u zapovjedništvu operativne zone dogovoreno da se trebaju ustrojiti, a potom obučiti ljudstvo za uže specijalnosti. Osnovni problem za inženjeriju bila je nemogućnost nabave rezervnih dijelova za postojeće strojeve, te nedostatak stručno osposobljenog ljudstva.¹²⁴

Na sastanku načelnika topništva OZ SzH i načelnika topništva brigada sredinom prosinca 1992. utvrđeno je ukupno stanje topništva i topničkog streljiva u operativnoj zoni. Uočena je loša popunjenost topničkim streljivom svih postrojbi te nedovoljan broj topničkog oružja u Brigadi Eugen Kvaternik, koja je imala povoljan taktički položaj na jednom dijelu crte obrane prema VRS. Dogovoreno je redovito sravnjivanje operativne evidencije topničkih sredstava u postrojbama s načelnikom topništva operativne zone. Brigadama je zapovjeđena izradba planova djelovanja topništva u zoni odgovornosti, te im je predočena osnovna zamisao za napadajna djelovanja, kao polazište za izradbu navedenih planova. Zapovjeđena im je također ustrojavanje vodova i baterija protuoklopnih raketnih sustava i obuka ljudstva na trenažerima.¹²⁵

Prema izvješću zapovjednika operativne zone iz studenog 1992. nakon ustroja zapovjedništva u sastav OZ SzH ušle su sljedeće brigade: Brigada Herceg Stjepan iz Konjica, Brigada Eugen Kvaternik iz Bugojna, Brigada Ante Starčević iz Gornjeg Vakufa, Brigada Rama iz Prozora, Brigada Kralj Tomislav iz Tomislavgrada, Brigada Petar Krešimir IV. iz Livna, postrojbe Općinskog stožera HVO-a Posušje, Pukovnija Bruno Bušić i u operativnom pogledu 2. bojna Vojne policije smještena u Livnu. Sve postrojbe su obaviještene o ustroju Zapovjedništva operativne zone kojemu su izravno podređene, s obvezom slanja izvješća i zahtjeva putem operativnih sredstava veze.¹²⁶ Pored pješćkih brigada Zapovjedništvo operativne zone planiralo je ustrojavanje oklopno mehanizirane brigade.¹²⁷

Vojna policija HVO-a osnovana je u travnju 1992., na razini općinskih stožera HVO-a, u obliku vodova ili desetina vojne policije, u sklopu postojećih postrojbi općinskih

¹²³ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće sa sastanka, str. pov. br. 02-1/201-4, od 16. 12. 1994.

¹²⁴ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Načelnik inženjerije, Izvješće, str. pov. br. 01/ 203-47, od 16. 12. 1992. 4471; R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Obavijest, str. pov. br. 02-3/224-1, od 8. 12. 1992.

¹²⁵ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće, pov. br. 02-2/239-1, od 17. 12. 1992.

¹²⁶ HVO, ZOZ SzH, Izvješće o formiranju zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 175-1, od 20. 11. 1992.

¹²⁷ Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima brigada OZ SzH od 8. siječnja 1993.

stožera.¹²⁸ Uprava vojne policije HVO-a bila je odgovorna za opremanje postrojbi vojno-policijskom opremom i obilježjima pripadnosti, dok je za naoružanje i opremanje ostalom vojnom opremom i materijalno-tehničkim sredstvima bilo odgovorno zapovjedništvo matične postrojbe pri kojoj je ustrojena postrojba vojne policije.¹²⁹ U kolovozu 1992. godine postrojbe Vojne policije općinskih stožera HVO-a buduće OZ SzH, brojile su ukupno 445 pripadnika. Od toga je u Bugojnu bilo 65, Gornjem Vakufu 33, Jablanici 29, Konjicu 47, Kupresu 18, Livnu 122, Posušju 42, Prozoru 40, i u Tomislavgradu 59 vojnih policajaca. U isto vrijeme Vojna policija HVO-a ukupno je brojala 1862 pripadnika.¹³⁰

Na području OZ SzH nakon 2. listopada 1992., pored Vojne policije u brigadama i općinskim stožerima, ustrojena je 2. bojna vojne policije, u sastavu Uprave vojne policije i operativno podređene zapovjedništvu operativne zone.¹³¹ Zapovjednik bojne vojne policije u dnevnom izvršenju zadaća bio je neposredno podređen Zapovjedniku operativne zone, a bojna je izvršavala sve zapovijedi koje su se odnosile na vojno-policijske zadaće, sukladno ovlastima i nadležnostima vojne policije.¹³² Prilikom upotrebe vojne policije Zapovjednik operativne zone izvještavao je načelnika Uprave vojne policije a kada je vojnu policiju upotrebljavao zapovjednik brigade o tome je bio dužan izvijestiti zapovjednika bojne vojne policije i zapovjednika operativne zone.¹³³ Radi jedinstvenog postupanja u vođenju i zapovijedanju, postrojbe vojne policije općinskih stožera i brigada OZ SzH ulazile su u sastav 2. bojne vojne policije.¹³⁴

Usvojenim ustrojem 2. bojna vojne policije sa sjedištem u Tomislavgradu, sastojala se od Zapovjedništva pri kome je djelovala kriminalistička služba i dežurstvo, Odjeljenja veze, tri satnije i šest brigadnih vodova vojne policije. Prva satnija je bila djelatna a sastojala se od Zapovjedništva, Prvog voda (djelatnog) za antiterorističko djelovanje i složenije intervencije, dva voda opće Vojne policije i dva voda prometne policije. Sjedište satnije bilo je u Livnu gdje je bilo i sjedište 1., 2., i 4. voda. Sjedište 3. voda bilo je u Tomislavgradu, a 5. voda u Prozoru gdje je bilo sjedište i 1. voda 2. satnije. Sjedište 2. voda 2. satnije bilo je u Jablanici, a 3. u Konjicu. Sjedište 3. satnije bilo je u Bugojnu u kojem je bilo i sjedište 1. voda satnije, a

¹²⁸ BiH, HR HB, MO, Uprava SIS-a, Dopis Sektoru sigurnosti MO HR HB, br. 02-4/2-1-5740/93, od 1. 12. 1993.

¹²⁹ RBiH, HZ HB, Uprava VP, Opća akta o ustroju VP HVO-a, str. pov. br. 02-4/3-04-2194/93, primljeno u Upravu VP Mostar, 30.11. 1992.

¹³⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Uprava VP, Bilten br. 2 i br. 3, nedatirano.

¹³¹ HZ HB, HVO, Uprava VP, Ustroj VP HVO-a, br. 02-4/3-01-1940/92, od 26.12. 1992. HVO, ZOZ SzH, Prijedlog formacije 2. bojne VP, str. pov. br. 20/92, od 23. 9. 1992.

¹³² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava VP, Ustroj VP HVO-a, br. 02-4/3-01-1940/92, od 26.12. 1992.

¹³³ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

¹³⁴ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Upustvo za rad postrojbi VP HVO HZ HB, listopad 1992.

sjedište 2. voda bilo je u Gornjem Vakufu. Rasporedom postrojbi išlo se na koncentraciju vojne policije uz bojišnicu, stoga se u općinama koje nisu bile u zahvatu bojišnice na intervencije išlo iz središta najbliže postrojbe vojne policije. Druga bojna vojne policije u prosincu 1992. brojila je 458 pripadnika, od toga su 34 bila profesionalni, 158 djelatni i 266 pričuvni policajci.¹³⁵

Zbog širenja sukoba između HVO-a i ABiH u drugoj polovici 1993. došlo je do preustroja Vojne policije HVO-a. Sa zadaćom izvođenja borbenih djelovanja ustrojene su četiri lako-jurišne bojne vojne policije. Načelno se lako-jurišna bojna sastojala od tri satnije. Svaka satnija je imala dva pješačka voda, desetinu na BOV-u i desetinu minobacača.¹³⁶

U okviru OZ SzH tako je ustrojena 2. lako-jurišna bojna vojne policije sa sjedištem u Livnu, a za osnovne vojnopolicijske zadaće u operativnoj zoni ustrojena je 6. bojna sa sjedištem u Tomislavgradu, na način da je opći i prometni dio dotadašnje 2. bojne preustrojen u 6. bojnu.¹³⁷ Prema sklopu 6. bojna se sastojala od 6. satnija: 1. satnije u Tomislavgradu, 2. u Livnu, 3. u Posušju, 4. u Prozoru, 5. u Uskoplju i 6. satnije u Bugojnu. Satnije su se načelno sastojale od jednog do tri voda opće vojne policije, brigadnog voda vojne policije i voda prometne vojne policije (satnije u Uskoplju i Bugojnu nisu imale prometni vod).¹³⁸

Lako-jurišne bojne su kao disciplinirane i pokretljive postrojbe obavljale najzahtjevnije borbene zadaće na cijelom teritoriju HZ HB. Do kraja rujna 1993. u redovima 2. lakojurišne bojne, koja je djelovala na ramsko-uskopaljskoj i mostarskoj bojišnici, poginulo je 10 a teže su ranjena 54 vojna policajca.¹³⁹ Lako-jurišne bojne u izvršavanju borbenih zadaća podčinjavale su se zapovjednicima operativnih zona, a Pomoćnici načelnika Vojne policije HVO-a su prema prosudbi u lako-jurišne bojne mogli uključivati i druge postrojbe vojne policije iz svoje operativne zone.¹⁴⁰

Početkom listopada 1993., 2. lakojurišna bojna imala je popunjeno zapovjedništvo prema sklopnoj knjizi, koje je od nadležnih službi ocjenjeno kvalitetnim. Ukupna popuna ljudstvom bila je nešto lošija i iznosila je oko 70 % od propisanog broja. Istodobno je 6. bojna

¹³⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Uprava VP, Ustroj VP HVO-a, br. 02-4/3-01-1940/92. 9534; RBiH, HZ HB, HVO, Uprava VP, Zapovijed, br. 01-1319/92, od 27. 9. 1992.

¹³⁶ MARIJAN et al, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima BiH*, 139

¹³⁷ BiH, HR HB, MO, ZP TG, Analitička obrada 2. bojne VP, str. pov. br. 1707-2-95-1733, od 24. 11. 1995.

¹³⁸ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Formacija Uprave VP Mostar, str. pov. br. 02-4/3-01-2029/93, nedatirano.

¹³⁹ RBiH, HZ HB, HVO, Uprava VP, Zahtjev za preispitivanje angažiranja postrojbi VP na prvim crtama bojišnice, br. 02-4/13-01-2379/93, od 29. 9. 1993; HR HB, HVO, UVP, Odjel opće Vojne policije, Izvješće o radu za rujna 1993, br. 02-4/3-04/93, od 9. 10. 1993.

¹⁴⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Uprava VP, Zapovijed, br. 02-4/3-01-1775/93, od 28. 7. 1993.

brojila 111 profesionalnih i 137 pričuvnih pripadnika, što je iznosilo oko 33 % od broja propisanog sklopom bojne.¹⁴¹

Na temelju nezadovoljavajućeg stanja u Upravi i postrojbama vojne policije, tijekom studenog 1993. pristupilo se novom ustroju Vojne policije HVO-a, koji je stupio na snagu 1. prosinca. Novim ustrojem ukinute su lako-jurišne bojne, čiji je dio ljudstva ušao u gardijske brigade. Ustrojene su tri bojne i satnija vojne policije za ZP Orašje, Satnija vojne policije za osiguranje ratnih zarobljenika i Vojno-istražnog zatvora i Nastavna satnija vojne policije za obuku novaka. Novim ustrojem promijenjen je i sustav vođenja i zapovijedanja postrojbama. Ukinuta su mjesta Pomoćnika načelnika vojne policije u operativnim zonama, tako da je svim postrojbama ponovno zapovijedala Uprava vojne policije, a u dnevnom izvršavanju zadaća iz svoga djelokruga rada postrojbe su podređene zapovjednicima zbornih područja. Novim ustrojem Vojne policije ukinuti su ustovi i vodovi policije pri brigadama HVO-a.¹⁴²

Početak prosinca 1993. godine Ministarstvo obrane (MO) HR HB je za područje odgovornosti ZP TG zapovjedilo ustrojavanje 2. bojne vojne policije sa sjedištem u Livnu, stapanjem 2. lako-jurišne i 6. bojne. Prva satnija novoosnovane bojne bila je smještena u Livnu, 2. satnija u Tomislavgradu, 3. satnija u Rami i 4. satnija u Posušju, a jedan vod bio je raspoređen u Uskoplju. Prema sklopnoj knjizi bojna je trebala brojati 776 pripadnika, od toga 83 časnika, 157 dočasnika, 495 vojnika i 41 građanskih osoba.¹⁴³ Krajem studenog bojna je u odnosu na sklopnu knjigu bila popunjena sa 71 % pripadnika.¹⁴⁴ U prosincu 1994. odobrena je nadopuna ustroja 2. voda, 2. satnije, 2. bojne sa sjedištem u Kupresu, koja je zatražena nakon oslobođenja Kupresa.¹⁴⁵

Odjel obrane sredinom prosinca 1992. godine propisao je privremeni okvirni sklop zapovjedništava brigada i bojni HVO-a. Zapovjedništvo brigade se trebalo sastojati od: Zapovjednika, Načelnika stožera (ujedno Dozapovjednika), Pomoćnika načelnika stožera za operativno nastavne poslove (ONP), Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove, Pomoćnika načelnika stožera za opće poslove, Načelnika topništva, PZO-a, inženjerije, veze,

¹⁴¹ R BiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01-1269, od 29. 06. 1993. 306 21; Uprava vojne policije, Formacija, 6. bojne VP sa sjedištem u Tomislavgradu, str. pov. br. 02-473-01-2175/93, od [2. 9. 1993].

¹⁴² Unija R BiH, HR HB, MO, Zapovijed, br. 02-1-9-38/93, od 3. 12. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvještaj o radu za period siječanj-lipanj 1993, rujan 1993; BiH, HR HB, MO, Zapovijed, str. pov. br. 02-01-94-1, od 22. 4. 1994.

¹⁴³ HVO, Organizacijska karta bojne Vojne policije.

¹⁴⁴ Unija R BiH, HR HB, MO, Zapovijed, br. 02-1-9-38/93, od 3. 12. 1993; BiH, HR HB, MO, ZP TG, Analitička obrada 2. bojne VP, str. pov. br. 1707-2-95-1733, od 24. 11. 1995.

¹⁴⁵ BiH, HR HB, MO, Suglasnost za nadopunu ustroja, str. pov. br. 02-01-94-2, od 07. 12. 1994; BiH, HR HB, MO, Sektor sigurnosti, Uprava VP, Zahtjev za nadopunu ustroja, str. pov. br. 02-11-01-804/94, od 25. 11. 1994.

oklopno-mehaniziranih postrojbi, tehničke, sanitetske, opskrbe, veterinarske, prometne i financijske službe, Načelnika Nuklearno-kemijske i biološke obrane (NKBO), Referenta kriptozastite (KZ), Pomoćnika zapovjednika za sigurnost, Informativno političku djelatnost (IPD), Organizacijsko-mobilizacijske i kadrovske poslova (OMKP) i logistiku. Zapovjednik brigade trebao je imati sklopni čin pukovnika ili brigadira, a Načelnik stožera čin pukovnika. Ukupno je zapovjedništvo brigade trebalo brojiti 21. časnika, pet dočasnika, četiri vojnika i osam građanskih osoba.¹⁴⁶ Zapovjedništvo bojne se sastojalo od Zapovjednika bojne, Dozapovjednika, Pomoćnika za IPD, Referenta općih poslova, Referenta za saznavno-sigurnosne poslove i Pomoćnika zapovjednika za logistiku. Zapovjednik bojne imao je sklopni čin bojnika.¹⁴⁷

Općinski stožeri HVO-a kao zapovjedništva HVO-a, ukinuti su 31. prosinca 1992. zapoviješću predstojnika Odjela obrane, zbog toga jer su bila ustrojena zapovjedništva operativnih zona i brigada.¹⁴⁸ Zapovjednik OZ SzH je već 28. prosinca zapovjedio rasformiranje općinskih stožera u općinama Livno, Tomislavgrad, Kupres, Posušje, Rama, Uskoplje, Bugojno, Jablanica i Konjic. Prema zapovijedi stožeri su do 31. prosinca trebali predati nadležnim službama operativne zone popise svih objekata, materijalno-tehničkih sredstava i pripadnika HVO-a.¹⁴⁹

Na koordinaciji zapovjedništva operativne zone početkom siječnja 1993. zastupljena je i Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, a Brigada Herceg Stjepan „otišla“ je u OZ JiH. Zaključeno je da je ustrojavanje oklopno mehanizirane brigade „za sada ostaje status quo“, te da je u brigadama *Eugen Kvaternik*, *Ante Starčević* i *Rama* postojeće postrojbe potrebno prilagoditi propisanim sklopovima.¹⁵⁰

Početkom veljače 1993. u zoni odgovornosti OZ SzH, u brigadama je uključujući i Brigadu Herceg Stjepan, bilo angažirano 14 510 vojnih osoba.¹⁵¹ Početkom kolovoza 1993. u postrojbama operativne zone, bez brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, bilo je 7426 pripadnika, a prema ustroju trebala je biti oko 23 000 pripadnika.¹⁵² Prema podacima Sektora sigurnost, brojno stanje ZP TG u prosincu 1993. iznosilo je 10 080 pripadnika.¹⁵³

¹⁴⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Formacija zapovjedništva brigade HVO, str. pov. br. 03-257/92, od 10. 12. 1992.

¹⁴⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Formacija zapovjedništva bojne HVO, str. pov. br. 03-269/92, od 15. 12. 1992.

¹⁴⁸ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, str. pov. br. 03-294/92, od 26. 12. 1992.

¹⁴⁹ HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 1-1791-2/1992, od 28. 12. 1992.

¹⁵⁰ Namjera osnivanja oklopno mehanizirane postrojbe u sklopu OZ SzH isticana je i na ranijim koordinacijama. OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

¹⁵¹ R BiH HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Dostava podataka, str. pov. br. 05/6-86, od 8. 2. 1993.

¹⁵² R BiH HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju popune, str. pov. br. 01/3351, od 11. 8. 1993; Prema podacima zapovjedništva iz ožujka 1993., u postrojbama OZ SzH je prema ustrojbenim knjigama, trebalo je biti

Izmjenom i dopunom mobilizacijskog razvoja HVO-a od 20. veljače 1993. Glavni stožer uvrstio je u mobilizacijski razvoj oružanih snaga HZ HB Brigadu Hrvoje Vukčić Hrvatinić iz Jajca, kao pješачku brigadu od 2841 pripadnika pričuvnog sastava lociranu u Tomislavgradu.¹⁵⁴ Ured za obranu Jajce koji je ulazio je u sastav Uprave za obranu Travnik, poslije okupacije općine bio je smješten u Tomislavgradu.¹⁵⁵

Domobranske postrojbe u operativnim zonama kao poseban dio oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg Bosne, ustrojavane su radi zaštite teritorija, objekata od posebnog značenja za obranu i potporu oružanim snagama.¹⁵⁶ Odluku o ustrojstvu Domobranstva kao posebnog dijela oružanih snaga donio je Predsjednik HZ HB 3. studenog 1992. Domobranstvo se ustrojavalo na teritorijalnom načelu i činile su ga „sve postrojbe pričuvnog sastava oružanih snaga i novoustrojene prostorne postrojbe“. Za potrebe vođenja i zapovijedanja Domobranstvom odlučeno je ustrojiti zapovjedništva postrojbi Domobranstva u općinama prema posebnim sklopovima i mobilizacijskom razvoju koje je trebao propisati Odjel obrane HVO-a. Glede upotrebe, vođenja i zapovijedanja stožeri i postrojbe domobranstva podčinjene su zapovjedništvima operativnih zona i GS HVO-a. Prema odluci, svi vojni obveznici po općinama koji nisu imali ratni raspored prevedeni su u postrojbe Domobranstva.¹⁵⁷ Neke općine su Domobranske postrojbe osnivale prije donošenja odluke Predsjednika HZ HB, a iz dostupne dokumentacije teško je utvrditi dokle se uopće došlo u realizaciji predsjednikove odluke.¹⁵⁸

Novu zapovijed za ustrojavanje postrojbi domobranstva u svim općinama HZ HB donio je Odjel obrane 5. veljače 1993., iz čega se može zaključiti da odluka Predsjednika HZ HB nije u potpunosti provedena. U prvoj fazi do 10. veljače trebalo je po općinama ustrojiti Zapovjedništva domobranstva kao privremena zapovjedna tijela, od dva časnika i jednog dočasnika. Zapovjedništvo domobranstva zajedno s općinskim HVO-om i zapovjedništvom operativnih zona trebalo je napraviti procjenu stanja teritorija i odrediti objekte od posebnog značenja za obranu, te temeljem toga do 15. veljače predložiti veličinu domobranske postrojbe na teritoriju općine. Nakon toga Glavni stožer je trebao izraditi potrebne dokumente

angažirano 21 198 pripadnika, bez Vojne policije i pristožernih postrojbi, što je iziskivalo mobilizaciju 20 % stanovništva hrvatske nacionalnosti u općinama zone. RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Mišljenja i prijedlozi, str. pov. br. 01/11-4, od 19. 3. 1993.

¹⁵³ BiH, HR HB, MO, Sektor sigurnosti, Izvješće o realiziranju zadaća i problemima u radu, br. 02-4-1/93-183, od 18. 12. 1993.

¹⁵⁴ HVO, Glavni stožer, Izvod iz mobilizacijskog razvoja, str. pov. br. 02-1-95/93, od 20. 2. 1994.

¹⁵⁵ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o broju, sjedištima i područjima na kojima djeluju Uprave za obranu i Uredi za obranu, br. 01-03-103/I/92, od 25. 7. 1993.

¹⁵⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-15/93, od 5. 2. 1993.

¹⁵⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odluka o ustrojstvu domobranstva, br. 625/92, od 3. 11. 1992.

¹⁵⁸ RBiH, HZ HB, Zapovjedništvo brigade Rama, str. pov. br. 02-4-101-627/92, od 9. 12. 1992.

i poslati ih upravama za obranu kako bi se izvršio ustroj postrojbe. U zapovjedništvima operativnih zona trebalo je postaviti Pomoćnika zapovjednika operativne zone za Domobranstvo, a u Glavnom stožeru Pomoćnika načelnika za Domobranstvo. Pitanje materijalnog, financijskog i logističkog osiguranja postrojbi trebalo je rješavati po postojećim propisima za oružane snage.

Satnija domobranstva ustrojavana se u općinama s malim brojem ili bez objekata od posebnog značaja. Iznimno u općinama bez značajnih objekata ako su općine izvan zahvata fronta mogao se ustrojiti domobranski vod. Bojna domobranstva osnivala se u općinama u zahvatu fronte i s većim brojem objekata od posebnog značenja. Radi naoružavanja domobranskih postrojbi trebalo je obaviti razgovore s privatnim imateljima svih vrsta naoružanja u smislu uključivanja u postrojbe.¹⁵⁹ Tijekom 1993. osnovane su domobranske postrojbe po općinama ranga pukovnije, bojne ili satnije zavisno od broja neangažiranih vojnih osoba u brigadama. Ove postrojbe su uglavnom popunjavane starijim i ograničeno sposobnim vojnim obveznicima, čija je zadaća bila prvenstveno zaštita vitalnih objekata po dubini teritorija, a ponekad i na prvoj crti kada je to bilo nužno.¹⁶⁰

Uprava za obranu Tomislavgrad organizirala je 18. veljače 1993. sastanak s načelnicima ureda obrane, na kojem je zaključeno da se ustroje zapovjedništva domobranskih postrojbi u svim općinama do 28. veljače 1993. što je i učinjeno.¹⁶¹ U ustroju domobranskih postrojbi pored općinskih HVO-a trebali su sudjelovati zapovjedništva brigada i operativne zone.¹⁶²

U raščlambi Glavnog stožera o stanju u domobranskim postrojbama s početka svibnja 1993. navodi se kako je stožer, na prijedlog operativnih zona i općinskih vlada HVO-a, izradio privremene sklopove domobranskih postrojbi za svaku općinu zasebno. Prema podacima stožera u većini općina (izuzev općina u Bosanskoj Posavini) imenovana su privremena zapovjedništva domobranstva i izvršena smotra postrojbi. Popuna ljudstvom kretala se od 80 % do 100 % u odnosu na predviđeni broj. Opremljenost postrojbi materijalno-tehničkim sredstvima, prema navodima stožera nije bila dovoljna ni za minimalne

¹⁵⁹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-15/93, od 5. 2. 1993.

¹⁶⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Analiza rada Ureda domobranstva za šest mjeseci 1994, str. pov. br. 02-10-18-94-47, od 27. 6. 1994.

¹⁶¹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće o radu odjela obrane za period siječanj-lipanj 1993, str. pov. br. 02-1/1-84, od 10. 7. 1993.

¹⁶² OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

potrebe. Postrojbama Domobranstva OZ SzH u navedeno vrijeme nedostajalo je 1800 komada naoružanja i isto toliko odora.¹⁶³

Početkom sukoba s Armijom BiH na uskopaljsko-ramskoj bojišnici postrojbe brigada koje su bile na crtama obrane prema VRS-u prebačene se na pravce glavnih borbenih djelovanja. Umjesto njih prema VRS-u raspoređivane su postrojbe domobranstva i slabije ljudstvo iz brigada, zbog čega je navedena crta obrane postala osjetljiva i nedovoljno sigurna. Tako su pripadnici Domobranske bojne iz Livna, krajem ožujka 1994., držali veći dio crte livanjske bojišnice. Prema podacima Odsjeka domobranstva ZP TG, koje im se smatralo nadređenim, postrojbe Domobranstva iz razdoblja operativnih zona, postojale su do preustroja brigada u domobranske postrojbe u okviru zbornih područja.¹⁶⁴

Prema riječima zapovjednika OZ SzH na koordinaciji sa zapovjednicima postrojbi operativne zone iz ožujka 1993. po novome prijedlogu organizacijsko ustrojbene strukture, u sastavu operativne zone razvijana su četiri brigade tipa 1 i dvije brigade tipa 3, koje je trebalo popuniti s 21 198 vojnih obveznika. Pored brigada operativna zona ustrojavala je i podstožerne postrojbe: Vod veze, Izviđačku satniju, Samostalnu bojnu u Posušju, Oklopno mehaniziranu bojnu, Bojnu vojne policije, domobranske postrojbe i dio snaga Pukovnije Bruno Bušić. Na sastanku je odlučeno da se prijedlozi sklopova brigada s primjedbama zapovjedništva operativne zone upute svim brigadama na razmatranje, te da brigade za desetak dana dostave zapovjedništvu svoje primjedbe. Sklopne knjige brigada uručene su zapovjednicima svih brigada nakon završetka sastanka.¹⁶⁵

Zapovjednik OZ SzH 3. svibnja 1993. zapovjedio je osnivanje *Izviđačko diverzantske letачke postrojbe* od pripadnika brigada *Kralj Tomislav i Petar Krešimir IV.* koja je trebala biti smještena u prostorijama *Aero kluba* u Livnu zbog čega su letjelice i prostorije kluba mobilizirane za potrebe postrojbe. Zapovjednikom postrojbe imenovan je Dragun Ledić iz Brigade *Kralj Tomislav*, čije su privatne letjelice također bile mobilizirane, a postrojba je trebala biti pod zapovjedništvom zapovjednika operativne zone. Smještaj, ishranu i prijevoz za pripadnike postrojbe osiguravala je Brigada *Petar Krešimir IV.*, a ostalu logistiku operativna zona.¹⁶⁶ Iz dostupne dokumentacije nije poznato je li postrojba zaživjela i s kakvim borbenim učinkom.

¹⁶³ R BiH, HZ HB, GS HVO, Analiza stanja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 02-2/1-11-736/93, od 6. 5. 1993.

¹⁶⁴ ZZP TG, Odsjek domobranstva, Mjesečna analiza prioriteta za ožujak 1994, str. pov. br. 05-1801/94, od 29. 3. 1994; HR HB, HVO, ZZP TG, Dostava podataka za radni sastanak, str. pov. br. 01-6916/94, od 8. 1. 1994.

¹⁶⁵ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

¹⁶⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH. Zapovijed za formiranje letачke postrojbe, str. pov. br. 01/5-186, od 3. 5. 1993.

Dolaskom bojišnice na granice općine Posušje, Odjel obrane HVO-a 9. lipnja 1993. izdao je zapovijed za osnivanje lake pješачke brigade u Posušju. U brigade trebalo je ugraditi postojeće postrojbe HVO-a Posušje, *Samostalnu bojnu Rafael vitez Boban* i 4. bojnu iz sastava Brigade Kralj Tomislav.¹⁶⁷ Brigada je dobila ime 5. brigada Posušje, u kojoj je 4. bojna Brigade Kralj Tomislav preimenovana u 1. bojnu, a bojna *Rafael vitez Boban* postala je 2. bojna brigade. Pored pričuvnih u sastavu brigade djelovala je i djelatna postrojba *Posuški vitezovi*, u početku veličine ojačane satnije.¹⁶⁸ *Samostalna bojna Mijat Tomić* ustrojena 27. srpnja 1993. od stotinjak pripadnika 3. bojne Brigade Herceg Stjepan, koja je djelovala na slobodnom području općine Jablanica, prema zapovjedi Glavnog stožera od 14. rujna 1993. podređena je 5. brigadi. Time su dijelovi jablaničke općine praktično ponovno našli u zoni odgovornosti OZ SzH.¹⁶⁹

Preustrojem operativnih zona u zborna područja, u ZP TG predviđeno je ustrojavanje djelatne 1. gardijske brigade (gbr), domobranskih postrojbi: 1. domobranske pukovnije (dp) Posušje, 55. dp popunjavane vojnim obveznicima iz Kupresa, Bugojna i Jajca, 79. dp Tomislavgrad, 80. dp Livno, 42. domobranske bojne (db) Rama, 43. db Uskoplje, te pristožernih postrojbi: 14. topničko-raketne bitnice (TRB) PZO-a u Tomislavgradu, 71. satnije veze u Tomislavgradu i 154. logističke baze (LogB) u Livnu.¹⁷⁰

Planom zapovjedništva ZP TG preustroj brigada *Rama* i *Ante Starčević*, trebao je biti završen do 15. svibnja, Brigade Kralj Tomislav do 30. svibnja, Brigade Petar Krešimir IV. do 15. kolovoza, Topničko raketne bojne PZO do 30. svibnja, te Satnije veze i Logističke baze do 26. lipnja 1994.¹⁷¹ Naknadno je zapovjedništvo pomjerilo rok završetka preustroja Brigade Petar Krešimir IV. do 15. lipnja 1994.¹⁷²

Nakon preustroja ZP TG je prema sklopnim knjigama trebalo brojiti 10 476 pripadnika, stvarna popunjenost sredinom 1994. bila je 5695 pripadnika, što je iznosilo 54 % od propisanog broja te je bila najlošija od svih zbornih područja. Istodobno je na razini

¹⁶⁷ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 05/6-266, od 9. 4. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, str. pov. br. 02-1-582/93, od 9. 6. 1993.

¹⁶⁸ HZ HB, HVO Posušje, Ured obrane, Zaključak o imenu brigade, br. 01/I-364/93, od 8. 7. 1993; HR HB, MO, GS HVO, Izvješće za vojno savjetovanje, bez broja, od 20. 1. 1995.

¹⁶⁹ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovjed, str. pov. br. 02-2/1-01-1582/93, od 27. 7. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane SIS, Informacija, str. pov. br. 02-4-1-1221/93, od 2. 9. 1993; Unija republika BiH, HR HB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed o predpočinjavanju, str. pov. br. 01-3971/93, od 14. 9. 1993

¹⁷⁰ Shema ustroja zbornih područja HVO-a.

¹⁷¹ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Plan realizacije preustroja, djelomične demobilizacije i provjere mobilizacijske gotovosti, str. pov. bez broja i datuma.

¹⁷² BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-324/94, od 7. 6. 1994.

cjelokupnog HVO-a popunjenosti iznosila 66 %, dok je najveću popunjenost od 72 % imalo ZP Orašje.¹⁷³

Tablica br. 2. Stanje popune po postrojbama ZP TG sredinom 1994. godine.¹⁷⁴

postrojba	po sklopu	stvarno stanje	postotak
1.dp.	2224	1036	46 %
79. dp	2224	1239	55 %
80. dp	2224	1581	70 %
55. dp	2224	880	30 %
42. db	790	513	65 %
43. db	790	666	84 %
ukupno	10 476	5695	54 %

Zborno područje Tomislavgrad imalo je udjela i u ustroju *Inženjerijsko-pontonirske bojne*, koja je kao postrojba GS HVO-a osnovana u siječnju 1994. sa sjedištem u Posušju. Prema zapovjedi Glavnog stožera bojnu je trebalo prioritarno popuniti ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima iz ZP TG, odnosno iz inženjerske postrojbe 5. brigade Posušje i inženjerijske postrojbe *Pukovnije Bruno Bušić*. Zborno područje Tomislavgrad trebalo je osigurati ljudstvo jačine najmanje jednog voda za utvrđivanje i jednog putnog voda, uključujući zapovjednike vodova i desetina. Odabir ljudstva trebalo je izvršiti vodeći računa o ustroju gardijskih brigada u koje je trebalo rasporediti najkvalitetnije ljudstvo iz roda inženjerije.¹⁷⁵ Osim ljudstva s područja ZP TG, trebalo je predati i veći broj građevinskih strojeva koji su do tada korišteni u zbornom području, kao i mobilizirati nove za potrebe bojne.¹⁷⁶

U GS HVO-a izrađena je sklopna knjiga domobranske pukovnije prema kojoj je pukovnija pored Zapovjednika trebala imati Zapovjedništvo pukovnije, tri domobranske bojne i Mješoviti topničko-raketni divizijun. Zapovjedništvo domobranske pukovnije sastojalo se od Zapovjednika pukovnije, Stožera pukovnije, Odsjeka za političku djelatnost (PD), Odsjeka sektora sigurnosti (SIS), Odsjeka za zdravstvo i Odsjeka za logistiku. Na čelu odsjeka Zapovjedništva domobranske pukovnije bili su pomoćnici zapovjednika. Stožer na čelu s Načelnikom stožera pukovnije (ujedno zamjenikom zapovjednika) sastojao se od Odsjeka za operativno-nastavne poslove, Odsjeka za obavještajne poslove, Odsjeka za ustroj i kadrovske

¹⁷³ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Odjel domobranstva, Uloga domobranstva u obrani HR HB (referat), str. pov. br. 1402-11-95-430, od 24. 4. 1995

¹⁷⁴ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Odjel domobranstva, Uloga domobranstva u obrani HR HB (referat), str. pov. br. 1402-11-95-430, od 24. 4. 1995

¹⁷⁵ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-43/94, od 8. 1. 1994.

¹⁷⁶ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-52/94, od 9. 1. 1994.

poslove, Odsjeka rodova i Ureda stožera pukovnije. Na čelo odsjeka u stožeru pukovnije imenovani su načelnici. Pristožerne postrojbe Zapovjedništva domobranske pukovnije bile su Dom zapovjedništva, Izvidnički vod, Vod veze, Vod ABKO, Inženjerijski vod, Vod ratnog zdravstva i Logistička satnije. Bojne u sklopu pukovnije trebale su brojati 573 pripadnika a Mješoviti topničko raketni divizion (MTRD) 250 pripadnika. Domobranska pukovnija trebala je brojati 145 časnika, 273 dočasnika, 1806 vojnika, odnosno ukupno 2224 pripadnika. Zapovjednik domobranske pukovnije trebao je nositi čin pukovnika ili brigadira.¹⁷⁷ Djelatne dužnosti u domobranskim pukovnijama bile su: Zapovjednik pukovnije, Načelnik odsjeka za ONP, Načelnik odsjeka za obavještajne poslove, Načelnik odsjeka za ustroj i kadrovske poslove, administrativni operater (AOP), Pomoćnik zapovjednika za SIS, Pomoćnik zapovjednika za logistiku, Načelnik tehničke službe, Zapovjednici bojni, Zapovjednik desetine za opskrbu materijalno-tehničkim sredstvima. Ostalo ljudstvo pukovnije popunjavano je iz pričuve.¹⁷⁸

Domobranska bojna kao samostalna postrojba domobranstva prema sklopnim knjigama trebala se sastojati od Zapovjedništva, tri pješačke satnije, bitnice minobacača 120 mm i protuoklopne topničke bitnice. Pješačke satnije trebale su brojiti 144 pripadnika. Domobranska bojna načelno je brojala 50 časnika, 76 dočasnika i 665 vojnika, odnosno ukupno 791 pripadnika. Zapovjedništvu domobranske bojne podčinjene su bili Desetina veze, Izvidničke desetina, Topničko-raketni vod PZO-a, Logistički vod i Desetina ratnog saniteta. Zapovjednik bojne trebao je načelno imati čin bojnika ili pukovnika. Zapovjedništvo domobranske bojne, pored zapovjednika činili su Zamjenik zapovjednika, Pomoćnik zapovjednika za pravne, operativne, obavještajne te ustroj i kadrovske poslove, Pomoćnik zapovjednika za zdravstvo, za PD, za SIS i Pomoćnik zapovjednika za logistiku.¹⁷⁹ Djelatna mjesta u domobranskim bojnama bila su: Zapovjednik, Pomoćnik zapovjednika za operativne, obavještajne, ustroj i kadrovske poslove, Pomoćnici zapovjednika za SIS i logistiku te Zapovjednik prometno-opkrbne desetine.¹⁸⁰

Zapovjedništva domobranskih postrojbi ZP TG polovicom siječnja 1995., bila su popunjena s 1301 časnika i dočasnika što je iznosilo 67, 67 % od ustrojem predviđenog

¹⁷⁷ BiH, HZ HB, MO, Ustroj Domobranske pukovnije, bez broja i datuma.

¹⁷⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Pregled djelatnih mjesta u dp. i sdb, str. pov. br. 02-10-18-96-18, pod 13. 12. 1996.

¹⁷⁹ BiH, HR HB, MO, Ustroj Domobranske bojne, str. pov. br. 02-10.04/94-22, od 19. 3 1994.

¹⁸⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Pregled djelatnih mjesta u dp. i sdb, str. pov. br. 02-10-18-96-18, od 13. 12. 1996.

broja.¹⁸¹ U odnosu na propisani broj od 690 časničkih mjesta, do kraja travnja 1995. bilo je dodijeljeno 655 časničkih činova ili 95 %, a od 1242 propisani dočasnička mjesta dodijeljeno je 404 dočasnička čina ili 33 %. U obradi se nalazilo 5 časničkih i 44 dočasnička prijedloga za čin. Iz čega se može zaključiti da je stanje s popunom časničkog sastava u domobranskim postrojbama bilo vrlo dobro, dok kod dočasničkog sastava nije zadovoljavalo.¹⁸² Predviđena djelatna mjesta u zapovjedništvima postrojbi bila su popunjena 92,31 %. Poseban problem predstavljao je nedovoljno obučeni zapovjedni sastav od zapovjednika satnije pa naniže, zbog čega je tijekom 1994. organizirana obuka za zapovjednike satnija, vodova i desetina koju je završilo 382 polaznika. Od toga 33 polaznik za zapovjednika satnije, 100 za zapovjednika voda i 249 polaznika za zapovjednika desetine. I dalje su bile česte promjene zapovjednog sastava, posebice u desetinama i vodovima, a u pojedinim postrojbama zapovjednici nisu bili raspoređeni na zapovjedna mjesta odgovarajuća stečenoj izobrazbi.¹⁸³

Tablica br. 3. Stanje popune ZP TG časnicima, dočasnicima i vojnicima, sredinom 1995.

slijedi po ustroju				popunjenost postrojbi				%
časnika	dočasn.	vojnika	svega	časni.	dočasnika	vojnika	svega	
1191	1956	12 069	15 339	952	1070	6107	8195	53 %

Tablica br. 4. Stanje popune HVO-a časnicima, dočasnicima i vojnicima, sredinom 1995.¹⁸⁴

slijedi po ustroju				popunjenost postrojbi				%
časnika	dočasnika	vojnika	svega	časnika	dočasnika	vojnika	svega	
5866	9733	61 401	77 000	4091	7042	34 499	45 632	59

Usporedbom podataka iz gornjih tablica vidljiva je dobra popunjenost postrojbi časnicima, kako u HVO-u općenito tako i u ZP TG. Popunjenost dočasničkim sastavom bila je lošija nego časničkim, posebno u ZP TG. Dok je najlošija popunjenost bila vojničkim sastavom u obje kategorije, i ovdje je ipak vidljivo lošija u ZP TG nego u HVO-u općenito.

¹⁸¹ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

¹⁸² BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Odjel domobranstva, Referat: Zapovjedni kadar u domobranskim postrojbama, str. pov. br. 1402-11-95-430, od 24. 4. 1995.

¹⁸³ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

¹⁸⁴ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-01-94-118, od 27. 12. 1994.

Tablica br. 5. Pregled broja časnika od čina satnika navise u ZP TG, sredinom 1995.¹⁸⁵

	satnik	satnik - bojnik	satn. - puk.	bojn.	bojn - puk.	boj. - brig.	puk.	puk. - brig.	brig.	brig.- gen. bojn.
Zapovj. ZP		16	1	1	15		5	8	1	1
Dom zapov.		1								
71.sat. veze	1									
14. trb PZO	1									
1. gbr	32	38	2	16	13		3	1	1	
2.bojna VP	12			5	1	1				
154. LoB	11	6		5			1			
1. dp	37	15		12	6			1		
55. dp	37	15		12	6			1		
79. dp	37	15		12	6			1		
80. dp	37	15		12	6			1		
42. db	6	4	4	1	1					
43. db	6	4	4	1	1					
ukupno ZP	217	129	11	77	55	1	9	13	2	1

Tablica br. 6. Odnos popunjenosti časnicima, dočasnicima i vojnicima u gardijskim brigadama, domobranskim postrojbama HVO-a sredinom 1995.¹⁸⁶

gardijske brigade		domobranske pukovnije		domobranske bojne	
časnik-vojn	1:7,2	časnik-vojn	1:12,4	časnik-vojn	1:13,3
dočasnik-vojn	1:5,3	dočasnik-vojn	1:6,6	dočasnik-vojn	1:8,8
časn. i doč.-vojn	1:3,05	časn. i doč.-vojn	1:4,3	časn. i doč.-vojn	1:5,3

Odnos popunjenosti časnicima, dočasnicima i vojnicima u gardijskim brigadama i domobranskim postrojbama HVO-a nije bio isti, odnosno bio je znatno povoljniji u gardijskim brigadama.

Zastupljenost vojnika, dočasnika i časnik u domobranskim postrojbama, prema sklopu trebala je biti 70 % vojnika, 18 % dočasnika i 12 % časnika od ukupnog broja pripadnika postrojbe.¹⁸⁷ Temeljem uočenog nerazmjera u popuni vojnicima, dočasnicima i časnicima, GS HVO-a je u travnju 1995. zapovjedio zbornim područjima usklađivanje popune svojih postrojbi sa odgovarajućim sklopnim knjigama do početka svibnja.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Tabela pregled časnika po postrojbama od satnika navise u ZP TG.

¹⁸⁶ R BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi HVO, str. pov. br. 02-10-09-95-08, od 1. 4. 1995.

¹⁸⁷ R BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-01-94-118, od 27. 12. 1994.

¹⁸⁸ R BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi HVO i odnos vojnika, dočasnika i časnika, str. pov. br. 02-10-09-95-08, od 1. 4. 1995.

Tablica br. 7. Odnosi popune časnicima, dočasnicima i vojnicima u ZP TG sredinom 1995.¹⁸⁹

struktura	slijedi po ustroju	popunjeno
časnik-vojn timer	1: 10,5	1:10.1
dočasnik-vojn timer	1: 6,2	1:6,1
časnik,dočasnik-vojn timer	1: 4,9	1: 3,8

Tablica br. 8. Odnosi popune časnicima, dočasnicima i vojnicima na razini HVO-a sredinom 1995.¹⁹⁰

struktura	slijedi po ustroju	popunjeno
časnik-vojn timer	1: 10,4	1: 10
dočasnik-vojn timer	1: 6,1	1: 6
časnik, dočasnik-vojn timer	1: 3,9	1: 3,8

Iz navedenih podataka vidljiva je dobra popunjenost časnicima, zadovoljavajuća popuna dočasnicima te nedovoljna popunjenost vojnicima, u postrojbama ZP Tomislavgrad, sredinom 1995.¹⁹¹

Tablica br. 9. Popuna ljudstvom postrojbi ZP TG u siječnju 1995.¹⁹²

	po formaciji	stvarno stanje	postotak
Zapovjedništvo ZP	70	39	55,7 %
Dom zapovjedništva	41	7	17 %
1. dp	2224	1283	57,7 %
55. dp	2224	904	40,6 %
42. db	791	628	79 %
43. db	791	672	85 %
79. dp	2224	1271	57 %
80. dp	2224	1661	74,7 %
1. gbr	3647	3647	32 %
2. bojna VP	598	426	71 %
71. satnija veze	81	7	8,6 %
14. TRB PZO	91	69	76 %
154. LoB	287	30	10,5 %
ukupno	15 293	8 162	53 %

Prema mišljenju zapovjedništva ZP TG popunjenost postrojbi bila je relativno slaba zbog nepoduzimanja stegovnih mjera protiv dezertera, nekontroliranog prelaska ljudstva iz

¹⁸⁹ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi HVO i odnos vojnika, dočasn timer i časnika, str. pov. br. 02-10-09-95-08, od 1. 4. 1995.

¹⁹⁰ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi HVO i odnos vojnika, dočasn timer i časnika, str. pov. br. 02-10-09-95-08, od 1. 4. 1995.

¹⁹¹ BiH, HR HB, MO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava HVO, državna tajna, od 14. 5. 1995.

¹⁹² Ustroj i popuna,“ nedatirano.

jedne u drugu postrojbu, povećanje kriminaliteta i izostanak reakcije vlasti, te nekontrolirane demobilizacije vojnih obveznika prilikom preustroja brigada u domobranske postrojbe. Razlog slabije popunjenosti podstožernih postrojbi bio je nedostatak popisa vojnih obveznika s odgovarajućim vojno-evidencijskim specijalnostima za pristožerne postrojbe, te posljedično nemogućnost Uprave za obranu da naprave razreze po općinama za popunu pristožernih postrojbi.¹⁹³

Struktura popune postrojbi ZP TG po nacionalnom, obrazovnom i starosnom kriteriju u travnju 1995. bila je sljedeća: od ukupno 7442 pripadnika, Hrvata je bilo 7375, Muslimana (Bošnjaka) 40, Srba pet i 22 ostalih nacionalnosti. Osnovnu školu imalo je 1785, srednju stručnu spremu 5335, višu stručnu spremu 133 i visoku stručnu spremu 185 pripadnika. Do 35 godina starosti bilo je 5182 pripadnika, od 35-45 godina 1675, od 45 do 60 558 i 24 pripadnika preko 60 godina starosti. Prognanika je bilo 1251, zaposlenih prije rata 3458, a nezaposlenih prije rata 2832.¹⁹⁴

Tablica br. 10. Rodna struktura popune domobranskih postrojbi ZP ZG prema popisu iz travnja 1995.¹⁹⁵

	1.dp	55. dp	79. dp	80. dp	42. dp	43. dp	ukupno
muškarci	1 015	635	1 203	1 543	478	651	5 543
žene	21	27	36	18	38	15	155
ukupno	1 036	660	1 239	1 561	516	666	5 698

Ukupna je ZP TG bilo popunjeno s 5698 pripadnika ili 54 %, od ustrojem predviđenog broja. Od toga su žene u ukupnoj popuni bile zastupljene s 2,7 %. Najveću zastupljenost žena, od 8 %, imala je 42. dp, a najmanju od 1,2 % 80. dp. Zapovjedništvo zbornog područja smatralo je da bi broj žena trebao biti veći, jer su žene mogle zamijeniti muškarce na dužnostima u centrima veze, službama ABKO, saniteta, referenata općih poslova i pojedinim poslovima u logistici.

¹⁹³ Ustroj i popuna; BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o popuni postrojbi, str. pov. bez broja i datuma.

¹⁹⁴ BIH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o popuni postrojbi, str. pov., bez broja i datuma.

¹⁹⁵ *Isto.*

Tablica br. 11. Dobna struktura pripadnika ZP TG u travnju 1995.¹⁹⁶

	1.dp	55. dp	79. dp	80. dp	42. db	43. dp	ukupno
do 25. g. starosti	295	113	372	353	88	176	1 397
do 30. g. starosti	251	100	282	347	112	197	1289
do 40. g. starosti	383	259	411	661	158	165	2 037
do 50. g. starosti	97	140	129	187	110	79	737
preko 50. g. starosti	15	68	45	13	48	49	238
ukupno	1 036	680	1 239	1 561	516	666	5 698

U cjelini gledano starosna struktura domobranskih postrojbi bila je povoljna. Od 5698 pripadnika 4723 ili 83 % bilo je mlađih od 40. godina. Najnepovoljniju dobnu strukturu imale su 55. dp i 42. db. Popunu 55. dp činili su vojni obveznici bez uvjeta za prelazak u djelatne sastave, a egzistencija im se temeljila na plaći u vojsci. Najpovoljniju dobnu strukturu imala je 80. dp, a gledano kroz evidencije boravka na terenu 1. dp. Na izvršavanju borbenih zadataka najzastupljenija je bila kategorija od 30-40 godina starosti.

Tablica br. 12. Nacionalna struktura pripadnika ZP TG u travnju 1995.¹⁹⁷

	1.dp	55. dp	79. dp	80. dp	42. dp	43. dp	ukupno
Hrvati	1 036	667	1 231	1 559	513	665	5681
Muslimani	-	1	6	-	2	1	10
Srbi	-	1	2	1	1	-	5
ostali	-	1	-	1	-	-	2
ukupno	1 036	680	1 239	1 561	516	666	5 698

U nacionalnoj strukturi domobranskih postrojbi sredinom 1995. dominirali su Hrvati s neznatnim udjelom ostalih nacionalnosti.

Tablica br. 13. Socijalna struktura pripadnika ZP TG u travnju 1995.¹⁹⁸

	1.dp	55 dp	79.dp	80. dp	42.dp	43. dp	ukupno
u radnom odnosu	562	11	336	475	20	373	1 777
bez radnog odnosa	474	669	903	1 096	445	293	3 870
prognanih	12	680	-	39	36	197	964
ranjenih	12	31	-	66	16	136	261

Od ukupnog broja pripadnika domobranskih postrojbi njih 3870 ili 70 %, nije bilo u radnom odnosu što je znatno otežavalo egzistenciju kako njima tako i njihovim obiteljima, jer su živjeli uglavnom od vojničke plaće. Iz toga je proizlazilo veliko nezadovoljstva pripadnika

¹⁹⁶ Isto.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto.

postrojbi, jer su prema podatku zapovjedništva ZP TG veća primanja od njih imali zaposleni i neuključeni u borbene zadaće. Općem nezadovoljstvu pridonosio je i broj od 964 prognanih čiji je socijalni status bio dodatno nepovoljan. Navedeni podatci ukazuju na razloge lošeg i neredovitog odziva na izvršenje borbenih zadaća. Kad bi im se ukazala prilika da negdje rade i tako poprave financijsku situaciju odabir između odlaska na prvu crtu ili na bolje plaćeni posao nije bio težak. U općinama Posušje, Tomislavgrad i Livno odziv za odlazak na teren u navedenom razdoblju bio je alarmantan, a sličan je trend bio i u ostalim općinama. Stoga je zapovjedništvo ZP TG predlagalo povećanje vojničkih plaća, ukoliko se željelo popuniti prvu crtu.

Tablica br. 14. Izvršenja vojne obuke pripadnika ZP TG, prema podacima iz travnja 1995.¹⁹⁹

	1. dp	55. dp	79. dp	80. dp	42. db	43. db	ukupno
vojna obuka prije rata	866	590	916	1 021	443	496	4 332
vojna obuka u ratu	134	26	323	522	72	146	1 223
bez vojne obuke	36	64	-	18	1	24	143
ukupno	1 036	680	1 239	1 561	516	666	5 698

Neznatan broj pripadnika domobranskih postrojbi nije prošao vojnu obuku, od ukupno njih 143, 37 su bile mlađe osobe iz 55. dp i devet iz 43. db. Tijekom Domovinskog rata odsluženje vojne obveze priznato je za 1111 pripadnika ZP TG, odnosno za 95 pripadnika iz 55. dp, 323 iz 79. dp, 522 iz 80. dp, 79 iz 42. db, 92 iz 43. db, dok za 1. dp podatci nisu bili poznati.

Tablica br. 15. Završene vojne škole pripadnika ZP TG, prema podacima iz travnja 1995.²⁰⁰

	1. dp	55. dp	79. dp	80. dp	42. db	43. db	ukupno
Vojna akademija JNA	-	1	-	1			2
ŠRO JNA	13	8	-	19	4	6	50
Stožerna škola HV	-	-	-	-	-	-	-
Časnička škola HV	-	-	16	4	-	-	20
Dočasnička škola HV	-	1	1	1	-	-	3
tečaj-kurs (5-10 dana)	53	53	-	21	40	40	207
ukupno	66	63	17	46	44	46	282

Samo 282 vojna obveznika u zbornom području imala su neku od vojnih izobrazbi, što ni po jednom elementu vođenja i zapovijedanja nije zadovoljavalo. Nešto veći broj vojnih

¹⁹⁹ Isto.

²⁰⁰ Isto.

obveznika završio je vojne škole, međutim nisu bili na rasporedu u domobranskim postrojbama.²⁰¹

Gardijska brigada se prema sklopnoj knjizi trebala sastojati od Zapovjedništva, tri pješačke bojne, Oklopne bojne, Topničko raketnog divizijuna i Protuoklopno-raketnog divizijuna. Pješačke bojne su trebale brojiti 765 pripadnika, Oklopna bojna 339, Topničko-taketni divizijun 283 i Protuoklopno-raketni divizijun 172 pripadnika. Zapovjedništvo gardijske brigade sastojalo se od Zapovjednika brigade, Stožera, Odsjeka za PD, Odsjela za SIS i Odsjeka za logistiku. Kao pristožerne postrojbe Zapovjedništva gardijske brigade djelovali su Dom zapovjedništva, Izvidnička satnija, Vod elektronskog djelovanja, Satnije veze, Izvidnički voda ABKO i Logistička satnija. Gardijska brigada trebala je brojiti 337 časnika, 522 dočasnika i 2789 vojnika, ukupno 3648 pripadnika. Brigadu je prema ustroju trebao voditi zapovjednik u činu pukovnika ili brigadira.²⁰² Glavni stožer HVO-a je u svibnju 1995. zbog nedovoljne popunjenosti i ograničene mogućnosti daljnje popune predlagao smanjenje veličine gardijskih brigada na 2000 do 2500 pripadnika.²⁰³ Prva gardijska brigada u veljači 1995. bila je popunjena s 27 % vojnika, 41 % dočasnika i 89 % propisanog broja časnika. Slične probleme s potpunom ljudstva imale su i ostale tri gardijske brigade HVO-a.²⁰⁴

Krajem kolovoza 1994., temeljem uočenih nedostataka u vođenju i zapovijedanju gardijskim postrojbama i slabosti koje se javljaju u odlučivanju o bojnoj upotrebi i logističkom osiguranju, GS HVO-a izdao je zapovijed kojom je naglašeno da su gardijske brigade postrojbe u sastavu zbornih područja. O bojnoj upotrebi brigada trebali su odlučivati zapovjednici zbornih područja, a izvješća koja su brigade dostavljale izravno Glavnom stožeru od početka rujna trebale su slati samo zapovjedništvima zbornim područja.²⁰⁵ Glavni stožer krajem prosinca 1993. izdao je zapovijed kojom obvezuje sve postrojbe HVO-a da omoguće nesmetan prelazak vojnika u jednu od gardijskih brigada. Vojnici su za prelazak u gardijsku brigadu morali biti psihofizički zdravi i sposobni za izvršenje i najtežih zadaća. Prilikom prelaska u gardijske postrojbe vojnici su trebali nositi sa sobom osobno naoružanje i odoru s dokumentacijom zaduženja. Sve vojnike koji budu primljeni gardijske brigade trebalo je skinuti s evidencije općinskih ureda obrane.²⁰⁶

²⁰¹ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Struktura popune domobranskih postrojbi, str. pov. br. 1402-11-95-570, od 12. 5. 1995.

²⁰² BiH, HZ HB, MO, Ustroj gardijske brigade, bez broja i datuma.

²⁰³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava HVO, državna tajna br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

²⁰⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi, str. pov. br. 02-10-09-95-01, od 16. 2. 1995.

²⁰⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-06/01-94-26, od 29. 8. 1994.

²⁰⁶ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-4264/93, od 21. 12. 1993.

Zborno područje Tomislavgrad je prema stanju iz siječnja 1994. (ne računajući pristožerne postrojbe) krenulo u preustroj s jednom djelatnom pukovnijom, sedam pričuvnih brigada, jednom domobranskom pukovnijom, tri domobranske bojne i četiri domobranske satnije, s ukupno 23 869 obveznika prema ustroju, odnosno 10 819 prema popuni. Preustrojem je u srpnju 1994. ZP TG je imalo jednu gardijsku brigadu, četiri domobranske pukovnije i dvije domobranske bojne, koje su prema ustroju trebale brojati 14 094, a prema popuni brojale su 8 975 pripadnika.²⁰⁷

Prema podacima MO HR HB do početka lipnja 1994. Na području ZP TG ustrojene su : 2. bojna Vojne policije, 71. satnija veze, 14. TRB PZO, 1. dp, 55. dp, 79. dp, 80. dp, 42. db i 43. db. Od predviđenih postrojbi nije bila ustrojena 154. logistička baza, dok u 1. gardijskoj brigadi nije bio završen ustroj oklopne bojne i izvidničke satnije.²⁰⁸ Prema podacima zapovjedništva ZP TG iz rujna 1994. preustroj pristožernih postrojbi: 71. satnije veze, 14. TRB PZO i 154. logističke baze (LoB) nije bio u potpunosti izvršen, prvotno zbog nedostatka vojnih obveznika odgovarajućih vojno-stručnih specijalnosti.²⁰⁹ Prema istom izvoru ustrojavanje i popunjavanje 71. satnije veze i Doma zapovjedništva nije bilo završeno ni početkom svibnja 1995.²¹⁰

3. Zapovjedništvo-ustroj i djelovanje

Sjedište OZ SzH bilo je u Tomislavgradu, a poslove Zapovjedništva OZ SzH, do stvaranja kadrovskih uvjeta za rad zapovjedništva, trebalo je preuzeti zapovjedništvo Brigade Kralj Tomislav.²¹¹

Struktura Zapovjedništva OZ SzH, predložen od strane zapovjednika, odobrena je od strane GS HVO-a 4. rujna 1992. te je po njoj trebalo pristupiti ustroju zapovjedništva.²¹² Početkom ustroja Zapovjedništvo operativne zone žalilo se Odjelu obrane da je prisiljeno samo se snalaziti i improvizirati, umjesto da od njih dobije strukturu zapovjedništva.²¹³ Zapovjednik je 18. rujna tražio pismeno odobrenje od Glavnog stožera za popunu

²⁰⁷ HR HB, HVO, ZP TG, Odjel domobranstva, Raščlamba preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-3839/94, od 4. 7. 1994.

²⁰⁸ HR HB, MO, Uprava za UPM, Mobilizacijski razvoj HVO, od 1. 6. 1994.

²⁰⁹ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Analiza rada za kolovoz 1994, str. pov. br. 02-5417/94, od 7. 9. 1994.

²¹⁰ BiH HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o stanju i dostignutom stupnju ustroja personalne i kadrovske dokumentacije, str. pov. br. 1402-12-95-286-1, od 2. 5. 1995.

²¹¹ RBiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Zapovijed za formiranje operativnih zona, str. pov. br. 01-2054/92, od 31. 8. 1992; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 172.

²¹² RBiH, HZ HB, HVO, GS, Odgovor na postavljena pitanja, pov. br. 01-2197/92, od 4. 9. 1992.

²¹³ HZ HB, HVO, OZ SzH, Formiranje brigada, str. pov. br. 25/92, od 23. 9. 1992.

zapovjedništva operativne zone po već dostavljenom prijedlogu.²¹⁴ Popuna zapovjedništva vršena je s područja svih općina koje su ulazile u operativne zone, u skladu s dogovorom koji je postignut prije ustroja zapovjedništva.²¹⁵ Već 2. rujna zapovjednik operativne zone sazvao je sastanak zapovjednika Općinskih stožera HVO-a, općina koje su ulazile su sastav OZ SzH. Zapovjednici su trebali pripremiti izlaganja o situacije u zoni svoje odgovornosti, a sastanak je imao za cilj učinkovitije zapovijedanje, sudjelovanje i koordinaciju zapovjedništava i postrojbi operativne zone.²¹⁶

S prijedlozima kandidata za zapovjedništvo operativne zone se očigledno kasnilo, jer je zapovjedništvo 25. rujna 1992. uputilo općinskim stožerima HVO-a Bugojno, G. Vakuf, Prozor, Jablanica, Konjic, Posušje i Livno zahtjev za žurnim dostavljanjem prijedloga s imenima kandidata koji će biti obaviješteni gdje i kada se trebaju javiti u zapovjedništvo.²¹⁷ Istodobno je od navedenih stožera zatraženo slanje načelnika topništva, SIS-a, PZO-a, i OMP-a radi dogovora oko uvezivanja rodovskih postrojbi i izvršavanja zadaća prema zajedničkom planu.²¹⁸

Već krajem rujna 1992. zapovjednik operativne zone je ustvrdio da sve brigade (ili općinski stožeri HVO) nisu dostavili prijedloge za popunu sastavom zapovjedništva zone, a postavljana su i pitanja u vezi smještaja zapovjedništva u Tomislavgradu te izbora sastava zapovjedništva posebno iz Bugojna. Dijelom i zbog navedenih razloga Glavni stožer je sredinom studenog imenovao pukovnika Miru Andrića koordinatorom za općine Bugojno i Gornji Vakuf.²¹⁹ Zapovjedništvo operativne zone postavilo je krajnji rok do 3. listopada za slanje prijedloga djelatnika u zapovjedništvu operativne zone.²²⁰ Djelatnici zapovjedništva imali su različito riješena statusna pitanja u sredinama iz kojih su dolazili, zbog čega je zapovjedništvo tražilo objašnjenja o njihovom statusu od Odjela obrane HZ HB. Nije bilo jasno jesu li djelatnici zapovjedništva u djelatnom ili pričuvnom sastavu oružanih snaga. Statusne nejasnoće bile su prisutne i kod pripadnika ostalih postrojbi i zapovjedništava operativne zone.²²¹

²¹⁴ HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992.

²¹⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Objašnjenje u svezi statusa djelatnika operativne zone, str. pov. br. 06/4003, od 4. 9. 1993.

²¹⁶ HVO, Brigada „Tomislavgrad“, Poziv, str. pov. br. 773/92, od 2. 9. 1992.

²¹⁷ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za popunu zapovjedništva, str. pov. br. 28/92, od 25. 9. 1992.

²¹⁸ HVO, ZOZ SzH, Dopis, str. pov. br. 33/ 92, od 25. 9. 1992.

²¹⁹ Zapisnik koordinacije zapovjednika brigada OZ SzH, od 22. 11. 1993. 1672.; Životopis pukovnika Mire Andrića, od 28. 6. 1993.

²²⁰ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed str. pov. br. 49/92, od 30. 9. 1992.

²²¹ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Objašnjenje u svezi statusa djelatnika operativne zone, str. pov. br. 06/4003, od 4. 9. 1993.

Predsjedništvo HVO-a HZ HB je 28. listopada 1992. za Zapovjednika OZ SzH imenovalo pukovnika Željka Šiljega. Sklopni činovi za navedeno zapovjedno mjesto prema odluci o postavljanju bili su brigadir ili general bojnik.²²²

Zapovjedništvo OZ SzH je sredinom studenog 1992. tražilo od Glavnog stožera izradbu pečata i štambilja operativne zone, jer je još uvijek koristilo pečat Općinskog stožera HVO Tomislavgrad.²²³ Krajem studenog, prema vlastitom priznanju, zapovjedništvo operativne zone bilo je još u fazi ustrojavanja, s nedovoljno materijalno-tehničkih i nastavnih sredstava, stoga je uputilo zamolbu Brigadi Petar Krešimir IV. za pošiljku sekcija topografskih karata, koje je brigada očigledno posjedovala u većoj količini. Ovaj podatak ujedno slikovito govori o stanju i funkcioniranju logistike HVO-a u navedeno vrijeme.²²⁴ Sredinom prosinca zapovjedništvo operativne zone podijelilo je svim brigadama obrasce za vođenje evidencije ljudstva i izradbu redovnih i izvanrednih izvješća zapovjedništvu operativne zone, te ih je upoznalo s relevantnim propisima objavljenim u *Narodnim listu HZ HB*.²²⁵

Zapovjednik OZ SzH je 18. studenog 1992. uputio Predsjedništvu HZ HB prijedlog zapovijedi o postavljenju na dužnost u zapovjedništvu operativne zone: Načelnika stožera (ujedno Dozapovjednika), Pomoćnika načelnika stožera za operativno-nastavne poslove, Referenta za operativno nastavne poslove, Načelnike PZO-a, topništva, inženjerije i veze, Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove, Pomoćnika načelnika stožera za organizacijsko-mobilizacijske i kadrovske poslove i Pomoćnika zapovjednika za logistiku.²²⁶ Tjedan dana kasnije upućen je prijedlog zapovijedi za postavljenje na dužnost Načelnika oklopno-mehaniziranih postrojbi i Načelnika nuklearno-kemijske i biološke obrane.²²⁷ Početkom prosinca zapovjednik operativne zone uputilo je prijedlog zapovijedi za postavljanje pravника u OMKP te Načelnika financijske i tehničke službe.²²⁸ Krajem prosinca zapovjedništvo zone uputilo je Odjelu obrane prijedlog za postavljanje novog Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove, umjesto već imenovanog koji je u međuvremenu otišao na novu dužnost.²²⁹

²²² RBiH, HZ HB, HVO, Predsjedništvo HVO-a, Postavljanje zapovjednika operativnih zona, str. pov. br. 622/92, od 28. 10. 1992.

²²³ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev, str. pov. br. 168/92, od 18. 11. 1992.

²²⁴ HVO, ZOZ SzH, Sekcija karata, traži se, str. pov. br. 199-1, od 27. 11. 1992.

²²⁵ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće sa sastanka, br. 05/203-49, od 16. 12. 1992.

²²⁶ HVO, ZOZ SzH, prijedlog za postavljenje na dužnosti časnika u ZOZ SzH, str. pov. br. 164/92, od 18. 11. 1992.

²²⁷ HVO, ZOZ SzH, Prijedlog za postavljanje na dužnost časnika u zapovjedništvu OZ SzH, str. pov. br. 203-2, od 24. 11. 1992.

²²⁸ HVO, ZOZ SzH, Prijedlog zapovijedi o postavljanju, str. pov. br. 05/203-12, od 5. 12. 1992.

²²⁹ RBiH, HZ HB, Prijedlog za postavljenje, str. pov. br. 05/203-72, od 31. 12. 1992.

Početak prosinca 1992. u Zapovjedništvu OZ SzH bilo je popunjeno 18 sklopnih mjesta i to: Zapovjednika, Načelnik stožera (Dozapovjednik), Pomoćnika načelnika stožera za ONP, Referenta za ONP (dva mjesta), Načelnika, PZO-a, topništva, inženjerije, OMP-a, veze, NBKO-a, tehničke i financijske službe, Pomoćnika načelnika stožera za OMKP, Pomoćnika zapovjednika za logistiku, Referenta za operativne poslove logistike, Referenta raketnih sustava i Pravnika zapovjedništva.²³⁰

U skladu s dogovorom o popuni zapovjedništva iz svih općina operativne zone, općinski stožeri HVO-a i zapovjedništva brigada slali su popise kandidata iz svoje općine za različite zapovjedne dužnosti, s kojima je zapovjednik OZ SZH, vodeći se stručnim kriterijima popunjavao sklopna mjesta zapovjedništva. Tako je zapovjedništvo početkom prosinca popunjeno s trojicom časnika iz Kupresa, trojicom iz Tomislavgrada, dvojicom iz Livna, te s po jednim iz Bugojna, G. Vakufa, Konjica i Rame. Zapovjednik operativne zone, Dozapovjednik i Načelnik inženjerije nisu bili porijeklom iz općina operativne zone.²³¹ Radi popune upražnjenih sklopnih mjesta u zapovjedništvu i ravnomjerne zastupljenosti svih općina zapovjednik je u narednom razdoblju raspoređivao stručnije časnike iz manje zastupljenih općina i tražio od brigada njihovo žurno slanje u zapovjedništvo operativne zone.²³² Zgrada bivšeg partijskog komiteta u Tomislavgradu sredinom studenog određena je za smještaj zapovjedništva. Zadaća osiguranja zgrade i zapovjedništva dodijeljena je Vojnoj policiji u Tomislavgradu.²³³ Prehrana dužnosnika zapovjedništva osigurana je u restoranu tvornice *Plastika* u Tomislavgradu.²³⁴

Zapovjedništvo OZ SzH počelo je s radom, u nepotpunome sastavu, 13. studenog 1992. godine. Do tada je poslove i zadatke iz nadležnosti zapovjedništva obavljalo, uz znatne teškoće i naprezanja, zapovjedništvo Brigade Kralj Tomislav. Osim nedostatka kadrova rad na ustrojavanju postrojbi otežavao je i nedostatak ustrojbenih dokumenata i propisa. Stoga je zapovjedništvo operativne zone tražilo od Odjela obrane i Glavnog stožera izradbu propisa o obimu poslova, zadataka i ovlaštenja za Odjel obrane, Uprave i Urede za obranu, GS HVO-a,

²³⁰ HZ HB, Odjel obrane, ZOZ SzH, Obavijest o popuni zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 05/203-21, od 7. 12. 1992.

²³¹ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Zapovijed za upućivanje časnika, br. 3120-06/92-04/03, od 16. 10. 1992; HZ HB, RBiH, HZ HB, HVO, Općina Rama, Brigada Rama, Prijedlozi za kandidate za OZ SzH, br. 101-442/92, od 20. 10. 1992; Odjel obrane, ZOZ SzH, Obavijest o popuni zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 05/203-21, od 7. 12. 1992; HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, Prijedlog kadrova za zapovjedništvo OZ SzH, br. 01-103/92, od 2. 10. 1992.

²³² HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za upućivanje časnika, br. 172-1, od 19. 11. 1992; HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za upućivanje časnika, br. 172-2, od 19. 11. 1993; HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za upućivanje časnika, br. 172-3, od 19. 11. 1992; HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za upućivanje časnika, br. 172-4, od 19. 11. 1992.

²³³ HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za osiguranje objekta zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 142/92, od 14. 11. 1992.

²³⁴ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za dodjelu bonova, interno, br. 184-3, od 20. 11. 1992.

Operativne zone i zapovjedništva brigade. Pored toga zatraženo je propisivanje jedinstvenih okvirnih sklopnih knjiga za brigade, bojne i satnije te kraćih uputa za vođenje postrojbi.²³⁵ Očigledno standardizacija postrojbi HVO-a nije bila riješena ni sredinom 1993., jer ju kao problem ističe zapovjednik Brigade Kralj Tomislav u pismu Ministarstvu obrane Republike Hrvatske (MO RH) početkom lipnja 1993.²³⁶

Dana 10. prosinca 1992. Odjel obrane propisao je okvirni sklop Zapovjedništava operativnih zona HVO-a, koji se brojem i sastavom dužnosti ponešto razlikovao od prijedloga zapovjednika OZ SzH, a sastojao se od: Zapovjednika, Načelnika stožera (ujedno dozapovjednika), Zapovjednika doma zapovjedništva, Načelnika operativno nastavnog odjela (ONO), Referenta ONO, Referenta za protuoklopne raketne sustave (PORS), Referenta KZ, Načelnika topništva, Načelnika inženjerije, Načelnika veze, Načelnika NKBO, Načelnika OMP, Načelnika PZO, Pomoćnika zapovjednika za SIS, Pomoćnika načelnika za saznajne poslove, Načelnik centa elektronskog djelovanja (CED), Pomoćnika zapovjednika za OMK poslove, Pomoćnika zapovjednika za IPD, Pomoćnika zapovjednika za logistiku, načelnika tehničke, intendantske, sanitetske, prometne i financijske službe, te Pomoćnika načelnika stožera za opće poslove.²³⁷ Krajem 1992. godine popunjenost OZ SzH bila je 60 %, koliko je imala i OZ srednja Bosna (SB). Popunjenost OZ Jugoistočna Hercegovina (JiH) bila je 95 %, a OZ Bosanska Posavina (BP) 40 %. U isto vrijeme GS HVO-a bio je popunjen s 30 % ljudstva.²³⁸

Radi „uspostave jedinstvenog fronta“ u području rijeke Neretve, Glavni stožer je 7. siječnja 1993. zapovjedio stavljanje Brigade Herceg Stjepan pod zapovjedništvo OZ JiH. Dio časnika iz zone odgovornosti brigade koji su popunjavali zapovjedništvo OZ SzH, ostao je do daljnjeg na svojim dužnostima.²³⁹

Zbog sve izglednijeg izbijanja sukoba većih razmjera s ABiH u širem području Gornjeg Vakufa, zapovjednik OZ SzH s dijelom zapovjedništva (načelnicima ONP-a, topništva, veze i obavještajnih poslova) 12. siječnja 1993. izvršili su premještanje na Izdvojeno zapovjedno mjesto (IZM) *Prozor*. Zapovjedno mjesto operativne zone smješteno je u objektima Zapovjednog mjesta Brigade Rama. Zapovjedništvo je iz Tomislavgrada donijelo je sa sobom već izrađene dokumente o blokiranju snaga ABiH u slučaju pogoršanja situacije.

²³⁵ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Prijedlog mjera, str. pov. br. 05/203-71, od 31. 12. 1992. 4471; HZ HB, HVO, OZ SzH, Formiranje brigada, str. pov. br. 25/92, od 23. 9. 1992.

²³⁶ HVO, Brigada Kralj Tomislav, str. pov. br. 01/778-93, od 1. 6. 1993.

²³⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Privremena formacija OZ HVO, str. pov. br. 03-256/92, od 10. 10. 1992.

²³⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Izvješće za period od 14. 4. do 15. 12. 1992, str. pov. br. 01-2762/92, od 15.12. 1992.

²³⁹ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-05/93, od 7. 1. 1993.

Zadaća IZM-a bila je praćene situacije, procjena zemljišta, odnosa snaga, obostranog rasporeda snaga na terenu, procjena mogućih pravaca djelovanja vlastitih snaga i planiranje potrebnih snaga i sredstava iz operativne zone. Zapovjedništvo brigade Rama trebalo je odrediti prostoriju za rad te osigurati smještaj i hranu za časnike IZM-a.²⁴⁰

Nakon smirivanja stanja i postizanju dogovora o primirju, zapovjedništvo operativne zone poslalo je 10. ožujka 1993. obavijest Glavnom stožeru i svim brigadama operativne zone obavijest o prestanku rada IZM-a OZ SzH u Prozoru. Svi dokumenti i izvještaji postrojbe trebali su se ubuduće slati u Zapovjedništvo operativne zone u Tomislavgradu.²⁴¹ Zbog novog pogoršanja odnosa između ABiH i HVO, zapovjedništvo operativne zone izdalo je 24. ožujka 1993. zapovijed stavljanju u funkciju IZM *Prozor*.²⁴² IZM *Prozor*, započelo je s radom već 25. ožujka uspostavljanjem veza s postrojbama brigada *Rama* i *Herceg Stjepan*.²⁴³ Načelnik topništva operativne zone izradio je plan djelovanja topništva u slučaju potrebe a određene su i glavna i pričuvna promatračnica. Zbog povećanja poslova za vrijeme intenziviranja borbenih djelovanja IZM-u Prozor pridodavani su časnici iz Glavnog stožera i drugih zapovjedništava HVO-a.²⁴⁴ IZM je dislocirano sredinom srpnja 1993 u zgradu tvornice *Dekorativa* a za osiguranje je zadužen Antiterorističke grupe (ATG) Vojne policije iz Tomislavgrada. Od polovice kolovoza do kraja 1993. godine dužnost Načelnika stožera IZM *Prozor* obavljao je Živko Budimir, poslijeratni Načelnik GS HVO-a.²⁴⁵

Krajem studenog 1993. Sektor za opskrbu, nabavu i proizvodnju (SONP) Ministarstva obrane HR HB na temelju stanja na bojišnici, izdao je zapovijed za ukidanje Logističkog organa IZM *Prozor*, koji je ustrojen početkom studenog 1993. Djelatnici sektora koji su bili na službi u Prozoru trebali su se vratiti u SONP.²⁴⁶

Kako je situacija u prosincu 1993. u zoni odgovornosti Zbornog područja Tomislavgrad (ZP TG) zahtijevala djelovanje zapovjedništva na dva mjesta, u Tomislavgradu i IZM-u *Prozor* zapovjedbno je ravnomjerno opterećivanje svih djelatnika zapovjedništva ustrojem dva tima. Jedan tim je obnašao zadaće u Tomislavgradu, a drugi na IZM u Prozoru, s

²⁴⁰ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-99, od 12. 1. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-100, od 24. 3. 1993.

²⁴¹ HR HB, HVO, IZM Prozor, Obavijest o prestanku rada IZM OZ SzH u Prozoru, bez broja i datuma.

²⁴² RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-100, od 24. 3. 1993. 4397

²⁴³ RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Obavijest o stavljanju u funkciju IZM, vojna tajna pov. br. 01/100-342, od 25. 3. 1993.

²⁴⁴ HR HB, HVO, IZM Rama, Redovno izvješće po Političkoj djelatnosti, str. pov. br. 01-4814/93, od 9. 11. 1993; Početkom rada IZM OZ SzH u dokumentima se naziva IZM *Prozor*, da bi se vremenom počeo upotrebljavati naziv IZM *Rama*. RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Obavijest o stavljanju u funkciju IZM, vojna tajna pov. br. 01/100-342, od 25. 3. 1993; Izvješće o nadzoru i kontroli IZM ZP TG Rama, Mostar, 21.05. 1994. 0474; RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-650, od 26. 3. 1993.

²⁴⁵ Životopis general pukovnika Živka Budimira, Posušje, od 31. 10. 1996.

²⁴⁶ HR HB, HVO, Sektor ONP, Zapovijed, br. 02-7/1-7756/93, od 27. 11. 1993.

time da je boravak u Prozoru trajao deset dana, a smjene su vršene po timovima. Nakon završetka smjene tim iz Prozora je imao pravo na jedan dan odmora, nakon čega je nastavljao s radom u Tomislavgradu. Timovi su se sastojali od po petnaest djelatnika koji su pokrivali sve rodove i službe potrebne za uspješan rad IZM-a.²⁴⁷ Prema izvješću o radu IZM-a *Prozor* iz svibnja 1994. u razdoblju od nastupanja primirja i smanjenja postrojbi na uskopaljsko-ramskoj bojišnici IZM je funkcionirao po svim tijelima zapovijedanja i vođenja postrojbama ZP TG. Od većih problema isticalo se nefunkcioniranje civilnih tijela vlasti, posebice MUP-a, zbog čega je IZM morao rješavati poslove iz njihove nadležnosti te nedjelotvornost Vojne policije u pitanju poslova iz njihove nadležnosti.²⁴⁸

Krajem svibnja 1994. Glavni stožer je zapovjedio potpuno oživljavanje IZM-a, koje je do tada radilo sa smanjenim brojem časnika.²⁴⁹ S time u vezi izvršen je nadzor i kontrola IZM-a krajem svibnja, od strane skupine časnika Glavnog stožera. Na IZM-u je angažirano sedam časnika, administrativno osoblje, dvojica vojnika vezista i dvojica vozača. Zona odgovornosti IZM-a bila je cjelokupna crta razgraničenja prema Armiji BiH na uskopaljsko-ramskoj bojišnici. U nadzoru je zapaženo da IZM radnim danima radi samo od 8:00 do 16:00 sati, a subotom i nedjeljom prisutan je samo dežurni časnik. Za sve potrebe iz područja odgovornosti IZM-a izvan radnog vremena trebalo se obraćati službujućem zbornog područja u Tomislavgradu. Postrojbama je u načelu sve zapovijedi pisalo i dostavljalo, te planiralo rad IZM-a zapovjedništvo ZP TG.²⁵⁰ Prilikom povratnog nadzora i kontrole IZM *Prozor* obavljenog tjedan dana kasnije utvrđeno je da je ZP TG izdala zapovijed za izravno zapovijedanje postrojbama iz zone odgovornosti IZM-a ali neke druge nepravilnosti uočene prilikom prvog nadzora nisu otklonjene.²⁵¹

Početak veljače 1993. Odjel obrane HVO predložio je ustrojavanje Uprave za skrb obitelji poginulih i ranjenih pripadnika HVO-a. Prema prijedlogu u svim operativnim zonama ustrojili bi se Odsjeci za skrb a u postrojbama Koordinatori za skrb kako bi se primjerenije rješavali poslovi iz ove djelatnosti.²⁵² Do sredine svibnja imenovan je Koordinator za skrb OZ SzH i svi koordinatori u brigadama operativne zone i HVO-u Posušje.²⁵³ Sredinom rujna

²⁴⁷ HR HB, HVO, ZZP TG, IZM Prozor, Zapovijed, pov. br. 01-5365/93, od 4. 12. 1994.

²⁴⁸ HR HB, HVO, ZP TG, izvješće o radu IZM ZP TG u Prozoru, str. pov. br. 01/2163, od 21. 5. 1994.

²⁴⁹ HR HB, HVO, Zapovjedništvo ZP TG, Izvješće o formiranju IZM ZP TG u Rami, str. pov. br. 01-2907-1/94, od 23. 5. 1994.

²⁵⁰ Izvješće o nadzoru i kontroli IZM ZP TG Rama, Mostar, od 21.5. 1994.

²⁵¹ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o povratnom nadzoru i kontroli IZM Prozor, str. pov. br. 02-10-06/94-12, od 29. 5. 1994.

²⁵² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Prijedlog ustroja Uprave za skrb obitelji poginulih i ranjenih pripadnika HVO, br. 02-3/1-5/93, od 2. 2. 1993.

²⁵³ ZOZ SzH, Podaci o djelatnicima koji vode odjel skrbi po brigadama, str. pov. br. 05/6-363, od 14. 5. 1993.

1993. Odjel obrane zapovjedio je svim zapovjednicima operativnih zona i predsjednicima općinskih HVO-a osiguranje odgovarajućeg prostora i tehničkih sredstava za rad Odsjeka za skrb ranjenih i obitelji poginulih pripadnika na području operativne zone.²⁵⁴ Preustrojem operativnih zona u zborna područja djelatnici za skrb u domobranskim postrojbama i zapovjedništvu zbornog područja čija mjesta nisu predviđena novim ustrojem, prema zapovjedi zbornog područja s početka srpnja 1994. trebali su nastaviti svoju dužnost šest mjeseci nakon stupanja na snagu novog ustroja. Nakon isteka navedenog roka zapovjedništva postrojbi su ih trebala rasporediti na druge dužnosti unutar pukovnija i bojni, odnosno zapovjedništva zbornog područja.²⁵⁵

U vezi smještaja i radnog prostora zapovjedništvo OZ SzH uputilo je u ožujku 1993. Uredu obrane Tomislavgrad zahtjev za dodjelu novog stambenog i radnog prostora, jer se po novom sklopu zapovjedništvo operativne zone trebalo povećati za tridesetak djelatnika, a ni stari djelatnici nisu smješteni na odgovarajući način.²⁵⁶ Zapovjedništvo je u kolovozu 1993. ponovno istaklo problem manjka radnog prostora, jer je krov zgrade zapovjedništva propadao a s njime i mnoge instalacije unutar zgrade. Za saniranje je bilo potrebno otprilike 30 000 DM. Jedan dio odjela zapovjedništva zbog ovog razloga je radio smanjeno. Problem su bile i plaće djelatnika u zapovjedništvu. Prema navodima iz zapovjedništva plaće časnika u Brigadi Kralj Tomislav bile su dva puta veće od djelatnika zapovjedništva operativne zone a plaće u zapovjedništvu OZ JiH također su bile veće.²⁵⁷ Odjel obrane HVO-a planirao je do kraja 1993. obaviti adaptaciju i zaštitu objekata zapovjedništva OZ SzH.²⁵⁸

Krajem listopada 1994. zapovjedništvo ZP TG i dalje je bilo smješteno u objektu s neodgovarajućim brojem prostorija za rad zapovjedništva, zbog čega se predlagalo premještanje zapovjedništva u Livno, odnosno u objekt koji je koristila 80. dp. U postojeći objekt zapovjedništva u Tomislavgradu premjestilo bi se zapovjedništvo 1. gbr. smješteno u Čapljini. Izražen je bio i nedostatak informatičke, telekomunikacijske i opreme za vezu. Primjetan je bio i nedostatak vojarni i objekata za smještaj postrojbi tijekom odmora i obuke.²⁵⁹ Početkom 1995. ponovno se aktualiziralo pitanje preseljenja zapovjedništva ZP TG u Livno. Načelnik stožera zbornog područja je, nakon obilaska mogućeg novog sjedišta zapovjedništva, podnio izvješće zapovjedniku zbornog područja s komparativnom analizom

²⁵⁴ RBiH HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, br. 02-1-1283/93, od 15. 9. 1993.

²⁵⁵ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Zapovijed, str. pov. br. 06-3944/94, od 8. 7. 1994.

²⁵⁶ ZOZ SzH, Zahtjev za mobilizaciju smještaja i radnog prostora, str. pov. br. 05/6-185, od 11. 3. 1993.

²⁵⁷ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 03/3669, od 21. 8. 1993.

²⁵⁸ HVO, Odjel obrane, Sektor za ONP, Plan potreba za razdoblje listopad-prosinac, listopad 1993.

²⁵⁹ RBiH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o primopredaji dužnosti zapovjednika ZP, str. pov. 02-7087/94, od 27. 10. 1994.

postojećeg i mogućeg sjedišta. U izvješću je istaknuto da je veličina ponuđenog prostora u Livnu nedovoljna i da se stoga ne može riješiti jedan od ključnih razloga premještanja. U izvješću se kao razlozi ostanka na postojećoj lokaciji navode da je Tomislavgrad izvan dometa neprijateljskog topništva, te da je u operativno-taktičkom pogledu u sredini rasporeda postrojbi operativne zone. Zatim se navodi mogući problem smještanja i organizacije putovanja djelatnika zapovjedništva u Livno, te očekivani otpor i nezadovoljstvo općinskih vlasti iz Tomislavgrada, u slučaju selidbe sjedišta zbornog područja. Na kraju se u izvješću predlaže da sjedište ZP TG ostane u Tomislavgradu, u postojećoj zgradi koju treba adaptirati, a da logistički odjel zbornog područja bude premješten u Livno.²⁶⁰

Sredinom 1995. zapovjedništvo je radilo u tri skupine, pored ostalog i zbog nedostatka radnih ureda. Jedna skupina časnika radila je u zgradi zapovjedništva u Tomislavgradu, jedna skupina na IZM Šujica, a jedna skupina (upravna tijela logistike) u Livnu.²⁶¹ Preporuka Glavnog stožera bila je pronalazak radnih prostorija u Tomislavgradu za upravni odjel i logistiku sa ciljem objedinjavanja zapovjedništva ZP TG.²⁶² Na teritoriju ZP TG nije bilo namjenski građenih objekata za smještaj vojske, stoga su postrojbe zbornog područja pretežno bile smještene u mobilizirane objekte društvene namjene.²⁶³

Prema dostupnim podacima sredinom kolovoza 1993. struktura Zapovjedništva OZ SzH bila je sljedeća: Zapovjednik, Dozapovjednik, Pomoćnik načelnika stožera za ONP, Referent ONP, Načelnici PZO-a, topništva, inženjerije, OMP-a, prometne službe, veze, sigurnosti, i tehničke službe, Referent sigurnosti, Pomoćnik načelnika stožera za saznajne poslove, Pomoćnik načelnika stožera za OMKP, Pravnik, Pomoćnik zapovjednika za operativne poslove (OP) logistike, Referent za OP logistike, Zapovjednik ureda, Načelnik rodova, Savjetnik tehničke službe i Savjetnik za ONP.²⁶⁴

U listopadu 1993. prema sklopu u zapovjedništvu operativne zone trebalo biti 41 časnik, 5 dočasnika i 17 građanskih osoba. Na stanju je bilo 26 časnika ili 63 %, tri dočasnika ili 60 % te šest građanskih osoba ili 55 % od sklopom predviđenog broja djelatnika. Jedini

²⁶⁰ R BiH, HZ HB, MO, ZPP TG, IZM Kupres, Izvješće o izvršenom izviđanju ZM ZP TG, str. pov. br. 1402/95-03-217, od 27. 1. 1995.

²⁶¹ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

²⁶² BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995; U izvješću o otklonjenim nedostacima u ZP TG, navodi se da zbog nedostatka uredskih prostorija nije bilo moguće izmjestiti logistiku zbornog područja iz Livna u Tomislavgrad. HR HB, HVO, ZPP TG, IZM Šujica, Izvješće o otklonjenim nedostacima sa nadzora b/s u ZP TG, str. pov. br. 1402-06-04-95-970, od 10. 7. 1995.

²⁶³ BiH, HR HB, MO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava HVO, državna tajna, br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

²⁶⁴ R BiH, HR HB, HVO, ZPP OZ SzH, Telefonski imenik zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 02-25/3353, od 11. 8. 1993.

odsjek popunjen u skladu sa sklopom bio je Odsjek za SIS, dok odsjeci za domobranstvo i ustroj i popunu nisu bili popunjeni. Osiguranje zapovjedništva vršila je vojna policija umjesto zaštitne desetine kako je bilo predviđeno sklopom. Najvažniji problemi s kojima su se susretali djelatnici zapovjedništva u to vrijeme bili su pitanje statusa djelatnika, zdravstveno zbrinjavanje obitelji djelatnika i osiguranje prostora za rad zapovjedništva.²⁶⁵ Sredinom studenog 1993. u zapovjedništvo ZP TG raspoređena su šestorica djelatnika pristiglih iz HV-a od kojih trojica u odjel veze a jedan u logističku službu.²⁶⁶

Prema ocjeni Sektora sigurnosti iz polovice prosinca 1993. sustav zapovijedanja u HVO-u nije funkcionirao u dobroj mjeri zbog slabosti u radu samog GS HVO-a. Nisu se poduzimale sve potrebne mjere za sankcioniranje odgovornih za loše stanje u postrojbama. Nije se znalo tko je kome nadređen, tko je za što odgovoran, zapovijedi se nisu izdavale, a ako su se i izdavale nisu se sprovodile. Nisu učinjeni naponi da se zapovijedi sprovedu ili da se oni koji ne izvršavaju zapovijedi pozovu na odgovornost. Vodila se pogrešna kadrovska politika, neki ljudi su dizani u nebesa iako za to nije bilo nikakve osnove, općenito zapovjednici postrojbi nisu uživali autoritet. Dio odgovornost bio je i na institucijama civilnih vlasti, jer su postrojbe vezali za sebe postavljajući im zapovjednike koje će njima biti lojalni. Zbog toga je bilo potrebno žurno poduzimanje mjera na svim razinama odgovornim za djelovanje HVO-a.²⁶⁷

Kako je već navedeno zapovijed za preustroj operativnih zona u zborna područja, izdao je Predsjednik HZ HB 14. listopada 1993.godine. Ovom zapovijedi OZ SzH preimenovana je u Zborna područje Tomislavgrad zadržavši dotadašnje područje odgovornosti i sastav zapovjedništva.²⁶⁸ Ministarstvo obrane HR HB sredinom studenog 1993. postavilo je prioritete u radu, od kojih je dovršavanje preustroja vojske u djelatne, ročne i domobranske (pričuvne) postrojbe bilo među najvažnijim. Važno je bilo i osnivanje inspektorata koji bi imao zadatak nadzora djelovanja postrojbi i stanja u postrojbama, te nadzora cjelokupnog sustava obrane. Sljedeća zadaća bilo je uvođenje jednakopravnoga tretmana u pravima i obvezama vojnika, postrojbi i djelatnika putem jednoobraznog pravnog sustava.²⁶⁹

U siječnju 1994. temeljem zapovijedi Predsjedničkog vijeća HR HB o preustroju HVO-a u gardijske, pristožerne i domobranske postrojbe pristupilo se pripremama za

²⁶⁵ R BiH HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Analiza popune, str. pov. br. 06/4937, od 13. 10. 1993.

²⁶⁶ HR HB, GS HVO, Spisak djelatnika u postrojbama HVO-a, str. pov. br. 02-2/1-02-3498/93, od 5.12. 1993.

²⁶⁷ R BiH, HR HB, MO, Sektor sigurnosti, Izvješće o realiziranju zadaća i problemima u radu, br. 02-4-1/93-183, od 18. 12. 1993.

²⁶⁸ HZ HB, HVO, ZP TG, Prijepis zapovijedi, str. pov. 01/5025, od 16. 10. 1993.

²⁶⁹ R BiH, HZ HB, HVO, MO, Prilog programu Predsjednika vlade, br. 02-1/1-132/93, od 19. 11. 1993.

preustroj, koji je prema zapovjedi trebalo obaviti do 15. svibnja.²⁷⁰ Preustroj je vršen usporedno u zbornim područjima Mostar i Tomislavgrad, potom u ZP Vitez a krajem 1994. preustrojeno je ZP Orašje. Nositelj preustroja bio je Ured domobranstva GS HVO-a preko Odsjeka domobranstva zbornih područja i zapovjedništava domobranskih postrojbi. Temeljni dio preustroja koji je obavljao ured o odsjeci domobranstva bio je preustroj brigada u domobranske postrojbe, izbor i imenovanja kadrova u redu i odsjecima domobranstva i zapovjedništvima domobranskih pukovnija i bojni, te izobrazba i osposobljavanje časničkog i dočasničkog kadra u domobranskim postrojbama. Ured domobranstva do početka ožujka 1994. izradio je naputke o domobranstvu s temeljnim odrednicama ustroja, zadaća i načela borbene upotrebe domobranskih postrojbi. U tome smislu održan je seminar na temu „Uloga domobranstva u obrani HR HB“ i izrađen plan postupnog ustroja domobranskih postrojbi.²⁷¹

Veličina domobranskih postrojbi određivana je prosudbom veličine prostora, broja stanovnika, broja vojnih obveznika, važnosti za obranu i slično. Preustroj brigada u domobranske postrojbe izvodilo se etapno, „bojna po bojna“, nakon preustroja bojnu se slalo na crtu obrane. U početku se radilo polako i krenulo se od brigada u općinama koje nisu bile direktno u zahvatu fronta. Oživljavanjem mirovnog sporazuma između HVO-a i ABiH stekli su se uvjeti za preustroj i ostalih brigada.²⁷²

Preustrojem OZ SzH u ZP TG, ne računajući pristožerne postrojbe, broj zapovjedništava od razine bojne do pukovnije smanjen je za 62 %, odnosno s 50 koliko ih je bilo u siječnju 1994. na 19 ili 20 u lipnju 1994. Smanjenjem broja zapovjedništava, pored jednostavnijeg vođenja i zapovijedanja, smanjen je broj zapovjednih mjesta i njihovog osiguranja, pojednostavljen je sustav veza te je smanjen broj sredstava veze i drugih materijalno-tehničkih sredstava. Zapovjednik ZP TG u svibnju 1995. imao je 13 neposredno podređenih zapovjednih veza, te sedam internih unutar zapovjedništva zbornog područja. Zapovjednici domobranskih pukovnija imali su na neposrednoj vezi 10 podređenih

²⁷⁰ Rok za izvršenje preustroja do 15. svibnja, koje je dalo Predsjedničko vijeće nije ostvaren, zbog kako ćemo vidjeti više različitih razloga.

²⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o radu, str. pov. br. 02-10-17-01, od 4. 3. 1994; Ured domobranstva predložio je u svibnju 1994. Predsjedničkom vijeću HR HB, ukidanje odsjeka i odjela domobranstva te prevođenje zbornih područja u domobranske zdrugove i stavljanje svih profesionalnih brigada i postrojbi za potporu pod neposredno zapovijedanje GS HVO, a njihovu upotrebu po planovima domobranskih zdrugova. BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Analiza preustroja postrojbi HVO-a u domobranske postrojbe, str. pov. br. 02-10-17-94-08, od 25. 5. 1994.

²⁷² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o radu, str. pov. br. 02-10-17-01, od 4. 3. 1994; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Analiza rada Ureda domobranstva za prvih šest mjeseci 1994, str. pov. br. 02-10-18-94-47, od 27. 6. 1994.

zapovjednika, a zapovjednici domobranskih bojni 11 podređenih zapovjednika, slično stanje bilo je i u ostalim zbornim područjima.²⁷³

Ured domobranstva GS HVO-a je sredinom travnja 1994. predložio demobilizaciju domobranskih postrojbi za 30 % ljudstva, čime bi se brojno stanje od 29 000 pripadnika u zbornim područjima *Tomislavgrad i Mostar* smanjilo na 20 300 pripadnika domobranstva.²⁷⁴ U demobilizaciji su prioritet imali studenti i radnici u inozemstvu s urednim radnim vizama. Demobilizaciju je trebalo izvršiti u tri faze. U prvoj bi bili demobilizirani studenti, u drugoj radnici s dozvolama za rad u inozemstvu, a u trećoj radnici koji imaju radno mjesto u ustanovama i poduzećima na teritoriji HR HB. Za radnike koji imaju radno mjesto u Republici Hrvatskoj trebalo je pojedinačno davati dozvole za demobilizaciju. Demobilizacijom se nisu ukidale obveze pričuvnicima iz ranije mobilizacije.²⁷⁵ Ministarstvo obrane je planiralo dijelu vojnika koji nisu imali osigurano radno mjesto, omogućiti da im crta obrane bude radno mjesto s punim radnim vremenom, i da im naknada bude dovoljna za egzistiranje njihovih obitelji. S obzirom da je uspostavljeno primirje, bez ikakvih bojnih djelovanja, prevladalo je mišljenje da bi bilo puno kandidata za ovakav radni odnos. Stoga je predloženo da se prije prihvaćanja ovog prijedloga u postrojbama izvrši anketa i izrade kriteriji za navedeni prijedlog. Prijedlogom plana demobilizacije trebalo je demobilizirati 30 % od ukupno broja pripadnika brigada ZP TG. S obzirom da je brojno stanje iznosilo 10 241 pripadnika, trebalo je demobilizirati 3072, a 7169 pripadnika trebalo je ostati u domobranskim postrojbama. Domobranske postrojbe trebalo je popuniti do punog sklopa s ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima. Višak materijalno-tehničkih sredstava trebalo je evidentirati i uskladištiti. Zapovjedništva postrojbi su bila dužna upoznati sve vojne obveznike s mogućnošću prelaska u profesionalni sastav HVO-a, posebno one koji ne žele biti demobilizirani.²⁷⁶ Prema izvješću zapovjedništva ZP ZG do sredine rujna 1994. demobilizirano je 2363 pripadnika zbornog područja, ne računajući postrojbe iz Kupresa i Jajca, za koje zapovjedništvo nije dobilo podatke.²⁷⁷

²⁷³ HR HB, HVO, ZP TG, Odjel domobranstva, Raščlamba preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-3839/94, od 4. 7. 1994.

²⁷⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o stanju u domobranskim postrojbama ZP Mostar i Tomislavgrad, str. pov. br. 02-10-17/94-03, od 12. 4. 1994.

²⁷⁵ BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO-a, državna tajna, broj i datum nisu upisani; ZP TG, Obavijest o preraspoređivanju pričuvnog sastava MUP-a, br. 06/6332, od 15. 12. 1993.

²⁷⁶ Postotak demobilizacije nije bio isti u svim zbornim područjima. U većini brigada ZP Mostar, prema planu MO, trebalo je demobilizirati 60 % pripadnika. BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO, državna tajna, broj i datum nisu upisani.

²⁷⁷ HR HB, HVO, ZP TG, Izvješće o djelomičnoj demobilizaciji, pov. br. 02-4-5551/94, od 10. 9. 1994; HR HB, HVO, ZP TG, Dopuna izvješća, pov. br. 02-4/5638/94, od 13. 9. 1994.

Sve domobranske postrojbe HVO-a su prema zapovijedi Glavnog stožera trebale imati ustrojene kadrovske komisije koje su odlučivale o dodjeli, promaknuću i prevođenju u činove, te raspored pripadnika po novome ustroju. U radu komisija je prema zaključku Odjela domobranstva uočena velika nestručnost a ponekad i svjesno kršenje odredaba pravilnika o uvjetima i postupku za prevođenje, dodjelu i promaknuću u više činove. Zapovjedništvo ZP TG dostavilo je prijedloge za imenovanja i činove krajem lipnja 1994. a izradba prijedloga za raspored po novome ustroju bila je u tijeku.²⁷⁸ Kako zapovjedništva nisu na vrijeme imala sklopne knjige nisu vršena postavljanja časnika na ratne dužnosti, nego se vodila interna evidencija obnašanja dužnosti u postrojbi, što je stvaralo teškoće prilikom donošenje odluka za dodjelu čina.²⁷⁹

Do početka kolovoza 1994. izvršen je kompletan preustroj domobranskih postrojbi HVO-a, a tijekom kolovoza slijedio je preustroj gardijskih brigada. Prvu gardijsku brigadu (1. gbr) opterećivao je problem smještaja zapovjedništva i postrojbi, zbog toga jer u ZP TG nije bilo izgrađenih vojnih objekata koji bi odgovarali potrebama djelatne brigade.²⁸⁰ Stoga je Glavni stožer u navedeno vrijeme planirao izgradnju vojarnje u vojnom kompleksu Sturba u kojoj bi se smjestilo zapovjedništvo, dvije bojne i dio pristožernih postrojbi 1. gbr.²⁸¹

U kolovozu 1994. izrađen je Privremeni naputak-propisnik s opisom poslova, obveza i zadaća zapovjedništava zbornih područja HVO-a. Propisnik je izrađen u skladu sa Sklopnom knjigom Zapovjedništava ZP HVO-a, a trebao je biti na snazi do donošenja odgovarajućih pod zakonskih akata.²⁸² Zborna područja su imala isključivu nadležnost predlaganja postavljanja ljudstva u svome zapovjedništvu.²⁸³

U izvješću o primopredaji dužnosti između novog i starog zapovjednika ZP TG krajem listopada 1994. ističe se, da je bila nedovoljna popunjenost zapovjedništava i postrojbi u odnosu na sklopne knjige, te da je rasla tendencija napuštanja postrojbi. Usto je bio premali broj uputa pripadnika zbornog područja na školovanje u časničke i dočasničke škole. Zapovjedništvo zbornog područja u to vrijeme nije bilo popunjeno po sklopnoj knjizi, te se

²⁷⁸ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-10-18-94—65, od 5. 8. 1994. 0556; BiH, HR HB, MO, ZP TG, Odjel domobranstva, Analiza mjesečnog plana rada za lipanj i srpanj 1994, str. pov. br. 05-3848/94, nedatirano.

²⁷⁹ Statusna pitanja časnika i dočasnika, bez broja i datuma.

²⁸⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Realizacija plana rada za mjesec srpanj 1994, str. pov. br. 02-10-'6/94-26, od 3. 8. 1994.

²⁸¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pregled težišnih zadaća za mjesec srpanj 1994., nedatirano.

²⁸² Privremeni naputak-propisnik s opisom poslova, obveza i zadaća zbornih područja OS HR HB HVO, vojna tajna, bez broja, kolovoz 1994.

²⁸³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Požurnica, str. pov. br. 02-10-05/01-8/94-77, od 1. 2. 1994.

najažurnije tražila popuna mjesta Načelnika pješništva, PZO-a, ABKO-a, Referenta kriptozastite i Časnika za vezu s međunarodnim organizacijama.²⁸⁴

Vojno savjetovanje „Iskustva i pouke iz Domovinskog rata u HZ HB“ održano je 29. siječnja 1995. u Ministarstvu obrane i GS HVO-a i na njemu se okupilo oko 250 najodgovornijih ljudi HVO-a i HR HB.²⁸⁵ Od kraja kolovoza 1994. prema zapovjedi Glavnog stožera, sve postrojbe i zapovjedništva HVO-a bile su dužne provoditi planske aktivnosti kao pripremu za vojno savjetovanje. Na razini ZP TG krajem rujna i u listopadu 1994. održana su predavanja djelatnika zapovjedništva s temama iz vojno-stručne specijalnosti predavača. Predavanja su održavana i na razini brigade, domobranskih pukovnija i bojni, od strane zapovjednika postrojbi, načelnika stožera i pomoćnika zapovjednika za pojedine sektore.²⁸⁶ Glavni stožer je u listopadu pohvalio je organiziranje savjetovanja u ZP TG u cjelini, a posebno u 43. i 55. dp, gdje je odrađeno s jasno iskazanim ciljevima i iznesenim porukama.²⁸⁷ Bojne barjake dodjeljivane na vojnom savjetovanju, od postrojbi ZP TG dobili su 1. gbr, 1. dp, 55. dp, 80. dp, 42. db, i 43. db.²⁸⁸

Popuna zapovjedništva ZP TG u svibnju 1995. iznosila je 74,3 % od propisanih 70 pripadnika, a zapovijed o postavljanju imala su 34 časnika i dočasnika, a osamnaest prijedloga za raspored nalazilo se u postupku rješavanja. Popuna zapovjednicima 154. LoB iznosila je 43,5 %, a zapovijed o postavljanju imali su 35 časnika i dočasnika, dok su u postupku bila 22 prijedloga za raspored. Dom zapovjedništva bio je popunjen s 49 % propisanih pripadnika, a samo jedan je imao zapovijed o postavljanju. Popuna zapovjednicima u 71. satniji veze iznosila je 32 %, a zapovijed o postavljanju imala su dva časnika dok je 11 prijedloga za postavljanje bilo u postupku rješavanja. Popuna 14. TRB PZO zapovjednicima iznosila je 91 %, a zapovijed o postavljanju imali su 10 časnika dok su četiri prijedloga bila su u postupku rješavanja. Zapovjednik ZP Tomislavgrad u svibnju 1995. imao je 13 neposredno podređenih zapovjednih veza, te sedam internih unutar zapovjedništva zbornog područja. Zapovjednici domobranskih postrojbi imali su na neposrednoj vezi 10 podređenih zapovjednika, a zapovjednici domobranskih bojni 11, što je negativno utjecalo na proces izvršavanja

²⁸⁴ RBiH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o primopredaji dužnosti zapovjednika ZP, str. pov. 02-7087/94, od 27. 10. 1994.

²⁸⁵ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Zaključci s vojnog savjetovanja, str. pov. br. 02-10-14-95-23, od 21. 2. 1995

²⁸⁶ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Vojno savjetovanje OS HR HB, naređenje, str. pov. br. 02-10-06-94.08, od 27. 8. 1994; BiH, HR HB, HVO, ZPP TG, Plan aktivnosti postrojbi ZP za vojno savjetovanje, str. pov.br. 03-5445/94, od 7. 9. 1994; RBiH, HR HB, MO, 43.domobranska bojna, Plan aktivnosti za vojno savjetovanje, str. pov. br. 1-5-1/94-413, od 27. 9. 1994.

²⁸⁷ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba izvršenja taktičkih zadataka GS HVO-a, str. pov. br. 02-10-06/01-94-84, od 4. 10. 1994.

²⁸⁸ Programa održavanja vojnog savjetovanja, prilog: „Redoslijed dodjele bojnih barjaka“.

zapovijedi u postrojbama ZP TG. Slično stanje bilo je i u ostalim zbornim područjima HVO-a.²⁸⁹

Glavni stožer proveo je sredinom svibnja 1995. testiranje stručnog znanja pripadnika Zapovjedništva ZP TG i zapovjedništava 79. i 80. domobranske pukovnije. Zapovjedništvo ZP TG postiglo je prosječnu ocjenu 3,60, zapovjedništvo 79. dp 2,91 a zapovjedništvo 80. dp prosječnu ocjenu 3,40.²⁹⁰

4. Održanje bojne spremnosti

Brigade OZ SzH krajem 1992. imale su ukupnu dužinu crte obrane 128 km. Od toga je Brigada Petar Krešimir imala 45 km, Brigada Kralj Tomislav 20, Brigada Rama 9 km, Brigada Ante Starčević 10 km, Brigada Eugen Kvaternik 15 km i Brigada Herceg Stjepan 9 km. U isto vrijeme dužina crte obrane OZ JiH bila je 80 km a OZ Srednja Bosna 98 km.²⁹¹ Glavni stožer HVO-a zapovjedio je sredinom rujna 1992. zapovjedništvu operativne zone određivanje zona odgovornosti, režima smjena i snage koje se međusobno smjenjuju na prvoj crti obrane u zoni odgovornosti. Zapovijed za navedeno je trebala biti trajna i mogla se mijenjati samo novom zapovijedi.²⁹²

Radi osiguranja postrojbi za intervencije i napadajna djelovanja na ugroženim pravcima, Glavni stožer je 21. rujna 1992. zapovjedio zapovjedništvu OZ SzH ustrojavanje postrojbi jačine 150-200 ljudi u brigadama *Kralj Tomislav*, *Petar Krešimir IV.* i *Herceg Stjepan*. Postrojbe za intervencije i napadajna djelovanja je trebalo popuniti iskusnijim borcima te ih opremiti potrebnim sredstvima veze i naoružanja, prijevoznim sredstvima i s tri bojna kompleta streljiva. Zapovjedbano je uvježbavanje postrojbi do razine voda, te spremnost za brzo djelovanje po zapovijedi za zadaće od sedam do deset dana.²⁹³ Dvadesetak dana ranije Glavni stožer zapovjedio je ustrojavanje napadajnih grupa jačine 150-200 ljudi i u brigadama u Bugojnu, G. Vakufu i Prozoru.²⁹⁴

Odlukom Glavnog stožera s početka rujna 1992. da postrojbama Pukovnije Bruno Bušić razmještenim u zoni odgovornosti OZ SzH, ima pravo zapovijedati zapovjednik

²⁸⁹ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995; HR HB, HVO, ZPP TG, IZM Šujica, Izvješće o otklonjenim nedostacima sa nadzora b/s u ZP TG, str. pov. br. 1402-06-04-95-970, od 10. 7. 1995.

²⁹⁰ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995; Testovi znanja, odobreni od strane Pomoćnika načelnika GS HVO-a za borbenu spremnost.

²⁹¹ Pregled dužine crte obrane postrojbi HVO, nedatirani rukopis.

²⁹² RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-2172/92, od 21. 9. 1992.

²⁹³ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-2173/92, od 21. 9. 1992.

²⁹⁴ RBiH, HZ HB HVO, GS, Odgovor na postavljena pitanja, pov. br. 01-2197/92, od 4. 9. 1992.

operativne zone, koji o tome treba upoznati zapovjednika pukovnije u Posuškom Gradcu, samo je djelomično razriješena dilema o statusu pukovnije.²⁹⁵ Dvadesetak dana kasnije zapovjednik operativne zone u obraćanju Glavnom stožeru je naglasio da nije jasno, podređuju li se operativnoj zoni profesionalne snage trajno, ili upotreba tih postrojbi ostaje stvar dogovora za svaku upotrebu zasebno, što smatra treba hitno razjasniti.²⁹⁶ Očigledno potaknut spomenutim upitom Glavni stožer je 24. rujna izdao zapovijed kojom su snage Pukovnije Bruno Bušić u OZ SzH stavljene je pod zapovjedništvo operativne zone i nisu se mogle upotrijebiti bez zapovjedi zapovjednika operativne zone. Snage pukovnije stavljene su u operativnu pričuvu OZ SzH.²⁹⁷ Iako je zapovjednik bojne iz sastava Pukovnije Bruno Bušić nazočio sastancima zapovjedništva operativne zone, a pukovnija izvršava dobivene zadaće, zapovjednik profesionalnih postrojbi HVO-a do kraja rujna 1992. nije bio upoznat sa zapovjedi, o ulasku snaga pukovnije na području OZ SzH pod zapovjedništvo operativne zone.²⁹⁸ Sredinom studenog prema zapovjedi zapovjednika operativne zone, snage Pukovnije Bruno Bušić stacionirane u Livnu, u slučaju potrebe (prvenstveno jačeg neprijateljskog napada u zoni odgovornosti Brigade Petar Krešimir IV.) trebale su se staviti pod zapovjedništvo zapovjednika brigade. Za potrebe osiguranja livanjske bojišnice, u slučaju nedostataka ljudstva u brigadi, upotrebu snaga pukovnije svaki put su trebali posebno dogovoriti zapovjednici Brigade Petar Krešimir IV. i Pukovnije Bruno Bušić. U svim ostalim slučajevima upotreba snaga pukovnije koje se nalaze u OZ SzH trebala je biti po zapovijedima zapovjednika operativne zone.²⁹⁹ Početkom prosinca 1992. OZ SzH zapovjedila je vodu pukovnije koji se nalazio u sastavu Brigade Petar Krešimir ostanak do daljnjeg pod zapovjedništvom brigade.³⁰⁰ Konačno početkom lipnja 1993. Glavni stožer je izdao zapovijed kojom je cijela Pukovnija Bruno Bušić stavljena na raspolaganje OZ SzH. Za upotrebu postrojbi iz sastava pukovnije zapovjednik operativne zone trebao je uputiti pismenu zapovijed zapovjedniku pukovnije koji mu je bio direktno podređen.³⁰¹

²⁹⁵ Zapovjednik OZ SzH, 29. 9. 1992. obavijestio je zapovjedništvo Pukovnije Bruno Bušić da su postrojbe pukovnije u Livnu, G. Vakufu i Posušju po zapovjedi GS HVO-a stavljene pod zapovjedništvo OZ SzH. ZOZ SzH, Reguliranje zapovijedanja snagama Pukovnije Bruno Bušić u OZ SzH, str. pov. br. 40/92, od 29. 9. 1992.

²⁹⁶ HZ HB, HVO, OZ SzH, Traženje razjašnjenja, str. pov. br. 26/92, od 23. 9. 1992.

²⁹⁷ Zapovjedništvo OZ SzH, Izvješće o stanju u postrojbi *Bruno Bušić*, str. pov. br. 44/92, od 29. 09. 1992.

²⁹⁸ HVO, ZOZ SzH, Dopis, str. pov. br. 49/92, od 30. 09. 1992.

²⁹⁹ RBiH, HZ HB, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 171-1, od 19. 11. 1992.

³⁰⁰ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 02/202-18, od 2. 12. 1992.

³⁰¹ RBiH, HZ HB, GS HVO, Odgovor na zahtjev, str. pov. br. 02-2/1-09-1069/93, od 15. 6. 1993.

Glavni stožer je u izuzetnim situacijama zadržavao pravo izuzimanja iz podređenosti operativnoj zoni određene postrojbe, ranga brigada-pukovnija-bojna i ostalih što se reguliralo zapovijedima za svaki slučaj posebno.³⁰²

Glavni stožer zapovjedio je 19. siječnja 1993. OZ SzH, zbog uvezivanja u jedinstveni sustav zapovijedanja snagama na Sovićkim vratima, osnivanje privremene taktičke grupe (TG). S obzirom da je iz OZ SzH bilo najviše postrojbi na ovome području dužna je bila odrediti zapovjednika grupe.³⁰³ Zapovjedništvo operativne zone stoga je za zapovjednika TG *Sovićka vrata* imenovalo Marka Tomića a za dozapovjednika Miljenka Soldu, obojicu iz Posušja.³⁰⁴

Zbog teške situacije u svim zonama HVO-a i nemogućnosti brze intervencije na dotadašnji način Glavni stožer je krajem srpnja 1993. zapovjedio operativnim zonama SzH i JiH, osnivanje satnija za intervenciju u svim brigadama. Satnije su trebale biti na okupu za upotrebu u roku od dva sata a bile bi upotrebljavane po zapovjedi Glavnog stožera.³⁰⁵ Potom je stožer 1. kolovoza, zbog slabe manevarske sposobnosti pričuvnih brigada, zapovjedio svim postrojbama HVO-a obaveznu dozvolu prelaska u djelatne postrojbe vojnicima koji to žele, prvenstveno u postrojbe *Ludvig Pavlović i Bruno Bušić*. Zapovjednici su bili obvezni izdati pismeno dopuštenje te ga dostaviti uredima za obranu nadležnih općina.³⁰⁶ Nakon toga Glavni stožer je sredinom kolovoza 1993., radi veće profesionalizacije vojske, zapovjedio operativnim zonama SzH i JiH ustroj djelatnih postrojbi jačine satnije-bojne u svim brigadama, koje bi ostale u sastavu brigada i upotrebljavale bi se u njihovoj zoni odgovornosti. U zapovjedništvu je trebalo odrediti najsposobnije časnike i dočasnike, a sa svim vojnicima je trebalo sklopiti ugovor o djelatnoj službi.³⁰⁷

Nakon pada Sebešića, Rostova i okolnih mjesta u srednjoj Bosni početkom srpnja 1993, od ostataka postrojbi HVO-a koje su izbjegle na područje odgovornosti OZ SzH ustrojena je *Lašvanska bojna*, popunjena s oko 200 pripadnika. Radi toga je zapovjedništvo OZ SzH zapovjedilo svim podređenim postrojbama koje su u svome sastavu imale pripadnike HVO-a s prostora OZ SB njihovo otpuštanje i slanje u Prozor kako bi se uključili u sastav *Lašvanske bojne*. Bojna je ustrojena kao privremena postrojba izvan mobilizacijskog razvoja

³⁰² RBiH, HZ HB, HVO, GŠ HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1858/93, od 12. 8. 1993.

³⁰³ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Određivanje zapovjednika, str. pov. br. 01-92/93, od 19. 1. 1993.

³⁰⁴ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01-1/57-5, od 20. 1. 1993.

³⁰⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, GS, Zapovijed, str.pov. br. 02-2/01-1581/93, od 27. 7. 1993.

³⁰⁶ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Popuna profesionalnih postrojbi, str. pov. br. 02-2/1-01-1645/93, od 1. 8. 1993.

³⁰⁷ RBiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-2010/93, od 17. 8. 1993.

OZ SzH. *Lašvanska bojna* djelovala je na ramskoj bojišnici, te je početkom siječnja 1994. podređena Brigadi Rama.³⁰⁸

Zbog čestih samovoljnih prelazaka vojnih obveznika iz jedne u drugu postrojbu Zapovjedništvo OZ je krajem rujna 1993. izričito zabranilo takvu praksu. Prelazak vojnika iz postrojbe u postrojbu u okviru brigade, i iz brigade u brigadu dozvoljen je samo uz suglasnost zapovjednika brigade. Upozorena su zapovjedništva postrojbi da zapovjednike u oružanim snagama mogu postavljati i razrješavati samo osobe u čijoj je to nadležnost prema Uredbi o oružanim snagama HZ HB.³⁰⁹ Zapovjedništvo operativne zone zabranilo je krajem rujna raspoređivanje vojnih obveznika mlađih od 40 godina na dužnosti vozača, kurira i slična mjesta. Mlađe ljudstvo trebalo je raspoređivati u borbene postrojbe, a osobe starije od 40 godina na neborbena mjesta.³¹⁰

5. Izobrazba

Prije početka Domovinskog rata u BiH obuka budućih vojnika HVO-a izvodila se u improviziranim kampovima za obuku. Izvođači obuke, uz domicilne pričuvne časnike, najčešće su bili pripadnici Hrvatske vojske porijeklom iz BiH, koji su stekli ratno iskustvo i završili neku od instruiranih obuka u Hrvatskoj.³¹¹

Zbog problema u popuni postrojbi HVO-a te sprječavanja upućivanje na borbene zadaće neobučenog ljudstva, Glavni stožer je 31. kolovoza 1992. zapovjedio mobiliziranje ljudstva koje do tada nije prošlo vojnu obuku. Svi muškarci koji su podlijegali vojnoj obvezi a nisu prošli obuku pozvani su u centre za obuku, koje su bile dužne organizirati brigade odnosno općinski stožeri HVO. Obuka u centrima trajala je 30 dana i trebala se izvoditi po privremenom planu te realizirati instruktorima iz matičnih postrojbi. Plan obuke trebao je sadržavati 90 % praktične obuke i obvezno jedno do dva gađanja iz osobnog naoružanja.³¹² Uputom za uključivanje novaka u postrojbe HVO-a, od strane Glavnog stožera je određeno da se novaci, koji su završili obuku na tečajevima odobrenim od načelnika Glavnog stožera, postupno uključuje u ratne postrojbe. Nije preporučeno raspoređivanje novaka na prednji kraj

³⁰⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 293; HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Podređivanje postrojbe, str. pov. br. 01/38-1, od 4. 1. 1994; R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01-21-89, od 8. 8. 1993.

³⁰⁹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 06/4496, od 23. 9. 1993.

³¹⁰ Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 06/4622, od 29. 9. 1993.

³¹¹ Zapis intervjua s general bojnikom Željkom Glasnovićem, 7. 9. 2012. u Zagrebu; *Funkcioniranje i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu*, izlaganje ratnog načelnika općine Mije Tokića na skupu: „Uloga i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu“ održanog u Zagrebu u prosincu 2013.

³¹² HVO GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-2055/92, od 31. 8. 1992.

obrane bez prilagodbe od dva do četiri tjedna, na stražarskim i sličnim dužnostima u blizini borbene linije.³¹³

Glavni stožer HVO-a je početkom studenog 1993. zapovjedio upućivanje novaka nakon završetka obuke, na daljnje služenje vojnog roka u matične brigade. Novake su s kompletnom opremom i naoružanjem iz nastavnog centra, trebali su preuzeti zapovjednici brigada. Nastavni centri su zadržali pravo kontrole upotrebe novaka tijekom boravka u brigadi. Brigade su bile obvezne krajem mjeseca poslati izvješće i o angažiranosti novaka u sastavu brigade.³¹⁴ Obuka novaka u Prozoru prema nastavnom planu i programu Glavnog stožera, započela je 8. listopada 1992. i trebala je trajati do 30. listopada. Na obuci se nalazilo 58 novaka.³¹⁵

Odjel obrane HVO-a dogovorio je s *Medicinskim centrom* u Livnu i *Domom zdravlja* u Tomislavgradu obavljanje zdravstvenih pregleda novaka. Odjel je imenovao liječničku i novačku komisiju i dao suglasnost navedenim zdravstvenim ustanovama za obavljanje novačkih poslova. Općine Tomislavgrad, Livno, Posušje, Rama i Jajce su obavili preglede novaka rođenih 1974. i 1975., do sredine siječnja 1993. Zbog situacije na terenu G. Vakuf je to obavio ranije, dok je Bugojno većinu novaka imalo uključene u postrojbe. Već ranije u Tomislavgradu i Livnu izvršili su obuku i uključenje u postrojbe novaka rođenih 1973. godine. U srpnju 1993. na obuci u Livnu nalazilo se 147 novaka. U Crvenicama, i Posuškom Gradcu na obuci je bio 131 novak iz Posušja. U Roškom Polju bila je u tijeku obuka za 51 novaka iz Prozora. Situacija u Gornjem Vakufu primorala je Brigadu Ante Starčević da sama počnu obuku na svome prostoru. Većina novaka iz Bugojna je u navedeno vrijeme bila uključena u postrojbe a ostatak je trebao biti pozvan na preglede te upućen na obuku. Zbog sigurnosnih razloga planirano je da se obuka obavi na području Bugojna. Uprava za obranu Tomislavgrad logističku podršku za obuku novaka dobivala je od OZ SzH i Glavnog stožera u Grudama.³¹⁶

Glavni stožer je krajem rujna 1992. zapovjedio slanje po 50 vojnika iz OZ SzH, OZ JiH i OZ SB na tečaj za desetnike u *Nastavni centar Slavonska Požega*. Operativna zona SzH trebala je poslati 14 vojnika, sedam iz Brigade Petar Krešimir IV. i sedam iz Brigade Kralj Tomislav. Tečaj u trajanju od 14 dana trebao je započeti s radom 5. listopada. Zapovjednici

³¹³ RBiH, HZ HB, HVO, GS, Upustvo za uključivanje novaka u postrojbe HVO, str. pov. br. 01-127/93, od 23. 1. 1993.

³¹⁴ Unija republika BiH, HR HB, GS HVO, Zapovijed za raspored novaka, str. pov. br. 02-2/101-3297/93, od 3. 11. 1993.

³¹⁵ HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Obavijest, br. 101-4-16/92, od 16. 10. 1992.

³¹⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće o radu odjela obrane za period siječanj-lipanj 1993, str. pov. br. 02-1/1-84, od 10. 7. 1993.

postrojbi iz čijeg sastava su trebali biti upućeni kandidati za tečaj bili su dužni voditi računa o njihovoj podobnosti i spremnosti da poslije tečaja rade kao djelatni vojnici.³¹⁷

Glavni stožer HVO-a zapovjedio je sredinom ožujka 1993. ustrojavanje trenažnih grupa za obuku u rukovanju protuoklopnim raketnim sustavima na razini operativnih zona, zbog nemogućnosti ustrojavanja istih po brigadama. Ljudstvo trenažnih grupa trebalo je voditi u brigadama, a logističku opskrbu preko operativnih zona.³¹⁸

Odjel obrane HVO-a je 7. lipnja 1993. donio odluku da se osnuje *Nastavni centar* (NC) za obuku novaka postrojbi OZ SzH u selu Crvenice. Koordinaciju za prihvatanje novaka i pripremanje centra za pružanje odgovarajućih uvjeta za rad i boravak trebao je vršiti Glavni stožer preko OZ SzH i voditelja nastavnog centra.³¹⁹ Prema podacima Sektora za obuku i školstvo Glavnog stožera iz listopada 1993. u NC *Crvenice* obuku su završili: Novaci koji su obučavani u Roškom polju, u vremenu od 26. srpnja do 21. kolovoza 1993., ukupno je obučeno 80 polaznika, koji su raspoređeni u brigadu Rama. Novaci obučavani u *Crvenicama* u vremenu od 10. studenog 1992. do 10. siječnja 1993., obuku je završilo 72 novaka. Novaci obučavani u *Crvenicama* od 20. lipnja do 20. srpnja 1993., obuku je završilo 172 novaka. Novaci obučavani u *Crvenicama* u vremenu od 5. rujna do 18. listopada 1993., obuku je završilo 82 novaka. Novaci na temeljnoj obuci, obučavani u *Crvenicama* u vremenu od 27. studenog do 27. prosinca 1993. i novaci na specijalističkoj obuci od 3. siječnja do 3. ožujka 1994. koju je pohađao 21 novak iz Posušja, te 46 novaka iz općina Kakanj, Zenica i Jajce s popisa Ureda za obranu Čapljina. Do listopada 1994. ukinuta su sva nastavna središta, osim NC *Crvenice* u kojem je djelovala samo logistika na razduživanju novaka opremom.³²⁰

Prema nepotpisanom izvješću o ustroju i djelovanju 5. brigade Posušje, nakon ustroja brigade krajem lipnja 1993. osnovan je i Nastavni centar *Gradac* za obuku ukupno pet generacija novaka iz Posušja, koji nisu prošli vojnu obuku. Poslije izvođenja temeljne s novacima se izvodila specijalistička obuka, u brigadnim kampovima *Studena Vrila, Zagorje, Vir i Vranić*. Obučenicima novacima popunjene su dvije satnije unutar 5. brigade.³²¹

Ministarstvo obrane je sredinom studenog 1993. zapovjedilo upućivanje svih novaka s područja Uprave za obranu Tomislavgrad na odsluženje vojnog roka u NC *Crvenice*. a Glavni stožer zadužen je za osiguranje svih uvjeta za nesmetan prihvatanje i obuku novaka.³²² Prema

³¹⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Zapovijed, str. pov. br. 04-2171/92, od 21. 9. 1992.

³¹⁸ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Glavni stožer, Zapovijed, str. pov. br. 01-509/93, od 23. 3. 1993.

³¹⁹ BiH, HR HB, HVO, Odjel obrane, Odluka, str. pov. br. 02-1-567/93, od 7. 6. 1993.

³²⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Izvješće, str. pov. br. 02-10-14-94- 39, od 3. 10. 1994.

³²¹ Pata brigada „Posušje“ Izvještaj o problemima s kojima se susreće brigada, od 7. 11. 1993.

³²² R BiH, HR HB, MO, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-1770-93.

prijedlogu plana novačenja za 1995. godinu s područja Uprave za obranu Tomislavgrad predviđeno je novačenje 767 novaka. Ukupno je na području HR HB za 1995. godinu bilo na raspolaganju 3151 novaka.³²³

Načelnik GS HVO-a je u ožujku 1994. predložio Ministarstvu obrane da se novaci nakon odsluženja vojnog roka priključe domobranskim postrojbama ili da se od novaka ustroje samostalne postrojbe jačine satnije ili bojne.³²⁴ Sektor za obuku i školstvo GS HVO-a je sredinom svibnja 1994. nakon zaključka da se status novaka nakon odsluženja vojnog roka od generacije do generacije bitno razlikuje, predložio prevođenje u pričuvni sastav svih novaka koji su odslužili vojni rok. Novaci u pričuvi bili bi raspoređeni po postrojbama na teritorijalnom principu. One koji su se nalazili u djelatnim postrojbama posebno bi se evidentiralo.³²⁵

U travnju 1995. godine ustrojeno je *Nastavno središte HVO Čapljina* u kojem je započela obuka novaka s cijelog područja HZ HB. Najveći problem u radu centra bio je neodgovarajući smještajni prostor novaka u vojarni Čapljina i materijalna potpora nastavnim sredstvima i pomagalima. Ministarstvo obrane nije bilo zadovoljno tretmanom i pažnjom koja se poklanjala nastavnom centru, zbog čega je prema njihovom mišljenju bilo zastoja u osposobljavanja vojnika za obranu HR HB.³²⁶ Sredinom svibnja 1995. u tijeku je bio rad na ustrojavanju *Pješачke bojne za završnu obuku ročnih vojnika* (postrojba u kojoj će vojnici služiti vojni rok) i *Gardijskog–nastavnog središta za obuku pripadnika gardijskih postrojbi*.³²⁷

U ožujku 1995. na razini ZP TG izvedena je metodsko-pokazna vježba *Pakline-95*, s temom „Domobranska bojna u obrani sa cjelovitim inženjerijskim uređenjem rajona za obranu u ZP TG.“ Iako je elaborat za vježbu primjereno urađen, vježba je održana uz velike poteškoće i probleme, zbog slabog odziva na uzbunu pripadnika 79. dp.³²⁸

Zapovjedništvo ZP TG izvelo je 20. srpnja 1994. stožerni trenaž *Cincar* s temom „Obrana s protunapadom za oslobađanje Kupresa“, koji je dao temeljne odgovore na pitanje oslobađanja ovog dijela teritorija. Trenažom je uvježbavana izradba temeljnih borbenih

³²³ Prijedlog plana novačenja za 1995., po rodovima-strukama i Upravama za obranu, povjerljivo, nedatirano.

³²⁴ HR HB, HVO, GS HVO, Zahtjev, str. pov. br. 02-10-01/94-03, od 8. 3. 1994.

³²⁵ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Prijedlog za rješavanje statusa novaka, str. pov. br. 02-10-14-94-20, od 9. 5. 1994.

³²⁶ BiH, HR HB, MO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava OS HR HB, državna tajna, broj nije upisan, od 14. 5. 1995.

³²⁷ RBiH, HR HB, MO GS HVO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava HVO, str. pov. br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

³²⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Realiziranje planskih zadaća GS HVO za travanj 1995, str. pov. br. 02-10-06-95-52, od 3. 5. 1995.

dokumenata za djelovanje i donošenje odluka u napadajnoj odnosno obrambenoj operaciji snagama zbornog područja.³²⁹ Dana 21. ožujka 1995. u zapovjedništvu ZP TG izveden je stožerni trenaj „Golija-95“ koji je, prema mišljenju nadležnog časnika GS, proveden s ozbiljnim nedostacima u izrađenoj borbenoj dokumentaciji.³³⁰ U svrhu vojno-stručnog osposobljavanja zapovjedništva u organizaciji, planiranju i upotrebi postrojbi u borbenom djelovanju Zapovjedništvo ZP TG izvelo je 12. i 13. lipnja 1995. stožerno-ratnu vježbu „Proljeće-95“ s temom „Napadna operacija s prelaskom u obranu“ ZP TG na kupreško-livanjskoj bojišnici. Zadatak zapovjedništvu ZP bio je izradba borbenih dokumenata za vježbu, koja je prema ocjeni tima za raščlambu vježbe iz Glavnog stožera pokazala pozitivne pomake u osposobljenosti zapovjedništva kao cjeline.³³¹

Obavještajna uprava GS HVO-a u lipnju 1995. izvela je za Obavještajno odjeljenje ZP TG seminar s temom „ Izrada i vođenje obavještajne dokumentacije i izvješćivanje“. Odziv djelatnika VOS-a iz postrojbi i zapovjedništva ZP bio je dobar a diskusija i zaključci sa seminara opravdali su primijenjene metode edukacije.³³²

6. Problemi s ustrojem

Sredinom studenog 1992. na sastanku zapovjedništva OZ SzH i zapovjednika brigada ističe se da je zapovjedništvo nedavno ustrojeno i djelomično popunjen, te da je nužno je da brigade pošalju ljudstvo za popunu zapovjedništva, prema ranijem zahtjevu. Potrebno je bilo usto organizirati sustav veza minimalno na dva načina. Tražila se i izradba sklopnih knjiga brigada, koje je Glavni stožer navodno izrađivao u to vrijeme.³³³ Još sredinom prosinca 1992. bilo je prisutno obraćanje pojedinih postrojbi operativne zone izravno Glavnom stožeru u vezi raznih potreba, a izgleda da su i pojedine službe stožera zaobilazile operativnu zonu u službenom dopisivanju s pojedinim postrojbama.³³⁴

Odjel obrane početkom prosinca je odredio da se pečati mogu izrađivati do razine postrojbi pukovnija i brigada u HVO-u a da ostale postrojbe koriste temeljne pečate pukovnije

³²⁹ BiH HR HB, MO, GS HVO, Godišnja raščlamba vojne obuke i odgoja zapovjedništava i postrojbi HVO u 1994., str. pov. br. 02-10-14-95-02, od 30. 1. 1995.

³³⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba ST „Golija-95“, str. pov. br. 02-10-06/01-95-57, od 12. 5. 1995.

³³¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-06/01-95-98, od 6. 6. 1995. 0534; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba SRV „Proljeće-95“, str. pov. br. 02-10-06/01-95-79, od 20. 6. 1995.

³³² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Obavještajna uprava, Zaključci sa seminara, str. pov. br. 02-10-08-95-419, od 5. 6. 1995.

³³³ Zapisnik koordinacije zapovjednika brigada OZ SzH, od 8. 11. 1993.

³³⁴ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Obavijest, str. pov. br. 05/203-34, od 11. 12. 1992.

ili brigade s različitim brojem.³³⁵ Početkom prosinca Glavni stožer zapovjedio je izradbu iskaznica za sve pripadnike HVO-a, za što je zadužen Odjel obrane kojem su zapovjedništva i postrojbe trebale dostaviti potrebnu dokumentaciju.³³⁶ U tome smislu zapovjedništvo OZ SzH izdalo je zapovijed postrojbama za dostavu fotografija i osobnih podataka svih pripadnika postrojbi operativne zone.³³⁷ Sredinom siječnja 1993. zapovjedništvo je upozorilo je sve brigade u zoni da nisu dostavile potrebnu dokumentaciju za izradu iskaznica, te da hitno postupe prema izdanoj zapovijedi.³³⁸

Početkom siječnja 1993. zapovjedništvo operativne zone podijelilo je Opća pravila Oružanih snaga HZ HB svim zapovjednicima postrojbi od zapovjednika voda na naviše, te im je dalo zadatak da počnu s primjenom pravila.³³⁹ Kako u HVO-u još nije bilo u potpunosti provedeno prevođenje činova iz JNA, niti su dodijeljeni novi u potrebnom broju od strane HVO-a, odlučeno je koristiti se oznakama zapovjednih dužnosti u postrojbama. Stoga je zapovjedništvo OZ SzH sredinom siječnja dostavilo GS HVO-a zahtjev za 4550 oznaka zapovjednih dužnosti u brigadama operativne zone. Od tog broja 26 oznaka je bilo za zapovjednike brigada, 98 za zapovjednike bojni, 388 za zapovjednike satnija, 1160 za zapovjednike voda i 2878 oznaka zapovjednih dužnosti za zapovjednike odjeljenja.³⁴⁰

Zapovjednik OZ SzH i zapovjednici svih brigada zone, uputili su krajem listopada 1993. Vladi HR HB, Ministarstvu obrane (MO) HR HB, GS HVO-a, općinskim vladama i političkim strukturama zaključke odnosno traženja donesena na zajedničkom sastanku. U sedamnaest zaključaka navedeni su svi problemi s kojima se suočavaju zapovjedništva i postrojbe HVO-a, te se daju sugestije za njihovo otklanjanje, s osnovnim namjerom stvaranja učinkovitije vojske i uključivanja svih resursa hrvatskog naroda u obranu i osiguranja opstanka u BiH.³⁴¹

U vertikali vođenja i zapovijedanja najveći problem se javljao na razinama zapovjednika desetina, vodova i satnija (rjeđe na razini bojne). Zapovjednici desetina i vodova su se uglavnom „stopili“ u masi s ostalim vojnicima. Izuzetno rijetko su nosili oznake čina, nisu se uključivali u zapovijedanje, pa i zbog nedostatka materijalne stimulacije. Stanje u gardijskoj brigadi glede vođenja i zapovijedanja bilo je povoljnije nego u domobranskim

³³⁵ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapisnik kolegija, od 8. 12. 1992.

³³⁶ R BiH, HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-2693/92, od 5. 12. 1992.

³³⁷ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 05/203-15, od 6. 12. 1992.

³³⁸ HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izdavanje novih iskaznica za pripadnike HVO-a, str. pov. br. 05/6-6-42, od 16. 1. 1993.

³³⁹ R BiH; HZ HB, ZOZ SzH, Podjela Općih pravila OS HZ HB, str. pov. br. 02/3-3, od 5. 1. 1993.

³⁴⁰ HZ HB, HVO, ZZP TG, Zahtjev za pokretanje prijedloga za prevođenje činova, str. pov. br. 06/6298, od 14. 12. 1993; R BiH, HZ HB, OZ SzH, Zahtjev, str. pov. br. 05/6-43, od 16. 1. 1993.

³⁴¹ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Zaključci sa sastanka, str. pov. br. 01-1660/93, od 26. 10. 1993.

postrojbama. Radi popravljivanja stanja poduzimane su mjere osposobljavanja putem tečajeva i školovanja na HVU. Problem u zapovijedanju predstavljala je i nedovoljna stručna osposobljenost časničkog kadra. Sustav zapovijedanja u cijelom HVO-u nije na potrebnoj razini. Na gotovo svim razinama zapovijedanja bilo je prisutno nepoštivanje pa i direktno kršenje zapovijedi, koje se u pravili nisu provodile u potpunosti.³⁴²

Tijekom 1994. zbog rada na preustroju postrojbi, posebno brigada u domobranske postrojbe, više vremena je utrošeno na organizacijsko ustrojbene poslove nego na obuku zapovjedništava i postrojbi HVO-a.³⁴³ Jedan od razloga sporog odvijanja preustroja je bila nedovoljna popunjenost Odjela domobranstva ZP TG, koji je u siječnju 1995. bio popunjen s dva časnika ili 40 % u odnosu na sklop. Popunjena su bila mjesta Pomoćnika zapovjednika za domobranstvo i savjetnika za bojnu spremnost domobranskih postrojbi.³⁴⁴

Glavni stožer je u lipnju 1994. zbog iza neplaniranih okolnosti tražio prolongiranje roka dovršetka preustroja zbornih područja *Tomislavgrad, Vitez i Orašje*. Iako je demobilizirano oko 7000 vojnih obveznika, povrat naoružanja „iz ruku vojnika“ nije išao po planu. Zbog odbijanja demobiliziranog ljudstva da preda zaduženo naoružanje Ministarstvo obrane je tražilo izradu zapovijedi u svezi demobilizacije naoružanja i streljiva. Kod popune gardijskih brigada dodatni problem bilo je sporo odvijanje liječničkih pregleda kandidata za prijem u gardijske postrojbe.³⁴⁵ Nisu bitno smanjeni troškovi i pored demobilizacije, a povećani su izdatci za intendantsku opremu zbog opremanja gardijskih brigada.³⁴⁶

Postrojbe su se često popunjavale bez raspoređivanja vojnih osoba od strane matičnih ureda za obranu, o čemu uredi nisu obavještavani. Zbog toga je Uprava za obranu Tomislavgrad u rujnu 1994. tražila od Ministra obrane HR HB izdavanje zapovijedi postrojbama za dostavu popisa vojnih osoba matičnim uredim kojima pripadaju. Ujedno je zatražena zaštita od nadležnih državnih institucija, djelatnika Uprave i ureda za obranu, od prijetnji, maltretiranja i fizičkih napada pojedinaca na djelatnike ureda, protiv kojih se ništa nije poduzimalo.³⁴⁷

³⁴² BiH HR HB, MO, GS HVO, Godišnja raščlamba vojne obuke i odgoja zapovjedništava i postrojbi HVO u 1994, str. pov. br. 02-10-14-95-02, od 3. 1. 1995.

³⁴³ BiH HR HB, MO, GS HVO, Godišnja raščlamba vojne obuke i odgoja zapovjedništava i postrojbi HVO u 1994, str. pov. br. 02-10-14-95-02, od 3. 1. 1995.

³⁴⁴ BiH, HR HB, MO, ZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

³⁴⁵ RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-03-94-1, od 10. 6. 1994.

RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-01-94-1, od 18. 7. 1994.

³⁴⁶ RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-03-94-1, od 10. 6. 1994.

³⁴⁷ RBiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Zaključci sa sastanka načelnika Uprave i predstojnika Ureda za obranu Sjeverozapadne Hercegovine 29. rujna 1994, str. pov. br. 02-46-94-2, od 30. 9. 1994.

Zbog odbijanja demobiliziranog ljudstva da preda zaduženo naoružanje Ministarstvo obrane je tražilo izradu zapovijedi u svezi demobilizacije naoružanja i streljiva. Kod popune gardijskih brigada dodatni problem bilo je sporo odvijanje liječničkih pregleda kandidata za prijem u gardijske postrojbe.³⁴⁸ Preustrojem je zaživio veći broj djelatnih postrojbi i djelatnih mjesta u domobranskim postrojbama za čije je osobne dohotke u HVO-u do lipnja 1994. isplaćeno je daleko više sredstava od predviđenih, pa je prijetio financijski kolaps Ministarstva obrane, zbog čega je Ministar donio odluku o ukidanju ratnog dodatka za postrojbe okrenute prema Armiji BiH. Nisu bitno smanjeni troškovi za plaće vojnika i pored demobilizacije, a povećani su izdatci za intendantsku opremu zbog opremanja gardijskih brigada.³⁴⁹

Jedan od problema u zapovjedništvu ZP TG bilo je postavljanje djelatnika Političke djelatnosti, Sektora sigurnosti i pripadnika Sanitetske službe u postrojbama. Zapovjedništvo ZP TG (skupa s ostalim zapovjedništvima zbornih područja) je s Personalnom upravom GS HVO-a dogovorilo da će oni davati informacije tko je ispred SIS-a i PD-a postavljen na određenu dužnost u zbornom području. Zbog čestog postavljanje i razrješavanje časnika i dočasnika na dužnosti i nemogućnosti praćenja promjena iz zapovjedništva ZP TG traženo je izdavanje zapovijedi o vremenu trajanja obnašanja određenih dužnosti.³⁵⁰ Predloženo je da Glavni stožer ili Ministarstvo obrane izda zapovijed da na zapovjednim dužnostima od razine voda na više, zapovjednik mora provesti barem šest mjeseci.³⁵¹ Na tragu navedenog prijedloga zapovjednik ZP TG je sredinom srpnja 1995. izdao zapovijed o obveznom šestomjesečnom vršenju dužnosti djelatnika na dužnostima zapovjednika voda i ustrojbenim dužnostima iste razine prema sklopnoj knjizi u zapovjedništvima postrojbi. Prema zapovjedi promjena djelatnika mogla se obaviti samo iz opravdanih razloga uz suglasnost zapovjednika zbornog područje.³⁵²

7. Naoružanje i oprema

Nakon što je JNA većinu naoružanja TO SR BiH povukla u svoja skladišta, jedan manji dio naoružanja i streljiva ostao je u skladištima postrojbi TO na području općina OZ SzH, najviše starijih modela pješačkog naoružanja. Nešto pješačkog naoružanje namijenjenog

³⁴⁸ RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-01-94-1, od 18. 7. 1994.

³⁴⁹ RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-03-94-1, od 10. 6. 1994.

³⁵⁰ Izvod iz zapisnika sa sastanka Pomoćnika ministra za personalne poslove MO i pomoćnika zapovjednika za personalne poslove zapovjednika zbornih područja, gardijskih brigada i Uprava za obranu, od 3. 5. 1995.

³⁵¹ BiH HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o stanju i dostignutom stupnju ustroja personalne i kadrovske dokumentacije, str. pov. br. 1402-12-95-286-1, od 2. 5. 1995.

³⁵² BiH, HR HB, MO, V. P. 1402, Zapovijed, str. pov. br. 1402-12-95, od 18. 7. 1995.

pripadnicima pričuvnoga sastava policije ostalo je u Policijskim postajama nad kojima su Hrvati imali nadzor. Krajem 1991. godine postupno je, najvećim dijelom iz Hrvatske, nabavljano automatsko naoružanje i lakše topništvo. Najčešće su općinski stožeri samostalno svojim vezama dolazili do oružja na području Hrvatske, ponekad i izravnom kupovinom naoružanja od tvornica koje su proizvodile naoružanje. Pretežno privatnim vezama dolazilo se i do naoružanja i materijalno-tehnička sredstva u inozemstvu, u čemu su važnu ulogu imale organizacije i pojedinci iz hrvatskog iseljništva, posebno kada je riječ o intendantskoj opremi i prijevoznim sredstvima.

Određena količina naoružanja zarobljena je u vojarnama JNA, na području BiH.³⁵³ U općine Bugojno i Gornji Vakuf tako je stigla tijekom svibnja 1992., veća količina minsko-eksplozivnih sredstava, streljiva i oružja potpore nakon što je HVO osvojio vojarnu u Busovači.³⁵⁴ Općine Prozor, Konjic i Jablanica uspjele su početkom svibnja doći do dijela naoružanja svojih Općinskih štabova TO nakon osvajanja skladišta JNA Ljuta kod Konjica, u kojem je bilo smješteno naoružanje TO Jablanice, Konjica i Prozora.³⁵⁵ Dio naoružanja, streljiva i materijalno-tehničkih sredstava dolazio je iz tvornica namjenske proizvodnje koje su ostale pod nadzorom Hrvata ili zajedničkim hrvatsko-muslimanskim nadzorom prije izbijanja otvorenoga međusobnog sukoba.³⁵⁶

Do znatnije količine naoružanja došlo se nakon preuzimanja pojedinih skladišta JNA u Hrvatskoj u kolovozu i rujnu 1991. Nakon izbijanja otvorenoga rata u BiH dovoz naoružanja i opreme iz Hrvatske nastavljen je i trajao je do njegovog završetka.³⁵⁷

Neposredno pred izbijanje rata u BiH postrojbe općinskih stožera buduće OZ SzH, od sredstava potpore raspolagali su s 12 minobacača (MB) 60 mm, 18 MB 82 mm i 17 MB 120 mm. Svi općinski stožeri budućih OZ SzH i OZ JiH raspolagali su s 2826 granata za MB 60 mm, 2040 granata za MB 82 mm i 458 granata za MB 120 mm. Od protuoklopnih sredstava općinski stožeri OZ SzH raspolagali su s 12 netrzajnih topova, 14 „Osa“, 23 „Zolje“, 23 ručna lansera M-57, i dva RPG-7. Od protuzrakoplovnog naoružanja raspolagalo se s tri

³⁵³ Pismena izjava Ivana Markića djelatnika OŠ TO Tomislavgrad i Općinskog stožera obrane Tomislavgrad, u posjedu autora; TEHNO-ING, d.o.o. Rovinj, Račun, br. 02-007-1, od 30. 5. 1992; Spisak radnika iz inozemstva koji su dali novčana sredstva za potrebe HDZ-a i HVO-a Jablanica“ *Aviza, glasilo HVO Jablanica* (Jablanica), prosinac 1992., 5; KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 43-62, 74.

³⁵⁴ HZ HB, HVO, Regionalni stožer srednje Bosne, Popis otpremljenih sredstava po općinama iz vojarni Kaonik u Busovači, str. pov. br. 43/92, od 31. 5. 1992.

³⁵⁵ MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992., ČSP, Zagreb., 383; MARIJAN, *Domovinski rat*, 230-231; DRAGIĆ, *Gorka vremena*, 202.

³⁵⁶ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 08/230-5, od 22. 12. 1992; IZM Vitez, Logistika, Izvješće, str. pov. br. 04-3-462/93, od 9. 3. 1993; Državno poduzeće „SPS“, Pregled isporučenih sredstava iz „SPS“-a Vitez od 7. 5. do 31. 7. 1992, od 13. 8. 1992.

³⁵⁷ MARIJAN, „Bosna i Hercegovina 1992.-1995.“, 104.

protuzrakoplovne strojnice (PZS) 12,7 mm i jednim lanserom S-2M s četiri rakete.³⁵⁸ Na prostoru Tomislavgrada, Livna, Kupresa, Prozora i G. Vakufa postrojbe HVO-a su sredinom travnja 1992. od topništva raspolagale s dva topa kalibra 130 mm i tri topa od 76 mm, te tri bitnice MB od 120 mm.³⁵⁹

Osjetniju količinu pješačkoga, protuzrakoplovnoga (uključujući jedan protuzrakoplovni top 20/3 mm i jedan 20/1 mm), protuoklopnog (uključujući jedan samohodni top M-36) i lakoga topničkog naoružanja i streljiva, poslalo je u Tomislavgrad sredinom ožujka 1992. zapovjedništvo Operativne grupe (OG) HV-a za Sisak i Baniju.³⁶⁰ Nakon travnja i izgubljene bitke za kuprešku visoravan u Tomislavgrad je stigao znatniji broj raznovrsnoga topničkog naoružanja: jedna top-haubica 152 mm, nekoliko haubica 122 mm, nekoliko topova 76 mm, jedan VBR, protuoklopni top T-12 100 mm, i nekoliko lansera „Maljutka“.³⁶¹

Do kraja listopada 1992. iz postrojbi HV-a poslano je HVO-u Tomislavgrad šest tenkova T-55, četiri BVP M-80, jedan M-36, samovozni protuzrakoplovni top (PZT) 57/2, dva topa T-12, jedan samovozni top M-42, jedan lanser RAK-12, tri LLR 128 mm, šest lansera „Maljutka“, šest lansera S-2M, 17 lansera M-57, veća količinu topničkoga streljiva, protupješačkih i protutenkovskih mina, ručnih bombi, tromblona, streljiva za pješačko oružje, računalne opreme za topništvo i sredstava veze.³⁶² Postrojba 4. gbr HV koja je pomagala HVO-u obrani livanjskog pravca ostavila je Brigadi Petar Krešimir IV. u kolovozu 1992. dva topa 130 mm, jednu haubicu 203 mm i tri haubice 122 mm.³⁶³

Operativna zona SzH je u siječnju 1993. od PZO oružja raspolagala s 23 komada PZS 12,7, mm, 18 PZS 14,5 mm, 35 PZT 20 mm, 13 PZT 40 mm i jednim samovoznim topom 57/2 mm/³⁶⁴

Naoružanje i oprema pješaštva činile su najrazličitije vrste streljačkog naoružanja istočnoga i zapadnog porijekla s velikim brojem različitih kalibara i vrsta streljiva. Dio

³⁵⁸ Raspored materijalno-tehničkih sredstava u općinama: Bugojno, Kupres, G. Vakuf, Livno, Tomislavgrad, Prozor, Jablanica, Konjic, Posušje, Grude, Široki Brijeg, Mostar, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Stolac i Neum. Kopija dokumenta HVO-a u posjedu autora.

³⁵⁹ RH, MO, GS HV, Izvješće o stanju na prostoru Tomislavgrad, Livno, Kupres, Prozor i G. Vakuf, br. 5120-19-92-49, od 10. 4. 1992.

³⁶⁰ Power Point prezentacija pukovnika Marijana Perkovića na okruglom stolu: „Uloga i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, održanom u Zagrebu u prosincu 2013.

³⁶¹ „Organizacija i borbeno djelovanje topništva na početku i tijekom rata“, izlaganje Drage Zrinušića Načelnika topništva OZ SzH na skupu „Iskustva i pouke iz Domovinskog rata“, broj zaprimanja 1703-01-01-94-91, od 20. 10. 1994.

³⁶² Power Point prezentacija pukovnika Marijana Perkovića na okruglom stolu: „Uloga i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, održanom u Zagrebu u prosincu 2013.

³⁶³ HVO, Herceg-Bosna, Općinski stožer Livno, Primopredaja dužnosti zapovjednika Općinskog stožera HVO-a Livno, br. 3120-05/92-047924, od 28. 8. 1992.

³⁶⁴ BiH, HZ HB, OZ SzH, Dostava podataka, str. pov. br. 01/5-18, od 10. 1. 1993.

naoružanja prije pristizanja u postrojbe HVO-a bio je već rabljen, te zastario i nefunkcionalan. Održavanje sredstava nije bilo na potrebnoj razini zbog čega je preciznost i funkcionalnost dijelova bila ispod taktičko-tehničkih mogućnosti oružja. Zbog nepostojanja vlastite proizvodnje kvalitetnih dijelova dio sredstava je zbog nesigurnosti izbačen iz uporabe.

Topnička oružja su također bila raznolikoga sastava po vrsti, tipu, kalibru i dometu. Oružja su nabavljana na razne načine, često zarobljavanjem od neprijatelja ili nabavom na ilegalnom tržištu. Nije bilo vremena za evidentiranje, sortiranje i preraspodjelu oružja po postrojbama. Oružja su često puta nabavljana nekompletna, bez uređaja za ciljanje, pričuvnih dijelova i osnovnog alata za održavanje. Vučna vozila nisu bila odgovarajuća, pa se koristilo sve što može povući oružje. Sredstva za upravljanje paljbom, prijenos i obradbu informacija bili su na niskoj tehničkoj razini. Vremenom su postojeća pomagala u topništvu intenzivnim korištenjem znatno oštećena ili uništena.³⁶⁵

U listopadu 1993. operativna zona (bez postrojbi Pukovnije Bruno Bušić) raspolagala je s 749 motornih vozila, od toga je osobnih automobila bilo 151, kombija 58, 24 busa, 228 terenskih vozila nosivosti do sedam tona, 183 vozila do šest sjedala, 12 specijalnih vozila, 40 inženjerskih strojeva, 40 sanitetskih i 13 ostalih vozila.³⁶⁶ Samo zapovjedništvo ZP TG u travnju 1994. raspolagalo je s 10 vozila.³⁶⁷ Popuna postrojbi motornim vozilima vršena je uglavnom mobilizacijom društvenih i privatnih vozila u matičnoj općini postrojbi, nabavom na tržištu ili donacijama. Određeni dio vozila priskrbljen je prilikom borbenih djelovanja kao ratni plijen.³⁶⁸

Radi stjecanja dojma kolike su bile potrebe postrojbi ZP TG za naoružanjem i streljivom u vrijeme intenzivnijih borbenih djelovanja, mogu nam poslužiti podatci za razdoblje od početka listopada 1993. do sredine siječnja 1994. Tada su postrojbe ZP TG od SONP-a Glavnog stožera zadužile 137 automatskih pušaka, četiri MB 60 mm, četiri MB 120 mm, jedan lanser SPG-9, 100 lansera RPG-22, tri lansera RPG-7, jednu PZS 14,5/2, mm, jednu PZS 14,5/4, mm, jedan VBR 122 mm, dva VBR RAK-12 i jedan top 130 mm. U istom razdoblju zaprimljeno je 3 416 560 komada streljiva 7,62x39 mm za automatsku pušku, 3162 granate za MB 60 mm, 1007 raketa za RPG-7, 95 680 komada streljiva za PZS 14,5 mm, 1428 raketa za višecijevni lanser raketa RAK-12 i 1605 granata za top 130 mm.³⁶⁹

³⁶⁵ GS HVO, Strategija tehničkog razvoja i modernizacije HVO-a, bez broja i datuma.

³⁶⁶ RBiH, HZ HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, 23. 10. 1993.

³⁶⁷ BiH, HR HB, MO, SONP, Prometna uprava, Izvješće, br. 02-25-01-94-07, od 13. 4. 1994.

³⁶⁸ HR HB, MO, Sektor za opskrbu, nabavu i proizvodnju, Izvješće, br. 02-7/1-7078/93, od 13. 11. 1993.

³⁶⁹ MO, SONP, Raspodjela TMS u razdoblju od 1. 10. 1993. do 20. 1. 1994, bez broja i datuma.

Tablica br. 16. Pregled popune pješačkim i naoružanjem za potporu postrojbi ZP TG, u rujnu 1994.³⁷⁰

naoružanje:	pripada po sklopu	pripada po brojn. stanju	ima	% popune po sklopu	% popune po brojn. stanju
pištolj	7 951	4851	474	6	9,8 %
automat	532	324	366	68,8	112,9 %
aut. puška	9 684	5931	7592	78,4	128 %
snajp. puška	443	270	116	26,2	42,9 %
autom. pištolj	624	381	-	-	-
puškostrojnica	713	434	188	24,4	43,3 %
teška strojnica	51	31	30	58,8	96,8 %
ručni bacač	316	193	251	79,4	130 %
MB 60 mm	152	93	99	65,1	106 %
MB 82 mm	108	66	108	100	163 %
netr. top 82 mm	66	41	23	34,8	56 %

Prosudbom stanja ispravnosti i ukupnosti materijalno-tehničkih sredstava u postrojbama HVO-a, koju je u rujnu 1994. po prvi put od početka rata, napravio Glavni stožer za postrojbe ZP TG zaključeno je da popunjenost gardijske brigade pješačkim naoružanjem iznosi 29,4 %, a da popunjenost domobranskih postrojbi istim naoružanjem iznosi 72,2 posto. Ukupna popunjenost pješačkim naoružanjem postrojbi ZP TG iznosila je 81,2 %.

Nagriženost cijevi do 60 % bila je prisutna kod 240 komada automata, 4556 automatskih pušaka, 148 strojnica, 70 ručnih bacača, 10 MB 60 mm, 12 MB 82 mm i tri netrzajna topa 82 mm. Stoga je Glavni stožer naložio povlačenje oštećenog naoružanja i preraspodjelu viškova automatskih pušaka.

Postrojbe ZP TG su krajem 1995. od topničkih sredstava raspolagalo s četiri H-105 mm, četiri H-122 mm, jednim T-88 mm, tri T-76 mm, četiri T-100 mm, dva višecijevna lansera 128 mm RAK, jednim višecijevnim lanserom 107 mm, tri laka raketna lansera 128 mm i 40 MB 120 mm. Struktura oružja je uglavnom odstupala od predviđenoga materijalnog sklopa za određenu postrojbu.³⁷¹ Znatn dio topničkih sredstava veće ubojne moći postrojbe zbornog područja predale su 10. topničko-raketnom puku (TRP), pristožernoj postrojbi GS HVO-a, koji ih je uglavnom koristio u zoni odgovornosti ZP TG.³⁷²

Glavni stožer je na temelju raščlambe materijalno-tehničkih sredstava u ZP TG zaključio da ondašnje stanje topništva ne osigurava potporu po novome ustroju, te da je zbog velike neispravnosti oružja (u prosjeku 30-40 %), bilo potrebno, žurno načiniti remont oružja.

³⁷⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Prosudba, prilog br. 2, str. pov. br. 02-10-06/01-94-03, od 9. 9. 1994.

³⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-10-13-/02-95-16, od 14. 12. 1995.

³⁷² Pregled operativne evidencije topničkih oruđa.

S imajućim protuoklopnim sredstvima zbornu područje nije bilo u mogućnosti voditi učinkovitu protuoklopnu borbu. Prva gardijska brigada s imajućim topničkim oružjima teško je mogla davati potporu svojih snaga na pravcu Tomislavgrad-Kupres-Cincar, te joj je bila potrebna popuna topničkim oružjima. Također je bilo nužno napraviti popunu topničkih postrojbi instrumentima i ostalim priborom za oružja i bitnice.

Sva oklopna sredstva ZP TG nakon preustroja nalazila su se u 1. gbr. Oklopno mehanizirana bojna brigade po sklopu je trebala imati 27 tenkova i 13 oklopnih vozila pješništva. U stvarnosti je imala 17 tenkova (63 %) i četiri oklopna vozila pješništva (30 %). Struktura i ispravnost oruđa također je bila neodgovarajuća, četiri tenka bila su praktično iz razdoblja 2. svjetskog rata. Ostali tenkovi su usto bili starijih modela, neredovito održavani i prekomjerno korišteni u prethodnim bojnim djelovanjima, zbog čega im je borbena vrijednost bila znatno umanjena.³⁷³

Ispravnost sredstava inženjerijskih postrojbi bila je 41,8 %, zbog čega one nisu bile u mogućnosti izvoditi inženjerijsko osiguranje postrojbi zbornog područja radi čega je trebalo žurno nabaviti dijelove i popraviti inženjerijskih sredstava. Raspoloživa teška inženjerijska sredstva zbornog područja bila su izuzeta od strane Glavnog stožera, zbog čega zbornu područje nije bilo u mogućnosti graditi prometnice i utvrđivati položaje prema VRS. Za službu veze karakteristično je postojanje velikog broja različitih tipova radio uređaja. Postojeća sredstva nisu bila dostatna za kvalitetnu organizaciju veze u bojnim uvjetima.³⁷⁴

Od protuzrakoplovnoga naoružanja postrojbe ZP TG su 1994. raspolagale s 30 PZS 12, 7 mm, 17 PZS 14, 5 mm, 16 PZT 20/1 mm, 5 PZT 20/3 mm, 5 PZT 40 mm, 1 PZT 57 mm i 9 LRS S-2M i Igla. Prema sklopnim knjigama trebale su raspolagati sa 72 PZT 20/1, 4 PZT 20/3 mm, 4 PZT 40 mm i 80 LRS S-2M ili Igla. Popunjenost streljivom bila je kritična posebno za topove kalibra 20 i 40 mm.³⁷⁵ Zajednička karakteristika imajućeg protuzrakoplovnoga oružja bila je velika nagriženost cijevi, nedostatak uređaja za ciljanje i opreme za održavanje.³⁷⁶

³⁷³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odjel oklopništva, Analiza stanja ispravnosti i kompletnosti MTS-OMP, pov. br. 02-10-13/05-94-04, od 25. 7. 1994.

³⁷⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Prosudba stanja ispravnosti, kompletnosti i mogućnosti uporabe MTS, str. pov. br. 02-10-06/01-94-03, od 9. 9. 1994.

³⁷⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Stanje MTS u 15. TRD PZO, str. pov. br. 02-10-13/08-94-19, bez datuma, prilog: Pregled popunjenosti i ispravnosti naoružanja PZO ZP TG; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Popunjenost postrojbi PZO HR HB TTS i ljudstvom, str. pov. br. 02-10-06/02-94-644, od 22. 11. 1994, prilog: Plan popune PZO streljiva 28. 9. 1994.

³⁷⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Prosudba stanja ispravnosti, kompletnosti i mogućnosti uporabe MTS, str. pov. br. 02-10-06/01-94-03, od 9. 9. 1994.

Od protuoklopnih sredstava postrojbe ZP TG su sredinom 1994. raspolagale s četiri lansera „Fagot“, 14 lansera „Maljutka“, jednim lanserom „Metis“, jednim vozilom M-83 s raketama „Maljutka“, jednim lanserom „MILAN“, tri lansera TF-8, četiri topa T-12 i 13 topova ZIS-76 mm. Prema sklopnim knjigama trebale su raspolagati s 24 lansera „Fagot“, 66 lansera „Maljutka“, 18 lansera „Metis“, šest vozila M-83, 16 T-12 i 24 ZIS-76 mm. Može se primijetiti da je većina protuoklopnih raketnih sustava bila ručno vođena, a manji dio poluautomatski, koji su zbog boljih karakteristika bili raspoređeni u gardijsku brigadu, dok su ručno vođeni bili raspoređeni u domobranske postrojbe. Za najučinkovitije poluautomatske sustave („MILAN“, „Fagot“, „Metis“) postrojbe nisu raspolagale uređajima za nadzor ispravnosti raketa, termovizijskim kamerama i trenažerima za uvježbavanje, zbog čega je i njihova praktična borbena vrijednost bila upitna. Zbog neprekidne izloženosti vremenskim utjecajima, nepravilnog održavanja i velikog broja ispaljenih projektila preciznost i učinkovitost protuoklopnih topova je bila znatno smanjena. Posade na protuoklopnim sredstvima u većini slučajeva nisu raspolagale vozilima za prijevoz, što je dodatno umanjivalo sposobnost protuoklopne borbe postrojbi ZP TG.³⁷⁷

Preustrojem pričuvnih brigada HVO-a u domobranske postrojbe dio ljudstva je razvojačen, ali je zadržao naoružanje i vojnu opremu. Pored toga, otprije je dio ljudstva na razne načine izbjegavao prvu crtu zadržavajuću usto zaduženo naoružanje i opremu. Stoga je Glavni stožer u veljači 1994. zapovjedio ZP TG i ZP Mostar prikupljanja naoružanja i vojne opreme, posebno kvalitetnije, čiji se nedostatak zapažao na prvoj crti.³⁷⁸ Problem je bio izuzeti naoružanje od razvojačenih vojnika, radi čega je Glavni stožer u srpnju 1994. planirao izraditi napatuk o tome. Međutim, nije bilo pomaka u svezi demobilizacije materijalno-tehničkih sredstava, posebno naoružanja i streljiva. Javljali su se i prijedlozi da se to riješi s pravnim mjerama i policijom.³⁷⁹

Zbog velike neispravnosti topničkoga oružja koja je iznosila u prosjeku 30-40 %, bilo je potrebno žurno napraviti njihov remont i popravak, jer je u pitanju bila mogućnost topničke potpore imajućim oružjima. Zaključeno je također da s postojećim protuoklopnim oružjima ZP ZG nije u mogućnosti voditi učinkovitu protuoklopnu borbu, zbog čega je žurno trebalo napraviti popunu pripadajućim protuoklopnim sredstvima.³⁸⁰

³⁷⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odjel topništva, Izvješće, str. pov. bez broja, [1994].

³⁷⁸ Prema Načelniku GS HVO-a, 1. dp imala je 220 ljudi manje od 5. brigade, 40. db 850 manje od Brigade V. R. Boban, a 41. db 650 ljudi manje nego Brigade Knez Branimir: RBIH, HR HB, MO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-01/94-298, od 19. 2. 1994.

³⁷⁹ RBIH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-01-94-1, od 18. 7. 1994.

³⁸⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odjel topništva, Izvješće, str. pov. bez broja, [1994].

8. Logističko osiguranje

Logističko osiguranje postrojbi HVO-a na području HZ HB, prema zapovjedi zapovjednika Južnog bojišta HV-a od 22. travnja 1992. godine, izvedeno je preko Centralne logističke baze (CloB) u Grudama, koja se u osiguranju sredstava trebala oslanjati na teritorij i uvoz iz inozemstva. Prema zapovjedi CloB Grude su u svome sastavu trebale imati zapovjedništvo, tehničku radionicu, skladište naoružanja i streljiva te skladište intendantskih sredstava. Popuna postrojbi HVO-a pogonskim gorivom rađena je osloncem na kapacitete INA-e na teritoriju HZ HB, s kojom je CLoB regulirala naručivanje i plaćanje goriva. Jedan od težišnih pravaca logističkog osiguranja trebao je biti pravac Šuica-Tomislavgrad-Livno.

Prema organizacijskoj shemi logistike GS HVO-a, logistike brigada *Petar Krešimir IV. i Kralj Tomislav* bile su neposredno oslonjene na CloB Grude, dok su postrojbe HVO-a Bugojno, G. Vakuf, Jablanica, Konjic i Prozor, te postrojbe HVO-a iz srednje Bosne bile neposredno oslonjene na Odjel CloB-a u Prozoru, koji je osnovan 23. svibnja 1992. godine.³⁸¹

Za naoružanje, streljivo i ostalu vojnu opremu koja se uvozila iz Hrvatske ili neke druge države u HZ H B ili se prevozila preko HZ HB, popratna dokumentacija trebala je biti ovjerena potpisom prestojnika Odjela obrane, načelnika GS HVO-a ili pomoćnika načelnika za logistiku te ovjerena žigom Odjela obrane ili GS HVO-a. Za navedene poslove u okviru operativnih zona HVO-a popratna dokumentacija se trebala ovjeravati potpisom zapovjednika operativne zone ili pomoćnika za logistiku te žigom operativne zone koja upućuje materijalno-tehnička sredstva.³⁸²

U sastav Odjeljka CloB-a ulazilo je Zapovjedništvo odjeljka sa sjedištem u Prozoru, skladište naoružanja, streljiva i minsko-eksplozivnih sredstava te skladište intendantskih sredstava. Odjeljak CloB-a Prozor vršio je raspodjelu sredstava navedenim postrojbama na osnovu dispozicije logističkih tijela CloB-a Grude. Popuna ljudstvom i motornim vozilima Odjeljka CloB-a izvođena je od angažiranog ljudstva i vozila Općinskog stožera HVO-a Prozor. Angažirano ljudstvo s radnom obvezom veličine voda imalo je obvezu stražarskog osiguranja i rada na poslovima manipulacije materijalno-tehničkim sredstvima. Ustrojavanje Odjeljka CloB Prozor bilo je u isključivoj nadležnosti logističkog tijela CloB-a Grude. Odjeljak logističke baze trebao je biti ustrojena do 1. lipnja 1992. godine.³⁸³

³⁸¹ Zapovjedništvo Južnog bojišta, IZM Grude, str. pov. br. 06-245/92 od 22. 4. 1992.

³⁸² RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed u svezi prijevoza naoružanja i opreme, vojna tajna br. 08/7-4, od 8. 1. 1993.

³⁸³ Zapovjedništvo Južnog bojišta, IZM Grude, Zapovijed, str. pov. br. 06-405/92, od 23. 5. 1995.

Prema navedenoj shemi, logistika u brigadama HVO-a bila je ustrojena tako da je u Zapovjedništvu brigade za logistiku bio zadužen Pomoćnik zapovjednika za logistiku, kojem su bili podređeni načelnici tehničke, opskrbe, prometne, sanitetske i financijske struke te Logistička satnija.³⁸⁴ Nakon ustrojavanjem zapovjedništva OZ SzH, Odjel za logistiku radio je na unutarnjem uvezivanju logistika postrojbi i izradbi operativnih evidencija. Popuna materijalno-tehničkim sredstvima provođena je iz pričuva CloB-a, te pričuva logističkih baza u Posušju i Prozoru. Dopremu ubojnih sredstava iz baza Posušje i Prozor vodile su u pravilu same postrojbe po načelu „k sebi“. Popuna postrojbi gorivom izvodila se izravno iz kapaciteta „INA Trgovine“ prema nalogu CloB-a. Intendantsko osiguranje izvodilo se dijelom iz logističkih baza Prozor i Posušje, a jedan dio intendantskih sredstava brigade su trebale osigurati iz drugih izvora. Prometno osiguranje trebale su organizirati brigade samostalno, dok se nabava pričuvnih dijelova za vozila trebala voditi preko operativne zone, odnosno CloB-a Grude, te dijelom nabavom samih postrojbi. Nakon pronalaska pogodne lokacije trebalo je na razini operativne zone osigurati tehničko održavanje sredstava. Preraspodjela sredstava na krizna mjesta unutar operativne zone trebala se voditi na osnovi pismene zapovjedi nadležnog zapovjedništva.³⁸⁵ Radi učinkovitije opskrbe materijalno-tehničkim sredstvima zapovjedništvo operativne zone obvezalo je krajem prosinca 1992. sve brigade da osiguraju dovoljan broj vozila na raspolaganje operativnoj zoni za prijevoz materijalno-tehničkih sredstava i ostale opreme do logističke baze.³⁸⁶ Samo zapovjedništvo i službe OZ SzH u znatnoj mjeri su se oslanjale na logistiku Brigade Kralj Tomislav, HVO-a općine i drugih institucija u Tomislavgradu.³⁸⁷

Zapovjedništvo OZ SzH je sredinom prosinca 1992., na temelju izvješća zapovjedništava brigada, ustvrdilo da je vođenje operativnih evidencija materijalno tehničkih sredstava u postrojbama nezadovoljavajuće. Brigade operativne zone u pravilu nisu raspolagale pouzdanim informacijama iz nižih postrojbi o količini utrošenog streljiva, a neke ni o količini pješačkog naoružanja. Evidencije su loše vođene zbog nedostavljanja podataka iz nižih postrojbi, općeg ne vođenja evidencija prilikom ulaska roba, ne razduživanja utrošenih, uništenih i nestalih sredstva, a u postrojbama je bila prisutna i određena količina privatnoga

³⁸⁴ GS HVO, Shema logistike GS HVO-a, str. pov, bez broja i datuma. 4745; Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, str. pov. br. 06-405/92, od 23. 5. 1992.

³⁸⁵ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Odjel logistike, Izvješće sa sastanka, str. pov. br. 08/220-8, od 16. 12. 1992.

³⁸⁶ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, vojna tajna, br. 08/230-6, od 22. 12. 1992.

³⁸⁷ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za ugalj i ogrjevno drvo, int. br. 08-2/234-11, od 29. 12. 1992; HVO, ZOZ SzH, Plan održavanja sastanka, pov. broj je nečitak, [prosinac 1992]; ZOZ SzH, Zamolba, br. 08-3/63-7, od 29. 1. 1993.

naoružanja, koje također nije evidentirano.³⁸⁸ Iznesen je usto i problem nedovoljne logističke potpore CloB-a i LoB-a OZ SzH. Izraženo je bilo nekontrolirano korištenje motornih vozila i potrošnja goriva u postrojbama. Otežana je bila nabava pričuvnih dijelova za prijevozna i borbena vozila. Postrojbe smještene bliže bojišnici (brigade *Ante Starčević* i *Herceg Stjepan*) imale su problem osiguranja sigurnih skladišta zbog mogućnosti neprijateljskih vatrenih udara po skladištima.³⁸⁹

Logistička potpora postrojbi OZ SzH tijekom 1993. godine uglavnom je izvođena osloncem na Područnu logističku bazu operativne zone sa sjedištem u Posušju, koja je djelovala od 1. siječnja 1993. godine, a preuzimanjem PloB-a Glavnog stožera u Prozoru od 1. studenog 1993. djelovala je kao Logistička baza ZP TG. Uz nerazumijevanje postrojbi općinskih struktura i nedovoljan angažman službi zapovjedništva operativne zone za iznalaženje prostora za rad i kadrova za prihvatljivu ustrojbenu popunu, Logistička baza je s 30-tak djelatnika i minimum sredstava uspijevala provesti osnovne zadaće: dovoz, skladištenje, disperziju i održavanje materijalno-tehničkih sredstava.³⁹⁰ U logističkoj bazi pri ZP TG za zapovjednika je 20. listopada 1993. postavljen Branko Šušnjar, dok je za zapovjednika skladišta Prozor predložen Frano Marić.³⁹¹

Logistička baza ZP TG u svome sastavu imala je dva mješovita skladišta: *Skladište 01-Posušje* i *Skladište 02-Rama*. Namjena logističke baze bila je isključivo provedba zadaća zapovjedništva ZP TG u vidu dobavljanja, uskladištenja i disperzije materijalno-tehničkih i intendantskih sredstava, hrane i ostalog. Ugovaranje i nabavu sredstava na temelju procjene vršio je Odjel logistike ZP TG, odnosno načelnici službi, svaki u svome resoru. Odobravanje sredstava bilo je u nadležnosti načelnika službi, rodova i zapovjednika zbornog područja. Dostava sredstava izvođena je prema principu „k sebi“, vlastitim vozilima. Izuzetno u žurnim slučajevima ili kad postrojbe nisu imale svoja vozila dostava se izvodila vozilima LoB-a. Materijalno knjigovodstvo se vodilo u LoB-u i zapovjedništvu ZP TG. Čuvanje skladišta i objekata LoB-a izvodili su pripadnici Domobranstva ili postrojbe u čijoj zoni odgovornosti su se nalazili objekti. Osiguranje transporta je izvodilo se oružanom pratnjom postrojbi za koje je transport namijenjen.

³⁸⁸ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/188-3, od 16. 12. 1992; R BiH, HZ HB, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 08/230-5, od 22. 12. 1992.

³⁸⁹ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 08/230-5, od 22. 11. 1992; R BiH, HZ HB, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 08/230-5, od 22. 12. 1992.

³⁹⁰ „Problemi koji negativno utječu na rad LoB ZP TG, i prijedlozi za njihovo rješenje“, Dopis zapovjednika LoB ZP TG zapovjedništvu ZP TG, od 7. 7. 1994.

³⁹¹ R BiH, HR HB, HVO, Ministarstvo obrane, br. 02-1-1529/93, od 20. 10. 1993; Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZOZ SzH, Prijedlog za postavljenje, str. pov. br. 06/5008, od 15. 10. 1993.

Zapovjednik Logističke baze ZP TG je skupa s materijalnim knjigovođom činio zapovjedništvo baze te je odgovarao zapovjedniku i pomoćniku za logistiku ZP TG. *Skladište 01-Posušje* u studenom 1993. imalo je zapovjednika i trojicu djelatnika, istovremeno *Skladište 02-Rama* imalo je zapovjednika i osam djelatnika. Transportna desetina brojila je devet vozača s isto toliko različitih transportnih vozila. Postrojbe koje su bile pod neposrednim zapovjedništvom IZM *Prozor* logistiku su dobivale iz *Skladišta 02-Rama*, a postrojbe pod neposrednim zapovjedništvom ZP TG iz *Skladišta 01-Posušje*, oba skladišta dobavljala su logistička sredstva iz SloB-a Glavnog stožera u Grudama.

Ljudstvo pri *Skladištu 02-Rama* obavljalo je poslove za Logističku bazu i Brigadu Rama jer su se sredstva baza i brigade nalazila u istim skladištima.³⁹² Objekti i skladišta logističke baze u Rami bili su raspoređeni na nekoliko lokacija: skladište materijalno-tehničkih sredstava „Tunel na brani“, skladište materijalno-tehničkih sredstava na „Mluši i Ripcima“, skladište intendantske opreme „Zgrada kod tunela“, dok su pričuvni dijelovi i sredstva za vozila bila uskladištena u skladištu Brigade Rama u Prozoru. Osiguranje objekata izvodili su pripadnici Brigade Rama.³⁹³ Motel „Branja“ korišten je za smještaj zapovjedništva, manipulativnih djelatnika i dežurnih vozača u bazi. Skladište logističke baze *02-Rama u veljači 1994.* imalo je zapovjedništvo, 10 manipulativnih radnika, dva vozača, 11 pripadnika osiguranja i dva radnika u kuhinji.³⁹⁴

Od ustroja operativne zone logističke službe radile su u neadekvatnim uvjetima bez dovoljno radnih prostorija i sredstava za rad. U ožujku 1993. Zapovjedništvo OZ SzH se žalilo nadležnim zapovjedništvima na učestalu praksu dostave naoružanja i opreme iz SloB-a Grude postrojbama operativne zone, bez znanja logističkog odjela zapovjedništva što je slabilo autoritet zapovjedništva i otežavalo mu realnu procjenu stanja materijalno-tehničkih sredstava u postrojbama kojima zapovijeda.³⁹⁵

Sredinom kolovoza 1993. u sklopu Središnje logističke baze HVO-a, ustrojena je *Bojna remontne potpore*, radi tehničkog održavanja materijalno-tehničkih sredstava u svim postrojbama HVO-a. Remontnu potporu postrojbama ZP TG pružala je 1. satnija *Bojne*

³⁹² Organizacija rada LoB ZP TG, vojna tajna, studeni 1993.

³⁹³ HR HB, HVO, LoB ZP TG, Izvješće, vojna tajna, br. nije upisan, od 13. 12. 1993.

³⁹⁴ HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Objašnjenje za zadržavanje motela na brani za potrebe logistike ZP TG, str. pov. br. 01-717, od 16. 2. 1994.

³⁹⁵ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za rješenje problema, str. pov. br. 01-11-6, od 19. 3. 1993; HR HB, HVO, ZP TG, Zahtjev za radne prostorije logistike ZP TG, str. pov. br. 01/983, od 16. 2. 1994

remontne potpore smještena u Livnu, koja je pored ostalog imala zadaću izvoditi određene intervencije na terenu.³⁹⁶

Prema zapovjedi Odjela obrane HVO-a logističko osiguranje postrojbi HVO-a od sredine kolovoza 1993. vršeno je preko Sektora opskrbe, nabave i proizvodnje Odjela obrane smještenog u Grudama. Sektor je na temelju zahtjeva izvodio popunu operativnih zona, samostalnih postrojbi i ustanova, djelatnih postrojbi i pristožernih postrojbi Glavnog stožera. Operativne zone i djelatne postrojbe svoje zahtjeve za nabavu i popunu upućivale su taktičkim nositeljima SONP-a prema vrsti traženih materijalno-tehničkih sredstava. Na taj način dostavljani su naoružanje i vojna oprema, ubojna i ostala osnovna materijalna sredstva, te pričuvni dijelovi i pogonsko gorivo za motorna vozila. Usluge održavanja materijalno-tehničkih sredstava od subjekata izvan HVO-a, koristile su se za sredstva za koje HVO nije imao razvijene kapacitete održavanja. Sredstva za ovakve usluge postrojbe operativnih zona davale su uz suglasnost Pomoćnika zapovjednika za logistiku operativne zone. Popunu intendantskim materijalnim sredstvima postrojbi operativne zone i djelatnih postrojbi radila je Središnja logistička baza, prema upućenim zahtjevima operativnih zona i djelatnih postrojbi. Dnevne narudžbe hrane, potrošnoga intendantskog materijala, potrošnog uredskog materijala, ogrijeva i komunalnih usluga obavljala su zapovjedništva operativnih zona i profesionalnih postrojbi prema kriterijima i normama pripadanja. U zapovjedi je naglašeno da je težište logističkog osiguranja PLoB Prozor (kao dijela sustavu SLoB Grude) opskrba brigada *Eugen Kvaternik, Rama, Ante Starčević* i pridodanih postrojbi, te da će ovisno o stanju na bojišnici PLoB opskrbljivati i postrojbe OZ Srednja Bosna (SB).³⁹⁷

Preustrojem HVO-a početkom 1994. prioritet u popuni materijalno-tehničkim sredstvima dobile su gardijske brigade, zatim postrojbe topništva, PZO-a i inženjerije, te na kraju domobranske i ostale postrojbe. U tome smislu Glavni stožer naložio je zapovjedništvima zbornih područja i postrojbi preraspodjelu imajućih materijalno-tehničkih sredstava.³⁹⁸

Opskrba streljivom i minskoeksplozivnim sredstvima postrojbi HVO-a izvođena je tako da je SONP upućivao zahtjeve MORH-u za dodjelu sredstava, a po prijemu napravljena je raspodjela postrojbama HVO-a preko logističkih tijela samostalnih postrojbi. Jedan od kriterij raspodjele temeljio se na procjeni stanja u kojem se nalazi postrojba, podnositeljica

³⁹⁶ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, Tehničko održavanje TMS u OS HVO, str. pov. br. 02-7/1-3554/93, od 2. 9. 1993.

³⁹⁷ HR HB, MO, Sektor za ONP, Zapovijed, str. pov. br. 02-7/1-8659/93, od 16. 12. 1993.

³⁹⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed za preraspodjela MTS-a među postrojbama, str. pov. br. 02-10-01/94-287, od 16. 2. 1994.

zahtjeva za popunu. Popuna postrojbi motornim vozilima izvođena je uglavnom mobilizacijom društvenih i privatnih vozila u matičnoj općina postrojbi, nabavom na tržištu ili donacijama. Određeni dio vozila priskrbljen je prilikom borbenih djelovanja kao ratni plijen. Osnovni izvori opskrbe intendantskom opremom postrojbi HVO-a bili su nabava na slobodnom tržištu, humanitarna pomoć i od MORH-a. Opskrba intendantskom opremom u pravilu nije bila redovita i sustavna, zbog čega je povremeno trpjelo logističko osiguranje pojedinih postrojbi, vojnom odjećom obućom i namirnicama.³⁹⁹

Prema planu opskrbe pogonskim gorivom postrojbi HVO-a za rujna 1994. za postrojbe ZP TG bilo je predviđena potrošnja od 63 000 litara D-2 i 40 050 litara MB-98 goriva.⁴⁰⁰ U siječnju 1995. za potrebe postrojbi i zapovjedništva ZP TG planirana je količina od 68 200 litara D-2 i 56 000 litara MB 98. Istodobno je za potrebe HVO-a i MO HR HB planirana ukupna potrošnja od 554 600 litara D-2 i 258 700 litara MB-98.⁴⁰¹

Prema izvješću Uprave SIS-a iz rujna 1994. stanje logističke potpore ZP TG se kontinuirano pogoršavalo. Zapovjedništvo nije moglo riješiti problem nedostatka skladišta za ubojna i ostala materijalno-tehnička sredstva. Nije postojala mogućnost servisiranja borbenih i neborbenih sredstava, jer su demobilizirane privatne radionice u kojima se radio popravak. Radionice 1. satnije *Bojne remontne potpore* nisu bile pod zapovjedništvom ZP TG, zbog čega je bilo teško realizirati popravke u njima. Radne prostorije Odjela logistike su također bile neadekvatne, zbog čega nije bilo moguće popuniti logističke službe potrebnim brojem djelatnika a radni procesi su se odvijali otežano. Ustroj logističke baze zbornog područja se zbog istih razloga odvijao otežano, radi čega je traženo rješavanje problema lociranja baze kako bi je bilo moguće ustrojiti prema propisanome sklopu.⁴⁰²

Krajem listopada 1994. u logistici ZP TG nedostajalo je odgovarajućih motornih vozila, pričuvnih dijelova, zimske opreme, nedovoljna je bila popuna inženjerijskih postrojbi, a izražen je bio nedostatak vojarni i objekata za smještaj postrojbi tijekom odmora i obuke. Zapovjedništvo zbornog područja bilo je smješteno u objektu s neodgovarajućim brojem prostorija nužnih za rad zapovjedništva, zbog čega se, kako je navedeno, predlagalo premještanje zapovjedništva u Livno. U postojeći objekt zapovjedništva u Tomislavgradu planiralo se premjestiti zapovjedništvo 1. gbr smješteno u Čapljini. Izražen je bio i nedostatak

³⁹⁹ HR HB, MO, Sektor za opskrbu, nabavu i proizvodnju, Izvješće, br. 02-7/1-7078/93, od 13. 11. 1993.

⁴⁰⁰ Shema plana opskrbe pogonskim gorivom postrojbi HVO-a za rujna 1994. bez broja i datuma.

⁴⁰¹ Shema ukupnih potreba za pogonskim gorivom HVO-a i MO HR HB, bez broja i datuma.

⁴⁰² HR HB, MO, Uprava SIS-a, Dnevno izvješće, br. 02-8-1-4244/94, od 5. 9. 1994.

informatičke, telekomunikacijske i opreme za vezu.⁴⁰³ U svibnju 1995. Glavni stožer službeno je donio odluku o izgradnji vojarnje za potrebe 1. gbr na području „Kupres-Tomislavgrad-Livno.“ Načelnik uprave za graditeljstvo SNOP-a zadužen je da predloži točnu lokaciju vojarnje do 8. lipnja 1995. godine.⁴⁰⁴

Odjel logistike ZP TG nakon listopada 1994. preselio je u nove prostorije u Livnu, nakon čega je uslijedio ustroj Prometnog voda i kompletne logističke baze u selu Sturba, te radionice 1. satnije *Bojne remontne potpore* u Livnu.⁴⁰⁵

Temeljem zapovjedi ZP TG od 23. studenog 1994. godine, radi predstojećih borbenih djelovanja, ustrojen je Izmješteni logistički odjel logistike ZP TG. Odjel je trebao raditi u objektu 80. dp u Livnu, sa zadaćom organizacije rada službi i vođenja koordinacije logistike ZP TG i postrojbi na livanjskoj bojišnici. Pored imenovanog zapovjedništva odjela, izvršni dio odjela trebale su biti službe 80. dp za čije ojačanje je zadužena logistika zbornog područja. Svi logistički kapaciteti 80. dp i 154. LoB-a u Livnu podređeni su zapovjedništvu Izdvojenog logističkog odjela, koji je uz suglasnost rodovskih službi zbornog područja, Glavnog stožera i Ministarstva obrane izdavao tražena materijalno-tehnička sredstva postrojbama na terenu.⁴⁰⁶ Mjesec dana kasnije odnosno 25. prosinca 1993. zapovjednik ZP TG ukinuo je Izdvojeni logistički odjel Livno čije je poslove preuzela Logistika ZP TG sa smještajem u Livnu. Pripadnici zapovjedništva i ostali djelatnici odjela vraćeni su na poslove koje su obnašali prije njegovog ustroja.⁴⁰⁷

Prema izvješću nadzornog tima Glavnog stožera o stanju logističke potpore ZP TG u svibnju 1995. hrana se skladištila u odgovarajućim skladištima ali je bio primjetan nedostatak rashladnih komora. Hrana se pripremljala u poljskim kuhinjama i kapacitetima poduzeća i ugostiteljskih objekata na teritoriju. Dostava hrane izvodila se vršila principom „k sebi“ jednom dnevno (kuhani ručak, hladni doručak i večera). Voda se na položaje dovozila u cisternama. Redovito se vodila kontrola hrane i vode. Popunjenost odjećom i obućom prema prosudbi logističkih tijela zbornog područja bila je oko 60 % kvalitetnom, i 40 % istrošenom opremom. Motorna vozila su uglavnom dotrajala i nisu bila odgovarajuće strukture. Posebno je nedostajalo teretno-terenskih vozila, a potrošnja goriva uglavnom je probijala odobrene

⁴⁰³ RBiH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće o primopredaji dužnosti zapovjednika ZP, str. pov. 02-7087/94, od 27. 10. 1994.

⁴⁰⁴ Na odluci je rukom znakovito dopisano „da sačeka“. BiH,HR HB, MO, GS HVO, Odluka, str. pov. br. nedostaje, od 26. 5. 1995.

⁴⁰⁵ Logističko osiguranje, nepotpisani rukopis.

⁴⁰⁶ BiH, HR HB, MO, ZPP, Logistika, Naputak o organizaciji rada ILO, str. pov. br. 08-839/94, od 23. 11. 1994.

⁴⁰⁷ BiH, HR HB, ZOZ TG, Zapovjed za prestanak rada ILO, str. pov. br. 08-0113/94, od 25. 12. 1994

količine. Opća ocjena nadzornog tima bila je da stanje logističke potpore ZP TG zadovoljavajuće ali se trebalo podići na višu razinu.⁴⁰⁸

9. Financiranje i financijsko osiguranje

Odlukom o plaćama i drugim novčanim naknadama pripadnika oružanih snaga HZ HB od 3. srpnja 1992., određeno je da djelatni i pričuvni pripadnici oružanih snaga imaju pravo na plaću i da su izjednačeni u plaćama, naknadama i zdravstvenoj skrbi. Nezaposleni pripadnici pričuvnog sastava cjelokupan iznos plaće ostvarivali su na teret financija Odjela obrane HVO-a, a zaposleni pripadnici pričuvnog sastava ostvarivali su pravo naknade plaće u poduzeću u visini prosječne plaće zadnjeg mjeseca rada prije poziva u vojsku. Visina mjesečne plaće pripadnika HVO-a iznosila je od 20 000 HRD za vojnika, 33 000 za zapovjednike satnija, 40 000 za zapovjednike bojni, 50 000 za zapovjednike brigada, 60 000 za zapovjednike operativnih zona do 65 000 HRD za zapovjednika Glavnog stožera.⁴⁰⁹

Prema prijedlogu troškova OZ SzH u prosincu 1992. za plaće je trebalo izdvojiti 3 000 000 hrvatskih dinara (HRD), za naoružanje i vojnu opremu 2 500 000 HRD, nabavu intendantskih sredstava 7 800 000 HRD te za uredska sredstva 9 370 000 HRD, što je ukupno iznosilo 22 670 000 HRD. Uredska oprema u dodijeljenoj zgradi uglavnom je bila u neuporabljivu stanju te je zapovjedništvo bilo prisiljeno nabaviti uredska sredstva i pomagala kako bi stvorilo minimalne uvjete za rad djelatnika.⁴¹⁰

Plaće zapovjednika HVO-a u listopadu 1992., odobrio je Glavni stožer, a bile su vezane uz čin odnosno dužnost koju je vojna osoba obavljala u zapovjedništvo, a iznosile su od 55 272 HRD za poručnika do 76 048 HRD za čin odnosno sklopno mjesto pukovnika. U isto vrijeme raspon plaća pripadnika djelatne *Pukovnije Bruno Bušić* iznosio je od 83 692 HRD za vojnika do 174 342 HRD za zapovjednika pukovnije.⁴¹¹

Prema Privremenom kriteriju o isplati plaća pripadnika HVO-a iz veljače 1993. plaća vojnika trebala je iznositi 100 njemačkih maraka (DM), zapovjednika voda oko 140 DM, satnije oko 150, bojne 190, brigade 210, zapovjednika operativne zone oko 230 DM. Ukupna primanja svih pripadnika pričuvnih postrojbi HVO-a s brojnim stanjem od oko 60 000 pripadnika, iznosila su mjesečno oko 6 250 000 DM. Prema istom kriteriju, plaća vojnika

⁴⁰⁸ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

⁴⁰⁹ Odluka o plaćama i drugim novčanim naknadama pripadnika OS HZ HB, *Narodni list HZ HB*, br. 1, rujan 1992., 32-33.

⁴¹⁰ OZ SzH, Prijedlog troškova za period 1. 12.- 31. 12. 1992.

⁴¹¹ HVO Glavni stožer, Popis zapovjednika i vojnika HVO-a za isplatu plaća, bez broja, listopad 1992.

djelatnih postrojbi trebala je iznositi 200 DM, plaća zapovjednika voda 283, zapovjednika satnije 317, zapovjednika bojne 384 i zapovjednika brigade 416 DM. Za postrojbu od oko 1000 vojnika, časnika i dočasnika trebalo je mjesečno izdvojiti nešto više od 220 000 DM.⁴¹²

Prema podacima Sektora sigurnosti MO HR HB, brojno stanje ZP ZG u prosincu 1993. iznosilo je 10 080 pripadnika, što znači da je za plaće pripadnika zbornog područja, prema kriteriju iz veljače trebalo, izdvojiti 1 008 000 DM.⁴¹³ Prema izvješću o radu Sektora za nabavu, opskrbu i proizvodnju Ministarstva obrane, svi troškovi sektora financirali su se iz Proračuna HR HB, Ministarstva obrane RH-a, donacija i vlastitih ostvarenih prihoda.⁴¹⁴ Važno je napomenuti da su neke općine, dio sredstava koji su na općinske račune uplaćivali financijski vojni obveznici, isplaćivale kao stimulacije ili plaće pripadnicima postrojbi kao i za ostale logističke potrebe postrojbi s područja općine.⁴¹⁵

Iako su razvojačenjem planirane uštede, za osobne dohotke pripadnika HVO-a do lipnja 1994. isplaćeno je daleko više sredstava od predviđenih, pa je prijetio financijski kolaps Ministarstva obrane, zbog čega je ministar donio odluku o ukidanju ratnog dodatka za postrojbe okrenute prema Armiji BiH.⁴¹⁶

Od siječnja 1994. uvedeno je mirovinsko i zdravstveno osiguranje za pripadnike HVO-a, tako da se na plaće obračunavao porez i doprinosi, čime je uveden mirovinski staž i zdravstveno osiguranje za sve pripadnike HVO-a. Djelatnim vojnicima plaće je isplaćivalo Ministarstvo obrane, zaposlenim u poduzećima i ustanovama plaće su isplaćivale poduzeća odnosno pravne osobe kod kojih su vojnici bili zaposleni na dan mobilizacije. Poljoprivrednicima i poduzetnicima naknade je isplaćivao ured za obranu općine u kojima su plaćali porez, kao i studentima prema prebivalištu. Nezaposlenima je naknadu isplaćivao Zavod za zapošljavanje u općini u kojoj su imali prebivalište.⁴¹⁷

Prema podacima SONP-a Ministarstva obrane za plaće pripadnika ZP TG u prosincu 1994. isplaćeno je 6 533 439 kuna (HRK), u siječnju 1995. 6 000 000, a u veljači 7 502 336

⁴¹² HVO, Odjel obrane, Privremeni kriterij o isplati plaća (akontacija), veljača 1993; prilozi: Prijedlog tablica činova, dužnosti i primanja pripadnika HVO, Prijedlog tablica činova, dužnosti i primanja pripadnika „A“ sastava HVO.

⁴¹³ BiH, HR HB, MO, Sektor sigurnosti, Izvješće o realiziranju zadaća i problemima u radu, br. 02-4-1/93-183, od 18. 12. 1993.

⁴¹⁴ HR HB, MO, Sektor ONP, Izvješće o radu za period travanj 1992.- studeni 1993.

⁴¹⁵ HR HB, Općina Tomislavgrad, HVO, Uvoz cigareta 8. prosinca 1993, br. 01-321-1/93, od 20. 12. 1993; Centar SIS, Tomislavgrad, Izvješće o financijskim obveznicima u općini Posušje, br. 02-4/2-4-136/93, od 29. 12. 1993; *Funkcioniranje i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu*, izlaganje ratnog načelnika općine Mije Tokića na skupu: „Uloga i značenje općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu“ održanog u Zagrebu u prosincu 2013.

⁴¹⁶ RBiH, HR HB, MO, Izvod iz zapisnika kolegija MO, pov. br. 02-03-94-1, od 22. 6. 1994.

⁴¹⁷ HR HB, SONP, Ured za financije, Isplata plaća i naknada pripadnicima OS HR HB, br. 02-7/7-1838/94, od 5. 2. 1994.

HRK, dok je za sve postrojbe HVO-a, usporedbe radi, u prosincu 1994. isplaćeno 70 091 473 HRK.⁴¹⁸

10. Sigurnosno osiguranje

Uprava sektora sigurnosti (SIS) unutar Odjela obrane HVO-a formalno je ustrojena u srpnju 1992., a stvarno je počela raditi u listopadu 1992. godine. Prema prvom ustroju Uprava SIS-a je imala dva odjela, Operativni i Analitički te Odsjek za administrativno tehničke poslove. Služba je imala Centre po operativnim zonama i po postrojbama. Sjedišta centara bili su u Mostaru, Tomislavgradu, Travniku i Derventi. Djelatnike u operativnim zonama i po postrojbama postavili su njihovi zapovjednici, a djelatnika službe nije uopće bilo u GS HVO-a.⁴¹⁹

Prema tvrdnjama djelatnika sigurnosne službe Brigade Kralj Tomislav, do sredine rujna 1992. služba sigurnosti organizirana je u sklopu općinskog stožera HVO-a i oslonjena na vlastite snage na teritoriju općine, te nije bila uvezana sa širim teritorijem i ostatkom HZ HB. Nisu postojale jasne upute i kriteriji za rad sigurnosne službe, zbog čega su djelatnici postupke prilagođavali trenutnom stanju. Djelatnici odjela sigurnosti u navedeno vrijeme raspolagali su samo iskaznicama općinskog stožera HVO-a. Od Načelnika službe sigurnosti HVO-a traženo je da održi sastanak sa svim načelnicima sigurnosti općinskih HVO-a, da sagleda probleme s kojima se služba sigurnosti susreće izravno na terenu te da se precizno usuglasi rad i jedinstveno djelovanje službe sigurnosti na cjelokupnom teritoriju HZ HB. Usto je zahtijevano da se verificiraju djelatnici u odjelima sigurnosti te da se ovlaste za poduzimanje potrebnih mjera i radnji sukladno ovlastima službe.⁴²⁰ Sredinom studenog 1992. zapovjedništvo OZ SzH uputilo je zahtjev Odjelu obrane HVO-a za izbor ljudstva u Odjel sigurnosti, odnosno za dužnosti Načelnika i Referenta sigurnosti OZ SzH.⁴²¹

Novi ustroj Sigurnosne službe HZ HB iz kolovoza 1993. odredio je podjelu teritorija HZ HB na sedam područja. Na svakom području osnovan je jedan Centar SIS-a. Centar SIS-a Tomislavgrad bio je nadležan za OZ SzH odnosno ZP TG, u sklopu Centra SIS-a Tomislavgrad osnovan je Podcentar SIS-a Rama koji je kraće vrijeme radio kao Centar. Centar SIS-a je bilo najviše tijelo službe SIS-a na svom teritoriju. Njemu su bili stručno

⁴¹⁸ BiH, HR HB, MO SONP, Uprava za financije, Pregled obračuna plaća, od 19. 4. 1995.

⁴¹⁹ LUČIĆ, „Sigurnosno obavještajne službe u BiH“.

⁴²⁰ HZ HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, SIS, Zahtjev, str. pov. br. 409/92, od 16. 9. 1992.

⁴²¹ RBiH, HZ HB, ZOZ SzH, Zahtjev za popunu, str. pov. br. 166/92, od 19. 11. 1992.

podređeni svi djelatnici SIS-a u vojnim postrojbama.⁴²² Djelatnici SIS-a bojne su bili vojno podređeni zapovjedniku bojne, a stručno Pomoćniku zapovjednika brigade za sigurnost, kojem su podnosili izvješća. Pomoćnik zapovjednika brigade za SIS bio je vojno podređen Zapovjedniku brigade a stručno Načelniku Centra kojem podnosi izvješća i od kojeg dobiva stručne zadatke.

Pomoćnik zapovjednika OZ SzH za SIS bio je vojno podređen zapovjedniku zone, a stručno načelniku Centra SIS-a. Pomoćnik zapovjednika za SIS je bio zadužen za sigurnost članova zapovjedništva zone, objekata i teritorija u kojoj se zapovjedništvo nalazilo, te za provedbu svih vojnih zadataka dobivenih od zapovjednika zone. Novost je bila to što djelatnici SIS-a iz brigada nisu više stručno podređeni Pomoćniku zapovjednika OZ SzH za sigurnost niti je on preuzimao izvješća od njih, već se o sigurnosnom stanju u operativnoj zoni informirao u Centru SIS-a operativne zone. Zapovjednik operativne zone bio je dužan načelniku Centra SIS-a pružati pomoć u provedbi zadataka te je obvezatan za međusobnu suradnju. Ove obveze su bile obostrane. Pomoćnik zapovjednika operativne zone za SIS nazočio je sjednicama zapovjedništva zone ispred SIS-a, a načelnik Centra SIS-a nazočio je samo ako je pozvan. Načelnik Centra SIS-a nije imao ovlasti da bilo kome izvan SIS-a izdaje zapovjedi. Suradnja s Vojnom policijom ostvarivana je putem zahtjeva a ne zapovjedi.⁴²³ Novi ustroj Sektora sigurnosti počeo je na neki način funkcionirati u proljeće 1994. nastupanjem novih političkih odnosa u BiH nastalih nakon zaustavljanja rata između Hrvata i Muslimana.⁴²⁴

Ministarstvo obrane početkom veljače 1994. zapovjedilo je, da se prilikom izradbe prijedloga za zapovjedna i sva bitna mjesta u postrojbama HVO-a (vezisti, vojni policajci i sl.), ispuni upitnik za predloženog kandidata o eventualnom boravku u postrojbama JNA i ostvarivanju suradničkoga odnosa sa službom sigurnosti JNA. Prijedlog rasporeda s ispunjenim upitnikom zapovjedništvo postrojbe je bilo dužno poslati nadležnom Centru SIS-a, koji je po provedenoj provjeri dostavljao rezultate personalnoj službi zbornog područja.⁴²⁵ Sredinom veljače 1994. Uprava SIS-a izradila je pojašnjenje za izvođenje sigurnosne provjere prilikom postavljanja na dužnosti u oružanim snagama HR HB. Potvrde o provedenoj sigurnosnoj provjeri, pored ostalih, obvezne su bile za zapovjednike i zamjenike

⁴²² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Pravilnik o radu Sigurnosno-informativne službe, str. pov. bez broja, kolovoz 1993; Shematski prikaz teritorijalnog ustroja SIS-a; Shematski prikaz ustroja Centra SIS-a Tomislavgrad; LUČIĆ, „Sigurnosno obavještajne službe u BiH“.

⁴²³ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor sigurnosti, Upute za rad CSIS-a Travnik/Vitez, br. 02-4/2-1-1362/93, od 21. 09. 1993.

⁴²⁴ LUČIĆ, „Sigurnosno obavještajne službe u BiH“.

⁴²⁵ HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 06/694, od 6. 2. 1994.

zapovjednika: voda, satnije, bojne, brigade, logističke baze, nastavnog središta i zbornog područja. Usto još i za pomoćnike zapovjednika za logistiku, političke djelatnosti i sigurnost te za načelnike i zamjenike načelnika rodova, službi, odsjeka, stožera i uprava.⁴²⁶

11. Vojno-obavještajno osiguranje

Obavještajna služba na prostoru HZ HB organizirana je od ljeta 1991. kada se za potrebe oružanih snaga Republike Hrvatske, izvodilo organizirano obavještajno pokrivanje vojarni, postrojbi i zapovjednog sastava JNA. Osnivani su obavještajno-izviđački i punkтови veze, koji su skupljali podatke i prosljeđivali ih u OZ Split.⁴²⁷ Obavještajni punkтови ili skupine nastali su spontano pri općinskim kriznim štabovima bez ikakve prethodne organizacije na kojoj bi se temeljili. U svrhu obavješćivanja ustrojene su izvidničke i postrojbe elektronskog djelovanja koje su također nastale spontanom prisluškivanjem neprijateljskih snaga u ljeto 1991. godine.⁴²⁸

Temeljem prosudbe političkog vrha HZ HB da će se rat iz Hrvatske proširiti i na BiH, 1. veljače 1992. ustrojen je Glavni stožer HZ HB a u sklopu njega i Obavještajni odjel, a u Općinskim kriznim stožerima postavljena su obavještajna tijela koja su prikupljali podatke u zoni odgovornosti općinskog stožera. Obavještajni odjel GS HVO-a je 14. travnja 1992. podijelio teritorij HZ HB na četiri sektora: Jugoistočna Hercegovina, Sjeverozapadna Hercegovina, Srednja Bosna i Bosanska Posavina, radi združivanja podataka na razini sektora, odnosno smanjenja broja veza za protok informacija do zapovjedništva Obavještajnog odjela. U sektorima su imenovani koordinatori koji su ujedinjavali informacije u zoni sektora i dostavljali ih Obavještajnom odjelu, osim sektora Bosanska Posavina koji se oslanjao na ZP Osijek. Ustrojavanjem operativnih zona koordinatori su postavljeni za Pomoćnike zapovjednika operativnih zona za sazajne poslove.⁴²⁹

U ustroju Zapovjedništva OZ SzH Vojno-obavještajna služba (VOS) bila je zastupljena Pomoćnikom zapovjednika za sazajne poslove i Načelnikom Centra elektronskog djelovanja operativne zone.⁴³⁰ Elektronsko, odnosno radio-prislušno djelovanje, razvijalo se u oružanim snagama HZ HB paralelno s izgradnjom vojno-obavještajne službe još prije osnivanja HVO-a. S obzirom da je mjesto Pomoćnika zapovjednika za sazajne

⁴²⁶ HR HB, MO, Uprava SIS, Pojašnjenje za vršenje sigurnosnih provjera, br. 02-11-1-1035/94, od 16. 2. 1994.

⁴²⁷ Izvješće Načelnike obavještajne uprave Pomoćniku načelniku GS HVO za borbeni sektor: „Razvoj, uloga i funkcioniranje obavještajne službe HVO“, bez broja i datuma.

⁴²⁸ LUČIĆ, „Sigurnosno obavještajne službe u BiH“.

⁴²⁹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Obavještajna uprava, str. pov. br. 02-10-08-95-417, od 6. 6. 1995.

⁴³⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Privremena formacija OZ HVO, str. pov. br. 03-256/92, od 10 10. 1992.

poslove bilo nepopunjeno, krajem prosinca 1992. zapovjednik operativne zone predložio je djelatnika koji bi mogao obavljati poslove Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove. Odjel obrane HZ HB početkom prosinca proveo je njegovo imenovanje, međutim imenovani djelatnik je u međuvremenu otišao na drugu dužnost. Stoga je krajem prosinca zapovjednik operativne zone, uz prosvjed zbog puštanja, odnosno odlaska stručnih djelatnika, predložio postavljenje druge osobe umjesto već imenovane.⁴³¹

Vojno-obavještajna služba početkom studenog 1992. organizirala je tečaj za djelatnike VOS-a po postrojbama. Operativne zone trebale su poslati djelatnike koji su već postavljeni na tim sklopnim mjestima u brigadama i bojnama. Načelnici VOS-a operativne zone bili su dužni odabrati ljudstvo za tečaj i obaviti ostale organizacijske poslove. Tečaj su trebali održati instruktori iz Zagreba, od 15. do 26. studenog u naselju „Grmine“ u Međugorju. Vojno obavještajna služba osigurala je uvjete za 10 polaznika tečaja iz Brigade Petar Krešimir IV., i 10 polaznika iz Brigade Kralj Tomislav.⁴³²

Radio prislušne grupe (RPG) osnivane su početkom rata su u okviru općinskih stožera, s time da zbog nedostatka tehničkih sredstava i stručnog ljudstva neke općine nisu bile u stanju osnovati RPG, zbog čega su pojedine postrojbe HVO-a ostajale bez elektroničke potpore.⁴³³ Osnivanju prislušnih grupa pristupali su prvenstveno entuzijasti, radio amateri i tehnički obrazovane osobe koje su na slobodnom tržištu europskih zemalja relativno lako dolazili do osnovne opreme.⁴³⁴

Početkom listopada 1992. zapovjednik operativne zone predložio je načelniku Glavnog stožera osnivanje prislušnog punkta na Čvrsnici (vrh Pločno). U prijedlogu je navedeno da operativna zona nije sama u stanju popuniti punkt ljudstvom i tehnikom, te da se za punkt interesira i ABiH, zbog čega bi trebalo žurno djelovati.⁴³⁵

Glavni stožer zapovjedio je 30. listopada 1992. ustrojavanje Centra za elektronička djelovanja (CED) u okviru VOS-a Glavnog stožera. Zadatak CED-a HVO-a bio je prikupljanje obavještajnih podataka i pružanje elektroničke potpore svim postrojbama HVO-a. Sve Radio prislušne grupe koje su djelovale na području HZ HB stavljene su pod zapovjedništvo CED-a, te su imale obvezu svakodnevno u pisanom obliku dostaviti prikupljene podatke u CED. Radio prislušne grupe kao dislocirani dijelovi CED-a logistički

⁴³¹ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Prijedlog za postavljenje, str. pov. br. 05/203-72, od 31. 12. 1992.

⁴³² RBiH, HZ HB, HVO, GS, VOS, Zapovijed za organizaciju tečaja, str. pov. br. 07-59/92, od 6. 11. 1992; RBiH, HZ HB, GS HVO, VOS, Dostavljanje podataka, str. pov. br. 07-38/92, od 16. 10. 1992.

⁴³³ „Potrebe i razlozi formiranja centra EI i PED,“ nepotpisani prijedlog ustroja.

⁴³⁴ RBiH, HZ HB, GS HVO, SED, Izvješće o stanju, str. pov. br. 02-2/1-03-01-90/93, od 10. 8. 1993.

⁴³⁵ HVO, ZOZ SzH, Prijedlog za formiranje punkta sazajne službe, str. pov. br. 56/92, od 4. 10. 1992.

su se naslanjale na postrojbe u čijoj su zoni odgovornosti djelovale.⁴³⁶ Načelnik CED-a OZ SzH sredinom studenog 1992. godine bio je Ivan Majić, kasniji Pomoćnik načelnika stožera OZ SzH za obavještajne poslove.⁴³⁷ Načelnik Glavnog stožera je 15. ožujka 1993. u radi učinkovitijega i planskog rada centara elektronskog djelovanja, zapovjedio imenovanje načelnika i dva referenta CED-a u operativnim zonama. Referenti CED-a su se trebali baviti dekriptiranjem i analitikom prikupljenih podataka. Istom zapovjedi zabranjeno je osnivanje prislušnih grupa na razini operativne zone bez znanja i odobrenja načelnika CED-a operativne zone.⁴³⁸

Središte (ranije Centar) elektronskog (SED) djelovanja u kolovozu 1993. ulazilo je u sastav VOS-a GS HVO, ostala središta i grupe koja su djelovale u sastavu operativnih zona i brigada ulazili su se također u sastav VOS-a. Prikupljeni i obrađeni podatci dostavljani su načelnicima VOS-a brigada, operativnih zona i operativnom centru VOS GS HVO-a. Središte elektronskog djelovanja operativne zone bilo je ustrojeno tako da zadovoljava potrebe elektronskog osiguranja u svojoj zoni odgovornosti. U zapovjedništvu operativne zone postojao je Načelnik SED-a, koji je u stručnom pogledu organizirao i planirao rad RPG-a. U navedeno vrijeme u OZ SzH bilo je ustrojeno pet RPG-a, a načelnikom SED-a operativne zone imenovan je Pero Turalija.⁴³⁹

Prema zaključcima Obavještajne uprave Glavnog stožera iz studenog 1993. materijalno- tehnička osnovica obavještajnoga rada u HVO-u bila je slaba. Niti jedna RPG nije bila mobilna i nije imala vozilo za goniometriranje. Usto, nisu imale agregata za struju u slučaju nestanka struje u gradskoj mreži. Niti na jednoj razini nije postojala analitika i operativni rad kao segment obavještajnog rada, što je umanjivalo kvalitetu prosudbi VOS-a, zbog čega se planiralo poduzeti mjere za oživljavanje analitike i ustroj operativnog rada. Sustav elektronskog izviđanja i protiv-elektronskog djelovanja nije potpuno centralizirano dostavljao podatke na jedno mjesto. Bile su loše i neusklađene telefonske linije i veze, zbog čega je bilo nužno uraditi unifikaciju sustava veza. Zabrinjavajuće je bila neuvezanost, nedostatak suradnje i preklapanja i nadležnosti između SIS-a Vojne policije i VOS-a.⁴⁴⁰

⁴³⁶ R BiH, HZ HB, HVO, GŠ HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-2446/92, od 30. 10. 1992; HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 144/92, od 15. 11. 1992.

⁴³⁷ R BiH, HZ HB, GS HVO, CED, Zapovijed, str. pov. br. 07-01-03/92, od 14. 11. 1992; R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed za preraspoređivanje časnika, str. pov. br. 06/3287, od 10. 8. 1993.

⁴³⁸ R BiH, HZ HB, HVO, GS, VOS, Zapovijed, str. pov. br. 03-01-20/93, od 15. 3. 1993.

⁴³⁹ R BiH, HZ HB, GS HVO, SED, Izvješće o stanju, str. pov. br. 02-2/1-03-01-90/93, od 10. 8. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed za preraspoređivanje časnika, str. pov. br. 06/3287, od 10. 8. 1993.

⁴⁴⁰ Unija republika BiH, HR HB, GS HVO, Obavještajna uprava, Raščlamba stanja obavještajnog osiguranja u HVO-u, str. pov. br. 02-2/1-3-765/93, od 26. 11. 1993.

Zbog nedovoljnog poznavanja teoretskih postavki subordinacije u vojsci, određeni broj zapovjednika i postrojbi želio je zadržati informacije koje je prikupljala VOS njihovih postrojbi samo za sebe. Informacijama iz operativnih zona pokušavali su trgovati i nisu osjećali potrebu da se informacije trebaju slijevati u jedno središte, gdje bi se sjedinjavanjem parcijalnih podataka slagao mozaik razmještaja i nakana neprijateljskih snaga. Materijalno-tehnički i radni uvjeti VOS-a nisu omogućavali stalan siguran zaštićen dotok informacija. Postojeće izvidnike u postrojbama zapovjednici su nepravilno upotrebljavaju tako da su im davali neodgovarajuće zadatke.⁴⁴¹

Preustrojem HVO-a početkom 1994. u sklopu Glavnog stožera umjesto Vojno obavještajne službe ustrojena je Obavještajna uprava na čelu s načelnikom čija je zadaća bila osiguranje borbenog djelovanja na teritoriju HR HB, planiranje i organiziranje izviđanja neprijateljskih postrojbi i pružanje pomoći obavještajnim tijelima zbornog područja, izdavanje zapovijedi obavještajnim službama zbornog područja u vezi obavještajnog osiguranja, procjena neprijatelja te iznošenje prijedloga za obavještajno osiguranje. Usto je Obavještajna uprava planirala obuku izvidničkih postrojbi i obavještajnih službi zbornog područja te davala zadatke i upute načelniku CED-a Glavnog stožera. U sklopu Obavještajne uprave djelovao je Odjel za analitiku čija je glavna zadaća bila analiza i procjena neprijatelja, prikupljanje i analiza obavještajnih izvješća prispjelih iz zbornih područja i djelatnika mreže operativnog djelovanja. Analitičar za Elektronsko izviđanje i Protiv-elektronsko djelovanje bio je zadužen za analizu i obradu podataka dobivenih elektronskim djelovanjem. Istovremeno su se u zbornim područjima ustrojavali Obavještajni odjeli.⁴⁴² Postrojbe elektronskog djelovanja preustrojene su u 88. središnjicu elektronskog djelovanja, podstožernu postrojbu Glavnog stožera funkcionalno podčinjenu Načelniku obavještajne uprave GS HVO-a.⁴⁴³

Prema izvješću načelnika Obavještajne uprave GS HVO-a iz lipnja 1994. preustrojem operativnih zona u zborna područja stanje obavještajnog osiguranja postrojbi HVO-a postajalo je sve lošije. Stanje se konstantno pogoršavalo zbog umora i prezasićenosti djelatnika te neriješenog statusa, što je za posljedicu imalo odljev kadrova. Jedan od razloga odljeva kadrova bio je to što u domobranskim postrojbama obavještajno tijelo nije bilo djelatno sklopno mjesto. Glede podizanja obavještajnog rada na veću razinu Obavještajna uprava u navedeno vrijeme slala je kadrove iz zbornih područja i brigada na tečajeve i obuku

⁴⁴¹ Unija RBiH, HR HB, GS HVO, Obavještajna uprava, Raščlamba stanja obavještajnog osiguranja zapovjedništava i postrojbi HVO, str. pov. br. 02-2/1-03-823/93, 15. 12. 1993.

⁴⁴² BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995; RBiH, HZ HB, MO, GS HVO, Propisnik o ustroju i radu borbenog sektora, str. pov. br. nije upisan, od 31. 3. 1994.

⁴⁴³ LUČIĆ, „Sigurnosno obavještajne službe u BiH“.

obavještajaca, a obuka za niže obavještajne razine bila je u pripremi.⁴⁴⁴ U tijeku 1994. godine u nastavnim centrima i kampovima HV-a ukupno je na obuci za izvidnike bilo 72 polaznika iz postrojbi HVO-a Izvidničko-diverzantsku obuku i obuku u preživljavanju uspješno je završilo 56 polaznika.⁴⁴⁵

Sredinom svibnja 1994. u ZP TG postojali su temeljni dokumenti obavještajne službe, te je bila u fazi izradbe „Baza podataka obavještajne službe“, iako je nedostajalo informatičke opreme za rad službe. Nije bio imenovan načelnik Obavještajnog odjela zbornog područja, pa je dužnost načelnika obnašao jedan od djelatnika Obavještajne uprave, do pronalaženja kvalitetnog i stručnog rješenja. Ostale dužnosti bile su zastupljene prema sklopu, ali česte izmjene i fluktuacija djelatnika utjecale su na stručnost i kontinuitet u radu. Općenito ustroj Obavještajnog odjeljenja ZP TG nije zadovoljavao potrebe službe i bila je nužna izmjena sklopa. Postrojbe za elektronsko djelovanje (ED) funkcionirale su u okviru Središta elektronskog djelovanja SED-3 iz sastava 88. SED-a Obavještajne uprave GS HVO-a i Voda za elektronsko djelovanje 1. gbr, ali nisu bile razvile sve segmente djelatnosti zbog nedostatka opreme i stručnih djelatnika. Izvidničke postrojbe postojale su u svim postrojbama s različitom razinom kvalitete, od visoke u 1. gbr do veoma niske u domobranskim postrojbama. Zapovijed načelnika GS HVO-a o osnivanju privremenih sastava i fiksnih *Motriculačkih točaka* u zoni odgovornosti ZP TG nije provedena u svim postrojbama, a za istaknuti je bio pozitivan primjer 1. gbr i 1. bojne 80. dp. Česti su bili slučajevi neprimjerene upotrebe izvidnika pa i samih djelatnika VOS-a na drugim zadaćama čime je otežavan rad obavještajne službe. Obučenosť djelatnika je bila nedostatna, a nepostojanje nastavnih središta nije davalo razloga za optimizam u bližoj budućnosti. Moglo se, dakle, zaključiti da obavještajno osiguranje u zoni odgovornosti ZP TG nije zaostajalo niti prednjačilo u odnosu na ukupnu razinu bojne spremnosti zapovjedništava i postrojbi zbornog područja.⁴⁴⁶

12. Sanitetsko osiguranje

Glavni sanitetski stožer HVO-a osnovan je početkom ožujka 1992. usklađujući vlastiti ustroj s već postavljenim ustrojem obrane HZ HB, zasnovanom na općinskom načelu. U svakoj općini organiziran je Općinski sanitetski stožer s načelnikom saniteta općine.

⁴⁴⁴ BiH, HR HB, GS HVO, Obavještajna uprava, Obavještajno osiguranje HVO-a, str. pov. br. 02-10-08/94-446, od 2. 6. 1994.

⁴⁴⁵ RBiH, HR HB, MO, Glavni stožer HVO, Godišnja raščlamba vojne obuke i odgoja zapovjedništava i postrojbi HVO u 1994., str. pov. br. 02-10-14-95-02, od 3. 01. 1995.

⁴⁴⁶ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

Zapovjednikom Glavnog sanitetskog stožera HVO-a, koji je u početku bio neovisan i hijerarhijski na razini GS HVO-a, imenovan je dr. Ivan Bagarić. Kasnije je preustrojem Glavni sanitetski stožer postao dio Odjela obrane HVO-a, unutar kojeg je ustrojen Sektor za zdravstvo koji je nastavio voditi dr. Bagarić.⁴⁴⁷

Prelaskom HVO-a na brigadni ustroj prešlo se i na preustroj saniteta po brigadama i operativnim zonama. Postavljeni su Načelnici saniteta brigade i Načelnici saniteta operativne zone.⁴⁴⁸ Brigade su u sastavu imale vod ratnog zdravstva, bojne desetinu ratnog zdravstva, satnije medicinskog tehničara a vodovi priučenog bolničara. Zapovjednik zdravstvenog odjeljenja bojne u pravilu je bio je liječnik.⁴⁴⁹ Obuka vojnika bolničara OZ SzH izvođena je u Nastavnom centru „Frano Bokačević Beba“ u Crvenicama.⁴⁵⁰ Prvim Načelnikom saniteta OZ SzH imenovan je dr. Nikica Tomić.⁴⁵¹ Sredinom prosinca 1992. Načelnikom sanitetske službe OZ SzH imenovan je dr. Ante Bagarić koji je ujedno bio Pomoćnik načelnika službe za zbrinjavanje ranjenika Glavnog sanitetskog stožera HVO-a.⁴⁵² Pod ingerencijom Službe za zbrinjavanje ranjenika, odnosno načelnika službe bili su zapovjednici i kirurško osoblje ratnih bolnica.⁴⁵³

Ministarstvo obrane HR HB je početkom listopada 1993., zbog problema u zapovijedanju i vođenju postrojbi kad je u pitanju ratno zdravstvo, zapovjedilo da je Načelnik ratnog zdravstva operativne zone ujedno i Pomoćnik zapovjednika operativne zone za zdravstvo, Načelnik ratnog zdravstva brigade pomoćnik zapovjednika brigade za zdravstvo, te da je Načelnik ratnog zdravstva bojne pomoćnik zapovjednika bojne za zdravstvo. Načelnici ratnog zdravstva bojne, brigade i operativne zone za funkcioniranje ratnog zdravstva trebali su biti odgovorni zapovjednicima postrojbi i zapovjedništava, a u stručnom pogledu trebali su podnositi izvješća i odgovarali su nadređenom Načelniku zdravstva brigade, Načelniku zdravstva operativne zone i Sektoru za zdravstvo Ministarstva obrane.⁴⁵⁴

Na području OZ SzH do srpnja 1992. djelovale su bolnice općeg tipa u Livnu, Tomislavgradu Prozoru i Jablanici koje su pored skrbi o civilnom pučanstvu pružale medicinsku pomoć i pripadnicima HVO-a, te su postupno ustrojene u ratne bolnice. Pema

⁴⁴⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor zdravstva, Dopis predstojniku Odjela obrane HZ HB, br. 07. 12. 1992; LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 288.

⁴⁴⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor zdravstva, Dopis predstojniku Odjela obrane HZ HB, br. 07. 12. 1992.

⁴⁴⁹ BAGARIĆ, Ivan, Medicinska služba HVO-a kao novi model organizacije ratnog zdravstva (magistarski rad), Zagreb, ožujak 2003, str. 41- 45.

⁴⁵⁰ HVO, Brigada Kralj Tomislav, Zapovijed str. pov. br. 01/549-93, od 17. 4. 1993.

⁴⁵¹ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 289.

⁴⁵² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor zdravstva, Rješenje, br. 03-277/92-XVI, od 12. 12. 1992.

⁴⁵³ Shema organizacije Sektora za moralni odgoj Odjela obrane HZ HB.

⁴⁵⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-1485/93.

dogovoru sa Sanitetskim stožerom Republike Hrvatske, skrb o organizaciji i radu *Ratne bolnice u Tomislavgradu* preuzeo je Klinički bolnički centar (KBC) Zagreb, a skrb o organizaciji *Ratne bolnice u Rami* KBC Split.⁴⁵⁵ Glavni sanitetski stožer HVO-a, tada smješten u Tomislavgradu, dodatno je početkom 1992. osnovao ratne bolnice u Bugojnu, Rami i Gornjem Vakufu. Krajem 1992. osnovana je zajednička *Ratna bolnica u Konjicu* za potreba HVO-a i ABiH, koju je postupno i nasilno od veljače 1993. ABiH stavila pod svoj nadzor. Sličan slijed događaja odigrao se i s *Ratnom bolnicom HVO-a u Jablanici*, koju je opremio HVO, svi lječnici su bili Muslimani postavljeni od Glavnog sanitetskog stožera a lijekovi i sanitetska sredstva su dolazili iz Splita.⁴⁵⁶ Većina ranjenika je bila konačno obrađena u navedenim ratnim bolnicama, osim onih s povredama glave i vrata koji su nakon neodgodive medicinske obradbe prebacivani dalje u pozadinu, najčešće u Hrvatsku. Također svi pacijenti bilo vojnici ili civili kojima je trebao duži oporavak ili rehabilitacija upućivani su u pozadinske civilne bolnice.⁴⁵⁷

Završetkom rata s Muslimanima (Bošnjacima) početkom 1994. osoblje sanitetske službe HVO-a bitno je smanjeno, da bi obnavljanjem bojišnice prema Srbima nekoliko ratnih bolnica na području ZP TG bilo stavljeno u funkciju. Za operaciju *Cincar*, sanitetska služba HVO-a saznala je dva dana prije njenog početka. Aktivirane su ratne bolnice u Livnu, Rami i Tomislavgradu te su potpuno spremne dočekale početak operacije. Pored ratnih bolnica ustrojeno je šest prihvatnih sanitetskih punktova i raspoređeno 20 sanitetskih ekipa a u operaciji *Zima 94* jedanaest prihvatnih centara i 30 sanitetskih ekipa. Neposredno nakon oslobađanja Kupresa ustrojena je *Ratna bolnica Kupres* s mješovitim osobljem i opremom preuzetom iz ostale tri bolnice. Prema mišljenju Uprave za zdravstvo Ministarstva obrane postrojbe 1. gbr, 79, i 80. dp, te 43. db su imale dobro ustrojenu sanitetsku službu, a prema manjem broju postrojbi 1., i 55. dp, te 42. db. Najveći problem sanitetskoj službi u ovome

⁴⁵⁵ Više o pomoći KBC-a Zagreb i Split i ostalih zdravstvenih ustanova iz RH, ratnom zdravstvu HVO-a te ustroju ratnog zdravstva HVO-a, U: Ivo Lučić, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta*, Zagreb 2018.

⁴⁵⁶ RBiH, HZ HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Zapovijed, br. 01/89-2, od 14. 11. 1992. U: PRALJAK *Ratno zdravstvo HVO*; RBiH, HZ HB, HVO, Općina Konjic, Situacija oko Ratne bolnice, br. 01-248/93, od 5. 2. 1993; RBiH, HZ HB, Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Služba za zbrinjavanje ranjenika, br. 02-5/3-011/93, od 5. 5. 1993; HZ HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav (za OZ SzH), Redovno izvješće, str. pov. br. 31/92, od 5. 10. 1992.

⁴⁵⁷ HZ HB, HVO, Glavni sanitetski stožer, Izvješće Međunarodnom komitetu Crvenog križa, br. 01-03-253/92, od 2. 7. 1992, BAGARIĆ, Ivan, Medicinska služba HVO-a kao novi model organizacije ratnog zdravstva (magistarski rad), Zagreb, ožujak 2003, str. 71-72, 93, „Izvod iz dokumentacije o funkcioniranju Doma zdravlja Tomislavgrad i Ratne bolnice Tomislavgrad od 1991. do završetka rata 1995. godine“, napisao dr. Andrija Gudelj, ravnatelj Ratne bolnice Tomislavgrad

razdoblju, predstavljao je nedostatak terenskih sanitetskih vozila te preopterećenost sanitetskih ekipa, jer su isti ljudi od početka rata bez zamjene radili u sanitetu.⁴⁵⁸

Ustroj ratnog zdravstva HVO-a s vremenom se mijenjao i prilagođavao ustroju postrojbi na terenu, ali je u djelokrugu poslova i ovlasti trajno zadržao zadaću organiziranja preventivne medicinske zaštite, nabave lijekova i sanitetskog materijala, te ustroja i koordinacije rada ratnih bolnica i zbrinjavanja ranjenika uz nadzor ratnog zdravstva u postrojbama HVO-a.⁴⁵⁹

Za iskazanu hrabrost, požrtvovnost, vojničku spremnost, odgovornost prema zadaćama i samoinicijativnost u izvršenju vojnih zadaća u oslobađanju hrvatskih područja na kupreško-livanjskoj bojišnici početkom ožujka 1995. načelnik GS HVO-a pohvalio je *Ratnu bolnicu Tomislavgrad*, *Ratnu bolnicu Livno* i *Ratnu bolnicu Rumboci* te sve djelatnike zdravstva na čelu s dr. Radoslavom Juriljem.⁴⁶⁰

13. Moralno-političko osiguranje

U sklopu Odjela za obranu HVO-a osnovan je Sektor za moralni odgoj koji je vodio Pomoćnik predstojnika Odjela obrane. U zapovjedništvima operativnih zona predviđeno je ustrojbeno mjesto Pomoćnika zapovjednika za moralni odgoj, a isto mjesto predviđeno je na razini zapovjedništva brigade, bojne i satnije.⁴⁶¹ Zadaća sektora bio je rad na informiranju i promidžbi u postrojbama, vojna i preventivna psihologija i primijenjena edukacija, prikupljanje klasifikacija i prezentiranje povijesne građe i kulturnog stvaralaštva, te obrazovanje i športsko-rekreacijske aktivnosti u postrojbama.⁴⁶² Zapovjedništvo OZ SzH suočilo su u početku s nedostatkom stručnih djelatnika koji bi mogli raditi u Sektoru za moral. Za predviđena četiri ustrojbeno mjesta u zapovjedništvu operativne zone prijavila se samo jedna kandidatkinja s odgovarajućim obrazovanjem. Ništa bolje stanje nije bilo ni u brigadama operativne zone.⁴⁶³ Dugo vremena na razini OZ SzH u zapovjedništvu nije bilo službe za Informativno političku djelatnost (IPD), tek dolaskom stručnog djelatnika iz jajačke brigade služba je počela funkcionirati.

⁴⁵⁸ BiH, HR HB, MO, Uprava za zdravstvo, Analiza rada saniteta od 28. 11. do 12. 12. 1994, str. pov. br. 02-18-94-147a, od 13. 12. 1994.

⁴⁵⁹ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 290.

⁴⁶⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvale od načelnika GS HVO, str. pov. br. 02-10-06/02-94-150/3, [ožujak 1995.]

⁴⁶¹ Shema ustroja Sektora za moralni odgoj Odjela obrane HVO-a.

⁴⁶² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Prijedlog programa rada, pov. br. 01-03/92-69, od 24. 10. 1992.

⁴⁶³ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Obavijest o kadrovima sektora za moral, pov. br. 05/203-40, od 12. 12. 1992.

U ožujku i travnju 1993. Načelnica uprave za vojnu i preventivnu psihologiju Odjela obrane provela je ispitivanje primjenom skale za procjenu borbene spremnosti, skale zadovoljstva i skale motivacije u brigadi Petar Krešimir IV., te u Brigadi Knez Domagoj i 3. brigadi iz OZ JiH.⁴⁶⁴ Nažalost rezultati ispitivanja u dostupnoj dokumentaciji, sačuvani su samo u fragmentarnom i neobrađenom obliku, te ih nismo u mogućnosti raščlaniti i usporediti s kasnije provedenim ispitivanjima.

U listopadu 1993. osnovana je Politička uprava MO HR HB umjesto Sektora za moralni odgoj. U zapovjedništvima zbornih područja, brigada, domobranskih postrojbi, bojni i satnija umjesto dužnosti Pomoćnika zapovjednika za IPD uvedena je dužnost Pomoćnika zapovjednika za političku djelatnost. Svi djelatnici bivšeg IPD-a koji su svojim radom stekli povjerenje i ugled kod zapovjednika i vojske a imali su suglasnost općinskih HVO-a mogli su biti imenovani na nove dužnosti. Profesionalne postrojbe i nastavna središta dobili su u sklopu Političke uprave zasebne Pomoćnika zapovjednika za političku djelatnost profesionalne vojske HR HB.⁴⁶⁵

U svibnju 1995. popunjenost zapovjedništava postrojbi ZP TG političkim djelatnicima bila je stopostotna. Na moral je negativno djelovalo pitanje dezertera a pozitivno, posebno u 1. gbr izjednačavanje plaća gardijskih brigada HVO-a s istovjetnim brigadama HV-a. Psihološko-promidžbena djelatnost bila je najsvjetliji dio političke djelatnosti, kako u zapovjedništvu zbornog područja tako i u postrojbama. Usto je šport putem organiziranih natjecanja bio vrlo dobro zastupljen, dok su kulturni sadržaji u pravilu bili nedovoljno zastupljeni.⁴⁶⁶

Odjel za vojnu psihologiju Političke uprave MO HR HB je u studenom 1995. proveo ispitivanje psihološke bojne spremnosti postrojbi HVO-a upitnikom PBS-12.⁴⁶⁷ Upitnikom se ispitivalo stupanj zajedništva i kvaliteta međuljudskih odnosa, povjerenje u zapovjednike subjektivni doživljaj obučenosti i osposobljenosti, osjećaj zadovoljstva uvjetima života i djelovanja u vojsci, kvaliteta i pravodobnost obaviještenosti, poštivanje stege i uvjerenost u uspješno okončanje rata. U pravilu je ispitivanjem obuhvaćano 10 % od ukupnog broja

⁴⁶⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće o radu odjela obrane za period siječanj-lipanj 1993, str. pov. br. 02-1/1-84, od 10. 7. 1993.

⁴⁶⁵ HZ HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Postavljanje na dužnost Pomoćnika zapovjednika PD u brigadi i prijedlog kandidata za istu dužnost na nivou ZP TG, str. pov. br. 05-1713-1/93, od 8. 11. 1993; Shema subordinacije i koordinacije Političke djelatnosti MO HR HB.

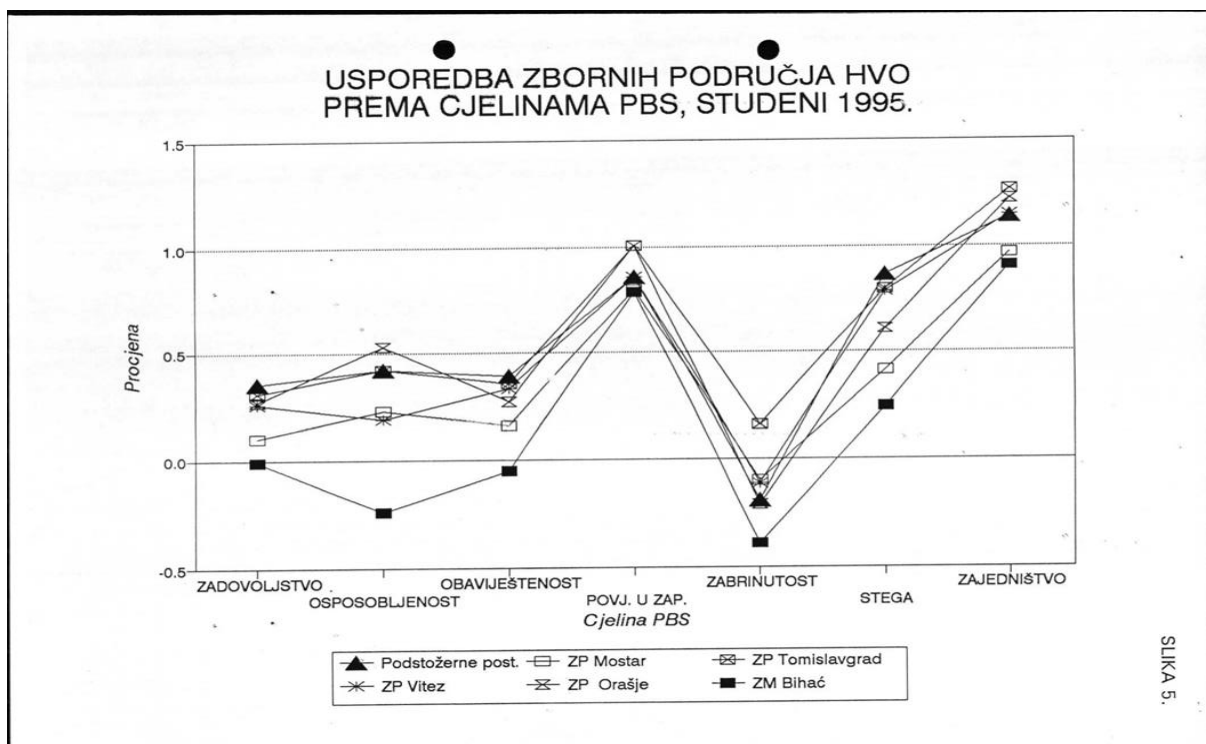
⁴⁶⁶ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

⁴⁶⁷ Upitnik PBS-12 izrađen je u Odjelu za vojnu psihologiju Političke uprave MO RH-a. Upitnik se redovito koristio u postrojbama HV-a od travnja 1992., tri puta godišnje. U postrojbama HVO-a upitnik je prvi put primijenjen u prosincu 1993., potom u travnju i studenom 1995. MO HR HB, PU, Odjel za vojnu psihologiju. Rezultati ispitivanja psihološke bojne spremnosti postrojbi HVO upitnikom PBS-12, studeni 1995.

pripadnika pojedine postrojbe, koji su podatke davali anonimno. Ukupno je ispitano 2597 pripadnika postrojbi HVO-a. Usporedbom rezultata ispitivanja iz travnja i studenog 1995. zapaženo je veće poboljšanje u cjelini pitanja „zabrinutost“, umjereni pozitivni pomak u cjelinama „obaviještenost“ i „stega“, uz istodobno zadržavanje ostalih cjelina psihološke bojne spremnosti na ranijim razinama. U pozitivnom smislu izdvajale su se gardijske postrojbe i postrojbe MUP-a, dok je najlošije stanje bilo u domobranskim postrojbama. Od postrojbi ZP TG ispitivanjem su obuhvaćene gardijska brigada i sve domobranske pukovnije i bojne, iz kojih je testirano ukupno 373 pripadnika. Usporedni rezultati ispitivanja psihološke bojne spremnosti postrojbi HVO-a po zbornim područjima pokazali su da se ZP TG izdvaja u pozitivnom smislu, u odnosu na ostala ZP HVO-a, te da postoje znatne razlike između postrojbi ZP TG u osposobljenosti za napadajna djelovanja, što je vidljivo iz pojedinih grafičkih prikaza dobivenih raščlambom ispitivanja.⁴⁶⁸

U sljedećim grafičkim prikazima vidljivi su usporedni rezultati ispitivanja ukupne psihološke bojne spremnosti i osposobljenosti za napadajna djelovanja pripadnika postrojbi zbornih područja i pristožernih postrojbi HVO-a u studenom 1995, te rezultati koje su ostvarili pripadnici postrojbi ZP TG.

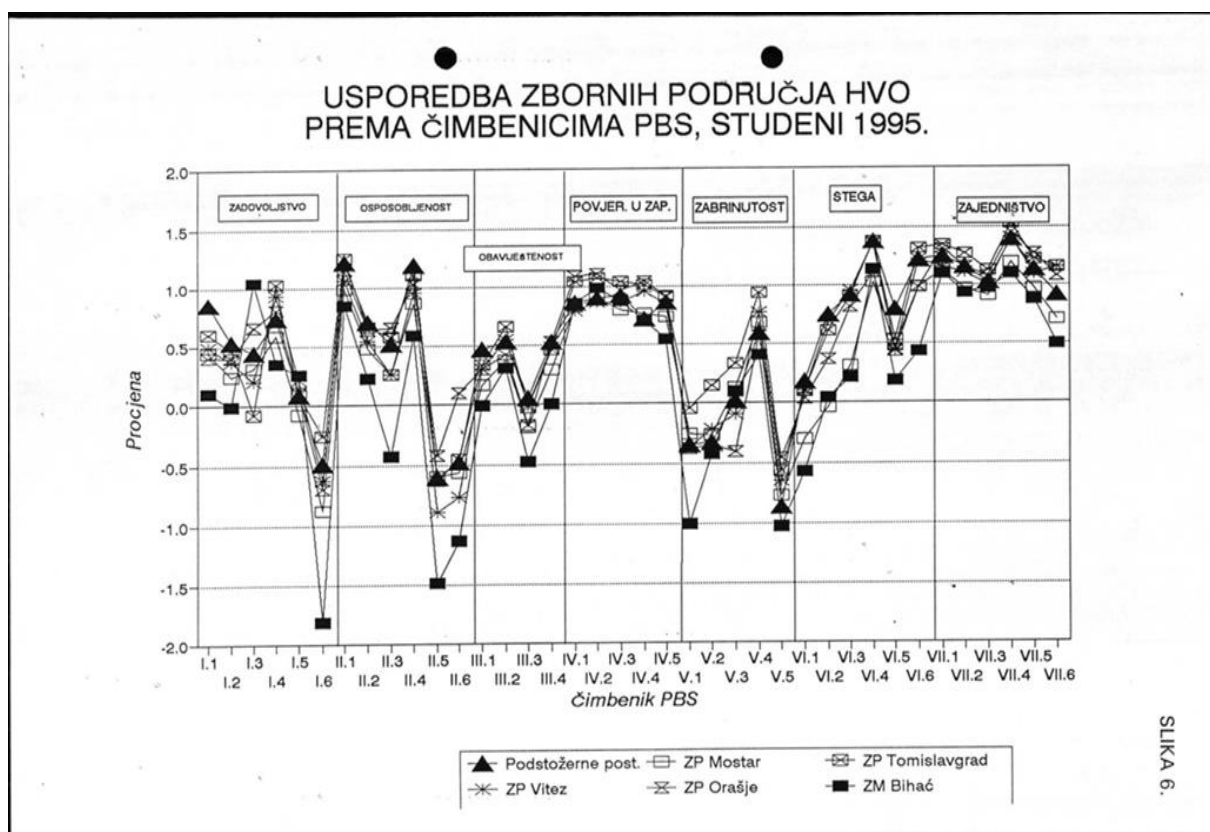
Grafički prikaz br. 1.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ MO HR HB, PU, Odjel za vojnu psihologiju. Rezultati ispitivanja psihološke bojne spremnosti postrojbi HVO upitnikom PBS-12, studeni 1995.

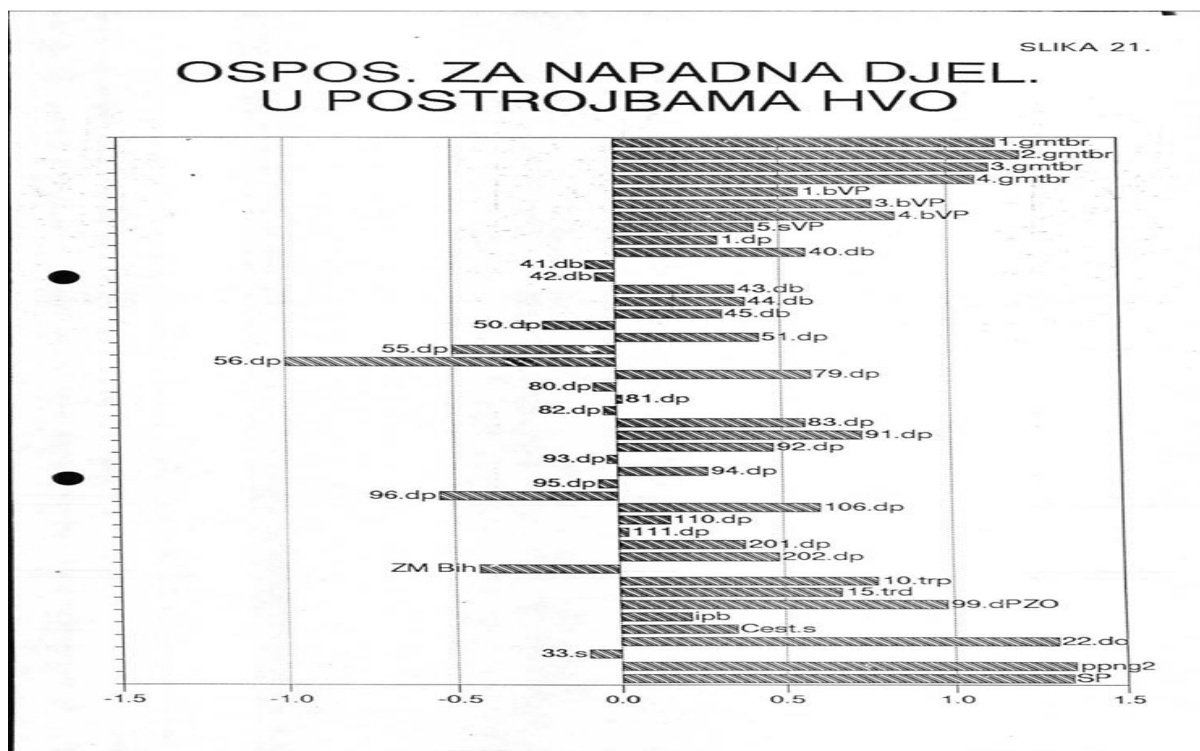
⁴⁶⁹ Isto.

Grafički prikaz br. 2.⁴⁷⁰

SLIKA 6.

Grafički prikaz br. 3.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Isto.

⁴⁷¹ Isto.

14. Vojno sudstvo

Hrvatska zajednica Herceg Bosna osnovala je u prosincu 1992. godine Vojno-disciplinske sudove pri operativnim zonama i GS HVO-a. Prvostupanjski vojni sudovi osnovani su pri operativnim zonama a Viši vojno-disciplinski sud pri Glavnom stožeru. Vojno-disciplinski sudovi sastojali su se od predsjednika, zamjenika predsjednika, tri sudca i tajnika. U sklopu sudova djelovali su tužitelj i zamjenik tužitelja vojno-disciplinskog suda. Članove suda imenovao je Ministar obrane na prijedlog načelnika Glavnog stožera.⁴⁷²

U zoni odgovornosti OZ SzH djelovao je Okružni vojni sud i Okružno vojno tužiteljstvo u Livnu. Odlukom Predsjedništva HZ HB 26. travnja 1992. imenovan je Okružni vojni tužitelj za OZ SzH.⁴⁷³

Zbog povećanja broja nezakonitih radnji vojnih obveznika, načelnik Glavnog stožera je u kolovozu 1993. zapovjedio osnivanje isturenih sudskih vijeća Okružnog vojnog suda Mostar, koji je zbog toga angažirao dio kadrova iz civilnog sudstva i tužiteljstva te neke neraspoređene odvjetnike. Sukladno zapovijedi osnovana su isturena sudska vijeća u Širokom Brijegu za područje Širokog Brijega, Gruda i Posušja, te u Livnu za područje Livna, Tomislavgrada, Uskoplja, Prozora i Bugojna. Zbog zakonske nenadležnosti Okružnog vojnog suda za okrug Livno pokrenuta je inicijativa za promjenu zakonske odredbe o mjesnoj nadležnosti navedenog suda.⁴⁷⁴

Prema podacima Uprave za obranu Tomislavgrad iz sredine kolovoza 1993. u Tomislavgradu su podnesene 802 kaznene prijave, protiv vojnih obveznika s područja općine Vojnom sudu u Livnu, iz Livna je podneseno 40 kaznenih prijava, iz Posušja 190 pripremljenih (nisu bile predane sudu) iz Kupresa 156, koje također nisu predane Vojnom sudu u Livnu.⁴⁷⁵ Do siječnja 1994. na području Uprave za obranu Tomislavgrad podnijeto je 3690 kaznenih prijava i izrečeno 320 presuda, zbog izbjegavanja vojne obveze. U isto vrijeme na području Uprave za obranu Mostar podnijeto je 2267 kaznenih prijava i izrečeno 1746 presuda. Ukupno je na području HR HB do siječnja 1994., zbog izbjegavanja vojne obveze, podnijeto 6917 kaznenih prijava i izrečeno 2262 presuda.⁴⁷⁶

⁴⁷² HZ HB, Odluka o osnivanju Vojno-disciplinskih sudova.

⁴⁷³ HR HB, MO, Sektor sigurnosti, Naputak o postupanju prema ratnim zarobljenicima, br. 02-4-1/93-193. od 20. 12. 1993.

⁴⁷⁴ Okružni vojni sud Mostar, Izvješće o radu, br. 130/93, od 08. 09. 1993.

⁴⁷⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Odjel obrane, Izvješće o podnesenim krivičnim prijavama, br. 298/93, od 12. 8. 1993.

⁴⁷⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Izvješće o provedenoj mobilizaciji ljudstva na teritoriji HR HB, str. pov. bez broja, siječanj 1994.

Odjel obrane sredinom listopada 1993. godine izdao je zapovijed Okružnim vojnim sudovima i Okružnih vojnih tužilaštvima prema kojoj su prioritet u radu trebali dati predmetima koji se odnose na neodazivanje na opću mobilizaciju i samovoljno napuštanje vojnih postrojbi. Radi što učinkovitije provedbe zapovjedi predsjednici Okružnih vojnih sudova i Okružnih vojnih tužilaštava trebali su organizirati rad od 8 do 18 sati, uz obvezno dežurstvo vojnih sudaca i tužitelja. Raspored dežurstava trebalo je dostaviti nadležnoj postrojbi Vojne policije.⁴⁷⁷

Od 1. siječnja 1994. u oružanim snagama HR HB ustrojani su Vojno-stegovni sudovi prvog i drugog stupnja.⁴⁷⁸ Kao pritvor u ZP TG određena je posebna prostorija na *Planinskom dobru* u Tomislavgradu. U pritvor se moglo smjestiti oko 50 ljudi, a osiguranje pritvora vodila je 2. bojna Vojne policije.⁴⁷⁹ Ured za obranu Posušje krajem kolovoza 1994. uputio je, uz suglasnost Glavnog stožera, zapovjedništva zbornog područja i zapovjedništva 1. dp, zahtjev Ministarstvu obrane za osnivanje stalnog vojničkog pritvora na razini ZP TG. Zahtjev je bio potaknut izbjegavanjem provedbe vojnih zadaća pripadnika 1. dp, posebno mlađih koji su tek odslužili vojni rok.⁴⁸⁰

Privremenim naputkom-propisnikom s opisom poslova, obveza i zadaća zapovjedništava zbornih područja HVO-a iz kolovoza 1994. pobliže su određeni poslovi i obveze tajnika Vojno-stegovnih sudova pri zbornim područjima, koje je, na prijedlog zapovjednika zbornih područja, i uz suglasnost načelnika Glavnog stožera, imenovao Ministar obrane HR HB. Poslove tajnika Vojno-stegovnog suda obnašao je jedan od djelatnika Odsjeka za pravne poslove zapovjedništva zbornog područja uz svoje redovne poslove.⁴⁸¹

Vojno tužiteljstvo u radu je ometao nedostatak kriterija za primjenu zakona o obrani, neujednačenost prakse općinskih stožera HVO glede kaznene gonidbe dezertera i vojnih obveznika koji se nisu odazivali na pozive, nestručnost Vojne policije i slični problemi. Materijalni uvjeti rada tužiteljstva bili su također neodgovarajući. Vojni tužitelj je često bio meta verbalnih napada pripadnika vojnih postrojbi, koji su ponekad prerastali u fizičke, prilikom kojih tužitelj nije bio zaštićivan od nadležnih institucija. Zbog svega navedenog tužitelji su često davali ostavke na imenovanu dužnost.⁴⁸²

⁴⁷⁷ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, br. 02-1-1513, od 11. 10. 1993.

⁴⁷⁸ HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Izvršenje stegovnih mjera, str. pov. br. 01/13, od 2. 1. [1994].

⁴⁷⁹ HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed, br. 01-677/94, od 1. 2. 1994.

⁴⁸⁰ RBiH, HR HB, MO, Ured za obranu Posušje, Izvješće i zahtjev, str. pov. br. 02-49-94-01, od 30. 08. 1994.

⁴⁸¹ Privremeni naputak-propisnik s opisom poslova, obveza i zadaća zbornih područja OS HR HB HVO, vojna tajna, bez broja, kolovoz 1994.

⁴⁸² Okružno vojno tužiteljstvo Livno, Zahtjev za razrješenje s dužnosti, vojna tajna, od 26. 4. 1993.

VI. USTROJBENI SASTAV OPERATIVNE ZONE SJEVEROZAPADNA HERCEGOVINA- ZBORNOG PODRUČJA TOMISLAVGRAD

1. Brigada-Osamdeseta domobranska pukovnija Petar Krešimir IV., Livno

1.1. Organiziranje obrane do ustroja brigade

U rujnu 1991. općinski Krizni štabu u Livnu, kojeg je vodio općinski ogranak HDZ-a, dobio je zadaću da svi mjesni ogranci stranke osnuju krizne štabove na čelu s predsjednikom ogranka stranke. U organizaciju obrane uključeni su i pojedinci iz TO Livno, a mobilizirani su pripadnici pričuvnog sastava MUP-a koji su djelovali po mjesnim zajednicama. Na poticaj općinskog odbora HDZ-a, u suradnji sa Sekretarijatom za narodnu obranu općine Livno 20. lipnja 1991. osnovan je Interventni vod, koji je bio naoružan i opremljen maskirnim odorama, te je s njegovim pripadnicima izvođena sveobuhvatna obuka.

Dana 23. rujna 1991. u selu Dobro, općinski čelnici donijeli su odluku za osnivanje brigade za području općine Livno. Prema podacima Političke uprave MO HR HB, postrojba je 22. travnja 1992. dobila ime Brigada Petar Krešimir IV. Sredinom studenog 1991. donijeta je odluka o ustrojavanju tri bojne u koje ulaze otprije ustrojene satnije, a 12. veljače. 1992. na području općine Livno provedena je djelomična mobilizacija, pa se taj datum u općini uzimao kao početak služenja u postrojbama HVO-a Livno.⁴⁸³ Dana 23. travanj 1992. odbijen je napad srpskih snaga na livanjskoj bojišnici, stoga su u Brigadi Petar Krešimir IV, taj datum odabrali kao „dan brigade“ koji se poslije svečano obilježavao.⁴⁸⁴ Naoružanje se nabavljalo ilegalno, najprije lakše pješačko, da bi krajem 1991. bilo nabavljeno nešto protuoklopnoga i protuzrakoplovnog naoružanja te oružja za potporu pješastva.⁴⁸⁵

Kao što je već spomenuto Zapovjedništvo južnog bojišta HV-a je 14. travnja 1992. osnovalo Zapovjedništvo obrane Livna na čelu s Antom Rosom, koji je od lokalnoga zapovjedništva preuzeo zapovijedanje obranom općine. Rosu je krajem travnja zamijenio

⁴⁸³ HVO, ZP TG, SIS, 2. bojna vojne policije, Analitička obrada postrojbe, br. 02-08-13-2296/95, od 5. 12. 1995; Pripreme za obranu na području sela Rujani zapazili su u rujnu 1991. i pripadnici TO RSK. HR-HMDCDR-6, SAO Krajina, GŠ TO SAO Krajine, Izvješće, pov. br. 331/1, od 23. 9. 1991; 80. dp. Politička djelatnost, Izvješće o iskustvima i poukama Domovinskog rata HVO-a u Livnu, str. pov. br. 07/20-207/94, od 29. 9. 1994; HR HB, MO, Politička uprava, Značajni datumi vezani za postrojbe HVO-a, pov. broj je nečitak, od 11. 1. 1996; HVO, ZP TG, SIS, 80. dp, Analitička obrada postrojbe, br. 02-08-13-2254/95, od 6. 11. 1995

⁴⁸⁴ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Zamolba za smjenu ljudstva u Konjicu, str. pov. br. 05-2059/94, od 10. 4. 1994.

⁴⁸⁵ HVO Herceg Bosne, Općinski stožer Livno, Dopis, br. 3120-05-/9204/548, od 12. 7. 1992.

Ante Gotovina u čije je vrijeme bojišnica organizirano u šest sektora.⁴⁸⁶ Prema dostupnim izvorima može se zaključiti da je HVO Livno postavio Gotovinu za zapovjednika Općinskog stožera HVO-a.⁴⁸⁷

Nakon imenovanja Gotovine zapovjednikom obrane, skupina dragovoljaca iz Specijalne policije MUP-a Republike Hrvatske dobila je od njega zadaću preustroja Interventnog voda Općinskog stožera u Vod brigadne vojnu policije. Obuka je izvođena na izdvojenom lokalitetu, prema uzoru na obuku koju su prošli dragovoljci u hrvatskoj policiji. Selekcijom tijekom obuke izabrani su zapovjednici odjeljenja i voda te je napravljena struktura voda. Obuka i nadzor postrojbe od strane dragovoljaca trajali su prema sjećanju jednog od instruktora oko dva mjeseca.⁴⁸⁸

1.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije

Općinski stožer HVO-a Livno je 28. kolovoza 1992. obavio primopredaju dužnosti zapovjednika općinskog stožera. Dužnost zapovjednika Ante Gotovina predao je zapovjedniku Brigade Petar Krešimir IV. Stanku Vrgoču. Tom prilikom sve poslove i dokumentaciju koji su bili u nadležnosti Općinskog stožera HVO Livno preuzeo je stožer Brigade Petar Krešimir IV. Za borbenu upotrebu brigadi, dok za to bude postojala potreba, ostavljena su dva topa 130 mm, jedna haubica 203 mm i tri haubice 122 mm, s imajućim streljivom. Prema napomeni s primopredaje, navedena sredstva nakon prestanka potrebe trebalo je vratiti Hrvatskoj vojsci.⁴⁸⁹

Sredinom listopada 1992. zapovjedništvo brigade sastojalo se od Zapovjednika, Dozapovjednika, Načelnika stožera, načelnika: sektora za ONP, topništva, PZO-a, inženjerije, veze, obavještajnih poslova, pravne službe, za operativne poslove logistike, tehničke službe, intendantske službe, sanitetske službe, veterinarske službe, prometne službe, financijske službe i načelnika za OMKP, Pomoćnika zapovjednika za SIS, Pomoćnika zapovjednika za IPD i Pomoćnika zapovjednika za logistiku. Zapovjedništvo od 29 djelatnika nije imalo popunu samo za načelnika ABKO i Pomoćnika načelnika za OMKP. Šesnaestorica članova zapovjedništva imala su Visoku stručnu spremu (više njih završenu Školu rezervnih oficira i

⁴⁸⁶ MARIJAN, *Domovinski rat*, 215-216; RH, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, Zapovijed, bez broja, od 19. 4. 1992.

⁴⁸⁷ HR-HMDCDR-18-Zbirka digitaliziranog arhivskog gradiva: Zapis intervjua s pukovnikom Željkom Mihaljevićem, od 11. veljače 2011.

⁴⁸⁸ HR-HMDCDR-18-Zbirka digitaliziranog arhivskog gradiva: Zapis intervjua s pukovnikom Željkom Mihaljevićem, od 11. veljače 2011.

⁴⁸⁹ HVO HB, Općinski stožer Livno, Primopredaju dužnosti zapovjednika, br. 3120-05/92-04/929, od 28. 08. 1992.

Vojnu akademiju JNA), četverica su imala višu stručnu spremu a sedmerica srednju stručnu spremu.⁴⁹⁰ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV. je za razliku od većine ostalih brigada HVO-a imalo razdvojene zapovjedne dužnosti Dozapovjednika i Načelnika stožera brigade. Jedan od mogućih razloga je svakako veliki broj pješačkih bojni i zahtjevna bojišnica, zbog čega je opterećenost djelatnika zapovjedništva bila iznadprosječna.⁴⁹¹

Početkom prosinca 1992. Odjel obrane HVO-a izvršio je postavljanje većine članova zapovjedništva brigade. Osim članova zapovjedništva brigade postavljeni su još zapovjednici šest ustrojnih bojni (raspoređenih u šest sektora): 1. bojne „Korićina,“ 2. bojne „Rujani,“ 3. bojne, 4. bojne „Strmica,“ 5. bojne „Cincar“ i 6. bojne „Borje,“ te zapovjednici Mješovitog topničko-raketnog divizijuna i divizijuna PZO-a. Iz popisa navedenih dužnosti vidljivo je da je brigada do prosinca 1992. osim šest pješačkih bojni ustrojila divizijune topništva i protuzrakoplovne obrane, te Vod brigadne vojne policije.⁴⁹²

Zapovjedništvo brigade izvijestilo je sredinom listopada 1992. zapovjedništvo OZ SzH da nije u mogućnosti provesti zapovijed o osiguranju 150-200 pripadnika u postrojbu za interventna i napadajna djelovanja, zbog nedostatka ljudstva. Prema tvrdnji zapovjedništva, u to vrijeme prva crta na livanjskom bojištu popunjavana je pripadnicima saniteta i pozadinskih vodova. Zapovjedništvo je u navedene svrhe preporučilo upotrebu bojne u fazi ustroja *Ferdo Sučić* koja je bila pod zapovjedništvom Pukovnije Bruno Bušić.⁴⁹³

Sredinom listopada 1992. pojavile su se nesuglasica unutar brigadne vojne policije, koja prema tvrdnji zapovjedništva operativne zone, zbog izražene samovolje nije izvršavala svoje zadaće. Izvor nesporazuma bio je izgleda odnos prema studentima i dezerterima iz postrojbi. Ljudstvo na položajima postavilo je ultimatum općinskim vlastima, za sankcioniranje odbjeglih do početka studenog, nakon kojeg će i oni napustiti položaje.⁴⁹⁴

Krajem siječnja 1993. na zamolbu civilnih i vojnih vlasti HVO-a Livno u ispomoć zapovjedništvu brigade stigao je savjetnički tim od osam pripadnika HV-a predvođenih Rodolfom B. Saavedrom „Argentincem.“ Na sastanku Saavedrinog tima s pročelnikom Odjela obrane, Pomoćnikom za SIS HZ HB, gradonačelnikom Livna i zapovjednikom brigade dogovoreno je: da brigadom i dalje zapovijeda Stanko Vrgoč, da se i dalje provodi aktivna

⁴⁹⁰ HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Pregled časnika zapovjedništva brigade, br. 3120-06/92-04/03-330, od 10. 10. 1992.

⁴⁹¹ HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Izvješće, br. 3120-06/92-04/03-382, od 21. 10. 1992.

⁴⁹² R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanja u Brigadu Petar Krešimir IV, Livno, str. pov. br. 03-23/792, od 3. 12. 1992. 1992; HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 76/92, od 15. 10. 1992.

⁴⁹³ HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Izvješće, br. 3120-06/92-04/03-382, od 21. 10. 1992.

⁴⁹⁴ HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 76/92, od 15. 10. 1992.

obrana bez pomicanja bojišnice, da se ustroji djelatna bojna, reorganizira brigada, preustroji vojna policija brigade, da se glede zastupljenosti Hrvata i Muslimana u brigadi postigne omjer 83 % Hrvata i 17 % Muslimana, sukladno omjeru u općini te da se raspuste postrojbe Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) u livanjskoj općini.

Do travnja 1993. uz pomoć tima iz HV-a provedena je obuka pet izviđačko-diverzantskih vodova, završena je isto obuka za dočasnike i časnike *Profesionalne bojne* te je završena obuka stožera brigade. Reorganiziran je sustav logistike, tako da je broj pripadnika logistike smanjen sa 116 na 67 pripadnika. Brigada je uspjela uz pomoć sponzora nabaviti elektronsko-optička sredstva za topništvo. Popravljen je 90 % vozila koja su bila u kvaru, radi smanjenja troškova održavanja i popravka radilo se na unificiranju voznog parka brigade a na određeni broj vozila nastojalo se ugraditi lansere RPG-9.⁴⁹⁵

Prema izvješću Pomoćnika načelnika GS HVO-a za profesionalne postrojbe, iz sredine ožujka 1993. novoustrojena *Profesionalna bojna Krešimir IV.* iz sastava brigade, bila je smještena u vojarni Sturba i brojila je 48 vojnika. Primjetan je bio vrlo profesionalan i stručan rad instruktora i vojnika koji je do tada trajao oko mjesec dana. Predloženo je pružanje veće logističke potpore postrojbi kako bi se popunila prema propisanom sklopu. Prema podacima iz sredine travnja obuka 70 pripadnika bojne tekla je prema predviđenom planu.⁴⁹⁶

Bojna je prema zapovjedi Glavnog stožera 1. lipnja 1993. radi ukazane potrebe stavljena na raspolaganje zapovjedniku OZ SzH.⁴⁹⁷ Međutim zapovjednik brigade izvijestio je Glavni stožer i OZ SzH da brigada nije u mogućnosti staviti na raspolaganje profesionalnu bojnu za odlazak na „sjeverno-hercegovačko ili srednjo-bosansko bojište“ zbog velikog broja Muslimana u brigadi i u samoj profesionalnoj bojni. Prema mišljenju zapovjednika brigade odlazak bojne na navedena bojišta izazvao bi hrvatsko-muslimanski sukob u Livnu, zbog čega je tražio dolazak načelnika GS HVO-a i zapovjednika OZ SzH na razgovor u Livno radi upoznavanja sa stanjem. Zapovjednik brigade najavio je, u slučaju nerješavanja problema „na zadovoljavajući način,“ svoj odlazak s mjesta zapovjednika postrojbe.⁴⁹⁸ Na prijedlog zapovjednika profesionalne bojne Patricea Chanela, novim zapovjednikom 10. lipnja 1993. imenovan je Goran Vučica, a dužnosti zapovjednika, radi povratka u HV, razriješen je Chanel

⁴⁹⁵ Izvješće Rodolfa B. Saavedre; RH MO, GS HV, Suglasnost, br. 512-06-01-93-4, od 18. 1. 1993.

⁴⁹⁶ RBiH, HZ HB HVO, Odjel obrane, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 09-480/93, od 17. 3. 1993; RBiH, HZ HB, GS HVO, Redovno izvješće, str. pov. br. 09-612/93, od 9. 4. 1993; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 171.

⁴⁹⁷ RBiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-919, od 1. 6. 1993.

⁴⁹⁸ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Odgovor u svezi zapovijedi GS HVO-a, str. pov. br. 34/6, od 2. 6. 1993.

koji je zapovijedao bojnom od 6. ožujka 1993. godine.⁴⁹⁹ Važno je napomenuti da je Odjel obrane HVO-a u međuvremenu 8. lipnja, dopunom mobilizacijskog razvoja ukinuo *Profesionalnu bojnu Krešimir IV.* i uklopio je u sastav Pukovnije Bušić Bušić kao 2. bojnu pukovnije.⁵⁰⁰ Kako prethodna zapovijed po svemu sudeći nije provedena, Zapovjednik GS HVO-a najavio je 31. listopada 1993. raspuštanje *Profesionalne bojne Krešimir IV.*⁵⁰¹ Zapovijed o raspuštanju uslijedila je nakon što bojna nije provela zapovijed Glavnog stožera za odlazak na uskopaljsku bojišnicu. Prema tvrdnji zapovjednika Glavnog stožera pripadnici bojne su odbili provesti zapovijedi.⁵⁰² Ljudstvo bojne stavljeno je na raspolaganje Brigadi Petar Krešimir IV., a SloB-u Grude zapovjeden je prestanak isplaćivanja plaća za pripadnike bojne.⁵⁰³

Sredinom kolovoza 1993. godine zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV. činili su: Zapovjednik, Načelnik stožera, Načelnici: operative, veze, inženjerije, saniteta, topništva, PZO-a, za OMKP, građevinske službe, tehničke službe, sazajne službe, prometne službe, intendantske službe, financijske službe i pravne službe te pomoćnici zapovjednika za: SIS, logistiku i IPD-a.⁵⁰⁴

Zapovjedništvo brigade i općinskog HVO-a je početkom rujna 1993., zbog složenoga stanja na livanjskoj te sve veće upotrebe postrojbi brigade na uskopaljskoj i drugim bojišnicama, zamolilo MO RH za ponovno „angažiranje“ Rodolfa B. Saavedre, koji je odranije izgradio autoritet i ugled kod pripadnika HVO-a u Livnu.⁵⁰⁵ Prema informaciji Centra SIS-a Tomislavgrad 20. rujna 1993. umjesto Stanka Vrgoča za zapovjednika brigade postavljen je Saavedra. Promijenjen je usto i Načelnik stožera, te veći broj članova zapovjedništva brigade. Mjesec dana kasnije imenovan je Dozapovjednik brigade.⁵⁰⁶ Već sredinom listopada Saavedra je zatražio od OZ SzH razrješenje s mjesta zapovjednika brigade zbog nemogućnosti da zaustavi nagomilane političke probleme u Livnu i HR HB, koji su, prema njegovoj tvrdnji, imali katastrofalan odraz na brigadu, te mu je njihovo rješavanje oduzimalo 70 % raspoloživog vremena. Prema Saavedrinom mišljenju problemi neodazivanja

⁴⁹⁹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-576/93, od 10. 6. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, br. 02-1-575/93, od 10. 6. 1993.

⁵⁰⁰ R BiH, HZ HB HVO, Odjel obrane, Izmjene i dopune mobilizacijskog razvoja OS HZ HB, br. 02-1-569/93, od 8. 6. 1993.

⁵⁰¹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, IZM Prozor, Dopis, str. pov. br. 01/4660, od 31. 10. 1993.

⁵⁰² HR Herceg Bosna, HVO, IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4624, od 29. 10. 1993.

⁵⁰³ Unija republika BiH, HR HB, Zapovijed, br.02-2/1-01-3230/93, od 30. 10. 1993.

⁵⁰⁴ R BiH, HR HB, HVO, ZOZ SzH, Telefonski imenik zapovjedništva OZ SzH, str. pov. br. 02-25/3353, od 11. 08. 1993.

⁵⁰⁵ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Zamolba, str. pov. br. 01/01-55/8, od 5. 9. 1993.

⁵⁰⁶ Centar SIS-a Tomislavgrad, Informacija, br. 02-4/2-4-002/93, od 27. 9. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, MO, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1587/93, od 21. 10. 1993.

na mobilizacije i odlaske na bojište te izostanak sankcija srozali su moral pripadnika postrojbe, radi čega je među njima zavladao nihilistički stav prema ratu i vojničkim zadaćama. Iz istog razloga nije bilo moguće ustrojiti do kraja profesionalnu bojnu s čijim ustrojem se započelo dolaskom Saavedre i njegovog tima u Livno.⁵⁰⁷ Glavni stožer HVO-a 21. prosinca razriješio je Saavedru dužnosti zapovjednika brigade.⁵⁰⁸ Prema tvrdnji načelnika Glavnog stožera brigada u siječnju 1994. nije imala zapovjednika.⁵⁰⁹

Glavni stožer HVO-a rasporedio je sredinom prosinca 1993. pukovnike Stjepana Sučića i Zlatka Boškovića u zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV.⁵¹⁰ Pukovnik Sučić je 21. listopada postavljen na dužnost Načelnika stožera brigade, dok je Bošković postavljen 4. siječnja na njegovo mjesto da bi 11. siječnja bio razriješen.⁵¹¹ Pukovnik Bošković ponovno je postavljen na mjesto načelnika stožera brigade početkom ožujku, na kojem je ostao do zajedničkog odlaska iz brigade u svibnju 1994. godine. Sučić i Bošković su prema odobrenju HV-a trebali ostati u Livnu do 30. travnja 1994., međutim kako je preustroj HVO-a potrajao pa tako i preustroj Brigade Petar Krešimir IV., obojica su zadržani do 13. svibnja, jer nije bilo stručnih časnika koji bi ih mogli zamijeniti.⁵¹² Prema izvješću Glavnog inspektorata HVO-a s kraja veljače 1994. Sučić je kao zapovjednik brigade znatno doprinio stvaranju zdravih odnosa u brigadi, te je u potpunosti vladao stanjem u postrojbi. Ostali dio užeg zapovjedništva je također radnim i moralnim karakteristikama zasluživao uvažavanje. Organizacija i ustroj brigade bili su primjereni mogućnostima popune i prilagođeni zahtjevima bojišnice. Od 1. siječnja 1994. brigada je prešla na jedinstveni sustav financiranja HR HB-e.

Osnovni problem u brigadi bio je mali broj ljudstva na bojišnici, stoga je primjerice 24. veljače 1994. na bojišnici dužine 84 km bilo ukupno 370 pripadnika brigade. Prema ocjeni inspektorata ustroj brigade od početka rađen je bez kvalitetne metodologije. Sklop po kojem je ustrojena brigada je bio nerealan zbog čega nikad nije ostvaren do kraja. Prema postojećem sklopu brigada je trebala brojati 4301 pripadnika a mogućnost općine (kad se izuzmu Srbi, Muslimani i dezerteri) bila je oko 2200 vojnih obveznika. Politička djelatnost temeljila se na radu političkih djelatnika na razini brigade i bojni. Niže od razine bojni nije bilo djelatnika zaduženih za politički rad.

⁵⁰⁷ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Ostavka, str. pov. br. 01-01/90/9, od 15. 10. 1993.

⁵⁰⁸ GS OS HR HB, Prijedlog za raspored, bez broja, od 21. 12. 1993.

⁵⁰⁹ HR HB, HVO, GS HVO, Dopis, od 8. 1. 1994.

⁵¹⁰ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-4260/93, od 21. 12. 1993.

⁵¹¹ BiH, HR HB, MO, Zapovijed, br. 02-1-VIII-213/94-3, od 11. 1. 1994.

⁵¹² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Dopis, str. pov. br. 02-10-01/94-36, od 13. 5. 1995; Brigada Petar Krešimir IV, SIS, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 03/10-87, od 16. 4. 1994.

Prilikom pozivanja na uskopaljku bojišnicu u ovome razdoblju nije bilo masovnog neodazivanja i odbijanja zapovjedi. Organizacija rada na terenu bila je dobra a zapovjedna mjesta bojni pravilno su bila popunjena. Stanje u postrojbi kvarilo je odgađanje najavljenih ustrojbenih promjena, neriješen status časničkog sastava i nedostatak sustavnog rješenja stimulativnih mjera za stručno i predano vršenje službe.⁵¹³

Dana 13. svibnja 1994. napravljena je primopredaja dužnosti između zapovjednika u odlasku Stjepana Sučića i novog zapovjednika brigade Boška Dalića. Dužnost načelnika stožera brigade od Zlatka Boškovića preuzeo je Jozo Vuković.⁵¹⁴ Prema prosudbi SIS-a brigade dolaskom novog zapovjednika i načelnika stožera, koji su imali sadržajan ratni put ali bez ikakvog vojnog obrazovanja, mogao se očekivati lagani pad stanja u brigadi, u odnosu na preuzeto stanje.⁵¹⁵

Zapovjedništvo ZP TG je 7. lipnja 1994. temeljem odgovarajuće zapovijedi GS HVO i stečenih uvjeta, zapovjedilo da se preustroj Brigade Petar Krešimir IV u 80. dp izvrši do 15. lipnja. Istom zapovjedi stavljena je izvan snage Izmjena i dopuna mobilizacijskog razvoja od 19. travnja 1994. u kojoj je stajala pripomena da se s preustrojen započne od 1. kolovoza 1994.⁵¹⁶

Glavni stožer HVO-a je 23. ožujka 1994. zapovjedio da, iako je opće stanje zadovoljavajuće, zbog opreza, sva topnička sredstva ostaju u Brigadi Petar Krešimir IV., te da sklop i ustroj postrojbe ostaju na snazi do 1. kolovoza 1994. Načelnik Glavnog stožera je naglasio da bez njegove osobne zapovjedi nema promjena, te da je zapovjednik ZP TG dužan češće obilaziti zonu odgovornosti livanjske brigade.⁵¹⁷ Zapovjedništvo ZP TG je u svibnju 1994. ustvrdilo da 80. dp još ima zapovijed o preustroju tek od 1. kolovoza 1994. Znakovito i zabrinjavajuće je bilo da su imenovani zapovjednik i dozapovjednik pukovnije, a pukovnija nije ustrojena. Pred zapovjedništvo je postavljena zadaća izradbe plana uporabe postrojbi zbornog područja prema VRS, na području odgovornosti brigade, pa se postavljalo pitanje s kojim snagama računati i kako dati zadaće kad je tadašnja Brigada Petar Krešimir IV. imala pet bojni i jednu samostalnu satniju, dok bi preustrojem u pukovniju veličina postrojbe bila znatno manja.⁵¹⁸

⁵¹³ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-033-94-8, od 28. 2. 1994.

⁵¹⁴ Brigada Petar Krešimir IV, Izvješće o primopredaji dužnosti, pov. br. 01/01-465, od 13. 5. 1994.

⁵¹⁵ Brigada Petar Krešimir IV, SIS, Prosudba Brigade Petar Krešimir IV u vremenu od 5. 5. do 25. 5. 1994, str. pov. br. 03/10-104, od 25. 5. 1994.

⁵¹⁶ BiH, HR HB, MO, ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-32457/94, od 7. 6. 1994.

⁵¹⁷ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-01/94-23, od 23. 03. 1994.

⁵¹⁸ BiH, HR HB, MO ZP TG, Analiza preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-2949/94, od 23. 5. 1994.

Prema izvješću SIS-a MO HR HB iz lipnja 1994. preustroj u većini postrojbi HVO-a je bio okončan ili se nalazio završnoj fazi, dok je u nekima, kao npr. Brigadi Petar Krešimir IV., došlo do zadržavanja prijašnjeg formacijskog rasporeda zbog nezadovoljstava i otvorenog opiranja preustroju.⁵¹⁹ Preustroj brigade u domobransku pukovniciju je demoraliziralo vojsku koja je smatrala da im je to podvaljivanje i uvreda za sve ono što je brigada dala u obrani hrvatskih prostora.⁵²⁰

U lipnju 1994. razriješen je problem izmjene i dopune mobilizacijskog razvoja 80. dp, čemu je znatno pripomogla dobra suradnja Ureda za obranu Livno i djelatnika OMKP pukovnije. Zapovjednik pukovnije razloge kašnjenja preustroja i nemogućnosti organiziranja smotre postrojbe do kraja lipnja, opravdavao je novim zapovijedima Glavnog stožera za provedbu dodatnih zadaća. Smotra 80. dp, prema stavu Glavnog stožera, morala se održati do 30. lipnja 1994. godine.⁵²¹ Smotra je na kraju održana je u određeno vrijeme, čime je završen preustroj Brigade Petar Krešimir IV. u domobransku pukovniciju. Prema zaključku zapovjedništva ZP TG smotra 80. dp bila vrlo dobro i uspješno organizirana.⁵²² Ured domobranstva GS HVO-a izvijestio je Glavni stožer početkom srpnja 1994. da su preustroj i smotra 80 dp završeni.⁵²³

Zapovjedništvo i pristožerne postrojbe pukovnije bile su smještene u zgradi zapovjedništva u samome gradu, pukovnija je koristila kuhinje tvornice „Livteks“ i priručnu u selu Žirović. U zgradi zapovjedništva bilo je smješteno skladište naoružanja i streljivo, te dio intendantskih sredstava. Postojalo je i skladište intendantskih sredstava *Gorica*. Centri veze bili su ustrojani u zapovjedništvu pukovnije, policijskoj stanici i pošti.⁵²⁴

Zapovjednik pukovnije Željko Mihaljević sredinom listopada 1995. po zapovijedi zapovjednika OG *Istok* razriješen je dužnosti. Vršilac dužnosti zapovjednika postao je načelnik stožera pukovnije.⁵²⁵ Načelnik Glavnog stožera zapovjedio je zapovjedniku ZP TG provođenje stegovnog postupka protiv zapovjednika 80. dp, radi utvrđivanja stvarnog činjeničnog stanja u vezi neizvršavanja zapovijedi.⁵²⁶ Željko Mihaljević podnio je zahtjev ZP ZG za razrješenje s dužnosti zapovjednika pukovnije od 13. studenog 1995.⁵²⁷ Po zapovijedi

⁵¹⁹ HR HB, MO, Uprava SIS, Stanje sigurnosti u postrojbama OS HR HB, br. 02-08-1-2811/94, od 01. 6. 1994.

⁵²⁰ HR HB, MO, Uprava SIS, Stanje sigurnosti u postrojbama OS HR HB, br. 02-08-1-1715/94, od 22. 3. 1994.

⁵²¹ BiH, HR HB, MO GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru, str. pov. br. 02-10-18-94-35, od 20.6. 1994.

⁵²² BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Odjel domobranstva, Analiza mjesečnog plana rada za lipanj i srpanj 1994, str. pov. br. 05-3848/94, nedostaje datum.

⁵²³ GS HVO, Ured domobranstva, str. pov. br. 02-10-18-94-50, od 1. 7. 1994.

⁵²⁴ 80. dp, Prosudba uređenje i pripreme teritorija općine Livno, bez broja datuma.

⁵²⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, pov. br. 02-10-06/03-59, od 13. 10. 1995.

⁵²⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-03-95-13, od 12. 10. 1995.

⁵²⁷ Željko Mihaljević, Zahtjev za razrješenje-prekid djelatne vojne službe u MO HR HB, od 10. 11. 1995.

Hrvatskih snaga na mjesto vršitelja dužnosti zapovjednika 80. dp nakon odlaska Mihaljevića došao je Zoran Marelja, djelatnik ZP Split, čijim se dolaskom, prema tvrdnjama djelatnika SIS-a, znatno podigla razina odgovornosti prema obvezama članova zapovjedništva pukovnije. Mareljinim dolaskom zamijenjeni su načelnici inženjerije, obavještajnog odjela i veze u zapovjedništvu pukovnije. U prethodnom razdoblju pukovnija je imala dosta poteškoća s izlascima vojnika na liniju, što je posebno bilo izraženo u 2. i nešto manje u 3. bojni. Zapovjedništvo pukovnije je, da bi održalo postrojbu, dogovorilo s općinskim vlastima financijsku nadoknadu vojnicima za provedene dane na bojištu. Ovo rješenje osjetno je popravilo odziv na izvršenje zadaća, bilo je privremenog karaktera i trajalo je do kraja studenog 1995.⁵²⁸

1. 3. Mobilizacija i popuna

Prema evidenciji Ureda za obranu Livno iz siječnja 1995. u općini je živjelo 8312 vojnih obveznika hrvatske nacionalnosti. U postrojbama domobranstva i pristožernim postrojbama ZP TG i GS HVO bilo je raspoređeno 2149 vojnih obveznika. Istovremeno u operativnim postrojbama HVO-a nalazilo se 220 vojnih obveznika iz općine Livno. U postrojbama Civilne zaštite i službe Motrenja i obavještavanja (MiO) bilo je raspoređeno 70 obveznika. U djelatnom sastavu policije (Policijskoj upravi, Policijskoj stanici, Specijalnim postrojbama MUP-a HR HB) nalazilo se 264 obveznika. U postrojbama HV-a i MUP-a RH nalazilo se 135 vojnih obveznika. Temeljem radne obveze bilo je raspoređeno 923 vojna obveznika. U inozemstvu sa statusom financijskog obveznika nalazilo se 3082 osoba. Onih koji se nisu mogli rasporediti zbog ne odaziva, samovoljnog napuštanja postrojbe, ranjavanja, studiranja i slično bilo je 1109. U statusu privremene i trajne nesposobnosti bilo je 348 vojnih obveznika.⁵²⁹

Brigada Petar Krešimir IV. sredinom studenog 1992. je prema sklopu trebala brojiti 2781 pripadnika a bila je popunjena nešto većim brojem. Iz postrojbe i zone odgovornosti postrojbe je u međuvremenu otišlo oko 300 vojnika iz HV-a koji su dragovoljno u travnju pojačali obranu livanjske bojišnice od napada VRS.⁵³⁰ Do sredine siječnja 1993. brigada je bila popunjena sa 67 % Hrvata i 33 % Muslimana. Prva bojna imala je u sastavu 72 % Hrvata i 28 % Muslimana, 2. bojna imala je 99 % Hrvata i 1 % Muslimana, 3. bojna imala je 85 %

⁵²⁸ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 80. dp, str. pov. br. 02-8-13-2254/95, od 6. 12. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO Ured domobranstva, Izvješće, str. pov. br. 02-10-18-95-147, od 22. 11. 1995.

⁵²⁹ BiH, HR HB, MO Ured za obranu Livno, Izvješće, str. pov. br. 02-48-01-95-1, od 23. 1. 1995.

⁵³⁰ Zapisnik koordinacije zapovjednika brigada OZ SzH na dan 22. 11. 1993.

Hrvata i 15 % Muslimana, 4. bojna imala je 94 % Hrvata i 6 % Muslimana, 5. bojna imala je 3 % Hrvata i 97 % Muslimana a 6. bojna imala je 58 % Hrvata i 42 % Muslimana. Brigada je u navedeno vrijeme brojila ukupno 3969 pripadnika.⁵³¹

Do sredine travnja 1993. naporima da se uravnoteži nacionalna zastupljenost u brigadi postignuta je popunjenost od 75 % Hrvata (2290 vojnika) i 25 % Muslimana (765 vojnika). Prva bojna u sektoru „Korićina“ imala je u sastavu 72 % Hrvata i 28 % Muslimana, 2. bojna u sektoru „Rujani“ imala je 99 % Hrvata i 1 % Muslimana, 3. bojna u sektoru „Čelebić“ imala je 85 % Hrvata i 15 % Muslimana, 4. bojna u sektoru „Borova glava“ imala je 94 % Hrvata i 6 % Muslimana, 5. bojna u sektoru „Cincar“ imala je 3 % Hrvata i 97 % Muslimana a 6. bojna u sektoru „Strmica“ imala je 61 % Hrvata i 39 % Muslimana. Brigada je u navedeno vrijeme brojila ukupno 3055 pripadnika.⁵³²

Početak siječnja 1993. zapovjedništvo OZ SzH bilo je suočeno s većim brojem zahtjeva osoba muslimanske nacionalnosti iz općine Livno za napuštanjem postrojbi HVO-a i priključenje ABiH. U vezi toga zapovjedništvo je tražilo upute za postupanje od Odjela obrane HVO-a.⁵³³ Usprkos tome brigada je početkom lipnja 1993. godine od 3086 pripadnika u sastavu imala 2312 Hrvata, 767 Muslimana i 7 ostalih. Istodobno su u postrojbu bila uključena 185 vojnika s područja općine Jajce.⁵³⁴ Prema podacima OZ SzH iz kolovoza 1993. brigada je brojila 2258 pripadnika od (od 4301 prema sklopu). U fazi ustroja bila profesionalna satnija koja je brojila 54 pripadnika s dva MB 120 mm i poslugom, smještena u području Sturba.⁵³⁵

Kako su na prostoru općine Livno djelovale postrojbe HOS-a, Glavni stožer zapovjedio je 6. ožujka 1993. brigadi obavljanje razgovora s zapovjednikom HOS-a, te traženje pristupanja HVO-u sa „svim obilježjima i pravima HVO-a“. U slučaju odbijanja postrojbe HOS-a je trebalo razoružati i isključiti iz sastava brigade, te im preko Ureda za obranu uputiti poziv za mobilizaciju. Kako zapovijed izgleda nije provedena Odjel obrane je 16. travnja 1993. uputio svoju zapovijed o ukidanje postrojbi HOS-a na području općine Livno. Brigadi Petar Krešimir IV. zapovjedbno je bezpogovorno traženje raspuštanja, a u slučaju neprihvatanja zahtjeva razoružanje i hapšenje pripadnika HOS-a.⁵³⁶

⁵³¹ Zapovjedništvo OZ SzH, Izvješće o popuni, str. pov. br. 01-5-260/93, od 08. 06. 1993.

⁵³² Izvješće Rodolfa B. Saavedre; MORH, GS HV, Suglasnost, br. 512-06-01-93-4, od 18. 1. 1993.

⁵³³ RBiH, HR HB, OZ SzH, Traženje uputa za postupanje i rješavanje problema, str. pov. br. 01/24-2, od 10. 1. 1993.

⁵³⁴ Zapovjedništvo OZ SzH, Izvješće o popuni, str. pov. br. 01-5-260/93, od 8. 6. 1993.

⁵³⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Petar Krešimir IV, Izvješće, str. pov. br. 01/01-53-7-93, od 9. 8. 1993.

⁵³⁶ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-427/93, od 6. 3. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-395/93, od 16. 4. 1993.

Odlazak pripadnika brigade na uskopaljsko-ramsku bojišnicu početkom rujna 1993. bio je popraćen prosvjednim skupom žena u Livnu, koje su negodovala zbog odlaska Livnjaka na bojišnicu izvan općine. Pored toga i pojedini pripadnici brigade odbili su odlazak na bojišnicu, što je ukupno negativno djelovalo na opće stanje morala u brigadi. Zapovjedništvo ZP TG bilo je mišljenja da je arogantnost i „separatizam“ ranijeg zapovjedništva brigade, odnosno ignoriranje pojedinih zapovijedi OZ SzH i GS HVO dovelo do ovakvih pojava.⁵³⁷ Zapovjedništvo brigade se glede djelovanja Političke djelatnosti i brigadi žalilo na nedostatak jasnih uputa i odluka za rad, koje su trebale donijeti nadležne institucije. Nedostatak jasnih uputa prisiljavao je djelatnike PD-a u brigadi na nedovoljno učinkovitu improvizaciju.⁵³⁸

Prema zaključku Centra SIS-a Tomislavgrad s početka lipnja 1994. stanje u brigadi i na crtama obrne u zoni odgovornosti brigade nije bilo na zadovoljavajućoj razini te nije jamčilo uspješnu obranu. Razlozi su, prema ocjeni djelatnika SIS-a bili, manjak vojnika na prvim crtama, nekažnjavanje dezertera, zasićenost vojnika ratom, pad morala itd. Zapovjednici svih razina u brigadi provodili su malo vremena s vojnicima na prvim položajima što je dodatno demotiviralo vojsku. Stoga je prema zaključku djelatnika SIS-a, pored ostalog, bilo nužno što prije napraviti preustroj postrojbe.⁵³⁹

Prema planu MO HR HB tijekom preustroja od ukupno 2500 pripadnika Brigade Petar Krešimir IV. trebalo je demobilizirati 30 % odnosno 744, a preostalih 1750 pripadnika ostajalo je u pukovnji.⁵⁴⁰ Do početka rujna 1994. iz pukovnije je razvojačeno ukupno 426 pripadnika. Od toga je potrebnih državnim institucijama i gospodarstvu bilo 182 pripadnika, studenata je bilo 127, pripadnika kojima je ukinut vojni raspored bilo je pet, pripadnika protiv kojih se vodio kazneni postupak četiri i osam ostalih.⁵⁴¹

Prema popisima iz srpnja 1994. popunjenost pukovnije iznosila je 2059 pripadnika odnosno 92 % od broja predviđenog sklopom. Kao i kod većine ostalih postrojbi zbornog područja stvarna popunjenost bila je znatno manja, jer se oko 600 pripadnika postrojbe nije odazivalo na izvođenje borbenih zadaća. Prema mišljenju zapovjedništva ZP TG ustroj pukovnije prema mobilizacijskom razvoju nije bio primjeren teritoriju i zahtjevima bojišnice, zbog čega su se javljali veliki problemi u vođenju i zapovijedanju pukovnijom.

⁵³⁷ Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZPP TG, Izvješće IPD-a, str. pov. br. 03-4685/93, od 1. 9. 1993. 0307

⁵³⁸ Brigada Petar Krešimir IV, Dnevno izvješće, br. 07/20-98, od 25. 11. 1993.

⁵³⁹ HR HB, MO, SIS, Centar SIS-a Tomislavgrad, prosudba trenutnog stanja u Brigadi Petar Krešimir IV, str. pov. br. 02-8.4-597/94, od 3. 6. 1994.

⁵⁴⁰ BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO, državna tajna, broj i datum nisu upisani.

⁵⁴¹ 80. dp „Petar Krešimir IV“, Izvješće o broju demobiliziranih, br. 01/01-937, od 12. 9. 1994.

Zapovjedništvo pukovnije je, radi otklanjanja navedenih nedostataka, tražilo ustroj još jedne bojne i minobacačke bitnice u pukovniji.⁵⁴²

Povodom operacije „Cincar“ Ured za obranu Livno pozvao je 31. listopada 1994. godine 410 vojnih obveznika za popunu 80. dp. Pozivu se odazvalo 159 vojnih obveznika koji su raspoređeni u postrojbe pukovnije. Opravdano se nije odazvalo 14 obveznika, popis ostalih predan je Policijskoj stanici (PS) Livno radi privođenja u pukovniju. Domobilizacija do popune pukovnije je nastavljena i u narednom razdoblju.⁵⁴³ U siječnju 1995. pripadnici pukovnije odbijali su preuzimanje linije u zoni odgovornosti 2. gbr, radi čega je održan sastanak civilnih i vojnih tijela vlasti općine, pukovnije, gardijske brigade, zbornog područja i Glavnog stožera. Prema mišljenju predstavnika 2. gbr, rad u pukovniji opstruirali su zapovjednici vodova i desetina. Izgovori za neodlazak na položaje su bila pitanja učešća ostalih općina i postrojbi u borbenim djelovanjima HVO-a. Zapovjedništvo pukovnije i predstavnici civilnih vlasti općine dio odgovornosti za trenutno stanje vidjeli su u greškama i nedosljednostima viših zapovjednih razina i lošim političkim odlukama na razini HZ HB. Na kraju sastanka doneseni su zaključci i plan mjera za otklanjanje nedostataka prilikom provedbe dobivenih zadaća 80. dp-e.⁵⁴⁴

Prema izvješću Ureda domobranstva GS HVO-a o realizaciji zapovijedi za imenovanja, promicanje i prevođenje u činove časnika i dočasnika s početka kolovoza 1994 80. dp dostavila je 334 prijedloga za dodjelu čina samo za dio pukovnije. Nije dostavila prijedloge ni za jednu posthumnu dodjelu čina te nije dostavila prijedloge za raspored na zapovjedne dužnosti.⁵⁴⁵

Prema izvješću nadzornog tima Glavnog stožera iz svibnja 1995. pukovnija posjeduje i uredno vodi većinu propisanih dokumenata. Za sve pripadnike pukovnije napravljene su vojne iskaznice, ali nisu bile podijeljene, što je trebalo obaviti do početka svibnja. 1995. Pukovnija je u ovo vrijeme bila popunjena s 1656 pripadnika što je iznosilo 74 % od 2224, koliko je prema sklopnim knjigama određeno. Časnika je bilo 127 a trebalo je biti 145, dočasnika je bilo 187 a trebalo je biti 273, dok je vojnika bilo 1342 a trebalo je biti 1806.

Ukaz o dodjeli čina imalo je 195 časnika i 143 dočasnika, školovanje na Hrvatskom vojnom učilištu (HVU) završilo je šest časnika. Svi desetnici imali su postavljanje od strane zapovjednika pukovnije, četrdeset zapovjednike vodova imalo je postavljanje od strane

⁵⁴² RBiH, HR HB, MO, ZPP TG, Izvješće, broj zaprimanja 02-4-4502, [kolovoz 1994].

⁵⁴³ BiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02-46-94-4, od 1. 11. 1994.

⁵⁴⁴ HR HB, ZP TG, 80. dp, Zapisnik, sastanka, pov. bez broja, od 18. 1. 1995; BiH, HR HB, HVO, ZP TG, Plan mjera za otklanjanje nedostataka u izvršenju dobivenih zadaća 80. dp, br. 142, od 19. 1. 1995.

⁵⁴⁵ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće str. pov. br. 02-10-18-94—65, od 5. 8. 1994.

zapovjednik zbornog područja, a u proceduri je bilo još 16 postavljanja. Od ostalih dočasnika i časnika koje je postavljalo Ministarstvo obrane 40 ih je imalo postavljanje, a 27 postavljanja je bilo u proceduri. Zapovjednik pukovnije je imao postavljenje od Predsjedničkog vijeća. Ni jednom djelatniku koji je prema sklopnim knjigama bio na djelatnom zapovjednom mjestu nije bio riješen status djelatne vojne osobe.⁵⁴⁶

Zapovjedništvo 80. dp u siječnju 1995. bilo je 100 % popunjeno prema sklopu postrojbe. Do 30 godina starosti bilo je pet pripadnika zapovjedništva, od 30 do 35 godina četiri, od 35 do 40 šest, preko 40 godina starosti imalo je 5 članova zapovjedništva. Visoku stručnu spremu (VSS) imalo pet časnika, Višu školsku spremu (VŠS) imalo je sedam časnika a Srednju stručnu spremu (SSS) imalo je osam časnika. Jedan časnik zapovjedništva pukovnije imao je završenu Vojnu akademiju, a petorica Školu rezervnih oficira (ŠRO) JNA. Časnici na tadašnjim dužnostima su bili na istim ili sličnim zadaćama, posebno načelnici. Jedan dio je na tadašnje dužnosti došao s mjesta zapovjednika bojni.

Sva tri zapovjedništva bojni bila su popunjena zapovjednim sastavom 100 %. U zapovjedništvu bojni bilo je devet pripadnika starosti do 30 godina, šest pripadnika starosti od 30-35 godina, četiri pripadnika starosti od 35 do 40 godina i dva pripadnika starija od 40 godina. Završenu VSS imalo je četiri časnika zapovjedništava bojni, VŠS imala su dva časnika, a petnaest časnika imalo je SSS. Dvojica časnika imala su završenu ŠRO JNA. Prema mišljenju zapovjedništva ZP TG obrazovanje zapovjednog sastava pukovnije stvaralo je preduvjete za uspješno vođenje i zapovijedanje dok se na razini bojni to nije moglo reći, pa je stoga predloženo doškolovanje prosječno mladog zapovjednog sastava bojni.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

⁵⁴⁷ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva zbornog područja, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

Tablica br. 17. Ustroj i popuna 80. dp u siječnju 1995.⁵⁴⁸

	ukupno	vojnika	dočasnika	časnika
Zapovjedništvo	33		8	25
Dom zapovjedništva	6	5	1	
Izviđački vod	15	14	1	
Vod veze	34	27	6	1
Vod ABKO	16	14	1	1
Inženjerijski vod	32	28	3	1
Vod ratn. zdravstva	8	3	4	1
Logistička satnija	60	43	10	7
1. bojna	419	348	52	19
2. bojna	530	451	57	22
3. bojna	377	318	38	21
MTRD	177	141	13	23
skrb	1	1		
školovanje	5	1	1	3
ukupno	1713	1395	192	126

Pukovnija je u siječnju 1995. brojala 1713 pripadnika, od toga je bilo 1395 vojnika, 192 dočasnika i 126 časnika. Dok je početkom rujna brojno stanje iznosilo 1573 pripadnika, od kojih je vojnika bilo 1243, dočasnika 199 a časnika 131. Do pada morala i izbjegavanja odlaska na bojišnicu dolazilo je zbog niskih plaća, neriješenog pitanja socijalnog i zdravstvenog osiguranja domobrana. Prema procijeni zapovjedništva ZP TG 70 % vojnika pukovnije prehranjivalo je obitelji radom na crno u Njemačkoj, zbog čega ih se povremeno puštalo iz postrojbe da idu raditi.

Prema vojno-evidencijskim specijalnostima postrojba je u siječnju bila popunjena s 963 vojnika pješaka, 122 topnika, 14 roda PZO, 42 inženjerije, 71 veze, četiri ABKO, 24 tehničke struke, 27 intendantske struke, 15 sanitetske struke, 111 prometne struke i dva vojnika informatičke struke. U dočasničkom sastavu prema vojno-evidencijskoj specijalnosti bilo je 124 dočasnika pješaka, 15 topnika, šest inženjeraca, 13 vezista, jedan ABKO struke, 13 tehničke struke, šest intendantske struke, osam sanitetske struke, tri prometne struke, jedan opće specijalnosti i jedan dočasnik informatičke struke. U časničkom sastavu bilo je 47 časnika pješake specijalnosti, 17 topničke, dvojica iz PZO-a, dvojica iz inženjerije, dva vezista, dva ABKO, devet tehničke, dva intendantske, 12 sanitetske, jedan veterinarske, dva prometne, 27 opće specijalnosti i jedan časnik pravne struke.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ 80. dp „Petar Krešimir IV, Tabelarni prikaz vojnih obveznika popunjen po VES-u u 80. dp, str. pov. br. 1411-01/01-95-10, od 23. 1. 1995.

⁵⁴⁹ BIH, HR HB, MO, ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

Tablica br. 18. Popunjenost 80. dp u ožujku 1995. godine.⁵⁵⁰

80. dp	sljeduje	ima	postotak
Zapovjedništvo	37	34	92
Dom zapovjedništva	10	6	60
Izvidnički vod	22	11	50
Vod veze	37	33	89
Vod ABKO	21	16	76
Vod ratnog zdravstva	22	8	36
Logistička satnija	71	76	107
Inženjerijski vod	32	30	94
1. db	574	391	68
2. db	574	496	86
3. db	574	374	65
MTRD	250	166	66
ukupno	2 224	1 641	74

Pukovnija je u rujnu 1995. prema platnom popisu brojala 1089 pripadnika, dok je stvarna popuna bila 1336 pripadnika. Prema mišljenju djelatnika SIS-a ZP TG u narednom razdoblju mogao se očekivati daljnji pad brojnog stanja pukovnije.⁵⁵¹

Obuka novaka s područja općine Livno tijekom 1992. vršena je u NC *Voštane* OZ Split. Prva generacija novaka započela je s obukom 26. svibnja, a obuka je trajala četiri tjedna. Pored temeljne izvodila se i specijalistička obuka novaka. Logistika općinskog stožera HVO-a pružala je cjelovitu logističku potporu u prehrani, materijalno tehničkim sredstvima i izgradnji prostorija za stanovanje novaka. Do sredine listopada 1992. obučeno je šest generacija odnosno 173 novaka, s time da se u sedmoj generaciji namjeravalo uputiti 40 novaka na obuku. Na završnim vježbama novaci su iskazivali zavidne rezultate u pogledu ustroja, fizičke i psihološke spremne, rukovanju naoružanjem te pojedinačnim i timskim odnosom prema borbenim zadaćama. Vojnici su nakon obuke uključivani u postrojbe općinskog stožera HVO-a, a suradnja s NC *Voštane*, uz očekivanje za većom logističkom podrškom od strane Glavnog stožera HVO-a, namjeravala se nastaviti u budućnosti.⁵⁵²

U organizaciji OZ SzH početkom prosinca 1992. izvođena je trodnevna obuka operatera na protuoklopnim sustavim „Fagot“. Brigada Petar Krešimir IV. trebala je uputiti šest vojnika sa srednjom stručnom spremom elektrotehničkog ili nekog drugog tehničkog

⁵⁵⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenom nadzoru, str. pov. br. 02-10-18-95-34, od 14. 3. 1995.

⁵⁵¹ Primjetna je razlika brojnog stanja postrojbe, u određenom razdoblju, zabilježena od strane različitih zapovjedništava i zapovjednih razina HVO-a, što se ponavljalo kod gotovo svih postrojbi zbornog područja. ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 80. dp, str. pov. br. 02-08-13-2254/95, od 6. 12. 1995.

⁵⁵² RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Petar Krešimir IV, Izvješće o obuci novaka HVO-a Livno, br. 3120-06/92-04/03-381, od 21. 10. 1992.

smjera. Obuka se izvodila u Tomislavgradu u izvedbi instruktora za vođene raketne protuoklopne sustave.⁵⁵³

U vlastitom kampu u organizaciji brigade tijekom prve polovice 1994. provedena je obuka 120 novaka i 400 vojnika raznih specijalnosti. Po završetku obuke novacima nije nuđen prelazak u djelatne postrojbe, iako je u to vrijeme na razini HVO-a vođena kampanja za popunjavanje djelatnih postrojbi.⁵⁵⁴

Sredinom ožujka 1994. brigadi je zapovjedbno slanje vojnika koji su služili vojni rok u brigadi na odsluženje vojnog roka u 10. TRP Široki Brijeg. Vojnici su trebali biti razriješeni dužnosti u brigadi i upućeni u Široki Brijeg do 17. ožujka 1994.⁵⁵⁵

Zapovjednik brigade uputio je početkom svibnja 1994. zahtjev načelniku Glavnog stožera za školovanje većeg broja mlađih pripadnika brigade na HVU u Zagrebu, kako bi se riješili problemi zapovjednog sastava u postrojbi. Prema riječima zapovjednika općinski HVO je bio spreman snositi troškove školovanja svakog kandidata koji prođe klasifikacijski ispit na učilištu. Sam zahtjev prema riječima zapovjednika postrojbe bio je potaknut velikim brojem zainteresiranih za školovanjem.⁵⁵⁶ Prema zapovjedi ZP TG brigada je trebala poslati trojicu pripadnika na školovanje na HVU u Zagrebu, s početkom od 13. lipnja 1994. godine. Dvojica kandidata su bili iz roda topništva a jedan iz pješastva.⁵⁵⁷ Zapovjedništvo ZP TG predložilo je u rujnu 1994. GS HVO-a slanje „prvom prigodom“ u Zapovjedno-stožernu školu HVU-a zapovjednika ili dozapovjednika 80. dp.⁵⁵⁸

U obučnom centru *Biošnica* na području općine Livno, zapovjednici desetina 80. dp su prema zapovjedi zbornog područja trebali pohađali obuku od 19. do 24 rujna 1994. u skupinama, s pripadnicima ostalih domobranskih postrojbi ZP TG. Na obuku se javilo šest desetnika 80. dp od 20 predviđenih, od kojih su petorica napustili obuku prije završetka, nezadovoljni smještajem u centru.⁵⁵⁹ Druga skupina zapovjednika desetina obučavana je od 26. rujna do 1. listopada i istu su pohađala četvorica (od 15 predviđenih) desetnika iz pukovnije. Treći ciklus obuke 3. do 7. listopada bio je namijenjen za zapovjednike satnija i njega je pohađalo šest (od 15 predviđenih) pripadnika pukovnije. Obuka u centru *Biošnica* odvijala se u terenskim uvjetima a izvodili su je časnici zbornog područja koji su završili edukaciju u Nastavnom središtu *Čapljina* te načelnik topništva i zapovjednik MTRD 80. dp.

⁵⁵³ HVO, ZOZ SzH, Obuka vojnika na protuoklopnim sustavima, str. pov. br. 02-21/2-1, od 3. 12. 1992.

⁵⁵⁴ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-033-94-8, od 28. 2. 1994.

⁵⁵⁵ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Izvješće, str. pov. br. 01/01-247, od 15. 3. 1994.

⁵⁵⁶ Zapovjedništvo Brigade Petar Krešimir IV, Zahtjev, br. 01/01-442/94, od 8. 5. 1994.

⁵⁵⁷ HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 06-3290/94, od 9. 6. 1994.

⁵⁵⁸ RBiH, HZ HB, MO, ZP TG, Prijedlog kadrovskih promjena u ZP TG, str. pov. br. 1-5482/94, od 8. 9. 1994.

⁵⁵⁹ V.P. 1709 Posušje, Zapovijed, str. pov. br. 01-429/94, od 6. 9. 1994.

Logistički odjel zbornog područja osigurao je sva materijalno-tehnička sredstva a sve ostale logističke djelatnosti obavila je logistika 80. dp.⁵⁶⁰

1.4. Naoružanje i oprema

Prema izvješću Zapovjednika obrane Livna, sredinom travnja 1992. većina pripadnika HVO-a bila je naoružana puškama M-48 a manji dio automatskim puškama. Od protuzrakoplovnog naoružanja raspolagalo se s dva lansera S-2M s šest raketa i jednom PZS 12,7 mm s minimalnom količinom streljiva. Od sredstava potpore raspolagalo se sa šest MB 120 mm i osam MB 82 mm. Protuoklopnih sredstava navodno uopće nije bilo. Zapovjedništvo postrojbi općinskog HVO-a bilo je nespremno za ozbiljnije borbene situacije s minimalno organiziranom logističkom podrškom. Iz HV-a početkom svibnja 1992. postrojbama HVO-a Livno poslano je 150 pušaka M-48 i 50 M-24/27 s manjom količinom streljiva. Prema tvrdnji zapovjednika brigade, još u studenom 1992. brigadi je bilo potrebno barem 200 automatskih pušaka. Zapovjedništvo OZ Split sredinom travnja 1992. poslalo je HVO-u Livno, 200 vreća za spavanje i 200 vojničkih džempera. Prema podacima Općinskog stožera HVO-a iz sredine srpnja 1992. za opremanje pripadnika postrojbi bilo je nužno 700 komada automatskih pušaka i 500 kompleta vojničkih odora. Nedostajale su usto veće količine streljiva za topničko i pješačko naoružanje kojima se raspolagalo u navedeno vrijeme.⁵⁶¹

Topništvo brigade u kolovozu 1993. bilo je raspoređeno u skladu sa sektorskom organizacijom bojišnice. U području sektora I (Rujani) nalazio se vod topova 130 mm, odjeljenje haubica 122 mm, vod topova 76 mm. U području sektora II (Čelebić) nalazio se vod topova 76 mm, odjeljenje haubica 122 mm, odjeljenje haubica 203 mm, odjeljenje VBR-a 128 mm. U području sektora III (Korićina) nalazilo se odjeljenje topa 76 mm. U području sektora IV (Strmica) nalazilo se odjeljenje haubica 122 mm, odjeljenje LRL 128 mm i odjeljenje LRL 107 mm. U području sektora V (Cincar) nalazio se vod topova 85 mm. Za područje sektora VI (Borova Glava) zaduženo je bilo odjeljenje topova 130 mm. Stanje streljiva za navedeno topništvo kretalo se od osam granata za haubice 203 mm do 258 granata za haubice 122 mm.⁵⁶²

⁵⁶⁰ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Izvješće, str. pov. br. 05-5273/94, od 13. 10. 1994.

⁵⁶¹ HVO Herceg Bosne, Općinski stožer Livno, Dopis, br. 3120-05-/9204/548, od 12. 7. 1992.

⁵⁶² RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Petar Krešimir IV, Izvješće, str. pov. br. 01/01-53-7-93, od 9. 8. 1993.

Brigada je u travnju 1994. raspolagala s ukupno 267 vozila, iz fonda HVO-a, da bi preustrojem u pukovniju broj vozila do srpnja 1995. bio smanjen na 205. Od toga broja 71 vozilo bilo je iz skupine osobnih, kombi vozila i autobusa, 57 vozila bilo je iz skupine teretnih vozila, 50 iz skupine terenskih automobila, 17 iz skupine specijalnih vozila i 10 traktora.⁵⁶³

Logistička služba brigade početkom 1994. prema zaključku Glavnog inspektorata bila je dobro organizirana. U sklopu Logističke satnije ustrojen je prometni, intendantski i tehnički vod te sanitetsko-veterinarska desetina. Osnovno i tehničko održavanje materijalno-tehničkih sredstava organizirano je osloncem na gospodarske kapacitete općine. Značajno je bilo za istaći djelovanje radionice za opravak odjeće i obuće. Osobno zaduživanje opremom vođeno je preko sektorskih skladišta (na razini bojne). Na isti način organizirana je priprema i razvoženje hrane. Plaće su davane samo onim vojnim obveznicima koji su izvršavali sve svoje obveze, uz mogućnost uvida svih u popis primatelja plaća.⁵⁶⁴

Središnje skladište brigade nalazilo se u zgradi zapovjedništva u centru grada, u kojem se skladištila intendantska oprema i druga materijalno-tehnička sredstva. U skladištu se čuvalo streljivo velikih kalibara i mina iako nije bilo građeno za takvu namjenu. Skladište Sturba bilo je najprikladnije i u njemu su se čuvala minsko-eksplozivna sredstva brigade i zbornog područja. U selu Vidoši postojalo je prilagođeno skladište minsko-eksplozivnih sredstava brigade, koje je bilo u izrazito neprikladnom stanju zbog čega je traženo njegovo zatvaranje. Skladište *Podgradina* bilo je smješteno u objektima rudniku *Tušnica* i u njemu su čuvana ubojna sredstva brigade u zadovoljavajućim uvjetima.⁵⁶⁵

Zapovjedništvo ZP TG tražilo je prije smotre pukovnije u lipnju 1994. od GS HVO-a osiguranje intendantske opreme u količini od 2000 odora, kapa i majica, 2300 metalnih i platnenih oznaka HVO-a, 1000 opasača i remena za hlače te 500 čizama. Zahtjev je obrazložen tvrdnjom da se brigada uglavnom opremala iz vlastitih izvora te da prethodnu godinu dana, od intendantske opreme, nije dobila ništa od CloB-a Grude. Realne potrebe pukovnije bile su veće od navedenih u zahtjevu.⁵⁶⁶ Početkom 1995. pukovnija je od Odjela logistike ZP TG zadužila 850 zimskih jakni „Izrael“, dijela veće pošiljke koje su najprije zaduživale gardijske i ostale djelatne postrojbe HVO-a.⁵⁶⁷ Pukovnija je u akciji prikupljanja

⁵⁶³ BiH, HR HB, MO, Prometna uprava, Izvješće po zapovijedi Ministra obrane, br. 02-25-01-94-07, od 13. 4. 1994, prilog: Popis preregistriranih i ne preregistriranih vozila po postrojbama ZP TG; ZP TG, Brigada Petar Krešimir IV, tablica: Naoružanje i oprema pješništva, str. pov. bez broja, od 13. 7. 1995.

⁵⁶⁴ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-033-94-8, od 28. 2. 1994.

⁵⁶⁵ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33-94, 13, od 22. 4. 1994.

⁵⁶⁶ HR HB, HVO, ZZP TG, Zahtjev za intendantskom opremom, br. 05-5613/94, od 24. 6. 1994.

⁵⁶⁷ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Odjel logistike, Raspodjela jakni „Izrael“ po postrojbama, str. pov. br. 1402-14/02-95-04, od 27. 1. 1995.

naoružanja od demobiliziranih vojnih obveznika do kolovoza 1994. prikupila 89 automatskih pušaka i 10 repetirki M-48.⁵⁶⁸

Sredinom 1994. popunjenost pukovnije naoružanjem i opremom pješastva bila je zadovoljavajuća. Popuna pješačkim naoružanjem provedena je iz različitih izvora, što je rezultiralo posjedovanjem različitih tipova osobnog naoružanja vojnika. Opća ocjena tehničke ispravnosti pješačkog naoružanja bila je zadovoljavajuća, iako je djelomični pregled stručne komisije ukazivao na moguće nedostatke nastale lošim održavanjem oružja. Stanje dijela pregledanog topničkog naoružanja MTRD-a bilo je također zadovoljavajuće, osim manjih nedostataka nastalih intenzivnom upotrebom. Osnovni problem je bio nedostatak nišanskih sprava kod nekih oružja, te pričuvnog alata i pribora praktično kod svih pregledanih oružja. Isti nedostatak mučio je i oružja PZO-a, s time da je više lansera S-2M bilo neispravno i upućeno na remont. Radio sredstva veze zbog nedostatka pričuvnih baterija nisu bila kompletirana. Postojao je veliki broj različitih zastarjelih tipova radio uređaja koji nisu osiguravali dovoljnu razinu zaštite razgovora. Žičane veze su odavno razvučene te su imale veliki broj prekida. Znatno broj telefona bio je u kvaru, dok su telefonske centrale bile ispravne ali bez ijednog generalnog pregleda. Popuna postrojbe inženjerijskim sredstvima nije bila zadovoljavajuća, radi čega je bila nužna njihova nabava.⁵⁶⁹ Od inženjerijskih strojeva pukovnija je sredinom 1995. raspolagala s četiri utovarivača, dva dozera i četiri rovokopača.?

Pukovnija je srpnju 1995. od pješačkog naoružanja raspolagala s 212 pištolja i revolvera, 354 pušaka repetirki, 67 snajperskih pušaka, 158 poluautomatskih pušaka, 2110 automatskih pušaka, 128 kratkih strojica, 65 puškostrojica, 47 strojica, 16 teških strojica. Od lakog i srednjeg protuoklopnog naoružanja raspolagala je s 50 ručnih bacača M-57, 13 ručnih bacača „Osa“, 20 ručnih bacača RPG-7, 17 ručnih bacača „Zolja“, 2 topa SPG-9 i 6 topova M-60. Od lakog topništva za potporu raspolagala je s 30 MB 82 mm i 35 MB 60 mm. Od ostale važnije opreme za pješastvo pukovnija je raspolagala s 1390 kaciga, 20 dalekozora, pet dalekozora za noćno motrenje, 10 kompasa, 20 kurvimetara i 47 pancirnih košulja. Od težeg topništva za potporu pukovnija je raspolagala s 12 MB 120 mm, dva topa B-1, dva T-85 mm, jednim T-88 mm, tri T-130 mm, 3 H-122 mm, tri H-155 mm, jednom H-203 mm, jednim VBR-om 128 mm i dva VBR-a 107 mm. Od protuoklopnog topništva pukovnija je raspolagala s tri T-76 mm i dva T-100 mm. Od protuoklopnog raketnog topništva pukovnija je raspolagala s 4 lansera „MILAN“, dva lansera „Fagot“ i jednim lanserom „Maljutka“. Od

⁵⁶⁸ HR HB, HVO, ZZZP TG, Izvješće o broju prikupljenog naoružanja u domobranskim postrojbama ZP TG, str. pov. br. 01-4531/94, od 3. 8. 1994.

⁵⁶⁹ BiH, HR HB, MO, ZZZP TG, Polugodišnja analiza stanja ispravnosti i kompletnosti MTS-a ZP TG, str. pov. br. 08-4387/94, od 27. 7. 1994.

protuzračnog oružja pukovnija je raspolagala s četiri PZT 20/3 mm, 10 PZT 20/1 mm, četiri PZT 40 mm i 11 lansera S-2M. Od oklopnih sredstava pukovnija je raspolagala s jednim tenkom T-34.⁵⁷⁰

Od topništva za potporu i protuoklopnu borbu 80. dp krajem 1995. raspolagala je s pet MB 120 mm koji su bili u ispravnom stanju, međutim bez pomoćnog alata i pribora koji su zamjenjivani priručnim sredstvima. Pukovnija je pored minobacača raspolagala s dva VBR 128, dva topa 76 mm, dva topa 100 mm, (svi s istim nedostatkom kao i minobacači), dva MB 120 mm izdanih na revers drugim postrojbama te nekoliko topova i minobacač uskladištenih zbog nedostatka posada.⁵⁷¹

1.5. Zone odgovornosti

Zona odgovornosti brigade od travnja 1992. protezala se od: Malog Samara, Čelebića, Golije, Korićine, Strmice, Cincara do Suovrha. Na crtama obrane do kolovoza 1993. urađeno je bilo oko 350 zemunica za smještaj ljudstva, kapaciteta od četiri do 20 osoba. Položaji su bili propisno inženjerijski uređeni s prilaznim putovima, rovovima, skloništima te natkrivenim i isturenim puškarnicama. Smjene su organizirane po sustavu četiri dana položaja, četiri dana odmora. Iz svake smjene na sektoru određivala se skupina ljudstva do veličine voda koja je bila u pričuvi.⁵⁷²

Operativna zona SzH zapovjedila je početkom ožujka 1993. procjenu stanja u zoni odgovornosti Brigade Petar Krešimir IV., te izradbu planova obrambenog djelovanja u dvije do tri varijante kao i izradbu plana napadajnog djelovanja i zauzimanja Crnog vrha, Velike i Male Golije, kad vremenski uvjeti dopuste. Zapovijed je izdana na temelju saznanja da je neprijatelj izvodio koncentraciju jačih snaga na bojišnici prema brigadi, s vjerojatnom namjerom da ovlada planinom Krug i time stvori uvjete za zauzimanje Livna i Šujice. Procjenu je trebao obaviti tim iz zapovjedništva operativne zone u suradnji s dijelom članova zapovjedništvom brigade i jednim operativcem iz Brigade Kralj Tomislav.⁵⁷³

Snage HVO-a u Livnu 20. rujna 1993. započele su s razvojačenjem pripadnika muslimanske nacionalnosti koje su bili grupirani na području sektora „Cincar“ i dijelu starog grada. Prema izvješću SIS-a MO RH iz Splita akcija je izvedena brzo i učinkovito. Zatočeno je u početku nekoliko stotina pripadnika muslimanske nacionalnosti. U borbama je poginuo

⁵⁷⁰ ZP TG, Brigada Petar Krešimir IV, tablica: Naoružanje i oprema pješništva, str. pov. bez broja, od 13. 7. 1995.

⁵⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće sa sastanka, str. pov. br. 02-10-13-/02-95-14, od 4. 12. 1995.

⁵⁷² RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Petar Krešimir IV, Izvješće, str. pov. br. 01/01-53-7-93, od 9. 8. 1993.

⁵⁷³ RBiH, HR HB, OZ SzH, Zapovijed za izradu plana djelovanja, str. pov. br. 01/5-83, od 9. 3. 1993.

jedan pripadnik, a ranjeno je nekoliko pripadnik HVO-a, dok je kod Muslimana, prema podacima ZP TG poginulo pet do deset vojnika. Nakon razoružanja političko i vojno vodstvo Muslimana u općini Livno je pasivizirano.⁵⁷⁴

Tablica br. 19. Odnos snaga Brigade Petar Krešimir IV i VRS na livanjskoj bojišnici u siječnju 1994. godine.⁵⁷⁵

snage i sredstva	VRS	Brigada P. K. IV.	odnos
vojnici	2000	1800	1,1:1
tenkovi	25	0	25:0
oklopni transp.	10	0	10:0
VBR	4	1	4:1
H-105 i 155 mm	8	0	8:0
MB-120 mm	12	8	1,5:1
T-130 mm	0	1	0:1
ZIS-76 mm	0	4	0:4
H-203 mm	0	1	0:1
T-12	0	2	0:2
T-B1	0	1	0:1
LRL-107 mm	0	1	0:1

Načelnik Glavnog stožera zapovjedio je početkom listopada 1994. popunu crte bojišnice od Korićine do Čelebića i uspostavu Izdvojenog zapovjednog mjesta 80. dp u selu Ljubunčić.⁵⁷⁶ S obzirom da je na livanjskoj bojišnici u ovome razdoblju boravilo više postrojbi zapovjedništvo pukovnije zatražilo je izradbu zajedničke zapovjedi za obranu te određivanje nosilaca vođenja i zapovijedanja, što je do tada izvodilo zapovjedništvo 80. dp.⁵⁷⁷

Ured domobranstva GS HVO-a je sredinom listopada 1994. predložio načelniku GS HVO-a, u cilju ravnomjernije iskoristivosti postrojbi, pomicanje snaga 79. dp ulijevo kako bi se skratila zona odgovornosti 80. dp koja je bila prevelika za jednu domobransku pukovnicu. Snagama 1. dp koje su angažirane na Risovci u Drežnici predloženo je pokriti zonu odgovornosti 79. dp ili dio zone 80. dp a snagama 1. dp koje još nisu bile angažirane pokriti područje Drežnice i Risovca. Prijedlozi su proistekli iz obilaska terena i uvida i stanje bojne spremnosti navedenih domobranskih postrojbi.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ RH, MO, SIS Split, Dnevno izvješće po sigurnosnoj problematici u Livnu, od 21. 7. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Vanredno izvješće o stanju u Livnu, str. pov. br. 02/2749, od 21. 7. 1993; ZOZ SzH, Izvanredno izvješće o stanju u zoni odgovornosti Brigade Petar Krešimir IV, str. pov. br. 02/2778, od 22. 7. 1993.

⁵⁷⁵ HR HB, HVO, ZPP TG, Dostava podataka za radni sastanak, str. pov. br. 01-6916/94, od 8. 1. 1994.

⁵⁷⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-06/94-61, od 3. 10. 1994.

⁵⁷⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o izvršenom nadzoru 80. dp, str. pov. br. 02-10-06/94-34, od 3. 10. 1994.

⁵⁷⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, str. pov. br. 02-10-18-94-103, od 18. 10. 1994.

U operaciji *Cincar-94*, pukovnija je imala zadaću izvođenja demonstrativnih napada na širem području bojišnice, povećanje stupnja bojne spremnosti na crtama obrane u slučaju neprijateljskog protuudara, otvaranje prolaza u minskim poljima, davanje topničke potpore snagama u prvom borbenom poretku te zaposjedanja novo postignutih položaja snagama jedne bojne. U operaciji *Zima-94*, pukovnija je imala zadaću ojačanja linije obrane za slučaj neprijateljskog protunapada, davanja topničke potpore napadajnim snagama, inženjerijskog razminiranja minskih polja, te prikupljanja podataka iz neprijateljske dubine izvidničkim postrojbama. Dio snaga pukovnije sudjelovao je u napadaju prvog borbenog poretka na pravcu snaga OG *Livno*. U narednim operacijama na širem području livanjskog polja pukovnija je provodila slične borbene zadaće.⁵⁷⁹

Početak operativnog ciklusa HV i HVO-a na livanjskom polju zapovjedništvu pukovnije u poteškoće je stvaralo izdavanje zapovijedi izvan temeljne zapovijedi o djelovanju postrojbe, te izdavanje zapovijedi „sa svih strana“, često usmenim putem. Pukovnija je navedeno vrijeme brojala 1809 pripadnika, blizu 400 manje od broja predviđenog sklopom, zbog, kako je navodio načelnik Odsjeka za ustroj i popunu, nedostatka određenih vojno-evidencijskih specijalnosti u općini Livno. Za operaciju *Zima 94* pozvano je cjelokupno raspoređeno ljudstvo pukovnije od 1809 pripadnika a odazvalo se njih 1698. Protiv neodazvanih nisu do tada poduzimane nikakve pravne ili druge mjere, osim što je zahtijevano privođenje koje nije dalo nikakve rezultate.⁵⁸⁰

Općinski odbor HDZ-a Livno uputio je sredinom prosinca 1994. Predsjedništvu HDZ-a BiH, Predsjedničkom vijeću i Ministru obrane HR HB zahtjev da obrambenu liniju prema Srbima u ZP TG čuvaju domobranske postrojbe iz svih općina zbornog područja i to proporcionalno broju vojnih obveznika hrvatske nacionalnosti, te da sve općine HR HB podjednako sudjeluju u obrani Republike u ljudstvu i financijama, u skladu s vlastitim potencijalom.⁵⁸¹

Prema zapovjedi ZP TG 80. dp trebala je 5. prosinca 1995. predati položaje 3. gbr HVO-a i povući se u matičnu općinu. Logistička satnija otprije je već vršila povlačenja materijalno-tehničkih sredstava s položaja i IZM-a pukovnije.⁵⁸²

⁵⁷⁹ HR HB, MO, GS HVO, 80. dp „Petar Krešimir IV“, Raščlamba po napadnim operacijama, str. pov. br. 1411-01/01-96-167, od 16. 5. 1996. 457601-96-167, od 16. 5. 1996.

⁵⁸⁰ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-59, od 14. 12. 1994.

⁵⁸¹ HDZ BiH, Općinski odbor Livno, Dopis, br. 01-43/94, od 12. 12. 1994.

⁵⁸² HR HB, MO, SIS 80. dp, Dnevno izvješće, str. pov. br. 1411-01/13-95-386, od 4. 12. 1995.

Do siječnja 1995. poginulo su 62 pripadnika 80. dp, odnosno Brigade Petar Krešimir IV., ranjenih je bilo 63, nestalih dva i 11 umrlih.⁵⁸³ Prema podacima SIS-a ZP TG iz prosinca 1995. poginulo je 67 pripadnika Brigade Petar Krešimir IV., odnosno 80. dp.⁵⁸⁴

Načelnik GS HVO-a na prijedlog zapovjednika ZP TG, krajem prosinca 1993. pohvalio je 4. bojnu Brigade Petar Krešimir IV. za iskazanu hrabrost, odlučnost i polučene rezultate na uskopaljskoj bojišnici.⁵⁸⁵ Ukazom ministra obrane HR HB s kraja svibnja 1994. 80. dp dodijeljeno je šest činova časničkog namjesnika, pet stožernog narednika, pet narednika, devedeset dva stožernog vodnika, trideset vodnika i jedan čin desetnika.⁵⁸⁶ Predsjednik predsjedničkog vijeća HR HB početkom ožujka 1995. pohvalio je 80. dp na čelu sa zapovjednikom za iskazanu hrabrost, vojničku spremnost i samoinicijativnost u provedbi zadaća na kupreško-livanjskoj bojišnici. Istim dokumentom pohvaljena su pojedinačno petorica pripadnika pukovnije.⁵⁸⁷

2. Brigada- Sedamdeset deveta domobranska pukovnija Kralj Tomislav, Tomislavgrad

2.1. Organiziranje obrane do ustroja brigade

Krizni štab općine Tomislavgrad i Općinski štab obrane stavljeni su u funkciju 1. lipnja 1991. godine. Općinski štab obrane ustrojen je od bivšeg Općinskog štaba TO i sastojao se od zapovjednika, načelnika, pomoćnika načelnika za operativni nastavne poslove, načelnika za inženjeriju, vezu, obavještajnu službu, ustroj i popunu te financije, pomoćnika za logistiku, voditelja materijalno-tehničkih sredstava i referenta ABKO. Općinskom kriznom štabu i Općinskom štabu obrane priključeno je nekoliko časnika koji su napustili JNA, te nekoliko povratnika iz emigracije koji su u dali znatan stručni doprinos radu štabova. Pored navedenih u štab je uključen i predstavnik stranke SDA iz općine, koji je zadužen za politički rad i rad u mjesnim zajednicama s miješanim stanovništvom, s preporukom štaba da se u pogledu obrane radi zajednički.

Općinski štab obrane Tomislavgrada ustrojio je postrojbe štaba i to Protudiverzantski odred, Odred TO i Bataljun TO. Bataljun se sastojao od četiri pješačke satnije, pozadinskog

⁵⁸³ 80. dp „Petar Krešimir IV, Tabela prikaz vojnih obveznika popunjen po VES-u u 80. dp, str. pov. br. 1411-01/01-95-10, od 23. 1. 1995; BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33-95-75, od 10. 9. 1995.

⁵⁸⁴ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 80. dp, str. pov. br. 02-08-13-2254/95, od 6. 12. 1995.

⁵⁸⁵ HR HB, MO, GS HVO, Pohvala postrojbi, br. 02-2/1-01-3663/93, od 24.12. 1993.

⁵⁸⁶ BiH, HR HB, MO, Kabinet ministra, Ukaz o dodjeli dočasničkih činova u OS HR HB, str. pov. br. 02-01-94-1, od 30. 5. 1994.

⁵⁸⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, str. pov. br. 02-10-03-95-01, od 3. 3. 1995.

voda, izviđačke, sanitetske, tehničke i PZO postrojbe, logističke desetine, veterinarske i službe veze. Organizirana je i obuka pripadnika bataljuna, na način da je obuka usklađena s razinom popunjenosti svake od postrojbi unutar bataljuna.⁵⁸⁸

Prioritetna postrojba Općinskog štab obrane Tomislavgrada bio je *Samostalni protudiverzantski vod*, osnovan 15. srpnja 1991. godine, a brojao je oko 35 pripadnika. U razdoblju od 15. rujna 1991. postrojba je povremeno naoružavana i opremana odgovarajućim borbenim sredstvima. U navedenom razdoblju vod je nekoliko puta, na teritoriju općine, stavljan u stalnu pripravnost.⁵⁸⁹

Prva obuka vojnika za protuoklopnu borbu organizirana je u Omišu, a na području općine obuka je organizirana za pješaštvo, topništvo, PZO i inženjeriju. Obuka i ustrojavanje zapovjedništava postrojbi nastavljeni su intenzivnije nakon dolaska instruktora iz HV-a krajem 1991. koji su porijeklom bili uglavnom iz općine Tomislavgrad.⁵⁹⁰

Nabavom topničkih sredstava izvođena je obuka posada na MB 60 i 82 mm a kasnije i MB 120 mm te topovima kalibra 130 mm. Naglasak je bio na obuci računara i zapovjednika bitnica.⁵⁹¹ Obuka topnika intenzivirana je dolaskom skupine dragovoljaca HV-a iz Siska koji su sa sobom donijeli znatnu količinu topničkih instrumenata i pribore te vojno stručne literature. Navedeni časnici u razdoblju od 10. do 20. ožujka 1992. proveli su temeljnu obuku ljudstva topničkih postrojbi, nakon čega su ustrojene dvije bitnice MB 120 mm i jedna bitnica T-130 mm, koje su kasnije pristizanjem drugih topničkih sredstava poslužile kao jezgro MTD Brigade Kralj Tomislav. U početku ustroja topničkih postrojbi znatan problem je bio

⁵⁸⁸ „Jamac naše sigurnosti“, *Tomislavgradske ratne novine (TRN)*, (Tomislavgrad), 18. 12. 1995., 2; HR-HMDCDR-18, Zbirka digitaliziranog arhivskog gradiva, Ante Mikulić, Izvješće o radu na obrambenim pripremama u Herceg-Bosni, nedatirano; HVO, Centar SIS-a Tomislavgrad, Službena zabilješka, broj 02-4/2-4-119/93, od 21. 12. 1993; HVO, Glavni stožer, Obrazloženje prijedloga za promaknuće, broj 02-10-03-96-09, od 11. 4. 1996; HVO, ZP TG, Organizacija i borbeno djelovanje topništva na početku i tijekom Domovinskog rata, br. 1703-01-01-94-91, od 20. 10. 1994; Mate Kelava, osobni ratni dnevnik; Drago Zrinušić, (neobjavljeni rukopis Tomislavgrad u Domovinskom ratu); Mijo Tokić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“ Matica hrvatska, Zagreb; B. Papić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, Zagreb; Željko Glasnović, intervju u HMDCDR-u; Izlaganje načelnika OpŠ TO Tomislavgrad Ivana Markića, „Ustroj, priprema, obuka i preustroj vojnih i drugih postrojbi na teritoriju općine Tomislavgrad, prije izbijanja sukoba na Kupresu i u početku rata“ Tomislavgrad, 26. 3. 1996; RBiH, Općina Tomislavgrad, Krizni štab, Zaključci, str. pov. br. 11/91, od 20. 9. 1991; Popis stalnih članova Kriznog stožera i Općinskog stožera obrane Tomislavgrad u periodu od 1.6. 1991. do 31. 12. 1991.

⁵⁸⁹ HR-HMDCDR-18, Zbirka digitaliziranog arhivskog gradiva, HVO, Brigada „Tomislavgrad“, Izvješće zapovjednika PDV-a, str. pov, bez broja, od 20. 8. 1992.

⁵⁹⁰ „Jamac naše sigurnosti“, *TRN*, 18. 12. 1995., 2; HVO, Centar SIS-a Tomislavgrad, Službena zabilješka, br. 02-4/2-4-119/93, od 21. 12. 1993; HVO, Glavni stožer, Obrazloženje prijedloga za promaknuće, br. 02-10-03-96-09, od 11. 4. 1996; HVO, ZP TG, Organizacija i borbeno djelovanje topništva na početku i tijekom Domovinskog rata, br. 1703-01-01-94-91, od 20. 10. 1994; Mate Kelava, osobni ratni dnevnik; Drago Zrinušić, (neobjavljeni rukopis Tomislavgrad u Domovinskom ratu), Mijo Tokić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, Zagreb; B. Papić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“ Matica hrvatska, Zagreb; Željko Glasnović, intervju u HMDCDR-u.

⁵⁹¹ HR HB, MO, SIS, Centar SIS-a Tomislavgrad, Službena bilješka o provjeri podataka za Dragu Zrinušića, str. pov. br. 02-08-4-674/94, od 17. 6. 1994.

nedostatak sredstava veze, koja su nabavljana putem iseljeničkih udruga u inozemstvu. Vremenom je ustrojeno zapovjedništvo divizijuna s vlastitim centrom veze, uvezanim u sustav veze i zapovijedanja brigade.⁵⁹² Do sredine lipnja 1992. ustrojen je Mješoviti topnički divizijun s Komandnom baterijom, Baterijom topova T-130 mm, baterijom topova ZIS 76 mm, Baterijom haubica H-152 mm, Baterijom haubica H-122 mm i Baterijom VBR-a. Pored MTD ustrojen je Minobacački divizijun s tri baterije minobacača. Istodobno je ustrojen i Protuoklopni divizijun s Komandnom baterijom divizijuna, Baterijom T-12 100 mm i Baterijom lansera „Maljutka“. Od protuzrakoplovnog sastava i oružja ustrojen je samostalni Laki topničko raketni divizijun PZO. Navedene postrojbe planirano je sjediniti u Mješoviti topnički puk što je izgleda u početku samo formalno izvršeno.⁵⁹³

Općinski štab obrane Tomislavgrada je 15. rujna 1991. osnovao je četiri Rajonska štaba koji su pokrivali dodijeljeni teritorij općine. U svim mjesnim zajednicama organizirani su Krizni štabovi, i ustrojene prostorne postrojbe veličine voda. Općinski štab obrane je napravio plan obrane općine u kojem je naveden početni raspored i veličina svih postrojbi i zapovjedništava štaba kao i naredni zadatci, rezervnu položaji, te raspored i mogući pravci napada neprijateljskih snaga.⁵⁹⁴ U listopadu 1991. u pripreme za obranu Tomislavgrada uključuje se skupina dragovoljaca iz HV-a predvođena Željkom Glasnovićem, što je značajno utjecalo na moral, obuku i daljnju organizaciju obrane.⁵⁹⁵

U siječnju 1992. ustrojen je i Diverzantski vod od pripadnika Interventnog voda i pričuvnog sastava Stanice milicije i uključen u obrambeni sustav općine.⁵⁹⁶

Hrvatska stranka prava BiH iz Tomislavgrada je početkom jeseni 1991. osnovala postrojbu HOS-a koja je obuku pripadnika postrojbe izvodila u vlastitome centru za obuku. Postrojba brojala u početku oko 40 pripadnika te je postupno stavljena pod zapovjedništvo Kriznog štaba općine.⁵⁹⁷

Naoružanje i vojna oprema nabavljani su na različite načine, a organizirana je proizvodnja improviziranih eksplozivnih naprava. Od lipnja 1991. godine manje količine naoružanja nabavljaju se privatnom kupovinom na ilegalnom tržištu, u zemlji i inozemstvu, a do znatnije količine naoružanja dolazi se nakon preuzimanja pojedinih skladišta JNA u

⁵⁹² „Organizacija i borbeno djelovanje topništva na početku i tijekom rata“, izlaganje Drage Zrinušića Načelnika topništva OZ SzH na skupu „Iskustva i pouke iz Domovinskog rata“, broj zaprimanja 1703-01-01-94-91, od 20. 10. 1994.

⁵⁹³ Pregled formacija brigade HVO Tomislavgrad, od 20. 6. 1992.

⁵⁹⁴ TO Tomislavgrad, Vojna tajna, str. pov., Odluka Komandanta TO općine Tomislavgrad, karta.

⁵⁹⁵ „Popis članova Kriznog stožera i Općinskog stožera obrane Tomislavgrada u periodu od 1. 6. do 31. 12. 1991. godine,“ od 26. 3. 1996.

⁵⁹⁶ „U skladu s imenom“, *TRN*, 18. 6. 1993., 9.

⁵⁹⁷ „Uvijek (za dom) spremni momci, *TRN*, 4. 6. 1991., 10.

Hrvatskoj u kolovozu i rujnu. Na ovaj način do kraja listopada 1991. Odred TO je naoružan u potpunosti a Bataljun sa 70 % potrebnog pješačkog naoružanja. Neposredno pred izbijanje rata u BiH 25. ožujka 1992. godine održana je smotra Bataljuna TO,⁵⁹⁸ a 27. ožujka provedena je prva mobilizacija vojnih obveznika općine Tomislavgrad.⁵⁹⁹

Pripreme za nadolazeći rat kupreški Hrvati započeli su u rujnu 1991. osnivanjem Kriznog štaba općine, iz kojeg je nešto kasnije izdvojen Operativni štab kao vojno stručno zapovjedništvo, koji je u tajnosti radio do izbijanja rata. Operativni štab je od dragovoljaca osnovao prve postrojbe na teritorijalnom principu, koje su početkom studenog 1991. udružene u *Kuprešku bojnu*. Zapovjedništvo bojne sačinjavao je Operativni štab sa Zaštitnim odjeljenjem u čijem sastavu je bila Izviđačka grupa. Bojna se sastojala od četiri pješačke satnije ustrojavane na također na teritorijalnom principu. Kao pristožerne postrojbe bojne ustrojeni su još odjeljenje veze, sanitetsko odjeljenje, pozadinsko odjeljenje i tehničke odjeljenje, te Prateća satnija i Specijalni protu-diverzantski vod. Ukupno se u postrojbama nalazilo 569 pripadnika.⁶⁰⁰ Tijekom veljače i ožujka 1992. u suradnji s Glavnim stožerom iz Gruda upućena su na specijalističku obuku 43 vojna obveznika iz općine, a na matičnom području vršena je obuka s lakim protuoklopnim sredstvima te lakim minobacačima, ručnim bombama i pješačkim naoružanjem.⁶⁰¹

Od naoružanja Operativni štab i postrojbe *Kupreške bojne* do izbijanja rata raspolagale su s 383 automatske puške, 58 poluautomatskih pušaka, 45 repetirki, 10 snajperskih pušaka i sedam puškostrojnica. Od oružja podrške raspolagali su s tri netrzajna topa, šest MB 82 mm i četiri MB 60 mm. Od protuoklopnog naoružanja raspolagali su s jednim lanserom „Maljutka“, pet „Osa“, 10 „Zolja“, 16 lansera M-57 i dva RPG-7.⁶⁰²

Nakon poraza na kupreškoj visoravni u travnju 1992. većina pripadnika bojne se izvukla prema Tomislavgradu i Bugojnu, nakon čega su upućeni na odmor od nekoliko dana. Do svibnja 1992. Operativni štab je raspušten a ustrojen je Općinski stožer HVO-a Kupres, sa sjedištem u Tomislavgradu, nakon čega je izdana zapovijed o obnovi *Kupreške bojne* i

⁵⁹⁸ „Jamac naše sigurnosti“ *TRN*, 18. 12. 1995., 2; HVO, Centar SIS-a Tomislavgrad, Službena zabilješka, br. 02-4/2-4-119/ 93, od 21. 12. 1993; HVO, Glavni stožer, Obrazloženje prijedloga za promaknuće, br. 02-10-03-96-09, od 11. 4. 1996; HVO, ZP TG, Organizacija i borbena djelovanje topništva na početku i tijekom Domovinskog rata, br. 1703-01-01-94-91, od 20. 10. 1994; Mate Kelava, osobni ratni dnevnik; Drago Zrinušić, (neobjavljeni rukopis Tomislavgrad u Domovinskom ratu); Mijo Tokić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, Zagreb; B. Papić, izlaganje na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, Zagreb; Željko Glasnović, intervju u HMDCDR-u.

⁵⁹⁹ „Intervju s Franom Radošem, predstojnikom Ureda za obranu HVO Tomislavgrad“, *TRN*, 16. 4. 1993., 4.

⁶⁰⁰ MARIJAN, „Borbe za Kupres u travnju 1992“, 12.

⁶⁰¹ HDZ BiH, Općinski odbor Kupres, Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres, svibanj 1992.

⁶⁰² *Isto*.

imenovanju novog zapovjednika bojne Saliha Botića.⁶⁰³ Bojna je nakon obnove brojila oko 250 pripadnika.⁶⁰⁴

2.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije

Nakon borbi na kupreškoj visoravni u travnju 1992., uspostavljena je crta obrane prema srpskim snagama te se započelo s preustrojem postrojbi općinskog stožera HVO-a. Najprije je 17. travnja u Brišniku ustrojena 1. bojna *Tomislav*, većim dijelom od mobiliziranog ljudstva Odreda i Bataljuna TO. Bojna je s ljudstvom od oko 700 pripadnika odmah nakon osnivanja posjedala liniju prema kupreškoj visoravni. Prvim zapovjednikom bojne imenovan je Jürgen Schmidt koji je vodio ustroj i obuku bojne.⁶⁰⁵ Završetkom ustroja 1. bojna sastojala se od: Zapovjedništva bojne, Odjeljenja veze, Izviđačkog odjeljenja, Odjeljenja S-2M, Pratećeg voda, Pozadinskog voda te 1. 2. 3. i 4. pješačke satnije. Bojna je prilikom preustroja brigade u pukovniju sredinom 1994. brojala 436 pripadnika od kojih je 152 bilo predviđeno za demobilizaciju i povratak na predratna radna mjesta.⁶⁰⁶

Nakon završetka ustroja 1. bojne, u lipnju 1992. započelo se s ustrojem brigade u Tomislavgradu.⁶⁰⁷ Kao službeni datum osnutka Brigade Kralj Tomislav uzima se 1. srpnja 1992.⁶⁰⁸ U sastav brigade ušle su četiri pješačke bojne, od kojih su dvije popunjavane vojnim obveznicima iz općine Tomislavgrad, jedne s područja općine Kupres a jedna vojnim obveznicima s područja općine Posušje. U samom početku brigadi je službeno pristupila i 13. bojna HOS-a *Jure vitez Francetić*.⁶⁰⁹ Sve ostale postrojbe u sastavu brigade (topništvo, PZO, OMP, logistika) većinom su popunjavane vojnim obveznicima iz općine Tomislavgrada. Od ustroja brigade do ožujka 1994. brojno stanje postrojbi brigade kretalo se od 2500 do 2800 pripadnika. Logistički i financijski sve postrojbe brigade, izuzev plaća za vojnike *kupreške i*

⁶⁰³ HDZ BiH, Općinski odbor Kupres, Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa, svibanj 1992.

⁶⁰⁴ „Vojni ustroj i tijek bojnih djelovanja postrojbi Tomislavgrada 1992. -1995.“, izlaganje Bože Papića na „Okruglom stolu Tomislavgrad u Domovinskome ratu“, Matica hrvatska, prosinac 2013.

⁶⁰⁵ Vesna LETO, „Bojna iz koje je izrasla brigada“ *TRN*, 16. travanj 1992., 8-9.

⁶⁰⁶ Pregled formacija brigade HVO Tomislavgrad, od 20. 6. 1992. HR HB, HVO, 79. dp Kralj Tomislav, 1. bojna „Tomislav“, Prosudba u postrojbi interesantna s gledišta operacije OA *Pauk*, str. pov. br. 595/94, od 17. 8. 1994..

⁶⁰⁷ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlozi i zaključci oko daljnjeg rada i preustroja Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-232/94, od 2. 3. 1994

⁶⁰⁸ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. Domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995; Vojni ustroj i tijek bojnih djelovanja postrojbi Tomislavgrada 1992. -1995.“, izlaganje Bože Papića na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskome ratu“, Matica hrvatska, prosinac 2013.

⁶⁰⁹ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995.

posuške bojne, sve do 1. siječnja 1994. pratila je općina Tomislavgrad.⁶¹⁰ Središnja kuhinja i restoran pukovnije nalazili su se u tvornici *Plastika*.⁶¹¹

Brigadom je u početku zapovijedao pukovnik Željko Šiljeg u statusu zastupnika zapovjednika Općinskog stožera HVO-a Tomislavgrad. Pukovnik Šiljeg je 14. srpnja postavljen za zapovjednika Brigade Kralj Tomislav, te je dužnost obavljao do prelaska na dužnost zapovjednika OZ SzH 28. listopada 1992. godine.⁶¹² Zamjenikom zapovjednika i ujedno Načelnikom stožera brigade 5. listopada 1992. imenovan je Željko Glasnović. Istodobno je provedeno postavljanje svih zapovjednika i dužnosnika zapovjedništva brigade, sveukupno 115 djelatnika zapovjedništva brigade i zapovjedništava postrojbi brigade. U prijedlogu zapovjedništva brigade za postavljanja zapovjednika nije bilo imena za *Kuprešku* i *Posušku* bojnu, zbog čega je intervenirao Glavni stožer tražeći hitnu dostavu prijedloga.⁶¹³ Željko Glasnović postavljen je za zapovjednika brigade 27. listopada 1992. dok je Jürgen Schmidt postavljen za Zamjenika zapovjednika odnosno Načelnika stožera brigade.⁶¹⁴ Načelnik stožera brigade Schmidt poginuo je 25. siječnja 1993. u borbama s ABiH na području općine Gornji Vakuf.⁶¹⁵

Do 20. lipnja 1992. brigada HVO Tomislavgrad u osnivanju osim pješačkih postrojbi imala je u sastavu Zapovjedništvo te pristožerne postrojbe: Ured zapovjedništva, Izviđački vod, Vod veze, Diverzantski vod, Protudiverzantski vod, Vod vojne policije, Vod NBKO, Mješoviti topnički divizijun, Minobacački divizijun, Protuoklopni divizijun i Laki topničko-raketni divizijun PZO-a i Logističku satniju.⁶¹⁶

Ustroj 10. bojne službeno je započeo 25. lipnja, kada se započelo s mobilizacijom i uključivanjem ljudstva u postrojbu. Ustrojavanje je završeno odlaskom pripadnika postrojbe na prvi teren u drugoj polovici srpnja, nakon jednomjesečne obuke, dok se s popunom bojne nastavilo i u narednom razdoblju. Bojna je ušla u sastav brigade istog dana kad je brigada

⁶¹⁰ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlozi i zaključci oko daljnjeg rada i preustroja Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-232/94, od 2. 3. 1994; Od siječnja 1994. HR HB preuzela je financiranje svih djelatnosti koje se financiraju na razini Republike. Iz proračuna Republike putem Ministarstva obrane financirali su se Uredi obrane, profesionalne i pričuvne postrojbe HVO-a. Općine su time oslobođene financiranja navedenih djelatnosti a sve donacije koje su ostvarivale za navedene namjene dužne su bile davati nadležnom ministarstvu. BiH, HR HB, Ministarstvo financija, Financiranje na razini HR HB, br. 05-1-20/94, od 19. 1. 1994.

⁶¹¹ BiH, HR HB, MO, Uprava za zdravstvo, Izvješće, pov. br. 02-18-02-94-131, od 12. 9. 1994.

⁶¹² RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Dostava podataka za časnike, str. pov. br. 05/6-316, od 22. 4. 1993; HZ HB, HVO, Predsjedništvo HVO-a, Postavljanja, str. pov. br. 622/92, od 28. 10. 1992.

⁶¹³ RBiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Prijedlog za postavljanje, bez broja, od 7. 10. 1992.

⁶¹⁴ HZ HB, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-159/92, od 27. 10. 1992; HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlog za postavljanje na dužnost časnika u HVO Brigadi Kralj Tomislav, str. pov. br. 1086/92, od 22. 10. 1992.

⁶¹⁵ ZOZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 0272-309, od 25. 1. 1993.

⁶¹⁶ Pregled formacija brigade HVO Tomislavgrad, od 20. 6. 1992; Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma.

ustrojena. Ideja da bojna bude 10. a ne 2. predložena je s ciljem obmanjivanja neprijatelja, kako bi zaključio da brigada ima više postrojbi u sastavu nego je zapravo imala. Ime Mire Barešića u nazivu bojne bila je ideja njegovog suborca iz diverzantske skupine, u čijoj je akciji Barešić poginuo. Nedugo nakon osnivanja zapovjednikom bojne imenovan je Franjo Miroslav Perković, koji je zapovijedao bojnomo do kraja 1993. godine.⁶¹⁷

Deseta bojna Miro Barešić sastojala se od: Zapovjedništva bojne, Odjeljenja veze, Izviđačkog odjeljenja, Odjeljenja S-2M, Pratećeg voda, Pozadinskog voda te 1. 2. 3. i 4. pješake satnije.⁶¹⁸ Deseta bojna je tijekom kolovoza 1992. u sastavu imala desetak pripadnika 4. gardijske brigade HV-a, porijeklom iz Tomislavgrada, koji su obnašali časničke dužnosti u bojni. Zapovjedništvo brigade zamolilo je MO RH dozvolu za njihov ostanak u Tomislavgradu, za što je u MO RH najčešće bilo razumijevanja.⁶¹⁹ Deseta bojna u prosincu 1993. brojala je ukupno 301 pripadnika, raspoređenih u tri satnije, dok je jedna satnija bila u fazi ustroja. Osim pješakih satnija bojna je u sastavu imala Pozadinski i Prateći vod te Odjeljenje veze. Brojno stanje postrojbe se smanjilo razduživanjem stotinjak pripadnika muslimanske nacionalnosti u lipnju 1993. i odlaskom određenog broja pripadnika na rad u inozemstvu. U postrojbi je istodobno 16 pripadnika obnašalo časničke i 41 pripadnik dočasničke dužnosti.⁶²⁰

Kupreška bojna je kraće vrijeme nakon povlačenja s područja matične općine djelovala samostalno s promjenjenim zapovjedništvom, nakon čega je ušla u sastav Brigade Kralj Tomislav kao 3. bojna brigade.⁶²¹ Bojna je nakon obnove u sastavu imala tri pješake satnije i Pozadinski vod koji se sastojao od Odjeljenja tehničkog održavanja i snabdijevanja te Intendantskog i Zdravstvenog odjeljenja.⁶²² Glavni stožer HVO-a imenovao je 16. lipnja 1992. pukovnika Ivana Grbavca privremenim zapovjednikom *Kupreške bojne* te je istodobno dužnosti zapovjednika razriješio Sahima Botića.⁶²³ Nedugo nakon imenovanja, Grbavca je

⁶¹⁷ Izjava zapovjednika 10. bojne Franje Miroslava Perkovića, dana 3. 5. 2021.

⁶¹⁸ Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma.

⁶¹⁹ HVO, Brigada „Tomislavgrad“, Zamolba MO RH, str. pov. br. 590/92, od 4. 8. 1992; RH, MO, Dopis, br. 512-01-92-1694, od 30. 9. 1992.

⁶²⁰ HVO Tomislavgrad, 10. bojna „Miro Barešić“, Izvješće o stanju popune postrojbe ljudstvom i gubitaka ljudstva u postrojbi, od 10. 12. 1993. 1482; 10. bojna „Miro vitez Barešić“, Popis vojaka 1., 2., 3. 4. satnije, Pratećeg i Pozadinskog voda te Desetine veze, od 10. 12. 1993; Izjava zapovjednika 10. bojne Franje M. Perkovića, dana 22. 4. 2021.

⁶²¹ HR HB, HVO, ZOZ TG, Izvješće, pov. br. 02-4-5551/94, od 10. 9. 1994.

⁶²² „Pozadinski vod kupreške bojne“, Trn (Tomislavgrad), 11. 9. 1992., 9.

⁶²³ HZ HB, HVO, Glavni stožer, Privremeno imenovanje, br. 349, od 16. 6. 1992; HZ HB, HVO, Glavni stožer, Razrješenje dužnosti, br. 348, od 16. 6. 1992.

naslijedio Filip Zrno koji je ubrzo 27. listopada razriješen dužnosti a novim zapovjednikom imenovan je Denisio Kapović.⁶²⁴

Nakon popune 3. bojna sastojala se od: Zapovjedništva bojne, Odjeljenja veze, Izviđačkog odjeljenja, odjeljenja S-2M, Pratećeg voda, Pozadinskog voda te 1. 2. 3. i 4. pješačke satnije.⁶²⁵ Općinski HVO Kupresa uredbom iz srpnja 1992. odredio je da se vojni obveznici od 1950. do 1973. godišta raspoređuju u postrojbe *Kupreške bojne*, dok se vojni obvezni starijih godišta mogu pozivati prema potrebi u bojnu ili za potrebe radne obveze.⁶²⁶ Bojna je u listopadu 1992. brojila 370 pripadnika, od kojih je 69 bilo muslimanske nacionalnosti, čiji se broj vremenom kontinuirano smanjivao. U pravilu nakon odlaska na odmor veći dio vojnika Muslimana iz smjene nije se vraćao u postrojbju.⁶²⁷

Četvrta *posuška* bojna Brigade Kralj Tomislav ustrojena je 15. ožujka 1992. kao 1. pješačka bojna u Posušju te je u sastav Brigade Kralj Tomislav ušla sredinom srpnja 1992. godine. Prvi zapovjednik bojne bio je Ante Kovač, a kasnije Iko Bago.⁶²⁸ Četvrta bojna sastojala se od: Zapovjedništva bojne, Odjeljenja veze, Izviđačkog odjeljenja, Odjeljenja S-2M, Pratećeg voda, Pozadinskog voda te 1. 2. 3. i 4. pješačke satnije.⁶²⁹

Prema tvrdnji zapovjednika OZ SzH 4. bojna nije bila potpuno ustrojena do početka listopada 1992., iako je zapovijed za njen ustroj izdana već duže vrijeme. Obrazloženje čelnika HVO-a Posušje svodilo se na tvrdnju da Posušje treba imati svoju brigadu koja će imati svoju zonu odgovornosti te da zapovjedništvo brigade bude u Posušju. Kritizirano je ranije čelništvo HVO-a Posušje zbog pristanka da posuška bojna uđe u sastav Brigade Kralj Tomislav.⁶³⁰

Prema ocjeni djelatnika SIS-a iz prosinca 1992. stanje u 4. bojni bilo je nezadovoljavajuće i ogledalo se u nezadovoljstvu vojnika prema zapovjedništvu bojne. Prema tvrdnji djelatnika SIS-a zapovjedništvo je bilo sastavljeno od ljudstva koje nije bilo vojno-stručno osposobljeno za vođenje postrojbe. Rad zapovjedništva je navodno bio netransparentan i neodgovoran što je značajno utjecalo na pad morala, disciplinu i odaziv na izvođenje borbenih zadaća pripadnika bojne. Služba sigurnosti predlagala je zamjenu

⁶²⁴ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Razrješenje, str. pov. br. 03-161/92, od 27. 10. 1992; HZ HB, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-158/92, od 27. 10. 1992.

⁶²⁵ Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma.

⁶²⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Općina Kupres, Uredba o kriterijima raspoređivanja građana i materijalno-tehničkih sredstava za potrebe obrane, br. 01-335/92, od 25. 7. 1992.

⁶²⁷ HZ HB, HVO, Općinski stožer Kupres, Brigada Kralj Tomislav, Kupreška bojna, str. pov. br. 05-347/92, od 27. 10. 1992.

⁶²⁸ T. BEGIĆ, „Hrabri i dostojanstveni posuški borci“, *TRN*, 11. 6. 1993., 5; ROTIM, *Obrana Herceg Bosne II*, 203.

⁶²⁹ Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma.

⁶³⁰ HVO, ZOZ SzH, Izvješće sa sastanka s predsjednikom HVO Posušje, str. pov. br. 63/92, od 6. 10. 1992.

zapovjedništva ljudstvom iz Hrvatske vojske koji su boraveći na bojišnici OZ SzH stekli ugled i poštovanje vojske i naroda.⁶³¹

Ubrzo nakon ustroja brigade zaživio je i Odjel za logistiku Brigade Kralj Tomislav s intendantskom, sanitetskom, prometnom, tehničkom i sanitetskom službom. Logistička služba je od početka bila opremljena računalskom opremom nužnom za vođenje logističkih poslova na razini brigade. Ustrojena je usto Logistička satnija koja je obavljala terenske poslove logistike a sastojala se od Zapovjedništva satnije, Intendantskog voda, Tehničkog voda, Prometnog voda, Zdravstvenog voda i Tovarnog voda.⁶³²

Tijekom ustrojavanja brigade ustrojen je i Tovarni vod u njenom sastavu. Cjelokupnu brigu o vodu službeno je vodio zapovjednik Logističke satnije a neslužbeno Predstojnik Ureda za obranu Tomislavgrad. Tovarni vod brojao je i do 50-tak pripadnika a raspolagao je s 20-tak radno sposobnih grla. Početkom lipnja 1994. vod je brojao 26 pripadnika, raspolagao je s 15-tak radno sposobnih i 30-tak radno nesposobnih grla. Postrojbama Južnog bojišta HV-a istodobno je bilo posuđeno sedam radno sposobnih grla. Tovarni vod je raspolagao i nepoznatom količinom poljoprivredne mehanizacije za koju je od GS HVO-a tražio dobavu goriva i pričuvnih dijelova.⁶³³ Sredinom veljače 1994. Ured za obranu Tomislavgrad tražio je od Ureda za obranu Jajce dodjelu pet vojnih obveznika za prehranu i dresuru tovarnih i vučnih grla iz Tovarnog voda Brigade Kralj Tomislav, koji je stavljan na raspolaganje svim postrojbama koje su to tražile. Tovarni vod i baza za njega postojali su samo u Brigadi kralj Tomislav.⁶³⁴

Početkom listopada 1992. godine Zapovjedništvo Brigade Kralj Tomislav sastojala se od: Operativno-nastavnog, Saznajnog, Odjela OMK poslova, Informativno-promidžbenog i Logističkog odjela. Operativno nastavni odjel činili su: Pomoćnik načelnika stožera (NS) za ONP, Načelnik Topništva, Načelnik PZO, Načelnik OMP, Načelnik inženjerije, Načelnik veze i Načelnik NBKO. Saznajni odjel i Odjel OMK poslova vodili su pomoćnici načelnika stožera za navedene odjele. Informativno-promidžbeni odjel vodio je Referent za IPD, Odjel za logistiku vodio je Pomoćnik zapovjednika za logistiku.

Završetkom ustroja brigada je u sastavu imala sljedeće postrojbe: Prvu pješačku bojnu *Tomislav*, 10. pješačku bojnu *Miro Barešić*, 3. pješačku *kuprešku* bojnu, 4. pješačku *posušku*

⁶³¹ Odjel obrane, SIS, Izyješće, službena tajna, bez broja od 10. 12. 1992. 1093.

⁶³² Milica SKOČIBUŠIĆ, „Odjel za logistiku brigade“, *TRN*, 28. kolovoz 1992., 2; Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma.

⁶³³ BiH, HR HB, MO, Ured za obranu Tomislavgrad, zahtjev za održavanje Tovarnog voda, br. 02-47-94-1, od 7. 6. 1994.

⁶³⁴ HR HB, HVO Tomislavgrad, Ured za obranu, Požurnica za odgovor na zahtjev za dodjelu v/o u Brigadu Kralj Tomislav, br. 02-9/1-368/94, od 11. 3. 1994.

bojnu, 13. bojnu *Jure vitez Francetić*, Izviđački vod, Vod veze, Diverzantski vod, Protudiverzantski vod, Vod vojne policije, Vod NBKO, Oklopno-mehaniziranu satniju, Mješoviti topnički divizijun sa Zapovjednom baterijom, Baterijom topova 130 mm, Baterijom haubica 152 mm, Baterijom haubica 122 mm, Baterijom VBR-a i Baterijom topova ZIS 76 mm, Minobacački divizijun s dvije baterije, Protuoklopni divizijun s Topovskom baterijom T-12 i Protuoklopno-raketnom baterijom, Laki topničko-raketni divizijun (Ltrd) PZO-a s 1. lakom raketnom baterijom PZO-a, 1. lakom topničkom baterijom i 2. lakom topničkom baterijom PZO-a, Logističku satniju i Inženjerijsku satniju.⁶³⁵

Iz zapovjedništva brigade je u zapovjedništvo OZ SzH rujna 1992. raspoređeno pet djelatnika, za koje je zapovjedništvo brigade trebalo naći odgovarajuću zamjenu.⁶³⁶ Odjel obrane postavio je 9. prosinca 1992. Pomoćnika zapovjednika brigade za koordinaciju s teritorijem, Načelnika inženjerije, Načelnika 1. Ltrd PZO-a i Načelnika veze u Brigadi Kralj Tomislav, čiji su prethodnici zapravo prešli u zapovjedništvo operativne zone.⁶³⁷

U prosincu 1993. brigada je u sastavu imala: Zapovjedništvo brigade, Vod veze, Vod vojne policije, Izviđačko-diverzantski vod, Vod NBKO, Logističku satniju, Inženjerijsku satniju, Mješoviti topnički divizijun, Minobacački divizijun, Protuoklopni divizijun, Oklopno-mehaniziranu satniju, 1. bojnu, 10. bojnu, 3. bojnu, 13. bojnu i Vod stranaca. Istovremeno pod zapovjedništvom brigade nalazila se Domobranska bojna Tomislavgrad i „Obučni centar“. Za potrebe brigade djelatnosti su izvršavale „Auto baza“, poduzeće „Vran“, „Centralna radionica“ i „Centralno skladište“.⁶³⁸

Temeljem prijedloga zapovjednika brigade početkom lipnja 1993. došlo je do znatnih izmjena u zapovjedništvu MTD-a imenovanjem novih zapovjednika i zamjenika zapovjednika Baterije haubica 122 mm, Baterije topova 130 mm i Baterije haubica 152 mm.⁶³⁹

Na sastanku mjerodavnih službi HVO-a općine, članova zapovjedništva brigade i uz suglasnost starog zapovjednika 24. veljače 1994. za novog zapovjednika predložen je Ivan

⁶³⁵ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje zapovjedništva Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 03-121/92, od 5. 10. 1992; Pregled formacija brigade HVO Tomislavgrad, od 20. 6. 1992; Popis postrojbi Brigade HVO Tomislavgrad, strojopis, bez broja i datuma; Odjel obrane, SIS, Izvješće, službena tajna, bez broja od 10. 12. 1992. 1093; Izjava zapovjednika 10. bojne, Franje M. Perkovića, dana 4. 5. 2021.

⁶³⁶ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/202-21, od 4. 12. 1992.

⁶³⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje u zapovjedništvo Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 03-254/92, od 9. 12. 1992.

⁶³⁸ Lista postrojbi, popis postrojbi Brigade Kralj Tomislav, bez broja od 3. 12. 1993.

⁶³⁹ HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlog za postavljanje na dužnosti časnika u brigadi, str. pov. br. 05-1-811/93, od 6. 6. 1993.

Stanić a za dozapovjednika Bože Papić, koji su vojna znanja i iskustvo stekli u ratu i u koje su pripadnici brigade imali puno povjerenje.⁶⁴⁰

Temeljem preustroja HVO-a i ukazanih potreba Glavni stožer HVO-a je 6. travnja 1994. zapovjedio ustrojavanje 79. domobranske pukovnije Kralj Tomislav, na način da se u mobilizacijskom razvoju ukinu Brigada Kralj Tomislav i Domobranska bojna Tomislavgrad, čije ljudstvo i sredstva su trebali prijeći u sastav novoustrojene pukovnije.⁶⁴¹

Završetkom sukoba s Armijom BiH i početkom preustroja HVO-a stanje u brigadi naglo se pogoršalo. Prelazak zapovjednika brigade i drugih časnika i dočasnika u 1. gardijsku brigadu doveo je do raspada sustava zapovijedanja i zastoja u preustroju postrojbe. Osim zapovjednika u gardijsku brigadi prešao je veliki broj pripadnika brigade pojedinačno ili u sklopu cijelih postrojbi. Brojno stanje brigade znatno je smanjeno a preostalo zapovjedništvo nije imalo uvida u stvarno brojno stanje u postrojbama, koje su na položaje odlazile sa sve manjim brojem vojnika. Djelatnost svih službi u brigadi je smanjena a službe su pasivizirane.⁶⁴²

Prema izvješću Glavnog inspektorata MO HR HB iz ožujka 1994. brigada je ustrojena prema vlastitom a ne prema zadanom sklopu, odstupanja su bila znatna i bila su uvjetovana mogućnostima popune, dobivenim zadaćama i raspoloživoj tehnici. Nije bilo pravilno regulirano pitanje zapovijedanja 13. bojnom HOS-a, za što je zapovjednik brigade tvrdio da ubuduće neće biti problem. Nije bila napravljena primopredaja dužnosti i dokumenata između ranijih i novih dužnosnika. Rad političke djelatnosti u brigadi ocijenjen je zadovoljavajućim kao i suradnja s općinskim tijelima vlasti. Sve važnije zapovjedne dužnosti u brigadi bile su popunjene. Zapovjednik i dozapovjednik brigade su bili tek stupili na dužnost, što je uz nedostatak iskustva u zapovijedanju kod obojice predstavljalo određeni nedostatak, koji se vremenom kroz školovanje u časničkim školama trebalo otkloniti. Postavljanja na dočasničke dužnosti izvršeno je prema zapovjedi zapovjednika 8. siječnja 1993. godine.⁶⁴³

Prema izjavi zapovjednika pukovnije iz sredine lipnja 1994. preustroj Brigade Kralj Tomislav u 79. dp kasnio je zbog neriješenog statusa 13. bojne HOS-a, koji se, prema tvrdnji zapovjednika, trebao uskoro premostiti. Svečana smotra pukovnije najavljena je za 26. lipanj

⁶⁴⁰ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlozi i zaključci oko daljnjeg rada i preustroja Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-235/94, od 2. 3. 1994.

⁶⁴¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-02-94-22, od 6. 4. 1994.

⁶⁴² Centar SIS-a Tomislavgrad, Prosudba stanja u Brigadi Kralj Tomislav, str. pov. br. 02-8-4-4-440/94, od 30. 4. 1994.

⁶⁴³ RBiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33-94-10, od 21. 3. 1994.

1994. u Tomislavgradu.⁶⁴⁴ Preustroj brigade u pukovnju obavljen je ipak do 1. srpnja 1994. godine.⁶⁴⁵

Prema zaključku izvješća GS HVO-a o stanju u zoni odgovornosti 79. dp iz srpnja 1994. preustroj u postrojbi bio je slabo proveden, sustav vođenja i zapovijedanja je bio izuzetno loš, obilježen neodgovornošću zapovjednika svih razina od desetina do pukovnije. Prema izvješću žurno je trebalo izvršiti kadrovske promjene i druge mjere za dovođenje pukovnije u prihvatljivo stanje bojne spremnosti.⁶⁴⁶ Zapovjedništvo pukovnije nije se slagalo s većim dijelom negativnih zaključaka iz izvješća te je naglasak stavljalo na probleme objektivne prirode.⁶⁴⁷

Prema popisu pripadnika za plaće u svibnju 1994. pukovnja još nije bila preustrojena i sastojala se od: Zapovjedništva pukovnije (80 članova), 1. bojne (457 pripadnika), 10. bojne (325), 13. bojne (320), Ltrd PZO (100), Oklopno-mehanizirane satnije (38), Izvidničko-diverzantskog voda (40), Voda veze (42), Protudiverzantskog voda (21), Voda RBKO (7), Logističke satnije (167), Inženjerije (70), Mješovitog topničkog divizijuna (158), Protuoklopnog divizijuna (109), Saznajne službe (6), Inozemnih dragovoljaca (2) i Domobrana (268 pripadnika). Pukovnja u navedeno vrijeme brojala ukupno 2330 pripadnika.⁶⁴⁸

Trinaesta bojna u svibnju 1994. bila je ustrojena u tri satnije svaka brojnosti 128 vojnika, od kojih je 130 bilo novaka na odsluženju vojnog roka, te zapovjedništva bojne od 59 pripadnika.⁶⁴⁹ U rujnu 1994. u sklopu pukovnije postojao je Vod stranaca, iako je odlukom MO HR HB od 15. ožujka 1994. zapovjedbno njihovo otpuštanje iz oružanih snaga HR HB.⁶⁵⁰ Postrojba stranaca ustrojena je početkom osnivanja brigade, od pristiglih dragovoljaca većinom iz europskih zemalja. Početkom ustroja i obuke 10. bojne vod je s brojnim stanjem od desetak pripadnika uvršten u njen sastav. Nakon što je povratkom s liječenja zapovjednik Glasnović preuzeo brigadu, vod je stavljen pod njegovo izravno zapovjedništvo.⁶⁵¹ Vod stranaca je u veljači 1994. brojio oko 26 pripadnika iz više zemalja Europe i svijeta. Za neke od pripadnika voda zapovjedništvo pukovnije pokušavalo je ostvariti primanje u hrvatsko

⁶⁴⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru, str. pov. br. 02-10-18-94-35, od 20. 6. 1994.

⁶⁴⁵ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 03-33-95-76, od 13. 9. 1994.

⁶⁴⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-10-06/94-24, od 21. 7. 1994.

⁶⁴⁷ HR HB, HVO, 79. dp, Očitovanje o izvješću, str. pov. br. 01-646-1-94, od 23. 7. 1994.

⁶⁴⁸ Brigada Kralja Tomislava, Rekapitulacija vojničkih plaća za travanj 1994, bez broja od 10. 5. 1994.

⁶⁴⁹ Tomislavgrad, Prosudba 13. bojne HOS-a J. V. F. Tomislavgrad, od 20.5. 1994.

⁶⁵⁰ HR HB, MO, SIS, 55. dp, Službena bilješka, str. pov. br. 1712-06/95-116-01, od 22. 6. 1995; HR HB, MO, SIS, zapovijed, br. 02-01-94-1, od 15. 3. 1994.

⁶⁵¹ Izjava zapovjednika 10. bojne Franje M. Perkovića, dana 5. 5. 2021.

državljanstvo.⁶⁵² Prema izjavi jednog od pripadnika voda, zbog raznolikog sastava i samovolje pojedinih pripadnika te konzumiranja opijata, stega u postrojbi bila je na izrazito niskoj razini.⁶⁵³ Iz dostupnih izvora može se zaključiti da je Vod stranaca djelovao u sklopu 13. bojne HOS-a, odnosno 3. bojne pukovnije čije se zapovjedništvo u krajem lipnja 1994. protivilo njihovom otpuštanju iz postrojbe.⁶⁵⁴

2.3. Mobilizacija i popuna

Prema podacima Ureda obrane Tomislavgrad broj vojnih obveznika općine Tomislavgrad početkom rujna 1993. iznosio je 7716, od 25 345 Hrvata koliko ih je ukupno 1991. živjelo na području općine. U Brigadi Kralj Tomislav nalazilo se 2392 vojna obveznika ili 32 % u odnosu na ukupan broj vojnih obveznika, odnosno 9,4 % u odnosu na ukupan broj stanovnika. U Domobranskoj bojni nalazilo se 281 vojni obveznik ili 3,6 % od ukupnog broja vojnih obveznika. U civilnoj policiji se nalazilo 156 vojnih obveznika ili 2,6 % od ukupnog broja vojnih obveznika. Istodobno se u oružanim snagama RH nalazilo 150 vojnih obveznika ili 1,9 % od ukupnog broja vojnih obveznika iz općine. U oružanim postrojbama HZ HB i RH početkom rujna 1993. nalazio se 3041 vojni obveznik iz općine što je iznosilo 39,4 od ukupnog broja vojnih obveznika ili 12% od ukupnog broja Hrvata u općini Tomislavgrad.⁶⁵⁵ Istodobno je broj vojnih obveznika s radnom dozvolom u inozemstvu i obvezom novčanog davanja za obranu iznosio 3105. Na osnovi radne obveze raspoređeno je 428 obveznika a u službama HVO-a nalazilo se 250 vojnih obveznika. Neopravdano odsutnih bilo je 680 vojnih obveznika.⁶⁵⁶

U Općini Kupres do rata živjelo je 3750 stanovnika hrvatske nacionalnosti, od kojih je 1013 bilo vojnih obveznika. U listopadu 1993. u operativne postrojbe bilo je raspoređeno 256 vojnih obveznika, u domobranskoj postrojbi 17, u djelatnim postrojbama 10, u službama HVO-a 15, u radnoj obvezi 5, u inozemstvu se nalazilo 209 obveznika, u HV-u i MUP-u RH nalazilo se 20 obveznika, za rasporediti je ostalo 144, neopravdano odsutnih bilo je 261 vojni

⁶⁵² Lista pripadnika hrvatske vojske za postrojbu: Brigada HVO Tomislavgrad, od 21. 2. 1994. 4828; Spisak stranaca koji su otišli na teren, rukopis, od 6. 4. 1994; HR HB, HVO, VP 1414, Potvrda, br. 1414-05/95-4-1641, od 10. 10. 1995.

⁶⁵³ Izjava, u potpisu Klaudio Care, strojopis

⁶⁵⁴ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, 1. bojna HOS-a, Izvješće, str. pov. od 30. 6. 1994.

⁶⁵⁵ BiH, HR HB, MO, Uprava za zdravstvo, Izvješće, str. pov. br. 02-18-05-94-143, od 23. 11. 1994.

⁶⁵⁶ HZ HB, HVO, Općina Tomislavgrad, Ured za privredu i razvoj i Ured za obranu Tomislavgrad, Analiza stanja u gospodarstvu i funkcioniranju civilnog života prouzročene angažiranjem ljudstva u postrojbama HVO-a, bez broja, [rujan 1993.] ; RBIH, HZ HB, HVO, MO, Analiza mogućnosti i angažiranosti vojnih obveznika na području HR HB, str. pov. bez broja, od 22. 10. 1993.

obveznik. Do navedenog datuma poginulo je 18 vojnih obveznika općine Kupres, osam je bilo ranjenih a 15 nestalih.⁶⁵⁷

U kolovozu 1992. Brigada kralj Tomislav brojala je 2601 pripadnika.⁶⁵⁸ Prema izvješću zapovjedništva OZ SzH iz lipnja 1993. brigada je bila popunjena s 3054 pripadnika, od toga je Hrvata bilo 2745 ili 90 %, Muslimana 296 ili 9,6 % te dvojica Srba ili 0,4 %. Bojna iz Kupresa, brojala je 249 pripadnika, od kojih je Hrvata bilo 244 ili 98 % a Muslimana pet ili 2 %. Bojna iz Posušja brojala je ukupno 266 pripadnika, od kojih su svi bili hrvatske nacionalnosti. Iz općine Tomislavgrad u brigadi se nalazilo 2539 pripadnika, odnosno 2246 Hrvata, 291 Musliman i dvojica Srba.⁶⁵⁹

U kolovozu 1993. od 3653 mogućih pripadnika prema sklopu, brigada je bila popunjena s 2213 pripadnika. Smjena na bojišnici su se odvijale sustavom pola ljudstva na crti a pola u pričuvi kod svojih kuća jer postrojba nije imala vojarnu.⁶⁶⁰

Popunjenost brigade u ožujku 1994. u odnosu na zadani sklop od 4301 pripadnika iznosila je nešto iznad 50 % a u odnosu na vlastiti sklop od 3653 pripadnika, oko 59 %.⁶⁶¹ Od početka travnja 1993. raspoloživo ljudstvo i sredstva brigade na svim bojišnicama angažiralo se većinom u dvije smjene sustavom 10 dana terena, 10 dana odmora ili 7/7 dana a jedno vrijeme i 15/15 dana. Broj stalno angažiranih pripadnika prema VRS iznosio je 300-400 iz svih postrojbi, dok je na bojištu prema ABiH broj angažiranih iznosio 500-700 pripadnika svih postrojbi brigade.⁶⁶²

Popunjavanje zapovjedništva pukovnije novim i neiskusnim sastavom odražavalo se negativno na učinkovitost zapovijedanja.⁶⁶³ Znatan problem prilikom popune pukovnije bio je nedostatak vojnih obveznika s vojno-evidencijskih specijalnostima PZO-a i zdravstva.⁶⁶⁴ Početkom kolovoza 1994. pukovnija je brojala 1744 pripadnika ili 78 % od sklopom predviđenog broja, iako se u evidenciji vodio znatan broj onih koji se nisu odazivali na izvršavanje zadaća. Treća bojna *Jure vitez Francetić*, prema tvrdnjama iz zapovjedništva ZP TG, iskazivala je samovolju glede izvršavanja zadaća te nije poštivala zapovijedi dobivene od

⁶⁵⁷ BiH, HZ HB, HVO, MO, Analiza mogućnosti i angažiranosti vojnih obveznika na području HZ HB, str. pov. bez broja, od 22. 10. 1993.

⁶⁵⁸ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995; HR HB, HVO, 79. dp Kralj Tomislav, 1. bojna „Tomislav“, Prosudba u postrojbi interesantna s gledišta operacije OA Pauk, str. pov. br. 595/94, od 17. 8. 1994.

⁶⁵⁹ ZOZ SzH, Izvješće o popuni brigada, str. pov. br. 01-5-260/93, od 8. 6. 1993.

⁶⁶⁰ RBiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi str. pov. br. 01-2243, od 12. 3. 1993.

⁶⁶¹ RBiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33-94-10, od 21. 3. 1994.

⁶⁶² HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Prijedlozi i zaključci oko daljnjeg rada i preustroja Brigade Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-235/94, od 2. 3. 1994.

⁶⁶³ RBiH, HR HB, MO, ZZZP, Izvješće, od 2. 8. 1994.

⁶⁶⁴ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 03-33-95-76, od 13. 9. 1995.

zapovjedništva pukovnije. Nesuglasice i nesnošljivost između 3. bojne i ostatka pukovnije trajale su duže vrijeme i ozbiljno su opterećivale stanje u postrojbi.⁶⁶⁵ Spor između zapovjedništva pukovnije i zapovjedništva 3. bojne nije bio riješen ni u travnju 1995. kada je 3. bojna dobila svoju zonu odgovornosti neovisno od 79. dp, što je još više zaoštrilo odnose u brigadi a dugoročno je bilo neodrživo rješenje.⁶⁶⁶

Inženjerijski vod 79. dp sredinom rujna 1994. ušao je u sastav Inženjerijske satnije 1. gardijske brigade. Prijelaz je izvršen na temelju izražene želje pripadnika voda za prelaskom u djelatni sastav. Osim ljudstva brigada je zadužila i inženjerijska sredstva 79. dp, uz obvezu vršenja inženjerijskih zadaća na tomlavgradskoj bojišnici sukladno zahtjevima pukovnije i zapovjedništva ZP TG. Brigada je preuzela obvezu povrata inženjerijskih sredstava u roku od najduže šest mjeseci.⁶⁶⁷ Osim Inženjerijskog voda u 1. gardijsku brigadu, prema izjavi zapovjednika pukovnije, do listopada 1994. prešao je kompletan MTRD s 161 pripadnikom, s time da je i postrojba PZO-a prešla u pristožernu postrojbu PZO-a ZP TG.⁶⁶⁸ Zbog prelazaka obučenijeg ljudstva iz topništva u djelatne postrojbe preostali sastav iz dvije baterije MB 120 mm u studenom 1994. nije bio u stanju samostalno djelovati.⁶⁶⁹ Prelasci iz pukovnije u djelatne postrojbe nastavili su se i u narednom razdoblju.⁶⁷⁰

Loše stanje u pukovnji rezultiralo je prijedlogom vršitelja dužnosti zapovjednika Glavnom stožeru za preustroj pukovnije u domobransku bojnu.⁶⁷¹ Istodobno iz brigade je razvojačeno 699 vojnih obveznika. Od toga je 317 obveznika razvojačeno radi povratka na radna mjesta u upravi i gospodarstvu, 241 obveznik je vraćen u matičnu postrojbu, 60 obveznika je razvojačeno jer je protiv njih vođen kazneni postupak, 45 razvojačenih su bili studenti, a 36 razvojačenih vojnih obveznika spadalo je u kategoriju „inozemci“.⁶⁷²

Početak listopada 1994. pukovnja je prema popisu brojila 1199 pripadnika. Dom zapovjedništva pukovnije brojao je 15 pripadnika, Logistička satnija 72, Sanitetski vod 15, Satnija veze 33, Vod ABKO 3, MTRD 161, Izvidnički vod 36, 1. bojna 305, 2. bojna 243 a 3. bojna 261 pripadnika.⁶⁷³ Krajem listopada 1994. pukovnja je bila popunjena s 1156 pripadnika, odnosno 1068 pripadnika manje od broja propisanog sklopom, zbog čega je GS

⁶⁶⁵ Pukovnja Kralj Tomislav, 13. bojna HOS-a, Izvanredno izvješće, br. 04-009/94, od 21. 6. 1994.

⁶⁶⁶ BiH, HR HB, MO, ZP TG, Stanje bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 1402-03-95-372, od 11. 4. 1995.

⁶⁶⁷ HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-5868/94, od 21. 9. 1994.

⁶⁶⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru, str. pov. br. 02-10-06/94-40, od 7. 10. 1994.

⁶⁶⁹ HR HB, HVO, 79. dp Kralj Tomislav, Dnevno izvješće, str. pov. br. 318/94, od 1. 11. 1994.

⁶⁷⁰ HR HB, MO, 1. gbr ABB, Popis pripadnika 1. gbr, pov. br. 1703-05-05-94-13, od 10. 9. 1994.

⁶⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenom nadzoru, str. pov. br. 02-10-18-94-101, od 17. 10. 1994.

⁶⁷² HR HB, HVO, ZOZ TG, Izvješće, pov. br. 02-4-5551/94, od 10. 9. 1994.

⁶⁷³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru, str. pov. br. 02-10-06/94-40, od 7. 10. 1994.

HVO-a zapovjedio provedbu popune do punog broja tijekom 30. listopada, neposredno pred izvođenje operacije *Cincar*.⁶⁷⁴

Tablica br. 20. Sredinom prosinca 1994. struktura popune 79. dp, po rodovima i strukama bila je sljedeća:⁶⁷⁵

	časnici	dočasnici	vojnici	ukupno
opća vojna specijalnost	-	15	2	17
pješništvo	56	84	731	871
topništvo	17	20	81	118
PZO	1	1	6	8
inženjerija	2	3	24	29
veza	2	10	75	87
ABKO	1	4	6	11
tehnička struka	12	7	41	50
sanitetska struka	5	5	15	25
veterinarska struka	1	-	-	1
prometna struka	2	2	106	110

Iz izloženih podataka vidljivo je da je pješništvo bilo popunjeno s 871. pripadnikom od 1366 predviđenih sklopom pukovnije. Topništvo je bilo popunjeno sa 118 od 250 predviđenih pripadnika. Protuzrakoplovna obrana bila je popunjena s osam pripadnika od 76 predviđenih sklopom. Sanitetska služba odskakala je popunom jer je u sastavu imala 25 pripadnika, odnosno tri više od 22 predviđenih sklopom pukovnije.⁶⁷⁶

Početkom veljače 1995. pukovnija je brojala 1366 pripadnika, što je iznosilo 61 % od sklopom predviđenog broja. Od toga je časnika bilo 127 ili 87 % od predviđenog broja, dočasnika je bilo 147 ili 54 % od predviđenog broja a vojnika 1092 ili 60% od sklopom predviđenog broja.⁶⁷⁷ Zapovjedništvo pukovnije početkom 1995. bilo je popunjeno s 18 časnika, odnosno 95% od broja predviđenog sklopom. Nisu bila popunjena mjesta Načelnika NBKO i Načelnika veterinarske struke. Zapovjednik pukovnije nalazio se na školovanju u HVU, a njegovu dužnost obavljao je Vršitelj dužnosti zapovjednika pukovnije. Starosna struktura zapovjedništva bila je sljedeća: do 30 godina starosti imala su tri pripadnika zapovjedništva, od 30 do 40 godina devet, od 35 do 40 godina četiri i preko 40 godina starosti imali su dvojica članova zapovjedništva pukovnije. Visoku stručnu spremu imala su peterica

⁶⁷⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Popuna 79. i 80. dp, str. pov. br. 02-10-06-/02-94-23, od 30. 10. 1994.

⁶⁷⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o planu popune 79. i 80. dp, str. pov. br. 02-10-06/02-94-231, od 15. 12. 1994.

⁶⁷⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o planu popune 79. i 80. dp, str. pov. br. 02-10-06/02-94-231, od 15. 12. 1994.

⁶⁷⁷ Tablica: Raščlamba popunjenosti postrojbi po ZP sa stanjem 1. 2. 1995, bez broja i datuma.

časnika a SSS 13 časnika. Svi časnici zapovjedništva pukovnije na tadašnje dužnosti došli su iz nižih postrojbi, odnosno bili su zapovjednici vodova, satnija, bojni itd. Jedan časnik (zapovjednik divizijuna) imao je završenu školu na HVU *Petar Zrinski*, jedan je imao završenu ŠRO JNA a jedan fakultet Opće narodne obrane (ONO). U zapovjedništvima bojni bila su popunjena sva djelatna mjesta. Prosječna starost pripadnika zapovjedništava bojni iznosila je do 30 godina, a izobrazba srednjoškolsko obrazovanje. Jedan časnik (zapovjednik 2. bojne) završio je vojnu školu HVU u rangu zapovjednika satnije, dok je zapovjednik 1. bojne imao ŠRO.⁶⁷⁸ Pukovnja je u ožujku 1995. imala dvanaest djelatnih časnika i dočasnika u zapovjedništvu, dok ih je u srpnju bilo jedanaest.⁶⁷⁹

Sredinom svibnja 1995. pukovnja je brojala ukupno 1239 pripadnika od kojih je 36 bilo žena. Do 25 godina starosti bilo je 372 pripadnika, do 30 godina starosti 282, do 40 godina 411, do 50 godina 129 i preko 50 godina starosti bilo je 45 pripadnika pukovnije. Istodobno Hrvata je u pukovnji bilo 1231, Muslimana šest i dvojica Srba. U radnom odnosu bilo je 336 pripadnika, dok je bez radnog odnosa bilo je 903 pripadnika pukovnije. Vojnu obvezu prije rata izvršilo je 916 pripadnika a vojnu obvezu tijekom rata izvršilo 323 pripadnika pukovnije. Samo osnovnu školu završilo je 357 pripadnika pukovnije, srednjoškolsko obrazovanje imalo je 828 pripadnika, višu stručnu spremu 19 a visoku stručnu spremu 36 pripadnika pukovnije. Vojnu akademiju i Školu rezervnih oficira JNA nije završio ni jedan pripadnik pukovnije. Časničku školu HV-a završilo je 16 pripadnika a dočasničku jedan pripadnik pukovnije.⁶⁸⁰ Postrojbe pukovnije u srpnju 1995. bile su popunjene sa 106 časnika od 145 predviđenih sklopom te 156 dočasnika od 273 predviđena sklopom pukovnije. Mjesec dan ranije djelatnih časnika u pukovnji bilo je 10 a dočasnika dvojica.⁶⁸¹ Popuna vojnicima iznosila je 1227 od 2242 propisanih sklopom.⁶⁸²

⁶⁷⁸ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva zbornom području, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

⁶⁷⁹ Uprava za ustroj popunu i mobilizaciju, Izvješće o popuni HVO-a 1. 3. 1995, str. pov. bez broja i datuma; HR HB, MO, Sektor za ONP, Rekapitulacija obračuna plaća za srpanj 1995, od 10. 8. 1995.

⁶⁸⁰ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Struktura popune domobranskih postrojbi ZP, str. pov. br. 1402-11-95-570, od 12. 5. 1995; Tablica: Pregled popune postrojbi ZP TG po nacionalnoj, socijalnoj, obrazovnoj i starosnoj strukturi, str. pov. bez broja, [svibanj 1995].

⁶⁸¹ HR HB, HVO, VP 1414, Dostava podataka, str. pov. br. 1414-05/95-130, od 3. 7. 1995; HR HB, HVO, VP 1414, SIS, Sigurnosna prosudba 79. dp „Kralj Tomislav“, str. pov. br. 528/95, od 3. 4. 1995.

⁶⁸² BiH, HR HB, GS HVO, Izvješće s nadzora bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

Tablica br. 21. Ustroj i popuna 79. dp sredinom studenog 1995.⁶⁸³

	prema sklopu	stvarna popuna	platni popis
Zapovjedništvo	37	30	36
Dom zapovjedništva	10	11	11
Izvidnički vod	22	20	26
Vod veze	37	25	33
Vod ABKO	21	10	16
Inženjerijski vod	32	20	27
Vod ratnog zdravstva	22	12	12
Logistička satnija	71	70	81
1. bojna	574	160	224
2. bojna	574	110	209
3. bojna	574	180	340
MTRD	250	100	143
„radna satnija“	110	115	
osiguranje objekata	11	11	
ukupno	2224	859	1285

Radna satnija i ljudstvo na osiguranju objekata nisu bili predviđeni sklopom pukovnije, a bili su pod zapovjedništvom Inženjerijskog voda. Satnija je većinom je bila popunjena vojnim obveznicima iz građevinskog poduzeća *Vran*. Unutar satnije ustrojen je i vod sastavljen od pripadnika muslimanske nacionalnosti. U zapovjedništvu pukovnije nije bilo bivših djelatnih časnika JNA ni bivših djelatnika SUP-a. Dvojica članova zapovjedništva nižeg ranga bila su pričuvni časnici JNA.⁶⁸⁴

Izvidnički vod pukovnije nije bio popunjen prema sklopu, obučenosat pripadnika bila je nedostatna kao i opremljenost postrojbe pripadajućim sredstvima. Postrojba je često korištena kao pričuva ili za držanje dijela crte obrane. Postrojba nije imala vlastitu potporu elektronskim djelovanjem već se oslanjala na SED-3 i Vod ED 1. gbr, što je isticano kao pozitivan primjer dobre suradnje u okviru sektora obrane.⁶⁸⁵

U ožujku 1995. zapovjedništvo i pripadnici 3. bojne pukovnije jednoglasno su odbijali redovitu smjenu na kupreškoj bojišnici, s obrazloženjem da se ne poduzima ništa protiv dezerterstva, ratnog profiterstva i nepravedne podjele plaća. Prema ocjeni nadređenih ovim činom se sigurnosno stanje u zoni odgovornosti 79. dp jako pogoršalo, jer su se na crtama u to

⁶⁸³ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995.

⁶⁸⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-10-06/02-94-190, od 12. 12. 1994; ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. Domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995; HR HB, HVO, VP 1414, SIS, Sigurnosna prosudba 79. dp „Kralj Tomislav“, str. pov. br. 528/95, od 3. 4. 1995.

⁶⁸⁵ GS HVO, Obavještajna uprava, Izvješće o nadzoru i provjeri bojne spremnosti u ZP TG po obavještajnom osiguranju, str. pov. br. 02-10-08-95-317, od 26. 4. 1995.

vrijeme kao zamjena morali nalaziti vojnici bez ikakvog ratnog iskustva.⁶⁸⁶ Isti postupak pripadnici 3. bojne ponovili su sredinom lipnja kada su trebali preuzeti položaje na desnom krilu obrane prema VRS. Ovaj put kao razlog odbijanja zapovjedi naveli su nezadovoljstvo sektorom kojeg su trebali posjesti.⁶⁸⁷ Kao i kod ostalih domobranskih postrojbi pripadnicima pukovnije osnovni problem predstavljale su male plaća, ne uplaćivanje radnog staža, socijalnog i zdravstvenog osiguranja od strane HVO-a. Na moral je posebno negativno djelovao znatan broj dezertera protiv kojih nisu poduzimane učinkovite mjere represije od strane tijela vlasti.⁶⁸⁸

U postrojbama HVO-a iz Tomislavgrada do sredine studenog 1995. poginulo je 67 pripadnika, nestalih je bilo petorica, a ranjeno je 120 pripadnika.⁶⁸⁹

Početkom kolovoza 1993. Predstojnik odjela obrane HZ HB pohvalio je Brigadu Kralj Tomislav na čelu sa zapovjednikom i *Kuprešku bojnu* za izuzetnu hrabrost, borbenost i iskazani moral na bojištu sjevernoj Hercegovini.⁶⁹⁰

Krajem prosinca 1993. GS HVO-a pohvalio je 3. bojnu Brigade Kralj Tomislav na čelu sa zapovjednikom Ivom Turalijom Krstom za izuzetne zasluge u obrani Domovine, iskazanu hrabrost i rezultate u borbama na uskopaljskoj bojišnici.⁶⁹¹

Predsjednik Predsjedničkog vijeća HR HB pohvalio je početkom ožujka 1995. 79. dp na čelu sa zapovjednikom za iskazanu hrabrost, požrtvovnost i samoinicijativu prilikom izvršavanja vojnih zadaća u oslobađanju okupiranih područja na kupreško-livanjskoj bojišnici.⁶⁹²

Pukovnija je krajem rujna 1995. prema zapovjedi Zapovjednika OG *Istok* Hrvatskih snaga trebala dostaviti 10 prijedloga časnika i 15 prijedloga dočasnika, za promaknuće u više činove.⁶⁹³

2.4. Naoružanje i oprema

⁶⁸⁶ HR HB, HVO, 1414, SIS, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 495/95, od 6. 3. 1995.

⁶⁸⁷ Centar SIS-a Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02-08-4-629/94, od 11. 6. 1994.

⁶⁸⁸ Centar SIS-a Tomislavgrad, Prosudba stanja u Brigadi Kralj Tomislav, str. pov. br. 02-8-4-4-440/94, od 30. 4. 1994.

⁶⁸⁹ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. Domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995.

⁶⁹⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Pohvala, od 4. 8. 1993.

⁶⁹¹ HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, br. 02-2/1-01-3663/93, od 24. 12. 1993.

⁶⁹² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, str. pov. br. 02-10-03-95-01, od 3. 3. 1995.

⁶⁹³ Hrvatske snage, OG Istok, Zapovijed, pov. br. 1402/95-06-655, od 29. 9. 1995.

Brigade je početkom ustroja imala Logističku satniju, prema mišljenju iz Glavnog stožera, popunjenu stručnim i osposobljenim zapovjednicima vodova i načelnicima službi, koji su dobro surađivali sa zapovjednikom brigade. Suradnja s HVO-om općine Tomislavgrad bila je dobra od samog početka rata. Posebno se isticala logistička potpora u vrijeme kada se brigada oslanjala na logistiku općine Tomislavgrad. Smještaj čuvanje i evidencija borbenih i neborbenih sredstava bili su dobro riješeni. Prometna služba posjedovala je evidencije mobiliziranih, doniranih i od neprijatelja zarobljenih motornih vozila. Brigada je u ožujku 1994. raspolagala s 272 vozilom čiji se broj preustrojem postrojbe namjeravao smanjiti na oko 200. Započelo se i s tipiziranjem voznog parka nabavom većeg broja terenskih vozila *Lada Niva*. Brigada je veći broj teških motornih vozila predala 1. gardijskoj brigadi zbog čega se kasnije tijekom većeg angažmana na bojišnici osjećao nedostatak takvih vozila za potrebe pukovnije.⁶⁹⁴ Do preustroja brigade u pukovniju za potrebe tehničkog održavanja vozila korištene su radionice sredstva i pričuvni dijelovi poduzeća *Transport*.⁶⁹⁵

Internim pravilom brigade određeno je da pripadnici u roku od 30 dana trebaju preuzeti plaću, nakon čega zastarijeva i vraća se u blagajnu zbornog područja. Pojedine niže postrojbe osnivale su od plaća svoj fond solidarnosti iz kojeg su pomagani pripadnici postrojbe lošijeg imovinskog stanja. U sjedištu brigade djelovale su dvije kuhinje a pripremanje hrane rađena je i na IZM-ovima u Gračacu i Doljanima. Brigada se u dopremi intendantskih sredstava oslanjala na SloB Posušje. U sanitetskoj službi nalazili su se i vojnici Vojno-evidencijske specijalnosti (VES) bolničari s kojima je provedena dodatna obuka. U sklopu saniteta djelovala je i veterinarska služba. Razmještaj saniteta načinjen je sukladno potrebama i planiranom razvoju saniteta brigade.⁶⁹⁶

Općina Tomislavgrad u rujnu 1993. financirala je HVO na svome području s 69 % potrebnih sredstava. Od prihoda koje su uplaćivali inozemci financiralo se 49 % ukupnih troškova HVO-a. Od većih gospodarskih subjekata *Tvornica kablova* sudjelovala je u ukupnom mjesečnom proračunu HVO-a s 19 %, ostala sredstva namicana su raznim porezima, doprinosima i carinama.⁶⁹⁷

Pukovnija je do svibnja 1995. raspolagala s tri skladišta sredstava i opreme, odnosno centralnim skladištem ubojnih sredstava, tehničkom radionicom s pričuvnim dijelovima i

⁶⁹⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-10-06/02-94-191, od 12. 12. 1994.

⁶⁹⁵ HVO, 79. dp Kralj Tomislav, Zahtjev za materijalno-tehnička i minsko-eksplozivna sredstva, str. pov. br. 01-676/94, od 1. 8. 1994.

⁶⁹⁶ RBiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33-94-10, od 21. 3. 1994.

⁶⁹⁷ HZ HB, HVO, Općina Tomislavgrad, Ured za privredu i razvoj i Ured za obranu Tomislavgrad, Analiza stanja u gospodarstvu i funkcioniranju civilnog života prouzročenog angažiranjem ljudstva u postrojbama HVO-a, bez broja, [rujan 1993.]; Ljuba ĐIKIĆ, „Uradili smo mnogo, ali ne i dovoljno“, *TRN*, 26. 11. 1993., 10.

skladištem hrane *Delma*. Za remont borbene i neorbene tehnike korištena je radionica poduzeća *Transport*“, a tvornica *Kabela* za izradbu pričuvnih dijelova i manje popravke pješačkog oružja.⁶⁹⁸ Objekti rudnika boksita u Studenim Vrtilim korištena su za skladištenje ubojnih sredstava brigade.⁶⁹⁹

Prema izjavi zapovjednika OZ SzH iz veljače 1993. Brigada Kralj Tomislav bila je najopremljenija u operativnoj zoni te je izdvojila „ogroman broj sredstava“ za utrošak i posudbe Jajcu, Bugojnu, Gornjem Vakufu, Prozoru, Livnu, Jablanici, Konjicu, Drežnici i operativnim zonama JiH i SB, iako joj nitko nije vraćao posuđena sredstva.⁷⁰⁰ Primjerice sredinom listopada 1992. prema zapovjedi GS HVO-a, brigada je posudila OZ JiH osam bacača granata MGL i 432 granate, koji do sredine siječnja 1993. nisu bili vraćeni usprkos dogovoru o obvezi povratka sredstava.⁷⁰¹ Nedugo nakon pisanog upozorenja Glavnom stožeru iz 1. brigade Čapljina vraćena su samo tri lansera.⁷⁰²

Postrojbe brigade su u znatnom broju sudjelovale u bojnim djelovanjima na cjelokupnom prostoru OZ SzH a zapovjedništvo brigade nije bilo protiv upotrebe snaga i sredstava bilo gdje i bilo kada, ali im je smetalo što im se ne vraćaju posuđena sredstava koje je brigada često puta nabavljala iz vlastitih izvora financiranja.⁷⁰³ Više puta od GS HVO-a za brigadu je obećavano naoružanje koje nije isporučeno, tako da je sredinom studenog 1992. brigadi nedostajalo oko 300 automatskih pušaka za novake i postrojbe koje su bile naoružane neodgovarajućim naoružanjem.⁷⁰⁴

Prema podacima ZP TG brigada je u studenom 1993. od pješačkog naoružanja raspolagala s 28 snajperskih pušaka, 2019 automatskih pušaka, 27 lakih strojica i jednom teškom strojicom. Od lakog i srednjeg protuoklopnog naoružanja raspolagala je s 30 ručnih bacača M-57, devet ručnih bacača „Osa“, 26 ručnih bacača RPG-7, 39 ručnih bacača „Zolja“, šest topova M-60. Od lakog topništva za potporu raspolagala je s 26 MB 82 mm i 24 MB 60 mm. Od teškog topništva za potporu brigada je raspolagala s 11 MB 120 mm, dva topa B-1, dva T-130 mm, dvije TH-152 mm, jednom H-155 mm, jednom H-203 mm, jednim SVBR 122 mm, tri LRL-a i jednim VBR 107 mm. Od protuoklopnog topništva brigada je raspolagala s

⁶⁹⁸ BiH, HR HB, GS HVO, Izvješće s nadzora bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

⁶⁹⁹ RBiH, HR HB, HZ HB, GS HVO, Odjel operativne logistike, Prijedlog za izmještanje MES-a, br. 1993-11/3-40, od 20. 12. 1993.

⁷⁰⁰ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za naoružanje, str. pov. br. 182-1, od 20. 11. 1992.

⁷⁰¹ HVO, Brigada Kralj Tomislav, Zahtjev za povrat posuđenih sredstava, str. pov. br. 01/21-1/93, od 14. 1. 1993.

⁷⁰² HVO, Brigada Kralj Tomislav, Redovno izvješće, str. pov. br. 01/273-93, od 17. 1. 1993.

⁷⁰³ IZM Prozor, Izvješće o stanju u G. Vakufu za dan 4. 2. 1993, br. 01/100-82, od 4. 2. 1993.

⁷⁰⁴ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za naoružanje, str. pov. br. 182-1, od 20. 11. 1992.

dva T-100 mm. Od protuoklopnog raketnog topništva brigada je raspolagala s jednim lanserom „Fagot“ i 22 lansera „Maljutka“. Od protuzračnih oružja brigada je raspolagala s tri PZT 20/3 mm, jednim PZT 20/1 mm, četiri PZT 40 mm, jednim samovoznim PZT 57/2, dvije PZS 14,5/2 i 14 lansera S-2M. Istodobno od oklopnih sredstava brigada je raspolagala s četiri tenka T-55.⁷⁰⁵ Nakon preustroja, pukovnija je prilikom izvedbe zadaća na kupreškoj bojišnici, davala posade za tenkove 1. gbr koji su služili za ojačanje obrane u zoni odgovornosti pukovnije.⁷⁰⁶

Prema izvješću Glavnog inspektorata MO HR HB iz ožujka 1994. brigada je bila dobro opskrbljena borbenom tehnikom. Osposobljenost zapovjedništva i ustroj topničke postrojbe ocijenjen je dobrim dok održavanje oružja nije zadovoljavalo u potpunosti. Osposobljenost za protuoklopnu borbu i izviđačko-diverzantsku djelatnost bila je dobra.

U prosincu 1994. nakon predaje većine težeg oružja 1. gardijskoj brigadi pukovnija je od topništva raspolagala s tri MB 120 mm, četiri MB 82 mm, šest MB 60 mm, jednim topom ZIS 76 mm i jednim topom T-12 od 100 mm, jednim VBR 128 mm i jednim od 107 mm, jednim PZT 20/1, dva PZS 14,5 mm te s jednim lanserom „Fagot“.⁷⁰⁷ Mješoviti topničko-raketni divizion pukovnije u prosincu 1995. od oružja je raspolagao s četiri MB 120 mm, jednim VBR-om 128 mm, jednim VBR-om 107 mm, dva T-12 100 mm, jednim ZIS-om 76 mm i jednim topom B-1. Većini oružja nedostajala su sredstva za održavanje i dijelovi nišanskih uređaja.⁷⁰⁸

2.5. Zone odgovornosti

Brigada kralj Tomislav, nakon osnivanja, dobila je zadaću obrane crte: padine Gluvog vrha, zaselak Duvnjaci - Široka kosa - selo Marići - sjeverne padine Znanaglina šume-Donji Mušić-Velika Kozjača-Vršić-Donje Ravno-Razvršje, na kojoj je zaustavljen napad srpskih snaga nakon pada Kupresa.⁷⁰⁹ Crta se dodatno utvrđivala i ojačavala obukom ljudstva te nabavom tehnike osobito topničkog i protuoklopnog oružja. Manjim izviđačko diverzantskim

⁷⁰⁵ ZP TG, Brigada Kralj Tomislav, tablice: Naoružanje i oprema pješništva, topništva, sredstava PZO i OMP, str. pov. bez broja, od 13. 7. 1995.

⁷⁰⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće s nadzora i kontrole 79. dp, str. pov. br. 02-10-06/02-95-15, od 12. 8. 1995.

⁷⁰⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće s nadzora brojnog stanja u 79. dp, str. pov. br. 02-10-06/02-94-247, od 17. 12. 1994.

⁷⁰⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće sa sastanka načelnika topništva, str. pov. br. 02-10, 13/02-95-14, od 4. 12. 1995.

⁷⁰⁹ HR-HMDCDR-18, Zbirka digitaliziranog gradiva, Dnevno izvješće VOS-a od 13. 5. 1992.

skupinama izvođene su diverzije na zapovjedna mjesta i važnije objekte VRS na kupreškoj visoravni.⁷¹⁰

Izbijanjem otvorenog rata s Muslimanima početkom 1993. godine bojište brigade se proširilo na prostore Rame, Uskoplja i Jablanice, na kojima je brigada, pored domicilnih postrojbi, predstavljala jednu od okosnica obrambenih snaga HVO-a. U listopadu 1993. brigada je držala crte: selo Lizoperci,-Vilagića kosa i Gornja Slatina-Pisvir-rijeka Doljanka. Postrojbe brigade su pored obrane izvodile napadajne djelatnosti po inicijativi zapovjednika brigade.⁷¹¹ Krajem 1993. brigada ojačana jednom bojnom iz Brigade Rama i jednom iz Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić te satnijom iz *Bojne Mijat Tomić* dobila je zonu odgovornosti u sektoru V uskopaljsko-ramsko-jablaničke bojišnice, omeđene granicom na sjeveru: Homatlije, po dubini Volujak, kota 349 i na jugu granicom: Strop, po dubini, Kamen 1345 m. Zadaća postrojbi bilo je izvođenje djelatne obrane te izvedba konkretnih zadataka izvidničko-diverzantskim skupina za uništavanje žive sile neprijatelja. Zapovjednik brigade zadužen je za planiranje i realizaciju napadajne akcije manjeg obujma u cilju vezivanja neprijateljskih snaga i poboljšanja taktičkog položaja brigade.⁷¹² Brigada Kralj Tomislav s dijelom postrojbi izvodila je borbena djelovanja na navedenom području još od sredine travnja 1993. godine.⁷¹³

U operaciji *Cincar 94 79.* dp je imala opću zadaću praćena postrojbi prvog postroja, te posjedanja dostignutih položaja, dok je jedna bojna brigade uz 1. gardijsku brigada sudjelovala u prvom napadajnom postroju.⁷¹⁴

U operacijskom ciklusu Hrvatskih snaga na livanjsko-kupreškoj bojišnici od prosinca 1994. do listopada 1995. brigada je izvodila djelatnu obranu u svojoj zoni odgovornosti, izvodila je usto demonstrativne napade i selektivno topnički djelovala po neprijateljskim položajima. Nakon pomaka bojišne crte preuzimala je dodijeljenu zonu sa zadaćom utvrđivanja nove linije i odbijanja protunapada postrojbi VRS.⁷¹⁵

Dana 4. prosinca 1995. crtu obrane 79. dp u području sela Sitnica i Perići preuzeli su pripadnici 3. gbr. HVO-a. Sutradan je završeno izvlačenje ljudstva, oružja i materijalno-

⁷¹⁰ Iz izlaganja zapovjednika 79. dp Bože Papića na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, prosinac 2013.

⁷¹¹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-4283/93, od 5. 10. 1993.

⁷¹² HR HB, HVO, ZP TG IZM Prozor, Organizacija izvođenja aktivne obrane, str. pov. br. 01/5215, od 4. 12. 1993.

⁷¹³ R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 14:00, str. pov. br. 01-252/93, od 19. 4. 1993.

⁷¹⁴ Iz izlaganja zapovjednika 79. dp Bože Papića na okruglom stolu „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, Matica hrvatska, prosinac 2013.

⁷¹⁵ HR HB, HVO, VP 1414, Raščlamba napadnih operacija izvedenih u periodu studeni 1994.- listopad 1995., str. pov. br. 1414-01/96-80, od 17. 5. 1996.

tehničkih sredstava pukovnije u Tomislavgrad. Od 6. prosinca obustavljeno je izvođenje smjena osnovnih postrojbi pukovnije čiji su pripadnici upućeni na odmor.⁷¹⁶

3. Brigada-Četrdeset druga domobranska bojna, Prozor-Rama

3.1. Organiziranje obrane do ustroja brigade

Inicijativom Općinskog odbora HDZ-a BiH Prozor organizirana je skupina ljudstva koje je 1. lipnja 1991. počelo s pripremama za obranu teritorija općine. U rujnu je osnovan Krizni štab koji je potom ustrojio Operativni štab sa zadaćom ustrojavanja i obuke postrojbi i nabavu naoružanja. Krizni štab je, pored naoružanja i opreme, nabavljao i popunjavao pričuve strateški važne robe. Od rujna su u Prozoru ustrojivane postrojbe na teritorijalnom načelu po mjesnim zajednicama, a pripadnici postrojbi su od studenog 1991. slani na obuku u Omiš i Baško Polje. Prva skupina brojila je deset dragovoljaca, koji su na kraju obuke proglašeni najboljom od skupina pristiglih iz više općina. Druga skupina otišla je na obuku u prosincu. Povratnici s obuke su u organiziranim kampovima na Makljenu, Zahumu, Kolivretu i Uzdolu provodili obuku novih polaznika.⁷¹⁷

Prvo organizirano postrojavanje vojske u Rami izvršeno je 21. ožujka 1992. ispred osnovne škole u Rumbocima, prema prvoj borbenoj zapovjedi koju je potpisao pukovnik Ante Mikulić kao Načelnik Glavnog stožera HVO. Prvi zapovjednik općinskog stožeta HVO-a Rama bio je Stipo Ćurić.⁷¹⁸ Umjesto dotadašnjih dragovoljnih straža ustrojeni su vodovi koji po smjenama odlaze na položaje prema Ravnom. Uspostavljena je veza s GS HVO-a, kao i međusobna veza postrojbi na teritoriju općine. U početku nije bilo dovoljno oružja, streljiva, niti odgovarajuće logističke opskrbe postrojbi. S postrojbama lokalnih Muslimana, organizirana je zajednička vojna policija i logistika.⁷¹⁹ Postrojbe iz Rame su 22. ožujka izišle na položaje prema srpskim snagama u Kupreškoj općini, a opća mobilizacija vojnih obveznika objavljena je 3. travnja 1992.⁷²⁰ Zapovjedništvo Općinskog stožera HVO-a Prozor nalazilo se u selu Ripci, u objektu motela na brani hidrocentrale. Drugi zapovjednik postrojbi iz Rame imenovan od GS HVO-a u prvoj polovici travnja 1992. bio je Josip Žgela, koji je

⁷¹⁶ Hrvatske snage, SIS 79. dp, Službena bilješka, str. pov. br. 899/95, od 7. 12. 1995.

⁷¹⁷ RBiH, HZ H-B, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, br. 101-514/92, od 05.11. 1992; „Vrludanje u ratnom kovitlacu“, *Ramski vjesnik* (Rama), prosinac 1994., 12; „Kratak pregled događaja u Rami 1990.-1995.“ U: *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu*, 42.

⁷¹⁸ Izjava Petra Kolakušića, Načelnika stožera Brigade Rama i 42. db, zabilježena 14. 2. 2021.

⁷¹⁹ MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“

⁷²⁰ RBiH, HZ H-B, HVO, Zapovjedništvo Brigade Rama, br. 101-514/92, od 5.11. 1992; „Godina znoja, krvi, suza i ponosa“, *Ramski vjesnik*, ožujak 1993., 6-7.

krajem travnja, zbog nesuglasica između HVO-a i HOS-a, napustio zapovjedništvo i otišao iz Rame. Zapovjedništvo postrojbama preuzeo je povratnik iz HV-a Šimun Fofić.⁷²¹ Okrupnjavanje lokalnih postrojbi u satnije i bojne veže se uz sredinu svibnja 1992. godine. Istodobno se radilo na evidentiranju vojnih obveznika, prikupljanju voznog parka, sredstava veže i ostalih materijalno-tehničkih sredstava s ciljem ustroja brigade.⁷²²

Ustrojavanje postrojbi olakšano je zahvaljujući kartoteci vojne evidencije iz komunističkog razdoblja, čije je odnošenje iz općine spriječeno općim otporom hrvatskog naroda u kolovozu 1991. godine.⁷²³ Zapovjednik postrojbi HVO-a Prozor od 9. svibnja 1992. godine bio je Ivan Anđelić, proslavljeni borac iz Vukovara, a Šimun Fofić postao je njegov zamjenik.⁷²⁴ Veće količine oružja u Prozor su stigle su nakon osvajanja skladišta JNA *Ljuta* kod Konjica, početkom svibnja. U skladištu je bilo smješteno naoružanje TO Jablanice, Konjica i Prozora, a prozorski HVO dobio je nakon podjele oko 1100 komada oružja raznih vrsta.⁷²⁵ Fofić je zamijenio Anđelića na mjestu zapovjednika postrojbi, nakon što je Anđelić 18. lipnja 1992. teže ranjen. Šimun Fofić poginuo je 7. srpnja, te ga je na mjestu zapovjednika zamijenio Ilija Franjić.⁷²⁶

3.2. Ustroj i struktura brigade-bojne

Prelaskom na sustav operativnih zona u HVO-u, općina Prozor i Općinski stožer HVO-a ušli su u sastav OZ SZH, premda su do tada bili u sastavu Regionalnog stožera Srednja Bosna, odnosno Zapovjedništva oružanih snaga (OS) Srednja Bosna sa sjedištem u Vitezu. Prema zapovijedi Stožera OS Srednja Bosna, s kraja srpnja 1992. općinski stožeri HVO-a imali su zadatak ustrojiti postrojbe do razine bojne te izraditi plan obrane, nastaviti s

⁷²¹ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Zapovijed, bez broja, od 19. 5. 1992; Ivan JAKOVLJEVIĆ, „Ratna kronika Rame od ožujka 1992. do ožujka 1994. godine“. U: *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu*, 57, 60; Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 14. 2. 2021. godine.

⁷²² Izvješće sa sjednice zapovjedništva HVO-a održane 11. svibnja 1992. u 16,00 sati; HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Izvješće, od 19. 5. 1992.

⁷²³ Nikola RAŠIĆ, „Godina znoja, krvi, suza i ponosa“, *Ramski vjesnik*, ožujak 1993. , 6-7; Prema drugim svjedočenjima kompletna vojna kartoteka je bila uklonjena iz općine, što je otežavalo mobilizaciju ljudstva. Nemogućnost dogovora o mobilizaciji i ustroju postrojbi s muslimanskim političkim vodstvom u općini, bio je sljedeći otežavajući čimbenik prilikom mobilizacije vojnih obveznika. „Spreman sam učiniti sve što je u interesu hrvatskog naroda“, *Ramski vjesnik*, travanj 1994., 5.

⁷²⁴ Zapisnik (izvješće) sa sjednice zapovjedništva, [svibanj 1992]; HVO, Stožer Tomislavgrad, Izvješće HVO Prozor, od 23. 6. 1992.

⁷²⁵ MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992., ČSP, Zagreb., 383; MARIJAN, *Domovinski rat*, 230-231; DRAGIĆ, *Gorka vremena*, 202.

⁷²⁶ ROTIM, *Obrana Herceg Bosne II*, 208.

inženjerijskim uređenjem položaja i učvršćivanjem crte obrane.⁷²⁷ Sredinom kolovoza iz Zapovjedništva oružanih snaga Srednja Bosna zapovjedbno je slanje izvješća o vlastitim i s procjenom neprijateljskih snaga.⁷²⁸ Usuprot tome zapovjedništvo općinskog stožera redovito je slalo izvješća zapovjedniku HVO-a u Tomislavgradu.⁷²⁹ Vjerojatno potaknut time, zapovjednik stožera Srednja Bosna tražio je krajem srpnja mišljenje načelnika GS HVO-a, koji mu je potvrdio da HVO Prozora ulazi u sastav 1. operativne zone Regionalnog stožera Srednja Bosna sa sjedištem u Gornjem Vakufu, s čime je zapovjedništvo upoznalo Općinski stožer HVO-a Prozor.⁷³⁰

Općinski stožer HVO-a u srpnju 1992. predložio je strukturu brigade i nižih postrojbi a Odjel obrane HZ HB odredio je mobilizacijski razvoj brigade. Propisana je struktura satnija pješništva u brigadi *Rama*, prema kojoj se satnija trebala sastojati od zapovjednika s osmočlanim zapovjedništvom, tri voda s po 31. pripadnikom, desetinom za potporu sastava tri MB 60 mm i 12 pripadnika. Svaka satnije trebao je brojiti 114 pripadnika.⁷³¹ Istodobno je propisan i ustroj pješničkog voda sa zapovjednikom i tri desetine. Zapovjednik prve desetine ujedno je bio i zamjenik zapovjednika voda, koji je trebao brojati ukupno 31 pripadnika.⁷³² Općinski stožer Prozor potom je početkom kolovoza propisao strukturu bojni u brigadi Rama. Bojna se trebala sastojati od Zapovjednika sa zapovjedništvom od 12 članova, Odjeljenjem veze, Izviđačkim odjeljenjem, Odjeljenjem S-2M i četiri pješničke satnije.⁷³³

Odjel obrane HVO-a izdao je 16. rujna 1992. zapovijed za ustroj pričuvne brigade u općini Prozor. Prema zapovjedi, zapovjedništvo Općinskog stožera HVO-a trebalo je preimenovati u zapovjedništvo brigade, a prijedlog za imenovanje zapovjedništva trebalo je dostaviti OZ SzH i GS HVO-a do 29. rujna. Naziv brigade trebalo je usuglasiti s Predsjedništvom HVO-a Rama.⁷³⁴

Na koordinacijskom sastanku HVO-a Rama 19. listopada 1992. odlučeno je da se brigada općine Prozor zove Brigada Rama, s obrazloženjem da je ime izraz težnje hrvatskog

⁷²⁷ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Zapovijed, br. 193/92, od 28. 7. 1992.

⁷²⁸ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Zapovijed, br. 333/92, od 16. 8. 1992.

⁷²⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 175; HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Izvješće, str. pov, bez broja, od 23. 6. 1992; HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Izvješće sa sastanka zapovjedništva HVO-a Prozor, od 8. 6. 1992.

⁷³⁰ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, bez broja, od 25. 7. 1992.

⁷³¹ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Zapovijed, br.101-33/92, od 22. 7. 1992; Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 14. 2. 2021.

⁷³² HZ HB, HVO, Općinski stožer Rama-Prozor, Zapovijed, br. 101-32/92, od 22. 7. 1992.

⁷³³ HZ HB, HVO, Općinski stožer Rama-Prozor, Zapovijed, br. 101-146/92, od 8. 8. 1992.

⁷³⁴ RBiH, HZ Hb; HVO, Odjel obrane, zapovijed za formiranje brigade, str. pov. br. 03-78/92, od 16. 9. 1992.

naroda za povratkom općini povijesnog imena Rama.⁷³⁵ Naziv Brigada Rama javlja se prvi put 25. rujna na memorandumu izvješća HVO-a Prozor koje je potpisao zapovjednik brigade Ilija Franjić.⁷³⁶

Sredinom studenog 1992. brigada je brojala 1660 pripadnika i držala je oko 30 km bojišnice. Sastojala se od Zapovjedništva brigade, tri pješačke bojne s ukupno devet satnija, Mješovitog topničkog divizionara, loše opremljene postrojbe PZO-a, Diverzantskog voda, Voda specijalne namjene, logističke službe i inženjerijske postrojbe s nedovoljno obučanim ljudstvom. Svaka od bojni brojila je oko 350 pripadnika, topništvo oko 95, PZO oko 50 a logistika oko 150 pripadnika.⁷³⁷ Diverzantski vod brigade početkom prosinca brojao je 25 pripadnika.⁷³⁸

Sredinom 1993. godine radi poboljšanja vođenja i zapovijedanja postrojbom ustrojena je 4. pješačka bojna Brigade Rama.⁷³⁹ Osnovu za bojnu činili su dijelovi 3. bojne a popuna je izvođena na teritorijalnom načelu. Četvrta bojna je u sastavu imala najmanji broj vojnika u odnosu na ostale tri bojne. Za ustroj rodovskih postrojbi u bojni, pomoć je dobivena od rodovskih postrojbi brigada *Rama i Kralj Tomislav*. Na kraju su sve bojne u brigadi ustrojene su prema istovjetnom sklopu.⁷⁴⁰

Brigada je krajem listopada 1992. uputila prijedlog kandidata u zapovjedništvo OZ SzH, tako da je predloženo četvero pripadnika na definirana zapovjedno-administrativna mjesta.⁷⁴¹ Usuprot velikih teškoća uzrokovanih pogoršanim odnosima s Armijom BiH, zapovjedništvo brigade uspjelo je do sredine listopada ustrojiti postrojbom za napadajna djelovanja jačine 100-150 pripadnika. Postrojba je osposobljavana za predviđene djelatnosti, međutim nije raspolagala s odgovarajućim naoružanjem i opremom, koje brigada nije uopće posjedovala što je stoga traženo od logistike operativne zone.⁷⁴²

Zapovjednik brigade u studenom 1992. bio je Ilija Franjić,⁷⁴³ koji je po svemu sudeći sredinom listopada podnio ostavku.⁷⁴⁴ Ostavka izgleda nije prihvaćena od članova

⁷³⁵ HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Prijedlog imena brigade OS HVO Rama-Prozor, br. 101-441/92. od 20. 10. 1992.

⁷³⁶ HZ HB, HVO, Općinski stožer Rama, Brigada Rama, Izvješće, od 25. 9. 1992.

⁷³⁷ Brigada Rama, Zapovjednik, Referiranje sa sastanka u Tomislavgradu, 8. studenog 1992, bez broja i datuma.

⁷³⁸ R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Rama, Izvješće, str. pov. br. 31/92, od 10. 12. 1992.

⁷³⁹ *Isto*.

⁷⁴⁰ Izjava Petra Kolakušića, Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 8. 5. 2021.

⁷⁴¹ HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Prijedlozi kandidata za OZ SzH, str. pov. br. 101-442/92, od 20. 10. 1992.

⁷⁴² HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Izvješće, br. 101-440/92, od 20. 10. 1992.

⁷⁴³ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, br. 03-220/92, od 25. 11. 1992.

⁷⁴⁴ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Obrazloženje, br. 101-434/92, od 20. 10. 1992.

zapovjedništva brigade,⁷⁴⁵ međutim Franjić je ostao čvrst u svojoj odluci te je početkom prosinca operativnoj zoni podnio zahtjev za razrješenjem s dužnosti zapovjednika brigade, usto je odbio i sve druge zapovjedne dužnosti u brigadi koje mu je nudio zapovjednik operativne zone. Najkasnije do 14. prosinca dužnost zapovjednika brigade od Franjića trebao je preuzeti Željko Ćubela, načelnik stožera Brigade Petar Krešimir IV., koji iz nepoznatih razloga nikada nije postavljen.⁷⁴⁶

Dana 30. studenog 1992. Odjel obrane HVO-a postavio je Zapovjedništvo Brigade Rama, koje se sastojalo od: Načelnika stožera (ujedno Dozapovjednika), Pomoćnika zapovjednika za koordinacije, Načelnika sigurnosti, Pomoćnika načelnika za saznajne poslove, Pomoćnika zapovjednika za IPD, Načelnika topništva, Načelnika PZO, Načelnika inženjerije, Načelnika veze, Pomoćnika zapovjednika za OMKP, Pomoćnika zapovjednika za logistiku, Načelnika intendantske službe, Načelnika sanitetske službe, Načelnika prometne službe, Načelnika tehničke službe, Načelnika financijske službe, Zapovjednika MTD-a, te zapovjednika 1., 2., i 3. bojne.⁷⁴⁷ Hrvatsko vijeće obrane Prozor sredinom prosinca predložilo je Šimuna Žutića, Načelnika ONP-a, za zapovjednika brigade, Žutić je za zapovjednika izabran 14. prosinca na sastanku zapovjedništva Brigade Rama.⁷⁴⁸ Izbor je izvršen prema dogovoru sa sastanka zapovjednika GS HVO-a, zapovjednika OZ SzH i zapovjedništva brigade održanog dan ranije u Prozoru.⁷⁴⁹ Zapovjedno mjesto Brigade Rama bilo je u Prozoru, a IZM trebalo je prema zapovjedi biti u selu Dobroša.⁷⁵⁰

Sredinom listopada protuzračna obrana brigade bila je organizirana u „1. laki artiljerijsko-raketni vod PZO-a“, čija su dva topnička i jedno raketno odjeljenja trebali biti smješteni na Makljenu a dva topnička odjeljenja na Raduši. Sa zadaćom praćenja situacije u zraku osnovan je Operativni centar PZO-a, uvezan žičanom vezom s vatrenim položajima. Postrojbe PZO-a brojale su ukupno oko 50 pripadnika.⁷⁵¹

Prema podacima zapovjedništva OZ SzH, početkom studenog 1992. brigada je bila ustrojena u tri pješačke bojne s ukupno devet satnija, s po tri voda u svakoj satniji. Kao

⁷⁴⁵ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Dopis zapovjedniku brigade, br. 101-434./92, bez datuma.

⁷⁴⁶ RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Obavijest o imenovanju, str. pov. br. 01-202-30, od 8. 12. 1992; RBiH, HZ HB, Brigada Rama, Zahtjev, službeno, bez broja, od 7. 12. 1992; Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 13. 2. 2021. godine.

⁷⁴⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje u brigadu Rama, str. pov. br. 03-231/92, od 30. 11. 1992.

⁷⁴⁸ RBiH, HT HB, Odjel obrane OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/170-199, od 15. 12. 1992; RBiH, HZ HB, HVO, SIS Prozor, Izvješće, bez broja i datuma.

⁷⁴⁹ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Rama, Izvješće, str. pov. br. 34/92, od 15. 12. 1992.

⁷⁵⁰ HR HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01/5215, od 4. 12. 1993.

⁷⁵¹ HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, 1. larv PZO, Plan upotrebe postrojbi PZO brigade Rama, str. pov. br. 10/92, od 16. 10. 1992; Brigada Rama, Zapovjednik, Referiranje sa sastanka u Tomislavgradu, 8. studenog 1992, bez broja i datuma.

podstožerne postrojbe ustrojani su usto Mješoviti topnički divizijun, inženjerska postrojba s nedovoljno obučeni ljudstvom, Diverzantski i Vod za posebne namjene, te logistička služba. Bojne su brojale oko 350 pripadnika, topništvo oko 95, a logistika oko 150 pripadnika.⁷⁵²

Baterija haubica kalibra 105 mm Mješovitog topničkog divizijuna razdvojena je na dva voda s različitim sektorom djelovanja. Prvi vod haubica nalazio se u području sela Zahum i davao je topničku potporu 1. pješačkoj bojni. Drugi vod bio je raspoređen na području Raduše i pokrivaio je zonu djelovanja 2. pješačke bojne. Minobacačka baterija 120 mm, također se sastojala od dva voda, raspoređenih tako da je 1. vod, smješten u području Rosoje pružao potporu 1. bojni, dok je 2. vod baterije smješten na području Raduše, pružao potporu 2. bojni. Baterija „Maljutki“ nalazila se u području Zahuma i osiguravala je moguće pravce djelovanja oklopno-mehaniziranih postrojbi neprijatelja.⁷⁵³

Tablica br. 22. Struktura i popuna Brigade Rama sredinom kolovoza 1993. godine.⁷⁵⁴

	prema sklopu	stvarno stanje	postotak popune
Zapovjedništvo	36	30	83 %
Ured zapovjedništva	13	12	92 %
Izviđački vod	19	31	163 %
Vod veze	32	23	23 %
Odjeljenje ABKO	6	3	50 %
Diverzantski vod	27	22	72 %
Protudiverzantski vod	21	14	67 %
Inženjerijski vod	35	29	83 %
Vod vojne policije	30	23	77 %
Logistička satnija	78	154	197 %
1. bojna	390	329	84 %
2. bojna	390	335	86 %
3. bojna	390	421	108 %
MTD	198	73	37 %
Mješovita baterija PZO	56	21	37 %
Samostalni oklop. meh. vod	19	18	95 %
ukupno	1740	1558	89 %

Širenjem sukoba s Armijom BiH, u okviru brigade i na tragu zapovjedi Glavnog stožera za ustrojavanje djelatnih postrojbi u brigadama, osamostaljuje se nekoliko manjih specijalnih postrojbi od kojih su najpoznatije bile *Postrojba posebnih namjena Marinko Beljo*, *Diverzantski vod Ivan Peran*, *Protu-diverzantski vod Bata* i *Diverzantski vod Jastrebovi*, koje

⁷⁵² Brigada Rama, Zapovjednik, Referiranje sa sastanka u Tomislavgradu, 8. studenog 1992, bez broja i datuma.

⁷⁵³ HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Plan upotrebe topništva u OS HVO Rama-Prozor, str. pov. br. 70/92, od 18. 10. 1992.

⁷⁵⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Stanje popune brigade, str. pov. br. 06-230- 1/93, od 11. 8. 1993.

su zajedno sa dijelom Vojne policije iz Rame najčešće djelovale kao interventne, napadajne ili izviđačko-diverzantske postrojbe na najosjetljivijim pravcima.⁷⁵⁵

Krajem studenog 1993. rasformiran je Izviđački vod brigade zbog odbijanja zapovijedi, ljudstvo voda raspoređeno je u 1.bojnu brigade.⁷⁵⁶ Početkom prosinca u brigadi se ustrojava novi Izviđački vod u organizaciji načelnika obavještajne službe brigade. Pristup postrojbi bio je dragovoljan, a nije ga smjela ometati matična postrojba kandidata.⁷⁵⁷

Po zapovjedi GS HVO-a od 6. srpnja 1993. postrojba *Komušina* podređena je Brigadi Rama,⁷⁵⁸ da bi 21. kolovoza Glavni stožer zapovjedio da se od ljudstva s područja općine Teslić ustroji *Samostalna satnija Komušina* sa sjedištem u Čapljini. Satnija je nakon osnivanja pridodana 2. brigadi HVO-a u Mostaru.⁷⁵⁹ Zbog nedostatka ljudstva u brigadi Rama početkom siječnja 1994. podređena joj je *Lašvanska bojna*, sa zadaćom djelovanja u zoni odgovornosti, te logističkom potporom brigadi.⁷⁶⁰ *Lašvanska* bojna ustrojena je u srpnju 1993. od ostataka postrojbi HVO-a iz Sebešića, Rostova i drugih dijelova srednje Bosne, nakon okupacije matičnog teritorija, te je na teritoriju općine Prozor djelovala kao samostalna postrojba pod zapovjedništvom operativne zone.⁷⁶¹ Bojna je nakon osnivanja brojila oko 220 vojnika.⁷⁶² Jedan dio pripadnika bojne prešao je u brigade *Rama* i *Ante Starčević*, međutim sredinom kolovoza zapovjeden im je povratak u matičnu postrojbu.⁷⁶³ Sredinom kolovoza 1993. postavljeni su dozapovjednik, pomoćnik zapovjednika za logistiku, zapovjednika 1. satnije te zapovjednik Doma zapovjedništva *Lašvanske bojne*.⁷⁶⁴ Zapovjednik postrojbe u prosincu 1993. bio je Ivica Čobanac.⁷⁶⁵ Krajem studenog 1993. bojna je imala 122 pripadnika, koji su s odobravanjem priključenje Brigadi Rama, nadajući se boljoj logističkoj potpori.⁷⁶⁶

⁷⁵⁵ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, br. 01-3996/93, od 6. 12. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed str. pov. br. 01-3947/93, od 2. 12. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, br. 01-3197/93, od 11. 11. 1993; Postrojba za posebne namjene „Marinko Beljo“ do listopada 1993. bila je poznata pod imenom „Kinder vod“, s kojim je zapovijedao Marinko Beljo poslije, od ožujka do pogibije u svibnju 1993., zapovjednik Brigade Rama. Ana BURIĆ, „Marinkovi momci danas“, *Ramski vjesnik*, listopad 1993., 6; Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 14. 2. 2021.

⁷⁵⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, br. 01-3288/93, od 25. 11. 1993.

⁷⁵⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, br. 01-3944/93, od 1. 12. 1993.

⁷⁵⁸ R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće i zahtjev za rješavanje problema, str. pov. br. 01-1645/93, od 13. 7. 1993.

⁷⁵⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 176.

⁷⁶⁰ HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Podređivanje postrojbe, str. pov. br. 01/38-1, od 4. 1. 1994.

⁷⁶¹ Josip JURIČIĆ, „Pao dom – nije domovina“, *Ramski vjesnik*, siječanj veljača 1994., 5; Unija republika BiH, HZ HB, ZOZ SzH, Odgovor na upit, str. pov. br. 06/4227, od 12. 9. 1993.

⁷⁶² MARIJAN, *Domovinski rat*, 293.

⁷⁶³ R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 17. 8. 1993.

⁷⁶⁴ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-970/93, od 12. 8. 1993.

⁷⁶⁵ Unija republika BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo Lašvanske bojne, Operativno dnevno izvješće, str. pov. br. 01-1-248/93, od 7. 12. 1993.

⁷⁶⁶ ZP TG, OG Buna, Izvješće o stanju na crti rajona Ždrimci, Vojna tajna, pov. bez broja, od 25. 11. 1993.

Postrojba je raspolagala s jednim PKT mitraljezom i dva RPG lansera te nije raspolagala oružjima potpore. Većina pripadnika bila je naoružana automatskim puškama. Osnovni problem postrojbe je bila je iscrpljenost vojnika neprekidnim boravkom na prvoj crti i razdvojenost od obitelji koje su se nalazile okružene u srednjoj Bosni.⁷⁶⁷

Krajem 1993. godine oko 70 pripadnika *Lašvanske bojne* uputilo je MO HR HB zahtjev za prebacivanje postrojbe na prostor srednje Bosne, navodeći da su prebacivanje i povezivanje s obiteljima nastojali ostvariti od dolaska na prostor Rame.⁷⁶⁸ Do kraja kolovoza 1994. bojna je imala 8 poginulih, 13 ranjenih i trojicu oboljelih pripadnika.⁷⁶⁹ Nakon ustroja 42. db *Lašvanska bojna* je ostala je samostalna postrojba izvan Mobilizacijskog razvoja ZP TG čije je zapovjedništvo još u travnju 1995. navodilo definiranje statusa bojne kao jedan od težišnih zadataka.⁷⁷⁰

Glavni stožer HVO-a zapovjedio je 17. travnja 1994., zbog napuštanja uskopaljškorske bojišnice od strane 175. brigade i 5. dp, žurno oslobađanje Brigade Rama od obveze držanja crte bojišnice te njezino preustrojavanje u 42. db, kako bi nakon preustroja bojna preuzela položaje i nastavila s mjerama aktivne obrane na bojišnici. Krajnji rok ustroja trebao je biti 8. svibanj 1994.⁷⁷¹ Prema planu preustroja nositelj preustroja bilo je zapovjedništvo brigade s odjelom OMKP, uz suradnju Ureda za obranu Prozor i Odsjeka domobranstva u zapovjedništvu zbornog područja.⁷⁷² Prema zaključku zapovjedništva ZP TG bojna je preustroj završila u rekordnom roku.⁷⁷³

Završetkom preustroja, 42. db sastojala se od: Zapovjedništva, Doma zapovjedništva, Izvidničke desetine, Topničko-raketnog voda PZO-a, Bitnice MB 120 mm, Protuoklopne bitnice 76 mm, Inženjerijskog voda, Logističkog voda, Desetine ratnog zdravstva te 1. 2. i 3. pješačke satnije.⁷⁷⁴

U taktičkom pogledu u navedeno vrijeme bojna je dobro funkcionirala. Smjene su se uredno odvijale po satnijama koje su ustrojene na općinskom a ne više seoskom principu.

⁷⁶⁷ HR HB, HVO, Služba SIS-a Lašvanske bojne, Izvješće o stanju u postrojbi Lašvanska bojna, str. pov. br. 24. 11. 1993.

⁷⁶⁸ Unija republika BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo Lašvanske bojne, str. pov. br. 01-1-281/93, od 14. 12. 1993.

⁷⁶⁹ ZP TG, Odjel za skrb HVO, Podatci o poginulim, ranjenim i oboljelim pripadnicima HVO ZP TG, br. 02-14-09-03/94, od 26. 8. 1994.

⁷⁷⁰ BiH, HR HB, MO, ZP TG, Pregled težišnih zadataka ZP TG za travanj 1995, str. pov. br. 1402-04-95-274, od 28.3. 1995.

⁷⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-06/94-4, od 17. 4. 1994.

⁷⁷² BiH, HR HB, 42. db, Plan realizacije preustroja, djelomične demobilizacije, i provjere mobilizacijske gotovosti, str. pov. br. 01-5-24/94, od 28. 5. 1994.

⁷⁷³ BiH, HR HB, MO ZP TG, Analiza preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-2949/94, od 23. 05. 1994.

⁷⁷⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenom nadzoru, str. pov. br. 02-10-18-95-34, od 14. 3. 1995.

Početak svibnja 1994. u zapovjedništvu bojne ustrojeno je sedam djelatnih zapovjednih mjesta: zapovjednik, pomoćnik zapovjednika za operativne poslove, pomoćnik zapovjednika za obavještajne poslove, pomoćnik zapovjednika za ustroj i kadrovske poslove, pomoćnik zapovjednika za logistiku, referent općih poslova i voditelj materijalno-tehničkih sredstava.⁷⁷⁵ Glavni stožer je 9. ožujka 1994. za zapovjednika 42. db predložio bojnika Matu Križanca.⁷⁷⁶

Tablica br. 23. Struktura i popuna 42. db u prosincu 1995.⁷⁷⁷

	prema sklopu	stvarno stanje	postotak popune
Zapovjedništvo	22	21	95 %
Desetina veze	11	11	100 %
Izviđačka desetina	11	3	27 %
Vod PZO	27	13	48 %
1. satnija	166	61	37 %
2. satnija	166	76	45 %
3. satnija	166	79	48 %
Bitnica MB 120	66	52	79 %
Bitnica ZIS 76 mm	72	-	-
Inženjerijski vod	34	29	85 %
Logistički vod	38	38	100 %
Desetina ratnog zdravstva	11	11	100 %
ukupno	790	400	51 %

3.3. Mobilizacija i popuna

Prema podacima Uprave za obranu Tomislavgrad iz listopada 1993. u općini Prozor živjelo je 12 213 Hrvata od kojih su 3943 bili vojni obveznici. U isto vrijeme u operativnim postrojbama nalazilo se 1783 obveznika, u domobranskim postrojbama 244, u profesionalnim postrojbama 82, u službama HVO-a 178, u radnoj obvezi 215, u inozemstvu se nalazilo 786, neopravdano odsutnih bilo je 799, te u HV-u i MUP-u RH 51 vojni obveznik iz općine Prozor.⁷⁷⁸

Prema podacima zapovjedništva OZ SzH Brigada Rama je početkom lipnja 1993. godine brojila 2023 pripadnika, odnosno 1552 Hrvata i 471 Muslimana.⁷⁷⁹ Zapovjednik

⁷⁷⁵ HR HB, HVO, 42. db, Zapovijed, br. 01-42/94, od 9. 5. 1994.

⁷⁷⁶ GS OS HR HB, Prijedlog za raspored, bez broja, od 9. 3. 1994.

⁷⁷⁷ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada postrojbe, str. pov. br. 02-08-13-2287795, od 6. 12. 1995.

⁷⁷⁸ BiH, HR HB, MO, ZZP Tomislavgrad, Podatci o ukupnom stanju na području općina u zoni odgovornosti ZP Tomislavgrad, str. pov. br. 1402-05-96-1665, od 6. 11. 1996.

⁷⁷⁹ Zapovjedništvo OZ SzH, Izvješće o popuni, str. pov. br. 01-5-260/93, od 8. 6. 1993. 4474; Poslije sukoba u Prozoru iz listopada, jedan dio snaga ABiH je razoružan, ljudstvo je stavljeno pod zapovjedništvo HVO-a te je redovno izvršavalo zadatke na prvoj borbenoj liniji prema VRS te je nakon smjene ostavljalo je oružje u bazi. Jedan dio Muslimana uglavnom iz sela Varvara, Kovačevo polje i sela Gornje Rame od početka je bio i ostao

brigade u svibnju 1993. bio je Marinko Beljo koji je predložen za zapovjednika početkom ožujka.⁷⁸⁰ Prema podacima iz tiska Beljo je od Šimuna Žutića preuzeo zapovjedništvo početkom veljače te je zapovijedao brigadom do pogibije 8. svibnja 1993.⁷⁸¹ Od sredine svibnja dužnost zapovjednika brigade obnašao je Marinko Zelenika.⁷⁸² Sredinom kolovoza 1993. brigada je brojila 1558 pripadnika. U tijeku je bilo postavljanje novog zapovjedništva brigade. Brigada je do 11. kolovoza 1993. imala 45 poginulih, 158 ranjenih, trojicu zarobljenih i jednog nestalog pripadnika.⁷⁸³

Krajem kolovoza 1993. Zelenika je razriješen dužnosti, a za novog zapovjednika postavljen je Ante Pavlović, kojega je na dužnost predložio sam Zelenika, a HVO Rama jednoglasno prihvatio.⁷⁸⁴ Sredinom studenog 1993. zapovjedništvo brigade je ojačano s četiri zapovjednika, dragovoljca iz HV-a.⁷⁸⁵ Krajem siječnja 1994. Ante Pavlović je teže ranjen te je na prijedlog zapovjednika Glavnog stožera od 29. siječnja za zapovjednika brigade postavljen Ilija Franjić (do konačne odluke o postavljanju), a brigada se sastojala od četiri bojne.⁷⁸⁶

Prema podacima Ureda za obranu Prozor iz sredine rujna 1993. dužina bojišnice na području općine Prozor iznosila je 120 km, a postotak izvršene mobilizacije iznosio je više od 15 % ukupnog stanovništva.⁷⁸⁷ Brigade Rama je na uskopaljsko-ramskoj bojišnici krajem studenog 1993. u svojoj zoni odgovornosti imala 970 pripadnika.⁷⁸⁸

Prema planu MO HR HB tijekom preustroja, od ukupno 1969 pripadnika brigade trebalo je demobilizirati 30 % odnosno 590, a preostalih 1379 pripadnika ostalo bi mobilizirano i u sastavu domobranske bojne.⁷⁸⁹ Krajem svibnja 1994. prema izvješću zapovjedništva, bojna je bila popunjena 100 %, a preustrojem je demobilizirano preko 1200

uključen u postrojbe HVO-a. R BiH HZ HB, HVO, Brigada Rama, SIS, Odgovor, str. pov. br. 03-03-134/93, od 10. 4. 1993; R BiH, OZ SzH, SIS, IZM Prozor, Dopis, vojna tajna, bez broja, od 3. 7. 1993. Prema tvrdnji Petra Kolakušića navedeni broj Muslimana u brigadi je pretjerano velik, te prema njemu „toliko Muslimana nije bilo u postrojbama i kada nije bilo sukoba“. Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 14. veljače 2021.

⁷⁸⁰ HVO, Brigada Rama, Imena časnika brigade, br. 05-1-866/93, od 5. 5. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Općina Rama, Prijedlog za postavljanje, str. pov. br. 135/93, od 8. 3. 1993.

⁷⁸¹ J. PAVLIČEVIĆ, „Dvije godine ratovanja“, *Ramski vjesnik*, ožujak 1994., 8-9.

⁷⁸² Izjava Petra Kolakušića, člana Općinskog stožera Rama i Načelnika stožera Brigade Rama, zabilježena 14. veljače 2021.

⁷⁸³ R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Stanje popune brigade, str. pov. br. 06-230- 1/93, od 11. 8. 1993.

⁷⁸⁴ R BiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed o razrješenju, br. UP-131/93, od 27. 8. 1993; R BiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed o postavljanju, br. UP-00132/93, od 27. 8. 1993.

⁷⁸⁵ HR HB, GS HVO, Spisak djelatnika u postrojbama HVO-a, pov. br. 02-2/1-2-3498/93, od 5. 12. 1993.

⁷⁸⁶ HR HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, str. pov. br. 01-54/94, od 4. 2. 1994; HR HB, HVO, ZP TG IZM Prozor, Naimenovanje, str. pov. br. 01/546, od 29. 1. 1994.

⁷⁸⁷ R BiH, HR HB, HVO, Ured za obranu Prozor, Obavijest, vojna tajna, br. 02-9/6-320/93, od 22. 9. 1993.

⁷⁸⁸ HR HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće SIS-a Brigade Rama o stanju na uskopaljsko-ramskoj bojišnici, br. 03- 02-124/93, od 26. 11. 1993.

⁷⁸⁹ BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO, državna tajna, broj i datum nisu upisani.

vojnih obveznika jer je Brigada Rama na platnom popisu imala 2012 pripadnika. Do početka rujna pored ostalih demobilizirana su 23 studenta, 14 vojnih obveznika potrebnih državnim upravi i institucijama te 103 vojna obveznika potrebnih gospodarstvu.⁷⁹⁰

Ukazom Ministra obrane HR HB s kraja svibnja 42. db dodijeljen je jedan čin časničkog namjesnika, tri stožernog narednika, dva narednika i jedan čin stožernog vodnika.⁷⁹¹ Prema izvješću Ureda domobranstva GS HVO-a o realizaciji zapovijedi za imenovanja, promicanja i prevođenja u činove časnika i dočasnika s početka kolovoza 1994. 42. db dostavila je 44 prijedloga za dodjelu čina, osim za posthumnu dodjelu. Zapovjedništvo bojne dostavila je prijedloge za raspored po novom ustroju koji je proslijeđen MO.⁷⁹² Prijedlozi za raspored djelatnika zapovjedništava realizirani su do siječnja 1995., do kada je pripadnicima bojne dodijeljeno 37 časničkih i 7 dočasničkih činova.⁷⁹³

Sredinom siječnja 1995. zapovjedništvo ZP TG praćenjem rada bojne zaključilo je da zapovjedništvo 42. db ne funkcionira kao cjelina. Kao razlozi navedeni su česta izočnost zapovjednika, te duže vremensko ne izvršavanje dužnosti od strane dozapovjednika bojne. Zahvaljujući svestranom trudu načelnika ONP-a održavala se nužna razina vođenja i zapovijedanja u postrojbi.⁷⁹⁴ Usto većina zapovjednika postrojbe nije imala vojnu naobrazbu, osim dvojice sa ŠRO JNA, na nižim dužnostima u zapovjedništvu bojne.⁷⁹⁵ Bojna je u veljači 1995. bila popunjena s 43 časnika, odnosno 94 % od broja propisanog sklopom, i 75 dočasnika odnosno 99 % od propisanog broja.⁷⁹⁶ Ministarstvo obrane HR HB je početkom ožujka 1995. uputilo GS HVO-a prijedlog za raspored Dragana Burečića na dužnost zapovjednika 42. db.⁷⁹⁷ U nedostatku odgovarajućeg prostora zapovjedništvo 42. db sredinom 1995. bilo je smješteno u krugu tvornice „UNIS“.⁷⁹⁸

Sredinom rujna 1995. bojna je prema popisu brojala 607 pripadnika (od propisanih 790), od toga je 460 pripadnika bilo na plaći a ostali se nisu odazivali na provedbu zadaća. Bojna je imala 51. dočasnika i 43 časnika. Izvan ustroja se vodilo još 55 vojnika koji su,

⁷⁹⁰ BiH, HR HB, HVO, 42. db, Izvješće, str. pov. br. 01-3-98/94, od 5. 9. 1994.

⁷⁹¹ BiH, HR HB, MO, Kabinet ministra, Ukaz o dodjeli dočasničkih činova u OS HR HB, str. pov. br. 02-01-94-1, od 30. 5. 1994.

⁷⁹² RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće str. pov. br. 02-10-18-94—65, od 5. 8. 1994.

⁷⁹³ BiH, HR HB, MO, ZPP, Izvješće o stanju i dostignutom stupnju ustroja personalne i kadrovske dokumentacije i evidencije, str. pov. br. 1402-12-95- 04, od 9. 1. 1995.

⁷⁹⁴ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

⁷⁹⁵ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada postrojbe, str. pov. br. 02-08-13-2287795, od 6. 12. 1995.

⁷⁹⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi, str. pov. br. 803-02/95-03/01, od 16. 2. 1995., prilog: Raščlamba popunjenosti postrojbu po zbornim područjima.

⁷⁹⁷ BiH, HR HB, MO, Prijedlog za raspored, str. pov. br. 1402-12-95-112, od 2. 3. 1995.

⁷⁹⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Stanje bojne spremnosti postrojbi i zapovjedništava HVO, državna tajna br. 02-10-06/01-95-01, od 11. 5. 1995.

prema izjavama zapovjedništva bojne, bili neophodni za obavljanje pozadinskih zadaća. Zapovjednik bojne u navedeno vrijeme bio je Dragan Burečić.⁷⁹⁹

Predsjednik predsjedničkog vijeća HR HB je za hrabrost, požrtvovnost i vojničku spremnost iskazane prilikom oslobađanja okupiranih teritorija, pohvalio bojnu na čelu sa zapovjednikom.⁸⁰⁰ Zapovjedništvo 42. db trebalo do početka listopada 1995. dostaviti popis od pet časnika i deset dočasnika koji su sudjelovali u operacijama *Ljeto 95*, *Oluja* i *Maestral*, za promaknuća i dodjelu čina.⁸⁰¹ Prema podacima iz Ratnom dnevniku ZP TG u razdoblju od rujna 1991. do 22. travnja 1996. poginulo je 106, nestao je jedan, a ranjeno je 145 pripadnika Brigade Rama i 42. db.⁸⁰² Među poginulima su i dvojica zapovjednika brigade (Šimun Fofić i Marinko Beljo), jedan pomoćnik zapovjednika brigade (Radovan Baketarić), jedan zapovjednik bojne (Nenad Bilić), jedan zapovjednik samostalnog voda itd. Teže su ranjeni zapovjednik Općinskog stožera HVO-a Ivan Anđelić i zapovjednik brigade Ante Pavlović.⁸⁰³

3.4. Naoružanje i oprema

Prema podacima CloB Grude, Općinski stožer HVO-a Prozor do sredine studenog 1992. zadužio je: 865 automatskih pušaka, 20 poluautomatskih pušaka, 70 pušaka M-48, dvije snajperske puške 7,9 mm, jedan puškomitraljez 7,9 mm, 390 ručnih bombi, sedam lansera RPG-7, pet lansera RPG-2, 20 „Zolja“, tri lansera M-57, pet PZS 14/2, dvije PZS 14/4, jednu PZS 12,7 mm, četiri MB 60 mm, šest MB 82 mm, dva MB 120 mm, tri netrzajna topa 82 mm, jedan lanser RPG-9, jedan LRL, jedan lanser „Fagot“, četiri lansera „Maljutka“, 175 ručnih kumulativnih bombi, veću količinu streljiva za navedena oružja, veću količinu protupješačkih mina i intendantskih sredstava u količini dovoljnoj za početno opremanje brigade.⁸⁰⁴

U studenom 1992. godine Mješoviti topnički divizion je od naoružanja imao dvije bitnice H-105, dva MB 120 mm, 1 bitnicu „Maljutki“ i jednu bitnicu „ZIS“-ova.⁸⁰⁵

Prema podacima zapovjednika brigade iz studenog 1992. pješačke bojne bile su naoružane uglavnom automatskim i poluautomatskim naoružanjem, protuoklopnim sredstvima, od kojih je važno spomenuti četiri netrzajna topa, te sredstva potpore od 15 MB 80 mm i 15 MB 60 mm. Topništvo u MTD-u raspolagalo je s četiri H-105 mm, sedam MB

⁷⁹⁹ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33/95-79, od 19. 9. 1995.

⁸⁰⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, str. pov. br. 02-10-03-95-01, od 3. 3. 1995.

⁸⁰¹ Hrvatske snage, OG Istok, Zapovijed, pov. br. 1402/95-02-06-655, od 29. 9. 1995.

⁸⁰² Knjiga ratnog dnevnika ZZP TG, od 6. 8. 1996. do 10. 1. 1997. Uz navedene podatke stoji neprecizna opaska „10 u Hrvatskoj vojsci“.

⁸⁰³ BiH, HR HB; MO, GS HVO, Zahtjev za dostavljanje prijedloga za činove, pov. 02-10-12-95, od 19. 4. 1995.

⁸⁰⁴ HVO Grude, Lager lista po partnerima, od 19. 11. 1992.

⁸⁰⁵ Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima brigada OZ SzH od 22. 11. 1992.

120 mm i dva sustava „Maljutka“ s osam raketa. Od PZO naoružanja raspolagalo se s četiri PZT 20/1 mm, dva PZS 14,5 mm i dva lansera Strela 2-M s većim brojem raketa. Brigada je također raspolagala s tri tenka (jednim T-55 i dva tenka M-47), za koje je imala vrlo malo topovskog streljiva.⁸⁰⁶

Baterija H-105 mm razdvojena je na dva voda s različitim sektorom djelovanja. Prvi vod se nalazio u području sela Zahum i davao je topničku potporu 1. pješačkoj bojni. Drugi vod H-105 bio je raspoređen na području Raduše i pokrивao je zonu djelovanja 2. pješačke bojne. Minobacačka baterija 120 mm, također se sastojala od dva voda, tako da je 1. vod, smješten u području Rosoje i pružao je potporu 1. bojni, dok je 2. vod, smješten na području Raduše, pružao potporu 2. bojni. Baterija „ Maljutki“ nalazila se u području Zahuma i osiguravala je moguće pravce djelovanja oklopno-mehaniziranih postrojbi neprijatelja.⁸⁰⁷

Tijekom rujna 1993. u sklopu brigade osnovan je Odjel proizvodnje, koji je usvojio izradbu protupješačkih mina, kojih je do kraja listopada napravljeno oko 400 komada. Raspodjela mina vođena je prema nalogima zapovjedništva operativne zone. Postojali su uvjeti za masovniju proizvodnju, međutim nedostajalo je odgovarajućih materijala i financijskih sredstava. U odjelu je radilo ukupno 12 pripadnika brigade.⁸⁰⁸

Brigada je u listopadu 1993. raspolagala sa 106 motornih vozila, od toga je 11 bilo osobnih automobila, 5 kombija, 1 bus, 49 terenskih vozila nosivosti do sedam tona, 20 terenskih vozila s mogućnošću prijevoza do šest osoba ili tri tone tereta, 12 inženjerskih strojeva i 8 sanitetskih vozila.⁸⁰⁹

3.5. Zone odgovornosti

Brigada Rama je u prosincu 1992. snagama 1.i 2. bojne izvodila obranu na crti: selo Zvirnjača, Pearac - Straža - tt1202 - Križ – Idovac - Grebovi. Lijevi susjed bila joj je Brigada Kralj Tomislav, a desni Brigada Ante Starčević, isto sa zadaćama obrane svojih zona odgovornosti.

Izbijanjem sukoba u Gornjem Vakufu sredinom siječnja 1993. Brigada Rama je prema zapovjedi OZ SzH imala zadaću blokirati put Jablanica-Prozor i osigurati desni bok

⁸⁰⁶ Brigada Rama, Zapovjednik, Referiranje sa sastanka u Tomislavgradu, 8. studenog 1992, bez broja i datuma.

⁸⁰⁷ HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Plan upotrebe topništva u OS HVO Rama-Prozor, str. pov. br. 70/92, od 18. 10. 1992.

⁸⁰⁸ RBi H, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Odjel proizvodnje, Izvješće o radu, br. 08-3023/93. od 28. 10. 1993. 4748; Proizvodnja se prema dostupnim podacima odvijala u pogonu UNIS-a u Prozoru. HR HB, HVO, Općina Rama, Strojevi iz tvornice opruga, str. pov. br. 01-487/93, od 18. 9. 1993.

⁸⁰⁹ RBiH, HZ HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, 23. 10. 1993.

snaga HVO-a na crti Crni vrh-Mejnik i selima Here, Kute i Ščiće, a glavnim snagama uz sudjelovanje s Brigadom Ante Starčević razbiti neprijateljske snage u rejonu Karamustafića, te se spojiti sa snagama brigade Ante Starčević u centru Gornjeg Vakufa, a pomoćnim snagama razbiti neprijatelja na pravcu Prozor-Pidriš-Gornji Vakuf. Brigadi Rama bile su podređene snage Brigade Kralj Tomislav predviđene za napadajna djelovanja.⁸¹⁰

Prema zapovjedi ZP TG s početka prosinca 1993. Brigada Rama bez 4. bojne ojačana *Lašvanskom bojnom* izvodila je aktivnu obranu u Sektoru IV ramsko-uskopaljske bojišnice, omeđenim na sjeverozapadu: Kotom 1121 Beškotine, po dubini Zvirkuša, i na jugoistoku granicom: Homatlije, po dubini Volujak, kota 349. Četvrta bojna brigade bila je podređena Brigadi kralj Tomislav u njenoj zoni odgovornosti. Zapovjedno mjesto Brigade Rama bilo je u Prozoru, a IZM trebalo je prema zapovjedi biti u selu Dobroša.⁸¹¹ Sredinom veljače 1994. u sklopu zapovjedi za trajnim osiguranjem uskopaljsko-ramske bojišnice Brigada Rama preuzela je i posjela crtu bojišnice: lijevo Medvedov dolac, desno Stožer.⁸¹² Sredinom listopada 1994. 42. db je izvršavala zadaće naspram snaga ABiH od Brenovca lijevo, do Ustirame desno. Obrana je organizirana s 11 motrilačkih postaja s po tri vojnika i pričuvom koja je povremeno patrolirala zonom razdvajanja. Problemi u postrojbi bili su nedovoljna popunjenost i niske plaće pripadnika domobranstva.⁸¹³

Nakon operacije *Zima 94*, bojna je na livanjskoj bojišnici zajedno s *Lašvanskom bojnom* preuzimala obrambene položaje na Javorovoj kosi i Maksovom vrhu, na kojima je ponekad bilo nemoguće izvesti zamjene ljudstva zbog vremenskih uvjeta.⁸¹⁴

Sredinom rujna 1995. bojna je držala položaje na crti razdvajanja prema ABiH u dolini Vrbasa. Položaji su se nalazili iznad sela Đihići, na komunikaciji od sela Strojice prema Donjem Vakufu.⁸¹⁵ Prema zapovjedi zapovjednika TG-1, od 29. rujna 42. db organizirala je i izvodila aktivnu obranu u zoni odgovornosti: desno, put između Rustine i Crnog vrha, lijevo, kanjon rijeke Sokočnice, IZM bojne nalazilo se u selu Jusići. Crta obrane bila je dugačka oko 1,5 km, ostvaren je spoj s desnim susjedom 1. dp, a spoj s lijevom susjedom 43. dp nije bio ostvaren čak ni vizualno, zbog nedovoljnog broja vojnika na liniji.⁸¹⁶ Bojna je sredinom

⁸¹⁰ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/25-1, od 12. 1. 1993.

⁸¹¹ HR HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01/5215, od 4. 12. 1993.

⁸¹² HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01-929794, od 16. 2. 1994.

⁸¹³ BiH, HR HB, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 42. db Rama, str. pov. br. 02-10-18-94-99, od 17. 10. 1994.

⁸¹⁴ HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed za poduzimanje mjera radi zaštite ljudstva, str. pov. br. 1402-03-95-290, od 30. 3. 1995.

⁸¹⁵ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33/95-79, od 19. 9. 1995

⁸¹⁶ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 01-33/95-87. od 6. 10. 1995.

listopada 1995. imala je zonu odgovornosti: kota 909 Cikelj - kapela u selu Kuridže. Nije bio ostvaren spoj s desnim susjedom 1.dp i nisu bili posjednuti položaji u selu.⁸¹⁷

4. Brigada-Četrdeset treća domobranska bojna Ante Starčević, Gornji Vakuf –Uskoplje

4.1. Organizacija obrane do ustroja brigade

Općinski odbor HDZ-a Gornji Vakuf 1. rujna 1991. godine organizirao je Krizni štab koji je imao zadatak pripremiti hrvatski narod i ustrojiti obrambene snage zbog nadolazeće agresije. Štab se u kadrovskom smislu oslanjao na djelatnike prijeratne TO i djelovao je u tajnosti. Putem stranačkih ogranaka HDZ-a osnovani su krizni štabovi, koji su po ograncima ustrojivali postrojbe na teritorijalnom principu.⁸¹⁸ Pogoršanjem sigurnosno-političkoga stanja u BiH 17. rujna 1991. ustrojen je Operativni štab koji je dobio zadatak organizacije oružanih postrojbi i njihove obuke. U rujnu 1991. godine Operativni štab započeo je s organizacijom vojne sanitetske službe. Kao rezultat rada Operativnog štaba 23. listopada 1991. ustrojena je i prva oružana postrojba hrvatskog naroda u G. Vakufu.⁸¹⁹ Postrojbe HVO-a G. Vakuf sudjelovale su u borbama za Kupres s jednom satnijom, nakon čega je organiziran nastavni kamp „Pidriš,“ a pristupilo se uređenju crte obrane prema srpskim snagama na Raduši.⁸²⁰ Postrojbu *Alpha Force* osnovali su 10. ožujka 1992. zagrebački studenti podrijetlom iz G. Vakufa i vojnici koji su već sudjelovali u ratu u Hrvatskoj. Skupina od 25 vojnika završila je izobrazbu za izviđačko-diverzantsko djelovanje u trajanju od 35 dana u obučnom centru *Sljeme*. Postrojba je došla na prostor G. Vakufa 15. travnja 1992. gdje je izvodila opću obuku tek osnovanih satnija općinskog stožera HVO-a. Postrojba se usto u to vrijeme i sama popunjavala ljudstvom. U razdoblju od 15. svibnja do 20. lipnja pripadnici postrojbe su u suradnji s TO BiH radili na utvrđivanju i obrani položaja oko Prusca, izviđanju bojišnice između Bugojna i Kupresa te minskom zaprječavanju navedenog prostora. U srpnju je dio postrojbe izvodio obuku novaka općinskog stožera, a u studenom je postrojba popunjavana ljudstvom te je izvodila obuku za borbu u zimskim uvjetima u kampu Mačkovac. Nakon toga

⁸¹⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru, str. pov. br. 02-10-06/01-95-146, od 20. 10. 1995.

⁸¹⁸ BiH, HR HB, MO, V. P. 1432, Službena ocjena, str. pov. br. 1-5-1/94-247, od 10. 8. 1994; Ivica BANDIĆ, „Ratnik s iskustvom“, *Skopaljski vjesnik* (Gornji Vakuf), prosinac 1992., 4; David PERIĆ, Mate MLAKIĆ, „Samoorganiziranje“, *Skopaljski vjesnik*, srpanj 1992., 1.

⁸¹⁹ David PERIĆ, „Stojimo vam na usluzi“, *Skopaljski vjesnik*, kolovoz 1992., 6.

⁸²⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Izvješće o događajima u G. Vakufu od 18. 6. 1992. do 13. 1. 1993, br. 1-5/1-7/93, od 11. 3. 1993.

pripadnici *Alpha Force* izvodili su desetodnevnu obuku protuoklopnih vodova u satnijama Brigade Ante Starčević.⁸²¹

Dana 10. travnja 1992. osnovan je Općinski stožer HVO-a Gornji Vakuf,⁸²² dok je HVO općine Gornji Vakuf, kao civilno tijelo vlasti s pet članova, imenovan 3. srpnja 1992. godine.⁸²³ Usto je u travnju na području Gornjeg Vakufa osnovana djelatna *Bojna Ahmet Memišević iz sastava Pukovnije Bruno Bušić*, koja je poslije preimenovana u *Bojnu Zvonko Krajina*.⁸²⁴

Od travnja 1992. i osnivanja Regionalnog vojnog stožera Travničke regionalne zajednice, preimenovanog uskoro u Zapovjedništvo oružanih snaga Srednje Bosne sa sjedištem u G. Vakufu, Općinski stožer HVO-a G. Vakuf ulazio je u sastav navedenog zapovjedništva. Od 10. lipnja u G. Vakufu djelovao je Regionalni stožer Srednja Bosna, koji je u prvoj polovici srpnja preimenovan u Zapovjedništvo oružanih snaga Srednja Bosna sa sjedištem u Vitezu i četiri operativne zone. Općinski stožer HVO-a Gornji Vakuf ušao je u sastav 1. operativne zone navedenog zapovjedništva, koja je imala sjedište u G. Vakufu.⁸²⁵ Krajem srpnja zapovjedništvo je svim općinskim stožerima zapovjedilo osnivanje postrojbi do razine bojne, i organiziranje mobilne pričuve tamo gdje ljudstvo nije bilo uključeno u borbena djelovanja.⁸²⁶ Na traženje IPD službe Općinskog stožera HVO-a G. Vakuf, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna početkom kolovoza poslalo je protokol i tekst prisege za pripadnike postrojbi.⁸²⁷

Prema izvješću zapovjedništva OS Srednja Bosna postrojbe HVO-a na teritoriju općine G. Vakuf bile su organizirane u dvije bojne s osam satnija i jednom pratećom satnijom. Nadzirale su sve dominantne objekte u općini i držale položaje na Raduši prema Kupresu. Prema mišljenju zapovjedništva pripadnici postrojbi su bili visoko motivirani i osposobljeni za borbu. Općinski stožer ustrojio je Vod PZO-a s tri oružja, koji je u zapovjednom smislu pripojen bateriji PZO-a Bugojno.⁸²⁸ Krajem srpnja 1992. Zapovjedništvo OS Srednja Bosna zapovjedilo je općinskom stožeru, osnivanje izviđačkog odjeljenja od sedam pripadnika, koje

⁸²¹ RBiH, HZ H-B, HVO, Satnija „Alpha Force“, Izvješće o aktivnostima satnije „Alfa Force“ i stanju MTS-a pri ovoj postrojbi, od 5. 1. 1994.

⁸²² ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 43. db, str. pov. br. 02-08-13-2295/95, od 5. 12. 1995.

⁸²³ HZ HB, HVO, Odluka o imenovanju općinskog HVO-a G. Vakuf, br. 418, od 3. 7. 1992.

⁸²⁴ BELJO, „Sukobi ABiH i HVO-a u Gornjem Vakufu“, 391.

⁸²⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 172-173.

⁸²⁶ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, br. 193/92, od 28. 7. 1992.

⁸²⁷ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, br. 261/92, od 6. 8. 1992.

⁸²⁸ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/91, nedatirano.

se trebali obučavati deset dana u Hrvatskoj. Odabrano ljudstvo trebalo je početkom kolovoza uputiti s naoružanjem i opremom u Grude.⁸²⁹

Općinski stožer HVO-a izvršio je obuku novaka u vlastitom nastavnom kampu od 13. srpnja do 14. kolovoza 1992. Obuku je završilo 68 novaka, od kojih je 36 potom raspoređeno na stražarske dužnosti u vojarni i zapovjedništvu stožera, 12 u Vojnoj policiji a 20 novaka je raspoređeno po postrojbama općinskog stožera. Prema procjeni zapovjedništva stožera u općini G. Vakuf bilo je još oko 100 vojnih obveznika koji su trebali proći obuku u nastavnom kampu, međutim stožeru je nedostajalo intendantske opreme i naoružanja za opremanje novih novaka i daljnje izvođenje obuke.⁸³⁰

Zapovjedništvo OS Srednja Bosna sredinom kolovoza 1992. bilo je mišljenja da je obrana G. Vakufa potpuno uvezana u jedinstveni sustav obrane. Problem je bio odnos s postrojbama ABiH koje su napuštale položaje prema VRS, zbog čega je HVO morao na položaje uključivati snage iz pričuve.⁸³¹ Prema procjeni zapovjedništva operativne zone iz sredine rujna 1992. odnos raspoređenih snaga u ljudstvu prema VRS, između HVO-a i ABiH u Gornjem Vakufu bio je 65:35 u korist HVO-a. Ozbiljan problem je bio što su oružja HVO-a bila na bojištu a oružja ABiH raspoređena po selima. Usto, zapovjedništvo općinskog stožera HVO-a se žalilo na miješenje civilnih struktura HVO-a u organizaciju obrane.⁸³²

Nakon ulaska Općinskog stožera G. Vakuf u OZ SzH, iz Zapovjedništva OS Srednja Bosna i dalje su stizale zapovjedi za slanje operativnih izvješća iz G. Vakufa, kao i iz općina Konjic, Jablanica, Prozor i Bugojno, što je zasigurno izazivalo nesporazume u sustavu zapovijedanja postrojbama HVO-a u navedenim općinama.⁸³³ Zapovjedništvo OZ SzH tražilo je radi toga intervenciju GS HVO i Odjela obrane HZ HB.⁸³⁴ Najvjerojatniji razlog takvog postupanja Zapovjedništvo OS Srednja Bosna je činjenica da je zapovjedništvo preustrojeno u OZ SB tek 7. listopada 1992. godine.⁸³⁵

4.2. Ustroj i struktura brigade-bojne

⁸²⁹ HZ HB, ZOS Srednja Bosna, Zapovijed, br. 174, od 30. 7. 1992; HZ HB, ZOS Srednja Bosna, Zapovijed, br. 206/92, od 31. 7. 1992.

⁸³⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer HVO-a Gornji Vakuf, Izvješće, br. 1-5/1-714/92, od 13. 10. 1992.

⁸³¹ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Izvješće, pov. br. 409/92, od 17. 8. 1992.

⁸³² HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992.

⁸³³ HZ HB, ZOS Srednja Bosna, Zapovijed, str. pov. bez broja, od 9. 8. 1992; HZ HB, ZOS SB, IZM Vitez, Zapovijed, br. 08-328/92, od 14. 8. 1992.

⁸³⁴ HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992.

⁸³⁵ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, IZM Vitez, Zapovijed, str. pov. br. 875/92, od 7. 10. 1992.

Dana 16. rujna 1992. osnovana je Brigada Ante Starčević. Brigada je prema sklopu trebala brojati 2844 pripadnika, od toga 196 časnika, 287 dočasnika i 2361 vojnika.⁸³⁶ Općinski stožer HVO-a G. Vakuf uputio je 13. listopada 1992. OZ SzH prijedlog sastava zapovjedništva brigade u kojem je za Zapovjednika brigade predložen Zrinko Tokić, a pored zapovjednika predloženi su Dozapovjednik brigade, dvojica operativaca u brigadi, Saznajni organ, Načelnik sigurnosti, Načelnik veze, Načelnik inženjerije, Načelnik OMKP, Načelnik IPD-a i Glavni logističar.⁸³⁷ Odjel obrane HVO-a postavio je 30. studenog Dozapovjednika brigade, dvojicu načelnika ONO, Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove, Načelnik sigurnosti, Pomoćnika zapovjednika za OMKP, Pomoćnika zapovjednika za IPD, Načelnik veze, Načelnik inženjerije i Pomoćnika zapovjednika za logistiku.⁸³⁸

Nakon osnivanja brigada se sastojala se od 1. bojne kojom je zapovijedao Ljuban Oreč i 2. bojne kojom je zapovijedao Mato Čuljak.⁸³⁹ Bojne su u listopadu 1993. imale u sastavu imale tri pješačke satnije s po tri voda i vodove za potporu.⁸⁴⁰ Od topništva brigada je u drugoj polovici 1993. imala ustrojenu Minobacačku bateriju 120 mm s dva voda. Od postrojbi logistike postojali su Tehnički vod, Intendantski vod i Sanitetski vod.⁸⁴¹ U postrojbama koje su ušle u sastav brigade bilo je uključeno i 70 vojnih obveznika pripadnika Policijske stanice Uskoplje.⁸⁴²

Početkom listopada 1992. na prijedlog Sektora za zdravstvo HVO-a imenovan je i Načelnik sanitetske službe brigade.⁸⁴³ Prema izvješću Općinskog stožera HVO-a iz listopada, u postrojbama iz G. Vakufa nije bilo časnika HV-a.⁸⁴⁴ Odjel obrane 30. studenog postavio je predloženo zapovjedništvo te je pored navedenih postavio i ostale članove zapovjedništva, prema sklopu brigade.⁸⁴⁵ Zapovjedništvo operativne zone je početkom prosinca, u dopisu brigadi, utvrdilo da su prijedlozi za postavljanja nepotpuni pa time ni

⁸³⁶ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 43. db, str. pov. br. 02-08-13-2295/95, od 5. 12. 1995.

⁸³⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer HVO-a Gornji Vakuf, Dostava traženih podataka, br. 1-5/1-712/92, od 13. 10. 1992.

⁸³⁸ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-234/92, od 30. 11. 1992.

⁸³⁹ HVO, Gornji Vakuf, Brigada Ante Starčević, Dopis HVO-u Tomislavgrad, bez broja i datuma.

⁸⁴⁰ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 02-1-2-1506/93, od 13. 10. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 02-1-1505/93, od 13. 10. 1993. 0052; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Dr. Ante Starčević, Prijedlog za postavljanje na časničke dužnosti, str. pov. br. 1-5/1-960/93, od 15. 9. 1993.

⁸⁴¹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1507/93, od 13. 10. 1993.

⁸⁴² BiH, HR HB, MO, Ured za obranu Uskoplje, Popis pripadnika PS Uskoplje koji su za vrijeme rata bili pripadnici brigade odnosno bojne „Ante Starčević“, pov. br. 02-55-95-55, od 15. 12. 1995.

⁸⁴³ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-242/92, od 2. 12. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Prijedlog za imenovanje, bez broja, od 17. 10. 1992.

⁸⁴⁴ R BiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Dostava podataka za časnike HV-a, str. pov. br. 1-5/1-682/92, od 9. 10. 1992.

⁸⁴⁵ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje u Brigadu Ante Starčević, str. pov. br. 03-234/92, od 30. 11. 1992.

zapovijed o postavljanju nije potpuna. U dopisu je naveden niz nedostataka u postupku predlaganja i imenovanja zapovjedništva brigade, od imenovanja dvojica načelnika ONO, uvođenje osobnih činova časnika, itd. Na kraju dopisa razjašnjen je postupak predlaganja za postavljanje u zapovjedništvima brigada OZ SzH.⁸⁴⁶

Vezano za zapovijed Glavnog stožera za ustroj satnije za napadajna djelovanja, općinski stožer izvijestio je sredino listopada 1992. operativnu zonu, da su zapovijed odradili tako što su spojili postrojbe *Alpha Force*, *Bruno Bušić* i HOS, te da ustrojena satnija broji 112 pripadnika kojoj je za zapovjednika postavljen Mato Kunkić.⁸⁴⁷

Zbog složenoga stanja na teritoriju Bugojna i G. Vakufa te nužnosti jedinstvenog zapovijedanja svim oružanim snagama na tome području, postrojbe Vojne policije iz Bugojna i Gornjeg Vakufa krajem lipnja 1993. stavljene su pod zapovjedništvo brigada Eugen Kvaternik i Ante Starčević. Uz svoje redovne policijske zadaće postrojbe vojne policije tretirane su kao borbene postrojbe, te su se kao takve mogle i upotrijebiti. Zapovijed za podređivanje važila je sve do njene promjene iz Uprave vojne policije ili zapovjedi OZ SzH.⁸⁴⁸ Zapovjednik brigade se već u ožujku 1993. žalio zapovjedništvu operativne zone na nedjelotvornost brigadne, i vojna policije iz 2. bojne vojne policije na području općine, što je doprinosilo sveprisutnom bezvlašću.⁸⁴⁹

Poslije pada Bugojna stanje bojne spremnosti u Brigadi Ante Starčević bilo je u padu, neprestani boravak na prvoj crti i iscrpljenost pripadnika te dezinformacije i malodušnosti pojedinih zapovjednika dodatno su oslabili borbenu spremnost postrojbe.⁸⁵⁰ Temeljem ukazane potrebe za pružanjem pomoći u ustroju, vođenju i upotrebi postrojbi, Glavni stožer rasporedio je početkom kolovoza 1993. trojicu časnika u svojstvu stručnih suradnika i koordinatora sa ovlastima zapovijedanja u zapovjedništvo Brigade Ante Starčević. Imenovani časnici trebali su navedene dužnosti obavljati privremeno, do kada to ocijeni potrebnim zapovjednik Glavnog stožera.⁸⁵¹

Prema prijedlogu Načelnika OMK brigade iz sredine rujna 1993. Ministar obrane HR HB je 12/13. listopada postavio veći dio zapovjedništva, od zapovjednika brigade do zapovjednika bojni, satnija, baterija i vodova u brigadi.⁸⁵² Prema zapovjedi Glavnog stožera s

⁸⁴⁶ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 05/203-22, od 7. 12. 1993

⁸⁴⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Izvješće, br. 1-5/1-710/92, od 13. 10. 1992.

⁸⁴⁸ RBiH, HZ HB, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01-1269, od 29. 6. 1993.

⁸⁴⁹ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

⁸⁵⁰ BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovjedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

⁸⁵¹ RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01-1146/93, od 4. 8. 1993.

⁸⁵² RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Prijedlog za postavljanje na časničke dužnosti, str. pov. br. I-5/1-960/93, od 15. 9. 1993; RBiH, HR HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1492/93, od 12. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1504/93, od 13. 10. 1993.

kraja rujna ATG *Garavi* iz Bugojna nakon utvrđivanja točnog brojnog stanja, trebalo je podrediti Brigadi Ante Starčević.⁸⁵³

Krajem studenog 1993. Prva bojna brigade sastojala se od pet satnija ustrojenih po mjesnom principu tako da je satnija Bistrica imala 66 pripadnika, Podgrađe 72, Voljice 60, Vilić Polje 57, i satnija Paić Polje 100 pripadnika. Druga bojna sastojala se od četiri satnije i jednog voda, satnija G. Vakuf I brojala je oko 80 pripadnika, G. Vakuf II 30, Ždrimci 66, a satnija Dobrošin 109 pripadnika. Vod Pidriš-Uzričje brojao je 15 pripadnika. Logistička satnija imala je sanitetsku, prometnu i tehničku službu te inženjeriju. Sustav veza u brigadi bio je na zadovoljavajućoj razini. Prema mišljenju načelnika SIS-a brigada je krajem studenom zbog premorenosti mogla računati samo na 60-70 ljudi, za napadajna borbena djelovanja⁸⁵⁴

Preustrojem pričuvnih brigada HVO-a u djelatne i domobranske postrojbe 1. svibnja 1994. osnovana je 43. db, koja je prema sklopu trebala imati 791, a stvarno brojno stanje u bojni krajem svibnja bilo je 783 pripadnika, što je iznosilo 160 pripadnika manje od broja koji je u evidenciji imala Brigada Ante Starčević prije preustroja. Zapovjedni sastav bojne pokazivao je veliku motiviranost i stručnost u radu. Linija zapovijedanja funkcionirala je od najviše do najniže razine, radi čega je ustroj postrojbe ocijenjen izuzetno dobrim. Zapovjednik bojne bio je Zrinko Tokić, zapovjednik 1. satnije Tomislav Šako, zapovjednik 2. satnije Ljuban Oreč, a zapovjednik 3. satnije Branko Blažević.⁸⁵⁵ Zapovjedništvo bojne bilo je smješteno u tvornici namještaja „GV-Mebl“, zapovjedno mjesto 1. satnije bilo je u Vilić Polju, zapovjedno mjesto 2. satnije u mjestu Košute, a zapovjedno mjesto 3. satnije u Dobrašinu.⁸⁵⁶ Bojna je krajem travnja 1995. godine imala sedam pripadnika zapovjedništva u djelatnom statusu.⁸⁵⁷

4.3. Mobilizacija i popuna

Prema podacima Ureda za obranu Uskoplje, u općini je od 10 709 Hrvata (prema popisu iz 1991.) bilo 2140 vojnih obveznika starosti od 18 do 45 godina, te 916 obveznika starosti od 45-60 godina. Tijekom 1993. u operativne postrojbe (brigada, domobrani i djelatni

⁸⁵³ HR HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-2659/93, od 25. 9. 1993.

⁸⁵⁴ HR HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Izvješće, br. 1-5/4-1/84/93, od 26. 11. 1993.

⁸⁵⁵ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 43. db, str. pov. br. 02-08-13-2295/95, od 5. 12. 1995; HR HB, MO, V. P. 1432, Dostava podataka, vrlo pov. br. 1-5-1/94-21, od 26. 5. 1994.

⁸⁵⁶ BiH, HR HB, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenoj pomoći na podizanju bojne spremnosti 43. db, str. pov. br. 02-10-18-95-24, od 1. 3. 1995.

⁸⁵⁷ BiH, HR HB, MO, V. P. 1432 Uskoplje, Dostava traženih podataka za djelatne radne osobe u 43. db, str. pov. br. 1-5-16/95-537, od 28. 4. 1995.

sastav Vojne policije) bilo je uključeno 1151 vojnih obveznika starosti do 45 godina, te 340 starijih od 45 godina. U ostale postrojbe (civilna policija i civilna zaštita) bilo je uključeno 20 obveznika starosti do 45, i 18 vojnih obveznika starijih od 45 godina. Na radnoj obvezi bila su 24 obveznika starosti do 45 godina, i 20 vojnih obveznika starijih od 45 godina. Opravdano odsutnih bilo je 121. Istovremeno u inozemstvu s trajnom radnom dozvolom nalazio se 1051 vojni obveznik, a protiv 297 vojnih obveznika u tijeku je bilo podnošenje kaznenih prijava.⁸⁵⁸

Poslije pada Bugojna stanje bojne spremnosti u Brigadi Ante Starčević bilo je u padu. Brigada je brojila oko 900 pripadnika, od kojih je oko 500 bilo stalno na crti, tako da je zbog iscrpljenosti opadao moral pripadnika postrojbe.⁸⁵⁹ Usto, u razdoblju od 31. srpnja do 6. kolovoza 1993. poginulo je devet pripadnika brigade a više ih je bilo zarobljeno. Jedan dio pripadnika uključujući i neke zapovjednike širili su dezinformacije i malodušnost, radi čega je bila pojačana djelatnost službe IPD u brigadi.⁸⁶⁰

Prema podacima SIS-a brigade iz sredine studenog 1993. brigada je po sklopu trebala brojati 2844 vojnika, od toga 196 časnika i 287 dočasnika. Stvarno brojno stanje bilo je 1066 pripadnika, od čega 64 časnika, 75 dočasnika i 927 vojnika. Od početka rata poginula je 86 pripadnika brigade, nestalo su šesterica, a 166 su bili ranjeni. Brigada je imala lošu popunu zbog nedostatka vojnih obveznika, jer je jedan dio mlađih radio u inozemstvu a jedan dio je dezertirao. Ured za obranu Uskoplje i OMK brigade podnijeli su oko 750 kaznenih prijava zbog izbjegavanja vojne obveze. Brigada u zapovjedništvu nije imala bivših aktivnih časnika JNA. Manji broj časnika u zapovjedništvu brigade završio je ŠRO JNA.⁸⁶¹

Zapovjedništvo brigade, u dopisu Glavnom stožeru početkom 1994., žalilo se na premorenost i krajnju psihofizičku iscrpljenost ljudstva, kao posljedicu samovoljnih napuštanja položaja od strane pojedinih postrojbi, koje su nakon toga kao domaća postrojba morali popunjavati pripadnici brigade, zbog čega uz redovne zadaće, nisu imali vremena za odmor. Zbog premorenosti borbeni moral pripadnika brigade neprekidno je bio u padu.⁸⁶²

Sredinom listopada 1994. 43. db je prema sklopu trebala brojati 791, a stvarno je bila popunjena sa 672 pripadnikom. Razlog nepopunjenosti bio je nedostatak vojnih obveznika u općini, većinom zbog prelazaka u djelatne postrojbe. Naknadno je utvrđeno je da su četrdeset

⁸⁵⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Ured za obranu Uskoplje, Pregled angažiranih Hrvata vojnih obveznika po strukturama popune, int. br. 3698, nedatirano.

⁸⁵⁹ BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

⁸⁶⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Izvješće za 11/12. 8. 1993. str. pov. br. 3509, od 12. 8. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, SIS, Informacija, bez broja, od 6. 8. 1993.

⁸⁶¹ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, SIS, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 1-5/4-1/53/93, od 12. 11. 1993.

⁸⁶² HR HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Tjedno izvješće, vrlo tajno, int. br. 4891, od 9. 1. 1994.

petorica obveznika napustila djelatne postrojbe o čemu nisu izvijestili Ured za obranu Uskoplje, koji ih je potom nastojao uključiti u postrojbe bojne.⁸⁶³

Ured domobranstva Glavnog stožera ponovno je sredinom veljače 1995. proveo je nadzor i pružanje stručne pomoći 43. db. Bojna je bila popunjena s 50 časnika, odnosno 100 % od broja propisanog sklopom, i 75 dočasnika odnosno 99 % od propisanog broja. U izvješću s nadzora ističe se da su svih 50 zapovjednika desetina imali uručene zapovjedi o postavljanju od strane zapovjednika bojne. Zapovijedi o imenovanju od strane zapovjednika zbornog područja imalo je 15 zapovjednika, a od strane Ministarstva obrane imenovanje je imalo 20 časnika, dok je zapovjednik imao postavljanje od Predsjedničkog vijeća HR HB. Sklopna dužnost bila je evidentirana za svih 659 pripadnika bojne. Zaključno je istaknuto da je vođenje svih evidencija pripadnika i materijalno-tehničkih sredstava postrojbe uredno i po propisima, te da je bojna po ovome elementu najustrojeniji dio zbornog područja, radi čega je predložena za pohvalu.⁸⁶⁴ Do kraja 1995. godine pripadnicima 43. db dodijeljena je oko 270 časničkih i dočasničkih činova. Većina činova dodijeljena je u svibnju 1994, nakon preustroja brigade u domobransku bojnu.⁸⁶⁵

Tablica br. 24. Ustroj i popuna 43. db u veljači 1995. godine.⁸⁶⁶

	prema sklopu	stvarno stanje	postotak	raspoređeno
Zapovjedništvo	22	22	100 %	22
Desetina veze	11	11	100 %	11
Izvidnička desetina	11	4	36 %	4
Vod PZO	27	17	63 %	17
Logistički vod	38	41	108 %	38
Desetina ratn. zdravstva	11	10	91 %	10
1. satnija	166	154	93 %	150
2. satnija	166	136	82 %	127
3. satnija	166	148	89 %	140
Inženjerijski vod	34	29	85 %	27
Bitnica MB 120 mm	66	32	48 %	46
PO topn. bitnica 76 mm	72	55	76 %	55
ukupno	791	659	83 %	617 ili 94 %

⁸⁶³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o izvršenom nadzoru i kontroli u 43. db, str. pov. broj nije upisan, od 13. 10. 1994.

⁸⁶⁴ BiH, HR HB, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenoj pomoći na podizanju bojne spremnosti 43. db, str. pov. br. 02-10-18-95-24, od 1. 3. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi, prilog: „Raščlamba popunjenosti postrojbu po zbornim područjima“, str. pov. br. 803-02/95-03/01, od 16. 2. 1995.

⁸⁶⁵ BiH, HR HB, MO, V. P. 1432, Dostava podataka, str. pov. br. 1-5-16/96-57, od 31. 1. 1996.

⁸⁶⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi, prilog: „Raščlamba popunjenosti postrojbu po zbornim područjima“, str. pov. br. 803-02/95-03/01, od 16. 2. 1995.

Krajem prosinca 1995. bojna je brojala 649 pripadnika, od toga je bilo šest djelatnih i 42 pričuvna časnika te 72 pričuvna dočasnika i 529 vojnika.⁸⁶⁷

4.4. Naoružanje i oprema

Poslije osvajanja vojarne JNA u Busovači od strane HVO-a, u G. Vakuf je tijekom svibnja 1992. dopremljeno velika količina minsko-eksplozivnih sredstava i streljiva, uključujući i jedan MB 60 mm, dva lansera „Osa“ te jedan lanser M-57.⁸⁶⁸ Krajem svibnja 1992. općinski stožer kupio je od poduzeća u Hrvatskoj tri MB 120 mm, 10 MB 82 mm, 20 MB 60 mm i 20 RB 44 mm, za iznos od 167 693 DM, čime je značajno ojačana topnička podrška ustrojenim pješачkim postrojbama.⁸⁶⁹ Sredinom srpnja 1992. zapovjedništvo OZ Split odobrilo je slanje jednog tenka, PAM-a 12,7 mm i deset pušaka *Bojni Ahmet Memišević*.⁸⁷⁰

Prema podacima CloB-a Grude, Općinski stožer HVO-a Gornji Vakuf do sredine studenog 1992. zadužio je: 563 automatske puške, 300 poluautomatskih pušaka, 20 automata „PPŠ“, 20 automata „Zagi“, 60 pušaka M-48, dvije snajperske puške, 150 ručnih bombi, dva MB 60 mm, tri MB 82 mm, dva lansera „Maljutka“, veću količinu streljiva za navedena oružja, veću količinu protupješачkih mina i intendantskih sredstava u količini za početno opremanje dvije bojne.⁸⁷¹

Prema izvješću službe Političke djelatnosti brigada je krajem 1993. bila slabo opskrbljena zimskom opremom i terenskim vozilima.⁸⁷² U listopadu 1993. brigada je raspolagala s 68 motornih vozila, od toga je 20 bilo osobnih automobila, dva kombija, 16 terenskih vozila nosivosti do sedam tona, 17 terenskih vozila s mogućnošću prijevoza do šest osoba i 13 sanitetskih vozila, dok je usporedbe radi Brigada Rama imala na raspolaganju 106 vozila a Brigada Kralj Tomislav 227.⁸⁷³ Od borbenih oklopnih vozila brigada Ante Starčević u studenom 1993. raspolagala je s dva tenka T-55.⁸⁷⁴

⁸⁶⁷ BiH, HZ HB, MO, V. P. 1432, Operativna evidencija, str. pov. br. 1-5-3/95-1772, od 28. 12. 1995.

⁸⁶⁸ HZ HB, HVO, Regionalni stožer srednje Bosne, Popis otpremljenih sredstava po općinama iz vojarne „Kaonik“ u Busovači, str. pov. br. 43/92, od 31. 5. 1992.

⁸⁶⁹ TEHNO-ING, d.o.o. Rovinj, Račun, br. 02-007-1, od 30. 5. 1992.

⁸⁷⁰ HZ HB, HVO, Pukovnija Bruno Bušić, Profesionalna bojna „Ahmet Memišević“, Zahtjevnica. Na dokumentu se nalazi rukom pisano odobrenje i pečat zaprimanja dokumenta: RH, ZOZ Split, ur. br. 92-1, od 15. 7. 1992.

⁸⁷¹ HVO Grude, Lager lista po partnerima, od 19. 11. 1992.

⁸⁷² HR HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Izvješće službe PD za 15/16. studeni 1993, vrlo pov. br. 4104, od 16. 11. 1993.

⁸⁷³ RBiH, HZ HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, 23. 10. 1993.

⁸⁷⁴ ZP TG, 43. db, Tablica, sredstva OMP, str. pov. bez broja, od 13. 7. 1995.

Stanje naoružanja i opreme u brigadi završetkom hrvatsko-muslimanskog rata bilo je posebno zabrinjavajuće. Osobno naoružanje vojnika radi intenzivnog djelovanja te nedovoljnog održavanja bilo je u izrazito lošem stanju. Slično stanje bilo je s topničkim naoružanjem, i inženjerijskim sredstvima.⁸⁷⁵ Do početka kolovoza 1994. logistika bojne je nakon razvojačenja dijela vojnih obveznika prikupila samo 24 automatske puške.⁸⁷⁶ Bojna je sredinom 1994. raspolagala sa šest PZS 12,7 mm, od kojih većina nije imala originalna postolja a neke ni ciljnike. Jedina PZS 14,5/2 mm imala je jednu ispravnu i jednu neispravnu cijev. Bez obzira na nedostatke, sva oružja su korištena u borbenim djelovanjima. Bojna je istovremeno raspolagala s jednim PZT 20 mm i jednim PZT 40 mm. Osim navedenih bojna je raspolagala s još PZO oružja skrivenih od strane zapovjednika satnije u Ždrimcima koji nije htio otkriti njihov broj i položaj zapovjedništvu ZP TG.

Većinu inženjerijskih sredstava bojna je dobila mobilizacijom strojeva i opreme rudnika Gračanica. Mobilizirani su jedan utovarivač, dva buldožera i jedan valjak. Navedena inženjerijska sredstva intenzivno su korištena te su bila sklona kvarovima, koji se nisu redovito otklanjali zbog nedostatka zamjenskih dijelova. Od sredstava veze sve Centrale veze su bile u ispravnom stanju, dok je većina induktorskih telefona bila neispravna.⁸⁷⁷

Od pješačkog naoružanja bojna je u prosincu 1995. raspolagala s 26 pušaka repetirki, 588 automatskih pušaka, 21 kratkom strojnicom, 21 puškostrojnicom, 13 lakih strojnica, pet teških strojnica i pet snajperskih pušaka. Od lakog protuoklopnog naoružanja i sredstava potpore bojna je raspolagala s 49 protuoklopnih raketnih lansera raznih kalibara, jednim netrzajnim topom, šest MB 120 mm, 11 MB 82 mm i pet 5 MB 60 mm. Od protuzrakoplovnog oružja bojna je posjedovala jedan PZT 20/1 mm i jednu PZS 14, 5 mm.⁸⁷⁸

4.5. Zone odgovornosti

Crta obrane prema VRS u zoni odgovornosti Brigade Ante Starčević od početka rata protezala se od Raduškog kamena (tt-1663) –Čajara - Lokve- Rogovice (tt-1421)- Humca (tt-1284)- Didovca (tt-1663) do Bukove glave (tt-1179).⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Polugodišnja analiza stanja i ispravnosti MTS ZP TG, str. pov. br. 08-4387/94, od 27. 7. 1994.

⁸⁷⁶ BiH, HR HB, HVO, ZZP TG, Izvješće, str. pov. br. 02-4-4608/94, od 5. 8. 1994.

⁸⁷⁷ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Polugodišnja analiza stanja i ispravnosti MTS ZP TG, str. pov. br. 08-4387/94, od 27. 7. 1994.

⁸⁷⁸ BiH, HZ HB, MO, V. P. 1432, Operativna evidencija, str. pov. br. 1-5-3/95-1772, od 28. 12. 1995.

⁸⁷⁹ HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Dostava podataka, str. pov. bez broja, od 1. 2. 1993.

Brigada je početkom prosinca 1992. prema zapovjedi operativne zone izvodila obranu u Sektoru II uskopaljskog bojišta, omeđenom na sjeverozapadu granicom: Osojnica-prometnica G. Vakuf-Bugojno, po dubini Pogrođe-Jusići i na istoku granicom: spoj Planduškog doca i rijeke Vrbas te po dubini rijeka Vrbas- selo Grubeše . Zapovjedno mjesto brigade bilo je u području Pidriša, a IZM u G. Vakufu.⁸⁸⁰

Krajem 1994. 43. db imala je zonu odgovornosti od Vaganjca (kota 871) do sela Mračaj (kod Dobrašina), po dubini Pidriš. Obrana je organizirana sustavom motrilačkih točki, a postrojbe su radile po sustavu 1/3 na crti, 1/3 u pričuvi i 1/3 na odmoru.⁸⁸¹

Zona odgovornosti prema VRS na kupreškoj bojišnici bila je: lijevo, padina Kurljaja, desno Magarica-rub šume prema Kupreškom polju. Zona razdvajanja sa snagama ABiH pokrivena je ophodnjama, motriteljskim postajama i zajedničkim ophodnjama s Armijom BiH i snagama UN-a.⁸⁸² Načelnik Glavnog stožera je 21. ožujka 1995. na temelju zapovjedi ministra obrane, pohvalio 43. db na čelu sa zapovjednikom.⁸⁸³ Dvadesetak dana ranije Predsjednik predsjedničkog vijeća HR HB je, za hrabrost, požrtvovnost i vojničku spremnost iskazane prilikom oslobađanja okupiranih teritorija, pohvalio dvojicu pripadnika bojne.⁸⁸⁴

U listopadu 1995. bojna je na mrkonjićgradskoj bojišnici držala obrambene crte u okolici sela Barači. Crta je prema mišljenju časnika Glavnog inspektorata bila dobro uređena i organizirana. Na položajima se nalazilo 146 pripadnika bojne, s vlastitom topničkom potporom. Odziv vojnika, moral, zalaganje na uređenju crte, stručnost u vođenju, red i čistoća na položajima, bili su na visokoj razini i mogli su poslužiti za primjer drugim domobranskim postrojbama. Glavni inspektorat u zaključku nadzora predložio je pohvalu postrojbe za uspješan rad i visoki borbeni moral. Izdvojeno zapovjedno mjesto bojne nalazilo se u Baračima.⁸⁸⁵ U skladu s odredbama Daytonskog ugovora 43. db je iz šireg područja sela Bajramovci gdje je bila raspoređena prema VRS povučena u vojarnu u selu Pidriš, nakon čega se pristupilo razvojačenju većeg dijela postrojbe.⁸⁸⁶

⁸⁸⁰ HR HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01/5215, od 4. 12. 1993.

⁸⁸¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o izvršenom nadzoru i kontroli u 43. db, str. pov. broj nije upisan, od 13. 10. 1994.

⁸⁸² BiH, HR HB, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o izvršenoj pomoći na podizanju bojne spremnosti 43. db, str. pov. br. 02-10-18-95-24, od 1. 3. 1995.

⁸⁸³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, str. pov. br. 02-10-03-95-45, od 21. 3. 1995.

⁸⁸⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, str. pov. br. 02-10-03-95-01, od 3. 3. 1995.

⁸⁸⁵ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće o stanju borbene spremnosti 43. db u dodijeljenoj zoni odgovornosti, str. pov. br. 02-33/95-86, od 5. 10. 1995.

⁸⁸⁶ BiH, HR HB, MO, V. P. 1432, Referiranje po elementima bojne spremnosti, str. pov. br. 1-5-3/96-659, od 15. 7. 1996.

Načelnik GS HVO-a je krajem listopada 1994. na temelju izvješća s nadzora postrojbe, predložio zapovjedniku ZP TG pohvaljivanje 43. db na čelu sa zapovjednikom.⁸⁸⁷ Načelnik GS HVO je usto 9. listopada 1995. za iskazanu borbenu spremnost, ustroj i očuvanost materijalno-tehničkih sredstava, osobno pohvalio 43. db na čelu sa zapovjednikom.⁸⁸⁸ Tijekom vojnog savjetovanja „Iskustva i pouke iz Domovinskog rata u HZ HB“ bojni je dodijeljen bojni barjak.⁸⁸⁹ Brigada Ante Starčević, odnosno 43. db tijekom Domovinskog rata imala je 119 poginulih i 148 ranjenika pripadnika.⁸⁹⁰

5. Brigada Eugen Kvaternik, Bugojno

5.1. Organizacija obrane do ustroja brigade

U drugoj polovici 1991. godine u tajnosti je započeo rad na obrambenim pripremama hrvatskoga naroda u općini Bugojno. Krajem srpnja 1991. članovi Općinskoga odbora HDZ-a organizirali su Krizni štab, a istodobno je ustrojeno i Zapovjedništvo grada sa zapovjednikom i šest članova zapovjedništva. Do uspostave HZ HB vojna organizacija Hrvata u Bugojnu nazivala se Hrvatska vojska BiH, a nakon uspostave HZ HB, zvala se Hrvatska vojska HZ HB. Zbog nepovezanosti sa Glavnim štabom HZ HB i neučinkovitosti Krizni štab je ukinut, a osnovan je novi Krizni štab prema instrukcijama iz središnjice HZ HB u Grudama, što je izazvalo negodovanje vodstva ogranka stranke u Bugojno, a prema tvrdnjama istih prouzročilo je podjele koje su trajno poremetilo odnose u bugojanskom HVO-u.⁸⁹¹

U kolovozu 1991. Zapovjedništvo grada je donijelo odluku o ustrojavanju sektora obrane, satnija, vodova i rodovskih postrojbi. Planirano je ustrojavanje manevarske brigade u Bugojnu, tako da bi svaki od četiri određena sektora popunili jednu bojnu brigade. Osnovana su zapovjedništva postrojbi, postrojbe inženjerije, veze, sazajne, sigurnosne, sanitetske, prometne, tehničke i intendantske službe, te Interventni vod. Kako je 80 % pričuvnih oficira JNA s područja općine odbilo zapovijedati postrojbama, postao je izražen nedostatak stručnoga zapovjednog sastava što je bitno utjecalo na borbenu spremnost ustrojenih

⁸⁸⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Prijedlog za pohvalu, pov. br. 02-10-01-94-143, od 24. 10. 1994.

⁸⁸⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvala, br. 02-10-01-95-37, od 9. 10. 1995.

⁸⁸⁹ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Zaključci s vojnog savjetovanja, prilog br. 1 programa održavanja savjetovanja, „Redoslijed dodjele bojnih barjaka“, str. pov. br. 02-10-14-95-23, od 21. 2. 1995.

⁸⁹⁰ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 43. db, str. pov. br. 02-08-13-2295/95, od 5. 12. 1995.

⁸⁹¹ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom, prilozi za bugojansku ratnu kroniku 1990-1993.*, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, Bugojno., 38; Marko LUČIĆ „Bugojanski HDZ nije Tolin izdajica“ *TRN*, 10. rujan 1993.

postrojbi. Ostali dio vojno sposobnog stanovništva bio je raspoređen u prostorne postrojbe. Prvo naoružanje bilo je osobno i lovačko, vlasništvo pripadnika postrojbi, a raznim kanalima se nastojalo dobiti značajnija količina naoružanja. Od Glavnog stožera u Grudama se tijekom 1991. dobilo oko sto pušaka, a Hrvatima je pripao i dio naoružanja pričuvnoga sastava MUP-a podijeljen u listopadu 1991., dok je u travnju 1992. od Glavnog stožera pristigao kontingent od 400 pušaka. U prosincu 1991. je ustrojena Prva bojna *Stjepan Radić* koja je prema podacima Zapovjedništva grada bila prva postrojba ove veličine u HZ HB i cijeloj BiH. Uskoro su nabavljena prva topnička oružja što je znatno ojačalo obrambene mogućnosti postrojbi.⁸⁹²

Za obuku postrojbi sredinom travnja 1991. dragovoljci iz Hrvatske vojske, organizirali su *Centar za obuku Bugojno* u mjestu Okolište, na rubnom dijelu teritorija općine prema Gornjem Vakufu, kroz koji je prošlo oko 800 polaznika. U centru je s vremenom od instruktora i dijela polaznika nastala postrojba *Garavi*, poznata kasnije po kontraverznom djelovanju. Utemeljena je tada i jezgra buduće vojne policije HVO –a Bugojno.⁸⁹³ Općinski stožer HVO-a Bugojno uspostavljen je nakon zapovjedi Predsjednika HZ HB od 8. travnja 1992. godine. Sjedište stožera bilo je u *Vili Gorica*, a zapovjednikom stožera imenovan je Ivica Lučić.⁸⁹⁴

Sredinom svibnja zapovjedništva OZ SzH na ispomoć u organiziranju obrane HVO-a Bugojno uputilo je Jürgena Schmidta, zapovjednika bojne iz Brigade Kralj Tomislav, koji je kao zapovjednik 1. bojne u Bugojno ostao do sredine listopada, kada je vraćen u zapovjedništvo operativne zone.⁸⁹⁵

5.2. Ustroj i struktura brigade

Krajem svibnja 1992. započelo je ustrojavanje brigade što je formalizirano u rujnu. Prema podacima Općinskog stožera HVO-a, ustrojavanju brigade se pristupilo

⁸⁹² KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 43-62, 74. Prema drugim izvorima zapovijed za ustroj 1. bojne i njena popuna dragovoljcima izdana je 19. svibnja 1992. godine, a postrojavanje bojne zakazano je za 23. svibanj. LUČIĆ, *Bugojanski topnik*, 39.

⁸⁹³ HVO, ZOZ SZ Hercegovina, Izvješće o stanju u operativnoj zoni, br. 12/92, od 12. 9. 1991; „Jure nam je ulijevao hrabrost“, *TRN*, 11. 6. 1992., 10; N. BARIŠIĆ, „O Garavima je riječ“ *Ramski vjesnik*, listopad 1993., 6; HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992; KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 66.

⁸⁹⁴ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 60; Joško DADIĆ „Devizne potvrde među otpacima HVO-a, *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 19 8. 1994., 13; Rukom pisano izvješće o općem vojno-političkom stanju u općinama Bugojno i Gornji Vakuf, bez broja i datuma.

⁸⁹⁵ HVO, Stožer srednje Bosne, Dopis, br. 185/92, od 20. 5. 1992; HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 65/92, od 11. 10. 1992; Prva bojna Bugojno, Obavijest, od 2. 6. 1992.

samoinicijativno 28. svibnja temeljem usmenih konzultacija s GS HVO-a. Od tada je stožer sukcesivno ustrojavao brigadu sa svim postrojbama i službama, te je ona kao takva prema navedenom izvoru, postojala i prije zapovijedi Odjela obrane o ustroju brigade u Bugojnu od 16. rujna 1992.⁸⁹⁶ Druga bojna općinskog stožera HVO-a Bugojno osnovana je 4. lipnja, a smotra postrojbe izvršena je na igralištu u gradu.⁸⁹⁷ Dana 7. srpnja 1992. imenovan je civilni HVO općine Bugojno sastavljen od osam članova.⁸⁹⁸

Nakon primanja zapovijedi Odjela obrane o ustroju brigade pristupilo se reorganiziranju postojeće brigade, uz poteškoće zbog nedostatka okvirnog sklopa za brigade HVO-a, kao i nedostatka potrebnih materijalno-tehničkih sredstava, zbog čega nije do kraja proveden ni prethodni ustroj brigade. Općinski stožer odlučio je da se brigada zove Brigada Eugen Kvaternik.

Prema zapovijedi Odjela obrane HVO-a, Bugojno je do 6. rujna bilo u sastavu snaga HVO-a srednje Bosne, a potom je ušlo u OZ SzH.⁸⁹⁹ Osnivanjem Regionalnog stožera HVO-a Srednja Bosna sa sjedištem u G. Vakufu početkom lipnja, općina Bugojno uključena je u 1. operativnu zonu stožera kojom je zapovijedao Luka Šekerija.⁹⁰⁰ Snage Općinskog stožera HVO-a u navedeno vrijeme bile su ustrojene u dvije bojne. Prisutni problemi u djelovanju općinskog stožera HVO-a prema mišljenju VOS-a SzH bili su uzrokovani pored ostalog i nedostatkom pisanih zapovijedi o imenovanju ljudi na najodgovornije dužnosti.⁹⁰¹

U srpnju i kolovozu 1992. općina Bugojno bila je uključena u 1. operativnu zonu Zapovjedništva OS Srednja Bosna. Prema izvješću Zapovjedništva OS Srednja Bosna iz navedenog razdoblja, organizacija snaga HVO-a na području općine Bugojno bila je na visokoj razini. Svakodnevni napadi srpskih snaga jačali su bojnu spremnost i ustroj postrojbi. U Bugojnu je postojala dobro opremljena bitnica PZO-a, naoružana PZT-ovima od 40 i 20 mm, koja je dijeljena sa snagama ABiH, s time da je zapovjednik bitnice bio pripadnik HVO-a koji je efektivno zapovijedao cjelokupnom bitnicom. Općinski stožer HVO-a koristio je „paket“ radio vezu, međutim Zapovjedništvo OS Srednja Bosna nije raspolagalo potpunom opremom za istu vezu, što je otežavalo korištenje opreme općinskoga stožera. Za vezu sa

⁸⁹⁶ HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, Izvješće po zapovijedi o formiranju brigade, br. 01. 109-613, od 2. 10. 1992; MARIJAN, *Domovinski rat*, 233-234.

⁸⁹⁷ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 73.

⁸⁹⁸ HZ HB, HVO, Odluka o imenovanju općinskog HVO-a Bugojno, br. 444, od 7. 7. 1992.

⁸⁹⁹ HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, Izvješće po zapovijedi o formiranju brigade, br. 01. 109-613, od 2. 10. 1992; MARIJAN, *Domovinski rat*, 233-234.

⁹⁰⁰ HVO, Regionalni stožer Srednja Bosna-G. Vakuf, Izvješće, str. pov. br. 29/92, od 10. 6. 1992.

⁹⁰¹ HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove sektora SzH, Saznajno izvješće op. br. 47/92, str. pov. br. 150/92, od 14. 6. 1992; HZ HB, HVO, Načelnik za saznajne poslove sektora SzH, Saznajno izvješće, str. pov. br. 148/92, od 13. 6. 1992.

Zapovjedništvom i postrojbama 1. operativne zone korištena je zasebna kratkovalna radio veza. Za vezu s postrojbama Općinskog stožera HVO-a korištena je ultrakratkovalna mreža. Linija bojišnice je bila dosta dugačka i aktivna, ali se obrana uspješno držala. Bojište je podijeljeno na dvije zone odgovornosti jednu za HVO i drugu za snage TO.⁹⁰² Hrvati i Muslimani su početkom svibnja 1992. formirali zajedničku *Komandu obrane grada Bugojna*, koja se raspala nakon mjesec dana radi različitih gledišta na daljnju organizaciju obrane.⁹⁰³ Hrvati i Muslimani su paralelno ustrojavali svoje postrojbe te su ih samostalno naoružavali, opremali i upotrebljavali.⁹⁰⁴ Dana 17. kolovoza 1992. osnovana je samostalna satnija kao osnova za ustrojavanje 3. bojne brigade, čiji je ustroj dovršen 22. listopada 1992. godine.⁹⁰⁵

Odjel obrane HVO-a je 30. studenog 1992. postavio zapovjedništva Brigade Eugen Kvaternik. Postavljeni su Dozapovjednik (ujedno i Načelnik stožera brigade), Pomoćnik za koordinaciju s teritorijem, Načelnik ONO, Referent ONP, Referent nastavnih poslova, Pomoćnik zapovjednika za IPD, Načelnik SIS-a, Pomoćnik zapovjednika za logistiku, Načelnik topništva, Načelnik PZO, Načelnik inženjerije, Načelnik veze, Pomoćnik NS za sazajne poslove, zapovjednici 1. 2. i 3. bojne, Zapovjednik MTD-a i Zapovjednik divizijuna PZO-a.⁹⁰⁶ Početkom prosinca 1992. postavljen je i Načelnik sanitetske služne brigade.⁹⁰⁷

Brigada Eugen Kvaternik u studenom 1992. imala je u sastavu tri bojne, više samostalnih specijalnih i diverzantskih vodova i skupina, Mješoviti topnički divizijun PZO-a oklopno-mehanizirana sredstva, službe veze, inženjerije, logistike, SIS-a, IPD-a i VOS-a te je pokazivala znatnu borbenu spremnost. Ustrojavanje postrojbi praćeno je ustrojavanjem sanitetske službe u svim bojnama i organizacijom sanitetskih punktova na linijama obrane.⁹⁰⁸

Prema izvješću koordinatora snaga HVO-a i ABiH u Bugojnu, kojeg je imenovao zapovjednik GS HVO-a s ciljem uspostave zajedničkog zapovjedništva s Armijom BiH, borbena spremnost postrojbi HVO-a početkom prosinca 1992. bila je na zadovoljavajućoj razini, doduše nedostatnoj za stanje u kojem se nalazio grad, ali s izgledom za brzi dolazak na razinu spremnosti za napadajna djelovanja. S postrojbama ABiH bio je ostvaren prvi stupanj koordinacije u zapovijedanju, koja je ometan s više zapovjedne razine ABiH.⁹⁰⁹

⁹⁰² HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/92, nedatirano.

⁹⁰³ MARIJAN et al, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima*, 261.

⁹⁰⁴ HZ HB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektora SzH, Sazajno izvješće op. br. 47/92, str. pov. br. 150/92, od 14. 6. 1992; HZ HB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektora SzH, Sazajno izvješće, str. pov. br. 148/92, od 13. 6. 1992

⁹⁰⁵ RAMIĆ, „Ratna dešavanja na teritoriju općine Bugojno tokom 1992“, 6.

⁹⁰⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-233/92, od 30. 11. 1992.

⁹⁰⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-241/92, od 2. 12. 1992.

⁹⁰⁸ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom.*, 92, 142; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, str. pov. br. 03-233/92, od 30. 11. 1992.

⁹⁰⁹ Zapovjedništvo OS i HVO Bugojno, Gornji Vakuf, Izvješće, br. 04-11/92, od 1. 12. 1992.

Zapovijed OZ SzH o ustroju postrojbe za napadajna djelovanja brigada je izvršila tako što je ujedinila tri postojeća samostalna voda, koji su bili osposobljeni za navedene zadaće. Prema potrebi njima su se mogla pridružiti još dva voda najsposobnijih vojnika iz ostalih pješačkih postrojbi.⁹¹⁰ Brojno stanje postrojbi HVO-a Bugojno u studenom 1992. bilo je 2090 pripadnika.⁹¹¹

Zapovjedništvo OZ SzH je 23. svibnja 1993. s ciljem jedinstvenoga vođenja i zapovijedanja, te učinkovitije organizacije obrane i izvođenja borbenih djelovanja, zapovjedilo podređivanje domobranskih postrojbi zapovjedniku Brigade Eugen Kvaternik. Zapovjedništvo brigade prilikom uporabe navedenih postrojbi trebalo je voditi računa o naoružanju, obučenosti i spremnosti postrojbi, te ih je u tome smislu moglo upotrijebiti za čuvanje važnijih objekata, nadzor teritorija i držanje dostignute crte obrane na manje osjetljivim mjestima, ukoliko manevarske postrojbe idu dalje u borbeno djelovanje.⁹¹² Navedena zapovijed je očigledno donijeta zbog žalbe zapovjednika brigade zapovjedništvu operativne zone na Stožer domobranstva, koji je prema njegovoj izjavi odbijao osigurati neke objekata na teritoriju općine, bez pismene zapovijedi od njemu nadređenog zapovjedništva.⁹¹³

Sredinom travnja 1993. Zapovjedništvo OZ SzH upozorilo političko vodstvo HVO-a Bugojno da se prestane uplitati u vojne odluke te da nema pravo raspolaganja materijalno-tehničkim sredstvima brigade.⁹¹⁴ Upozorenje je uslijedilo nakon što je vodstvo donijelo odluku da se ne realizira zapovijed OZ SzH o slanju topovskog streljiva iz Bugojna u Prozor.⁹¹⁵ Odnosi civilnog i vojnog HVO-a Bugojno bili su narušeni cijelo vrijeme postojanja u općini.⁹¹⁶ Prema podacima SIS-a brigade predsjednik HVO-a dao je prijedlog i odobrenje za pobunu dijela pripadnika protiv zapovjedništva brigade, iza čega su stajali nerasčišćeni nesporazumi predsjednika HVO-a i nekih članova zapovjedništva brigade. Krajem lipnja došlo je do velikog osipanja vojnika iz brigade, prijetila je opasnost od diobe vojske pod tri zapovjedništva (dva privatna i jedno legalno), zbog čega je brigada bila paralizirana, a sposobnost izvođenja obrane znatno narušena. Očekivao se dolazak zapovjednika s autoritetom iz GS HVO-a koji bi povratio izgubljeni red u vojsci. Dio vojnika koji se početkom srpnja izdvojio iz brigade na kraju je prihvatio povratak pod njeno zapovjedništvo. Postrojba *Garavi* s bazom u Pavić Polju nastavila je dalje, pod zapovjedništvom Vinka

⁹¹⁰ HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, br. 01-109-614/92, od 2. 10. 1992.

⁹¹¹ RAMIĆ, „Ratna dešavanja na teritoriju općine Bugojno 1992“, 6.

⁹¹² RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 23. 5. 1993.

⁹¹³ RBiH, HZ HB, Brigada Eugen Kvaternik, Dopis, str. pov. br. 01-103-318/93, od 21. 5. 1993.

⁹¹⁴ OZ SzH, IZM Prozor, Odgovor na izvješće, br. 10/277, od 22. 4. 1993.

⁹¹⁵ RBiH, HZ HB, Brigada Eugen Kvaternik, Izvješće po zapovijedi, str. pov. bez broja, od 22.4. 1992. 2

⁹¹⁶ RBiH, HZ HB, Brigada Eugen Kvaternik, Dopis Presjedniku HZ HB, str. pov. bez broja, od 5. 7. 1993.

Žuljevića, sa samostalnim djelovanjem na uskopaljskom bojištu pokušavajući dobiti odobrenje od Glavnog stožera za formalnu samostalnost. Postrojba je do listopada 1993. ušla u sastav 2. lakojurišne bojne Vojne policije.

Načelnik SIS-a brigade izvijestio je 28. lipnja 1993. Upravu SIS-a da je zapovjedništvo brigade demoralizirano i u rasulu, te da je potrebno hitno poslati iz Glavnog stožera ili operativne zone da zapovijeda postrojbama, ukoliko se želi izdržati sve izgledniji muslimanski napad. Na demoraliziranost zapovjedništva brigade nesumnjivo su utjecali osobni napadi na njih, prilikom prolaska kroz Pavić Polje, od strane zapovjednika i pripadnika *Garavih*.⁹¹⁷

Prema zapovjedi OZ SzH snage Vojne policije u Bugojnu su 29. lipnja 1993. stavljene pod zapovjedništvo brigade, te su se uz redovne vojnopolicijske zadaće mogle upotrijebiti i kao borbena postrojba. Zapovijed se mogla promijeniti iz Uprave vojne policije ili zapovjedništva operativne zone.⁹¹⁸ Odjel obrane 1. srpnja proveo je postavljanje cjelokupnog zapovjedništva Brigade Eugen Kvaternik. Postavljeno je ukupno 140 zapovjednika, od načelnika stožera brigade, članova zapovjedništva brigade, zapovjednika bojni, satnija, baterija i bitnica do zapovjednika vodova.⁹¹⁹ Zapovijed o postavljanju Ivica Lučića zapovjednikom brigade Eugen Kvaternik izdana je 6. srpnja 1993.⁹²⁰ U tijeku povlačenja brigade iz Bugojna 30. srpnja Lučić je razriješen dužnosti, a zapovjednikom brigade imenovan je Vinko Žuljević.⁹²¹

Zauzimanjem baza 1., 2. i 3. bojne u Bugojnu 26. srpnja od strane ABiH, Brigada Eugen Kvaternik praktično je prestala postojati kao borbena cjelina.⁹²² Nakon izvlačenja većine pripadnika brigade iz Bugojna, 2. kolovoza 1992. održan je u Tomislavgradu zbor pripadnika brigade i domobranskih postrojbi iz Bugojna. Zbor je vodio načelnik GS HVO-a Žarko Tole, uz članove zapovjedništva operativne zone i brigade a nazočilo mu je 767 vojnika s osobnim naoružanjem i opremom. Prema tvrdnji zapovjedništva operativne zone, iz razgovora s vojskom u Tomislavgradu saznalo se da većina (oko 90 %) ne će prihvatiti Vinka Žuljevića kao zapovjednika, zbog čega bi moglo doći do općeg raspada brigade.⁹²³

⁹¹⁷ RBiH, HZ HB, SIS Bugojno, Obavijest, str. pov. bez broja, od 1. 7. 1993; RBiH, HZ HB, SIS Bugojno, Obavijest, str. pov. bez broja, od 28. 6. 1993; N. BARIŠIĆ, „O Garavima je riječ“ *Ramski vjesnik*, listopad 1993., 6; RBiH, HZ HB, SIS Bugojno, Dopis Upravi SIS Mostar, str. pov. bez broja, od 28. 6. 1993. HZ HB, HVO, OZ SzH, SIS IZM Prozor, Izvješće, str. pov. bez broja, od 29. 6. 1993.

⁹¹⁸ RBiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed, str. pov. br. 01-1269, nedatirano.

⁹¹⁹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-766/93, od 1. 7. 1993.

⁹²⁰ RBiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed o postavljanju, br. 00062/93, od 6. 7. 1993.

⁹²¹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 01-2070/93, od 30. 7. 1993.

⁹²² ZOZ SzH, Mišljenje u svezi sa zapovijedi. str. pov. br. 06-3305793, od 30. 7. 1993.

⁹²³ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Obavijest u svezi Brigade Eugen Kvaternik, str. pov. br. 01/3176.

Do 6. kolovoza u brigadu se vratilo 210 pripadnika, koji su ustrojani u dvije satnije. Novim zapovjednikom brigade imenovan je Ivica Pavić.⁹²⁴ Osnovna zadaća novog zapovjedništva bio je nastaviti rad na ustroju i kompletiranju jedne bojne, te izvođenje priprema za logističko osiguranje svih postrojbi.⁹²⁵ Nakon preustroja i preuzimanja nove zone odgovornosti na ramskome bojištu, Zapovjedništvo brigade brojilo je 11 članova od kojih je jedan bio bivši djelatni a četverica su bili pričuvni časnici JNA. Ukupno je u brigadi bilo četrnaest pričuvnih časnika i devet dočasnika.

Brigada se nakon preustroja sastojala od jedne bojne s dvije satnije, s tri voda u svakoj satniji, i jednog pratećeg voda. Prva satnije brojila je 90 pripadnika a 2. satnija 71. pripadnika. Pored navedenih postrojbi, u brigadi su ustrojene i podstožerne postrojbe: vod vojne policije, odjeljenje veze, logistika, sanitet, inženjerijsko odjeljenje, domobranski vod, tenkovsko odjeljenje, te zapovjedništva brigade i bojne. Brigada je u ovome razdoblju raspolagala s ukupno 245 pripadnika, kojima je trebalo priključiti oko 50 pripadnika brigade koji su se otprije nalazili u Prozoru. Dozapovjednik brigade dobio je zadaću od naknadno pristiglih vojnih obveznika u Tomislavgradu ustroji 3. satniju.⁹²⁶

Sanitet postrojbe brojao je ukupno pet članova od kojih je jedan bio liječnik, tri medicinska tehničara i vozač sanitetskog vozila, koje je bilo i lošem stanju. Djelovanje saniteta u cjelini ocijenjeno je dobrim. Vojno obavještajna služba brigade imala je problema zbog nedostatka tehničkih pomagala, a nije imala ni ustrojenu izvidničku postrojbu. Dogovoreno je da se za izviđanje terena upotrebljava brigadna vojna policija i jedna desetina iz 1. satnije. Odjeljenje veze raspolagalo je s deset obučenih pripadnika ali bez odgovarajuće opreme. I pored nedostataka veza u zoni odgovornosti postrojbe ipak je funkcionirala na zadovoljavajućoj razini. Zapovjedna linija se uglavnom poštovala te nije bilo miješanja u nadležnosti različitih službi u postrojbi. Brigadna vojna policija je radila po nalogima zapovjedništva, te je često korištena za ojačavanje položaja.⁹²⁷

5. 3. Mobilizacija i popuna

⁹²⁴ R BiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed o postavljanju, br. 00127/93, od 9. 8. 1993.

⁹²⁵ ZOZ OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-3190/93, od 6. 8. 1993.

⁹²⁶ HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993; HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Dopuna prosudba postrojbe od 3. 12. 1993, str. pov. br. 251-3/93, od 26. 12. 1993; R BiH, HZ HB, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-09-1763/93, od 8. 8. 1993.

⁹²⁷ HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993; HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Dopuna prosudba postrojbe od 3. 12. 1993, str. pov. br. 251-3/93, od 26. 12. 1993.

Brojno stanje postrojbi HVO-a Bugojno u studenom 1992. bilo je 2090 pripadnika.⁹²⁸ Na početku rata općina Bugojno brojala je oko 16 000 stanovnika hrvatske nacionalnosti, broj vojnih obveznika nije bio poznat jer se nije raspolagalo odgovarajućom kartotekom. Raspored vojnih obveznika iz Bugojna u listopadu 1993. nakon povlačenja s teritorija općine bio je sljedeći: u operativnim postrojbama nalazio se 441 obveznik, u domobranstvu 124 obveznika, u službama HVO-a 12 obveznika a na raspolaganju za raspoređivanje bilo je 796 vojnih obveznika.⁹²⁹

U borbama za Bugojno krajem srpnja 1993. zarobljeno je oko 400 pripadnika brigade.⁹³⁰ Prema nepotpunim podacima, od početka sukoba s Armijom BiH do 29. srpnja 1993. poginulo je 86, a ranjeno više od 50 pripadnika HVO-a općine Bugojno.⁹³¹ Tijekom 30. srpnja 1993. na područje Rame neprekidno su pristizali vojni obveznici iz Bugojna, očekivao se dolazak oko 1500 pripadnika Brigade Eugen Kvaternik. Svi pristigli vojnici su organizirano prihvaćani i razmješteni na odmaranje u trajanju od 48 sati, nakon čega su trebali biti uključeni u postrojbe na pravcu G. Vakuf - Bugojno. Zapovjedništvo operativne zone obavilo je razgovor s „bivšim“ zapovjednikom brigade Ivicom Lučićem.⁹³² Prema procjeni zapovjedništva OZ SzH nakon dolaska 767 vojnika u Tomislavgrad, u Prozoru je ostalo 78 vojnih obveznika jer ih se prilikom dolaska u Prozor prijavilo 845. U Tomislavgrad je preko Kupresa pristiglo 111 ljudi, a jedna skupina prema saznanjima sastavljena od domobrana, otišla je u Grude. Na Kupresu su Srbi zadržali 128 pripadnika brigade većinom mlađih godišta, koji su se izvlačili preko područja pod njihovom kontrolom.⁹³³ Ovim pravcem prema podacima dobivenim od VRS povlačilo se oko 300 vojnika, koje su Srbi razoružali i podvrgnuli ispitivanju. Putem vruće linije srpske snage su obećale prihvati i prosljeđivanje izbjeglih ali su zauzvrat tražile pogonsko gorivo od HVO-a.

Kartoteka i pečati protokola brigade su izgoreli. Ljudstvo bugojanskih postrojbi bilo je smješteno na tri odvojene lokacije u Tomislavgradu. Prema mišljenju načelnika VOS-a operativne zone nužno je bilo zaustavljanje bijega bugojanskih vojnika prema Hrvatskoj jer bi

⁹²⁸ RAMIĆ, „Ratna dešavanja na teritoriju općine Bugojno 1992“, 6.

⁹²⁹ R BiH, HZ HB, HVO, MO, Analiza mogućnosti i angažiranosti vojnih obveznika na području HR HB, str. pov. bez broja, od 22. 10. 1993.

⁹³⁰ Centar SIS-a Tomislavgrad, Raščlamba muslimanske civilne i vojne vlasti u Bugojnu, str. pov. br. 02-8-4-110/96, od 6. 2. 1996.

⁹³¹ Odjel obrane HZ HB, Sektor za zdravstvo, Popisi evakuiranih ranjenika i poginulih pripadnika HVO Bugojno od početka sukoba s Muslimanima, od 29. 7. 1993.

⁹³² R BiH, HZ HB HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-2078/93, od 30. 7. 1993.

⁹³³ Izgleda da je ovu skupinu pripadnika brigade VRS poslala na Manjaču, a nakon toga je razmijenjena i poslana u Žepče, gdje je prema odluci Glavnog stožera HVO-a dobila borbene zadaće. HZ HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, Dopis načelniku GS HVO, str. pov. bez broja, od 20. 8. 1993.

to moglo izazvati lavinu bježanja iz drugih općina, napose iz G. Vakufa i Rame.⁹³⁴ Zapovjedništvo OZ SzH davalo je pomoć preostalom zapovjedništvu brigade na sređivanju evidencija, izradbi popisa za novčana primanja i logističko osiguranje prikupljenih postrojbi.⁹³⁵ U tome smislu održalo je sastanak s užim dijelom zapovjedništva brigade, na kojem je odlučeno da se pranje odora ljudstva (organizirano i individualno) obavi u Livnu a smještaj i prehrana za pripadnike brigade osiguraju u Tomislavgradu. Osnovna zadaća bila je nastaviti rad na ustroju i kompletiranju jedne bojne, te vršenje priprema za logističko osiguranje svih postrojbi. Prema usmenoj zapovijedi iz Glavnog stožera pristigli pripadnici brigade trebali su ostati u Tomislavgradu dok se potpuno ne opremi jedna bojna. Brigadna vojna policija je već bila upotrijebljena na ramskome bojištu, te je prema planu trebala biti zadržana u Tomislavgradu do odlaska prikupljenog ljudstva u Prozor a nakon toga upućena na odmor i posjete obiteljima.⁹³⁶

Zapovjedništvo operativne zone izdalo je zapovijed Brigadi Petar Krešimir IV. da putem vojne policije prikupi vojnike iz bugojanske brigade i preveze ih u Tomislavgrad. Prema pristiglim podacima zapovjednik Vojne policije OZ SzH je samovoljno prikupio 40 pripadnika Brigade Eugen Kvaternik, podijelio im odore i plaće te ih uključio u djelatnu vojnu policiju. Zapovjedništvo Operativne zone tražilo je zbog toga od Glavnog stožera izdavanje zapovijedi o povratku navedenih vojnik u matičnu postrojbu. Zapovjedništvo je isto tražilo izdavanje zapovijedi Vojnoj policiji na području operativnih zona SzH i JiH za prikupljanje pripadnika Brigade Eugen Kvaternik u svojim zonama odgovornosti, te da se isti zahtjev uputi ZP Split jer se na području srednje Dalmacije odnosno Splita, nalazio veliki broj pripadnika brigade, puštenih na odmor u trajanju od dva dana, koji se nisu vratili u postrojbu. Zapovjedništvo Operativne zone smatralo je da je potrebno što hitnije preustrojiti brigadu s prikupljenim ljudstvom, te je uključiti u borbena djelovanja.⁹³⁷

Ukupno je izdano 440 potvrda za odlazak na odmor u srednju Dalmaciju u trajanju od dva dana, osobno naoružanje i oprema smješteno je i osigurano u prostorijama u kojima su

⁹³⁴ ZOZ SzH, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02/3077/93, od 2. 8. 1993; ZOZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/3026, od 30. 7. 1993; HZ HB, HVO, OZ SzH, VOS, Izvješće, str. pov. br. 04-298/93, od 30. 7. 1993; Brigada Kralj Tomislav, Dopis Načelniku GS HVO, str. pov. bez broja, od 28. 7. 1993; ZOZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2951, od 28. 7. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće, br. 02-1-1236/93, od 8. 9. 1993.

⁹³⁵ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 02/3162/93, od 5. 8. 1993.

⁹³⁶ ZOZ OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-3190/93, od 6. 8. 1993.

⁹³⁷ Pripadnici brigade koji su otišli na odmor kod obitelji u Dalmaciju, potpisali su izjave da će se u postrojbu vratiti nakon dva dana. RBiH, HZ HB, HVO ZOZ SzH, Izvješće o povratku u matičnu postrojbu pripadnika Brigade Eugen Kvaternik, str. pov. br. 01/3226, od 8. 8. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće o slanju Brigade Eugen Kvaternik u Prozor, str. pov. bez broja, od 7. 8. 1993.

vojnici prespavali nakon izlaska iz Bugojna.⁹³⁸ Do sredine kolovoza u brigadu se vratilo 250 pripadnika što je za posljedicu imalo lošu popunjenost postrojbe, a pratila ju je i loša logistička potpora. Postrojba nije imala uvjete da 1/3 ljudstva bude na liniji, 1/3 i pričuvi i 1/3 na odmoru. Borbena spremnost postrojbe bila je izrazito niska.⁹³⁹ Prema podacima Ureda za obranu Bugojno, do početka listopada 1993. na području Hrvatske nalazilo se 981 vojni obveznik koji nisu bili uključeni u Brigadu Eugen Kvaternik, a Odjel obrane HZ HB je od nadležnih tijela vlasti Republike Hrvatske tražio njihovo upućivanje u HVO općine Bugojno.⁹⁴⁰ U Tomislavgradu je istodobno smješteno domobranstvo, djelatni sastav vojne policije i dio logistike.⁹⁴¹

Ured za obranu Bugojno sredinom rujna 1993. ponovio je opću mobilizaciju za sve vojne obveznike od 18 do 60 godina starosti, koji su se trebali javiti u Brigadu Eugen Kvaternik. S obzirom na zapovijed Odjela obrane da se u mobilne postrojbe upućuju vojni obveznici do 45 godina starosti, te činjenicu da u Tomislavgradu bugojanski HVO nije imao domobranksu postrojbu. Ured je zatražio mišljenje Uprave za obranu Tomislavgrad o tome treba li starija godišta uputiti u brigadu ili im dodijeliti neki drugi status.⁹⁴²

Nakon pada Bugojna na području općine Žepče završilo je oko 130 pripadnika Brigade Eugen Kvaternik koji su se povlačili preko Kupresa, čiji status nije bio riješen. Ured za obranu Bugojno tražio je u siječnju 1994. službeni stav Uprave za obranu Tomislavgrad o tome jesu li navedeni vojnici i dalje pripadnici brigade te ostvaruju li pravo na primanja, skrb i liječenje preko Brigade Eugen Kvaternik ili drugačije.⁹⁴³

Brojno stanje brigade krajem studenog 1993. bilo je samo 331 pripadnik, od toga je u pješačkim postrojbama raspoređeno 239 pripadnika, a u ostalim postrojbama i službama brigade 92. Postrojba od preuzimanja zone odgovornosti u kolovozu nije sudjelovala u napadajnim djelovanjima.⁹⁴⁴ Prema prosudbi SIS-a Brigada Eugen Kvaternik početkom prosinca, uz velike napore uspjela je očuvati jezgru postrojbe koja je držala položaje na ramskome bojištu. Vojska je na položajima boravila pet dana, pet dana je bila u pričuvi a pet na odmoru. Od preuzimanja nove zone odgovornosti postrojba je imala pet poginulih i 18

⁹³⁸ R BiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-3110/93, od 3. 8. 1993.

⁹³⁹ R BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, 12. 8. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Eugen Kvaternik, Sanitetska služba, Izvješće, br. 01-20/93, od 25.8. 1993.

⁹⁴⁰ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Popis vojnih obveznika na teritoriju RH, bez broja, od 5. 10. 1993.

⁹⁴¹ ZOZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-3209/93, od 7. 8. 1993.

⁹⁴² R BiH, HZ HB, HVO, Ured za obranu Bugojno, Zahtjev za davanje objašnjenja i uputa za daljnji rad, br. 02-130-31-/93, od 21. 9. 1993.

⁹⁴³ BiH, HR HB, MO, Ured za obranu Bugojno, Pitanje statusa v/o općine Bugojno koji se trenutno nalaze na bojištu u Žepču, br. 02-9/7-187/94, od 18. 1. 1994.

⁹⁴⁴ HR HB, HVO, SIS Brigada Eugen Kvaternik, Izvješće o bojevim djelovanjima i stanju postrojbi u vremenu od 15. 11. do 25. 11. 1993, str. pov. br. 267-1/93, od 26. 11. 1993.

ranjenih pripadnika. Događalo se povremeno da se u postrojbu prijave i novi vojni obveznici.⁹⁴⁵

Ured za obranu Bugojno u prosincu 1993. je izvijestio Upravu za obranu Tomislavgrad o broju vojnih obveznika iz općine koji su samoinicijativno pristupili postrojbama u drugim općinama. Prema nepotpunim podacima ureda, 5. brigadi iz Posušja pristupilo je 6 vojnih obveznika, Brigadi Kralj Tomislav 18, 6. bojni vojne policije 10, Brigadi Ante Starčević 39, Brigadi Petar Krešimir IV. 7, Brigadi Rama 6, 2. lakojurišnoj bojni vojne policije 69 i 111. XP brigadi iz Žepča 124 vojna obveznika. Ured se žalio na lošu suradnju personalnih službi postrojbi Operativne zone koje nisu dostavljale zatražene podatke o vojnim obveznicima iz Bugojna u svojim redovima.⁹⁴⁶

5.4. Naoružanje i oprema

Prvo naoružanje u postrojbama hrvatskog naroda u Bugojnu bilo je osobno i lovačko vlasništvo pripadnika postrojbi, dok se raznim kanalima nastojalo nabaviti veću količina odgovarajućeg naoružanja. Od Glavnog stožera u Grudama se tijekom 1991. dobilo oko sto pušaka, a Hrvatima je pripao i dio naoružanja rezervnog sastava MUP-a BiH podijeljen u listopadu 1991., dok je u travnju 1992. od Glavnog stožera pristigao kontingent od 400 pušaka. U prosincu 1991. nabavljena su i prva topnička oružja.⁹⁴⁷

Poslije osvajanja vojarne JNA u Busovači od strane HVO-a, u Bugojno je tijekom svibnja 1992. dopremljeno velika količina naoružanja i streljiva, uključujući i četiri lansera „Maljutka“, te osam lansera „Osa“.⁹⁴⁸ Do sredine srpnja 1992. Općinski stožer HVO-a Bugojno je od logističke baze iz Gruda, pored ostalog dobio 938 automatskih pušaka, 20 pušaka M-48, dva puškomitraljeza M-53, jednu PZS 14, 5 mm, dvije snajperske puške, dva MB 82 mm, dva MB 60 mm, sedam lansera RPG-7, jedan lanser M-57, 363 ručne bombe, veću količinu granata i streljiva za isporučena oružja te veću količinu intendantske opreme.⁹⁴⁹ Nešto ranije krajem ožujka, nadležne institucije HZ HB poslale su 90 automatskih i 180

⁹⁴⁵ HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993; HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Dopuna prosudba postrojbe od 3. 12. 1993, str. pov. br. 251-3/93, od 26. 12. 1993.

⁹⁴⁶ RBiH, HZ HB, HVO, Ured za obranu Bugojno, br. 02-9-197/93, od 10. 12. 1993.

⁹⁴⁷ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 43-62, 74.

⁹⁴⁸ HZ HB, HVO, Regionalni stožer srednje Bosne, Popis otpremljenih sredstava po općinama iz vojarne Kaonik u Busovači, str. pov. br. 43/92, od 31. 5. 1992.

⁹⁴⁹ Herceg-Bosna, HVO Grude, Popis isporučenog naoružanja i opreme Općinskom stožeru HVO Bugojno, od 11. 7. 1992.

poluautomatskih pušaka, te veću količinu streljiva i odora Muslimanima u Bugojnu.⁹⁵⁰ Početkom listopada HVO-u Bugojno MO RH je poslao 300 automatskih pušaka, jednu PZS 12,7 mm, veću količinu streljiva za puške i mitraljez, te znatnu količinu raketa za VBR od 128 mm i raketa za RPG-7.⁹⁵¹ Sredinom istog mjeseca preko logističke baze u Grudama u Bugojno je poslano 500 vojničkih kabanica.⁹⁵²

Krajem kolovoza 1992. topništvo Općinskog stožera HVO Bugojno raspolagalo je s dvije H-122 mm, jednom H-105 mm, četiri topa M-46 76 mm i dva MB 120 mm raspoređenih na udaljenosti 3 do 4 km, zapadno, južno i istočno od grada. Najkasnije od sredine rujna raspolagalo se najmanje jednim VBR-om nepoznatog kalibra, a od kraja studenog raspolagalo se najmanje jednim VBR 107 i jednim 128 mm.⁹⁵³ Od oklopnog naoružanja brigada je raspolagala s jednim tenkom T-55, koji je u Bugojno stigao krajem srpnja 1992., i dva oklopna transportera.⁹⁵⁴ Sredinom prosinca OZ SzH dodijelila je jedan MB 120 mm za brigadu, radi čega je zapovjedništvu brigade zapovjedbno osiguranje dovoza oružja iz Posušja.⁹⁵⁵

Zbog zaoštavanja odnosa s Armijom BiH zapovjedništvo brigade je sredinom svibnja 1993. od GS HVO-a pored ostalog zatražilo, tri PZS, 250 automatskih pušaka, 20 snajperskih pušaka, 300 „Zolja“, streljivo za tenk T-55, više stotina punjenja za lansere M-57 i RPG-7, streljivo za PZT 40 mm, streljivo za PZS 12,7 mm, streljivo za automatske puške i puškomitraljeze, te razne vrste protupješačkih mina.⁹⁵⁶ Logistička služba OZ SzH osigurala je 200 automatskih pušaka koje je brigada trebala preuzeti u Odjeljku CloB-a Prozor.⁹⁵⁷

Prema tvrdnji zapovjednika brigade, općina Bugojno do ožujka 1993. nije dobivala financijska sredstva za plaće vojnicima od GS HVO-a i Odjela obrane.⁹⁵⁸ Glavni stožer zapovjedio je 7. kolovoza 1993. CloB-u Grude isplatu plaća pripadnicima Brigade Eugen Kvaternik. Pored toga prema zapovjedi brigadu je trebalo popuniti oružjem i streljivom, svaku satniju opremiti s dva MB 60 mm, bojne opremiti s dva MB 82 mm, vojnike opremiti

⁹⁵⁰ Revers br. 1/12, od 27. 3. 1992; Revers br. 1/13, od 30. 3. 1992.

⁹⁵¹ RH, MO, Nalog, br. 512-07-06-/92-01/252, od 9. 10. 1992.

⁹⁵² RH, MO, Nalog, br. 512-07-06/92-01/252, od 23. 10. 1992.

⁹⁵³ R BiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, Podatci o vrsti, broju i orijentacionom razmještanju artiljerijskih oruđa, str. pov. br. 01-103-435/ 95; HZ HB, HVO, Općinski stožer Bugojno, Redovno izvješće, od 8. 9. 1992; HZ HB, HVO, Brigada Eugen Kvaternik, Izvanredno izvješće, od 26. 11. 1992.

⁹⁵⁴ R BiH, Komanda 3. korpusa str. pov. br. 02/32-182, od 20. 1. 1993. KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom.*, 80.

⁹⁵⁵ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Obavijest, str. pov. br. 08-2/221-3, od 10. 12. 1992.

⁹⁵⁶ R BiH, HZ HB, Brigada Eugen Kvaternik, Zahtjev za MTS, str. pov. br. 14-122-1/93, od 20. 5. 1993; R BiH, HZ HB, Brigada Eugen Kvaternik, Zahtjev za sredstvima, str. pov. bez broja, 10. 5. 1993.

⁹⁵⁷ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Obavijest, str. pov. br. 08-02/13-93, nedatirano.

⁹⁵⁸ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01-5-74, od 9. 3. 1993.

potrebnim brojem odora, te udovoljiti svim drugim zahtjevima zapovjedništva brigade.⁹⁵⁹ Uskoro su iz logističke baze postrojbi dodijeljena dva MB 60 mm i jedan MB 82 mm, te određena količina intendantske opreme.⁹⁶⁰

U listopadu 1993. brigada je raspolagala sa 11 motornih vozila, od toga je bilo šest terenskih nosivosti do sedam tona, dva busa, jedno sanitetsko i dva ostala vozila.⁹⁶¹ Logistički brigada najviše se oslanjala na logistiku Brigade Rama a potporu je dobivala i od logistike operativne zone. Ipak brigada je imala velikih probleme zbog nedostatka intendantskih sredstava kao i zbog smještaja u bazi u objektima bez vode, struje i sanitetskih prostorija. Pripadnici brigade su na liniji bili naoružani samo lakim pješačkim naoružanjem, jer brigada prema navodima zapovjedništva nije posjedovala teže naoružanje, niti je imala vlastitu topničku potporu što je znatno utjecalo na ukupni osjećaj sigurnosti na liniji.⁹⁶² Nedostajalo je i težeg pješačkog naoružanja za izradbu otpornih točaka. Nedostatak terenskih i sanitetskih vozila u okolnostima udaljenosti od zdravstvenih ustanova dodatno je pridonosio osjećaju nesigurnosti i padu morala kod vojnika. U ovo vrijeme brigada je brojila oko 350 pripadnika ustrojenih u dvije satnije i prateće službe.⁹⁶³

5.5. Zone odgovornosti

Nakon prve polovice travnja 1992. godine postrojbe Općinskog stožera HVO-a Bugojno imale su zonu odgovornosti prema srpskim snagama na kupreškoj visoravni, u dužini od oko 30 kilometara.⁹⁶⁴ Daljim razvojem agresije srpskih snaga prema području općine Bugojno, bojište je podijeljeno na dvije zone odgovornosti jednu za HVO i drugu za snage TO.⁹⁶⁵

Nakon sukoba HVO-a i ABiH u Prozoru, Brigada Eugen Kvaternik imala je zadaću sprječavanja bilo kakvih pokreta bilo kojih snaga na teritoriju općine, osim snaga HVO-a te

⁹⁵⁹ GS HVO, IZM Čitluk, Zapovijed, Logistička potpora Brigade Eugen Kvaternik, bez broja, od 7. 8. 1993.

⁹⁶⁰ RBiH, HZ HB, GS HVO, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-09-1763/93, od 8. 8. 1993.

⁹⁶¹ RBiH, HZ HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, 23. 10. 1993.

⁹⁶² Sva topnička oružja MTRD-a uništena su od strane posada prilikom povlačenja iz Bugojna, prema zapovjedi zapovjedništva brigade. LUČIĆ, *Bugojanski topnik*, 198-199.

⁹⁶³ HR HB, HVO, Brigada Eugen Kvaternik, Izvješće o stanju u zoni odgovornosti, od 30. 8. 1993; HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993.

⁹⁶⁴ KRIŽIĆ, LUČIĆ, LJUBOS, *Vatre nad Vrbasom*, 60; Joško DADIĆ „Devizne potvrde među otpacima HVO-a., *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 19 8. 1994., 13; Rukom pisano izvješće o općem vojno-političkom stanju u općinama Bugojno i Gornji Vakuf.

⁹⁶⁵ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/92, nedatirano.

zadaću odlučnog odbijanja bilo čijeg napada na snage HVO-a i ostvarivanja potpunoga nadzora u zoni odgovornosti brigade.⁹⁶⁶

Krajem kolovoza 1993. brigada je dobila zonu odgovornosti prema Armiji BiH u sektoru VIII uskopaljeske bojišnice: lijevo Raduški kamen, desno izvor Rožice, po dubini Draševo, u kojem se nalazila baza brigade. Brigada nije raspolagala vlastitim inženjerijskim strojevima zbog čega je s poteškoćama utvrđivala liniju obrane.⁹⁶⁷

6. Brigada Herceg Stjepan, Konjic-Jablanica

6.1. Organizacija obrane do ustroja brigade

U sjevernohercegovačkim općinama Konjic i Jablanica, Hrvati su bili manjinsko stanovništvo. Ipak su u prosincu 1991. osnovali obrambene sastave, koji su u travnju 1992. u Konjicu prerasli u HVO. Vojnom organizacijom najprije su osnovani općinski stožeri HVO-a u sklopu kojih su se osnivale postrojbe veličine satnije do bojne. Do početka rujna 1992. postrojbe HVO-a na ovim prostorima bile su pod zapovijedanjem Glavnog stožera OS za Srednju Bosnu. U rujnu je ustrojena Brigada Herceg Stjepan za Konjic i Jablanicu. Brigada je ušla u sastav Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina. Skupina HOS-a u Konjicu sredinom kolovoza 1992. pridružila se ABiH.⁹⁶⁸

Krizni štab HDZ-a općine Konjic 7. srpnja 1991. godine imenovao je zapovjednika, organizatore obrane i nabave naoružanja. Do 20. rujna 1991. ustrojene su *Prva bojna Klis* s tri satnije i *Druga bojna Konjic*.⁹⁶⁹ U *Prvoj bojni* postavljeni su načelnici topništva, inženjerije, veze i pješništva. Zona odgovornosti bojne protezala se na sva sela u području Klisa i selo Ostrožac u jablaničkoj općini. Zona odgovornosti *Druge bojne* prostirala se na grad Konjic, Radešine i ostalo područje župe Konjic.

U općini Jablanica pripreme za obranu počele su tajno u drugoj polovici 1991.⁹⁷⁰ Prva postrojba hrvatskog naroda u Jablanici *Bojna Mijat Tomić* osnovana je 27. veljače 1992. godine.⁹⁷¹ U Jablanici je HVO kao civilno tijelo vlasti, osnovan 2. srpnja 1992.⁹⁷²

⁹⁶⁶ HVO, ZOZ SzH, Podatci o neprijateljskom djelovanju, str. pov. br. 100/92, od 25. 10. 1992.

⁹⁶⁷ HR HB, HVO, Brigada Eugen Kvaternik, Izvješće o stanju u zoni odgovornosti, od 30. 8. 1993; HR HB, HVO, SIS Brigade Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993.

⁹⁶⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 253.

⁹⁶⁹ Razvoj događaja na teritoriju općine Konjic u periodu od 7. 7. 1991. do 13. 7. 1993. bez datuma i potpisa.

⁹⁷⁰ Jozo LONČAR, „Neminovnosti“, *Aviza, glasilo HVO Jablanica* (Jablanica), studeni 1992., 2.

⁹⁷¹ HR HB, MO, Politička uprava, Značajni datumi vezani za postrojbe HVO-a, od 11. 1. 1996.

Snage i postrojbe HVO-a na teritoriju općine Konjic, prema izvješću Zapovjedništva OS Srednja Bosna za kolovoz i rujan 1992., bile su dobro organizirane te su držale važnije objekte prema srpskim postrojbama, trpeći stalne udare neprijateljskog topništva i pješastva. Postrojbe HVO-a bile su osposobljene za djelovanje i vođenje borbe na matičnom teritoriju. Postojao je problem odnosa sa saveznicima zbog razdvojenih snaga, što je slabilo ukupnu obranu. Postrojbe Općinskog stožera bile su međusobno uvezane sredstvima veze, te paket radio vezom s nadređenim zapovjedništvom HVO-a.⁹⁷³

Nezadovoljan načinom informiranja javnosti u općinskim medijima, HVO Konjica osnovao je 3. svibnja 1992. *Informativnu službu* koja je pripremala službena priopćenja HVO-a o događajima na području općine. Do sredine lipnja, odnosno do raspada zajedničkog zapovjedništva HVO-a i TO-a BiH, *Informativna služba* djelovala je kao služba zajedničkog zapovjedništva. *Informativna služba* HVO-a planski je ujedno izvodila obmanjivanja i dezinformiranja srpskih snaga. *Informativna služba* je osnivanjem Brigade Herceg Stjepan prerasla u IPD brigade.⁹⁷⁴

Općinski stožer HVO-a Konjic je od početka kolovoza 1992. pravio popis vojnih obveznika s područja općine prema vojno-evidencijskim specijalnostima, radi popunjavanja rodovskih postrojbi vojnicima odgovarajućih struka.⁹⁷⁵

Prema spomenutom izvješću zapovjedništva OS Srednja Bosna snage HVO-a na teritoriju općine Jablanica organizirane su u jednu dobro opremljenu bojnu, sposobnu izvoditi djelovanja na teritoriju općine. Osnovni problem su zategnuti odnosi i konflikti s većinski muslimanskim stanovništvom, odnosno snagama ABiH, što je slabilo crtu obrane prema srpskim snagama. Snage HVO-a nisu dobivale logističku potporu od općinskih vlasti Jablanice. Manji dio logističkih potreba podmirivan je sredstvima koja su prikupljali Hrvati jablaničke općine zaposleni u inozemstvu. Do početka prosinca oko devedeset radnika iz inozemstva uplatili je novčane iznose za potrebe HDZ-a i HVO-a Jablanice.⁹⁷⁶ Problem

⁹⁷² HZ HB, HVO, Odluka o imenovanju općinskog HVO-a Jablanica, br. 403, od 2. 7. 1992. Paket radio veza je u radu koristila računalnu opremu, omogućavajući za ono vrijeme siguran i brz prijenos informacija uvezanih korisnika. LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 290.

⁹⁷³ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/91, nedatirano.

⁹⁷⁴ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o dosadašnjim aktivnostima IPD službe, str. pov. br. 06/74-1, od 12. 10. 1992.

⁹⁷⁵ HVO, Općinski stožer Konjic, Organ za ratnu popunu i personalne poslove, Pregled specijalnosti vojnika, bez broja, od 6. 8. 1992.

⁹⁷⁶ „Spisak radnika iz inozemstva koji su dali novčana sredstva za potrebe HDZ-a i HVO-a Jablanica“ *Aviza*, prosinac 1992., 5.

prilikom ustroja postrojbi predstavljao je nedostatak profesionalnog ljudstva što je znatno utjecalo na borbenu spremnost postrojbi.⁹⁷⁷

6.2. Ustroj i struktura brigade

Zapovjedništvo OZ SzH naložilo je 13. rujna 1992. zapovjedniku snaga HVO Konjic Zdravku Šagolju da snage HVO-a Konjic i Jablanica uveže u jednu brigadu, uspostavi zapovijedanje snagama i nadzor teritorija u zoni svoje odgovornosti.⁹⁷⁸ Brigada Herceg Stjepan osnovana je 20. rujna 1992. od postrojbi HVO-a iz Konjica i Jablanice s brojnim stanjem od 2170 pripadnika. U Zapovjedništvu brigade imenovani su Zapovjednik, Zamjenik zapovjednika, Načelnici operative, topništva, PZO-a, ONP-a, inženjerije, ustroja, i Voda veze. Nakon osnivanja u sastavu zapovjedništva brigade ustrojeno je mjesto Pomoćnika zapovjednika brigade za IPD, i pomoćnika zapovjednika za IPD u 3. bojni iz Jablanice. Zapovjednikom brigade imenovan je Zdravko Šagolj, zapovjednikom 1. bojne Ilija Kaleb, 2. bojne Dragan Zovko i 3. bojne Marko Zelenika.⁹⁷⁹

Ustrojavanjem brigade do 5. listopada 1992. pored imenovanja zapovjednika i dozapovjednika predložen je uži dio zapovjedništva brigade, od časnika koji su do tada obavljali dužnosti u Općinskom stožeru HVO-a Konjic. Urađen je ratni sklop brigade prema kojem su predviđeni Zapovjedništvo brigade s 55 pripadnika, Ured zapovjedništva s 21, Izviđački vod s 21, Vod veze s 42, Satnija vojne policije s 113, Diverzantska satnija s 163, Vod NKBO s 30, Inženjerijski vod s 47, Protuoklopno raketni vod s 32, Mješoviti topnički divizion s 191, Mješovita laka baterija PZO s 78, Logistička satnija s 182, i tri pješačke bojne svaka s 494 pripadnika. Ustroj postrojbi brigade planiran je prema raspoloživom naoružanju i opremi. Preustroj postrojbi Općinskog stožera u postrojbe brigade planiran je počevši od pješačkih bojni i specijalnih postrojbi koje je, u navedeno vrijeme, brigada mogla približno naoružati i opremiti. Postrojbe za potporu, protuoklopnu borbu, PZO i druge, moglo se ustrojiti tek nakon nabave odgovarajućih oružja i drugih sredstava. Prema ocjeni zapovjedništva brigade postrojba je s raspoloživim sredstvima mogla izvoditi samo obrambena djelovanja, odnosno držati dostignutu liniju obrane.⁹⁸⁰

⁹⁷⁷ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/91, nedatirano; HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992.

⁹⁷⁸ ZOZ SzH, Stanje na teritoriju HVO-a Jablanica, str. pov. br. 6/92,

⁹⁷⁹ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o dosadašnjim aktivnostima IPD službe, str. pov. br. 06/74-1, od 12. 10. 1992.

⁹⁸⁰ HZ, HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o formiranju Brigade Herceg Stjepan, str. pov. br. 05/73-1, od 5. 10. 1992.

Brigada nije bila u stanju ustrojiti samostalnu postrojbu za napadajna djelovanja kako je zapovjedništvo OZ SZH tražilo zapoviješću od 23. rujna 1992., radi čega je odlučeno da Diverzantska satnija brigade sastavljena od pet vodova s ukupno 163 pripadnika, obavlja napadajne zadaće. Bojne su zajednički popunjavale Diverzantsku satniju brojnosti 163 pripadnika na način da su prva i druga bojna davale po 61. a treća 41. pripadnika. Popunu zapovjedništva satnije trebao je izvršiti HVO Konjic. Diverzantska satnija prema sklopu se sastojala od zapovjedništva i pet vodova s pet odjeljenja. Zapovijed za ustroj Diverzantske satnije kao samostalne postrojbe u sklopu brigade izdana je 14. listopada. Postrojba je bila namijenjena za izvođenje diverzantskih i napadajnih djelovanja te intervencija na ugroženim pravcima, a trebala se popunjavati mlađim, psihofizički sposobnijim vojnicima koji su u JNA služili vojni rok kao diverzanti, izviđači ili u drugim specijalnim postrojbama.⁹⁸¹

Obuka novaka do tada nije izvođena zbog nepostojanja uvjeta, ali je jedan dio novaka uključen u postrojbe te je obavljao zadaće dalje od bojišta. Brigada nije imala časnika pristiglih iz HV-a, a prijedlog za imenovanje časnika u zapovjedništvo brigade bio je dostavljen u GS HVO-a, kao i prijedlog kandidata za popunu Zapovjedništva Operativne zone. Odluka o upotrebi brigade do 13. listopada nije bila donesena jer nije dovršen ustroj brigade, pa je odluka Općinskog stožera HVO-a Konjic o upotrebi postrojbi stožera bila još na snazi. Zapovjednik brigade i dalje je bio Zdravko Šagolj, zapovjednik 2. bojne Mladen Zebić, a zapovjednik 3. bojne Marko Zelenika.⁹⁸²

Odjel obrane HVO-a je 27. listopada 1992., na prijedlog zapovjednika brigade, izdao zapovijed za postavljanje cjelokupnog zapovjedništva brigade, koje se pored Zapovjednika brigade sastojalo od Dozapovjednika, Pomoćnika zapovjednika za koordinaciju, Pomoćnika načelnika stožera za ONP, Načelnika PZO, Načelnika topništva, Načelnika inženjerije, Načelnika veze, Pomoćnika načelnika stožera za OMKP, Referente općih poslova, Pomoćnika načelnika stožera za sazajne poslove, Načelnika sigurnosti, Pomoćnika zapovjednika za IPD, Pomoćnika zapovjednika za logistiku, Načelnika tehničke službe, Načelnika intendantske službe, Načelnika prometne službe, Načelnika sanitetske službe, Načelnika veterinarske službe, Načelnika financijske službe i Načelnika građevinske službe.⁹⁸³

⁹⁸¹ HVO ZOZ SzH, Brigada Herceg Stjepan, Podatci o trenutnom stanju popune, str. pov, bez broja, od 29. 11. 1992; HVO, Brigada Herceg Stjepan, Sklopna knjiga Diverzantske satnije; HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Formiranje Diverzantske satnije, str. pov. br. 05/73-5, od 14. 10. 1992.

⁹⁸² HZ HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o formiranju brigade, str. pov. br. 05/73-4, od 13. 10. 1992; HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Priopćenje za javnost, od 29. 4. 1993; HZ HB, HVO ZOZ SzH, Izvješće sa sastanka Zapovjednika operativne zone sa zapovjednicima brigada, str. pov. br. 76/92, od 15. 10. 1992.

⁹⁸³ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje u zapovjedništvo Brigade Herceg Stjepan, str. pov. br. 03-157/92, od 27. 10. 1992.

Zapovjedništvo brigade zapovjedilo je 28. studenog 1992. službama veze i logistike uređivanje jedinstvenog zapovjednog mjesta za smještaj „Zajedničkog zapovjednog mjesta“ Brigade Herceg Stjepan i ABiH u objektu *Zlatar*. Iz objekta bi se vršilo zajedničko zapovijedanje „postrojbama i jedinicama“ oružanih snaga koje brane teritorij općine Konjic i šire.⁹⁸⁴

Nekoliko dana nakon prijedloga za postavljanje zapovjedništva brigade, od strane zapovjedništva brigade u OZ SzH i GS HVO upućen je prijedlog časnika i dočasnika za zapovjedna mjesta u zapovjedništvima i postrojbama 1. 2. i 3. bojne, prilikom čega je prikazan ustroj navedenih postrojbi. Za zapovjednika 1. bojne predložen je Marko Stanić, a bojna se, pored Zapovjedništva, sastojala od Voda minobacača 82 mm, Protuoklopnog voda, Pozadinskog voda i tri pješačke satnije. Za zapovjednika 2. bojne predložen je Dragan Zovko, a bojna se isto pored Zapovjedništva sastojala od Voda minobacača 82 mm, Protuoklopnog voda, Voda teških mitraljeza, Pozadinskog voda i tri pješačke satnije. Za zapovjednikom 3. bojne predložen je Marko Zelenika, a bojna se kao i 2. sastojala od Zapovjedništva, Voda minobacača 82 mm, Protuoklopnog voda, Voda teških mitraljeza, Pozadinskog voda i tri pješačke satnije.⁹⁸⁵

Do studenog 1992. jablanička bojna HVO-a brojala je oko 460-500 pripadnika, raspoređenih u tri satnije i Vod vojne policije.⁹⁸⁶ U listopadu je Vod vojne policije brojio 37 pripadnika koji su vršili osiguranje nadzorne točke Risovac, osiguranje zgrade u kojoj je bio smješten civilni i vojni stožer HVO-a, pratnju i vožnju članova stožera, patrolnu službu po gradu, a manji dio pripadnika je bio na obuci za djelatnu vojnu policiju u Neumu.⁹⁸⁷ Bojni su do rujna 1992. pristupali Srbi iz sela Ostrožac, koji su odbili mobilizaciju u postrojbe ABiH iz Jablanice, zbog čega je HVO optuživan za suradnju s agresorom.⁹⁸⁸ Postrojbe HVO-a Jablanice u početku nisu raspolagale s PZO sredstvima.⁹⁸⁹

Zapovjednik brigade Herceg Stjepan je 16. listopada raspustio zapovjedništvo 3. bojne i Općinski stožer HVO Jablanica zbog neprovođenja zapovijedi. Prema navodu zapovjednika

⁹⁸⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo Brigade Herceg Stjepan, Zapovijed, str. pov. br. 01/8/ 92, od 28. 11. 1992.

⁹⁸⁵ HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Prijedlog za imenovanje časnika u 1., 2. i 3. bojni Brigade Herceg Stjepan, str. pov. br. 05/73-6, od 25. 10. 1992; HVO Jablanica, Brigada Herceg Stjepan, 3. Bojna „Mijat Tomić“, Prijedlog za imenovanje časnika u 3. bojnu Brigade Herceg Stjepan, str. pov. br. 295, od 2. 11. 1992.

⁹⁸⁶ Ivan ROGIĆ, „Naše postrojbe“, *Aviza*, studeni 1992., 12.

⁹⁸⁷ HZ HB, HVO, GS Vojna policija Jablanica, Izvješće o radu VP Jablanica za period od 7. 10. do 14. 10. 1992.

⁹⁸⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o dosadašnjim aktivnostima IPD službe, str. pov. br. 06/74-1, od 12. 10. 1992.

⁹⁸⁹ HZ HB, Zapovjedništvo OS Srednja Bosna, Borbeno izvješće, str. pov. br. 320-01/91, nedatirano; HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/92, od 18. 9. 1992.

navedena zapovjedništva su koristila i zlorabila službene pečate koji su, prema njegovoj pismenoj zapovijedi, trebali biti povučeni. Zapovjednik brigade potom je od nadležnih tijela civilne i vojne vlasti zatražio imenovanje novog općinskog stožera te ostalih civilnih i vojnih tijela u Jablanici.⁹⁹⁰ Prema nekim izvorima zapovjedništvo HVO-a Jablanica bilo je smješteno u gradu do 8. travnja 1993. kada je pod muslimanskim pritiskom izmješteno, po svemu sudeći u Doljane gdje se svakako nalazilo prilikom napada ABiH na Doljane 28. srpnja. Nakon odlaska zapovjedništva jedan dio ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava ostao je blokiran u Jablanici.⁹⁹¹

Radi uspostave jedinstvene fronte u području rijeke Neretve GS HVO je 7. siječnja 1993. zapovjedio stavljanje Brigade Herceg Stjepan pod zapovjedništvo OZ JiH. Dio časnika iz zone odgovornosti brigade koji su popunjavali zapovjedništvo OZ SzH, ostao je do daljnjeg na svojim dužnostima.⁹⁹² Glavni stožer je 13. veljače zapovjedio 3. bojni brigade preuzimanje nadzora na punktu i širem području Savičkih vrata, koje su do tada držali pripadnici HVO-a Posušje, najkasnije do 15. veljače. Teško naoružanje na položajima u vlasništvu OZ SzH stavljeno je na raspolaganje 3. bojni. Logističku potporu bojni trebala je osigurati OZ JiH.⁹⁹³

Do početka svibnja 1993. Brigada Herceg Stjepan u sukobima s ABiH bila je kao i njena zona odgovornosti rasječena na nekoliko dijelova. Prva bojna brigade na području Klisa bila je usto ispresijecana i podijeljena na tri dijela. Prvi dio nalazio se na prostoru Bokševice, Kostajnice, Falanovog Brda, dijela Goranskog Polja, Buturović Polja, Gorica Obra i Bukovice. Drugi dio nalazio se na prostoru Ljeskovina, Budišnja Ravan, Žitače, Krtići, Donje Višnjevice i dijela Seonice. Treći dio ostao je opkoljen na području Vrca. Druga bojna nalazila se na prostoru Zaslavlja, Zabrđa i Turije. Treća jablanička bojna nalazila se u području Doljana i Savičkih vrata.⁹⁹⁴ Iako je područje Klisa kao dio konjičke općine spadalo u OZ JiH, zbog teritorijalne odsječenosti od matične zone uzrokovane muslimanskim zauzimanjem većeg dijela općine Konjic, pomoć odsječenim snagama 1. bojne pružana je iz OZ SzH, u vidu jedne satnije koja se od početka travnja 1993. nalazila na području Klisa. Navedene snage početkom svibnja trebalo je zamijeniti snagama Brigade Knez Domagoj iz OZ JiH, koje u dogovoreno vrijeme nisu došle na poziciju prihvata.⁹⁹⁵

⁹⁹⁰ HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće, br. 02-107-1/92, od 16. 10. 1992.

⁹⁹¹ *Jablanica*, Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu. Zagreb, svibanj 1995., 63, 83.

⁹⁹² RBiH, HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 01-05/93, od 7. 1. 1993.

⁹⁹³ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-287/93, od 13. 2. 1993.

⁹⁹⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće, str. pov, bez broja, od 3. 5. 1993.

⁹⁹⁵ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za rješavanje problema, str. pov. br. 01/5-199/93, od 7. 5. 1993; ZOZ SzH, Zapovijed za prihvata postrojbi, str. pov. br. 01-5-192, od 7. 5. 1993.

6.3. Mobilizacija i popuna

Prema podacima Ureda za obranu Konjic iz ožujka 1993. na područja općine bilo je 2140 vojnih obveznika Hrvata, rođenih od 1958. do 1974. godine. Od toga broja u Brigadu Herceg Stjepan bilo je uključeno 1098 obveznika, u civilni HVO 22, u Vojnu policiju 54, u MUP 51, u Armiju BiH peterica, u inozemstvu se nalazilo (od prije rata) 41, a nije bilo uključeno u obranu 869 vojnih obveznika. Prema procjeni ureda 80 % neuključenih nalazilo se izvan teritorija općine.⁹⁹⁶ Prema procjeni zapovjedništva 56. dp „Herceg Stjepan“ iz kolovoza 1994. u općini Konjic bilo je oko 4200 Hrvata vojnih obveznika svih godišta.⁹⁹⁷

Zapovjedništvo operativne zone zatražilo je početkom rujna 1992. od Općinskog stožera HVO-a Jablanica podatke o broju uključenog ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava.⁹⁹⁸ Prema dobivenim podacima HVO Jablanice brojio je 580 boraca kojima je najveći problem organiziranje i djelovanje muslimanskih općinskih civilnih i vojnih vlasti koje nisu priznavale HVO, te su nastojali uključiti Hrvate u svoje postrojbe i poslati ih na bojište prema Sarajevu.⁹⁹⁹

Do sredine listopada 1992. Brigada Herceg Stjepan bila je u fazi ustroja i nije bila u stanju izvoditi složenije zadatke. Prema sklopu brigada je trebala brojiti 2456, a raspolagala je s oko 2500 pripadnika od 18 do 60 godina starosti. Početkom ustroja ozbiljan problem bio je nedostatak stručnog zapovjednog sastava i određenih vojnih specijalnosti.¹⁰⁰⁰ Temeljem saznanja da zapovjednici u brigadi zaduženi za inženjeriju nisu stručno osposobljeni za obavljanje dužnosti, Zapovjedništvo Operativne zone zatražilo je sredinom prosinca 1992. od zapovjedništva brigade da se oni upute na stručnu obuku iz inženjerije u Tomislavgrad kod načelnika inženjerije operativne zone.¹⁰⁰¹

⁹⁹⁶ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, Uprava za obranu Tomislavgrad, Ured za obranu Konjic, Dostava podataka o vojnim obveznicima, br. 02/134, od 13. 3. 1993.

⁹⁹⁷ BiH, MO HR HB, 56. dp „Herceg Stjepan“, Izvješće o stanju u 56. dp, br. 1719-08-94-4, od 31. 8. 1994.

⁹⁹⁸ HVO, OZ SzH, Podatci za vođenje operativne evidencije, str. pov. br. 17/92, od 3. 9. 1992.

⁹⁹⁹ HVO, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u OZ, str. pov. br. 12/ 92, od 18. 9. 1992.

¹⁰⁰⁰ HZ HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o formiranju brigade, str. pov. br. 05/73-4, od 13. 10. 1992.

¹⁰⁰¹ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Obavijest, str. pov. br. 02-3/224-1, od 8. 12. 1992.

Tablica br. 25. Pregled ustroja i popune Brigade Herceg Stjepan krajem studenog 1992.¹⁰⁰²

	časnika	dočasnika	vojnika	ukupno
Zapovjednik	1			1
Dozapovjednik	1			1
Pom.zap. za koordinaciju	1			1
Načelnik stožera brigade	1			1
Operativno nastav. odjel	6			6
Odjel za OMKP	2			2
Odjel za opće poslove	2	2	2	6
Ured zapovjedništva	-	-	-	-
Izviđački vod		1	20	21
Vod veze	1	2	16	19
Satnija vojne policije	4	7	99	110
Diverzantska satnija	ustrojena od ljudstva 1., 2. i 3. bojne			
Vod NBKO	-	-	-	-
Obavještajni odjel	1		3	4
Odjel sigurnosti	2		2	4
Informativno prom. odjel	5			5
1. bojna „Klis“	27	63	404	494
2. bojna „Konjic“	27	56	411	494
3. bojna „Mijat Tomić“	27	56	253	336
Inženjerijski vod	1	1	14	16
Protuoklopno- raketni vod	-	-	-	-
Laka mješov. baterija PZO	3	1	30	34
Mješov. topnički divizion	9	9	39	57
Logistički odjel	13	2	-	15
Logistička satnija	-	-	-	-
ukupno	134	200	1293	1627

Krajem studenog 1992. u tijeku je bila popuna Ureda zapovjedništva, Protuoklopno-raketnog voda i Logističke satnije brigade.¹⁰⁰³

6.4. Naoružanje i oprema

Početak ustroja brigade osjećao se nedostatkom odgovarajućih materijalno tehničkih sredstava i naoružanja za opremanje postrojbi, posebno oružja za vatrenu potporu i protuoklopnu borbu. U vezi toga očekivala se pomoć od strane Zapovjedništva Operativne

¹⁰⁰² HVO ZOZ SzH, Brigada Herceg Stjepan, Podatci o trenutnom stanju popune, str. pov. bez broja, od 29. 11. 1992.

¹⁰⁰³ HVO ZOZ SzH, Brigada Herceg Stjepan, Podatci o trenutnom stanju popune, str. pov. bez broja, od 29. 11. 1992.

zone, od kojeg je pored ostalog zatraženo 1000 pušaka i odora za opremanje novih vojnika, te jedan tenk i određena količina težeg oružja.¹⁰⁰⁴

Neposredno nakon osnivanja brigade polovica pripadnika 2. bojne bila je naoružana automatskim puškama, jedna četvrtina poluautomatskima a oko četvrtine pripadnika puškama repetirkama. Postrojba je usto raspolagala s desetak PZS, većinom kalibra 12,7 mm i dva trocijevna PZT-a od 20 mm. Od protuoklopnog naoružanja raspolagalo se jednom „Zoljom“, desetak ručnih višekratnih lansera, dva lansera „Osa“ s četiri rakete i tri rakete „Maljutka“.¹⁰⁰⁵ Sredinom rujna iz operativne zone je zapovjedbno izuzimanje 30 pušaka M-48 iz Brigade Kralj Tomislav radi popune Brigadi Herceg Stjepan, koja je naoružanje trebala preuzeti i osigurati u području Risovca. Do početka listopada 1992. logistika Općinskog stožera Konjic osnovala je centralno, odnosno brigadno skladište materijalno-tehničkih sredstava.¹⁰⁰⁶

Prema podacima CloB-a Grude, Općinski stožer HVO-a Konjic do sredine studenog 1992. zadužio je: 36 pištolja, 603 automatskih pušaka, 33 poluautomatske puške, 85 pušaka M-48, četiri snajperske puške, 24 strojnice „Zagi“, tri puškomitraljeza, dva mitraljeza, 734 ručnih bombi, 24 kumulativne bombe, dva lansera RPG-7, dva lansera RPG-2, 35 „Zolja“, tri PZS 14/2, pet MB 60 mm, tri MB 82 mm, dva MB 120 mm, tri netrzajna topa 82 mm, jedan lanser RPG-9, jedan LRL, jedan PZT 20/3 mm, jedan kamion TAM 110, veću količinu streljiva za navedena oružja, veću količinu protupješačkih mina i intendantskih sredstava u količini za osnovno opremanje brigade.¹⁰⁰⁷

Radi naoružanja i opremanja postrojbi Općinskog stožera HVO-a Jablanica iz CloB-a Grude do sredine studenog 1992. poslano je: 13 pištolja, 279 automatskih pušaka, 210 ručnih bombi, 12 kumulativnih bombi, dva lansera RPG-2, jedan lanser M-57, dva MB 60 mm, veća količinu streljiva za navedena oružja, veća količinu protupješačkih mina te intendantskih sredstava u količini za osnovno opremanje jedne bojne. U istome razdoblju HVO stožeru u Drežnici poslana je jedna strojnica 12,7 mm s 1000 komada streljiva, te manja količina intendantske opreme.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁴ HZ HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće o formiranju brigade, str. pov. br. 05/73-4, od 13. 10. 1992; Izvješće sa sastanka zapovjednika OZ sa zapovjednicima brigada, str. pov. br. 76/92, od 15. 10. 1992.

¹⁰⁰⁵ Brigada Herceg Stjepan, 2. bojna *Konjic*, Podatci o naoružanju i streljivu, str. pov. br. 195/92, od 22. 9. 1992.

¹⁰⁰⁶ Brigada Herceg Stjepan, 2. bojna *Konjic*, Izvješće, pov. br. 164/92, od 7. 10. 1992.

¹⁰⁰⁷ HVO Grude, Lager lista po partnerima, od 19. 11. 1992.

¹⁰⁰⁸ *Isto*.

Zapovjedništvo brigade krajem studenog 1992. zatražilo je od operativne zone popunu minama za MB 120 i 82 mm te granatama za top ZIS 76 mm, iz čega se može zaključiti da je postrojba raspolagala navedenim oružjima.¹⁰⁰⁹

Nakon obilaske brigade pred kraj prosinca 1992. i razgovora sa zapovjedništvom, načelnici logistike i tehničke službe OZ SzH utvrdili su da logistika brigade nema povratne informacije iz nižih postrojbi o utrošenom streljivu i količini raspoloživog pješačkog naoružanja. Logistička potpora CloB Grude i logistike operativne zone nije bila dovoljna za potrebe brigade. Usto u postrojbama brigade nije bila uspostavljena kontrola potrošnje pogonskog goriva, te je bila otežana nabava zamjenskih dijelova za motorna vozila.¹⁰¹⁰ Do 20. studenog 1992. postrojbe HVO-a u Konjicu raspolagale su sa 17 registriranih vojnih vozila a postrojbe HVO-a Jablanica s pet vozila.¹⁰¹¹

U tvornici *Igman* u Konjicu uspostavljena je proizvodnja streljiva, međutim brigada nije imala uvida u proizvodnju i raspodjelu sredstava. Postrojbe HVO-a Konjic iz tvornice *Igman*, prema podacima vodstva tvornice, do sredine veljače 1993. dobile su 50 400 komada streljiva za automatske puške, dok su postrojbe Štaba TO Konjic istovremeno dobile 2 257 170 komada navedenog streljiva.¹⁰¹²

6.5. Zone odgovornosti

Do osnivanja Brigade Herceg Stjepan zona odgovornosti 1. bojne Kriznog štaba općine Konjic prostirala se na sva sela u području Klisa i selo Ostrožac u jablaničkoj općini. Zona odgovornosti 2. bojne prostirala se na grad Konjic, Radešine i ostalo područje župe Konjic.¹⁰¹³

Snage HVO-a Jablanica, su prema zapovjedi operativne zone od 29. rujna 1992., imale zadaću kontrole i osiguranja pravca koji s istoka izvodi u područje Risovca i Sovićkih vrata. Postrojba veličine jednog voda trebala je posjesti položaje četiri kilometra istočno od Sovićkih vrata.¹⁰¹⁴ Glavni stožer HVO-a je 13. veljače 1993. zapovjedio 3. bojni Brigade Herceg Stjepan preuzimanje kontrole na punktu i širem području Sovićkih vrata, koje su do tada držali pripadnici HVO-a Posušje, najkasnije do 15. veljače. Teško naoružanje na

¹⁰⁰⁹ HZ HB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Dopuna saznajnog izvješća za 26. i 27. prosinac 1992, str. pov. br. 03/42-38, od 27. 11. 1992.

¹⁰¹⁰ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 08/230-5, od 22. 12. 1992.

¹⁰¹¹ R BiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Izvješće o logističkom osiguranju postrojbi HVO-a na teritoriji HZ HB u razdoblju od 16. 4. do 20. 11. 1992.

¹⁰¹² UNIS, Igman društveno preduzeće, Konjic, Izvještaj str. pov. br. 1/1, od 18. 2. 1993.

¹⁰¹³ Jozo LONČAR, „Neminovnosti“, *Aviza*, studeni 1992., 2.

¹⁰¹⁴ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 29/92, od 25. 9. 1992.

položajima u vlasništvu OZ SzH stavljeno je na raspolaganje 3.bojni. Posade navedenih oružja iz Posušja bile su dužni ostaviti 50 % ljudstva na položaju, sa zadaćom obuke posada iz 3. bojne do 5. ožujka, kada je 3. bojna trebala preuzeti odgovornost za upotrebu oružja. Logističku potporu bojni trebala je osigurati OZ JiH.¹⁰¹⁵

Zapovjedništva Brigade Herceg Stjepan izradilo je 16. listopada 1992. zapovijed 2. bojni za držanje posjednutih položaja i protiv-desantnu obranu prijevoja Ivan Sedlo, s krajnjim ciljem sprječavanja uvezivanja srpskih snaga iz područja Ilidže i Konjica.¹⁰¹⁶

7. Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Jajce

7.1. Ustroj i struktura brigade

Do pada Jajca krajem listopada 1992. godine postrojbe Općinskog stožera Jajce ulazile su u sastav Operativne zone Srednja Bosna, sa sjedištem u Vitezu.¹⁰¹⁷ Nakon pada općine najbrojniji dio izbjeglog pučanstva i pripadnika HVO-a smjestio se na području Tomislavgrada i Livna. Pristigli dio zapovjedništva HVO-a Jajce ustrojio je privremeno zapovjedništvo u Tomislavgradu, koje je nakon povratka ljudstva s odmora i posjeta obiteljima u izbjeglištvu pristupilo ustroju brigade *Jajce*, koja kasnije dobiva ime Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić.¹⁰¹⁸

Glavni stožer HVO-a je 20. veljače 1993. izdao zapovijed za ugradnju pričuvne pješačke Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić u mobilizacijski razvoj oružanih snaga HZ HB-e. Brigada je prema sklopu trebala brojiti 2841. pripadnika s lokacijom u Tomislavgradu. Zapovjedništvo brigade na čelu s privremenim zapovjednikom Ivom Šimunovićem, u početku se bavilo prikupljanjem materijalno-tehničkih sredstava i socijalnim zbrinjavanju pripadnika HVO-a i izbjeglog stanovništva.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁵ R BiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-287/93, od 13. 2. 1993.

¹⁰¹⁶ HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Zapovijed zapovjedništvu 2. bojne za organiziranje protu-desantne borbe, str. pov. bez broja, od 16. 10. 1992,

¹⁰¹⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Formiranje operativnih zona, str. pov. br. 01-2054/92, od 31. 8. 1992.

¹⁰¹⁸ Ustroj jajačke brigade sa sjedištem u Tomislavgradu, uslijedio je protivno zapovijedi GS HVO, od 2. 11. 1992., o smještaju i slanju svih vojnih obveznika iz Jajca u Bugojno i Mostar gdje su se trebali opremiti i preustrojiti. Kao i zapovjedi OZ SB od 25. 11. 1992. za ustroj Brigade Jajce sa sjedištem u vojarni Travnik. Dolazak u Tomislavgrad bespogovorno je zahtijevala većina pripadnika HVO Jajce. R BiH, HZ HB, HVO Odjel obrane, Zapovijed, pov. br. 01-2465/92, od 2. 11. 1992; R BiH, HZ HB, HVO, Stožer HVO-a Jajce, Izvješće zapovjedniku OZ SzH, bez broja, od 4. 11. 1992; HVO ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/170-83, od 29. 11. 1992; ZOZ SB, IZM Vitez, Formiranje brigada na području OZ SB, str. pov. br. 1224/92, od 25. 11. 1992.

¹⁰¹⁹ GS HVO, Izvod iz mobilizacijskog razvoja, str. pov. br. 02-1-95/93, od 20. 2. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Jajačka“, Izvješće, od 5. 11. 1992; HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/170-83, od 29. 11. 1992.

Zapovjedništvo OZ SzH je za predložene zapovjednike brigade organiziralo dvodnevni seminar na temu „Organizacija i formiranje brigade“, nakon čega je za 35 zapovjednika izvođena petodnevna obuka, s naglaskom na praktičnom uvježbavanju odabranih tema. Nakon završetka obuke zapovjednicima je dana zadaća izvođenja obuke vojnika prema usvojenom sadržaju sa seminara. Kao datum osnivanja brigade uzima se 18. studenog 1992., a brigada je, prema tvrdnji zapovjedništva, nastavila tradiciju 1. jajačke bojne *Tomislavgrad*, iz koje je nakon povlačenja iz Jajca najviše ljudstva pristupilo novoustrojenoj brigadi.¹⁰²⁰

U prosincu 1992. je ustrojena Minobacačka baterija koja je nakon obuke, u drugoj polovici prosinca bila spremna otići na položaj, Radna postrojba istodobno je uređivala vojarnu u Kazagincu i ostale objekte dobivene za potrebe brigade. Vojna policija je vršila osiguranje zapovjedništva brigade i drugih objekata prema planu Vojne policije iz Tomislavgrada.¹⁰²¹ U siječnju 1993. godine 1. satnija 1. bojne, koja je završila obuku, izvršavala je obrambene zadaće na kupreškoj bojišnici, dok su pripadnici 1. satnije 2. bojne izvodili obuku u Kazagincu.¹⁰²² Početkom ožujka izvodila se inženjerijska obuka za pripadnike Protiv-diverzantskog i Diverzantskog voda, zapovjedništvo brigade tražilo je da izvođač obuke bude načelnik inženjerije operativne zone.¹⁰²³ Pored navedenih postrojbi, ustrojavane su još inženjerijska, PZO, postrojba veze i logistička postrojba sa sanitetskom, intendantskom i prometnom službom.¹⁰²⁴ Logistika brigade raspolagala je s dva neodgovarajuća središnja i dva pomoćna skladišta. Vojarna brigade bila je smještena u objektu osnovne škole u Kazagincu, dok je sanitetska ustanova (ambulanta) bila smještena u dijelu Tvornice kabela u Tomislavgradu.¹⁰²⁵ Sredinom travnja 1993. godine u sastavu brigade djelovao je izviđački vod *Viking* većim dijelom popunjen strancima iz raznih europskih zemalja, koji je izvršavao zadaće na području Rame i Kupresa.¹⁰²⁶

¹⁰²⁰ Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić Jajce, Dopis Predsjedniku HVO-a HZ HB, br. 01-1-103/93, od 24. 1. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Jajačka“, Izvješće, od 5. 11. 1992; HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/170-83, od 29. 11. 1992; R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće o izvedenoj obuci časnika brigade „Jajce“, str. pov. br. 02/204-2, od 4. 12. 1992.

¹⁰²¹ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Izvješće za 21. 12. 1992.

¹⁰²² R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Izvješće za dane 11., 12. i 13. siječanj 1993, pov. br. 01-49/93, od 14. 1. 1993.

¹⁰²³ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Zamolnica, str. pov. br. 08-55/93, od 4. 3. 1993.

¹⁰²⁴ Frano CRNOJA, „Hrvatska zajednica Herceg- Bosna, HVO Jajce, Obrana Jajca 1992“. *Hrvatsko slovo* (Zagreb), br. 970, 22. 11. 2013., 12.

¹⁰²⁵ ZOZ SzH, Izvješće o izvršenoj kontroli b/s u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 01/5-216-1, od 26. 5. 1993.

¹⁰²⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Spisak vojnika koji su otišli na teren u Prozor, str. pov. br. 01-410/93, od 22. 4. 1993; R BiH HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Brigadno izvješće, str. pov. br. 07-24/93, od 11. 5. 1993.

Odjel obrane HVO-a postavio je 1. veljače 1993. u zapovjedništvo brigade: Načelnika stožera brigade, Pomoćnika zapovjednika za IPD, Pomoćnika zapovjednika za logistiku, Načelnika SIS-a, Pomoćnika NS za ONP, Pomoćnika NS za OMK, Pomoćnika NS za OP, Načelnike topništva, inženjerije, veze, tehničke službe, prometne, intendantske, sanitetske i Načelnika financijske službe, Zapovjednika voda vojne policije, Zapovjednika izviđačkog, Diverzantskog i Protiv-diverzantskog voda, Zapovjednika radne satnije, Zapovjednika 1., 2. i 3. bojne, Zapovjednika Mješovite topničke baterije, te zapovjednike satnija u bojnama.¹⁰²⁷

Odjel obrane HVO-a je 18. kolovoza 1993. izdao novu zapovijed za postavljanje većeg dijela zapovjedništva brigade. Postavljeni su pored ostalih: Načelnik stožera, Načelnici odsjeka za ONP, odsjeka za obavještajne poslove, odsjeka za ustroj i kadrovske poslove, topništva, PZO-a, inženjerije, veze, sanitetske službe, financijske službe, tehničke službe, intendantske službe, prometne službe i Načelnik ureda stožera brigade, Pomoćnik zapovjednika za IPD, Pomoćnik zapovjednika za logistiku, Zapovjednik doma zapovjedništva, Zapovjednici 1. i 2. bojne, i Zapovjednik izvidničke satnije.¹⁰²⁸

Preustroj brigade u prosincu 1993. uzrokovan izuzetno lošim stanjem u brigadi započeo je preustrojem zapovjedništva tako da se ono sastojalo od Zapovjednika bojne-brigade, Dozapovjednika, Načelnika ONP-a, Pomoćnika zapovjednika brigade za logistiku i Pomoćnika zapovjednika za PD.¹⁰²⁹

Zapovjednik ZP TG je 13. prosinca 1993. zapovjedio Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić ustroj Inženjerijske desetine, koja se trebala upotrebljavati isključivo za inženjerijsko osiguranje brigade. Desetina se trebala sastojati od skupine pionira-minera i skupine za utvrđivanje. Ukinute su zapovjedi brigade o upotrebu inženjerijske postrojbe za čuvanju položaja. Istom zapovjedi imenovan je vršitelj dužnosti načelnika inženjerije u brigadi..¹⁰³⁰

7. 2. Mobilizacija i popuna

Prema izvješću Ureda za obranu Jajce, krajem kolovoza 1993. u brigadi je bilo angažirano 622 vojna obveznika HVO Jajca, prijavljenih u drugim postrojbama bilo je osam, dok ih je neprijavljenih prema procjeni ureda bilo oko 500. Na radnoj obvezi bili su 25

¹⁰²⁷ RBIH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanja u Brigadu H, V, Hrvatinić, Str. pov. br. 02-1-13/93, od 1. 2. 1993.

¹⁰²⁸ RBIH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-997/93, od 18. 8. 1993.

¹⁰²⁹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić SIS, Dodatak prosudbi postrojbe, str. pov. br. 12-14/03-12/93, od 24. 12. 1993.

¹⁰³⁰ HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zapovijed za ustroj inženjerijske desetine, str. pov. br. 01/5568, od 13. 12. 1993.

obveznika, u Civilnoj zaštiti 35, u Policijskoj stanici 19, poginulih a nestalih je bilo 120, ranjenih 148, poginulih u srednjoj Bosni poslije pada Jajca 20, te 30 ranjenih vojnih obveznika u srednjoj Bosni. Ukupno je s ostalim zaposlenima u civilnim i vojnim tijelima vlasti HZ HB bilo uključeno u obranu 1575 vojnih obveznika HVO-a Jajce.¹⁰³¹

Nakon izvlačenja s područja matične općine u zapovjedništvo brigade do kraja studenog 1992. prijavilo se 530 vojnika u Tomislavgradu i oko 100 vojnika u Livnu. Među prijavljenima je bilo oslobođenih od vojne obveze, bolesnih i starijih od 45 godina, od kojih su neki mogli popunjavati samo radne postrojbe.¹⁰³²

Zapovjedništvo brigade obavijestilo je OZ SzH da se brigada ne će moći ustrojiti u predviđenome roku, zbog nedovoljne logističke potpore. Ustroj brigade je trpio je i zbog uključivanja vojnih obveznika iz Jajca u postrojbe iz Tomislavgrada i Livna. Tako se prema neprovjerenim podacima u Brigadu Petar Krešimir IV. uključilo oko 60, u Brigadu Kralj Tomislav oko 30, u HOS u Livnu 10, u HOS u Tomislavgradu 12 obveznika iz općine Jajce. Vojnim obveznicima iz Jajca su u nekim postrojbama nuđene veće plaće ako bi ušli u njihov sastav. Radi toga je zapovjedništvo brigade tražilo izjednačavanje primanja u brigadi s primanjima ostalih postrojbi operativne zone. Zapovjedništvo brigade zatražilo je od Zapovjedništva zone izdavanje zapovijedi za povratak navedenih vojnika u matičnu brigadu, čemu je zapovjedništvo zakratko udovoljilo.¹⁰³³ Zapovjedništvo operativne zone je 10. prosinca obavijestilo sva podređena zapovjedništva i postrojbe da je u tijeku bilo ustrojavanje Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić sa sjedištem zapovjedništva u Tomislavgradu. S ciljem ustroja i popune brigade zapovjedilo im je evidentiranje vojnih obveznika HVO-a Jajce, ukoliko se nađu u njihovim zonama odgovornosti ili su uključeni u njihove postrojbe, te slanje popisa i upućivanje vojnih obveznika, ako se radi o pojedincima, u Tomislavgrad. Vojnim obveznicima koji su imali vozila HVO Jajca zapovjedbno je da ih dovezu do prometne službe brigade u Tomislavgradu.¹⁰³⁴

Krajem svibnja 1993. zapovjedništvo brigade bilo je popunjeno s 28 zapovjednika, od kojih su samo četverica imalo završenu Školu rezervnih oficira JNA, zbog čega

¹⁰³¹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Jajce, Izvješće o angažiranju vojnih obveznika općine Jajce, br. 02-11/7-083/93, od 26. 8. 1993.

¹⁰³² HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Travnik, Ured za obranu Jajce, Dopis Predstojniku odjela obrane HZ HB, br. 0-11/70095/93, od 19. 2. 1993; HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/170-83, od 29. 11. 1992.

¹⁰³³ RBiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Zahtjev zapovjedništvu OZ SzH, br. 10-002/92, od 9. 12. 1992; RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Formiranje Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Zapovijed, str. pov. br. 02/202-35, od 10. 12. 1992; P. KALINIĆ, „Osobna karta brigade“, *Bilten Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić* (Tomislavgrad), travanj 1993., 1.

¹⁰³⁴ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Formiranje brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 02/202-35, od 10. 12. 1992.

zapovjedništvo nije moglo uspješno obavljati sve zadaće koje su mu postavljane. Zapovjedništvo nije bilo popunjeno s načelnicima PZO-a i ABKO-a. Zapovjedništvo brigade je bilo smješteno u prostorijama trgovačkog poduzeća *Bosnapromet* u Tomislavgradu, koje nisu zadovoljavale nužne uvjete za rad zapovjedništva. Zapovjedništvo nije imalo vlastiti centar veze te je žičanu vezu ostvarivalo preko centra veze Brigade Kralj Tomislav. Nedostajala su i sredstva radio veze zbog čega je bilo upitno uspješno zapovijedanje postrojbama, posebno u napadajnim djelovanjima. Brigada je u ovo vrijeme brojala 885 pripadnika, te je ustvari bila veličine ojačane bojne.¹⁰³⁵

Prema podacima predstavnika općinskog HVO-a Jajce, krajem svibnja 1993. zapovjednik brigade Šimunović se opirao izvršenju zapovijed GS HVO-a o odlasku cjelokupne postrojbe na prostor Rame, poslije čega je razriješen dužnosti zapovjednika. Šimunović je u svojoj odluci imao potporu ostatka zapovjedništva brigade. Novi zapovjednik Josip Šikić izmjestio je brigadu na prostor Rame, što je za posljedicu imalo napuštanje postrojbe od većeg broja vojnika i zapovjednika. Prema podacima pripadnika brigade do odlaska u Ramu postrojba je brojala oko 800 pripadnika, dok ih je krajem rujna 1993. bilo tri puta manje. Posebno se osjećao nedostatak zapovjednog sastava, jer su u navedenom razdoblju neki zapovjednici smijenjeni s dužnosti, neki su samovoljno napustili postrojbu, a neki su poginuli ili su bili ranjeni.¹⁰³⁶

Brigada je u kolovozu 1993. brojala samo 256 pripadnika, što je izrazito negativno utjecalo na borbenu spremnost postrojbe. Ljudstvo nije imalo dovoljno vremena za odmor, stoga je bilo na krajnjoj granici izdržljivosti. Zapovjedništvo brigade tražilo je povratak vojnih obveznika iz Jajca u brigadu iz drugih postrojbi operativne zone, u čemu se do tada nije uspijevalo.¹⁰³⁷

Prema podacima HVO-a Jajce iz listopada 1993. na prostoru HZ HB se, nakon pada Jajca, zadržalo oko 5000 Jajčana. U raznim postrojbama i službama HVO-a bilo je uključeno 1210 vojnih obveznika ili 24,2 % od zadržanih. Usprkos zapovijedi o povratku u matičnu postrojbu vojni obveznici iz Jajca, koji su pristupili postrojbama iz Livna i Tomislavgrada u listopadu 1993. su se još uvijek nalazili u navedenim postrojbama. Važno je napomenuti da su

¹⁰³⁵ ZOZ SzH, Izvješće o izvršenoj kontroli b/s u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 01/5-216-1, od 26. 5. 1993.

¹⁰³⁶ BiH, HR HB, Općina Jajce, obavijest o kritičnom stanju, br. 01-01-190/93, od 16. 12. 1993; HR HB, ZOZ SzH, Izvješće o stanju u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 02-4580/90, od 27. 9. 1993.

¹⁰³⁷ BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

u spomenuti broj uključenih u HVO uračunati i poginuli, ranjeni i nestali pripadnici HVO-a Jajce do listopada 1993. ukupno njih 594.¹⁰³⁸

Prema podacima SIS-a brigade s početka prosinca 1993. brojno stanje brigade prema popisu bilo je 466 vojnika, a stvarno brojno stanje iznosilo je 353 vojnika. U prethodnih mjesec dana brigada je imala 21 nestalog i 17 ranjenih vojnika. Postrojba je prema mišljenju djelatnika SIS-a loše popunjena, jer su padom matične općine vojnici izgubili volju za ratovanjem. Zapovjednik postrojbe od 20. lipnja 1993. bio je Josip Šikić koji je imao završenu Školu rezervnih oficira JNA.¹⁰³⁹

Pored Zapovjednika, zapovjedništvo brigade krajem 1993. sastojalo se od Načelnika stožera brigade, Zapovjednika bojne, Pomoćnika zapovjednika za logistiku i Načelnika operativno-nastavnih poslova. Prema ocjeni djelatnika SIS-a veći dio poslova nižeg zapovjedništva više zapovjedništvo je samoinicijativno preuzimalo na sebe, smatrajući niže zapovjedništvo nesposobnim za izvršenje svojih zadaća, što je naročito izraženo u odnosu zapovjedništva brigade i zapovjedništva bojne. U posljednja dva mjeseca postrojbu je samovoljno napustilo 136 pripadnika. Nije se radilo o organiziranim već o pojedinačnim slučajevima napuštanja postrojbe.¹⁰⁴⁰

Prema mišljenju Zapovjedništva Operativne zone obučenosť vojnika i zapovjedništva brigade bila je niska jer je od ukupnog broja ljudstva samo 24 % prošlo odgovarajuću obuku, dok je samo 20 % zapovjednika prošlo kurs za zapovjednike u trajanju od pet dana, organiziranom u prosincu 1992. godine. Brigada je financirana iz GS HVO-a u Grudama iznosima koji nisu zadovoljavali ni najosnovnije potrebe, dok je ljudstvo brigade smješteno u Tomislavgradu hranom opskrbljivala Brigada Kralj Tomislav. Vojnici su bili jako nezadovoljni novčanim primanjima koja su navodno bila znatno niže nego u drugim postrojbama operativne zone, zbog čega su, kako smo naveli bili česti samovoljni prelasci. U zaključku Zapovjedništvo ističe da je Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić to samo po nazivu, jer nije dovoljno naoružana, opremljena i osposobljena, te ne vjeruje da će se uspjeti ustrojiti ni laka brigada do 1100 pripadnika.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ R BiH, HR HB, HVO, Općina Jajce, Dopis Vladi HR HB, br. 1-1-152/93, od 16. 10. 1993.

¹⁰³⁹ Prethodni zapovjednik Ivo Šimunović službeno je razriješen dužnosti zapovjednika brigade 26. 7. 1993. R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o razriješenju, str. pov. br. 26. 7. 1993.

¹⁰⁴⁰ HR HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 12-03/03, nečitko/93, od 3. 12. 1993.

¹⁰⁴¹ ZOZ SzH, Izvješće o izvršenoj kontroli b/s u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 01/5-216-1, od 26. 5. 1993; R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće o izvedenoj obuci časnika brigade „Jajce“, str. pov. br. 02-204-2, od 4. 12. 1992.

Tablica br. 26. Struktura i popuna Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić krajem svibnja 1993.¹⁰⁴²

Zapovjedništvo brigade	28
1. bojna	127
2. bojna	124
3. bojna	208
Vojna policija	31
Izviđački vod	14
Diverzantski vod	16
Protiv-diverzantski vod	17
Topništvo	64
Vod veze	20
Inženjerijski vod	20
<i>Logistička satnija: Zapovjedništvo satnije</i>	5
ured zapovjedništva	29
intendantska služba	18
sanitetska služba	3
prometna službe	55
financijska služba i AOP	6
radna postrojba	68
socijalna skrb	3
tehnička služba	29
ukupno	885

Prema podacima vršitelja dužnosti Načelnika saniteta brigade iz kolovoza 1993. sanitet brigade duže vremena nije postojao, posebno na prvoj crti zbog nedovoljnog broja liječnika i ostalog stručnog osoblja te nedostatka prijevoznih sredstava.¹⁰⁴³

Prema ocjeni SIS-a brigade iz sredine prosinca 1993. povratak Ive Šimunovića na mjesto vršitelja dužnosti zapovjednika, za što je izdana zapovijed iz OZ SzH, mogao je ozbiljno poremetiti odnose u zapovjedništvu brigade. Navodno su članovi zapovjedništva bili nespremni na suradnju sa Šimunovićem. Procjena se pokazala točnom jer su Dozapovjednik brigade, Načelnik ONP-a, Načelnik topništva, Zapovjednik bojne, Načelnik PZO-a i Načelnik VOS-a, dan nakon imenovanja Šimunovića izvijestili ZP TG da prestaju biti članovi zapovjedništva brigade, navodeći niz razloga objektivne naravi ali i činjenicu da ih se nije pitalo za mišljenje prilikom odabira novog zapovjednika.

Brigada se u navedeno vrijeme nalazila u izuzetno lošem stanju. Napuštanja postrojbe od strane vojnika zbog dugotrajnog boravka na crti te posljedice iscrpljenosti i pada morala prijetilo je skorom nestanku brigade. Stanje se prema mišljenju djelatnika SIS-a moglo

¹⁰⁴² ZOZ SzH, Izvješće o izvršenoj kontroli b/s u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 01/5-216-1, od 26. 5. 1993.

¹⁰⁴³ Ratna bolnica Tomislavgrad, Kirurški odjel, dr. Živko Gagulić, Dopis Glavnom sanitetskom stožeru, ZOZ SzH i zapovjedniku Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, nedatirano.

popraviti samo dovođenjem skupine stručnih zapovjednika iz HV-a, širokom akcijom privođenje dezertera, te provedbom političke akcije pridobivanja Jajčana za povratak u rodni grad. Dovođenje zapovjednika iz HV-a zavičajno vezanih uz Jajce u zapovjedništvo brigade koji bi „mogli privući druge Jajčane i u kratkom vremenu ojačati brigadu“, navodeći konkretna imena predložilo je i zapovjedništvo ZP TG krajem studenog Glavnom stožeru.¹⁰⁴⁴ Očigledno bez uspjeha jer je 12. prosinca 1993. Ivo Šimunović ponovno imenovan zapovjednikom Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, s obrazloženjem da je dotadašnji zapovjednik Šikić samovoljno napustio postrojbu i otišao u Hrvatsku.

Prema mišljenju zapovjednika zbornog područja, nastalo kaotično stanje i rasulo u postrojbi te stanja na bojišnici zahtijevalo je brzu i djelotvornu akciju.¹⁰⁴⁵ Stoga je zapovjednik zbornog područja 21. prosinca postavio Zvonku Bliznaca za vršioca dužnosti zapovjednika bojne u brigadi, sa zadaćom preustroja brigade u jednu bojnu. Za stručnu ispomoc u preustroju određena su dvojica članova zapovjedništva operativne zone, a preustroj je trebalo obaviti najkasnije do pred kraj prosinca 1993.¹⁰⁴⁶

7.3. Naoružanje i oprema

Naoružanje pripadnika HVO-a Jajce nakon povlačenja postrojbi s teritorija općine, oduzeto je većim dijelom od HVO-a iz općina srednje Bosne, a jedan dio je oduzet na punktovima ABiH koji su se nalazili na pravcima povlačenja prema Travniku. Zbog toga je Zapovjedništvo Operativne zone tražilo od Glavnog stožera da se Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić dodijeli naoružanje koje se namjeravalo uputiti u srednju Bosnu.¹⁰⁴⁷ Zbog nedostatka naoružanja i opreme, te nedovoljne logističke potpore zapovjedništvo brigade je obavijestilo Operativnu zonu da se brigada neće moći ustrojiti u predviđenome roku.¹⁰⁴⁸

Prema mišljenju Zapovjedništva OZ SzH obučenos vojnika i zapovjedništva brigade bila je niska jer je od ukupnog broja ljudstva samo 24 % prošlo odgovarajuću obuku, dok je samo 20 % zapovjednika prošlo tečaj za zapovjednike u trajanju od pet dana, organiziranom u

¹⁰⁴⁴ Unija republika BiH, HR HB, HVO, Brigada Hrvoje V. Hrvatinić SIS, Službena bilješka, str. pov. br. 12-03/02-66/93, od 14. 12. 1993; Unija republika BiH, HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Izvješće, str. pov. br. 01-1117/93, od 13. 12. 1993; Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić SIS, Informacija „A“, str. pov. br. 12-07/07-1/93, od 19. 12. 1993; HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Zahtjev za popunu časničkim kadrom, str. pov. br. 01/5216, od 27. 11. 1993.

¹⁰⁴⁵ HR HB, HVO ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 06/6240, od 12. 12. 1993.

¹⁰⁴⁶ HR HB, HVO ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 06-6494/93, od 21. 12. 1993.

¹⁰⁴⁷ HVO, ZOZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02/170-83, od 29. 11. 1992.

¹⁰⁴⁸ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Formiranje brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 02/202-35, od 10. 12. 1992.

prosincu 1992. godine. Logistika brigade raspolagala je s dva neodgovarajuća središnja i dva pomoćna skladišta.¹⁰⁴⁹

Brigada je do kraja svibnja 1993. raspolagala s 448 pripadnika naoružanih pješačkim naoružanjem, dok je 387 pripadnika bilo nenaoružano koji su uglavnom popunjavali postrojbe logistike i nešto manje topništva. Od sredstava vatrene potpore brigada je raspolagala jednim BOV-om 20/3 mm, pet MB 120 mm, osam MB 82 mm, šest MB 60 mm, topom ZIS 57 mm, mobilnom PZS 14,5/2 mm, jednim lanserom „Fagot“, jednim lanserom „Maljutka, jednim PZT Bofors 40 mm i dva lansera SPG-9, posuđena od Brigade Kralj Tomislav.¹⁰⁵⁰ U listopadu 1993. brigada je raspolagala s ukupno 36 motornih vozila, od kojih je 19 bilo putničkih, 14 teretnih, dva terenska i jedno sanitetsko vozilo.¹⁰⁵¹

7.4. Zone odgovornosti

U svibnju 1993. postrojbe Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić bile su djelatno uključene na prve crte bojišnica na području Tomislavgrada, Livna i Jablanice. Prva i 2. bojna imale su smještaj na području Tomislavgrada. Treća bojna sa smještajem u Livnu, djelovala je na području Livna gdje je imala i smotru 4. svibnja. Prva bojna djelovala je na području Tomislavgrada, a 2. bojna, Diverzantski vod, Minobacačka bitnica s MB 120 mm, posade za potporu na SPG-9 i PZS 14,5 mm, i odjeljenje za intervencije Vojne policije, nalazili su se u sektoru Gornje i Donje Slatine. Snagama u Slatinama zapovijedao je načelnik stožera brigade. Sve postrojbe jajačke brigade na navedenim bojištima bile su podređene zapovjedništvima domicilnih brigada u zonama njihove odgovornosti.¹⁰⁵²

Brigada se u kolovozu 1993. na ramskome bojištu, s cjelokupnim ljudstvom, nalazila na području sela Kućani pokrivajući zonu odgovornosti dužine 10 kilometara.¹⁰⁵³ Boravak brigade u zoni odgovornosti na području: desno Kućani, lijevo Homatlije, produžio se i u prosincu 1993. godine.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁹ R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće o izvedenoj obuci časnika brigade „Jajce“, str. pov. br. 02-204-2, od 4. 12. 1992.

¹⁰⁵⁰ ZOZ SzH, Izvješće o izvršenoj kontroli b/s u Brigadi Hrvoje Vukčić Hrvatinić, str. pov. br. 01/5-216-1, od 26. 5. 1993.

¹⁰⁵¹ R BiH, HR HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, od 23. 10. 1993.

¹⁰⁵² R BiH HZ HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Brigadno izvješće, str. pov. br. 07-24/93, od 11. 5. 1993; Frano CRNOJA, „Hrvatska zajednica Herceg- Bosna, HVO Jajce, Obrana Jajca 1992“. *Hrvatsko slovo*, br. 970, 22. 11. 2013., 10-12.

¹⁰⁵³ BiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

¹⁰⁵⁴ HR HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 12-03/03, nečitko/93, od 3. 12. 1993; HR HB HVO, ZP TG; Angažman postrojbi ZP TG, str. pov. br. 01-6197/93, od 10. 12. 1993.

8. Peta brigada-Prva domobranska pukovnija, Posušje,

8.1. Organizacija obrane do ustroja brigade

Kao i ostalim općinama HZ HB u Posušju je utemeljen Krizni štab koji je postavio povjerenike u mjesnim zajednicama i zapovjedio organiziranje mjesnih straža.¹⁰⁵⁵ Krizni štab je prvu sjednicu održao 14. 10. 1991. godine, a početkom siječnja 1992. prerastao je u Ratno predsjedništvo općine Posušje. Organiziranje postrojbi za obranu u općini Posušje započelo je već polovicom 1991. utemeljivanjem vodova dragovoljaca u sklopu pričuvne policije, naoružanih oružjem TO koje JNA nije uspjela odnijeti iz policijske postaje. U svibnju je ustrojen *Protudiverzantski vod*, a početkom listopada *Posuški odred* iz kojeg je kasnije nastala *Posuška bojna* kojoj je uskoro priključen i *Protudiverzantski vod*.¹⁰⁵⁶ Postrojbe Općinskog stožera HVO-a Posušje krajem kolovoza 1992. brojile su 1164 pripadnika od toga je časnika bilo 14, dočasnika osam te 1142 vojnika. U časnike i dočasnike uračunati su zapovjednici postrojbi od ranga voda pa naviše, a imali su pričuvne činove iz bivše JNA.¹⁰⁵⁷

Općinskom stožeru HVO-a Posušje Zapovjedništvo OZ SzH zapovjedilo je sredinom rujna. 1992. osiguranje postrojbe veličine dva voda sa zadaćom smjene snaga Pukovnije Bruno Bušić na livanjskoj bojišnici. Navedene snage nisu mogle biti iz sastava Brigade Kralj Tomislav, nego iz ostalih snaga HVO-a Posušje. Za buduće smjene HVO-u Posušje zapovjedbno je ranije pripremanje ljudstva i potrebnih sredstava kako se izvršenje ovakvih i sličnih zadaća ne bi odvijalo u zadnji trenutak.¹⁰⁵⁸ U tome smislu Glavni stožer je zapovjedio OZ SzH izradbu posebne zapovijedi za reguliranje smjenjivanja Pukovnije Bruno Bušić i snaga Općinskog stožera Posušje na livanjskoj bojišnici.¹⁰⁵⁹ Krajem listopada stožeru Posušje zapovjedbna je priprema dva samostalna streljačka voda i jednog voda pričuvne policije, te njihovo plansko upućivanje (svakih sedam dana po jedan od tri navedena voda) u sastav brigade Petar Krešimir IV., u čijoj zoni odgovornosti su trebali izvršavati borbenu zadaću. Postrojbi Pukovnije Bruno Bušić zapovjedbno je povratak s livanjske bojišnice u bazu,

¹⁰⁵⁵ HR H-B, MO, GS HVO, Izvješće za vojno savjetovanje, 20. 1. 1995

¹⁰⁵⁶ ROTIM, *Obrana Herceg Bosne II*, 203.

¹⁰⁵⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer Posušje, Izvješće Glavnom stožeru HVO, str. pov. br. 394/92, od 31. 8. 1992.

¹⁰⁵⁸ ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 9/92, od 19. 9. 1992.

¹⁰⁵⁹ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-2172/92, od 21. 9. 1991.

nastavak obuke i spremnosti da kao operativna pričuva bude upotrijebljena prema odluci zapovjednika operativne zone.¹⁰⁶⁰

Prije osnivanja 5. brigade, Općinski stožer HVO Posušje ustrojio je dvije pješačke bojne, jednu u sastavu Brigade Kralj Tomislav, kao 4. posušku bojnu brigade i *Samostalnu posušku bojnu Rafael vitez Boban* koja je bila pod izravnim zapovjedništvom OZ SzH.¹⁰⁶¹

Samostalna bojna Rafael Vitez Boban službeno je osnovana nakon rasformiranja Općinskog stožera HVO Posušje, 11. siječnja 1993. godine. Bojnu je trebalo ustrojiti od ostatka ljudstva općinskog stožera prema sklopu bojne iz sastava Brigade Petar Krešimir IV. Nakon osnivanja bojna je trebala biti stavljena pod zapovjedništvo OZ SzH kao operativna pričuva.¹⁰⁶² Odjel obrane je 23. veljače na prijedlog HVO-a općine imenovao cjelokupno zapovjedništvo bojne, za zapovjednika je postavljen Ivan Protrka a dozapovjednika Dragan Jurišić.¹⁰⁶³ Sredinom ožujka 1993. u bojni je u fazi ustrojavanja bila jedna satnija, Prateći vod i Vod za potporu. Prema tvrdnji zapovjednika bojne, satniju je bilo moguće upotrijebiti za dvadesetak dana. Osnovu postrojbe činili su vojni obveznici rođeni od 1960. do 1972. godine. Bojnom je sredinom ožujka 1993. zapovijedao Stipica Zelić.¹⁰⁶⁴

Ovakva podjela snaga HVO-a Posušje proizvodila je nesuglasice između zapovjedništava postrojbi i vojnika, zbog raspodjele materijalno-tehničkih sredstava, zona odgovornosti, odaziva vojnika na prvu crtu i sl.¹⁰⁶⁵

8.2. Ustroj i struktura brigade-pukovnije

Rasplamsavanjem rata s Muslimanima teritorij općine Posušje prema Jablanici našao se u zahvatu borbenih djelovanja, zbog čega je Glavni stožer po svemu sudeći odlučio združiti postrojbe s područja općine u jednu brigadu. Tako je temeljem zapovjedi GS HVO-a zapovjedništvo OZ SzH 9. travnja 1993. izdalo zapovijed za ustroj pričuvene lake pješačke brigade u Posušju. U sastav brigade trebalo je ugraditi postojeće *Samostalnu bojnu R. V. Boban* i 4. bojnu iz sastava Brigade Kralj Tomislav. Ustroj postrojbe trebalo je završiti do 1. svibnja 1993. godine.¹⁰⁶⁶ Kako se s ustrojem brigade kasnilo, zapovjedništvo operativne zone je krajem svibnja, sa zadaćom ubrzanja ustroja, u ispomoć HVO-u Posušje poslalo dvojicu

¹⁰⁶⁰ ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 39/92, od 28. 9. 1992.

¹⁰⁶¹ ROTIM, *Obrana Herceg Bosne II*, 203.

¹⁰⁶² HR H-B, MO, GS HVO, Izvješće za vojno savjetovanje, 20. 1. 1995; RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed za rasformiranje OS HVO-a, str. pov. br. 05/6-20, od 11. 1. 1993.

¹⁰⁶³ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-111/93, od 23. 2. 1993.

¹⁰⁶⁴ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

¹⁰⁶⁵ Peta brigada Posušje, Dopis zapovjedništva brigade, od 7. 11. 1993.

¹⁰⁶⁶ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 05/6-266, od 9. 4. 1993.

časnika iz operativne zone. Završetak ustroja i pripremanje postrojbi za izvršenje borbenih zadaća trebalo je obaviti do početka lipnja 1993.¹⁰⁶⁷ Dva mjeseca kasnije 9. lipnja Odjel obrane HVO-a stavio je izvan snage zapovijed Operativne zone od 9. travnja, te je izdao novu, za ustroj lake pješačke brigade, s rokom izvršenja do 20. kolovoza 1993. Prioritetno je zapovjedbano ustrojavanje zapovjedništva brigade, zatim 1., 2., i 3., bojne, voda veze, logističke satnije, zapovjedništva doma, te izviđačko-diverzantskog voda. Ostale postrojbe trebalo je ustrojiti prema mogućnostima popune težim naoružanjem i materijalno-tehničkim sredstvima. Popunu materijalno-tehničkim sredstvima trebalo je raditi preraspodjelom postojećih i osloncem na logistički odsjek Operativne zone. Za nadzor rada općinskih tijela na ustroju brigade ovlašten je pukovnik Željko Glasnović.¹⁰⁶⁸

Kao datum početak rada na ustroju 5. brigade navodi se 15. srpanj 1993. od kada se vršila popuna zapovjedništva brigade časničkim i dočasničkim sastavom.¹⁰⁶⁹ Nešto ranije, početkom srpnja, Ured za obranu Posušje uputio je MORH-u, zahtjev za „otkomandu i raspored“ u 5. brigadu, desetak pripadnika HV-a porijeklom iz posuške općine, koji je izgleda bio potaknut zastojsima u osnivanju, i željom za učinkovitijim ustrojem brigade.¹⁰⁷⁰ Prema izvješću zapovjedništva ZP TG postojeći sklop brigade prilagođavao se uvjetima i mogućnostima HVO-a općine.¹⁰⁷¹

Četvrta bojna Brigade Kralj Tomislav preimenovana je u 1. bojnu, a bojna *Rafael vitez Boban* postala je 2. bojna 5. brigade Posušje. Prema dostupnim podacima bojne su bile sastavljene od tri satnije. Izgleda da je u početku brigada trebala nositi ime brigada *Rafael vitez Boban* od čega se vjerojatno iz političkih razloga odustalo, dok se prema prijedlogu HVO-a Posušje brigada trebala zvati *Brigada Posušje*, ipak na kraju je prihvaćeno ime 5. brigada Posušje.¹⁰⁷² Zapovjednik 5. brigade početkom srpnja 1993. bio je Ivan Protrka.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁷ ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 5/6 -406, od 31. 5. 1993.

¹⁰⁶⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, str. pov. br. 02-1-582/93, od 9. 6. 1993.

¹⁰⁶⁹ RBiH, HZ HB, HVO, 5. brigada „Posušje“, Dostava prijedloga za raspored, str. pov. br. 05-229/93, od 5. 10. 1993; ZOZ SzH, Mišljenje u svezi zapovijedi, str. pov. br. 06-3005/93, od 30. 7. 1993. U izvješću Uprave za obranu Tomislavgrad iz veljače 1994. kao datum osnivanja brigade navodi 15. srpanj, dok se u nepotpisanoj izjavi članova zapovjedništva brigade iz studenog 1993. navodi, da se objedinjavanjem zapovjedništava 4. posuške i Samostalne bojne *Rafael vitez Boban* te njihovo preimenovanje u 1. i 2. bojnu nove brigade, 28. lipnja 1993. smatra početkom djelovanja 5. brigade kao cjeline. BiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Izvješće, br. 02-9-226/94, od 22. 2. 1994; Peta brigada Posušje, Nepotpisana izjava zapovjedništva brigade, od 7. 11. 1993.

¹⁰⁷⁰ HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Posušje, Zahtjev, str. pov. br. 01-317/93, od 1. 7. 1993.

¹⁰⁷¹ Unija republika BiH, HVO, ZOZ SzH, ZP TG, Izvješće, str. pov. br. 02-5348/93, od 31. 10. 1993.

¹⁰⁷² RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed o stavljanju domobranskih postrojbi pod zapovjedništvo brigade, str. pov. br. 01/2821-1, od 23. 7. 1993. 4397; RBiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed o postavljanju u brigadi „Rafael vitez Boban“, br. UP 00068/93, od 10. 7. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1454/93, od 9. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1473/93, od 9. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO Posušje, Ured obrane, Zaključak o imenu brigade, br. 01/I-364/93, od 8. 7. 1993.

Desetog srpnja za zapovjednika je imenovan Anđelko Đerek, dok je Protrka je postao zamjenik zapovjednika.¹⁰⁷⁴

Temeljem zapovjedi Glavnog stožera o osnivanju djelatnih postrojbi u brigadama HVO-a, u sklopu 5. brigade osnovana je i djelatna postrojba s imenom *Posuški vitezovi*, koja je kasnije ušla u sastav 1. gardijske brigade. Postrojba je dobila ime u spomen na poginule posuške branitelje. Djelatna postrojba je u prosincu 1993. brojila 165 pripadnika, od kojih je jedan dio dolazio iz općina srednje Bosne. Zapovjednik postrojbe do prosinca 1993. bio je Dubravko Rogić, a potom Zdravko Jukić. Bojna je bila naoružana odgovarajućim borbenim sredstvima za napadajne postrojbe. Financiranje djelatne postrojbe dogovoreno je s općinskim vlastima, što na kraju izgleda nije ostvareno, te je na kraju pridonijelo općem nezadovoljstvu pripadnika odnosom općinskih vlasti prema postrojbi. Do početka siječnju 1994. veći broj pripadnika, napustio je ili bio otpušten iz postrojbe, tako da je brojno stanje bojne spalo na 83 vojnika i 11 članova zapovjedništva.¹⁰⁷⁵

Zbog kroničnog nedostatka ljudstva u ratu s višestruko brojnijim neprijateljem, Ured za obranu Posušje je 7. srpnja 1993. proveo je mobilizaciju 90 pripadnika domobranstva, sa zadaćom osiguranja vatrenih položaja na Risovcu. Za opremanje postrojbe nedostajalo je odora i naoružanja, jer se u početku uspjelo osigurati samo 30 cijevi i 30 nekompletnih odora. Domobranska postrojba je trebala posjesti položaje 10. srpnja pa je stoga za ostatak naoružanja i opreme tražena pomoć od Zapovjedništva Operativne zone.¹⁰⁷⁶ Domobranska postrojba Posušje je sredinom srpnja po zapovjedi OZ SzH stavljena pod neposredno zapovjedništvo 5. brigade. Zapovjedništvo brigade je postrojbu trebalo koristiti u skladu s procenom i zahtjevima situacije, te joj davati svu logističku potporu.¹⁰⁷⁷ U vezu statusa domobranske postrojbe Zapovjedništvo domobranstva i Zapovjedništvo 5. brigade tražili su u listopadu pismena pojašnjenja od Zapovjedništva Operativne zone. Zapovjednik brigade zapovijedao je domobranstvu, međutim problem je bio plaća i logistika jer domobrani nisu bili u ustroju brigade, zbog čega su potraživanja brigade za potrebe domobrana prema Glavnom stožeru nailazila na teškoće.¹⁰⁷⁸ U odgovoru Zapovjedništva zone istaknuto je da je

¹⁰⁷³ HZ HB, HVO, Brigada *Posušje*, Izvješće, vojna tajna br. 1848/93, od [9. 7. 1993]

¹⁰⁷⁴ R BiH, HZ HB, Ured predsjednika, Zapovijed, br. UP 00068/93, od 10. 7. 1993; R BiH, HZ HB HVO, Brigada Posušje, Obavijest o telefonskim brojevima, pov. br. 01-38/93, od [24. 7. 1993.]

¹⁰⁷⁵ HR HB, MO, GS HVO, Izvješće za vojno savjetovanje, bez broja, od 20. 1. 1995; HR HB, HVO, 5. brigada Posušje, Odgovor na predmetno propagiranje gardijskih brigada, str. pov. br. 03-102-/93, od 31. 12. 1993; ROTIM, *Obrana Herceg Bosne II*, 203; Profesionalna bojna „Posuški vitezovi“, Stanje MTS-a 6. 1. 1994, br. 08-574/94, od 7. 1. 1994; Peta brigada Posušje, Nepotpisana izjava zapovjedništva brigade, od 7. 11. 1993; Profesionalna bojna „Posuški vitezovi“, Brojno stanje ljudstva na dan 6. 1. 1994, br. 08-570/94, od 6. 1. 1994.

¹⁰⁷⁶ ZOZ OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2467, od 9. 7. 1993.

¹⁰⁷⁷ R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/2821-1, od 23. 7. 1993.

¹⁰⁷⁸ Unija republika BiH, HR HB, HVO Posušje, Ured obrane, Zahtjev, br. 01-1189/93, od 22. 10. 1993.

zapovijedanje zapovjednika brigade domobranskom postrojbom, ako izvršava zadaće u zoni odgovornosti brigade, ispravno rješenje. Logističko zbrinjavanje domobranske postrojbe, u što spada i plaća domobranima, bilo je u obvezi onoga tko upotrebljava postrojbom. Kako je u slučaju 5. brigade domobranska postrojba sastavni dio brigade, u tome okviru trebalo je riješiti pitanje zbrinjavanja domobrana.¹⁰⁷⁹ U sastavu domobranstva početkom listopada 1993. nalazilo se oko 200 vojnih obveznika starijih godišta.¹⁰⁸⁰

Glavni stožer HVO-a je 19. srpnja 1993. zapovjedio osnivanje *Bojne Novi Travnik* od vojnih obveznika HVO-a Travnik koji su se tada nalazili na području općine Posušje. U Livnu je već bilo imenovano privremeno zapovjedništvo bojne koje je trebalo staviti u funkciju. Bojna je trebala biti samostalna s logističkim osloncem na CloB Grude, ali uvezana u 5. brigadu Posušje. Pomoćnik zapovjednika za logistiku OZ SzH zadužen je za nabavu opreme i naoružanja za bojnu.¹⁰⁸¹ Osnivanje postrojbe je očigledno dijelom izvršeno jer je Glavni stožer 22. srpnja zapovjedio njeno slanje (s do tada prikupljenim ljudstvom) u Prozor na raspolaganje Zapovjedniku Operativne zone.¹⁰⁸²

Do sredine kolovoza 1993. u 5. brigadi nisu bili imenovani zapovjednici vodova i satnija ali su određeni vojnici koji su obnašali navedene dužnosti prema izboru pripadnika postrojbi. Odnos vojnika prema zadacima na položajima bio je na niskoj razini, iako je načelnik brigade davao kvalitetne upute za rad i ponašanje vojnika. Brigada je bila još u fazi ustroja i trebalo je uložiti puno napora i stručnog znanja da se osposobi za borbena djelovanja.¹⁰⁸³ Nadzorom brigade od strane zapovjedništva ZP TG krajem listopada 1993. zaključeno je da su u postrojbi poduzete mjere i dobrim dijelom otklonjeni uočeni nedostaci.¹⁰⁸⁴ Krajem rujna i početkom listopada 1993. MO HR HB je na prijedlog zapovjednika brigade, izvršilo postavljanje većeg dijela zapovjedništva brigade.¹⁰⁸⁵ Popuna zapovjednih mjesta nastavljena je i početkom studenog iste godine.¹⁰⁸⁶ Zapovjedništvo brigade je u studenom načelniku GS HVO-a dostavilo novi sklop brigade, napravljen radi

¹⁰⁷⁹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZP TG, Odgovor na zahtjev, str. pov. br. 06-5191/93, od 23. 10. 1993.

¹⁰⁸⁰ R BiH, HZ HB; HVO, 5. brigada Posušje, SIS, Izvješće o postrojbama i vojnim ustanovama koje se nalaze na području općine Posušje, str. pov. br. 02-79/93, od 7. 10. 1993.

¹⁰⁸¹ R BiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1403/93, od 17. 7. 1993.

¹⁰⁸² R BiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1477/93, od 23. 7. 1993.

¹⁰⁸³ R BiH, HZ HB HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

¹⁰⁸⁴ Unija republika BiH, HVO, ZOZ SzH/ZP TG, Izvješće, str. pov. br. 02-5348/93, od 31. 10. 1993.

¹⁰⁸⁵ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-1477/93, od 9. 10. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-1476/93, od 9. 10. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, str. pov. br. 02-1-1475/93, od 9. 10. 1993.

¹⁰⁸⁶ R BiH, HZ HB, HVO, 5. brigada „Posušje“, Prijedloga za raspored i razrješenja, str. pov. br. 05-404/93, od 2. 11. 1993.

osnivanja tenkovske, topničke i djelatne postrojbe unutar brigade.¹⁰⁸⁷ Brojno stanje brigade prema sklopu trebalo je biti 1596 pripadnika.¹⁰⁸⁸ Glavni stožer zapovjedio je 29. prosinca 1993., radi povećanja bojne spremnosti i bolje organizacije obrane, premještanje zapovjednog mjesta brigade iz Posušja u Rakitno.¹⁰⁸⁹

Prema izvješću SIS-a MO HR HB iz prosinca 1993. godine 5. brigada sastojala se od Zapovjedništva, Doma zapovjedništva, Voda veze, Izviđačkog voda, Logističke satnije, Inženjerijskog voda, Sanitetskog voda, Vojno-obavještajne službe, Mješovitog topničkog divizijuna, Satnije minobacača 82 mm, PZO postrojbe, Tenkovske postrojbe, Voda Čvravnica, Djelatne bojne te dvije pješачke bojne s područja Posušja i treće s područja Jablanice.¹⁰⁹⁰ Prema zapovijedima Odjela obrane o postavljanju zapovjednika postrojbi u 5. brigadi topništvo je bilo ustrojeno u Mješoviti topnički divizijun, a ustrojavane su bitnice VBR-a i LRL-a, Mješovita bitnica PZO-a i Bitnica minobacača.¹⁰⁹¹ U sastavu brigade do listopada 1993. ustrojena je postrojba brigadne Vojne policije.¹⁰⁹² Krajem 1993. u sklopu brigade djelovala je *Samostalna izviđačko-diverzantska satnija* sa zapovjednikom Slavenom Begićem, brojnosti oko 160 pripadnika ustrojenih u tri voda.¹⁰⁹³

Prema zapovjedi Glavnog stožera od 14. rujna 1993. *Samostalna bojna Mijat Tomić*, čiji su se dijelovi nalazili u području Doljana i Slatine podređena je 5. brigadi. Time su dijelovi jablaničke općine praktično ponovno našli u zoni odgovornosti OZ SzH. *Samostalna bojna Mijat Tomić* ustrojena je 27. srpnja 1993. po zapovjedi GS HVO od vojnika, dočasnika i časnika 3. bojne Brigade Herceg Stjepan. Bojnu je trebalo ustrojiti prema ustroju bojne iz sklopne knjige pješачke brigade i podrediti OZ JiH, čija je logistička baza zadužena za logističku i drugu opskrbu bojne. Bojna je trebala preuzeti broj vojne pošte i šifru postrojbe od Brigade Herceg Stjepan.¹⁰⁹⁴ Iako je prema popisu iz kolovoza bojna brojala 380, postojao je samo njezin dio od oko 100 pripadnika koji su loše vođeni i ustrojeni. Pripadnici bojne sami su tražili uključenje postrojbe u 5. brigadu ili Brigadu Kralj Tomislav (većina je bila za

¹⁰⁸⁷ Peta brigada Posušje, Nepotpisana izjava zapovjedništva brigade, od 7. 11. 1993.

¹⁰⁸⁸ HR HB, MO, SIS, Izvješće o obilasku 5. brigade HVO-a Posušje, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993.

¹⁰⁸⁹ HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-4329/93, od 29. 12. 1993.

¹⁰⁹⁰ HR HB, MO, SIS, Izvješće, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993.

¹⁰⁹¹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1463/93, od 9. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1465/93, od 9. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1460/93, od 9. 10. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1458/93, od 9. 10. 1993.

¹⁰⁹² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1477/93, od 9. 10. 1993.

¹⁰⁹³ Peta brigada, Posušje, Pripadnici Samostalne izviđačko-diverzantske satnije, bez broja i datuma.

¹⁰⁹⁴ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovjed, str. pov. br. 02-2/1-01-1582/93, od 27. 07. 1993; Prema izvavi Načelnika stožera OZ JiH iz navedenog vremena, zona nije imala nikakve ingerencije nad Doljanima, te je već mjesec dana čekala precizna uputa od GS HVO-a u vezi definiranja zone odgovornosti i linije zapovijedanja u OZ JiH. RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane SIS, Informacija, str. pov. br. 02-4-1-1221/93, od 2. 9. 1993.

ovu drugu). Zapovjednikom bojne imenovan je dotadašnji dozapovjednik Vlado Antunović, za kojeg se smatralo da jedini može povezati konce i ustrojiti bojnu. Znatan broj vojnih obveznika s područja jablaničke općine nalazio se u drugim postrojbama HVO-a, pa je zapovjedbena njihovo razduživanje i povratak u matičnu postrojbu. S istim ciljem Vojna policija je dobila zadaću privođenja i upućivanja u Doljane svih vojnih obveznika s područja općine Jablanica, bez obzira na trenutno boravište.¹⁰⁹⁵

Prema zapovjedi GS HVO-a od 1. rujna 1993. zona odgovornosti 5. brigade na jablaničkoj bojišnici bila je od Zelene glave do Pisvira. Zapovjedništvo OZ SzH smatralo je da je navedena zona bila prevelika, jer Glavni stožer nije uzeo u obzir da *Samostalna bojna Mijat Tomić* ima samo jednu satniju od oko 100 pripadnika. Stoga je Zapovjedništvo Operativne zone predložilo održavanje sastanka zapovjednika 5. brigade, Brigade Kralj Tomislav i Brigade Mario Hrkać Čikota te bojne *Mijat Tomić* na kojemu bi se dogovorila uvezanost, sudjelovanje i topnička potpora na jablaničkom bojištu, kako je već predlagao zapovjednik Brigade Kralj Tomislav.¹⁰⁹⁶ Glavni stožer HVO-a je 23. listopada na zahtjev zapovjednika ZP TG podredio bojnu *Mijat Tomić* Brigadi Kralj Tomislav, čiji je zapovjednik zadužen za određivanje zone odgovornosti bojni, uz odobrenje zapovjednika ZP TG. Logistika bojne *Mijat Tomić* trebala se oslanjati na logistiku Brigade Kralj Tomislav, a sami pripadnici bojne su s odobravanjem prihvatili podređivanje bojne brigadi iz Tomislavgrada.¹⁰⁹⁷

Plan popune za 1. domobransku pukovniciju s ustrojbenim mjestom u Posušju, Uprava za obranu Tomislavgrad dobila je od MO HR HB 14. siječnja 1994., s rokom izvršenja ustroja do 25. siječnja. Za ustroj Zapovjedništva, Doma zapovjedništva, Izvidničkog voda, Voda veze, Voda ABKO, Logističke satnije, Inženjerijskog voda, 1. domobranske bojne i Mješovitog topničko-raketnog divizionu trebalo je preraspodijeliti ljudstvo iz 5. brigade i Domobranske satnije iz Posušja koje je trebalo rasformirati.¹⁰⁹⁸

Za ustroj 3. bojne 1. dp trebalo je preraspodijeliti ljudstvo, sredstva i opremu iz Domobranske satnije Jablanica, Samostalne bojne *Mijat Tomić* i Brigade Herceg Stjepan

¹⁰⁹⁵ Unija republika BiH, HR HB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovijed o predpočinjavanju, str. pov. br. 01-3971/93, od 14. 09. 1993; RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1582/93, od 27. 7. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, SIS, Informacija, br. 02-4-1-1281/93, od 11. 9. 1993. Izgleda da je bojna *Mijat Tomić*, prema zapovjedi GS bila podređena 5. brigadi već 1. 9. 1993.

¹⁰⁹⁶ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za sazivanje sastanka, str. pov. br. 02/3997, od 3. 9. 1993.

¹⁰⁹⁷ Unija republika BiH, HR HB, GS HVO, Zapovijed za predpočinjavanje bojne „Mijat Tomić“, str. pov. br. 02-2/1-01-3137/93, od 23. 10. 1993; Unija republika BiH, HR HB, GS OS HR HB, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-3137, od 23. 10. 1993.

¹⁰⁹⁸ BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO, državna tajna, broj i datum nisu upisani.

Konjic koje su rasformirane. Popunu časnicima i dočasnicima trebalo je provesti prvenstveno od postojećeg sastava rasformiranih postrojbi, a ostali časnički i dočasnički sastav izabrati u dogovoru sa zapovjedništvom pukovnije. Popunu s vojnicima trebalo je izvesti originalnim VES-ovima prema planu popune. Za cjelokupno ljudstvo raspoređeno u pukovniji trebalo je izraditi nove vojne iskaznice, te odrediti dan i mjesto izvršenja smotre pukovnije.¹⁰⁹⁹

Krajem ožujka jedno od težišta aktivnosti Odsjeka domobranstva ZP TG bilo je na ustroju 1. dp.¹¹⁰⁰ Svečana prisega pripadnika 1. dp održana je 6. ožujka 1994. godine.¹¹⁰¹ U provedbi zapovjedi o uključivanju postrojbi iz Jablanice u 1. dp očigledno je bilo problema, jer sredinom travnja ZP TG zapovijeda pukovniji realizaciju zapovijedi iz siječnja, glede ljudstva iz sastava Samostalne bojne Mijat Tomić i Domobranske satnije Jablanica. U zapovijedi se naglašava obveza osiguranje logističke potpore za pripadnike bojne i satnije, kako je bila regulirano i za ostale postrojbe pukovnije. Posebno u pitanju prehrane, pogonskog goriva i novčanih primanja.¹¹⁰² Zapovjedništvo 3. bojne je usto komuniciralo izravno s Zapovjedništvom Zbornog područja zaobilazeći Zapovjedništvo pukovnije, što je još jedan pokazatelj neuvezanosti bojne i pukovnije.¹¹⁰³

S ciljem provedivog rješenja položaja 3. bojne Mijat Tomić ZP TG je 27. travnja Odjelu za ustroj i mobilizaciju ZP i Odjelu OMK 1. dp zapovjedilo izradbu sklopne knjige za satniju i logistički vod Domobranske satnije Doljani do 5. svibnja 1994., u koju je trebalo ući i ljudstvo voda iz Slatine. Domobranska satnija u organizacijskom i logističkom pogledu ostala je u sastavu 1. dp, a u taktičko-operativnom smislu podređena je zapovjedništvu ZP TG, u području odgovornosti, lijevo: Vilagić kosa (tt 461), desno: Glave (tt 1761), po dubini Otk. Satnija je trebala organizirati vlastito logističko opskrbljivanje osloncem na logistiku 1. dp, koja je zadužena za dostavu materijalno-tehničkih sredstava do baze 2. bojne na Risovcu, odakle je logistički vod Domobranske satnije trebao preuzimati sredstva. Vod iz Slatine i dalje se logistički trebao naslanjati na logistiku 42. db, a za provedbu borbenih zadaća podređen je zapovjedništvu Domobranske satnije Doljani.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁹ R BiH, HR HB, HVO, MO, Dostavljanje plana popune, str. pov. br. 02-01/94-5, od 14. 1. 1994.

¹¹⁰⁰ ZP TG, Odsjek domobranstva, Mjesečna analiza prioriteta za ožujak 1994, str. pov. br. 05-1801/94, od 29. 3. 1994.

¹¹⁰¹ ZP TG, Odsjek SIS-a 1. dp, Analitička obrada postrojbe, str. pov. br. 1995, od 6. 12. 1995.

¹¹⁰² HR HB, HVO, ZP TG, Realizacija izmjene i dopune mobilizacijskog razvoja, str. pov. br. 01-2290/94, od 20. 4. 1994.

¹¹⁰³ BiH, HR HB, MO, ZP, Izvješće o stanju i dostignutom stupnju ustroja personalne i kadrovske dokumentacije i evidencije, str. pov. br. 1402-12-95- 04, od 9. 1. 1995.

¹¹⁰⁴ HR HB, HVO, ZP TG, Ustroj i organiziranje bojne „Mijat Tomić,“ Zapovijed, str. pov. br. 01-2427/94, od 27. 4. 1994.

Prema izvješću SIS-a pukovnije iz travnja 1995. *Bojna Mijat Tomić* nikada stvarno nije bila uključena u 1. dp, osim što je na nju logistički bila oslonjena, radi toga je jedna od težišnih zadaća ZP TG za travanj bila definiranje statusa *Bojne Mijat Tomić*.¹¹⁰⁵ Sjedište 3. bojne u navedeno vrijeme nalazilo se u Doljanima, u zapovjedništvu pukovnije nisu znali brojno stanje niti je zapovjednik pukovnije potpisivao platnu listu bojne. Bojna je bila popunjena ljudstvom iz Jablanice, te je izvodila motrilačke zadaće prema ABiH.¹¹⁰⁶

Krajem siječnja 1994. proveden je odabir zapovjednoga sastava pukovnije, kojim Politička djelatnost ZP TG, zbog isključenosti iz procesa odabira, nije bila zadovoljna. Zapovjedni sastav činili su uglavnom pripadnici postrojbe koji su se iskazali u izvođenju proteklih borbenih djelovanja. Većina zapovjednika nije imala vojne škole, zbog čega odnos zapovjednik vojnik nije bio u potpunosti izrađen. Za prvog zapovjednika pukovnije imenovan je Ante Kovač.¹¹⁰⁷

Prema ustrojbenim dokumentima pukovnija je trebala imati 2224 pripadnika, raspoređenih u 3. pješačke bojne i pristožerne postrojbe. Zapovjedništva pukovnije i bojni te centar veze bili su smješteni u upravnoj zgradi tvornice *TKP* u Posušju. Zapovjedništvo logistike bilo je smješteno u zgradi MUP-a, koju je dijelilo s policijom, ispod kojeg je bilo smješteno skladište lakog pješačkog oružja i streljiva. U blizini se nalazilo skladište hrane i robni magazin. Minsko-eksplozivna sredstva pukovnije bila su smještena u skladištu rudnika boksita *Studena vrila*. Veći dio skladišta pripadao je Inženjersko-pontonirskoj bojni GS HVO-a. Garaža poduzeća *Komrad* Posušje, pretvorena je u radionicu za popravak vozila pukovnije.¹¹⁰⁸

8.3. Mobilizacija i popuna

Prema podacima Uprave za obranu Tomislavgrad iz listopada 1993. u općini Posušje živjelo je 16 659 Hrvata od kojih je 4 514 bilo vojnih obveznika. U operativnim postrojbama HVO-a nalazilo se 1816 obveznika, u domobranskim postrojbama 148, u djelatnim

¹¹⁰⁵ BiH, HR HB, MO, V.P. 1709 Posušje, SIS, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1709/04-95-98, od 1. 4. 1995; BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Pregled težišnih zadaća ZP TG za travanj 1995, str. pov. br. 1402-04-95-274, od 28.3. 1995.

¹¹⁰⁶ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/95-78, od 15. 9. 1995.

¹¹⁰⁷ HZ HB, HVO, 1. dp SIS, Sigurnosna procjena, bez broja i datuma.

¹¹⁰⁸ HZ HB, HVO, 1. dp, SIS, Sigurnosna procjena, bez broja i datuma.

postrojbama 157, u službama HVO-a 313, u radnoj obvezi 104, u inozemstvu se nalazilo 883, neopravdano izočnih bilo je 540, u HV-u i MUP-u RH 92 vojna obveznika.¹¹⁰⁹

Sredinom kolovoza 1993. godine 5. brigada brojila je 1284 pripadnika s priključenom domobranskom postrojbom.¹¹¹⁰ U prosincu brigada je prema popisu brojala 1512 pripadnika dok se u postrojbi stvarno nalazilo 1262 pripadnika.¹¹¹¹ Istodobno je u zapovjedništvu 1. bojne bilo 28 pričuvnih dočasnika i 10 pričuvnih časnika.¹¹¹²

Tablica br. 27. Popuna 5. brigade po postrojbama u prosincu 1993.¹¹¹³

postrojba	po ustroju	po popisu	stvarno stanje
Zapovjedništvo	26	45	45
1. bojna	380	383	270
2. bojna	380	277	240
3. bojna	380	----	----
Djelatna bojna	----	160	160
MTD	198	191	91
PZO	56	70	70
Inženjerijski vod	25	68	68
Logistička satnija	63	137	137
VOS	----	12	12
Vod Čvrstica	----	27	27
Izviđački vod	19	11	11
Satnija MB 82 mm	----	44	44
Tenkisti	----	21	21
Sanitetski vod	----	26	26
Vod veze	24	29	29
Vojno učilište Gradac	-----	3	3
Dom zapovjedništva	8	8	8
ukupno	1559	1512	1262

Zapovjedništvo ZP TG sredinom prosinca 1993. zatražilo je od Zapovjedništva brigade izvješće o problemima u vođenju i zapovijedanju te problemima u podređenim postrojbama brigade.¹¹¹⁴ U odgovoru na zahtjev zapovjednik brigade naveo je predugačku crtu obrane i neisplaćivanje plaća kao osnovne probleme postrojbe, negirajući probleme u sustavu zapovijedanja na razini brigade te ih objašnjavajući općim problemom u HVO-u gdje „zapovjednik nema odgovora na neučinkovitost vojnog sustava i ostalih problema izvan

¹¹⁰⁹ R BiH, HZ HB, HVO, Ministarstvo obrane, Analiza mogućnosti i angažiranosti vojnih obveznika na području HR HB, str. pov. bez broja, od 22. 10. 1993.

¹¹¹⁰ R BiH, HZ HB HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

¹¹¹¹ HR HB, MO, SIS, Izvješće, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993.

¹¹¹² HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1429/93, od 11. 10. 1993.

¹¹¹³ HR HB, MO, SIS, Izvješće, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993.

¹¹¹⁴ HR HB, HVO, ZP TG, Problemi u 5. brigadi, str. pov. br. 02-6376/93, od 16. 12. 1993.

vojnog zapovijedanja“.¹¹¹⁵ Zapovjednik brigade Anđelko Đerek potom je podnio ostavku na mjesto zapovjednika brigade, navodeći više razloga vezanih za rad općinskih tijela vlasti od kojih su najvažniji nemogućnost logistike da zadovoljava potrebe vojske na terenu, kruženja raznih glasina vezanih za njegov i rad brigade, neriješeno pitanje dezerterstva i rasporeda vojnih obveznika u postrojbe, te odbijanje da sudjeluje u „sve izvjesnijem raspadu brigade.“¹¹¹⁶

Prema izvješću SIS-a u zapovjedništvu brigade su „izmišljena“ neka zapovjedna mjesta, što je jedan od uzroka nezadovoljstva vojnika.¹¹¹⁷ Dana 23. prosinca 1993. za novog zapovjednika brigade postavljen je Vitimir Čavar, koji je na početku imao velikih problema s upućivanjem svih postrojbi brigade na položaje. Pored zapovjednika postavljeni su novi Načelnik stožera i Načelnik topništva brigade. Neposredan povod za smjenu zapovjedništva bio je izgleda nedolazak pripadnika djelatne bojne u dovoljnom broju za preuzimanje položaja. Prema izvješću SIS-a pojedini članovi zapovjedništva i teklićke službe brigade nisu obavljali svoje dužnosti na propisani način. Kao jedan od razloga neodazivanja vojnika istaknut je nejasan status djelatne bojne i njezino financiranje. Prigovaralo se pripadnicima bojne da nisu išli na prvu crtu jer su „specijalna postrojba“ a primali su plaću znatno veću nego pripadnici pričuvne bojne koji su redovito išli na položaje.¹¹¹⁸

Težište rada Odsjeka domobranstva ZP TG u ožujku 1994. bilo je na ustroju 1. dp koja je 6. ožujka prisegnula, a u tijeku je bila izradba prijedloga o postavljanju zapovjednog sastava.¹¹¹⁹ Prema planu MO HR HB od ukupno 1428 pripadnika 5. brigade trebalo je razvojačiti 30 % odnosno 428, a preostalih 1000 pripadnika uključiti u 1. domobransku pukovniciju.¹¹²⁰ Do rujna 1994. preustrojem brigade u pukovniciju razvojačeno je 121 vojnih obveznika, od toga su 78. bili studenti, 6. iz državne uprave, 32. iz gospodarstva, 5. ostalih vojnih obveznika. Istodobno je u druge postrojbe prešlo 219 pripadnika brigade, odnosno pukovnije.¹¹²¹

Početna obuka za sve časnike i dočasnike u organizaciji Zapovjedništva pukovnije trebala se održati 19. siječnja u Nastavnom centru *Gradac*.¹¹²² Sektor za obuku i školstvo u

¹¹¹⁵ HR HB, HVO, 5. brigada Posušje, Odgovor na upit, str. pov. br. 01-1875/93, od 16. 12. 1993.

¹¹¹⁶ Zapovjednik 5. brigade Posušje, Obrazloženje ostavke, nedatirano.

¹¹¹⁷ HR HB, MO, SIS, Izvješće, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993.

¹¹¹⁸ HR HB, MO, SIS, Izvješće, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993; Brigada „Posušje“, Politička djelatnost, Izvješće, br. 03-96/93, od 23. 12. 1993.

¹¹¹⁹ ZP TG, Odsjek domobranstva, Mjesečna analiza plana rada za ožujak 1994, str. pov. br. 05-1801/94, od 29. 3. 1994.

¹¹²⁰ BiH, HR HB, MO, Prijedlog plana demobilizacije pričuvnog dijela pripadnika HVO, državna tajna, broj i datum nisu upisani.

¹¹²¹ BiH, HR HB, MO, V. P. 1709 Posušje, Dostava podataka, str. pov. br. 01-1073/94, od 7. 9. 1994.

¹¹²² 1. dp, Zapovijed, interno br. 01-36/94, od 17. 1. 1994.

suradnji s Upravom za domobranstvo GS HVO-a od lipnja 1994. organizirao je ubrzane tečajevе obuke zapovjednika desetina, vodova i satnija domobranskih pješačkih postrojbi u trajanju od pet dana.¹¹²³ Prema planu izobrazbe časnika i dočasnika domobranskih postrojbi ciklus za 1. dp trebao se obaviti od 12. do 16. srpnja 1994. Svaka postrojba unutar pukovnije trebala je uputiti jednog časnika i tri dočasnika na tečaj u Čapljinu.¹¹²⁴ Prva skupina od četiri zapovjednika iz 3. bojne *Mijat Tomić* upućena je na tečaj koji se održavao od 28. lipnja do 2. srpnja 1994. Obuka je izvođena u vojarni *Božan Šimović* u Čapljini uz učešće djelatnika Sektora za obuku i školstvo GS HVO-a i tima instruktora iz Nastavnog središta *Crvenice*. Ukupna zaključna ocjena skupine u kojoj je bilo polaznika iz 55. i 79. dp te 42. db bila je 3,05. Za nastavak obuke zapovjednika satnija, vodova i desetina planirana je instruktaza zapovjednika iz ZP TG.¹¹²⁵ Ostali časnici i dočasnici 1. dp odnosno zapovjednici satnija, vodova i desetina, prema zapovjedi Zbornog područja obuku su trebali pohađati u Obučnom centru *Biošnica* u Livnu, po smjenama u razdoblju od 19. rujna do 8. listopada 1994.¹¹²⁶

Prema tvrdnji zapovjedništva ZP TG iz svibnja 1994. 1.dp bila je prva potpuno ustrojena domobranska postrojba u HZ HB, već u veljači 1994. godine. Pukovnija je nastavila je tradiciju 5. brigade Posušje, od koje je naslijedila ljudstvo, materijalno-tehnička sredstva i preuzela položaje. U početku je pukovnija uspješno izvršavala sve borbene zadaće. Nakon potpisivanja primirja i razdvajanja snaga došlo je do određenog opuštanja i izbjegavanja borbenih zadataka od strane pojedinaca a kasnije i skupina, što je dovodilo u pitanje redovitost smjena na položajima. Osnovni razlozi za ovakvo stanje prema mišljenju zapovjedništva bili su velika prohodnost i prisutnost Muslimana na području općine Posušje i zonama razdvajanja, različit iznos naknada pripadnika pukovnije i pristožernih postrojbi GS HVO-a, nedovoljna kontrola robnog prometa za srednju Bosnu te posebno šverc s muslimanskim konvojima. Razmišljanja i stavovi ljudstva iz pukovnije otežavali su cjelovitu realizaciju ustrojbenog plana. Poseban problem predstavljalo je odbijanje pripadnika postrojbe da prihvate časnička i ostala djelatna mjesta. Uz maksimalno angažiranje tadašnjih časnika predvođenih zapovjednikom pukovnije, održavani su motrilački punktovi s nešto manjim brojem ljudi.¹¹²⁷

¹¹²³ BiH, HR HB, GS HVO, Sektor za obuku i odgoj, Izvješće, str. pov. br. 02-10-14-94-105, od 28. 7. 1994; BiH HR HB, MO, ZP TG, Izvješće, str. pov. br. 05-3703/94, od 28. 6. 1994.

¹¹²⁴ V.P. 1709 Posušje, Zapovijed, interno br. 01-354/94, od 5. 7. 1994.

¹¹²⁵ BiH, HR HB, GS HVO, Sektor za obuku i odgoj, Izvješće, str. pov. br. 02-10-14-94-105, od 28. 7. 1994. 0636; BiH HR HB, MO, ZP TG, Izvješće, str. pov. br. 05-3703/94, od 28. 6. 1994.

¹¹²⁶ V.P. 1709 Posušje, Zapovijed, str. pov. br. 01-429/94, od 6. 9. 1994.

¹¹²⁷ BiH, HR HB, MO ZP TG, Analiza preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-2949/94, od 23. 5. 1994.

Zapovjedništvo pukovnije ustrojilo je dvije satnije od oko 300 ročnih vojnika koji su obnašali borbene zadaće i odlazili na položaje. U isto vrijeme ostale postrojbe pukovnije poslone su na odmor. Nakon isteka vojnog roka stanje se pogoršalo, novaci su odbijali poslušnost i odlazak na teren, što je ugrožavalo sigurnost obrane u zoni odgovornosti pukovnije. U ovakvom stanju pukovniju je zatekla operacija *Cincar*.¹¹²⁸

Početak svibnja 1994. pukovnija je brojala 1476 pripadnika, kojima je priključeno oko 50 vojnika, izbjeglih većinom iz Novog Travnika.¹¹²⁹ Prema izvješću zapovjedništva ZP TG s početka kolovoza, pukovnija je bila popunjena s 1374 pripadnika odnosno 68 % od propisanog broja. Popunjenost je u stvarnosti bila još manja, jer se veliki broj obveznika nije odazivao na pozive za izvođenje zadaća, a Zapovjedništvo pukovnije nije uspijevalo pronaći način da se to promijeni. Suradnja pukovnije i Ureda za obranu Posušje bila je na zadovoljavajućoj razini, iako je zbog objektivnih i subjektivnih slabosti, bilo kašnjenja u sravnjivanju kartoteka prilikom prelaska vojnika iz jedne u drugu postrojbu i zaduživanja osobnog naoružanja i opreme.¹¹³⁰

Ukazom ministra obrane HR HZ s kraja svibnja 1994. godine 1. dp dodijeljeno je 9 činova časničkog namjesnika (dva posmrtno), dva stožernog narednika, 21 čin narednika (14 posmrtno), 45 činova stožernog vodnika, 21 čin vodnika i 11 činova desetnika.¹¹³¹ Prema izvješću Ureda domobranstva GS HVO-a o realizaciji zapovijedi za imenovanja, promicanje i prevođenje u činove časnika i dočasnika s početka kolovoza 1994. pukovnija je dostavila 195 prijedloga za dodjelu čina i raspored, samo za djelatne osobe, koji su proslijeđeni u Ministarstvo obrane.¹¹³² Umjesto Ante Kovača, koji je otišao na građansku dužnost, zapovjednikom pukovnije 15. lipnja 1994. imenovan je Božo Čerkez.¹¹³³

¹¹²⁸ HR HB, MO, SIS, V.P. Posušje, Službena bilješka, str. pov. br. 01-03-394/94, od 7. 12. 1994.

¹¹²⁹ BiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, SIS, Službena bilješka, 02-46-9-94-4, od 2. 5. 1994

¹¹³⁰ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće, str. pov. br. 02-4/4502, od 2. 8. 1994.

¹¹³¹ BiH, HR HB, MO, Kabinet ministra, Ukaz o dodjeli dočasničkih činova u OS HR HB, str. pov. br. 02-01-94-1, od 30. 5. 1994.

¹¹³² RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće str. pov. br. 02-10-18-94-65, od 5. 8. 1994.

¹¹³³ HR HB, HVO, ZZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-3413/94, od 15. 6. 1994.

Tablica br. 28. Ustroj i popuna 1. dp krajem listopada 1994. godine.¹¹³⁴

	sljeduje	ima	postotak
Zapovjedništvo	37	28	76 %
Dom zapovjedništva	10	24	240 %
Izvidnički vod	22	16	73 %
Vod veze	37	19	51 %
Vod ABKO	21	-	-
Vod ratnog zdravstva	22	26	118 %
Logistička satnija	71	90	127 %
Inženjerijski vod	32	22	69 %
1. bojna	574	504	88 %
2. bojna	574	440	77 %
3. bojna	574	-	-
MTRD	250	93	37 %
ukupno	2 224	1274	52 %

U isto vrijeme Zapovjedništvo pukovnije bilo je popunjeno s 28 časnika i 9 dočasnika, što je u odnosu na sklopnu knjigu bilo manje za sedam časnika i dva dočasnika.¹¹³⁵

Nakon oživljavanja kupreške bojišnice kada su domobranske pukovnije podizane za čuvanje dostignutih položaja, došlo je do masovnog neodazivanja pripadnika pukovnije na pozive za odlazak na bojište. Zapovjednik pukovnije Čerkez, zbog nemogućnosti rješavanja problema i psihofizičke iscrpljenosti, tražio je razrješenje s dužnosti.¹¹³⁶ Glavni inspektor MO HR HB sredinom prosinca 1994. proveo postupak utvrđivanja odgovornosti za navedeno stanje. Krajem studenog i početkom prosinca održan je sastanak najviših tijela vlasti HR HB i općine Posušje. Usuglašen je izbor Mladena Begića za novog zapovjednika pukovnije, a iz Glavnog stožera je kao koordinator s ovlastima vršitelja dužnosti zapovjednika pukovnije, od 8. prosinca imenovan Niko Jozinović.¹¹³⁷ Održan je sastanak zapovjedništva pukovnije na kojem su prihvaćene precizne zadaće svim dužnosnicima. Težište djelatnosti bilo je na osposobljavanju 1. bojne za što žurnije prihvaćanje zadaća na bojišnici. Zapovjednici nisu imali prosudbu kako će reagirati pripadnici pukovnije na nove mjere, jer nisu provedene mjere odgovornosti za ranije neodazivanje, stoga je odlučeno da se na bojišnicu ide s bilo kojim brojem prikupljenog ljudstva.¹¹³⁸

¹¹³⁴ BiH, HR HB, MO, V. P. 1709 Posušje, SIS, Trenutna sigurnosna prosudba postrojbe, br. 01-03-382/94, od 26. 10. 1994.

¹¹³⁵ BiH, HR HB, MO, V. P. 1709 Posušje, SIS, Trenutna sigurnosna prosudba postrojbe, br. 01-03-382/94, od 26. 10. 1994.

¹¹³⁶ V.P. Posušje, SIS, Dnevno izvješće za 21. 11. 1994, br. 01-03-373/94, od 21. 11. 1994.

¹¹³⁷ V.P. 1709 Posušje, Izvješće o dogradnji ustroja 1. dp, str. pov. br. 1709-01-62, od 17. 1. 1995.

¹¹³⁸ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektor, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-48, od 23. 11. 1994; BiH, HR HB, MO, Glavni inspektor, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-46, od 12. 12. 1994.

U vremenu od 8. do 20. prosinca 1994. uspostavljeno je novo zapovjedništvo pukovnije i zapovjedništva bojni, te su dati prijedlozi za imenovanja na sklopne dužnosti u zapovjedništvima. U Donjem Malovanu ustrojeno je IZM pukovnije, te je organiziran vatreni sustav, sanitet, veza i logistika u zoni odgovornosti pukovnije.¹¹³⁹

Sagledavajući stanje u 1. dp Glavni inspektorat je naglasio da je nužno preventivno djelovati na suzbijanju uzroka izbjegavanja borbenih zadaća radi toga što je i u drugim domobranskim postrojba zabrinjavajuće stanje s odazivanjem ljudstva.¹¹⁴⁰ U siječnju 1995. se za odlazak na kupreško bojište od 112 pozvanih odazvalo 53 pripadnika pukovnije. Odazvani su prosvjedovali zbog neravnomjerne opterećenosti i mobilizacije ljudstva općine Posušje, te nedovoljnog rada vojne policije na privođenju neodazvanih. Zapovjednik pukovnije tražio je žurnu reakciju tijela vlasti jer je smatrao da u HVO-u praktično ne postoji vojna obveza i da na položaje odlaze samo dragovoljci, čiji se entuzijizam stalno smanjuje.¹¹⁴¹

Sredinom siječnja 1995. Zapovjedništvo 1. dp do razine pomoćnika i načelnika, bilo je popunjeno s 16 časnika ili 84 % od sklopom predviđenog broja. Nisu bile popunjene dužnosti Načelnika RBKO, Pomoćnika za zdravstvo i Načelnika veterinarske struke. Do 30 godina starosti bila su dvojica djelatnika zapovjedništva, od 30-35 sedmerica, od 35-40 petorica i preko 40 godina starosti bila su dvojica djelatnika zapovjedništva. Dvojica časnika su imala VSS, četvorica VŠS, a deset ih je bilo sa SSS. Jedan časnik zapovjedništva imao je Školu rezervnih oficira JNA. Svi časnici su i prije obavljali dužnosti u zapovjedništvu, a na nove dužnosti imenovani su u 1994. godini. Do početka siječnja 1995. pripadnicima pukovnije, bez 3. bojne, dodijeljena su 83 časnička i 109 dočasničkih činova.¹¹⁴² Prva bojna pukovnije je imala imenovanog zapovjednika, dok je u 2. imenovan dozapovjednik, a zapovjednik bojne nije. Prosječna starost zapovjednika u 1., 2. bojni i MTRD-u bila je 30 godina, a zapovjednici su i do najnovijeg imenovanja obnašali dužnost zapovjednika satnija ili bitnica. Nijedan zapovjednik u 1. i 2. bojni, te MTRD nije imao vojnu naobrazbu, a imali su srednju stručnu spremu. Ocjena Pomoćnika zapovjednika za domobranstvo ZP TG bilo je da je zapovjedni

¹¹³⁹ BiH, HR HB, MO, V.P. 1709 Posušje, Izvješće o poduzetim mjerama u 1. dp, str. pov. br. 01-1466/94, od 20.12. 1994.

¹¹⁴⁰ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektor, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-48, od 23. 11. 1994; BiH, HR HB, MO, Glavni inspektor, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-46, od 12. 12. 1994.

¹¹⁴¹ BiH, HR HB, MO, 1. dp. Izvješće o odlasku v/o na crtu bojišnice, str. pov. br. 1709/01-95-02/01, od 21. 1. 1995.

¹¹⁴² BiH, HR HB, MO, ZZP, Izvješće o stanju i dostignutom stupnju ustroja personalne i kadrovske dokumentacije i evidencije, str. pov. br. 1402-12-95- 04, od 9. 1. 1995.

sastav pukovnije relativno mlad s višegodišnjim borbenim iskustvom, ali bez vojne izobrazbe što je znatno otežavalo vođenje i zapovijedanje u postrojbi.¹¹⁴³

Prema izvješću zapovjednika ZP TG s kraja veljače 1995. i dalje nije bilo kompletirano zapovjedništvo 1. dp. Vršitelj dužnosti zapovjednika je bio opterećen obvezama od strane Glavnog stožera tako da je često bio odsutan, a ostali zapovjednici nisu htjeli preuzimati odgovornost zapovijedanja, što je utjecalo na moral i borbenu spremnost postrojbe. Pukovnja je u veljači bila popunjena sa 77 časnika, odnosno 53 % od broja propisanog sklopom, i 122 dočasnika odnosno 45 % od propisanog broja.¹¹⁴⁴ Zbog navedenih razloga zapovjedništvo zbornog područja predložilo imenovanje Zdravka Jukića za novog zapovjednika pukovnije. Jukić je nedavno završio časničku školu HVU-a i bio je zapovjednik *Posuških vitezova* do prelaska u 1. gbr.¹¹⁴⁵

Prema zapovjedi ZP TG, 1. dp je 11. ožujka 1995. privremeno povučena s kupreškog ratišta, s ciljem ustroja novog zapovjedništva i prevladavanja stanja u pukovnji. Sredinom ožujka još nije bilo izabrano zapovjedništvo pukovnije zbog odbijanja časnika postojećeg zapovjedništva da preuzmu dužnosti. Vršiteljem dužnosti zapovjednika pukovnije i dalje je ostao pukovnik Niko Jozinović.¹¹⁴⁶ Najkasnije od svibnja 1995. zapovjednik pukovnije bio je Marko Tomić.¹¹⁴⁷ Početkom listopada zapovjednik pukovnije Tomić postavljen je za privremenog dozapovjednika grada Šipova, zadržavši sva prava iz sklopne dužnosti zapovjednika 1. dp, a za vršitelja dužnosti zapovjednika pukovnije imenovan je Mladen Begić, časnik iz 1. gbr.¹¹⁴⁸

Tablica br. 29. Ustroj i popuna 1. dp u rujnu 1995. godine.¹¹⁴⁹

postrojba	sljeduje	ima	postotak
Zapovjedništvo	37	28	75 %
Dom zapovjedništva	10	35	350 %
Izvidnički vod	22	20	91 %
Vod veze	37	27	73 %
Vod ABKO	21	25	120 %
Vod ratnog zdravstva	22	23	104 %

¹¹⁴³ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva ZP, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

¹¹⁴⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Raščlamba popunjenosti postrojbi, str. pov. br. 803-02/95-03/01, od 16. 2. 1995, prilog: Raščlamba popunjenosti postrojbu po zbornim područjima.

¹¹⁴⁵ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, IZM Kupres, Izvanredno izvješće o stanju u 1. dp, str. pov. br. 1402/95-11-423, od 28. 2. 1995.

¹¹⁴⁶ HVO, SIS, Saznanja o trenutnom stanju u 1. dp, str. pov. bez broja, od 16.3. 1995; BiH, HR HB, MO, V.P. 1709 Posušje, SIS, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1709/04-95-98, od 1. 4. 1995.

¹¹⁴⁷ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/95-78, od 15. 9. 1995.

¹¹⁴⁸ Hrvatske snage, OG Istok, Zapovijed, str. pov.br. 1402-12-95-712, od 3. 10. 1995.

¹¹⁴⁹ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/95-78, od 15. 9. 1995.

Logistička satnija	71	65	92 %
Inženjerijski vod	32	36	112 %
1. bojna	574	404	70 %
2. bojna	574	364	63 %
3. bojna	574	-	-
MTRD	250	108	43 %
ukupno	2224	1135	51 %

Od početka siječnja do sredine rujna 1995. iz pukovnije je u Samostalnu inženjerijsku bojnu GS HVO-a prešlo 55. pripadnika, u SloB Grude pet, u Zapovjedništvo stana Ministarstva obrane dva, u civilnu policiju jedan, u Vojnu policiju jedan, u GS HVO-a dva, u 1. gbr tri i u 2. gbr. četiri pripadnika pukovnije. Prelasci vojnika, dijelom zabranjeni i bez dopuštenja matične postrojbe, bili su motivirani lakšim obnašanjem vojnih dužnosti i većim plaćama u novim postrojbama.¹¹⁵⁰

Krajem studenog 1995. zapovjedništvo pukovnije bilo je popunjeno s 27 djelatnika, odnosno 10 manje od broja predviđenog sklopnom knjigom. Pukovnja je istodobno brojila 1085 pripadnika a zadaće na mrkonjičkoj bojišnici izvodilo je s 529 pripadnika.¹¹⁵¹

8.4. Naoružanje i oprema

Radi naoružanja i opremanja postrojbi Općinskog stožera HVO-a Posušje iz CloB-a Grude do sredine studenog 1992. poslano je: 930 automatskih pušaka, 34 poluautomatske puške, 30 pušaka M-48, 40 strojica „Zagi“, 50 strojica PPŠ, jedan puškomitraljez 7,9 mm, 90 ručnih bombi, tri lansera RPG-7, jedanaest lansera RPG-2, 20 „Zolja“, jedan lanser M-57, jednu PZS 14/2, dva MB 60 mm, šest MB 82 mm, jedan MB 120 mm, jedan PZT 20/3, dva lansera SPG-9, veću količinu streljiva za navedena oružja, veću količinu protu-pješačkih mina te intendantskih sredstava u količini za početno opremanje brigade.¹¹⁵²

U listopadu 1993. 5. brigada raspolagala je sa 111 motornih vozila, od toga je 16 bilo osobnih automobila, 12 kombija, 6 busova, 28 terenskih vozila nosivosti do sedam tona, 30 terenskih vozila s mogućnošću prijevoza do šest osoba, 10 inženjerskih strojeva, 8 sanitetskih i 6 ostalih vozila¹¹⁵³

¹¹⁵⁰ Isto.

¹¹⁵¹ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru zapovjedništava domobrantskih postrojbi, str. pov. br. 02-10-18-95-147, od 22. 11. 1995.

¹¹⁵² HVO Grude, Lager lista po partnerima, od 19. 11. 1992.

¹¹⁵³ RBiH, HZ HB, HVO, MO, Pregled motornih vozila po vrstama i postrojbama iz fonda HVO, str. pov. bez broja, od 23. 10. 1993.

U razdoblju od početka studenog 1993. do sredine ožujka 1994. brigada odnosno pukovnija od pješackog naoružanja zadužila je dvanaest pištolja i revolvera, 150 pušaka repetirki, 15 snajperskih pušaka, 69 poluautomatskih pušaka, 973 automatske puške, 62 kratke strojnice, 22 puškostrojnice, 21 strojnicu i tri teške strojnice. Od sredstava za protuoklopnu borbu dobila je 12 ručnih lansera M-57, osam RPG-7, pet lansera „Osa“, jedan netrzajni top 82 mm i dva lansera SPG-9. Od topnički sredstava pukovnija dobila je osam MB 60 mm, 11 MB 82 mm, šest MB 120 mm, jednu H-105 mm, jedan VBR 128 mm i jedan LRL. Od protuzrakoplovnih oružja postrojba je dobila na raspolaganje dva PZT 20/1 20 mm, jedan PZT 20/3 20 mm, dva PZT 40 mm, dva lansera S-2M, jedan lanser „Igla“, jednu PZS 14,5/2 i jednu PZS 14,5/1. Istodobno je postrojba od oklopnih sredstava raspolagala s četiri tenka T-55, od toga je dva zadužila u ožujku 1994. iako domobranske pukovnije prema sklopu nisu trebale imati oklopna borbena sredstva. Od prometnih sredstava od ožujku 1994. pukovnija je raspolagala s jedanaest osobnih automobila i kombi vozila, 39 teretnih vozila različite nosivosti, 46 terenskih vozila različitih tipova i četiri sanitetska vozila. Od intendantskih sredstava pukovnija je zadužila 3010 kompleta osobne intendantske opreme i četiri kuhinje autoprikolice.¹¹⁵⁴

Plaće za pripadnike brigade isplaćivane su iz zajedničkog proračuna HR HB. Dodatna sredstva za stimulaciju i logističku potporu vojsci dolazila su od uplata financijskih obveznika obrane iz inozemstva. S područja općine Posušje bilo je 883 obveznika na privremenom radu u zemljama Europe. Oni su prema prvotnoj odluci općinskih vlasti trebali mjesečno uplaćivati 200 njemačkih maraka (DM). Od travnja 1993. financijska obveza po osobi povećana je na 300 DM mjesečno, koju je do kraja godine djelomično izvršilo oko 60 % obveznika. Hrvatsko vijeće obrane Posušje dobilo je suglasnost MO HR HB da raspolože navedenim sredstvima.¹¹⁵⁵

8.5. Zone odgovornosti

Postrojbe Općinskog stožera HVO-a Posušje u drugoj polovici 1992. su prema zapovjedi OZ SzH imale zadaću držanja položaja na livanjskoj bojišnici u čemu su se izmjenjivale sa snagama Pukovnije Bruno Bušić a kasnije su zadaće izvršavale u sklopu

¹¹⁵⁴ ZP TG, 1. dp, Naoružanje i oprema pješništva, topništva, sredstava PZO, intendantskih sredstava, sredstava OMP i prometnih sredstava, str. pov. bez broja od 13. 7. 1995.

¹¹⁵⁵ Centar SIS, Tomislavgrad, Izvješće o financijskim obveznicima u općini Posušje, br. 02-4/2-4-136/93, od 29. 12. 1993.

Brigade Petar Krešimir IV. Postrojbe iz Posušja preuzimale su položaje u sektoru „Korićina.“¹¹⁵⁶

Zapovjednik HVO-a Posušje sredinom rujna 1992. dobio je od OZ SzH zadaću sagledavanja stanja na području općine Jablanice i spremnosti da dijelom snaga provodi zaštitu naroda i snaga HVO-a na području Jablanice.¹¹⁵⁷ Prema zapovijedi, Općinski stožer HVO-a Posušje trebao je neprekidno imati snage jednog voda u području Sovićkih vrata, sa zadaćom zaštite prijevoja i prodora neprijatelja na pravcu Sovići-Posušje, do dolaska jačih snaga iz pozadine.¹¹⁵⁸ Već ranije, prije kolovoza 1992. snage HVO Posušje veličine voda bile su razmještene na Risovcu.¹¹⁵⁹ Postrojbe Općinskog stožera HVO-a Posušje imale su zadaću osiguranja punkta i nadzora šireg područja Sovićkih vrata do 15. veljače 1993. nakon čega je navedene zadaće trebala preuzeti Bojna *Mijat Tomić*. Teško naoružanje na položajima ostavljeno je na raspolaganje bojni, čije su posade bile dužne s 50 % ljudstva boraviti na položajima i obučavati topnike bojne.¹¹⁶⁰

Prema zapovijedi GS HVO-a od 1. rujna 1993. zona odgovornosti 5. brigade bila je od Zelene glave do Pisvira na jablaničkom bojištu. Prema stavu zapovjedništva brigade navedena zona je bila prevelika za snage kojima je postrojba raspolagala, jer prilikom određivanja veličine zone nije uzeto u obzir da su snage podređene *Samostalne bojne Mijat Tomić* daleko manje od predviđenih sklopom postrojbe. Usto je navedena zona bila granična između OZ SzH i OZ JiH što je utjecalo na lošu uvezanost i nedostatak međusobne potpore snaga HVO-a¹¹⁶¹

Krajem prosinca 1993. brigada je izvršavala zadaće na bojišnici od Drežnice na jugu do Stropa na sjeveru, u dužini od 43 kilometra. Zona odgovornosti bila je podijeljena na dva sektora: sektor Risovac, gdje su se tada na položajima nalazili pripadnici djelatne bojne i sektor Drežnica gdje su se nalazili pripadnici pričuvne bojne. Posebnost u ustroju brigade bilo je imenovanje stalnih zapovjednika sektora obrane.¹¹⁶²

Prva domobranska pukovnija je osim ljudstva, materijalno-tehničkih sredstava od 5. brigade preuzela položaje od Kršne bukve do Stropa. U početku je pukovnija uspješno

¹¹⁵⁶ ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 9/92, od 19. 09. 1992; RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-2172/92, od 21. 9. 1991; ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 39/92, od 28. 9. 1992; RBiH, HZ HB, HVO, Glavni stožer, Zapovijed, str. pov. br. 01-2172/92, od 21. 9. 1992.

¹¹⁵⁷ ZOZ SzH, Stanje na teritoriju HVO Jablanice, str. pov. br. 6/92, od 13. 9. 1993.

¹¹⁵⁸ HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 29/92, od 25. 9. 1992.

¹¹⁵⁹ HZ HB, ZOS Srednja Bosna, Zahtjev, br. 215/92, od 1. 8. 1992.

¹¹⁶⁰ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-287/93, od 13. 2. 1993.

¹¹⁶¹ RBiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za sazivanje sastanka, str. pov. br. 02/3997, od 3. 9. 1993.

¹¹⁶² HR HB, MO, SIS, Izvješće o obilasku 5. brigade HVO-a Posušje, str. pov. bez broja, od 26. 12. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed o postavljanju, br. 02-1-1429/93, od 11. 10. 1993.

izvršavala sve borbene zadaće do potpisivanja primirja između HVO-a i ABiH, kada je došlo do opuštanja i neredovitih izvršavanja borbenih zadaća. Uz maksimalno zalaganje časnika pukovnije predvođenih zapovjednikom, održavali su se motrilački punktovi s umanjenim brojem ljudstva.¹¹⁶³

Prva domobranska pukovnija je od sredine prosinca 1994. na kupreškoj bojišnici imala zonu odgovornosti: kota 1206 - Debela kosa - Kadina glava, da bi sredinom siječnja 1995. preuzela i objekt Jaram. Postrojbama na bojišnici zapovijedalo se s IZM-a u Donjem Malovanu.¹¹⁶⁴

Nakon borbenih djelovanja na bojišnici Šipovo-Jajce, pukovnija je dobila zadaću organizacije motrilačkih postaja prema Armiji BiH, u selima Slatina i Semin na putnoj komunikaciji Donji Vakuf - Jajce. Odaziv na odlazak na bojišnicu ponovno je bio nezadovoljavajući, zbog čega je dovedeno u pitanje izvršavanje dobivenih borbenih zadaća.¹¹⁶⁵ Slab odziv pripadnika postrojbe Glavni inspektorat zabilježio je i početkom listopada 1995. kada je pukovnija imala zadaću izvođenja aktivne obrane u zoni odgovornosti, desno: Mladačka rijeka, kota 854, lijevo: put između Rustine i Crnog vrha. Znatan dio crte bio je nepokriven zbog nedovoljnog broja ljudstva.¹¹⁶⁶

Krajem studenog pukovnija je bila angažirana na mrkonjičkoj bojišnici i čuvanju Radio relejnog čvorišta na Pločnom, zadaće je izvršavalo s 529 pripadnika.¹¹⁶⁷ Osiguranje objekta na Čvrsnici pripadnici 5. brigade snagama jednog voda vršili su od 1. srpnja. 1993. godine.¹¹⁶⁸

9. Pedeset peta domobranska pukovnija, Bugojno-Kupres-Jajce

9.1. Ustroj i struktura pukovnije

Pomoćnik načelnika GS HVO-a za borbeni sektor predložio je sredinom siječnja 1994. Upravi za ustroj i Operativnoj upravi da se od svih pripadnika HVO-a iz Jajca, Bugojna i

¹¹⁶³ BiH, HR HB, MO ZZP TG, Analiza preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-2949/94, od 23. 5. 1994.

¹¹⁶⁴ BiH, HR HB, MO, V.P. 1709 Posušje, Izvješće o poduzetim mjerama u 1. dp, str. pov. br. 01-1466/94, od 20.12. 1994. V.P. 1709 Posušje, Izvješće o dogradnji ustroja 1. dp, str. pov. br. 1709-01-62, od 17. 1. 1995.

¹¹⁶⁵ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/95-78, od 15. 9. 1995; BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Stanje na crti zone odgovornosti 1. dp dana 18. 9. 1995, bez broja i datuma.

¹¹⁶⁶ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće, str. pov. br. 02-33/95-89, od 6. 10. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odgovor, str. pov. br. 02-10-6/01-95-1, od 10. 10. 1995.

¹¹⁶⁷ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru zapovjedništava domobranskih postrojbi, str. pov. br. 02-10-18-95-147, od 22. 11. 1995.

¹¹⁶⁸ HR HB, HVO, 1. dp, Informacija o osiguranju objekta Čvrsnica, str. pov. br. 01-03-16/94, od 20. 1. 1994.

Kupresa ustroji domobranska pukovnija pod zapovijedanjem Ive Turalije, tadašnjeg zapovjednika *Kupreške bojne* te da se borbeno upotrijebi na uskopaljskoj bojišnici. U prijedlogu je naglašeno da preustroj postrojbi treba žurno izvesti zbog „predstojećih problema koji će se ovdje vrlo oštro iskazati“, kako bi se na taj način pomoglo istrošenoj Brigadi Ante Starčević.¹¹⁶⁹

Vjerojatno ponukano i navedenim prijedlogom te na temelju šire vojno-političke procjene, u GS HVO-a zaključeno je da se na prostoru ZP TG gdje su locirane izmještene općine Jajce, Bugojno i Kupres od raspoloživih vojnih obveznika iz ovih općina ustroji zajednička pukovnija, kao okvir za prikupljanje svih obveznika navedenih općina. Svaka od općina davala bi jednu bojnu u pukovniji, zadržavajući ime postrojbe od koje je nastala, a nakon stvaranja uvjeta odnosno narastanja bilo je predviđeno njihovo osamostaljenje.¹¹⁷⁰

Dana 2. veljače 1994. u zapovjedništvu ZP TG održan je sastanak u vezi ustroja 55. dp, kojem su prisustvovali Pomoćnik načelnika GS HVO-a za domobranstvo, Načelnik stožera i Pomoćnik zapovjednika ZP TG za domobranstvo, te predstavnici civilnih vlasti općina i zapovjednici postrojbi koje su trebale ući u pukovniju.¹¹⁷¹

Krajem ožujka jedno od težišta aktivnosti Odsjeka domobranstva ZP TG bio je ustroj 55. domobranske pukovnije.¹¹⁷² Stavljjen je u funkciju dio zapovjedništva u vlastitim prostorijama u Tomislavgradu. Postavljanje zapovjednika pukovnije još nije bilo obavljeno, radi čijeg su potpisa na čekanju bili prijedlozi za postavljanje ostalog zapovjednog sastava.¹¹⁷³ Prema dostupnim izvorima dužnost zapovjednika pukovnije Ivo Turalija obavljao je od 1. veljače 1994. godine.¹¹⁷⁴

Zapovjednik 55. dp je na temelju zapovjedi o ustroju pukovnije od 21. travnja 1994., zapovjedi o imenovanju zapovjednika pukovnije od 17. ožujka, te činjenice da je zapovjedništvo pukovnije započelo s radom u zgradi *Socijalne skrbi* u Tomislavgradu, 12. svibnja 1994. zapovjedio, slanje popisa pripadnika osnovnih postrojbi po priloženim obrascima novog ustroja. Zapovjednici osnovnih postrojbi pukovnije, pored toga, trebali su iskazati potrebe za materijalno-tehničkim sredstvima i intendantskom opremom te sve ranije

¹¹⁶⁹ HR HB, HVO, ZP TG, IZM Prozor, Dopis, str. pov. br. 01-244/94, od 16. 1. 1994.

¹¹⁷⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Očitovanje, str. pov. br. 02-10-01/94-28, od 17. 5. 1994.

¹¹⁷¹ HR HB, HVO, ZP TG, Dnevno bojevo izvješće, str. pov. broj nije upisan, od 2. 2. 1994.

¹¹⁷² ZZP TG, Odsjek domobranstva, Mjesečna analiza prioriteta za ožujak 1994, str. pov. br. 05-1801/94, od 29. 3. 1994.

¹¹⁷³ ZZP TG, Odsjek domobranstva, Mjesečna analiza plana rada za ožujak 1994, str. pov. br. 05-1801/94, od 29. 3. 1994.

¹¹⁷⁴ BiH, HR HB, MO, VP 1712 Kupres, Spisak djelatnih osoba 55. dp s osnovnim podacima, str. pov. br. 1712-04-95-47-01, od 28. 4. 1995; HR HB, MO, SIS ZP TG, Sigurnosna prosudba 55. dp, str. pov. br. 1402-95/10-101, od 10. 3. 1995.

predložene kandidate za popunu zapovjedništva pukovnije uputiti na dužnost do 20. svibnja 1994. godine.

Prema podacima zapovjednika pukovnije s radom u zapovjedništvu su započeli: Zapovjednik, Načelnik stožera, Načelnik odsjeka za ONP, Načelnik odsjeka za ustroj i kadrovske poslove, Načelnik ureda pukovnije i savjetnik za ONP.¹¹⁷⁵ Prilikom popune zapovjedništva pukovnije vodilo se računa o ravnomjernoj zastupljenosti svih općina u zapovjedništvu. Odlazak postrojbi na prvu liniju organizirao se tako da je jedna bojna mijenjala drugu.¹¹⁷⁶ Iako su začetkom rada zapovjedništva učinjeni vidljivi pomaci a pukovnija je provodila sve taktičke zadaće, ipak postrojba kao cjelina nije bila zaživjela krajem svibnja 1994. Posebno je za pohvali u ovome razdoblju bio visok stupanj ustroja i vojničkog ponašanja bojne iz Bugojna.¹¹⁷⁷

Prema zaključku Glavnog inspektorata iz prosinca 1994. pukovnija nije djelovala u cjelini kao jedinstvena postrojba, nego pretežno kao tri samostalne bojne sa zapovjedništvom koje se bavilo usklađivanjem zadaća, osobnim dohodcima, ustrojem pristožernih postrojbi, objedinjavanjem logističke potpore i drugim pitanjima od zajedničkog interesa.¹¹⁷⁸

Početak studenog 1994. ustrojen je Mješoviti topničko-raketni divizion 55. dp čiju su osnovi činile bitnice MB 120 i 82 mm¹¹⁷⁹ Nakon oslobađanja Kupresa ustrojen je Vod ratnog zdravstva pukovnije koji je provodio liječničke preglede i trijažu vojnika, čime je prekinuta dotadašnja praksa uvažavanja svih liječničkih potvrda.¹¹⁸⁰ Sredinom prosinca 1994. ustrojen je Vod veze 55. dp s čime je prestala potreba za vezistima u osnovnim postrojbama pukovnije. Vod veze se sastojao od: Prve radio desetine, Druge telefonsko linijske desetine, Treće telefonsko-linijske desetine i Četvrte šifrske desetine.¹¹⁸¹ Nešto ranije ustrojen je i Vod ABKO u koji je uključena po jedna desetina ljudstva iz svake bojne u pukovnji.¹¹⁸² Vod je krajem svibnja 1995. ipak ugašen zbog nedostatka stručnog ljudstva te nefunkcioniranja i nekorištenja kako je predviđeno ustrojem. Svi pripadnici Voda ABKO vraćeni su u matične postrojbe.¹¹⁸³ U pristožernim postrojbama pukovnije bili su raspoređeni stariji vojni obveznici

¹¹⁷⁵ BiH, HR HB, HVO, 55. dp, Zapovijed, br. 02-05-68/94.

¹¹⁷⁶ Vesna LETO, „Tri grada jedna misao: sloboda i povratak“, *TRN*, 11. 4. 1995., 16.

¹¹⁷⁷ BiH, HR HB, MO ZZZP TG, Analiza preustroja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 05-2949/94, od 23. 05. 1994.

¹¹⁷⁸ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-52, od 7. 12. 1994.

¹¹⁷⁹ BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 01-984/94, od 28. 10. 1994; BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Referiranje za veljaču 1995, str. pov. br. 1712-02/95-60-02, od 21. 2. 1995.

¹¹⁸⁰ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru i pomoći 55. dp i jačanju bojne spremnosti, str. pov. br. 9. 2. 1995.

¹¹⁸¹ BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 12-1253/94, od 14. 12. 1995.

¹¹⁸² BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 12-1204/94, od 6. 12. 1995.

¹¹⁸³ BiH, HR HB, MO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 1712-01/95-164, od 30. 5. 1995.

iz sve tri bojne, koji su u nedostatku ljudstva u pješačkim postrojbama odlazili na prvu liniju.¹¹⁸⁴

Zapovjednik 55. dp u listopada 1995. zapovjedio je zapovjednicima Doma zapovjedništva, Voda veze, Voda ratnog zdravstva, Logističke satnije, Inženjerijskog voda, 1. i 2. bojne izradbu prijedloga preostroja pukovnije do 10. listopada 1995.¹¹⁸⁵ U studenom 1995. pukovnija se sastojala od Zapovjedništva s 29 pripadnika, Doma zapovjedništva s 9, Voda veze s 19, Inženjerijskog voda s 20, Voda zdravstva s 9, Logističke satnije s 55, 1. bojne s 84, 2. bojne s 147 i MTRD-a s 38 pripadnika. Izvidnički vod i Vod ABKO nisu imali ni jednog pripadnika. Ukupno brojno stanje pukovnije iznosilo je 408 pripadnika.¹¹⁸⁶

Za vrijeme operacije *Maestral-2*, dio 3. bojne dodijeljen je u ulozi vodiča 2. gbr, koja je izvodila borbena djelovanja prema Jajcu. Nakon ulaska u grad vojnici pristožernih postrojbi 55. dp porijeklom iz Jajca prešli su u sastav 3. bojne. Postrojbi se pridružila i satnija *Frano Ladan Pancer*, popunjena Jajčanima koji su nakon pada grada krajem 1992. završili u srednjoj Bosni, tako da se 3. bojna počela izdvajati iz 55. dp. Brojno stanje postrojbe se postupno povećavalo, zbog čega je nedostajalo osobnog naoružanja i opreme.¹¹⁸⁷ Od navedenih postrojbi HVO-a općine Jajce započeo je ustroj 97. domobranske pukovnije podređene ZP Vitez.¹¹⁸⁸ Preustroj se odvijao na tragu prijedloga Uprave za ustroj popunu i mobilizaciju Glavno stožera od 21. rujna 1995. prema kojem 3. bojna 55. dp sa cjelokupnim ljudstvom i opremom trebala preustrojiti u domobransku pukovniju *Hrvoje Vukčić Hrvatinić* sa sjedištem u Jajcu i u sastavu ZP Vitez. Popunu ljudstvom postrojbe trebalo je provesti ljudstvom s teritorija općina Jajce, Kotor Varoš i Skender Vakuf.¹¹⁸⁹

Zapovjednik 55. dp u listopada 1995. zapovjedio je zapovjednicima Doma zapovjedništva, Voda veze, Voda ratnog zdravstva, Logističke satnije, Inženjerijskog voda, 1. i 2. bojne izradu prijedloga preostroja pukovnije do 10. listopada 1995.¹¹⁹⁰ U studenom 1995. 55. domobranska pukovnija se sastojala od Zapovjedništva s 29 pripadnika, Doma zapovjedništva s devet, Voda veze s 19, Inženjerijskog voda s 20, Voda zdravstva s devet, Logističke satnije s 55, 1. bojne s 84, 2. bojne s 147 i MTRD-a s 38 pripadnika. Izvidnički

¹¹⁸⁴ BiH HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće o provedenom nadzoru, str. pov. br. 02-33/95-43, od 2. 2. 1995.

¹¹⁸⁵ Hrvatske snage, 55. dp, ZM Kupres, Zapovijed, str. pov. br. 1712-04-95-425-01, od 9. 10. 1994.

¹¹⁸⁶ BiH, MO, VP 1712 Kupres, Tablica popune postrojbe, str. pov. br. 1712-04-95-01, od 27. 11. 1995.

¹¹⁸⁷ HR HB, MO, 97. dp SIS, Izvješće, bez broja i datuma.

¹¹⁸⁸ Hrvatske snage, ZP Vitez, Zapovjednik grada Jajca, Stanje na oslobođenom teritoriju grada Jajca, str. pov. br. 01-95-03, od 11. 10. 1995.

¹¹⁸⁹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Uprava za ustroj popunu i mobilizaciju, str. pov. bez broja, od 21. 9. 1995.

¹¹⁹⁰ Hrvatske snage, 55. dp, ZM Kupres, Zapovijed, str. pov. br. 1712-04-95-425-01, od 9. 10. 1994.

vod i Vod ABKO i dalje nisu imali ni jednog pripadnika. Ukupno brojno stanje pukovnije iznosilo je 408 pripadnika.¹¹⁹¹

9.2. Mobilizacija i popuna

Nakon što je zapovjedništvo Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić primilo zapovijed o preustroju i ulasku u sastav 55. dp u vidu jedne bojne, unutar postrojbe je došlo do izrazitog nezadovoljstva takvim rješenjem. Zapovjedništvo i pripadnike brigade posebno je iritirala spoznaja da će nositelj ustroja 55. dp biti *Kupreška bojna*, te da se „njihove zasluge zaboravljaju“. Zapovjedništvo brigade je smatralo da je Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić kadrovski i tehnički daleko osposobljenija za zadaću nositelja ustroja pukovnije.¹¹⁹²

Civilna tijela vlasti općine Jajce u izbjeglištvu, zalagale su se za samostalnost postrojbe Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njenu podređenost OZ SB, „jer je to garancija da će biti upotrijebljena u pravcu djelovanja prema Jajcu“, što je bez sumnje bio poseban motiv za pripadnike postrojbe.¹¹⁹³ Načelnik GS HVO-a isticao je da postrojba iz Jajca nema dovoljno ljudstva za ustroj samostalne domobranske bojne, te da se civilne i vojne vlasti općine zauzmu oko povećanja raspoloživog broja vojnika kako bi se stvorili uvjeti za samostalnost jajačke postrojbe.¹¹⁹⁴ Naglašeno je da svaka od postrojbi koje su ušle u sastav 55. dp zadržava ime i nasljeđuje tradiciju postrojbe od koje je nastala, a po stvaranju uvjeta i narastanja brojnog stanja predviđeno je njihovo osamostaljenje.¹¹⁹⁵ Prema izvješću Načelnika Glavnog stožera iz rujna 1994. u zapovjedništvu pukovnije i dalje je bilo vidljivo nejedinstvo, stoga što je popunjavana iz tri općine, a jajačka bojna iskazuje i težnju za osamostaljenjem.¹¹⁹⁶

S ulaskom u sastav 55. dp nisu bili zadovoljni ni u HVO-u Kupres, prema čijem mišljenju ustroj zajedničke postrojbe od pripadnika okupiranih općina nije dobro rješenje, zbog slabe materijalne i financijske snage općina, koje zbog toga neće moći potpomagati svoje postrojbe. Kupreški HVO je predlagao model koji je već iskušan, da se svaka okupirana općina veže uz neokupiranu i zajednički ustroje odgovarajuću postrojbu. Na taj način s

¹¹⁹¹ BiH, MO, VP 1712 Kupres, Tablica popune postrojbe, str. pov. br. 1712-04-95-01, od 27. 11. 1995.

¹¹⁹² HR HB, HVO, Brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Izvješće o stanju u postrojbi, br. 03/673/94, od 24. 1. 1994.

¹¹⁹³ Federacija BiH, HR HB, Općinsko vijeće Jajce, Mišljenje i prijedlog, br. 1-1-17/94, od 18. 6. 1994.

¹¹⁹⁴ BiH, HR HB, Predsjedničko vijeće, Dopis, br. 0160/94, od 18. 5. 1994.

¹¹⁹⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Očitovanje, str. pov. br. 02-10-01/94-28, od 17. 5. 1994.

¹¹⁹⁶ RBiH, HR HB, MO, GS HVO, Prosudba vojno-sigurnosne situacije u HR HB, str. pov. br. 02-10-06/01-94-71, od 8. 9. 1994.

pozitivnim iskustvom i rezultatima, funkcionirala je općina Kupres i njena *Kupreška bojna* u sklopu Brigade Kralj Tomislav.¹¹⁹⁷

Prema zapovjedi Odsjeka domobranstva ZP TG za izvođenja obuke dočasnika i časnika 55. dp, ciklus obuke trebao se izvršiti od 18. do 21. veljače 1994. u Čapljini. Bojna *Kupres* je na obuku trebala uputiti 17 desetnika, 5 vodnika te 3 satnika (ili zamjenika). Bojna *Eugen Kvaternik* trebala je uputiti 15 desetnika, 3 vodnika i 2 satnika (ili zamjenika). Bojna *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, bila je dužna uputiti 20 desetnika, 12 vodnika i 3 satnika (ili zamjenika). Zapovjedništvo pukovnije bilo je dužno organizirati dolazak, smještaj i povratak ljudstva.¹¹⁹⁸ Radi obuke zapovjednog sastava krajem rujna i početkom listopada 1994. u Obučno središte *Biošnica* pukovnija je na obuku zapovjednika desetine trebala uputiti iz 1. bojne 3 zapovjednika desetine, iz 2. bojne šest a iz 3. bojne pet zapovjednika desetine. Na obuku zapovjednika vodova i satnija iz 1. bojne trebalo je uputiti dva zapovjednika voda i 1 jednog zapovjednika satnije, iz 2. bojne tri zapovjednika voda i dva zapovjednika satnije, te iz 3. bojne tri zapovjednika voda i dva zapovjednika satnije.¹¹⁹⁹

Preustrojem Brigade Eugen Kvaternik u 2. bojnu 55. dp razvojačeno je 714 pripadnika brigade. Razvojačeno je najviše onih protiv kojih se vodio kazneni postupak ukupno 582, te 126 pripadnika zaposlenih u gospodarstvu i državnim institucijama. Postrojbe iz Kupresa i Jajca do sredine rujna 1994. nisu dostavile podatke o rezultatima razvojačenja u svojim redovima.¹²⁰⁰

U rujnu 1994. zapovjedništvo pukovnije bilo je popunjeno s 32 pripadnika ili 86,5 % od sklopom predviđenog broja, 1. bojna brojala je 171 pripadnika ili 30 % od predviđenog broja, 2. bojna brojala je 413 pripadnika ili 72 % od predviđenog broja a 3. bojna brojala je 303 pripadnika ili 41,5 % pripadnika od sklopom predviđenog broja. Pukovnija je ukupno bila popunjena s 919 pripadnika, odnosno 41,5 % od sklopom predviđenog broja.¹²⁰¹ Zbog slabe popune i otpora ulasku u pukovniju općinskih tijela, Ured domobranstva GS HVO-a predložio je sredinom listopada 1994. preustroj 55. dp u domobranksu bojnu.¹²⁰²

Brojno stanje 2. bojne *Eugen Kvaternik* u listopadu 1994. iznosilo je 425 pripadnika, od 5200 vojnih obveznika iz općine Bugojno. Zapovjedno mjesto bojne bilo je u Tomislavgradu a IZM u selu Draševo na području Rame. Bojna u navedeno vrijeme nije

¹¹⁹⁷ HVO Općine Kupres, Prijedlog, br. 29-02-9/94, od 29. 1. 1994.

¹¹⁹⁸ HR HB, HVO, ZP TG, Odsjek domobranstva, Upućivanje kandidata na obuku, str. pov. br. 02-05-941/94, od 14. 2. 1994.

¹¹⁹⁹ BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 02-595/94, od 7. 9. 1994.

¹²⁰⁰ HR HB, HVO, ZP TG, Izvješće o djelomičnoj demobilizaciji, str. pov. br. 02-4-5551/94, od 10. 9. 1994.

¹²⁰¹ 55. dp, Odsjek za ustroj i kadrovske poslove, Izvješće, bez broja i datuma.

¹²⁰² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, str. pov. br. 02-10-18-94-103, od 18. 10. 1994.

imala logističkih niti problema s odzivom ljudstva na teren. Nadzorom je utvrđeno loše poznavanje oružja i materijalno-tehničkih sredstava, te borbenih zaduženja pripadnika postrojbe, što je upućivalo na nedovoljan rad zapovjedništva na obuci vojske.¹²⁰³ Prva bojna u navedeno vrijeme brojila je 185 pripadnika, od ukupno 800 vojnih obveznika kupreške općine. Treća bojna brojala je 289 pripadnika od ukupno 6 300 vojnih obveznika iz općine Jajce.¹²⁰⁴

Pristožerne postrojbe 55. dp do sredine listopada 1993. nisu bile ustrojene, zbog čega je zapovjedništvu ZP TG predloženo sazivanje sastanka zapovjedništava pukovnije i bojni uz nazočnost načelnika ureda za obranu na kojem bi se razriješio otpor ustroju pristožernih postrojbi, provelo ujednačavanje bojni te zatražilo od Ministarstva obrane izdavanje naloga uredima obrane za žurnu popunu cjelokupne postrojbe. Postrojba usto nije imala zajednički bazu, zbog čega su pripadnici pukovnije za vrijeme odmora bili razbacani po Herceg Bosni i Hrvatskoj, radi čega je sugerirano iznalaženje smještaja za pripadnike postrojbi u vrijeme odmora u barem u tri općine (Livno, Tomislavgrad i Rama), što bi imalo utjecaja na odziv za izvođenje zadaća.¹²⁰⁵

Zapovjedništvo 1. bojne je sredinom prosinca 1994. uputilo zapovjedništvu pukovnije i zbornog područja zaključke sa sastanka u kojima je tražilo neopozivo razrješavanje dužnost zapovijedanja i vođenja bojne, zbog kako su naveli „sakaćenja bojne po službama i formacijama“ i takvim odnosom prema bojni da ona nije mogla udovoljavati borbenim zadacima. Zapovjedništva je najavilo „odbijanje daljnje upotrebu Kupreške bojne“ do rješavanja navedenih problema.¹²⁰⁶ Po svemu sudeći zapovjedništvo 1. bojne reagiralo je na navedeni način, zbog odluke Glavnog stožera, od nekoliko dana ranije, da se jedan vod iz bojne uputi na livanjsku bojišnicu kao zamjena vodu iz 3. bojne kojem je tamo završavala smjena. Navedena zapovijed izazvala je otpor kod većine pripadnika svih triju bojni.¹²⁰⁷

Sredinom siječnja 1995. zapovjedništvo pukovnije bilo je popunjeno s 18 časnika ili 95 % od sklopom predviđenog broja. Nije bilo popunjeno mjesto načelnika RBKO. Sva djelatna mjesta u zapovjedništvu su bila popunjena. Dvojica djelatnika zapovjedništva

¹²⁰³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, za 21. i 24. 10. 1994.

¹²⁰⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, za 21. i 24. 10. 1994; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, str. pov. br. 02-10-18-94-100, od 17. 10. 1994.

¹²⁰⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, str. pov. br. 02-10-18-94-100, od 17. 10. 1994.

¹²⁰⁶ HR HB, HVO, 55, dp, „Kupreška bojna“, Zaključci sa sastanka Zapovjedništva „kupreške bojne“ sa zapovjednicima osnovnih postrojbi održanog 8. 12. 1994, br. 01-1050/94, od 8. 12. 1994.

¹²⁰⁷ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-52, od 7. 12. 1994.

pukovnije bila su starosti do 30 godina, četverica starosti od 30 do 35 godina, sedmerica od 35 do 40 godina i peterica starosti preko 40 godina. Ključna mjesta u zapovjedništvima bojni bila su popunjana kao i sva djelatna mjesta. Do 30 godina starosti bilo je pet djelatnika zapovjedništava bojni, od 30 do 35 godina bilo ih je također pet, od 35 do 40 godina trojica a preko 40 godina starosti bila su tri djelatnika zapovjedništva bojni. Završenu VSS imala su dva časnika, VŠS peterica, a SSS deveterica časnika. Jedan zapovjednik bojne imao je završenu Vojnu akademiju a trojica ŠRO JNA.¹²⁰⁸ Sredinom veljače 1995. pukovnija je brojila 838 pripadnika. Izražena je bila ne srazmjerna popunjenost pukovnije vojnicima, dočasnicima i časnicima. Popunjenost postrojbe vojnicima iznosila je 33 %, dočasnicima 46 % i časnicima 83 %.¹²⁰⁹

Brojno stanje 2. bojne u ožujku 1995. iznosilo je 224 pripadnika, od kojih je bilo 25 časnika, 31 dočasnik i 168 vojnika. Zapovjedništvo bojne brojalo je 12 članova i imalo je u sastavu jednog bivšeg djelatnog časnika JNA i dva pričuvna. Djelovanje svih službi bojne ocjenjeno je pozitivnim. Osnovni problem bila je popuna i pojave alkoholizma unutar postrojbe.¹²¹⁰ Pukovnija je istodobno imala ukupno 143 imenovanih dočasnika i 23 imenovana časnika.¹²¹¹ Prema prosudbi GS HVO-a izobrazbu za dočasnika trebalo je završiti 30 pripadnika pješastva, trojica inženjerije i trojica pripadnika roda veze iz pukovnije. Izobrazbu za časnika trebalo je završiti 29 pripadnika pješastva, trojica topništva i jedan pripadnik roda inženjerije iz 55. dp.¹²¹²

¹²⁰⁸ BiH, HR HB, MO ZZP TG, IZM Kupres, Raščlamba zapovjednog kadra domobranstva zbornog područja, str. pov. br. 1402/95-11-112, od 15. 1. 1995.

¹²⁰⁹ RBiH, HR HB, MO GSHVO, Izvješće o izvršenom nadzoru i pomoći u domobranskim postrojbama ZP Tomislavgrad i Mostar, str. pov. br. 02-10-18-95-34, od 14. 3. 1995.

¹²¹⁰ HR HB, MO, SIS bojne „Eugen Kvaternik“, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 010-11/95, od 8. 3. 1995.

¹²¹¹ RBiH, HR HB, MO GSHVO, Izvješće o izvršenom nadzoru i pomoći u domobranskim postrojbama ZP Tomislavgrad i Mostar, str. pov. br. 02-10-18-95-34, od 14. 3. 1995, prilog: „Pregled imenovanja časnika i dočasnika u domobranskim postrojbama ZP Mostar i Tomislavgrad“.

¹²¹² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Prosudba potreba za izobrazbu djelatnika HVO u HVU potkraj 1994. i tijekom 1995, str. pov. br. 02-10-14-04-01, od 18. 7. 1994, prilog : „Skupni pregled potreba za izobrazbom časnika i dočasnika u HVU potkraj 1994. i tijekom 1995“.

Tablica br. 30. Pregled ustroja i popune 55. dp sredinom ožujka 1995.¹²¹³

	časnika	dočasnika	vojnika	ukupno
Zapovjedništvo pukovnije	26	5		31
Dom zapovjedništva	-	1	18	19
Izvidnički vod	1	1	9	11
Vod veze	1	6	30	37
Vod ABKO	1	3	6	20
Vod ratnog zdravstva	4	3	9	16
Logistička satnija	7	12	53	72
Inženjerijski vod	1	2	26	29
1. bojna	17	16	86	119
2. bojna	25	31	168	225
3. bojna	19	21	105	145
Mješoviti topničko-rak. divizijun	18	18	62	98
ukupno	120	119	582	821

Od 680 pripadnika pukovnije u travnju 1995. godine 27 je bilo žena i 653 muškarca. Do 25 godina starosti bilo je 113 pripadnika pukovnije, do 30 godina 100, do 40 godina 259, do 50 godina 140 i preko 50 godina starosti imalo je 68 pripadnika pukovnije. U radnom odnosu bilo je 11 pripadnika, nezaposlenih 669, prognanih 680 i ranjenih 31 pripadnik pukovnije. Vojnu obvezu prije rata završilo je 590 pripadnika, vojnu obvezu reguliralo je tijekom rata 26 pripadnika a vojnu obvezu uopće nisu završila 64 pripadnika pukovnije. Vojnu akademiju JNA završio je 1 pripadnik pukovnije, Školu rezervnih oficira JNA završila su osmerica pripadnika, Dočasničku školu HV-a završio je jedan pripadnik a tečaj HVO-a (5-10 dana) završila su 53 pripadnika pukovnije.¹²¹⁴

Rad zapovjedništva pukovnije u ožujku 1995. ocijenjen je vrlo pozitivnom, osim nesuglasica u zapovjedništvu 3. bojne zbog kojih je borbena spremnost bojne bila ispod prosjeka pukovnije. Najlošija služba u pukovniji u navedeno vrijeme bila je sanitetska, zbog neozbiljnog odnosa dobrog dijela zdravstvenog osoblja prema zadaćama i nedostatka terenskih sanitetskih vozila, zbog čega često na terenu nije bilo zadovoljavajućeg sanitetskog osiguranja. Postrojba veza je dobro obavljala svoj posao a probleme joj je stvarao kronični nedostatak tehničkih sredstava veze. Pripadnici Izvidničkog voda nisu upućivani u međuprostor prema neprijateljskim snagama zbog čega su saznanja zapovjedništva pukovnije o rasporedu neprijatelja bila manjkava.¹²¹⁵

Zapovjednik pukovnije upozorio je Zapovjedništvo ZP TG u travnju 1995. na lošu suradnju s uredima za obranu općina iz kojih su dolazile postrojbe pukovnije, koji su izravno

¹²¹³ HR HB, MO, SIS bojne „Eugen Kvaternik“, Prosudba postrojbe, str. pov. br. 010-11/95, od 8. 3. 1995.

¹²¹⁴ BiH, HR HB, HVO, VP 1712 Kupres, Struktura popune 55. dp, str. pov. br. 1712-04-95-1, od 15. 4. 1995.

¹²¹⁵ HR HB, MO, SIS ZP TG, Sigurnosna prosudba 55. dp, str. pov. br. 1402-95/10-101, od 10. 3. 1995

kontaktirali s podređenim postrojbama, pored zapovjedništva pukovnije.¹²¹⁶ Nedugo potom suradnja pukovnije i ureda za obranu se poboljšala te je postala planska, kontinuirana i sukladna propisima. Dobra suradnja rezultirala je usklađivanjem evidencija koje su o pripadnicima pukovnije vodili uredi i zapovjedništvo pukovnije.¹²¹⁷

Stvarno brojno stanje vojnika koji su odlazili na položaje sredinom 1995. nije bilo jednako u svim postrojbama pukovnije. Najbolji odziv imala je druga bojna koja je inače bila najbolje popunjena. Primjetno bilo opće osipanje broja ljudstva, posebno pješačkog dijela tako da je postotak vojnika pješaka u postrojbi bio ispod sklopom predviđenog broja. S obzirom da su pukovniku popunjavali pripadnici iz okupiranih općina plaće su bile osnovni izvor prihoda ljudstvu i njihovim obiteljima, stoga je znatan broj pripadnika postrojbi pukovnije prešao u djelatne postrojbe. Ljudstvo koje zbog starosne dobi ili zdravstvenog stanja nije moglo ući u djelatne postrojbe ostalo je u pukovniji. Od samog ustroja broj pripadnike pukovnije nikad nije bio ni blizu propisanom broju od 2224 već se kretao oko 900 pripadnika. Znatan broj pripadnika postrojbi, koje su ušle u pukovniku nakon povlačenja iz matičnih općina, napustio je prostor HR HB, što je uz već navedeno bio temeljni razlog slabe popune postrojbe.¹²¹⁸ Najveći postotak odsutnih početkom 1995. imala je 3. bojna, redovito oko 50 % od svih odsutnih u pukovniji.¹²¹⁹

Sredinom srpnja 1995. iz 55. dp. na dužnosti u zapovjedništvo ZP TG prešlo je osam pripadnika, u 1. gbr 125 pripadnika, u Vojnu policiju 44, u MUP 27, u 71 satniju veze 17, u 43. dp četiri, u 154. LoB sedam pripadnika pukovnije.¹²²⁰ S time je brojno stanje pukovnije u srpnju 1995. iznosilo 642 pripadnika, od kojih je bilo 101 časnika, 106 dočasnika i 435 vojnika. Prva bojna brojala je 82 pripadnika, 2. bojna 186, 3. bojna 141 i Mješoviti topničko-raketni divizion 52 pripadnika. Vidljivo je bilo znatno osipanje ljudstva u odnosu na prethodno razdoblje u svim postrojbama pukovnije osim u 3. bojni. Smjene ljudstva na bojišnici izvođene su po načelu pet dana terena, pet dana odmora i pet dana pričuve. Pričuva je boravila u bazi u Kupresu. Rad svih službi Zapovjedništva pukovnije ocijenjen je lošijim nego ranije, što je, uz poznate razloge mogao biti i dodatni razlog lošije popune postrojbe.¹²²¹

¹²¹⁶ BiH, HR HB, MO, ZZP ZG, Zapisnik, str. pov. br. 02-5399/94, od 6. 9. 1994.

¹²¹⁷ BiH, HR HB, MO, Zapovjedništvo 55. dp, Izvješće, str. pov. br. 1712-01/95-153-4, od 24. 4. 1995.

¹²¹⁸ HR HB, MO, SIS 55. D. P, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1712-06/95-107-01, od 12. 6. 1995.

¹²¹⁹ BiH HR HB, MO, Glavni inspektorat, Izvješće o provedenom nadzoru, str. pov. br. 02-33/95-43, od 2. 2. 1995.

¹²²⁰ BiH, HR HB, MO, VP 1712 Kupres, Spisak vojnih obveznika koji su suglasno napustili 55. dp, str. pov. br. 1712-04-95-86-01, od 18. 7. 1995.

¹²²¹ HR HB, MO, SIS 55. dp, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1712-06/95-135-01, od 8. 7. 1995.

Ni jedan od članova zapovjedništva pukovnije nije pohađao Zapovjedno-stožernu školu, odnosno Hrvatsko vojno učilište.¹²²²

9.3. Naoružanje i oprema

Do sredine listopada 1994. pukovnja nije imala dovoljno teretnih i terenskih vozila za prijevoz ljudstva do položaja, strojeva za održavanje putova te materijala za utvrđivanje zemunica i zaklona na liniji. Zahtijevano je davanje naloga Uredima za obranu Rama, Uskoplje i Tomislavgrad za davanje maksimalne potpore pukovnji, jer nije bila u mogućnosti dobiti potporu s domicilnih prostora.¹²²³ U listopadu 1994. treća bojna raspolagala je s ukupno 10 ispravnih borbenih i neborbenih vozila. Od borbenih posjedovala je jedan protuzrakoplovni BOV-3, a od neborbenih dva autobusa, tri teretna kamiona, jedan kombi, jedno terensko i dva osobna vozila.¹²²⁴

Sredinom 1995. pukovnja je raspolagala s četiri terenska teretna vozilom, sedam terenskih, tri kombija, dva sanitetska, dva autobusa i jednim traktorom. Ukupni broj vozila s kojima je pukovnja raspolagala bio je daleko veći, međutim veliko broj (17 teretnih, 16 terenskih, 17 osobnih i pet sanitetskih) zbog nedostatka pričuvnih dijelova nije bio u voznom stanju.¹²²⁵

Sjedište postrojbe je nakon operacije *Cincar* premješteno u Kupres, gdje su se trebala premjestiti sva skladišta postrojbi pukovnije. Nakon premještanja u Kupres logističko osiguranje pukovnije podignuto je na veću razinu.¹²²⁶ Početkom 1995. pukovnja je od Odjela logistike ZP TG zadužila 671 zimsku jaknu „Izrael“, od dijela veće pošiljke koje su najprije zaduživale gardijske i ostale djelatne postrojbe HVO-a.¹²²⁷ Većina pripadnika postrojbe do ožujka 1995. bila je dobro opskrbljena intendantskom opremom.¹²²⁸

Sigurnosnom prosudbom pukovnije sredinom 1995. utvrđena je nedovoljna obučenost vojnika u rukovanju naoružanjem, nepoznavanje postupaka za pružanje prve pomoći te odbijanje pripadnika postrojbe da se služe težim naoružanjem (mitraljezima i protuoklopnim

¹²²² HR HB, MO, 55. dp, Dostava podataka o zapovjednom kadru 55. dp, str. pov. br. 1712-06/95-13-01, od 24. 1. 1995.

¹²²³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, str. pov. br. 02-10-18-94-100, od 17. 10. 1994.

¹²²⁴ BiH, HR HB, HVO, 55. dp, Bojna „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“, Izvješće, br. 243-3, od 4.10. 1994.

¹²²⁵ BiH, HR HB, MO, VP 1712 Kupres, Izvješće, str. pov. bez broja, od 24. 6. 1995.

¹²²⁶ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-52, od 7. 12. 1994; BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 01-1077/94, od 24. 11. 1994.

¹²²⁷ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Odjel logistike, Raspodjela jakni „Izrael“ po postrojbama, str. pov. br. 1402-14/02-95-04, od 27. 1. 1995.

¹²²⁸ HR HB, MO, SIS ZP TG, Sigurnosna prosudba 55. dp, str. pov. br. 1402-95/10-101, od 10. 3. 1995

sredstvima).¹²²⁹ Sredstva za potporu pješačkih postrojbi pukovnije činili su pet MB 120 mm i tri MB 82 mm, koja nisu bila popunjena dovoljnim brojem ljudstva. Posade nisu bile dovoljno uvježbane i osposobljene za brzo otvaranje vatre i promjenu položaja. Na crti koju je držala pukovnija bilo je raspoređeno i tri MB 60 mm te jedna PZS 14,5/2 mm. Sredstva potpore su, zbog intenzivnog korištenja, bila u lošem stanju zbog čega je u pitanje dolazila preciznost i upotrebljivost oružja. Bilo je potrebno žurno poslati oružja na remont i kompletirati ih s pripadajućim sredstvima.¹²³⁰

9.4. Zone odgovornosti

Zona odgovornosti 55. dp prema snagama VRS sredinom listopada 1994. bila je u području Zvirnjače, Zahuma i Idovca, između snaga 79. dp na lijevoj i snaga 43. dp na desnoj strani. Područje Zvirnjače pokrivala je 1. bojna, područje Zahuma i Ravašnice 3. bojna a područje Idovca 2. bojna pukovnije.¹²³¹

Od početka operacije *Cincar* pukovnija je bila angažirana, sa svim raspoloživim ljudstvom, u ulozi vodiča napadajnim snagama, na osiguranju oslobođenog područja te na crtama obrane u predjelu brda Kurljaj.¹²³² Nakon napredovanja postrojbi HVO-a i HV-a u operaciji *Zima 94* pukovnija je preuzimala položaje na livanjskoj bojišnici snagama jednog voda.¹²³³ Pukovnija je u kolovozu 1995. na kupreškom bojištu imala zonu odgovornosti, desno: Mali kapak, tt 1276, lijevo: Bulatov gaj-Ilkine košare, kota 1326.¹²³⁴

U operaciji *Maestral-2* pripadnici 3. bojne 55. dp izvodili su zadaće vodiča 2. gbr koja je predvodila napadajna djelovanja na pravcu prema Jajcu, odnosno matičnom teritoriju bojne.¹²³⁵ Nakon oslobađanja teritorija u operaciji *Maestral-2*, 55. dp s dvije bojne dobila je zadaću držanja novih crta u području Mliništa, nakon toga premještena je u područje sela Barači-Antonići gdje je ostala do početka operacije *Južni potez*. Pukovnija je potpisivanje Daytonskog ugovora dočekala na Maloj Manjači.¹²³⁶

¹²²⁹ HR HB, MO, SIS 55. D. P, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1712-06/95-107-01, od 12. 6. 1995.

¹²³⁰ HR HB, MO, SIS 55. D. P, Sigurnosna prosudba postrojbe, str. pov. br. 1712-06/95-108-01, od 15. 6. 1995.

¹²³¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Izvješće o nadzoru 55. dp Tomislavgrad, str. pov. br. 02-10-18-94-100, od 17. 10. 1994.

¹²³² BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-52, od 7. 12. 1994; BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed, str. pov. br. 01-1077/94, od 24. 11. 1994.

¹²³³ BiH, HR HB, MO, Glavni inspektorat, Informacija, str. pov. br. 02-33/94-52, od 7. 12. 1994.

¹²³⁴ BiH, HR HB, HVO, Zapovjedništvo 55. dp, Zapovijed za obranu zapovjednika 55. dp, str. pov. br. 1712-01/95-354, od 15. 8. 1995.

¹²³⁵ HR HB, MO, SIS 97. dp, Izvješće, bez broja i datuma.

¹²³⁶ HR HB, MO, Zapovjedništvo 55. dp, Raščlamba napadnih operacija izvedenih od studenog 1994. do listopada 1995.

10. Prva gardijska brigada Ante Bruno Bušić

10.1. Ustroj i struktura brigade

Preustrojem HVO-a od listopada 1993. planirano je ustrojavanje djelatnih gardijskih brigada kao najvažnijih postrojbi u zbornim područjima. Za svako zorno područje predviđeno je osnivanje jedne gardijske brigade. Načelnik GS HVO-a izdao je 19. prosinca 1993. zapovijed za osnivanje 1. gardijske brigade u ZP TG, sa sjedištem u Livnu i rokom ustroja do 25. siječnja 1994. godine. Za nositelje ustroja brigade određeni su Zapovjedništvo ZP TG i Zapovjednik Brigade Kralj Tomislav pukovnik Željko Glasnović, koji je trebao preuzeti zapovjedništvo gardijske brigade. Postavljanje pukovnika Glasnovića za zapovjednika 1. gbr provedeno je 31. prosinca 1993. Temelj za osnivanje 1. gardijske brigade bila je Pukovnja Bruno Bušić, čiji su najvažniji dijelovi osnovani i djelovali na području OZ SzH. Prema planu Glavnog stožera u Livnu je trebalo biti smješteno Zapovjedništvo, pristožerne postrojbe i 1. bojna brigade.

Prema zapovjedi GS HVO-a postrojbe u sastavu brigade trebalo je ustrojiti prema sljedećem redoslijedu: Zapovjedništvo brigade, Dom zapovjedništva, satnija veze, 1. motorizirana bojna, Logistička satnija, Izviđačka satnija, Inženjerijska satnija, Vod ED, Izviđački vod ABKO. Nakon osiguranja smještaja i narastanja popune trebalo je pristupiti ustroju 2. bojne. Vojnici koji su dolazili u brigadu trebali su sa sobom ponijeti osobno naoružanje i kompletne odore s dokumentacijom zaduženja te su trebali imati pismenu suglasnost zapovjednika matične postrojbe. Popuna brigade materijalno-tehničkim sredstvima trebalo je provesti preraspodjelom postojećih sredstava iz matičnih postrojbi ZP TG i osloncem na logistiku MO HR HB.

Pored Pukovnije Bruno Bušić u gardijsku brigadu uključene su još satnija *Posuški vitezovi* iz 5. brigade, satnija *Alfa Force* iz Brigade Ante Starčević te vod stranaca iz Brigade Kralj Tomislav. S ustrojem brigade kasnilo se zbog borbenih djelovanja u ratu s Muslimanima i neriješenog pitanja smještaja postrojbe tako da je ustroj započeo tek 1. veljače 1994. te se i dalje odvijao uz izvođenje borbenih zadaća dijelova brigade na uskopaljskom ratištu. Svečana prisega i promocija 1. gardijske brigade održana je 17. travnja 1994. u vojarni Čapljina.

Prva gardijska brigada je prema sklopnoj knjizi trebala brojiti 3616 pripadnika i sastojati se od: Zapovjedništva, Doma zapovjedništva, Izvidničke satnije, Voda za elektronsko djelovanje, Satnije veze, Izvidničkog voda ABKO, Logističke satnije, Inženjerijske satnije, tri

pješачke bojne, Oklopne bojne, Topničko-raketnog divizijuna i Protuoklopnog raketnog divizijuna.

Zapovjedništvo brigade se prema sklopu sastojalo od: Zapovjednika, Pobočnika, Savjetnika za pravne poslove, Stožera brigade, Odsjeka za političku djelatnost, Odsjeka za sigurnosno-informativnu službu i Odsjeka za logistiku. Zapovjedništvo brigade u svibnju 1995. sastojalo se od: Zapovjednika, Načelnika stožera, Načelnika ureda stožera, Zapovjednika doma, Pomoćnika zapovjednika; za sigurnost i za logistiku, Načelnika; VOS-a, za ustroj i personalne poslove, topništva, financijske struke, veterinarske struke, intendantske struke, za skrb, sanitetske službe, inženjerije, OMP-a, veze, RBKO i Načelnika prometne struke. Zapovjedništvo osnovnih postrojbi činili su zapovjednici 1, 2. i 3. pješачke bojne, Zapovjednik Oklopno-mehanizirane bojne, Zapovjednik TRD-a i Zapovjednik Protuoklopnog (PO) TRD-a.

Prva pješачka bojna je ustrojena od posuške i širokobriješke bojne Pukovnije Bruno Bušić. U siječnju 1994. bojna se sastojala od: Zapovjedništva, tri satnije, Voda minobacača 82 i 60 mm i Izvidničkog voda. U navedeno vrijeme brojila je ukupno 202 pripadnika. S ustrojem Minobacačke bitnice 120 mm započelo se 21. lipnja 1994. kada je izdvojena iz sastava TRD-a brigade.

Druga pješачka bojna ustrojena je od livanjske i uskopaljske bojne Pukovnije Bruno Bušić. Bojna se sastojala od Zapovjedništva, tri pješачke satnije, Voda minobacača 82 mm i Desetine veze. Bojna je sredinom veljače 1994. imala 112 ljudi. Trećom satnijom 2. bojne postali su *Posuški vitezovi* iz 5. brigade HVO-a Posušje, koji su sredinom veljače 1994. imali 74 pripadnika raspoređenih u dva voda. Minobacačka bitnice 120 mm iz Tomislavgrada je u sastav bojne ušla u rujnu 1994. godine.

Ustroj 3. pješачke bojne tekao je uz znatne teškoće, jer je temelj za bojnu trebala biti *Bojna Andrija Tadić* iz Žepča koja je djelovala u ZP Srednja Bosna. Zapovjedništvo brigade smatralo je da je bojnu trebalo prebaciti na područje ZP TG, jer se samo na taj način moglo ostvariti učinkovito vođenje i zapovijedanje brigadom kao cjelinom. Otpor ovakvom rješenju pružalo je zapovjedništvo HVO-a Žepče jer se odlaskom bojne znatno slabila borbena spremnost žepačke enklave. Na kraju se udovoljilo želji pripadnika bojne za spajanjem s matičnom postrojbom u Čapljini, u koju je do sredine lipnja 1994. u nekoliko etapa preseljeno 169 pripadnika bojne. Uz njih u 3. bojnu uključena je jedna pješачke satnija iz Brigade Kralj

Tomislav. U srpnju je u sastav bojne uključena minobacačka bitnica 120 mm iz Brigade Hrvoje Vukčić Hrvatinić.¹²³⁷

Ljudstvo i oklopna tehnika brigada *Kralj Tomislav* i *Rama*, poslužili su kao osnova za ustroj Oklopne bojne 1. gardijske brigade, koja je prema sklopu trebala imati 27 tenkova i 13 oklopnih transportera. Prva vozila bojna je dobila u travnju 1994. godine. Zapovjednici pričuvnih brigada odnosno pukovnija bili su dužni omogućiti vojnicima VES-a oklopništvo prelazak u oklopnu bojnu gardijske brigade.¹²³⁸ Nakon okupljanja u Crvenicama bojna je na kraju smještena u zgradu osnovne škole u Mrkodolu te je u travnju 1994. imala 57 pripadnika odnosno 17 % od broja predviđenog sklopom.¹²³⁹

Topničko raketni divizijun ustrojen je na temelju postojećeg iz Pukovnije Bruno Bušić, koji je po zapovjedi u kolovozu 1994. popunjen oružjima iz brigada *Kralj Tomislav* i *Petar Krešimir IV.* Nešto ranije u lipnju 1994. bitnica MB 120 mm je iz taktičkih razloga izdvojena iz divizijuna i uključena u pješačke bojne. Uslijedila je potom popuna iz 42. dp, koja je u kolovozu 1995. predala dvije bitnice H-105 mm. Topničko raketni divizijun se sastojao od: Zapovjedništva, zapovjedno-izvidničke bitnice, bitnice haubica 122 mm, bitnice haubica 105 mm i bitnice SVLR 122 mm.

Protuoklopno-raketni divizijun bio je nova postrojba, ustrojena većinom od vojnika i opreme iz brigada *Petar Krešimir IV.*, *Kralj Tomislav* i *Rama*. Za popunu POTRD-a brigade navedene postrojbe izdvojile su najbolje raketne sustave i opremu kojom su raspolagale, te obučeno ljudstvo za rukovanje.¹²⁴⁰

Protuzračna obrana u brigadi, do ljeta 1995. godine, nije bila ustrojena kao samostalna postrojba već je uklopljena u pješačke bojne i TRD u vidu njihovih protuzračnih vodova. Na taj način pored zaštite iz zraka davana je izravna potpora pješaštvu i oklopništvu. Prema zapovjedi zapovjednika brigade od 11. srpnja 1995. PZO brigade bio je ustrojen u vidu samostalne postrojbe koja se trebala popuniti ljudstvom i oružjima iz pješačkih bojni.

Izvidničku satniju brigada je dobila prelaskom 46 izvidnika sa zapovjednikom iz Brigade Ante Starčević. Sredinom ožujka 1994. Izvidnička satnija imala je popunjenost od 50 %, a pripadnici satnije trebali su obaviti buku u NS GS HVO u vojarni *Gorica*. U sklopu Odsjeka za obavještajne poslove od lipnja 1994. ustrojavan je Vod za elektronsko djelovanje,

¹²³⁷ MARIJAN, *Bušići (Pukovnija Bruno Bušić- 1. gardijska brigada Ante Bruno Bušić)*, poglavlje: Gardijska brigada, monografija u rukopisu.

¹²³⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/05-94-01 od 19. 3. 1994.; BiH, HR HB, 1. gbr HVO ABB, Izvješće, str. pov. br. 1703-09-09-95-3 , od 30. 6. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²³⁹ BiH, HR HB, GS HVO, Zapovijed, br. 02-10-13/05-94-01, od 19. 3. 1994; BiH, HR HB, 1. gbr HVO, Mjesečno referiranje o bojevoj spremnosti, br. 1703-01-01-94-4 , od 26. 4. 1994.

¹²⁴⁰ MARIJAN, *Bušići* , poglavlje: Gardijska brigada.

odnosno prislušivanje neprijateljskog radio prometa. Izvidnička satnija i Vod ED trebali su doći pod nadležnost VOS-a na čiji su se prijedlog, a prema zapovjedi zapovjednika brigade, trebali upotrebljavati.¹²⁴¹

U brigadi je prema sklopu ustrojavana satnija veze, čiji razvoj je ograničavao nedostatak sredstava veze i stručnog ljudstva. Većina prijenosnih sredstava veze koje je brigada posjedovala početkom ustroja, bila su neispravna a jedan dio radio stanica bio je amaterskog porijekla. U ožujku 1994. brigada je uspjela ustrojiti nepotpune telefonsko-linijski i radio vod te desetine veze po bojnama.¹²⁴² Obuka ljudstva vršila se na zastarjelim sredstvima veze a gardisti su bili smješteni u radnim prostorijama.¹²⁴³ Do operacije *Cincar 94* postrojba veze praktično nije imala nikakvu logističku potporu od nadređenih službi HVO-a. Tijekom operacije uvidjelo se da veza nije najbolje funkcionirala, zbog čega se situacija s nabavom sredstava veze donekle popravila.¹²⁴⁴

Ustrojavanje Inženjerijske satnije išlo je dosta sporo prije svega zbog nedostatka ljudstva odgovarajućih VES-ova. U ožujku 1994. odlučeno je za početak ustrojiti jedan pionirski vod sa zapovjednikom, nakon čega bi se ljudstvo voda slalo na školovanje za inženjerijske postrojbe.¹²⁴⁵ Inženjerijska postrojba zaživjela je zapravo prelaskom Inženjerijskog voda 79. dp sredinom rujna 1994. u sastav Inženjerijske satnije brigade. Prijelaz je izvršen na temelju izražene želje ljudstva voda za prelaskom u gardijsku brigadu. Osim ljudstva brigada je zadužila i inženjerijska sredstva 79. dp, uz obvezu izvršavanja inženjerijskih zadataka na tomislavgradskoj bojišnici te povratu sredstava nakon što brigada zaduži vlastita sredstva.¹²⁴⁶ U studenom 1994. godine Inženjerijska satnija se sastojala od: Pioniorskog voda, Voda za utvrđivanje, Putno-mostnog voda i Logističke desetine. Svi vodovi uključujući i desetinu nisu imali ni polovičnu popunu, a satnija je brojala ukupno 32 pripadnika.¹²⁴⁷

Logističku satniju brigada je preuzela iz Pukovnije Bruno Bušić. Zbog poznatih problema sa smještajem logistika brigade bila je razmještena na više mjesta: u vojarni Čapljina, Dretelju, Gabeli i Posuškom Gradcu. Logistička satnija je prelaskom brigade u

¹²⁴¹ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje Gardijska brigada; BiH, HR HB, MO, 1. gbr ABB, Zapovijed, str. pov. br. 1703-01-01-95-101, od 11. 7. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁴² MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Gardijska brigada.

¹²⁴³ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Izvješće, str. pov. br. 02-10-14-94-09, od 31. 3. 1994.

¹²⁴⁴ 1. gbr HVO ABB, Referiranje po vezi, str. pov. br. 1703-03-03/8-94-1, nedatirano.

¹²⁴⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁴⁶ HR HB, HVO, ZZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-5868/94, od 21. 9. 1994. 4820

¹²⁴⁷ HR HB, MO, 1. gbr ABB, Spisak ljudstva u inženjerijskoj satniji, str. pov. bez broja, od 13. 11. 1994.

Čapljinu potpuno popunjena i sastojala se od: Zapovjedništvu satnije, intendantskog, prometnog, tehničkog i opskrbnog voda te sanitetske desetine.¹²⁴⁸ Do sredine rujna 1994. pripadnici postrojbe zadužili su samo tri komada automatskih pušaka i 13 komada kratkih strojica. Satniji je istodobno nedostajalo 88 % pripadajućih automatskih pušaka i 98,5 % pištolja.¹²⁴⁹ Prema odluci GS HVO-a iz siječnja 1995. logističku potporu 1. gardijskoj brigadi trebala je vršiti SloB Grude do konačnog rješenja smještaja postrojbe.¹²⁵⁰

Sanitetska služba brigade u ožujku 1994. bila je ustrojena uključivanjem sanitetske desetine u svaku od pješačkih bojni. Sanitetske desetine su se sastojale od medicinskih tehničara i vozača sanitetskih vozila. Oklopna bojna, Izvidnička satnija, Satnija veze i Logistička satnija imale su u sastavu zapovjedništva medicinskog tehničara. Na čelu sanitetske službe bio Načelnik zdravstvene struke iz zapovjedništva brigade. Planom je bio predviđen ustroj samostalnog voda saniteta. Brigada u travnju 1994. nije bila popunjena zdravstvenim djelatnicima prema sklopom predviđenom broju, posebno je bio zabrinjavajući manjak liječnika. Pored liječnika sanitetu su nedostajala i odgovarajuća terenska vozila. Sredinom kolovoza 1994. sanitet brigade brojio je tri liječnika, 12 medicinskih tehničara, 15 bolničara i sedam vozača sanitetskih vozila. Prema sklopu sanitet brigade je trebao imati osam liječnika, 34 medicinska tehničara i 15 bolničara. Prema popisu zaduženja sanitet brigade je raspolagao sa sedam vozila od kojih su svi imali kvar koji se nije mogao potpuno otkloniti zbog nedostatka rezervnih dijelova.¹²⁵¹

Prema mobilizacijskom razvoju brigada je bila sastavni dio Zbornog područja Tomislavgrad, ipak za vrijeme intenzivnog rada na ustroju, do kraja rujna 1994. bila je pod izravnim zapovijedanjem GS HVO-a. Početkom operacije *Cincar 94* kao dio Operativne skupine *Cincar* ponovno je stavljena pod izravno zapovijedanje načelnika Glavnog stožera, kojem je bila podređena i kasnije tijekom operacija *Zima-94* i *Vrilo-95*. Od svibnja do kraja srpnja 1995. brigada je bila u zapovjednom lancu ZP TG, nakon čega je ušla u sastav Hrvatskih snaga, odnosno u sastav nekoliko privremenih operativnih skupina osnovanih od

¹²⁴⁸ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Gardijska brigada.

¹²⁴⁹ 1. gbr ABB, Logistička satnija, Izvješće o tijeku pune bojne spremnosti, br. 1703-22-22-94-3, od 22. 9. 1994.

¹²⁵⁰ BiH, HR HB, MO, Sektor za ONP, Shema logističke potpore, Zapovijed, str. pov. br. 02-19-95-2-68, od 4. 1. 1995.

¹²⁵¹ HR HB, HVO, 1. gbr ABB, Raspored sanitetskih djelatnika u postrojbe brigade, str. pov. br. 1703-05-05-94-1, od 15. 4. 1994; BiH, HR HB, MO, Uprava za zdravstvo, Izvješće o sanitarnom nadzoru u 1. gbr, pov. br. 02-18-02-94-135, od 19. 9. 1994; BiH, HR HB, MO, HVO, 1. gbr ABB, Referiranje, interno br. 1703-09-09/4-94-1, od 17. 8. 1994.

postrojbi ZP TG i ostalih zbornih područja HVO-a, kojima je zapovijedao general Ante Gotovina.¹²⁵²

10.2. Mobilizacija i popuna

Prema propisanom sklopu gardijska brigada HVO-a trebala je brojati 3616 pripadnika, odnosno 305 časnika, 522 dočasnika i 2789 vojnika. Prva gardijska brigada nikada nije dostigla punu popunjenost. Sredinom ožujka 1994. brojala je 782 pripadnika, odnosno 21,6 % od sklopom predviđenog broja. Prilikom ustroja pješćkih bojni nastojalo se da, bez obzira na brojnost, budu istovjetnog ustroja, iako je problem popune ljudstvom pratio brigadu od početka ustroja. Do početka svibnja 1995. pješćke bojne brojile su ukupno 878 vojnika, nešto više nego što je prema sklopu trebala brojiti jedna bojna brigade.¹²⁵³

Početkom ustroja brigada je u svojim redovima imala 24 stranih državljana čiji status nije bio riješen na prihvatljiv način. Sredinom ožujka 1994. načelnik GS HVO-a zapovjedio je otpuštanje svih vojnika stranih državljana (koji nemaju hrvatsko državljanstvo ili im primanje nije bilo u postupku rješavanja) iz postrojbi HVO-a. Strane državljanke trebalo je otpustiti na prigodan i dostojanstven način uz zahvalu na doprinosu obrani HR HB.¹²⁵⁴ Očigledno se za strane državljanke iz 1. gardijske brigade pronašlo rješenje jer je u listopadu 1994. brigada i dalje u sastavu imala vod stranaca.¹²⁵⁵

¹²⁵² MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Gardijska brigada; BiH, HR HB, MO, HVO, 1. gbr ABB, Izvješće, str. pov. br. 1703-01-01-94-1, od 18. 7. 1994.

¹²⁵³ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Brojno stanje; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁵⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-01/94-25, od 23. 3. 1994.

¹²⁵⁵ BiH, HR HB, MO, HVO, 1. gbr ABB, Izvješće, pov. br. 1703-09-09/4-94-5, od 6. 10. 1995.

Tablica br. 31. Struktura popune 1. gbr sredinom ožujka 1994.¹²⁵⁶

	časnika	dočasnika	vojnika	ukupno
Zapovjedništvo	25	9		34
Dom zapovjedništva	1		6	7
Satnija veze		3	6	9
Izvidnička satnija	5	7	34	46
Logistička satnija	1	5	21	27
1. bojna	32	34	185	251
2. bojna	29	31	139	188
3. bojna	11	16	120	147
TRD	3	4	56	63
ukupno	107	109	567	782

Iz tablice je vidljiva loša ukupna popunjenost i nerazmjerna popunjenost brigade časnicima, dočasnicima i vojnicima. Prema dokumentima i odredbama GS HVO-a odnos časnik-vojnici u gardijskim brigadama trebao je biti u omjeru 1:7,2, odnos dočasnik-vojnici u omjeru 1:5,3 i odnos časnik, dočasnik-vojnici u omjeru 1:3,5.¹²⁵⁷

Tablica br. 32. Struktura i popuna 1. gbr u odnosu na sklop, u listopadu 1994. (p-popuna, s-sklop).¹²⁵⁸

	časnika p/s	dočasnika p/s	vojnika p/s	ukupno p/s
Zapovjedništvo	42/43	7/9	1/3	50/55
Dom zapovjedništva	1/1	2/3	6/12	9/16
Satnija veze	3/6	5/22	10/62	18/90
Izvidnička satnija	7/7	10/8	25/43	42/58
Vod ED	1/3	1/17	8/15	10/35
Vod ABKO	-	-	-	-
Inženjerijska satnija	6/7	6/16	20/121	32/144
1. bojna	55/58	41/100	167/609	263/767
2. bojna	44/58	37/100	185/609	266/767
3. bojna	34/58	43/100	156/609	233/767
OMB	11/31	8/46	33/262	52/339
TRD	11/33	9/43	37/207	57/283
PORD	13/23	1/40	33/109	47/172
Logistička satnija	6/8	13/15	44/109	63/132
instruktori/Crvenice	17	3	2	22
ukupno	251/337	186/522	727/2789	1164/3648

¹²⁵⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁵⁷ BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Raščlamba popunjenosti postrojbi HVO-ZP TG i odnos vojnika, dočasnika i časnika, str. pov. br. 1402-08-95-368, od 11. 4. 1995.

¹²⁵⁸ 1. gbr. ABB, Izvješće o popuni na dan 1. 10. 1994, str. pov., bez broja.

Iz tablice je vidljivo da se navedeni broj časnika, dočasnika i vojnika, te ukupni broj pripadnika brigade prema sklopu, razlikuje od brojeva iz Organizacijske karte gardijske brigade HVO-a. Primjetan je usto postupni rast broja pripadnika brigade svih kategorija. Postupnim ustrojavanjem i potpunom predviđenih postrojbi broj pripadnika brigade je narastao na 1667, odnosno 45,7 % od predviđenog broja, koliko je brigada imala krajem studenog 1995.¹²⁵⁹

Tablica br. 33. Struktura i popuna 1. gbr u odnosu na sklop, u studenom 1995. (p-popuna, s-sklop).¹²⁶⁰

	časnika p/s	dočasnika p/s	vojnika p/s	ukupno p/s
Zapovjedništvo	42/44	11/11	3/3	56/58
Dom zapovjedništva	1/1	3/3	9/12	13/16
Satnija veze	4/6	9/22	24/62	37/90
Izvidnička satnija	7/7	7/8	37/43	51/58
Vod ED	3/3	12/17	8/15	23/35
Vod ABKO	0/1	1/3	2/19	3/23
Inženjerijska satnija	6/7	10/16	36/121	52/144
1. bojna	43/58	43/100	186/609	272/767
2. bojna	49/58	47/100	307/609	403/767
3. bojna	42/58	52/100	230/609	324/767
OMB	15/31	13/46	71/262	99/339
TRD	21/33	19/43	95/207	135/283
PORD	18/23	29/40	47/109	47/172
Logistička satnija	7/8	14/15	79/109	100/132
instruktori/Crvenice	4	1		5
ukupno	262/338	271/522	1134/2789	1667/3648

Iz tablice je vidljivo znatnije povećanje broja vojnika i uravnoteženje odnosa broja časnika, dočasnika i vojnika u brigadi u odnosu na stanje iz listopada 1994. godine. Brigada je usto u međuvremenu uspjela ustrojiti nepotpuni vod ABKO-a. Od borbenog dijela najbolju popunu imala je Izvidnička satnija.¹²⁶¹

Mogućnosti smještaja dijela brigade na području Livna i Tomislavgrada, kako je to prema zapovjedi o osnivanju postrojbe bilo predviđeno, nisu bile zadovoljavajuće, stoga je načelnik Glavnog stožera sredinom siječnja 1994. zapovjedio da se u vojarni Čapljina osigura smještaj za 1. gardijsku brigadu, što je zbog neadekvatnog i neopremljenog prostora samo djelomično provedeno.¹²⁶² Postrojbe brigade su na kraju zbog nedostatka odgovarajuće

¹²⁵⁹ 1. gbr HVO, Raščlamba godišnje zapovijedi za izobrazbu i odgoj, str. pov. br. 1703-01-01-95-5, od 3. 12. 1995.

¹²⁶⁰ BiH, HR HB, MO, 1. gbr ABB, Izvješće o popuni OS HR HB na dan 29. 11. 1995., str. pov., bez broja.

¹²⁶¹ BiH, HR HB, MO, 1. gbr ABB, Izvješće o popuni OS HR HB na dan 29. 11. 1995., str. pov., bez broja.

¹²⁶² MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Smještaj.

vojarnje bile razmještene na nekoliko lokacija: Zapovjedništvo, 1. i 3. bojna, Topničko-raketni divizion, Izvidnička satnija i satnija veze bili su smješteni u Čapljini, 2. bojna i Protuoklopni raketni divizion u Livnu, a Oklopna bojna i Inženjerijska satnija u Tomislavgradu. Većina dodijeljenih objekata bili su mobilizirani javni objekti i nisu bili građeni za smještaj vojske, zbog čega su postrojbe brigade imale velikih teškoća. Oklopna bojna koja je tek od kolovoza 1994. smještena u neodgovarajućem objektu osnovne škole u Mrkodolu, imala je najviše teškoća sa smještajem. Za tenkove koji su do tada bili smješteni ispred policijske postaje u Tomislavgradu, trebalo je izgraditi odgovarajući natkriveni prostor.¹²⁶³ Postojala je inicijativa za izgradnju vojarni u Mrkodolu i Livnu za potrebe 1. gbr, podupirana od svih zapovjednih razina, međutim bez konkretnog učinka.¹²⁶⁴

Za obuku vojnika brigadi je nedostajalo materijalno-tehničkih sredstava, stručne literature kao i instruktora za obuku i vođenje nužne dokumentacije. Obuka novih gardista izvođena je po skupinama od 20-30 vojnika, nakon pristizanja dovoljnog broja kandidata. Početkom ustroja brigade osjećao se nedostatak stručnih i školovanih dočasnika i časnika za postavljanje na zapovjedna mjesta u brigadi radi čega je planirano njihovo školovanje.¹²⁶⁵ Na problem nedovoljne stručnosti i obučenosti dočasničkog sastava, upozoravao je i zapovjednik brigade, koji je smatrao da su dobro obučeni dočasnički sastavi, desetine i vodovi u pješćkim postrojbama ključ visoke borbene spremnosti svake postrojbe. Zbog čega je od nadležnih zapovjedništava tražio standardizaciju i unaprjeđenje osnovne vojničke i dočasničke obuke u postrojbama HVO-a te dopunu sklopa brigade uvođenjem mjesta dozapovjednika voda, kako je to bilo riješeno u zapadnim vojskama, umjesto rješenja da je zapovjednik 1. desetine ujedno i dozapovjednik voda, što je preuzeto iz bivše JNA.¹²⁶⁶ Prva gardijska brigada je prema zapovjedi Glavnog stožera na dočasnički tečaj, od 6. lipnja u Dočasničku školu Jastrebarsko, trebala uputiti šest kandidata za zapovjednike desetina. U časničku školu na HVU *Petar Zrinski* od 7. lipnja trebala je uputiti ukupno osam kandidata za rodove pješćštva, topništva, OMP, inženjerije, veze i ABKO.¹²⁶⁷ Na tečaj specijalizacije za instruktore u Obučnom središtu *Pukovnik Damir Tomljanović*, krajem listopada 1994. brigada je trebala uputiti trojicu

¹²⁶³ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Smještaj; BiH, HR HB, MO, Uprava za graditeljstvo, Suglasnost za izvođenje građevinskih zanatskih radova, br. 02-23-94/50, od 30. 9. 1994.

¹²⁶⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Suglasnost za izvođenje graditeljskih zanatskih radova, pov. br. 02-10-01-94-53, od 5. 10. 1994.

¹²⁶⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁶⁶ HVO, 1. gbr ABB, Referat, str. pov. br. 1703-01-01-94-9, od 24. 9. 1994; BiH, HR HB, MO, HVO, 1. gbr ABB, Izvješće o situaciji i ustrojavanju 1. gbr HVO-a, str. pov. br. 1703-01-01-94-1, od 18. 7. 1994.

¹²⁶⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Dostava pripadajućeg razdjela polaznika sljedećeg naraštaja Časničke škole HVU *Petar Zrinski* i Dočasničke škole Jastrebarsko, pov. br. 02-10-14-94-18, od 24. 4. 1994.

časnika.¹²⁶⁸ Općina Tomislavgrad i Brigada *Kralj Tomislav* ustupili su brigadi 9. lipnja 1994. na korištenje školu u selu Crvenice u kojoj je organiziran *Nastavni centar* postrojbe, kroz koji je od listopada 1994. rađen odabir kandidata za brigadu. Kandidati za primanje u postrojbu trebali su proći psiho-test, test tjelesne izdržljivosti i sigurnosnu provjeru.

Nakon oslobađanja Kupresa u operaciji *Cincar*, brigada se nije vraćala u Čapljinu već je do daljnjeg bila smještena u Kupresu. Bazu u Čapljini morala je i službeno napustiti do sredine ožujka 1995. godine. Kako očigledno premještaj nije obavljen načelnik GS HVO-a ponovno je zapovjedio premještaj postrojbe do kraja ožujka na područje ZP TG. Brigada se prema zapovjedi trebala razmjestiti u više objekata na području Kupresa i Livna, te sela Crvenice i Mrkodol. Objekti osnovnih škola u Crvenicama i Mrkodolu trebali su biti mobilizirani za potrebe brigade krajem srpnja 1994. godine. U njima su trebale biti smještene Izvidnička satnija i Oklopna bojna brigade. Zapovjedništvo brigade trebalo se smjestiti u objektu zapovjedništva 80. dp u Livnu. Razmještanje prema zapovjedi s kraja srpnja očigledno nije izvršeno u potpunosti jer je brigada sredinom veljače 1995. dobila zapovijed za izmještaj iz Čapljine i smještaj u selu Rilić, što je na kraju i provedeno. Istodobno planirana je izgradnja vojarne za smještaj cjelokupne brigade na prostoru općine Kupres. U jesen 1995. brigada je bila smještena u Šipovu i tek je u prosincu 1995. prelaskom u Drvar dobila smještaj za duže razdoblje.¹²⁶⁹

10.3 Naoružanje i oprema

Ustroj brigade odvijao se u uvjetima nedovoljne logističke potpore. Iako je preustrojem HVO-a određeno da gardijske postrojbe imaju prioritet u popuni, brigada je zapravo morala čekati da preraspodjelom dobije propisano naoružanje od pričuvnih postrojbi.¹²⁷⁰ Početkom ustroja brigada nije imala izrazitih problema s intendantskom opremom, odmah je zaduženo 600 kompleta odora a vojnici su pristizali većinom iz djelatnih postrojbi koje su i ranije imale prioritet u popuni kvalitetnijom opremom. Dolaskom u vojarnu

¹²⁶⁸ RH, MO, GS HV, ZP Split, IZM Zadar, Obavijest, str. pov. br. 1080-01-94-138, od 27. 10. 1994.

¹²⁶⁹ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Smještaj; HVO Općine Tomislavgrad, Suglasnost, br. 01-843-1/94, od 9. 6. 1994.; Brigada „Kralj Tomislav“, Suglasnost, br. 01-425/94, od 9. 6. 1994; HVO, 1. gbr ABB, Odsjek za PD, Info ABB, br. 6/94, listopad 1994., 9; BiH, HR HB, MO, 1. Gbr ABB, Zapovijed, str. pov. br. nečitko, od 23. 9. 1994; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zahtjev za mobilizaciju objekata, pov. br. 02-10-09-94-17, od 20. 7. 1994.

¹²⁷⁰ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Gardijska brigada.

Čapljina 1. gardijska brigada postala je nositelj organizacije prehrane u vojarni. Za namirnice i ostala potrebna sredstva brigada je bila oslonjena na SONP MO HR HB.¹²⁷¹

Kako je vidljivo ustroj 1. gardijske brigade pratili su višestruki problemi kako sa smještajem, tako i s nabavom odgovarajuće opreme i naoružanja, na što je zapovjedništvo brigade tijekom 1994. u više navrata upozoravalo nadređena zapovjedništva. Pješачko naoružanje bilo je raznoliko i zbog pretjerane upotrebe dotrajalo. Nedostajalo je i opreme za specijalističke postrojbe, posebno izviđačke opreme, sredstava veze, transportnih vozila i opreme za izvođenje obuke.¹²⁷² Nedostatak vozila, posebno teretnih terenskih zbog razmještaja postrojbe na više lokacija, bila je nepremostiva prepreka prilikom obavljanje svakodnevnih vojničkih zadaća.¹²⁷³ U svibnju 1995. brigada je raspolagala s ukupno 57 vozila. Od toga broja 23 vozila su služila za prijevoz ljudstva, četiri vozila su služila za prijevoz tereta, terenskih vozila bilo je 24 te šest sanitetskih vozila.¹²⁷⁴

Tehnička služba u zapovjedništvu brigade bila je popunjena stručnim i osposobljenim ljudstvom. Velike poteškoće u radu tehničke službe predstavljao je nedostatak odgovarajućih radnih prostorija, materijalno-tehničkih sredstava, alata i pribora za održavanje borbene i neborbene tehnike. Problem je predstavljao raznolik, odnosno neodgovarajući vozni park i starost vozila zbog čega je bilo teško nabaviti rezervne dijelove za popravak kvarova. Iako se brigada nastojala popuniti materijalno-tehničkim sredstvima prema propisanom sklopu ipak se popuna provodila prema objektivnim mogućnostima.¹²⁷⁵ Bojna remontne potpore u radionici Livno imala je zadaću prihvata, transporta i popravka oklopnih sredstava 1. gardijske brigade. Bojna je s popravkom sredstava brigade trebala je otpočeti 13. lipnja 1994. godine.¹²⁷⁶

Iz oklopne satnije Brigade Kralj Tomislav 1. gardijskoj brigadi predano je osam tenkova T-55, tri BVP M-80 i jedan BTR. Iz sastava Brigade Rama predana su tri tenka T-55, dva tenka M-47 *Patton* i jedan tenk T-34. Iz sastava 5. brigade predana su dva tenka T-55 a iz sastava Brigade Petar Krešimir IV. jedan tenk T-34. Vremenom je Oklopna bojna ostala na 13 tenkova T-55 i tri BVP M-80. T-34, jer se od tenkova *Patton* i T-34 izgleda odustalo zbog neispravnosti i zastarjelosti.¹²⁷⁷ Oklopna borbena sredstva u svibnju 1994. bila su u dosta

¹²⁷¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁷² BiH, HR HB, MO, HVO, 1. gbr ABB, Izvješće, str. pov. br. 1703-01-01-94-1, od 18. 7. 1994.

¹²⁷³ HVO, 1. Gbr ABB, Zahtjev za terenska teretna vozila, str. pov. br. 1703-02-02-94-1, od 5. 10. 1994.

¹²⁷⁴ ZP TG, 1. Gbr, ABB, Tablica prometnih sredstava, str. pov, bez broja, od 13. 7. 1995.

¹²⁷⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁷⁶ BiH, HR HB, MO, SONP, Tehnička uprava, Zapovijed, br. 02-24-94-23, od 10. 6. 1994.

¹²⁷⁷ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/05-94-01 od 19. 3. 1994.; HVO, 1. gbr HVO ABB, Izvješće, str. pov. br. 1703-09-09-95-3 od 30. 6. 1995; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

lošem stanju zbog intenzivne upotrebe, nedostatka rezervnih dijelova, radionica i stručnog ljudstva za popravak sredstava.¹²⁷⁸

Od brigada *Petar Krešimir IV.* i *Kralj Tomislav* divizijun je preuzeo četiri H-122 mm i jedan SVLR 122 mm *Grad*. Sredinom 1995. brigada je od topništva za potporu raspolagala s 13 MB 120 mm, 13 MB 82 mm, četiri H-122 mm, jednim SVLR 122 mm, jednim VBR RAK-12 128 mm, jednim LRL 128 mm i jednim VBR 107 mm. Od protuoklopnog topništva brigada je istodobno raspolagala s dvije samohotke 90 mm M-18, jednim lanserom *MILAN*, sedam lansera *Maljutka*, četiri lansera *Fagot* i jednim vozilom M-83.¹²⁷⁹ U kolovozu 1995. od 42. db iz Rame dobivene su četiri H-105, čime je zaokružen sastav TRD.¹²⁸⁰ Tijekom 1994. u topničkim postrojbama brigade uočljiv je bio nedostatak oprema za topništvo: dalekozora, topničkih busola, laserskih daljinomjera, računala i ostalog, što je bitno utjecalo na kvalitetu rada topništva. Zbog nedostatka stručnog ljudstva u zapovjedništvu većinu poslova iz topničke struke odrađivao je Načelnik topništva brigade i njegov zamjenik.¹²⁸¹

Prema zapovjedi GS HVO-a iz polovice ožujka 1994. 1. dp Posušje trebala je gardijskoj brigadi predati lanser *TF-8 ATM* i šest raketa, Brigada *Petar Krešimir IV.* lanser *Fagot* i pet raketa, Brigada *Kralj Tomislav* lanser *Maljutka* i pet raketa, Brigada *Rama* lanser *Maljutka* i pet raketa.¹²⁸² Sredinom kolovoza 79. dp trebala je brigadi predati lanser *MILAN* s šest raketa, lanser *Maljutka*, uređaj za provjeru ispravnosti lansera i raketa te nešto kasnije laserski daljinomjer.¹²⁸³ Brigada *Petar Krešimir IV.* je krajem svibnja 1994. trebala gardijskoj brigadi predati BOV M-83 s polovicom kompleta raketa a potom sredinom rujna lanser *Fagot* s 15 raketa, lanser *Maljutka* sa šest raketa i laserski daljinomjer.¹²⁸⁴ Nekoliko mjeseci ranije početkom travnja 3. brigada HVO-a trebala je prema zapovjedi Glavnog stožera predati 1. gardijskoj brigadi lanser *Fagot* s pet raketa, a dva tjedna poslije lanser *Maljutka* s dvije rakete.¹²⁸⁵ Sredinom studenog 1994. PORD brigade raspolagao je s dva lansera *Fagot*, jednim lanserom *TF-8 ATM*, četiri lansera *Maljutka*, jednim lanserom *MILAN* i jednim vozilom M-

¹²⁷⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odjel oklopnitstva, Analiza stanja ispravnosti i kompletnosti MTS-OMP, pov. br. 02-10-13/05-94-04, od 25. 7. 1994.

¹²⁷⁹ BiH, HR HB, MO, 1. gbr ABB, Pregled topništva i opreme, str. pov. br. 1703-03-03/4-95-25, od 30. 6. 1995.

¹²⁸⁰ MARIJAN, *Bušići*, poglavlje: Gardijska brigada.

¹²⁸¹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi izvršenog nadzora i kontrole, str. pov. br. 02-10-06/94-01/3, od 17. 3. 1994.

¹²⁸² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/02-94-03, od 18. 3. 1994.

¹²⁸³ BiH, HR HB, HVO, ZP TG, Zapovijed, str. pov. br. 01-4748/94, od 11. 8. 1994.

¹²⁸⁴ BiH, HR HB, MO, GS Odjel topništva, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/02-94-15, od 24. 5. 1994.; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/02-94-27, od 23. 9. 1994.

¹²⁸⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/02-94-07, od 4. 4. 1994 ;BiH, HR HB, MO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/02-94-08, od 18. 4. 1994.

83.¹²⁸⁶ Na kraju ratnog puta 1995. godine PORD je od protuoklopnih raketnih sustava imao: jedan BOV M-83, četiri lansera *Fagot*, pet lansera *Maljutka*, jedan lanser *Konkurs*, jedan lanser *TF-8 ATM* i jedan lanser *MILAN*.¹²⁸⁷

U prosincu 1994. brigada je od pješačkog naoružanja raspolagala sa: 769 automatskih pušaka, pet pušaka repetirki, šest snajpera 7,62 mm, pet snajpera 12,7 mm, jednim snajperom 20 mm, 148 strojnica „Ero“, 60 pištolja, 30 puškostrojnice 7,62 mm, četiri strojnice 12, 7 mm, 19 strojnica 7,62 mm i 16 strojnica 7,9 mm. Od PZO oružja raspolagala je s: četiri PZT 20 mm i pet PZS 14,5 mm. Od protuoklopnih sredstava brigade je raspolagala: s osam lansera *Osa*, dva netrzajna topa 82 mm, pet lansera SPG-9, 29 lansera RPG-7, 20 lansera M-57, 69 raketa *Zolja*, jednim lanserom *MILAN*, jednim lanserom *Fagot*, jednim lanserom TF-8, četiri lansera *Maljutka* i jednim vozilo M-83. Od topništva brigada je raspolagala: s 12 MB 120 mm, osam MB 82 mm, 30 MB 60 mm, jednim lanserom 128 mm, jednim VBR 107 mm, jednim VBR 122 mm Grad, četiri H-122 mm te 10 tenkova T-55.¹²⁸⁸

11. Postrojbe i sustav veze u OZ SzH

Inicijativa za ustroj postrojbe veza na području Tomislavgrada početkom rata došla je od djelatnika Centra osmatranja i obavještanja kojima su na raspolaganju bila minimalna materijalno-tehnička sredstva veze bivšeg Općinskog štaba TO. Nova sredstva veze nabavljana su na razne načine i od raznih dobavljača. zbog čega su često bila nekompletna i nekompatibilna, što je za posljedicu imalo učestalu improvizaciju u radu sustava veze. Nedostatak stručnjaka za vezu dodatno je usporavao ustroj postrojbi veze. Početkom 1992. ipak se uspjelo ustrojiti Vod veze općinskog Kriznog štaba popunjenog iz redova pričuvnog sastava TO i ljudima koji su vojni rok služili u postrojbama veze. U vodu veze ustrojeno je linijsko i odjeljenje za popravak materijalno-tehničkih sredstava. Prvi sustav koji je razvijen je bio žičani koji je imao veliku prednost zbog zaštite od prisluškivanja. Razvoj radio relejne mreže zaostajao je zbog nedostatka odgovarajućih repetitora.

Osnivanjem Brigade Kralj Tomislav postrojba veze općinskog stožera preustrojava se u Vod veze brigade s centrom veze, koji će ustrojem operativnih zona djelovati i kao centar veze OZ SzH.¹²⁸⁹ Zapovjedništvo južnog bojišta je krajem svibnja 1992. naložilo zapovjednicima općinskih stožera ustrojavanje odjeljenja kripto-zaštite u vodovima veze.

¹²⁸⁶ 1. gbr ABB, Izvješće, str. pov. br. 97/94, od 13. 11. 1994.

¹²⁸⁷ 1. gbr HVO ABB, Izvješće, str. pov. br. 1703-03-03/4-95-33, od 29. 11. 1995.

¹²⁸⁸ 1. gbr ABB, Popis MTS i zahtjevnica za popunu Ubs, str. pov. br. 1703-01-01-94, od 3. 12. 1994.

¹²⁸⁹ Iskustva i pouke Domovinskog rata, veza, nepotpisano, od 10. 10. 1994. 4630

Prilikom popune odjeljenja trebalo je obaviti sigurnosnu provjeru ljudstva, u tome smislu provjeru su prošla trojica djelatnika kriptozastite u centru veze brigade kralj Tomislav.¹²⁹⁰

Pored vojnih sustava veze za potrebe postrojbi HVO-a korištena je i infrastruktura PTT centara na području HZ HB, koja nije bila uništena borbenim djelovanjima.¹²⁹¹ U OZ SzH za vezu s Glavnim stožerom bila je organizirana i kurirska služba.¹²⁹²

Načelnik veze Brigade Kralj Tomislav je početkom listopada 1992., nakon sastanka s načelnicima veze ostalih postrojbi operativne zone, uputio prijedlog za međusobno uvezivanje radijalnom UKV radio mrežom s repetitorom i 10 fiksnih stanica lociranih u centrima veze postrojbi zone. Radi osjetljivosti podataka koji bi trebali kružiti zajedničkom vezom, radio stanice su trebale imati programiranu kriptozastitu, a usto bi i ostali elementi mreže bili zaštićena od prisluškivanja. Ukoliko bi dio radio mreže došao u ruke neprijatelja postojala je opcija slanja „radio kitera“ odnosno uništenja radio uređaja. Za navedena sredstva trebalo je izdvojiti 52 000 DM, a postrojbe su trebale odobriti i sudjelovati u nabavi sredstava.¹²⁹³ U tome smislu zapovjednik OZ SzH je sredinom studenog uputio zahtjev Odjelu obrane i Glavnom stožeru HVO-a, za pomoć u osiguranju materijalno-tehničkih sredstava za sustav radio veza OZ, prema prijedlogu načelnika veze Brigade Kralj Tomislav.¹²⁹⁴ Odjel obrane je u roku od desetak dana odobrio nabavu traženih sredstava veze putem CloB-a Grude. Nabavljena sredstva su prema mišljenju Odjela obrane trebala poslužiti za osiguranje veze između GS HVO-a, OZ SzH i podređenih postrojbi operativne zone. Nabava istih sredstava veze odobrena je za OZ JiH i OZ SB.¹²⁹⁵ Organizacije sustava „paket radio“ imala je veliko značenje jer je to bio jedini način uspostave veza između zapovjedništava i postrojbi na velikim daljinama.¹²⁹⁶

Postrojbe operativne zone su sredinom prosinca 1992. bile uvezane radio vezom *Motorola 4m* a između postrojbi veze uspostavljena je zadovoljavajuća suradnja.¹²⁹⁷ Prilikom montiranja antena za radio mrežu pojavili su se problemi zbog neadekvatnog lociranja antenskih stupova, što je uskoro otklonjeno napatkom Načelnika veze OZ SzH Zdravka

¹²⁹⁰ HZ HB, HVO, ZJV, IZM Grude, Zapovijed o formiranju odjeljenja kriptozastite, str. pov. br. 01-435/92, od 30. 5. 1992.

¹²⁹¹ GS HVO, Odjel veze i kriptozastite, zapovijed za vezu, str. pov. br. 06-629, od 10. 4. 1993.

¹²⁹² RBiH, HZ HB, OZ SzH, Dostava podataka, str. pov. 01/5-18, od 10. 1. 1993.

¹²⁹³ HVO, Brigada Kralj Tomislav, Vod veze, Ponuda za povezivanje operativne zone stanicama od „4 m“, str. pov. br. 969/92, od 1. 10. 1992.

¹²⁹⁴ HVO, ZOZ SzH, Zahtjev za osiguranje MTS za sustav radio veza u OZ SzH, str. pov. br. 141/92, od 13. 11. 1992.

¹²⁹⁵ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Kabinet predsjednika, Odluka, br. 02-1/1-2/92, od 23. 11. 1992.

¹²⁹⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Iskustva iz Domovinskog rata po pitanju roda veze, str. pov. br. 02-10-06/02-95-125, od 19. 1. 1995.

¹²⁹⁷ RBiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Izvješće sa sastanka, str. pov. br. 02-1/201-4, od 16. 12. 1994.

Krajine.¹²⁹⁸ S Glavnim stožerom i ostalim operativnim zonama OZ SzH bila je uvezana „paket radio vezom“ koja je primarno bila namijenjena za potrebe Glavnog stožera i Glavnog sanitetskog stožera HVO-a, radi čega je drugim korisnicima bila minimalno na raspolaganju.¹²⁹⁹ U isto vrijeme nastojalo se izraditi sustavi žičanih i radio veza brigada i njihovo uvezivanje na razini operativne zone. Kod svih postrojbi problem je bio nedostatak sredstava za rad, stoga je radi nabave istih zapovjedbno dostavljanje popisa imajućih sredstava u postrojbama.¹³⁰⁰

Zapovjednik OZ SzH je 6. siječnja 1993. s ciljem ustroja voda veze OZ SzH zapovjedio raspoređivanje deveterice pripadnika Brigade Kralj Tomislav. Navedeno ljudstvo trebalo je biti pod zapovjedništvom i na platnom popisu operativne zone. Ljudstvo je i dalje trebalo biti smješteno u Centru veze brigade, a obavljalo bi poslove za zapovjedništvo operativne zone i brigadu.¹³⁰¹ Po svemu sudeći zapovijed nije realizirana jer je zapovjednik operativne zone u rujnu 1993. zahtijevao od načelnika veze Glavnog stožera ustroj voda veze u OZ SzH. Zahtjev je obrazložen dužinom bojišnice, intenzitetom bojnih djelovanja i brojem postrojbi. Predloženo je usto ustrojavanje voda od pripadnika brigada koje su djelovale u operativnoj zoni, a nalazili su se na obuci. Prema zahtjevu vod veze trebao bi biti opremljen sredstvima veze i terenskim vozilom koje bi služilo kao pokretni centar veze.¹³⁰²

Na sastancima načelnika veza brigada OZ SzH, uprave pošta HZ HB i načelnika Odjela veze GS HVO-a, krajem veljače i početkom ožujka 1993. zaključeno je da je stanje veza u OZ SzH nezadovoljavajuće, nekvalitetno i nesigurno izuzev u gradovima Livno i Tomislavgrad. Zaključeno je usto da je nužno osigurati neprekinutu i sigurnu radio relejnu vezu Livno-Vitez radi uvezivanja OZ SB u sustav veza HZ HB, te da se žurno osiguraju materijalno-tehnička sredstva za vezu zapovjedništva Brigade Ante Starčević u G. Vakufu.¹³⁰³

Početkom kolovoza 1993. temeljem spoznaje da postojeća „paket-radio“ veza nije dovoljno zaštićena, prema zapovjedi Glavnog stožera, prišlo se reorganizaciji i modernizaciji veze s ciljem podizanja razine zaštite tajnosti prenošenih informacija.¹³⁰⁴

¹²⁹⁸ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Načelnik veze, Izvješće, str. pov. br. 02-5/235-1, od 18. 12. 1992.

¹²⁹⁹ GS HVO, Dokumenti veze za „paket radio vezu“, br. 06-321, od 18. 2. 1993.

¹³⁰⁰ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Načelnik veze, Izvješće, str. pov. br. 02-5/235-1, od 18. 12. 1992.

¹³⁰¹ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, vojna tajna, br. 05-6/4, od 6. 1. 1993. Na dokumentu rukom je dopisano: „Zapovjednik naglasio da ovo ne može ići, navedeni ljudi ostaju u CV brigade“.

¹³⁰² Unija republika BiH, HR HB, OZ SzH, IZM Prozor, Zahtjev za formiranje voda veze u OZ SzH, str. pov. br. 01-3442/93, od 8. 9. 1993.

¹³⁰³ Načelnik Odjela veze GS HVO, Zapisnik sastanka, održanog u Grudama 27. 2. 1993. i 1. 3. 1992.

¹³⁰⁴ HVO, GS HVO, Odjel veze i kripto-zaštite, Zapovijed za organizacija paket-radio veza, br. 01-45-46/93, od 1. 8. 1993.

U izvješću ZP TG iz siječnju 1994. navedene su postrojbe i broj pripadnika postrojbi veze operativne zone. Tako je u zapovjedništvu zbornog područja u Centru veze na „paket radio“ vezi radilo šestoro djelatnika. Veza Brigade Ante Starčević je u svome sastavu imala Odjeljenje središta veze, Desetinu veze u 1. i 2. bojni, te paket radio vezu s dvoje djelatnika. Što je ukupno iznosilo 23 pripadnika postrojbe veze. Brigada Rama u Središtu veze je imala 17 djelatnika, na „Makljenu“ četvero djelatnika, zatim je imala Izdvojene telefonske centre Rumboci i Zahum koje je opsluživalo ukupno jedno odjeljenje ljudstva, Baznu stanicu u Orašcu s odjeljenjem, te Desetine veze u 1. 2. 3. i 4. bojni brigade što je iznosilo ukupno 63 pripadnika postrojbi veze. Peta brigada na „paket radio“ vezi imala jedno odjeljenje kao i na Radio vezi, te Linijski vod i Desetinu održavanja sredstava veze, odnosno 29 pripadnika postrojbe veze. Brigada Kralj Tomislav pored zapovjedništva u Vodu veze imala je 1. 2. i 3. linijsko odjeljenje, Odjeljenje za centralu, Odjeljenje paket radio i Tehničko odjeljenje, odnosno ukupno 46 pripadnika Voda veze. Brigada Petar Krešimir imala je Središte veze popunjeno vodom djelatnika, te desetine veze u 1. 2. 3. 4. i 5. bojni brigade, te je ukupno imala 84 pripadnika postrojbe veze. Iz izvješća se može zapaziti da su ustroj postrojbi veze i organizacija samog sustava veza u brigadama ZP TG, bili različiti.¹³⁰⁵

Prema izvješću načelniku veze Glavnog stožera iz ožujka 1994. osnovni problemi veze u ZP TG su bili velika zona odgovornosti i mali broj ljudstva u postrojbama veze. U nabavi sredstava veze zapovjedništvo se dobrim dijelom oslanjalo na privatne donacije i resurse pojedinih brigada operativne zone, a od logistike Glavnog stožera su imali jako malu potporu u nabavi sredstava veze, zbog čega zapovjedništvo veze operativne zone nije moglo u potpunosti zadovoljiti potrebe vođenja i zapovijedanja. Operativna zona nije bila u mogućnosti ustrojiti pristožernu postrojbu veze zbog negativnih stavova zapovjedništava pojedinih brigada, neriješenog statusa djelatnika veze operativne zone i nejasnog statusa buduće postrojbe veze.¹³⁰⁶

12. Domobranstvo u OZ SzH

Domobranske postrojbe kao poseban dio oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg Bosne ustrojavane su radi zaštite teritorija, objekata od posebnog značaja za obranu i potporu

¹³⁰⁵ HR HB, HVO, ZP TG, Izvješće o vojnicima koji se nalaze u postrojbama veze, str. pov. br. 02-6789, od 3. 1. 1994.

¹³⁰⁶ HR HB, HVO, ZP TG, Referiranje načelniku veze GS HVO-a, str. pov. bez broja od 13. 3. 1994.

oružanim snagama.¹³⁰⁷ Odluku o ustrojstvu domobranstva kao posebnog dijela oružanih snaga donio je Predsjednik HZ HB 3. studenog 1992. godine. Domobranstvo se ustrojavalo na teritorijalnom načelu i činile su ga sve postrojbe pričuvnog sastava oružanih snaga i novoustrojene prostorne postrojbe. Za potrebe vođenja i zapovijedanja Domobranstvom odlučeno je ustrojiti zapovjedništva postrojbi Domobranstva u općinama, prema posebnim sklopovima i mobilizacijskom razvoju koje je trebao propisati Odjel obrane HVO-a. Glede upotrebe, vođenja i zapovijedanja stožeri i postrojbe Domobranstva podčinjene su zapovjedništvima operativnih zona i Glavnom stožeru HVO-a. Prema odluci, svi vojni obveznici po općinama koji nisu imali ratni raspored prevedeni su u postrojbe Domobranstva.¹³⁰⁸

Teško je utvrditi u kojoj mjeri je navedena zapovijed Predsjednika HZ HB realizirana. Neke općine su domobranske postrojbe osnivale prije donošenja odluke Predsjednika HZ HB. Prema izvorima iz zapovjedništva Brigade Kralj Tomislav postrojbe mjesnih straža osnovanih prije početka rata, koje nisu ušle u brigadu, od kolovoza 1992. odlukom općinskog HVO-a preustrojene su u domobranske postrojbe. Poznato je da je zapovjedništvo Brigade Rama sredinom prosinca 1992. preustrojem od dijela pripadnika brigade starijih od 40 godina, osnovalo domobransku postrojbu sa zadaćom zaštite vitalnih objekata u blizini naselja.¹³⁰⁹ Početkom studenog 1992. zapovjedbno je logističkoj službi brigade izdavanje 30 odora i 15 pušaka za opremanje domobranske postrojbe.¹³¹⁰

Novu zapovijed za ustrojavanje postrojbi domobranstva u svim općinama HZ HB Odjel obrane donio je 5. veljače 1993., iz čega se može zaključiti da odluka Predsjednika HZ HB nije u potpunosti provedena. U prvoj fazi do 10. veljače trebalo je ustrojiti zapovjedništva domobranstva kao privremeno zapovjedno tijelo, od dva časnika i jednog dočasnika. Zapovjedništvo domobranstva zajedno s općinskim HVO-om i operativnim zonama trebalo je izvršiti procjenu stanja teritorija i odrediti objekte od posebnog značenja za obranu te temeljem toga do 15. veljače predložiti veličinu domobranske postrojbe na svome području. Nakon toga Glavni stožer je trebao izraditi potrebne dokumente i poslati ih upravama za obranu kako bi se proveo ustroj postrojbe. U operativnim zonama je trebalo postaviti Pomoćnika zapovjednika operativne zone za domobranstvo, a u Glavnom stožeru Pomoćnika načelnika za domobranstvo. Pitanje materijalnog, financijskog i logističkog osiguranja postrojbi trebalo je rješavati po postojećim propisima za oružane snage. Satnija

¹³⁰⁷ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-15/93, od 5. 2. 1993.

¹³⁰⁸ RBiH, HZ HB, HVO, Odluka o ustrojstvu domobranstva, br. 625/92, od 03. 11. 1992.

¹³⁰⁹ RBiH, HZ HB, Zapovjedništvo brigade Rama, str. pov. br. 02-4-101-627/92, od 9. 12. 1992.

¹³¹⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo brigade Rama, Zapovijed, br. 101-542/92, od 9. 11. 1992.

domobranstva ustrojavala se u općinama s malim brojem ili bez objekata od posebnog značaja. Iznimno u općinama bez važnih objekata ako su općine izvan zahvata fronte mogao se ustrojiti domobranski vod. Bojna domobranstva osnivala se u općinama u zahvatu fronte i s većim brojem objekata od posebnog značenja. U gradu Mostaru trebala se ustrojiti domobranska pukovnija. Radi naoružavanja domobranskih postrojbi trebalo je obaviti razgovore s privatnim imateljima svih vrsta naoružanja u smislu uključivanja u postrojbe.¹³¹¹ Tijekom 1993. osnovane su domobranske postrojbe po općinama ranga pukovnije, bojne ili satnije zavisno od broja neangažiranih vojnih osoba u brigadama. Ove postrojbe su uglavnom popunjavane starijim i ograničeno sposobnim vojnicima čija je zadaća bila isključivo zaštita vitalnih objekata po dubini teritorija, a ponekad i na prvoj crti kada je to bilo nužno.¹³¹²

Uprava za obranu Tomislavgrad organizirala je 18. veljače 1993. sastanak s načelnicima Ureda obrane, na kojem je zaključeno da se ustroje zapovjedništva domobranskih postrojbi u svim općinama do 28. veljače 1993, što je i učinjeno.¹³¹³ U ustroju domobranskih postrojbi pored općinskih HVO-a trebali su sudjelovati zapovjedništva brigada i operativne zone.¹³¹⁴ U raščlambi Glavnog stožera o stanju u domobranskim postrojbama s početka svibnja 1993. navodi se kako je stožer, na prijedlog operativnih zona i općinskih vlada HVO-a, izradio privremene formacije domobranskih postrojbi za svaku općinu zasebno. Prema podacima stožera u većini općina (izuzev općina u Bosanskoj Posavini) imenovana su privremena zapovjedništva domobranstva i izvršena smotra postrojbi. Popuna ljudstvom kretala se od 80 % do 100 % u odnosu na predviđeni broj. Opremljenost postrojbi materijalno-tehničkim sredstvima, prema navodima stožera nije bila dovoljna ni za minimalne potrebe. Postrojbama domobranstva u OZ SzH nedostajalo je 1800 komada naoružanja i isto toliko odora.

Na području OZ SzH do početka svibnja 1993 ustrojene su sljedeće domobranske postrojbe: domobranske bojne u Tomislavgradu, Bugojnu, Prozoru i Livnu, domobranske satnije u G. Vakufu i Posušju, i domobranski vod-satnija u Kupresu. Radi reguliranja upotrebe postrojbi Glavni stožer je izradio privremene upute o namjeni i zadacima domobranskih postrojbi i zapovjedništava te upute o načinu njihove upotrebe.¹³¹⁵ Početkom lipnja 1993. Odjel obrane ukinuo je Domobransku bojnu „R“ Bugojno i zapovjedio ustroj Domobranske

¹³¹¹ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-15/93, od 5. 2. 1993.

¹³¹² BiH, HR HB, MO, GS HVO, Ured domobranstva, Analiza rada Ureda domobranstva za šest mjeseci 1994, str. pov. br. 02-10-18-94-47, od 27. 6. 1994.

¹³¹³ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izvješće o radu odjela obrane za period siječanj-lipanj 1993, str. pov. br. 02-1/1-84, od 10. 7. 1993.

¹³¹⁴ OZ SzH, Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima, str. pov. br. 01/5-74, od 9. 3. 1993.

¹³¹⁵ RBiH, HZ HB, GS HVO, Analiza stanja domobranskih postrojbi, str. pov. br. 02-2/1-11-736/93, od 6. 5. 1993.

pukovnije „R“ Bugojno s tri bojne, tako da pukovnija preuzme ostale elemente mobilizacijskog razvoja bojne.¹³¹⁶

Glavni stože HVO-a je 8. veljače 1993. zapovjedio da se u općini Rama ustroji domobranska bojna, koja je prema propisanom ustroju trebala sastojati od 24 djelatna časnika, 16 dočasnika, i 455 domobrana. Na temelju toga Ured obrane Prozor je sredinom ožujka 1993., nakon konzultacija sa civilnim i vojnim vlastima općine i operativne zone, zatražio od Uprave za obranu Tomislavgrad suglasnost za ustroj domobranske bojne u općini Prozor. Prijedlog je temeljen na dužini linije koju drži Brigada Rama, činjenici da je izbio sukob s Muslimanima, da postoji nekoliko objekata od izuzetne važnosti na području općine te broju od oko 300 neraspoređenih vojnih obveznika starijih od četrdeset godina.¹³¹⁷ Izgleda da je u sklopu domobranskih postrojbi ustrojena i jedna satnija popunjena Muslimanima koja je odlazila na položaje prema srpskim snagama.¹³¹⁸ Odjel obrane HZ HB postavio je krajem ožujka privremenog zapovjednika i dvojicu članova zapovjedništva Domobranske bojne općine Prozor.¹³¹⁹ Zapovjednik bojne u ožujku bio je Nikola Budimir, koji se općinskim vlastima žalio da pripadnicima domobranstva nije isplaćena nikakva naknada prilikom isplate za ostalu vojsku. Općinski HVO ja zaključio da će isplatiti naknadu i domobranima nakon dostave podataka o angažiranosti domobranskih postrojbi i pojedinačnog učešća domobrana u obrani.¹³²⁰ Bojna je početkom studenog 1993. bila popunjena s 16 časnika i 273 domobrana, što je iznosilo 57 % od propisanog broja. Osim osiguranja dvadesetak važnijih objekata na području općine, bojna je držala i desetak položaja prema muslimanskim snagama. Znatian dio pripadnika postrojbe bio je naoružan zastarjelim naoružanjem što je bitno umanjivalo borbenu spremnost postrojbe. Nadređenost nad postrojbom nije bila jasno riješena, radi čega je izdavanje zapovijedi iz različitih zapovjedništava dovodilo do rasipanja snaga bojne i remećenja rasporeda obavljanja primljenih zadaća.¹³²¹ Važno je znati da je već ranije, sredinom prosinca 1992. zapovjedništvo brigade preustrojem je od dijela pripadnika brigade starijih od 40 godina, osnovalo domobransku postrojbu sa zadaćom zaštite vitalnih objekata u

¹³¹⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Izmjene i dopune mobilizacijskog razvoja OS HZ HB, br. 02-1-585/93, od 10. 6. 1993.

¹³¹⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Ured za obranu Prozor, Prijedlog formacije domobranske postrojbe, str. pov. br. 02-9/6-78/93, od 15. 3. 1993.

¹³¹⁸ R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, br. 07-1038/93, od 3. 6. 1993.

¹³¹⁹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, br. 02-1-258/93, od 26. 3. 1993.

¹³²⁰ R BiH, HZ HB, HVO, Općina Rama, Izvod iz zapisnika sa sjednice općine Rama, 22. 3. 1993.

¹³²¹ HR HB, HVO, Odjel obrane, Zapovjedništvo domobranske bojne Rama, Izvješće, str. pov. br. 428/93, 23. 11. 1993.

blizini naselja.¹³²² Početkom studenog 1992. zapovjedbno je logističkoj službi brigade izdavanje 30 odora i 15 pušaka za opremanje domobranske postrojbe.¹³²³

Ured za obranu Posušje je 6. ožujka 1993. uputio Odjelu obrane prijedlog za ustroj domobranske satnije s područja općine, a Upravi za obranu Tomislavgrad prijedlog za imenovanje zapovjednika i dvojice dozapovjednicima domobranstva. Prijedlog za ustroj domobranske satnije obrazložen je velikim brojem vitalnih objekata na području općine, nepostojanjem domicilne brigade i ukidanjem općinskog stožera HVO-a. Za zapovjednika Domobranske satnije Posušje predložen je Boro Begić.¹³²⁴ Sredinom kolovoza u razdoblju ustroja bila je domobranska satnija popunjavana vojnim obveznicima starijim od 1948. godišta.¹³²⁵ Zbog nedostatka ljudstva u 5. brigadi domobranska satnija Posušje je sredinom srpnja 1993. prema zapovjedi OZ SzH stavljena pod neposredno zapovjedništvo brigade. Zapovjedništvo brigade je postrojbu trebalo koristiti u skladu s procjenom i zahtjevima situacije, te joj davati svu logističku podršku.¹³²⁶

Ured za obranu Gornji Vakuf predložio je 12. ožujka 1993., na temelju procjene potreba osiguranja objekata od posebnog značenja, ustroj domobranske satnije u općini, te je predložio članove zapovjedništva Domobranske satnije Gornji Vakuf. Kao razlog kašnjenja s prijedlogom ured je naveo tehničke razloge.¹³²⁷ Na sjednici HVO-a Uskoplje 13. ožujka 1993. imenovano je zapovjedništvo Domobranstva.¹³²⁸ Odjel obrane HVO-a, uz suglasnost načelnika Uprave za obranu Tomislavgrad, postavio je 26. ožujka 1993. zapovjednika i dvojicu članova zapovjedništva Domobranske satnije Gornji Vakuf.¹³²⁹

Ured za obranu općine Bugojno izvijestio je Upravu za obranu Tomislavgrad 12. ožujka 1993. da su u Bugojnu ustrojeni Stožer i postrojbe domobranstva veličine 1150 pripadnika koji su bili samo djelomično naoružani. Stožer domobranstva sastojao se od zapovjednika, dozapovjednika, operativca i logističara. Zapovjednici bojni, satnija i vodova bili su već imenovani i uvedeni u zapovjedni sustav postrojbi.¹³³⁰ Odjel obrane HZ HB proveo je 26. ožujka postavljanje Privremenog zapovjedništva Domobranske bojne u općini Bugojno.

¹³²² R BiH, HZ HB, Zapovjedništvo brigade Rama, Izvješće, str. pov. br. 02-4-101-627/92, od 9. 12. 1992.

¹³²³ R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo brigade Rama, Zapovijed, br. 101-542/92, od 9. 11. 1992.

¹³²⁴ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Posušje, Prijedlog o formaciji domobranske postrojbe, str. pov. br. 02-9/3-93, od 6. 3. 1993; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Posušje, Prijedlog za imenovanje zapovjednika domobranstva, str. pov. br. 02-9/3-95, od 6. 3. 1993.

¹³²⁵ R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće o popuni domobranskih postrojbi, str. pov. br. 06/3460, od 14. 8. 1993.

¹³²⁶ R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/2821-1, od 23. 7. 1993.

¹³²⁷ R BiH, HZ HB, HVO, Ured za obranu Gornji Vakuf, Izvješće, br. 02-6-1/93, od 12. 3. 1993.

¹³²⁸ „Iz dana u dan“, *Skopaljski vjesnik* (Gornji Vakuf), br. 11, travanj 1992., 2.

¹³²⁹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, br. 02-1-257/93, od 26. 3. 1993.

¹³³⁰ R BiH, HZ HB, Ured za obranu Bugojno, Izvješće, str. pov. bez broja, od 12. 3. 1993.

Postavljeni su zapovjednik sa sklopnim činom časnika i trojica dočasnika zapovjedništva.¹³³¹ Kako je već navedeno Odjel obrane je 10. lipnja 1993. ukinuo Domobransku bojnu Bugojno i zapovjedio ustrojavanje Domobranske pukovnije s tri bojne, očigledno s namjerom usklađivanja ranije zapovijedi sa stanjem i ustrojem postrojbi na terenu.¹³³²

Nakon zapovijedi za ustroj domobranskih postrojbi u općinama HZ HB, Ured za obranu Jajce je 19. ožujka uputio Zapovjedniku domobranskih postrojbi Jajce, prijedlog popune prvog ustrojenog voda domobrana Jajca s 32 vojna obveznika starijih godišta, te prijedlog za imenovanje Miroslava Vujeve zapovjednikom voda.¹³³³ Odjel obrane postavio je 24. ožujka Vujevu za zapovjednika Zapovjedništva domobranske satnije općine Jajce, iz čega bi se moglo zaključiti da je od vojnih obveznika jajačke općine namjeravano ustrojavanje domobranske postrojbe veličine satnije.¹³³⁴

Ured za obranu Kupres uputio je 9. ožujka 1993. Odjelu obrane prijedlog za ustroj domobranskog voda za općinu Kupres. Prijedlog je obrazložen okupacijom većeg dijela teritorija općine, zbog čega nije bilo važnijih objekata koje bi štitili pripadnici domobranstva. Prema procjeni ureda, za osiguranje objekata koje je koristio HVO Kupresa i *Kupreška bojna* na području općine Tomislavgrad, bio je dovoljan vod domobranstva. Zapovjedništvo domobranstva je uz suglasnost Ureda za obranu Kupres trebalo napraviti plan ustroja domobranske postrojbe koja bi se ustrojila nakon oslobađanja općine Kupres.¹³³⁵ Dana 26. ožujka postavljeno je privremeno zapovjedništvo Domobranskog voda Kupres. Za zapovjednika postavljen je Ivan Krišto, uz kojeg su imenovana i ostala dvojica članova zapovjedništva.¹³³⁶ Ured za obranu Kupres izvijestio je 7. srpnja 1993. Upravu za obranu Tomislavgrad o ustroju Domobranskog voda od vojnih obveznika starijih godišta koji su željeli ostati u postrojbama HVO-a, vojnih obveznika ograničeno sposobnih za vojnu službu i vojnih obveznika koji su odlukom HVO-a općine Kupres oslobođeni prve borbene crte. Ured je izvijestio da zbog okupacije općine Kupres te neodazivanja na mobilizaciju i svojevrijednog napuštanja postrojbi nije bio u mogućnosti ustrojiti postrojbu veličine satnije.¹³³⁷

¹³³¹ HR HB, HVO, Odjel obrane, Postavljenje, br. 02-1-253/93, od, 26. 3. 1993.

¹³³² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, br. 02-1-585/93, od 10. 6. 1993.

¹³³³ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Jajce, Prijedlog, str. pov. br. 02-11/7-0214/93, od 19. 3. 1993.

¹³³⁴ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, br. 02-1-246/93, od 24. 3. 1993.

¹³³⁵ RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Kupres, br. 02-9/8-163/93, od 9. 3. 1993.

¹³³⁶ HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljenje privremenog zapovjedništva domobranskog voda u općini Kupres, br. 02-1-256/93, od 26. 3. 1993.

¹³³⁷ HVO, Odjel obrane, Ured za obranu Kupres, Izvješće o provedbi zapovijedi, br. 02-9/8-376/93, od 7. 7. 1993.

Odjel obrane na prijedlog općinskog HVO-a i Brigade Petar Krešimir IV. postavio je 26. ožujka 1993. privremeno zapovjedništvo Domobranske bojne Livno sa zapovjednikom Ivom Pavićem i još dvojicom članova zapovjedništva.¹³³⁸ Prema prijedlogu Ureda za obranu Livno u općini je trebalo ustrojiti domobranska postrojba veličine bojne s jednom aktivnom i ostalim pričuvnim satnijama. U Livnu je već postojala jedna satnija domobrana na osiguranju objekata od posebnog značenja koja se nalazila u sastavu Brigade Petar Krešimir IV.¹³³⁹ Sredinom listopada u općini Livno provedena je mobilizacija vojnih obveznika starosti do 60 godina, neovisno o potrebi za radnicima u radnim organizacijama.¹³⁴⁰ Suradnja i koordinacija između Domobranske bojne i brigade u prosincu 1993. ocjenjena je slabom. Sektor iz kojeg su pripadnici brigade odlazili na teren u Uskoplje preuzimali su pripadnici domobranstva, za logistiku, vezu i topništvo na istom sektoru bila je odgovorna brigada. Međutim događalo se da zapovjednik domobranske postrojbe na položaju nije bio upoznat ciljevima topništva u zaposjednutom sektoru. Prilikom smjena događalo se da postrojbe brigade kasne na smjenu zbog čega su domobranske postrojbe prijetile napuštanjem linije, nakon čega bi smjena postrojbi bila izvršena.¹³⁴¹ Nakon preustroja brigade u pukovniju Domobranska bojna pridodana je pukovniji. Prema popisima bojna je u vrijeme pridodavanja brojila 177 pripadnika, međutim prema procjeni OMKP-a pukovnije taj broj bio je upola manji, što je stvaralo probleme u ustroju pukovnije.¹³⁴²

Usporedno s ustrojem brigade od lipnja 1992. na području općine Tomislavgrad ustrojavano je i domobranstvo, čije su postrojbe službeno osnovane odlukom HVO-a Tomislavgrad od 30. srpnja 1992. godine. Potom je 1. kolovoza odlukom istog tijela imenovan Stožer domobranstva općine Tomislavgrad.¹³⁴³ Odlukom HVO-a Tomislavgrad ustvari su postrojbe prostornih struktura bivše TO preimenovane u Domobranstvo. U domobranskim postrojbama bilo je uključeno 370 vojnih obveznika, koji su bili naoružani puškama M-48 i drugim, nabavljenim vlastitim sredstvima pripadnika postrojbi. Postrojbe nisu raspolagale kolektivnim naoružanjem. Teritorij općine podijeljen je na devet sektora koji su ujedno predstavljali ustrojbene cjeline domobranskih postrojbi.¹³⁴⁴ U skladu sa zapovjedi Odjela obrane od 5. veljače 1993. Ured za obranu Tomislavgrad predložio je Odjelu obrane HZ HB 1. ožujka 1993., na temelju procjene ugroženosti teritorija, ustroj domobranske

¹³³⁸ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, br. 02-1-254/93, od 26. 3. 1993.

¹³³⁹ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Prijedlog o procijeni domobranstva, br. 02-9/2-127/93, od 11. 3. 1993.

¹³⁴⁰ Brigada Petar Krešimir IV, IPD, Izvješće, br. 07/20-72, od 9. 10. 1993.

¹³⁴¹ Brigada Petar Krešimir IV, Politička djelatnost, Izvješće, br. 07/20-7/1, od 1. 12. 1993.

¹³⁴² Brigada Petar Krešimir IV, SIS, Problemi u radu OMKP službe, str. pov. br. 03/10-135/94, od 15. 8. 1994.

¹³⁴³ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-232/ 94, od 2. 3. 1994.

¹³⁴⁴ R BiH, HZ HB, HVO Tomislavgrad Ured za obranu, Procjena moguće ugroženosti ljudstva i materijalnih dobara, bez broja i datuma.

postrojbe veličine bojne u općini Tomislavgrad.¹³⁴⁵ Odjel obrane je Privremeno zapovjedništvo Domobranske bojne Tomislavgrad postavio 26. ožujka 1993. godine. Za zapovjednika je postavljen Darko Meštrović a u zapovjedništvo su imenovana trojica članova od kojih je jedan bio muslimanske nacionalnosti. Zapovjednik i članovi zapovjedništva bojne već su obnašali zapovjedne dužnosti u Stožeru domobranstva te su bili i nositelji ustroja domobranstva od kolovoza 1992.¹³⁴⁶ Smotra pripadnika Domobranske bojne po satnijama, prema novom ustroju, održana je 1. svibnja 1993.. Prva satnija imala je zbornu mjesto u Tomislavgradu, 2. satnija u Kongori, 3. satnija u Mrkodolu a 4. satnija u Prisoju.¹³⁴⁷ Nakon odlaska *posuške bojne* iz sastava Brigade Kralj Tomislav u lipnju 1993. crte obrane prema VRS preuzele su domobranske postrojbe. Domobranstvo je od tada preustrojeno u Domobransku bojnu sastava dvije satnije, pod zapovijedanjem zapovjedništva brigade. Domobranska bojna je nakon toga s jednom satnijom držala dio bojišnice prema VRS a s drugom satnijom je osiguravala objekte od značenja za obranu teritorija općine.¹³⁴⁸ U svibnju 1993. u domobranskim postrojbama općine Tomislavgrad nalazilo se 498 pripadnika.¹³⁴⁹

Ustroj domobranskih postrojbi nije proveden u potpunosti, prema podacima OZ SzH iz sredine kolovoza 1993. domobranske postrojbe su ukupno od ustrojem propisanih 3302 brojile samo 601 pripadnika. Od toga broja 312 ih je bilo u bojni Tomislavgrad (od 495 prema sklopu), 278 u bojni Livno (od 495 prema sklopu) i 11 u vodu Kupres (od 36 prema sklopu). Satnije u Prozoru i G. Vakufu koje su prema sklopu trebala brojiti 110 pripadnika nisu poslale podatke. Satnija u Posušju bila je uključena u 5. brigadu a pukovnija Bugojno koja je bila popunjena s oko 1200 pripadnika (od 1946 prema sklopu), padom općine spala je na veličinu jednog voda. Satnije u Konjicu i Jablanici bile samo djelomično opremljene i naoružane te angažirane u sastavu Brigade Herceg Stjepan.¹³⁵⁰ Prema podacima MO HR HB iz siječnja 1994. u domobranskim postrojbama ZP TG nalazilo se 1411 pripadnika a na cjelokupnom teritoriju HR HB bilo je uvojačeno 6514 pripadnika domobranstva ili 8% od ukupnog broja mobiliziranog ljudstva HR HB.¹³⁵¹ Zapovjedništvo ZP TG je početkom studenog 1993.

¹³⁴⁵ R BiH, HZ HB, HVO Tomislavgrad, Ured za obranu, Izvješće, br. 04/1-800-609, od 1. 3. 1993.

¹³⁴⁶ R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Postavljanje, br. 02-1-252, od 26. 3. 1993; R BiH, HZ HB, HVO Tomislavgrad, Ured za obranu, Obrazloženje prijedloga, br. 04/1-800-566/93, od 1. 3. 1993.

¹³⁴⁷ ZOZ SzH, Obavijest o izvođenju smotre, str. pov. br. 05/6-327, od 29. 4. 1993.

¹³⁴⁸ HR HB, HVO, Brigada Kralj Tomislav, str. pov. br. 01-232/ 94, od 2. 3. 1994.

¹³⁴⁹ ZP TG, Odsjek SIS-a, Analitička obrada 79. domobranske pukovnije, str. pov. br. 02-08-13-2314/95, od 11. 11. 1995.

¹³⁵⁰ R BiH, HZ HB, HVO, ZOZ SzH, Izvješće o popuni domobranskih postrojbi, str. pov. br. 06/3460, od 14. 8. 1993; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 175; HR HB, HVO, SIS Brigada Eugen Kvaternik, Prosudba postrojbe, br. 251-2/93, od 3. 12. 1993.

¹³⁵¹ R BiH, HZ HB, HVO, Izvješće o provedenoj mobilizaciji ljudstva na teritoriju HR HB, str. pov. bez broja, od 17. 1. 1994.

zatražilo od MO HR HB rješavanja problema izradbe iskaznica za domobranske postrojbe kakve su imali pripadnici brigada, s obrazloženjem da su domobranske postrojbe Tomislavgrad, Livno, G. Vakuf, Posušje i Prozor radi nedostatka ljudstva raspoređene na prvu crtu, te su time u istome položaju kao i brigade. U navedenim općinama domobranske postrojbe su bile pod izravnim zapovijedanjem zapovjedništva brigada.¹³⁵² Domobranska postrojba iz Tomislavgrada u rujnu 1993. držala je položaje prema VRS, dok su nekim općinama kako smo naveli domobranske postrojbe bile uključene u brigade te izvršavale borbene zadaće i na aktivnijem dijelu bojišnice.¹³⁵³

13. Samostalna izviđačka satnija

Od 4. prosinca 1992., sve operativne zone prema zapovjedi Glavnog stožera HVO-a bile su dužne ustrojiti samostalne izvidničke satnije namijenjene za izvidničko-diverzantske i obavještajne zadaće. Sve brigade operativne zone bile su dužne ustrojiti izvidničke vodove u sastavu brigada s istim zadaćama. Popunu postrojbi trebalo je izvršiti najstručnijim i najhrabrijim vojnicima. Rok za ustroj postrojbi bio je 20 prosinac 1992. godine. Za provedbu zapovjedi bili su odgovorni zapovjednici operativnih zona, brigada, i tijela VOS-a u zapovjedništvima operativnih zona i brigada za koje je izvidnička satnija trebala prikupljati podatke. U Glavnom stožeru za provedbu zadaća bio je zadužen načelnik Obavještajnog odjela. Logističku potporu za izvidničke postrojbe dužne su bile osigurati operativne zone i brigade u kojima su postrojbe ustrojavane. Okvirno se izvidnička satnija trebala sastojati od Zapovjedništva, dva izvidnička voda svakog s tri Izvidničke grupe i Osmatračke grupe.¹³⁵⁴ Istodobno su sve brigade operativne zone zadužene osigurati 10 pripadnika za popunu izvidničke satnije koja bi djelovala pri zapovjedništvu zone. Rok za dostavu popisa s imenima bio je tjedan dana.¹³⁵⁵ Istu zapovijed Općinski stožer HVO-a Posušje dobio je dva tjedna kasnije.¹³⁵⁶

Većina brigada imala je problema s izdvajanjem ljudstva za satniju. Do 22. prosinca 1992. ni jedna brigada nije uspjela izvršiti zapovijed o slanju vojnika u Izviđačku satniju. Zbog velike dužine fronte predloženo je oslobađanje Brigade Petar Krešimir IV. od obveze slanja ljudstva u satniju. Brigada Rama je sredinom siječnja 1993. osigurala ljudstvo, a većina

¹³⁵² Unija republika BiH, HR HB, HVO, ZZP TG, Zahtjev za izradu iskaznica za postrojbe domobranstva, str. pov. br. 06/5445, od 4. 11. 1993.

¹³⁵³ HZ HB, HVO Tomislavgrad, Zahtjev za poduzimanje mjera, br. 08-841-18/93, od 9. 9. 1993.

¹³⁵⁴ HZ HB, HVO, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-2681/92, od 4. 12. 1992.

¹³⁵⁵ HZ HB, HVO, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/202-31/92, od 8. 12. 1992.

¹³⁵⁶ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/202-59, od 22. 12. 1992.

ostalnih brigada obećala je uskoro dostaviti popis izabranog ljudstva za satniju. Uredi obrane općina bili su zaduženi za opremanje satnije materijalno-tehničkim sredstvima. Izvidnička satnija OZ SzH trebala je biti smještena u upravnoj zgradi poduzeća UNIS na Šćitu, koju je za ovu namjenu trebalo pripremiti zapovjedništvo Brigade Rama.¹³⁵⁷

Krajem 1992. osnovana je jezgra *Samostalne izviđačke satnije* u OZ SzH, kojoj je od 1. siječnju 1993. zapovijedao Ivan Begić. Ustroj satnije nije išao po planu, osiguran je smještaj postrojbi, međutim problem je i dalje ostala popuna postrojbe zbog odugovlačenja brigada s izdvajanjem ljudstva za satniju.¹³⁵⁸ Na sastanku zapovjedništva OZ SzH i zapovjednika brigada operativne zone, krajem svibnja 1993. dogovoreno je da zapovjednici brigada i suradnji s načelnikom VOS-a operativne zone provedu popunu *Samostalne izviđačke satnije*, do kraja lipnja. Početkom srpnja zaključeno je da zadaća nije provedena zbog toga što iz brigada *Petar Krešimir IV., Kralj Tomislav i Eugen Kvaternik* nije upućeno dogovoreno ljudstvo za popunu satnije. Iz brigada *Rama, Hrvoje Vukčić Hrvatinić i Ante Starčević* i Općinskog stožera Posušje upućen je dio ljudstva s kojim se otpočelo ustrojavanje satnije i izvođenje obuke.¹³⁵⁹ Postrojba je s ovako nepotpunim sastavom ponekad upotrebljavana za napadajna bojna djelovanja.¹³⁶⁰

U listopadu 1993. izvidnička satnija je s 30 ljudi spala na petericu, nakon što su nekoliko mjeseci provodili zadaće a onda se zbog uvjeta rada i novčanih primanja, koja su bila neusporedivo manja nego u svim drugim postrojbama, ljudstvo počelo osipati i vraćati u matične postrojbe. Zapovjedništvo OZ SzH bilo je prisiljeno preostalih pet pripadnika poslati u matične postrojbe a materijalno-tehnička sredstva razdužiti u PloB-u Rama.¹³⁶¹

Zbog loše opremljenosti postrojbe, neravnomjernog popunjavanja (po vremenu i prostoru), te sudjelovanja postrojbe u sukobu s Armijom BiH prije završetka obuke i cjelovitog ustroja postrojbe, većina ljudstva je napustila satniju. Kako iz istih razloga izvidničke satnije nisu ustrojene u OZ SB i OZ JiH, u novijem ustroju odustalo od osnivanja izvidničkih satnija u operativnim zonama. Načelnik VOS-a OZ SzH je, bez obzira na navedeno, smatrao da ne treba odustati od osnivanja izvidničke satnije, koju je nanovo trebalo

¹³⁵⁷ R BiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/202-60, od 22. 12. 1992; Zapisnik koordinacije sa zapovjednicima brigada OZ SzH od 8. siječnja 1993; R BiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/202-58, od 22. 12. 1992.

¹³⁵⁸ Zapisnik koordinacije zapovjednika brigada OZ SzH na dan 22. 11. 1992. 1672; ZOZ SzH, Prijedlog za postavljanje, str. pov. broj je nečitak, od 10. 3. 1993; Zapisnik koordinacije zapovjednika brigada OZ SzH na dan 8. 1. 1993.

¹³⁵⁹ R BiH, HZ HB, HVO, VOS, IZM Prozor, Izvješće zapovjedniku OZ TG, str. pov. br. 04-33/93, od 5. 7. 1993.

¹³⁶⁰ R BiH, HZ Hb, OZ SzH, Zapovijed za osiguranje dostignutih crta, 01/5-231, od 27. 5. 1993.

¹³⁶¹ Unija republika BiH, HR HB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Izvješće o općem stanju, str. pov. br. 01-4283/93, od 5. 10. 1993.

ustrojavati tako da se popunjava novacima i da se prije popune, preko Glavnog stožera osiguraju potrebna sredstva za postrojbu.¹³⁶² Preustrojem operativnih zona u zborna područja odustalo se od ustrojavanja pristožernih izvidničkih postrojbi u zbornom području. U sklopu domobranskih postrojbi ustrojavanje su izvidničke desetine i vodovi a u gardijskim brigadama satnije.¹³⁶³

14. Prvi laki artiljerijsko-raketni divizion PZO-a - Četrnaesta topničko-raketna bitnica PZO-a .

Ustroju samostalne bitnice PZO-a u Tomislavgradu pristupilo se tijekom veljače i ožujka 1992. godine. Sredinom travnja postrojba PZO-a iz Tomislavgrada brojila je 124 pripadnika, raspoređenih u osam odjeljenja. Postrojba je bila u sastavu „Zapovjedništva PZO-a za Sjeverozapadnu Hercegovinu“, te je u sastavu, pored pripadnika iz Tomislavgrada, imala i desetak pripadnika iz Splita i Šibenika, koji su bili operateri na raketnim protuzrakoplovnim sustavima.¹³⁶⁴ Od navedenih pripadnika od svibnja 1992. postupno je ustrojavan 1. laki artiljerijsko-raketni divizion (lart) PZO,¹³⁶⁵ koji je ustrojen do sredine lipnja 1992.¹³⁶⁶ U sastav divizion PZO-a Brigade Kralj Tomislav ušla je i baterija PZO-a iz HVO-a Posušje.¹³⁶⁷ Prvim zapovjednikom divizion imenovan je Marijan Marić.¹³⁶⁸

Zapovjedništvo 1. lart-a je 1. svibnja 1992. zapovjedilo ustroj „Lake protuzrakoplovne baterije“ Livno. Od protuzrakoplovnog oružja početkom ustroja baterija u Livnu raspolagala je s dva PZT 40 mm, četiri PZT 20/3 mm, dva PZT 20/1, jednom PZS 14,5/2 mm i jednom PZS 12,7 mm. Oružja su bila raspoređena na pet paljbenih položaja na širem prostoru općine. Zapovjedno mjesto baterije trebalo je opskrbiti sredstvima veze i uvezati s položajima oružja te zapovjedništvom divizion. U pogledu logističke potpore postrojba se trebala oslanjati na logistiku Općinskog stožera HVO-a Livno, a u pogledu ustroja na zapovjedništvo divizion kome je trebalo slati izvješća o radu.¹³⁶⁹

¹³⁶² RBiH, HZ HB, HVO, VOS, IZM Prozor, Izvješće zapovjedniku OZ TG, str. pov. br. 04-33/93, od 5. 7. 1993.

¹³⁶³ BiH, HZ HB, MO, Ustroj Domobranske pukovnij; BiH, HR HB, MO, Ustroj Domobranske bojne, str. pov. br. 02-10.04/94-22, od 19. 3 1994.

¹³⁶⁴ Zapovjednik PZO SzH, Tomislavgrad, Spisak ljudstva PZO, str. pov. br. 01-04/92, od 12. 4. 1992.

¹³⁶⁵ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. bez broja, od 28. 1. 1995; HZ HB, HVO, Zapovjedništvo 1. lart PZO SzH, br. 79/92, od 1. 5. 1992.

¹³⁶⁶ Pregled formacija brigade HVO Tomislavgrad, od 20. 6. 1992.

¹³⁶⁷ HR H-B, MO, GS HVO, Izvješće za vojno savjetovanje, 20. 1. 1995

¹³⁶⁸ HZ HB, HVO, Zapovjedništvo 1. lart PZO SzH, br. 149/92, od 20. 5. 1992.

¹³⁶⁹ HZ HB HVO, Zapovjedništvo 1. lart PZO, Zapovijed za formiranje lake protuavionske baterije Livno, br. 93/92, od 1. 5. 1992.

Sredinom listopada 1992. GS HVO-a zapovjedio smanjenje ljudstva u postrojbama PZO-a OZ SzH za 50 %, ukidanjem dvostrukih smjena na oružjima. Dio sredstava trebalo je ostaviti u pripravnosti, dio rasporediti na prvu crtu obrane a dijelom ojačati postrojbe OZ Srednja Bosna. Preraspodjelu sredstava trebao je izvršiti Načelnik PZO-a GS HVO-a.¹³⁷⁰

Prvi lard PZO-a ustrojen je od 1. lake artiljerijsko-raketne baterije Tomislavgrad (larb), 2. larb Livno, 3. larb Posušje, 4. larb Bugojno, 5. lakog artiljerijsko-raketnog voda (larv) Prozor, 6. larv Konjic i 7. larv G. Vakuf. Sva oružja kalibra 12,7 i 14,5 mm predana su brigadama za direktnu potporu pješastvu na prvim crtama obrane. Od mobilnih sredstava navedenih postrojbi (BOV, samohotka 57 mm, strojnice 14,5/4 i 14,5/2) ustrojen je Interventni vod koji je bio smješten u Šujici. Ostala protuzrakoplovna sredstva predana su 1. lard-u PZO. Sve postrojbe u sastavu divizijuna bile su uvezane u sustav *ZMIN-a*. Sve baterije i vodovi, osim baterije iz Tomislavgrada, osobne dohotke primale su preko OZ SzH, dok je baterija iz Tomislavgrada dohodak primala od općine, kao i pripadnici Brigade Kralj Tomislav.¹³⁷¹ Načelnik GS HVO-a je krajem ožujka 1993. zapovjedio da se cjelokupna logistička potreba 1. lard PZO-a sa sjedištem u Tomislavgradu osigura preko logistike OZ SzH.¹³⁷² Načelnik PZO HVO-a je tek 5. veljače 1993. uputio zahtjev za odobrenje izradbe pečata za 1. lard PZO u Tomislavgradu.¹³⁷³

Prema sklopu 1. lard trebao je brojiti 298 pripadnika, do sredine kolovoza 1993. brojio ih je 113. Divizijun je logističku potporu imao od Brigade Kralj Tomislav u čijoj zoni dogovornosti je jedan dio ljudstva, u navedeno vrijeme, izvodio borbene zadaće. Sva zapovjedna mjesta u postrojbi bila su popunjena a rad zapovjedništva od strane OZ SzH ocijenjen je dobrim. Osnovni problem s koji se suočavala postrojba bio je nedostatak streljiva za strojnice i topove svih kalibara.¹³⁷⁴ Prvi lard PZO kao pristožerna postrojba, bio je pod izravnim zapovijedanjem OZ SzH, a logistički je većim dijelom bio oslonjen na HVO Tomislavgrad, najmanje do sredine prosinca 1992. godine.¹³⁷⁵

Postrojbe OZ SzH u siječnju 1993. od protuzrakoplovnog naoružanja raspolagale su s 23 oružja PZS 12,7, 18 oružja PZS 14,5, 35 oružja PZT 20 mm, 13 oružja PZT 40 mm i jednim oružjem 57 mm.¹³⁷⁶ Dvije PZS 14,5 mm (jedna 14,5/2 i jedna 14,5/4) bile su ugrađene

¹³⁷⁰ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. (nije upisan), od 19. 10. 1992.

¹³⁷¹ GS HVO, Odjel RZ i PZO, Izvješće, br. 05-559, od 31. 3. 1993.

¹³⁷² RBiH, HZ HB, GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 01-561/93, od 31. 3. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Odjel RZ i PZO, Izvješće, br. 05-559/93, od 31. 3. 1993.

¹³⁷³ RBiH, HZ HB, GS HVO, Zahtjev, br. 01-244/93, od 5. 2. 1993.

¹³⁷⁴ RBiH, HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Izvješće po zapovijedi, str. pov. br. 01-2243, od 12. 8. 1993.

¹³⁷⁵ OZ SzH, IZM Rama, Primjedbe na prijedlog nagrađivanja postrojbi, str. pov. br. 01-704, od 25. 5. 1993; RBiH, HZ HB, HVO, Općina Tomislavgrad, Dopis, br. 01-97-1/92, od 12. 12. 1992.

¹³⁷⁶ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Dostava podataka, str. pov. 01/5-18, od 10. 1. 1993.

na teretne kamione i djelovale su u sastavu protuzrakoplovne obrane ili kao potpore pješastvu.¹³⁷⁷

Inspekcija iz RZ i PZO-a GS HVO-a sredinom prosinca 1993. je sagledavajući cjelokupno stanje zaključila da divizijun „ne egzistira“ kao cjelina već kao tri samostalne bitnice, od kojih je najbolje ustrojena bitnica u Livnu. Osim divizijuna u okviru ZP TG postojao je Vod PZO-a koji je djelovao u sastavu Brigade Rama. Kako je već spomenuto 3. bitnica 1. lard iz Livna (koja je djelovala u okviru Brigade Petar Krešimir IV.) bila je, prema zaključku časnika RZ i PVO-a, najbolje ustrojena bitnica u sastavu divizijuna, po broju oružja i sredstava. Bitnica je u navedenom razdoblju bila raspoređena na osam paljbenih položaja, s jednim zapovjednim mjestom. Od oružja bitnica je raspolagala s četiri PZT 40/1 mm, četiri PZT 20/3 mm, tri PZT 20/1 mm, pet lansera S-2M i dvije PZS 14, 5/2 mm. Oružja je opsluživalo oko 70 pripadnika bitnice.

Vod PZO-a iz Rame raspolagao je: jednim PZT 40/1 mm, jednim PZT 20/3 mm, jednim PZT 20/1 mm, dvije PZS 14,5/2 mm, dvije PZS 14,5/1 mm i dva lansera S-2M. Sva oružja nalazila su se na prvoj crti bojišnice, raspoređena na pet paljbenih položaja, a opsluživala su ih 22 vojnika. Vod je ustrojio operativno središte u kojem je djelovalo pet djevojaka. Postrojba nije raspolagala motornim vozilima.¹³⁷⁸

Zapovjedništvo OZ SzH zapovjediло je 7. svibnja 1993. 1. lard-u predaju jednog PZT *Bofors* i jednog PZT 20/3 s određenom količinom streljiva Brigadi Rama, te jednog PZT *Bofors* s određenom količinom streljiva Brigadi Ante Starčević. Navedena sredstva su, prema zapovjedi, izuzeta na određeno vrijeme, do smirivanja stanja na ramsko-uskopaljsko bojištu.¹³⁷⁹

Načelnik Odjela RZ i PZO je u svibnju 1993. upozorio načelnika PZO-a OZ SzH na izostanak komunikacije s odjelom, te obvezu slanja izvješća o stanju u postrojbama i popunjenosti streljivom.¹³⁸⁰ Nešto ranije utvrđeno je da je stanje popune i obučenosti postrojbi PZO u operativnoj zoni dosta loše, kao i stanje oružja kao posljedica ne održavanja od strane posada.¹³⁸¹

Glavni stožer zapovjedio je OZ SzH i OZ SB 31. srpnja 1993. opremanje svih pješačkih brigada „lakim topničko-raketnim vodom“ popunjenim oružjima PZS 12,7, PZS 14,5 i S-2M, koja su izuzeta od PZO postrojbi. Preostalim PZO oružjima trebalo je popuniti

¹³⁷⁷ RBiH, HZ HB, OZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/35-1, od 12. 1. 1993.

¹³⁷⁸ HR HB, HVO, RZ PZO, Izvješće o stanju postrojbi PZO u ZP TG, rukopis, od 9. 12. 1993.

¹³⁷⁹ ZOZ SzH, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-196, od 7. 5. 1993.

¹³⁸⁰ RBiH, HZ HB, GS HVO, Odjel RZ i PZO, Upozorenje, str. pov. br. 02-2/1-05-820/93, od 20. 5. 1993.

¹³⁸¹ RBiH, HZ HB, GS HVO, Odjel RZ i PZO, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-05-997/93, od 9. 6. 1993.

ustrojene lard PZO, iz kojih je prema potrebi trebalo podređivati određena oružja i postrojbe na pravce gdje se ukazivala potreba. Laki artiljerijsko-raketni divizijuni PZO-a koji su bili podređeni operativnim zonama ovom zapovjedi podređeni su GS HVO-a.¹³⁸² Sredinom ožujka 1994. godine 1. ltrd brojio je ukupno 106 pripadnika, od kojih je 78 bilo na odmoru.¹³⁸³

Preustroj HVO-a početkom 1994. donosi promjene i u ustroju postrojbi PZO-a. Provodi se ustroj pristožernog PZO divizijuna GS HVO-a, te topničko-raketnih bitnica u zbornim područjima *Tomislavgrad* i *Mostar*. Postrojbe se ponovno vraćaju temeljnoj zadaći, borbi protiv neprijateljskog zrakoplovstva. Tijekom ustroja vodilo se računa da bitnice prerastu u topničko-raketne divizijune, te da se na kraju ustroji puk PZO-a kao nositelj razvoja rodovskih sastava u HVO-u.¹³⁸⁴

Načelno se topničko raketni divizijun PZO-a trebao sastojati od: Zapovjedništva, Zapovjedne bitnice, Desetine ratnog zdravstva, Logističkog voda, Topničko raketne bitnice PZO 40 mm, Topničko-raketne bitnice PZO 20/3, Samohodne topničko-raketne bitnice PZO 30/2 mm. Postrojba je prema sklopu trebala brojiti ukupno 359 pripadnika, od toga 34 časnika, 47 dočasnika i 278 vojnika.¹³⁸⁵

Topničko raketna bitnica PZO-a načelno se sastojala od: Zapovjedništva, Zapovjedne desetine, Desetine zračnog motrenja, Logističke desetine, Topničkog voda PZO 40/1 mm, Topničkog voda PZO 20/3 mm, Voda lako-prijenosnog raketnog sustava. Bitnica je trebala brojiti ukupno 91 pripadnika, od toga 7 časnika, 13 dočasnika i 71 vojnika.¹³⁸⁶

Odjel protuzračne obrane Glavnog stožera zapovjedio je 21. travnja 1994. ustrojavanje samostalne topničko raketne bitnice, odnosno 14. TRB PZO-a kao pristožerne postrojbe ZP TG, od imajućih sredstava. Ustrojbena mjesto bitnice bilo je u Tomislavgradu, a postrojba se trebala popunjavati pričuvnim sastavom. Bitnica se prema zapovjedi trebala sastojati od Zapovjedništva, Zapovjedne desetine, Desetine zračnog motrenja i promatranja, Topničkog voda 40 mm, Topničkog voda 20/3 mm, Raketnog voda, Sanitetske desetine i Logističkog voda. Zapovjednika PZO-a trebao je imenovati zapovjednik zbornog područja na prijedlog načelnika PZO-a zbornog područja. Zapovjednik topničko-raketne bitnice imao je sve ovlasti u pogledu potreba za ustrojavanje postrojbe.¹³⁸⁷ Po novom ustroju laka topničko raketna

¹³⁸² RBiH, HZ HB, Odjel obrane GS HVO, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1635/95, od 31. 7. 1993.

¹³⁸³ HZ HB, HVO, Zapovjedništvo 1. ltrd PZO, Izvješće, br. 117/94, od 17. 3. 1994.

¹³⁸⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće, str. pov. bez broja, od 28. 1. 1995.

¹³⁸⁵ Organizacijska karta Topničko-raketnog divizijuna PZO.

¹³⁸⁶ Organizacijska karta Topničko-raketne bitnice PZO.

¹³⁸⁷ BiH, HR HB, GS HVO, Odjel PZO, Zapovijed, str. pov. br. 02-10-13/08-94-10, od 21. 4. 1994; BiH, HR HB, MO, ZZP TG, Izvod iz izmjene i dopune mobilizacijskog razvoja, str. pov. br. 02-4-2824/94, od 17. 5. 1994.

bitnica (Itrb) iz Livna ušla je u sastav 15. TRD PZO-a, pristožerne postrojbe GS HVO-a, kao 3. Itrb divizijuna. Postrojba je i dalje bila razmještena u matičnoj općini.¹³⁸⁸

Četrnaesta topničko-raketna bitnica početkom siječnja 1995. bila je popunjena s 84 pripadnika, od toga broja bilo je šest časnika, 13 dočasnika, i 65 vojnika.¹³⁸⁹ Postrojba se u pogledu prehrane oslanjala na kuhinju 79. dp, te je uz to imala vlastito priručno skladište intendantske opreme i manjih količina namirnica.¹³⁹⁰ Krajem travnja 1995. popunjenost bitnice iznosila je 91 % od broja predviđenog sklopom.¹³⁹¹

U operaciji *Cincar 94* 14. TRB bila je uključena s dva topnička i jednim raketnim vodom sa zadaćom povećanja žilavosti crte bojišnice te davanja potpore pješastvu uređivanjem otpornih točaka. Protuzrakoplovna zadaća bitnici bila je zaštita IZM-a GS HVO-a u Šujici i šireg prostora Tomislavgrada od napada neprijateljskih zrakoplova. Broj uključenog ljudstva iznosio je oko 80, od kojih je većina izvršavala zadaće na prvoj crti bojišnice. Osnovni problemi postrojbe bili su nedostatak teretnih vozila, dotrajalost topničkih oružja i loše funkcioniranje sustava veza s ostalim postrojbama, što je znatno otežavalo izvođenje bojnih djelovanja.¹³⁹² Slične zadaće bitnica je provodila i u operaciji *Zima 94*, te borbama nakon operacije.¹³⁹³

Nisu usvojeni prijedlozi za djelatna mjesta u postrojbama PZO-a pa tako ni u 14. TRB. Veliko šarenilo, tehnička neispravnost postojećih te opći nedostatak vozila nepovoljno su utjecali na mobilnost protuzračnih postrojbi. Vozila u cjelini po tipu i karakteristikama nisu odgovarala svojoj svrsi. Zbog nedostatka streljiva kalibra 40, 30 i 20 mm ograničena je upotrebu PZO oružja za pješačku potporu.¹³⁹⁴

15. Sedamdeset prva satnija veze

Zapovijed za ustroj satnije veze u ZP TG prema propisanom sklopu, GS HVO-a izdao je 3. prosinca 1993. godine s rokom izvršenja do 31. prosinca. Satnija je ustrojavana s ciljem

¹³⁸⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće u svezi nadzora i kontrole 15. TRD PZO, str. pov. br. 02-10-06/94-4, od 14. 4. 1994.

¹³⁸⁹ GS HVO, Uprava za ustroj popunu i mobilizaciju, Izvješće o popuni HVO-a na dan 1. 1. 1995., str. pov. bez broja.

¹³⁹⁰ BiH, HR HB, MO, SONP, Intendantska uprava, Izvješće o izvršenom nadzoru i kontroli intendantskog osiguranja u ZP TG, br. 02-22-03-04795-796, od 24. 6. 1995.

¹³⁹¹ BiH, HR HB, MO, Personalna uprava, Izvješće o izvršenom nadzoru u zapovjedništvu i postrojbama ZP TG, str. pov. br. 02-13-07-95-01, od 26. 4. 1995.

¹³⁹² Zapovjedništvo 14. TRB PZO, Raščlamba napadnih operacija izvedenih u periodu od studenog 1994. do listopada 1995, br. 1795/96-02-202, od 20. 5. 1996.

¹³⁹³ Prilog za zapovijed PZO-u načelnika Odjela PZO-a GS HVO, rukopis, od 18.11. 1994.

¹³⁹⁴ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Odjel PZO, Izvješće sa seminara „Jedinstveni sustav PZO na teritoriju HR HB“, vojna tajna, pov., bez broja, od 9. 5. 1995.

učinkovitijeg organiziranja, uspostavljanja i održavanja sustava veza u ZP TG.¹³⁹⁵ U zapovjedništvo ZP TG Glavni stožer je, sa zadaćom pružanja pomoći u ustroju satnije, 6. prosinca uputio natporučnika Zlatka Radanovića, koji je Zapovjedništvu zbornog područja stavljen na raspolaganje u trajanju od 6 mjeseci.¹³⁹⁶ Zapovjedništvo zbornog područja je početkom siječnja 1994. radi ustroja satnije dostavilo Načelnika veze Glavnog stožera popis svih postrojbi i pripadnika veze u ZP TG.¹³⁹⁷

Provedenim nadzorom stanja veza ZP TG, od strane Načelnika veze Glavnog stožera, sredinom veljače 1994. utvrđeno je da zorno područje nije imalo pristožernu postrojbenu vezu, već je Načelnik veze ZP TG angažirao šest djevojaka za rad na „paket-radio“ vezi na zapovjednom mjestu u Tomislavgradu i IZM-u *Prozor*.

Na području odgovornosti ZP TG nije postojala radio relejna veza, zbog nedostatka radio relejnih uređaja. Postojeći sustav veza zapovjedništva i postrojbi organiziran je zaštićenom radio vezom „4m“ i radio vezom „paket radio“. Prema IZM *Prozor* uspostavljena je isto i UKV veza, koja u navedeno vrijeme nije radila zbog kvara radio uređaja na IZM-u. Javne telefonske veze su također korištene u međusobnoj komunikaciji postrojbi s minimalnim brojem telefonskih brojeva zbog neizgrađenosti sustava javne mreže. Uspostavljene su isto žičane veze IZM-a *Prozor* sa svim podređenim postrojbama i zapovjedništvima na ramsko-uskopaljskoj bojišnici. Uspostavljena je i izravna „LB“ telefonska veza zapovjednog mjesta zbornog područja s brigadama *Petar Krešimir IV. i Kralj Tomislav*. Zaštita veza i informacija organizirana je putem „paket-radio“ veze. Prema zatečenom stanju zaključeno je da Zorno područje ne raspolaže dovoljnim brojem sredstava veze, zbog čega ne može u potpunosti ostvarivati zadaću zapovjedništva. Postojeća sredstva veze bila su većinom komercijalne namjene, zbog čega je veza bila nesigurna. Odnosno podložna ometanju i prisluškivanju. Posebno se to odnosilo na ručne radio stanice koje većinom nisu imale ugrađenu zaštitu prijenosa podataka. U zaključku s nadzora predloženo je žurno ustrojavanje postrojbe veze u ZP TG, koja bi trebala imati prioritet u popuni stručnim sastavom.¹³⁹⁸

Prema izvješću ZP TG Načelniku veze Glavnog stožera o stanju veza u zbornom području iz ožujka 1994., satnija veza nije bila ustrojena zbog nerazumijevanja zapovjedništava pojedinih brigada te neriješenog statusa zapovjedništva satnije i same

¹³⁹⁵ Unija republika BiH, HR HB, GS HVO, zapovijed, br. 02-2/1-01-4148/93, od 3. 12. 1993.

¹³⁹⁶ HR HB, MO, GS HVO, Upućivanje u ZP TG, br. 02-2/1-06-3501/93, od 6. 12. 1993.

¹³⁹⁷ HR HB HVO, ZP TG, podatci o vojnicima u postrojbama veze, str. pov. br. 02-6789, od 3. 1. 1994.

¹³⁹⁸ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Izvješće o kontroli i nadzoru po vezi ZP TG, str. pov. br. nečitak, od 19. 2. 1994.

postrojbe. Za ubrzanje ustroja nužno je bilo dovršiti sklop zapovjedništva zbornog područja i postrojbe veze, nabaviti materijalno-tehnička sredstva prema zahtjevu dostavljenom u Glavni stožer, te ustrojiti obučni centar za rad na sustavima veza, jer su obuku do tada vršili samouki ljudi.

Postrojba veze ZP TG je do ožujka 1994. bila popunjena s 11 pripadnika, od čega je bilo osam djelatnica koje su radile na paket radio vezi ZM-a i IZM-a ZP TG. Sredinom ožujka u postrojbju veze raspoređeno je šest novaka iz Nastavnog centra *Crvenice*, koji su prošli specijalističku obuku na sredstvima veze. Dolaskom u postrojbju s novacima je nastavljena obuka prema planu i programu koje je izradio Glavni stožer. Uskoro su postavljeni Načelnik veze ZP TG, Zapovjednik satnije i Zapovjednik linijskog voda veze. Postrojba je sredinom svibnja 1994. od Zapovjedništva zbornog područja dobila svoj pečat.¹³⁹⁹

S obzirom da logistička potpora Glavnog stožera u nabavi sredstava veze nije bila najprimjerenija, sredstva veze za 71. satniju su se prema izlaganju za skup „Iskustva i pouke iz Domovinskog rata“, nabavljala i „oduzimanjem postrojbama zbornog područja.“¹⁴⁰⁰ Prema podacima Zapovjedništva ZP TG iz rujna 1994. preustroj 71. satnije veze, nije bio u potpunosti proveden, prvotno zbog nedostatka vojnih obveznika odgovarajućih vojno-stručnih specijalnosti.¹⁴⁰¹ Početkom siječnja 1995. satnija je bila popunjena s dva časnika i pet dočasnika, dok popuna vojnicima nije do tada uopće vršena.¹⁴⁰²

Prema organizacijskoj shemi satnija veze zbornog područja načelno se sastojala od: Zapovjedništva, 1. radio-voda, 2. radio-relejnog voda i 3. telefonsko-linijskog voda. Zapovjedništvo satnije se sastojalo od 3 časnika, 2 dočasnika i 3 vojnika. Prvi vod je trebao brojati 22 pripadnika, 2. vod 31, a 3. vod 29 pripadnika. Tako da je satnija veze brojala ukupno 90 pripadnika.¹⁴⁰³ U jednom trenutku nakon ustroja, 71. satnija veze bila je popunjena s 36 pripadnika, od toga ih je u zapovjedništvu bilo četiri, u 1. vodu 22, u 2. vodu tri i u 3. vodu 17 pripadnika.¹⁴⁰⁴

Planom popune 71. satnije veze koji je zapovjedništvo ZP ZG krajem veljače 1995. uputilo svim domobranskim postrojbama zbornog područja, Ured za obranu Tomislavgrad

¹³⁹⁹ HR HB, HVO, ZP TG, Referiranje načelniku veze GS HVO-a, str. pov, bez broja od 13. 3. 1994; BiH, HR HB, MO, GS HVO, Sektor za obuku i školstvo, Izvješće sektora za obuku i školstvo, str. pov. br. 02-10-14-94-09, od 31. 3. 1994. 850; BiH, HR HB, MO, ZP TG, Poziv za preuzimanje pečata, str. pov. br. 02-4-2805/94, od 16. 5. 1994.

¹⁴⁰⁰ Iskustva i pouke Domovinskog rata-veza, nepotpisano, od 10. 10. 1994.

¹⁴⁰¹ BiH, HR HB, MO, ZP TG, Analiza rada za kolovoz 1994, str. pov. br. 02-5417/94, od 7. 9. 1994.

¹⁴⁰² GS HVO, Uprava za ustroj popunu i mobilizaciju, Izvješće o popuni HVO-a na dan 1. 1. 1995., str. pov. bez broja.

¹⁴⁰³ Organizacijska karta satnije veze, bez broja i datuma.

¹⁴⁰⁴ 71. satnija veze ZP TG, rukopis sklopa satnije bez broja i datuma.

trebao je u satniju, čiji je ustroj bio u tijeku, uputiti jednog časnika, pet dočasnika i 18 vojnika, Ured za obranu Rama jednog časnika, jednog dočasnika i pet vojnika, Ured za obranu Uskoplje jednog časnika, jednog dočasnika i devet vojnika, Ured za obranu Livno jednog časnika, šest dočasnika i 15 vojnika, Ured za obranu Kupres pet vojnika i Ured za obranu Posušje jednog časnika, dva dočasnika i devet vojnika. Popuna časničkih i dočasničkih dužnosti trebalo je izvršiti u dogovoru sa zapovjedništvom satnije vodeći računa o VES-u, školskoj spremi i zanimanju u građanstvu te do tada iskazanim sposobnostima i sklonostima u zapovijedanju postrojbama. Popunu vojnicima također je trebalo izvršiti originalnim VES-ovima, a u nedostatku odgovarajućih provesti prema dopuštenoj zamjeni ili odgovarajućoj školskoj spremi i zanimanju u građanstvu. U dogovoru sa zapovjedništvom 71. satnije trebalo je odrediti dan i mjesto pozivanja ljudstva radi izvršenja smotre.¹⁴⁰⁵ Popuna zapovjednicima 71. satnije veze u svibnju 1995. iznosila je 32 %, a zapovijed o postavljanju imala su dva časnika dok je 11 prijedloga za postavljanje bilo u postupku rješavanja.¹⁴⁰⁶

Satnija veze ZP TG je u operaciji *Cincar 94*, sustavom radio relejnih veza pokrivala cjelokupnu zonu odgovornosti Zbornog područja, te je završetkom operacije započela aktivniju fazu ustroja i popune, paralelno s provedbom tekućih zadaća. U narednom razdoblju provedena je i obuka novo-pridošlih pripadnika postrojbe. Uspostavljeno je središte veze u Kupresu i preuzeto postojeće središte veze u Šujici, te središte veze na lokaciji „Žlibine“. Satnija je i dalje vršila popunu ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima. Posebna je pažnja poklanjana odabiru stručnog ljudstva koje je pristizalo iz ostalih postrojbi Zbornog područja. Zapovjedno mjesto satnije ustrojeno je u Šujici, a IZM u Kupresu. Pomicanjem crte bojišta, snage iz Kupresa i Šujice su združivane na novim IZM, a novooslobođeno područje je uvezivano u postojeći sustav veze.¹⁴⁰⁷

Satnija je tijekom operacija uspostavljala tri vrste mreža. Radio veza „4m“ funkcionirala je s podređenim postrojbama, paket radio veza bila je mobilna, a razvlačena je i žičana veza za postrojbama koje su sudjelovale u operacijama. Nakon stabiliziranja bojišnice pristupalo se realizaciji sektorskih veza što je olakšavalo vođenje postrojbi. Česti su bili prekidi žičanih veza zbog čega se pristupilo osposobljavanju mjesnih poštanskih kablova i polaganju novih s čime je povećana sigurnost i trajnost veza. Postojeći sustavi veze lokalnih postrojbi na livanjskoj bojišnici prilagođavani su napadajnim operacijama tako da se brzina

¹⁴⁰⁵ HR HB, HVO, ZP TG, Plan popune, str. pov. br. 1402-06-05-95-105, od 24. 2. 1995.

¹⁴⁰⁶ BiH, HZ HB, MO, GS HVO, Izvješće o nadzoru bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

¹⁴⁰⁷ 71. satnija veze, ZM Kupres, Raščlamba napadnih operacija izvedenih u periodu od studenog 1994. do listopada 1995, str. pov. br. 20. 5. 1996; ZM Kupres, Izvješće u svezi zapovjedi, br. 1741-01-96-192, od 25. 6. 1996.

ustupavljanja veza s postrojbama u napredovanju znatno ubrzala. U nedostatku materijalno-tehničkih sredstava veze, ista su povlačena s bojišnica koje su bile manje aktivne.¹⁴⁰⁸

Osnovni problem koji je opterećivao djelovanje satnije veze i dalje je bio nedostatak stručnog ljudstva, nedostatak materijalno-tehničkih sredstava posebice radio-relejne opreme, te brzina napredovanja hrvatskih snaga. Za izvršavanje zadataka u navedenim operacijama satnija je prema sklopu trebala biti popunjena s 81 pripadnikom a bila je popunjena s 36 pripadnika, od toga su šesnaestorica bili poslužitelji na sredstvima veze. U redovima 71. satnije veze nije bilo ljudskih gubitaka prilikom izvođenja napadajnih operacija, od listopada 1994. do studenog 1995. godine.¹⁴⁰⁹

16. Sto pedeset četvrta logistička baza

Nakon prestanka borbenih djelovanja na uskopaljsko-ramskoj bojišnici kapaciteti logističke baze na području Rame su ugašeni, objekti i sredstva su vraćeni vlasnicima, ljudstvo je djelomično razvojačeno a djelomično podređeno matičnim postrojbama. U upotrebi su ostali samo minimalni i nedovoljni kapaciteti u Posušju i Livnu. Zapovjedništvo LoB-a je služeći se ustrojem logističke baze ZP Mostar izradilo prijedlog ustroja vlastite logističke baze, čije se usvajanje prema mišljenju zapovjednika LoB-a neopravdano odužilo do 15. srpnja 1994. kada je odobreno ustrojavanje 154. LoB ZP TG, koja je prema sklopu trebala biti u razini pješačke bojne. Kao lokacija nove baze odabrani su objekti rudnika boksita *Studena Vrila* u Posušju, u kojem je za adaptaciju objekata Ministarstva obrane odobrilo potrebna sredstva. Ustroj 154. LoB se odvijao otežano zbog nedostatka radnog i skladišnog prostora postojeće logističke službe ZP TG, radi čega je traženo rješavanje problema lociranja baze, kako bi se baza mogla ustrojiti prema predviđenom sklopu. Poslovi na osnivanju logističke baze prema mišljenju zapovjednika, nisu daleko odmakli zbog nerazumijevanja i nepoduživanja nužnih mjera od strane odgovornih službi i pojedinaca.¹⁴¹⁰

Početak rujna 1994. temeljem umanjenih potreba logističke potpore ZP TG i činjenice da su postrojbe mogle samostalno izvršavati logističko osiguranja vlastitim snagama i sredstvima, Zapovjedništvo Zbornog područja zapovjedilo je podređivanje dijela ljudstva

¹⁴⁰⁸ BiH, HR HB, MO, ZP TG, IZM Kupres, Raščlamba operacija „Cincar“ i „Zima 94“, str. pov. br. 1402/95-04-55, od 8. 1. 1995.

¹⁴⁰⁹ 71. satnija veze, ZM Kupres, Raščlamba napadnih operacija izvedenih u periodu od studenog 1994. do listopada 1995., str. pov. bez broja od 20. 5. 1996; ZM Kupres, Izvješće u svezi zapovjedi, br. 1741-01-96-192, od 25. 6. 1996.

¹⁴¹⁰ BiH, HR HB, HVO, ZP TG, 154. LoB, Očitovanje u svezi ustrojavanja 154. logističke baze, str. pov. br. 154-01-05/95, od 9. 1. 1995; HR HB, HVO, 154. LoB ZP TG, Referiranje po zapovijedi, str. pov. br. 606/94, od 24. 10. 1994; HR HB, MO, Uprava SIS-a, Dnevno izvješće, br. 02-8-1-4244/94, od 5. 9. 1994.

154. LoB domobranskim postrojbama. Podređeno ljudstvo brojnosti 23 pripadnika je ostalo na rasporedu u 154. LoB-u gdje je ostvarivalo sva prava i obveze. Ostalo ljudstvo iz logističke baze vraćeno je u matične postrojbe ili je razvojačeno. Materijalno-tehnička sredstva i ostala oprema zatečena na teritoriju domobranskih pukovnija i bojni predano su na čuvanje postrojbama koje su ga trebale izdvojeno evidentirati kao sredstva pričuve ZP TG. Vozila, objekte i sredstva koja nisu bila vlasništvo HVO-a a bila su mobilizirana za potrebe LoB-a trebalo je demobilizirati i vratiti vlasnicima.¹⁴¹¹

Krajem listopada 1994. godine 154. LoB je bila popunjena s 43 pripadnika od sklopom odobrenih 287, što je iznosilo 15 % popune. U takvom stanju dočekala je izvođenje operacija *Cincar 94* i *Zima 94*, u kojima baza nije imala velikog udjela, iako je prema zapovijedima za izvođenje operacija bila zadužena za njihovo logističko osiguranje. Izvođenje navedenih operacija ubrzalo je ustrojavanje baze koja je u novim uvjetima trebala zadovoljiti logističke potrebe svih postrojbi na području odgovornosti ZP TG.

Tijekom izvođenja operacije *Zima 94*, GS HVO-a je zapovjedio stavljanje u funkciju Odjela logistike ZP TG i 154. LoB potpunom djelatnicima, organizacijom rada svih struka, pronalaskom skladišnog prostora, te ustrojavanjem voznog parka i radioničkih kapaciteta. Oslonac u ostvarivanju predviđenih zadaća nađen je u 80. dp na čijem je području odgovornosti nastavljeno s ustrojavanjem 154 LoB. Pukovnija je bazi ustupila kvalitetan stručni sastav, te prostore za smještaj skladišta i opreme, u čemu je imala podršku i ostalih institucije općine Livno. Rad zapovjedništva 154. LoB u Sturbi započeo je 10. siječnja 1994., od kada su u upotrebi bila skladišta tehničkih i intendantskih sredstava te knjigovodstveno-računarski centar. U isto vrijeme osposobljavanje radioničkih kapaciteta u Livnu i Kupresu bilo je pri kraju. U tijeku je bilo popunjavanje postrojbe ljudstvom prema sklopu, putem kadrovske komisije ZP TG.¹⁴¹² Logistička baza je do sredine travnja 1995. osposobila objekt u Sturbi, sa zapovjedništvom, skladištima streljiva, hrane, intendantske opreme i pričuvnih dijelova te objektima elektroprivrede *Zgona*.¹⁴¹³ Za potrebe baze Ministarstvo obrane krajem rujna 1994. mobiliziralo je objekt uprave *Rudnika boksita* i rudarsku jamu *Baturinka*, te skladište poduzeća *Napredak* u Posušju, koji su se trebali koristiti za sjedište dijela

¹⁴¹¹ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Zapovijed, str. pov. br. 02-4-5298/94, od 2. 9. 1994.

¹⁴¹² BiH, HR HB, HVO, ZP TG, 154. LoB, Očitovanje u svezi ustrojavanja 154. logističke baze, str. pov. br. 154-01-05/95, od 9. 1. 1995; HR HB, HVO, 154. LoB ZP TG, Referiranje po zapovijedi, str. pov. br. 606/94, od 24. 10. 1994; HR HB, MO, Uprava SIS-a, Dnevno izvješće, br. 02-8-1-4244/94, od 5. 9. 1994; BiH, HR HB, MO; GS HVO, Zaključci i zadaće, str. pov. br. 02-10-06/1-94/113, od 9. 12. 1994.

¹⁴¹³ HR HB, 154. LoB, Očitovanje po zapovijedi, int. br. 1560-02/04-01, od 10. 4. 1995.

zapovjedništva, kao skladište ubojnih sredstva, intendantskih sredstava i opreme, skladište ulja i maziva te drugih materijalno-tehnička sredstva.¹⁴¹⁴

Skladište u Sturbi koje je imalo četiri objekta, odgovaralo je namjeni ali je imalo mali kapacitet. Prema nomenklaturi logističke baze Skladišta u Sturbi imala su oznaku 02, mješovito Skladište u Posušju imalo je oznaku 01, materijalno-tehničko skladište *Li-servis* u Livnu nosilo je oznaku 03, *Skladište* hrane u Suhači nosilo je oznaku 04, Skladište intendantskih sredstava u Livnu nosilo je oznaku 05.

Hrana u postrojbama ZP TG pripravljala se u objektima poduzeća i ugostiteljskih objekata na teritoriju te poljskim kuhinjama. Dostava hrana se vršila po principu „k sebi“ jednom dnevno (kuhani ručak, hladni doručak i večera). Voda je na crtu bojišnice dostavljana cisternama. Popunjenost odjećom i obućom postrojbi prema prosudbi logističke službe ZP TG u svibnju 1995. bila je oko 60 % kvalitetnom opremom i 40 % starom i istrošenom opremom. Motorna vozila postrojbi zbornog područja bila su većinom stara i dotrajala te nisu bila odgovarajuće strukture. Posebno je nedostajalo teretno-terenskih vozila. Utrošak pogonskog goriva se uglavnom uredno provodio ali su se često probijale odobrene kvote goriva. Stanje logističke potpore ZP TG u navedeno vrijeme ocijenjeno je zadovoljavajućim ali se trebalo podići na veću razinu.¹⁴¹⁵

Ustrojavanjem 154. LoB na lokalitetima u Livnu, krajem prosinca 1994. prestale su potreba za odjelom LoB-a u Prozoru koji je ugašen, a djelatnici baze su demobilizirani. Istodobno je ukinuta Tehnička radionica za održavanje motornih vozila u Tomislavgradu.¹⁴¹⁶

Načelno su se logističke baze HVO-a trebale sastojati od Zapovjedništva, Satnije za tehničko održavanje, Skladišta pričuvnih dijelova i ostalih materijalnih sredstava, Skladišta streljiva i minsko-eksplozivnih sredstava, Intendantskog skladišta, Interventnog voda, Prometnog voda, Graditeljskog voda i Voda za osiguranje. Logistička baza je, načelno prema sklopu, trebala brojiti ukupno 305 pripadnika, od toga 25 časnika, 12 dočasnika, 133 vojnika i 135 građanskih osoba. Zapovjedništvo je trebalo brojiti ukupno 45 članova.¹⁴¹⁷ Početkom siječnja 1995. godine 154. LoB bila je popunjena s ukupno 45 pripadnika, od toga je bilo šest časnika, 10 dočasnika, 26 vojnika i tri građanske osobe.¹⁴¹⁸

¹⁴¹⁴ BiH, HR HB, MO, Zapovijed, pov, br. 02-30-94/141, od 26. 9. 1994.

¹⁴¹⁵ BiH, HR HB, GS HVO, Izvješće s nadzora bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

¹⁴¹⁶ HR HB, MO, 154. LoB, Ukidanje ratnog rasporeda djelatnicima 154. LoB, pov. br. 08-0172/94, od 26. 12. 1994; BiH, HR HB, MO, ZP TG, Referat zapovjednika ZP TG za referiranje Načelniku GS GVO, str. pov. br. 1402/95-04-937, od 27. 6. 1995.

¹⁴¹⁷ Organizacijska karta Logističke baze, bez broja i datuma.

¹⁴¹⁸ GS HVO, Uprava za ustroj popunu i mobilizaciju, Izvješće o popuni HVO-a na dan 1. 1. 1995, str. pov. bez broja.

Sredinom veljače 1995. zapovjedništvo 154. LoB predložilo je imenovanje većeg dijela zapovjednika postrojbi, službi i djelatnika zapovjedništva baze. Ukupno je za postavljanje predloženo 34 djelatnika, a postrojba je ukupno brojala 112 pripadnika.¹⁴¹⁹ Zapovjednikom 154. LoB imenovan je zapovjednik prethodne LoB ZP TG Branko Šušnjar. Logistička baza je prema mobilizacijskom razvoju bila postrojba koja se popunjavala djelatnim i ročnim sastavom, te je do sredine ožujka bila popunjena s 45 % pripadnika u odnosu na propisani sklop.¹⁴²⁰ Prema sklopu postrojba je imala 13 djelatnih dužnosti od kojih je u svibnju 1995 bilo popunjeno deset.¹⁴²¹ Početkom srpnja 1995. logistička baza imala je u svome sastavu 61 pripadnika, za 54 su bile urađene zapovjedi za postavljanje dok je za sedam postavljanje bilo u obradi.¹⁴²² Do sredine kolovoza prema podacima Ureda za obranu Livno u 154. LoB bilo je raspoređeno 72 vojna obveznika iz evidencije ureda.¹⁴²³ U nemogućnosti popune vojnicima na odsluženju vojnog roka postrojbe baze (Vod za osiguranje, Prometni vod, Satnija tehničkog održavanja i ostale) popunjavane su pričuvnim vojnim obveznicima.¹⁴²⁴ Pored nedostatnog broja stručnog ljudstva i osobite intendantske opreme, logističku službu ZP TG opterećivao je nedostatan broj terenskih, teretno-terenskih i specijalnih vozila logistike, koja su u više navrata tražena od SONP-a MO HZ HB.¹⁴²⁵

U napadajnim operacijama HVO-a na livanjsko-kupreškoj bojišnici nakon operacije *Cincar*, 154. LoB je bila nosilac logističke potpore postrojbama na terenu. U operaciji *Ljeto-95* ustrojen je Odjeljak baze u Glamoču sa skladištima u Glamoču i na Korićini. Prilikom izvođenja obrane u operaciji *Kozjak 95* nositelj logističkog osiguranja postrojbi HVO-a bilo je ZP TG, odnosno 154. LoB, preko koje su išla sva potraživanja.¹⁴²⁶ Prema zapovjedi Hrvatskih snaga za aktivnu obranu, 154. LoB je 30. rujna 1995. dobila zadaću prihvata na logističko osiguranje svih postrojbi OG *Istok*, gardijskih brigada odgovornih zapovjedniku OG *Istok*, postrojbi ZP Split s IZM-a *Šipovo* i njima pridodanih postrojbi. Logistička baza je zadužena

¹⁴¹⁹ HR HB, 154. LoB, izvješće o prijedlozima za postavljanje, pov. br. 1560-01/02-95-02, od 11. 2. 1995.

¹⁴²⁰ BiH, HR HB, MO, 154. LoB, Dopis, str. pov. br. 1560-01/01-95-22, od 17. 3. 1995; BiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02-46-95-20, od 11. 8. 1995; BiH, HR HB, 154. LoB, Raščlamba napadnih operacija, str. pov. br. 1560-01/01-96-17, od 18. 5. 1996.

¹⁴²¹ BiH, HR HB, GS HVO, Izvješće s nadzora bojne spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 02-10-06/95-58, od 16. 5. 1995.

¹⁴²² Tablica: Spisak djelatnih osoba u 154. LoB, nepotpisana i nedatirana tablica u strojopisu; HR HB, HVO, ZPP TG, IZM Šujica, Izvješće o otklonjenim nedostacima sa nadzora b/s u ZP TG, str. pov. br. 1402-06-04-95-970, od 10. 7. 1995.

¹⁴²³ BiH, HR HB, MO, 154. LoB, Dopis, str. pov. br. 1560-01/01-95-22, od 17. 3. 1995; BiH, HR HB, MO, Uprava za obranu Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02-46-95-20, od 11. 8. 1995.

¹⁴²⁴ BiH, HR HB, MO, 154. LoB, Zahtjev za uvećanje osnovice za obračun plaća, pov. br. 1560-01/01-95-43, od 10. 7. 1995.

¹⁴²⁵ BiH, HR HB, MO, ZPP TG, Presjek stanja po elementima bojeve spremnosti u ZP TG, str. pov. br. 1402/03-95-1769, od 28. 11. 1995.

¹⁴²⁶ BiH, HR HB, MO, GS HVO, VP 1714, Izvješće, str. pov. br. 1714-03/01-95-146. od 4. 9. 1995.

razviti vlastiti IZM u Šipovu i odjeljak logističke baze sa svim službama, skladištima i radionicama nužnim za logističko osiguranje navedenih postrojbi.¹⁴²⁷

Zbog nedostatka ljudstva u sastav 154. LoB ušla je *Lašvanska bojna* s 185 pripadnika. U operaciji *Južni potez*, logistička baza je izmjestila svoje kapacitete u Mrkonjić Grad. Početkom prosinca 1995. godine 154. LoB predala je objekte na terenu 158. LoB ZP Vitez i povukla se u Livno.¹⁴²⁸

Logistička baza ZP TG je za iskazanu hrabrost, požrtvovnost, vojničku spremnost, odgovornost prema zadaćama i samoinicijativnost u izvršenju vojnih zadaća u oslobađanju hrvatskih područja na kupreško-livanjskoj bojišnici, početkom ožujka 1995. pohvaljena od strane načelnika GS HVO-a.¹⁴²⁹

¹⁴²⁷ Hrvatske snage, 154. LoB, Zapovijed, str. pov. br. 1560-01-95-06, 30. 9. 1995.

¹⁴²⁸ BiH, HR HB, 154. LoB, Raščlamba napadnih operacija, str. pov. br. 1560-01/01-96-17, od 18. 5. 1996.

¹⁴²⁹ BiH, HR HB, MO, GS HVO, Pohvale od načelnika GS HVO, str. pov. br. 02-10-06/02-94-150/3, [ožujak 1995.]

ZAKLJUČAK

Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina, kasnije Zborno područje Tomislavgrad je jedna od četiri operativno-taktička postroja Hrvatskog vijeća obrane, osnovanih radi obrane hrvatskog ali i muslimanskog naroda u BiH, odnosno svih građana koji su živjeli na području odgovornosti operativne zone, u okolnostima kada je središnja vlast pokazala potpunu nemoć u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini

Otvorena velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku polovicom 1991. ugrozilo je i Hrvate u BiH zbog čega je počelo i njihovo obrambeno organiziranje. Početni poticaj za organizaciju obrane dala je vodeća politička stranka Hrvata u BiH, Hrvatska demokratska zajednica, a od studenoga 1991. Hrvatske zajednica Herceg – Bosna i Bosanska Posavina. Intenzitet rada na organizaciji obrane pratio je razvoj krize odnosno pogoršanje vojno političkoga stanja u BiH. U početku je organiziran sustav kriznih štabova oslonjenih na sustav stranačke organizacije HDZ-a. Najlakše su Krizni štabovi s prostornim postrojbama organizirani u općinama u kojima je hrvatski narod činio većinu ili je u njima HDZ bila na vlasti. Izbijanjem otvorenog rata u travnju 1992. HZ HB je na temeljima kriznih štabova i uz pomoć Hrvatske osnovala HVO, kao oružanu silu zaduženu za obranu od velikosrpske agresije.

Završetkom ustroja općinskih brigada radi učinkovitijeg zapovijedanja osnovane su četiri operativne zone HVO-a koje su pokrivale teritorij više općina združenih prema operativnim i taktičkim karakteristikama bojišta.

Operativne zone HVO-a pa tako i OZ SzH osnivane su i ustrojavane s namjerom uspostave jedinstvene linije zapovijedanja postojećim općinskim postrojbama, ujednačavanja postrojbi te stvaranja pretpostavki za povećanje njihove mobilnosti kako bi se prevladao stav da svaka općina, odnosno postrojbe s područja općine, brane samo svoju općinu. Ustrojem operativnim zona kao viših zapovjedništava namjeravalo se pravednije i učinkovitije raspodijeliti teret obrane HZ HB, jer su općine bliže liniji bojišta bile znatno opterećenije u ljudskom i materijalnom pogledu, od općina udaljenijih od bojišta. Lokalizam, odnosno stav da svatko treba braniti svoju općinu bio je izrazito raširen početkom rata, kako među stanovništvom tako i kod općinskih političkih vodstava. Takav stav usprkos ustroju operativnih zona, u određenoj mjeri prevladan je tek ustrojem djelatnih postrojbi HVO-a. Lokalnim posebnostima i različitim mogućnostima općina zapovjedništvo HVO-a nastojalo je udovoljiti ustrojem različitih veličina brigada i ostalih postrojbi svih rodova, u skladu s njihovim ljudskim i materijalnim mogućnostima. Osnivanjem operativnih zona zapovjedništvo HVO-a usto je pokušalo izgraditi preduvjete kontrole i svrhovitije raspodjele

imajućeg naoružanja i opreme, izradbe popisa i evidencija kao preduvjeta taktičkog i operativnog planiranja upotrebe postrojbi.

Dovršetkom ustroja operativnih zona HVO je dobio u većoj mjeri ujednačenu operativnu razinu, međutim i dalje sa znatnim slabostima. Mobilnost općinskih brigada i dalje je predstavljao nerješiv problem kako zapovjedništvu OZ SzH tako i GS HVO-a. Kronična nepopunjenost postrojbi ljudstvom dobrim dijelom kao posljedica izbjegavanja vojne obveze ili odbijanja zapovjedi za provedbu borbene zadaće, neujednačen raspored naoružanja i opreme po postrojbama, prevelik broj različitog naoružanja po vrstama i kalibrima, često neprimjeren taktičkoj namjeni ili borbenoj zadaći postrojbe, nedostatak odgovarajućeg streljiva i pomoćnih sredstava za oružja samo su neki od problema s kojima je zapovjedništvo OZ SzH svakodnevno susretalo. Poseban problem predstavljao je neučinkovit i neizgrađen sustav zapovijedanja svih razina, posebno onih nižih. Nedostatak školovanih zapovjednika od početka je opterećivao ustroj i djelovanje postrojbi HVO-a pa tako i OZ SzH. Ovaj problem nastojao se riješiti ubrzanim školovanjem vojnika koji su kroz borbene djelatnosti pokazivali inicijativu i sklonost za vođenje i zapovijedanje. Rezultati školovanja u ratnim okolnostima nisu do kraja ispunili očekivanja, što je, uz izraženu opću nezainteresiranost ljudstva za poslove vođenja i zapovijedanja posebno na nižim zapovjednim dužnostima, ostao trajni problem postrojbi HVO-a.

Preustroj operativnih zona u zborna područja od listopada 1993. rađen je s namjerom otklanjanja više nego očiglednih slabosti postojećeg ustroja HVO-a koje su se pokazale u intenzivnom i iscrpljujućim ratu s Muslimanima tijekom 1993. godine. Zbog ratnih djelovanja s provedbom preustroja praktično se započelo tek nakon potpisivanja mira u veljači 1994. Zborno područje Tomislavgrad zadržalo je područje odgovornosti OZ SzH s time da je teritorij općine Bugojno bio okupiran od strane ABiH.

Preustrojem se od općinskih brigada ustrojavaju domobranske pukovnije i bojne manjeg brojnog sastava i manje paljbene moći. U svakome zbornom području od postojećih djelatnih postrojbi i zainteresiranog dijela pričuvnih brigada ustrojena je po jedna djelatna gardijska brigada, kojoj su predana oružja većih kalibara i druga vrjednija borbena sredstva. Cijeli ustrojbeni sustav HVO-a od linijskih do pristožernih postrojbi je standardiziran. Pored gardijske i domobranskih postrojbi u ZP TG ustrojene su pristožerne postrojbe veze i protuzrakoplovstva te logistička baza, kojima je također dodijeljen jedan dio sredstava općinskih brigada. Prema zamisli zapovjedništva HVO-a djelatne gardijske postrojbe, uz pristožerne postrojbe potpore, trebale su biti nositelji prvog borbenog postroja u očekivanim napadajnim operacijama, dok je zadaća domobranskih postrojbi bila držanje obrambenih crta i

preuzimanje novodostignutih od gardijskih postrojbi. Razdoblje relativnog mira tijekom 1994. iskorišteno je za intenzivnu obuku i uvježbavanje postrojbi i zapovjedništava ali i dalje uz sve navedene slabosti prisutne od početka osnivanja HVO-a.

Zaključno se ipak može reći da je preustroj i iskorištavanje razdoblje relativnog mira tijekom 1994. za obuku i uvježbavanje postrojbi i zapovjedništava, u znatnoj mjeri doprinio uspjesima HVO-a nakon obnavljanja borbenih djelovanja prema VRS krajem 1994. godine. Od tada do okončanja operacijskog ciklusa HVO-a i HV-a (Hrvatskih snaga), koji je završen oslobađanjem znatnoga teritorija i prisiljavanjem srpskih snaga na političke pregovore, ZP TG činilo je operacijsku i logističku osnovicu za izvođenje odlučujućih napadajnih djelovanja.

X. IZVORI i LITERATURA

1. Neobjavljeni izvori

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb

Arhivski fondovi i zbirke:

- Zborno područje Tomislavgrad HVO-a
- Glavni stožer HVO-a,
- Odjela obrane HVO/Ministarstva obrane HR HB,
- Ureda predsjednika HR HB
- Sigurnosno-informativna služba HVO-a
- Vojna policija HVO-a.
- Četvrti korpus ABiH
- Drugi krajiški korpus VRS
- HR-HMDCDR-6 - Glavni štab SVK
- HR-HMDCDR-17 - Zbirka memoarskog gradiva
- HR-HMDCDR-18 - Zbirka digitaliziranog arhivskog gradiva

2. Službene publikacije

Narodni list HZ Herceg Bosna, Grude

Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, Banja Luka

Službeni list Republike BiH, Sarajevo

3. Tisak

Aviza, glasilo HVO-a Jablanica, Jablanica

Bilten Brigade H. V. Hrvatinić, Tomislavgrad

Hrvatsko slovo, Zagreb

Nedjeljna Dalmacija, Split

Ramski vjesnik, Rama-Prozor

Skopaljski vjesnik, Gornji Vakuf

Tomislavgradske ratne novine, Tomislavgrad

4. Radovi, članci

BAGARIĆ, Ivan. „Medicinska služba HVO-a kao novi model organizacije ratnog zdravstva“. Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2003.

BELJO, Mijo. „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine.“ *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 48, br. 2, 2016.

BELJO, Mijo. „Zamisao i priprema operacije ABiH Neretva 93“. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* Vol. 19, br. 38, 2016.

GUDELJ, Andrija. „Izvod iz dokumentacije o funkcioniranju Doma zdravlja Tomislavgrad i Ratne bolnice Tomislavgrad od 1991. do završetka rata 1995. godine“, izlaganje na simpoziju: *Zdravstvene posljedice ratnih stradanja*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Klinička bolnica Mostar, Rama, 2001.

MARIJAN, Davor, „Djelovanje Jugoslavenske narodne armije u Hercegovini 1990. - 1992.“, U: *Hum i Hercegovina kroz povijest, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenog 2009.*, ur. Ivo Lučić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.

MARIJAN, Davor. „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“. *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 38, br. 2, 2006.

MARIJAN, Davor. „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. - 1995.)“, *Časopis za suvremenu povijest* Vol. 36, br. 1., 2004.

MILOVANOVIĆ, Manojlo. „Stvaranje i razvoj VRS u toku obrambeno-otadžbinskog rata u BiH, 1992. do 1995.“, U: *zborniku radova, Vojska republike srpske u obrambeno-otadžbinskom ratu*, Banja Luka, 2012.

LUČIĆ, Ivo. „Karađorđevo: politički mit ili dogovor?“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 35, br. 1., 2003.

LUČIĆ, Ivo. „Osobni osvrt na razvoj i stanje elita u Bosni i Hercegovini“, *Status*, br. 7, Mostar, 2005.

LUČIĆ, Ivo. „Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi“, *Status*, br. 14, Mostar, 2010.

MRDULJAŠ, Saša. „Doprinos vladajućih bosanska-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini.“ *Suvremene teme*, god. 4., br. 1., 2004.

MRDULJAŠ, Saša. „Veličina etničkih prostora u Bosni i Hercegovini {1991} i njihova podjela po Daytonskom mirovnom ugovoru“. *Politička misao*, Vol. XLV, br. 3-4., 2010.

RAMIĆ, Edin. „Ratna dešavanja na teritoriju općine Bugojno tokom 1992. godine“, U: *Srednja Bosna prkosna 1991-. 1992. zbornik radova s okruglog stola održanog u Travniku 14. travnja 2012.*, ur. Mustafa Polutak: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH Srednjobosanskog kantona, 2012.

5. Knjige i zbornici

BOBETKO, Janko. *Sve moje bitke*. Zagreb: Vlastita naklada, 1996.

BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska, 2006.

BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: (M. P. Cartonprint CO Stolac), 2002.

DIMITRIJEVIĆ, Bojan. *General Mladić i Vojska Republike Srpske*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019.

DRAGIĆ, Zvonko. *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*. Mostar: Sutton d.o.o, 2006

DŽAJA, Srećko M. *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine: Predemancipacijsko razdoblje 1463. - 1804*. Mostar: ZIRAL, 1999.

EFENDIĆ, Hasan. *Ko je branio Bosnu*. Sarajevo: Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, 1999.

GOTOVINA, Ante. *Napadajni bojevi i operacije HV i HVO*. Knin: Zapovjedništvo Zbornog područja Split, 1996.

HALILOVIĆ, Sefer. *Lukava strategija*. Sarajevo: Maršal d.o.o., 1997.

HERO, Mesud. *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*. Sarajevo: Fondacija Makljen, 2003.

HODŽIĆ, Šefko. *Bosanski ratnici*. Sarajevo: DES, 1998.

KRIŽIĆ, Hrvoje, LUČIĆ, Antun, LJUBOS, Janko. *Vatre nad Vrbasom, prilozi za bugojansku ratnu kroniku 1990-1993.*, Bugojno: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1993.

KUKOBAT, Dušan, DIMITRIJEVIĆ, Bojan. *Drugi krajiški korpus Vojske Republike Srpske*. Banja Luka: Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, 2019.

KURTIĆ, Sakib, MAHMULJIN, Sakib, MERDAN, Džemal, MUŠINBEGOVIĆ, Hasib, NAJETOVIĆ, Džemal, ODŽAČKIĆ, Ahmet, RIBO, Haso, SINANOVIĆ, Zemir, ŠILJAK, Remzija. *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995)*. Zenica: Savez ratnih vojnih invalida Zeničko-dobojskog kantona, 2014.

LATIĆ, Nedžad, ISAKOVIĆ, Zehrudin. *Rat u Srednjoj Bosni: ratna sjećanja generala Alagića*. Zenica: „Bemus“, 1997.

LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013.

LUČIĆ, Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta - stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018.

LUČIĆ, Vinko. *Bugojanski topnik - Zbivanja u ratu protiv Hrvata u Bugojnu i moje sudjelovanje u obrani 1990.-1993*. Zagreb: Vlastita naklada, 2021.

MARIJAN, Davor, NAZOR, Ante, JELIĆ, Zlatan Mijo, KOLAKUŠIĆ, Petar. *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991.-1995.* knjiga 1. Zagreb-Mostar: Hrvatska zvana, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2020.

MARIJAN, *Bušići (Pukovnija Bruno Bušić-1. gardijska brigada Ante Bruno Bušić).* Monografija u rukopisu.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Despot Infinitus, 2016.

MARIJAN, Davor, *Oluja.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

MARIJAN, Davor. *Slom Titove armije, JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2008.

MARIJAN, Davor. *Smrt oklopne brigade: prilozi za istraživanje rata za Hrvatsku i Rosnu i Hercegovinu 1990. - 1992.* Zagreb-Sarajevo: Naklada Zoro, 2002.

Muslimanski ratni zločini u sjevernoj Hercegovini; Golgota Hrvata Konjica i Jablanice i nakon Domovinskog rata. Mostar: Općinski odbor prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata općine Konjic – Mostar, Rodoč, 2002.

MUŠINBEGOVIĆ, Hasib. *Boj odbrana Bugojna 1993.* Sarajevo: Biljeg d.o.o., 2011.

NAZOR, Ante, BARUNČIĆ P. Julija, (ur). *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu (1990. - 1995.).* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

POPARA, Nedeljko, ur. *Hercegovački korpus VRS-prilozi za monografiju.* Zvornik: Prosvjeta Bileća, 2017.

PRALJAK, Slobodan. *Ratno zdravstvo HVO-a, činjenice.* Zagreb: Oktavijan d. o. o.2008.

PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne, I-III,* Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH. Mostar-Zagreb: Hrvatski memorijalna-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017.

RAMIĆ, Edin. *Kupreška operacija jesen 1994. godine,* Bugojno: Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Općinsko društvo Bugojno, 2003.

RAMIĆ, Edin, ZEC Fuad. *Gornji Vakuf grad heroj: ratna hronika april 1992.- juli 1993.* Gornji Vakuf: Organizacija porodica šehida i poginulih boraca Gornji Vakuf, Organizacija Ratni vojnih invalida, 2016.

PENAVA, Šimun, ur..*Ramski zbornik 2000.,* Zagreb: Ramska zajednica – Zagreb, 2000.

ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg Bosne 2*. Široki Brijeg: Grafotisak, 1998.

SHRADER, Charles R. *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992. - 1994*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2004.

ŠADINLIJA, Mesud. *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013.

ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992*. Sarajevo: Rabic, 2000.

ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1993*. Sarajevo: Rabic, 2001.

ŠPEGELJ, Martin. *Sjećanja vojnika*. Zagreb: Znanje, 2001.

TUĐMAN, Miroslav. *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*. Zagreb: Despot Infinitus, 2013.

TUĐMAN, Miroslav, ur. *Tuđmanov arhiv. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine, Četvrta knjiga, Godine pobjede: 1994. i 1995.*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, 2015.

Vojni leksikon, Beograd, Vojno izdavački zavod, 1981.

1. hrvatski gardijski zdrug, Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, 2011.

4. gardijska brigada Hrvatske vojske - Pauci, Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, 2011.

7. gardijska brigada Hrvatske vojske - Pume, Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, 2011.

6. Interna izdanja

-Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka), Interno, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Uprava pešadije, Beograd, 1984.

-Pravilo korpus kopnene vojske (privremeno), Interno, Generalštab OS SFRJ, Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito“, Beograd, 1990.

-SFRJ: Regionalna vojna geografija, Privremeni materijal, Poverljivo, Centar visokih vojnih škola KoV JNA, Vojna akademija kopnene vojske, 1987.

7. Internetski izvori

-Sudski spisi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)

-Karta zona odgovornosti korpusa ABiH

www. plbih. org.

-Ratni put 1. gardijske brigade HVO-a „Ante Bruno Bušić“

<https://braniteljski.hr>

- LUČIĆ, Ivica. Sigurnosno obavještajne službe u Bosni i Hercegovini, National security and future, Zbornik, svezak 1, Zagreb, 2001. Pristup ostvaren 28. 9. 2021. <https://www.nsf-journal.hr/Online-Issues/Focus/id/1103/sigurnosno-#.YVWms5pBy70>.

IX. POPIS KRATICA

ABB – „Ante Bruno Bušić“
ABiH – Armija Bosne i Hercegovine
ABKO – Atomska biološko-kemijska obrana
AOP – administrativni operater
ATG – Antiteroristička grupa
bbr – brdska brigada
bit. - bitnica
BOV – borbeno oklopno vozilo
br. – broj
b/s - bojna spremnost
BTR – borbeni transporter
BVP – borbeno vozilo pješadije
CED – Centar elektronskog djelovanja
CLoB – Centralna logistička baza
db – domobranska bojna
DM – Deutsche Mark (Njemačka marka)
dp – domobranska pukovnija
ED – elektronsko djelovanje
EI i PED – elektronsko izviđanje i protu-elektronsko djelovanje
gbr – gardijska brigada
GS HVO - Glavni stožer Hrvatskog vijeća obrane
GŠ – Glavni štab
H - haubica
HMDCDR – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata
HIS – Hrvatska izvještajna služba
HOS - Hrvatske obrambene snage
HRD – Hrvatski dinar
HRK- Hrvatska kuna
HZ/HR HB – Hrvatska zajednica/Hrvatska Republika Herceg Bosna
HV - Hrvatska vojska
HVO – Hrvatsko vijeće obrane
HVU – Hrvatsko vojno učilište

int. - interno
IPD- Informativno propagandna djelatnost
ITC –Izdvojena telefonska centrala
IZM – Izdvojeno zapovjedno mjesto
JNA – Jugoslavenska narodna armija
KBC – Klinički bolnički centar
KZ – kripto zaštita
LoB – logistička baza
larb – laka artiljerijsko-raketna baterija
lard – laki artiljerijsko-raketni divizijun
larv – laki artiljerijsko-raketni vod
LPA – laka protuavionska artiljerija
ltrb – laka topničko-raketna bitnica
ltrd – laki topničko raketni divizijun
LRL – laki raketni lanser
LRS – laki raketni sustav
MB – minobacač
MiO – motrenje i obavještavanje
MO – Ministarstvo obrane
MO HR HB – Ministarstvo obrane Hrvatske Republike Herceg Bosne
MO RH – Ministarstvo obrane Republike Hrvatske
mpoap – mješoviti protuoklopno-artiljerijski puk
mtb – motorizirana brigada
MTD – Mješoviti topnički divizijun
MTRD – Mješoviti topničko-raketni divizijun
MTS – materijalno-tehnička sredstva
MUP- Ministarstvo unutarnjih poslova
NC – Nastavni centar
NKBO – Nuklearno-kemijska i biološka obrana
NS – Načelnik stožera
OA – operativna akcija
OG – Operativna grupa
OMKP (OMK) – Organizacijsko-mobilizacijski i kadrovski poslovi
ONO – Općenarodna obrana

OMP – Oklopno mehanizirane postrojbe
ONP – Operativno nastavni poslovi
OP – Operativni poslovi
op. br. –operativni broj
OS – Oružane snage
OŠ – Općinski štab
OZ BP – Operativna zona Bosanska posavina
OZ JiH - Operativna zona jugoistočna Hercegovina
OZ SB – Operativna zona srednja Bosna
OZ SzH - Operativna zona sjeverozapadna Hercegovina
PD – Politička djelatnost
PDV – Protudiverzantski vod
plbih – Patriotska liga Bosne i Hercegovine
PLoB – Područna logistička baza
PORD – Protuoklopni raketni divizijun
PORS – Protuoklopni raketni sustav
PORTD – Protuoklopni raketno-topnički divizijun
PS – Policijska stanica
PTT – pošta, telegraf, telefon
PU – Policijska uprava
PZO- Protuzračna obrana
PZS- Protuzrakoplovna strojnica
PZT – Protuzrakoplovni top
R – rezervna (pričuvna)
R BiH – Republika Bosna i Hercegovina
RH – Republika Hrvatska
RPG – radio prislušna grupa
RSK – Republika Srpska Krajina
RV i PVO – Ratno vazduhoplovstvo i protiv-vazdušna obrana
RZ – Ratno zrakoplovstvo
sat. - satnija
SDA – Stranka demokratske akcije
sdb – samostalna domobranska bojna
SDS – Srpska demokratska stranka

SED – Središte elektronskog djelovanja
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SLoB – Središnja logistička baza
SONP – Sektor za opskrbu, nabavu i proizvodnju
SIS – Sigurnosno informativna služba
SP – Specijalna policija
SR BiH – Socijalistička republika Bosna i Hercegovina
SRV – stožerno-ratna vježba
SSS – Srednja stručna sprema
ST – stožerni trenadž
str. pov. – strogo povjerljivo
SUP – Sekretarijat unutarnjih poslova
SVBR – Samohodni višecijevni bacač raketa
SVK – Srpska vojska Krajine
SVLR – Samohodni višecijevni lanser raketa
ŠRO – Škola rezervnih oficira
ŠTO – Štab teritorijalne obrane
ŠVK – Štab vrhovne komande
T – top
TG – Taktička grupa
TH – top-haubica
TMS – tehničko-materijalna sredstva
TO – Teritorijalna obrana
TRB – Topničko-raketna baterija
TRD – Topničko-raketni divizijun
TRP – Topničko raketni puk
tt – trigonometrijska točka
TTS – Tvarno-tehnička sredstva
Ubs – ubojna sredstva
UKV – ultra kratki valovi
UPM – Uprava za personalne i mobilizacije poslove
VBR – višecijevni bacač raketa
VES – Vojno evidencijska specijalnost
v/o – vojni obveznik

VOS – Vojno obavještajna služba
VP – Vojna policija
V.P. (VP) – Vojna pošta
VSS – Visoka stručna sprema
VŠS – Viša stručna sprema
VSR BiH – Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine
VRS – Vojska Srpske Republike
ZMIN- zračno motrenje i navođenje
ZP TG – Zborno područje Tomislavgrad
ZOZ – Zapovjedništvo operativne zone
ZZP – Zapovjedništvo zbornog područja

X. ŽIVOTOPIS AUTORA S BIBLIOGRAFIJOM RADOVA

Ilija Vučur rođen je 1966. godine u Mrkodolu (Tomislavgrad), gdje je završio osnovnu školu. Srednju školu završio je u Karlovcu. Diplomirao je Povijest i Geografiju na Filozofskom i Prirodoslovno matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U djelatnoj službi u Oružanim snagama RH bio je 1991.-1992. godine. Poslije rata radio je izvan struke u inozemstvu. Kao nastavnik Povijesti i Geografije 2005. godine radio je u osnovnoj školi. Od početka 2006. godine zaposlen je u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata kao arhivist.

Popis objavljenih radova:

- Atentat na Hrvatsku – The Assassination of Croatia, Zagreb, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2016. (fotomonografija-znanstvena knjiga, suautor)
- Prvi hrvatski gardijski zdrug, (edicija MORH-a), (monografija-znanstvena knjiga, suautor)
- „Pogibija Gorana Alavanja 23. studenoga 1990.:", događaj, interpretacije, manipulacije“, *Časopis za suvremenu povijest* 3/2017. (izvorni znanstveni rad, autor)
- „Služba unutarnjih poslova i policajci srpske nacionalnosti na pobunom zahvaćenom području u sjevernoj Dalmaciji, Lici i na Banovini 1990. godine.“, *Polemos, Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol. XXI No. 42, 2018. (izvorni znanstveni rad, suautor)
- „Pregled arhivskog gradiva „RSK“, vojne provenijencije, u Hrvatskom memorijalno dokumentacijskom centru Domovinskog rata i državnim arhivima Republike Hrvatske“, *Radovi 49. savjetovanja hrvatskih arhivista-Arhivi i Domovinski rat (Plitvice 26.-28. listopada 2016.)*, Zagreb 2016. (prethodno priopćenje, suautor.)
- „Pregled arhivskog gradiva „Republike Srpske Krajine“ u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata i državnim arhivima Republike Hrvatske,“ *29. međunarodno savjetovanje „arhivska praksa 2016“*. Tuzla, 2016. (stručni rad, autor)
- Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. 1995. Dokumenti, knjiga 7, Dokumenti vojne provenijencije „RSK“ (siječanj- lipanj 1993.), HMDCCR, Zagreb 2009. (suurednik)

- Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. 1995. Dokumenti, knjiga 15, Dokumenti vojne provenijencije „RSK“ (siječanj - travanj 1995.), HMDCDR, Zagreb 2014. (suurednik)
- Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.- 1995. Dokumenti, Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj, knjige: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18., HMDCDR, Zagreb. (suradnik)
- Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. 1995. Dokumenti, Dokumenti vojne provenijencije „RSK“, knjige: 1, 3, 5, 9, 11, 13, 17, 19., HMDCDR, Zagreb. (suradnik)